

Dr. Fethullah
Neccârzâdegân

Uygulamalı Tefsir

*Şîa ve Ebl-i Sünnet'e Göre
Kur'ân Tefsirinin Prensipleri
ve Âyetlerden Çıkarılan Bilgilerin
Uygulamalı Tabkiki*

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

Dr. Fethullah Neccârzâdegân

Uygulamalı Tefsir

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

UYGULAMALI TEFSİR
Şîa ve Ehl-i Sünnet'e Göre Kur'ân Tefsirinin Prensipleri ve
Âyetlerden Çıkarılan Bilgilerin Uygulamalı Tahkiki

© Önsöz Yayıncılık

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Sertifika No: 24887

ISBN 978-605-5030-98-8

1. Baskı: İstanbul, 2020

Önsöz Yayıncılık: 86

İslam Düşüncesi: 10

Yazar: Dr. Fethullah Neccârzâdegân

Tercüme: Kenan Çamurcu

Yayın Yönetmeni: Önder Türkeli

Editör: Savaş Tali

Sayfa Düzeni: DBY Ajans

Kapak Tasarımı: Sercan Arslan

Baskı / Cilt:

Step Ajans Matbaacılık (Sertifika No: 12266)

Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11

Bağcılar/İstanbul - Tel: 0212-4468846

Kütüphane Bilgi Kartı / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Uygulamalı Tefsir Şîa ve Ehl-i Sünnet'e Göre Kur'ân Tefsirinin Prensipleri ve
Âyetlerden Çıkarılan Bilgilerin Uygulamalı Tahkiki

Yazar: Dr. Fethullah Neccârzâdegân Tercüme: Kenan Çamurcu

ISBN 978-605-5030-98-8 Ebat: 13,5 x 21 cm, 504 s.

1-Kur'ân 2-Tefsir 3-Şîa 4-Ehl-i Sünnet 5- İslam Düşüncesi

Göztepe Mah. 2301. Sokak No: 21/2 Bağcılar / İstanbul

Tel: +90 212 659 30 03 - +90 533 427 94 98

www.onsozyayincilik.com.tr • bilgi@onsozyayincilik.com.tr

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

Dr. Fethullah Neccârzâdegân

Uygulamalı Tefsir

Şîa ve Ehl-i Sünnet'e Göre Kur'ân Tefsirinin
Prensipieri ve Âyetlerden Çıkarılan Bilgilerin
Uygulamalı Tahkiki

Tercüme

Kenan Çamurcu

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

İçindekiler

Önsöz..... 9

1. Bölüm

Şia ve Ehl-i Sünnet'in Tefsirinde Müsterek İlkeler

I. Kur'ân'ı Anlamanın İmkânı ve Tefsirin Caizliği	17
II. Re'yle Tefsirin Haramlığı	44
III. Kur'ân'da Düzeylerin ve Sahaların Varlığı	58
IV. Allah Resûlü'nün Sünnetinin Tefsirde. Hüccet Olması.....	75
V. Kur'ân'ın Tahriften Korunmuş Olması.....	91

2. Bölüm

Şia ve Ehl-i Sünnet'in Tefsirinde Kendine Özgü Prensipler

I. Ehl-i Beyt'in Sünnetinin Âyetlerin Tefsirinde Hüccet Olması	107
II. Kur'ân Tefsirinde Aklın Hüccet Olması.....	139
III. Sahâbe Görüşünün Kur'ân Tefsirinde Delil Olması	153

3. Bölüm

İsmet Âyetinin Uygulamalı Tahkiki

I. Genel Bakış.....	171
II. Âyetin Tefsirinde İki Fırkanın Ortak Noktaları.....	182

III. Âyetin Tefsirinde Şîa'nın Görüşünün İncelenmesi.....	190
IV. Ehl-i Sünnet'in Âyetin Tefsirine Dair Görüşlerinin İncelenmesi ...	220
V. Şîa'nın Görüşü Hakkındaki Şüphelerin Değerlendirilmesi ve Tenkidi	235

4. Bölüm

Mağara Âyetinin Uygulamalı Tahkiki

I. Genel Bakış.....	261
II. İki Fırkanın Âyetin Tefsirindeki Ortak Noktaları	264
III. Ehl-i Sünnet'in Âyetin Tefsirine Dair Görüşünü Tahkik.....	266
IV. Şîa'nın Âyetin Tefsirine Dair Görüşünü Tahkik.....	278

5. Bölüm

Uygulamalı Tefsir Tahkik Kılavuzu, Kur'an'dan Bazı Âyetler

I. Mâide Süresi 55 ve 56. Âyetler (Velâyet Âyeti).....	297
II. Nisa Süresi 59. Âyet (Ülü'l-emr Âyeti)	326
III. Mâide Süresi 3. Âyet (İkmal Âyeti)	358
IV. Kasas Süresi 5. Âyet (Mehdilik Meselesi)	372
V. Zümer Süresi 3, Yusuf Süresi 97 ve Nisa Süresi 64. Âyetler (Tevessül, İstigase ve Diğerlerinin Hükümü)	379
VI. Tövbe Süresi 84. Âyet (Kabirleri Ziyaretin Hükümü)	398
VII. Kehf Süresi 21. Âyet (Kabrin Üstüne Mescid İnşası).....	405
VIII. Mâide Süresi 114. Âyet (Bayram ve Doğum Günlerinin Kutlanması)	411
IX. Mümteherine Süresi 4. Âyet (Müşriklerden Berâetin İlanı)	417
X. Tövbe Süresi 100 ve Fetih Süresi 18. Âyetler (Sahâbenin Adaletini Tahkik).....	423
XI. Tahrîm Süresi 3 ve 4. Âyetler (Peygamber Eşlerine Tehdidin İncelenmesi)	437

XII. Ahzâb Sûresi 6. Âyet (Peygamber Eşlerinin Müminlerin Annesi Olarak Tavsif Edilmesi).....	444
XIII. En'am Sûresi 74. Âyet (Peygamberlerin Babalarının Tahareti İçin).....	450
XIV. A'raf Sûresi 188. Âyet (Masumlar İçin Gayb İlminin İmkânını Tahkik)	458
XV. Neml Sûresi 40. Âyet (Peygamberler Dışındakilerin Tekvini Velâyetini Tahkik)	469
Kaynakça	475
Dizin	493

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

Önsöz

Kur'ân tefsiri, genel olarak, şimdiye dek Şîa ve Ehl-i Sünnet müfessirlerin önem verdiği tertibî tefsir ve mevzuî tefsir olarak ikiye ayrılır. Bu iki tefsir türü, kendi içinde de kategorilere ayrılmaktadır.

Bugüne kadar tefsir alanında (bağımsız olarak) ihmal edilmiş bulunan bir diğer tefsir türü de tatbikî veya mukârin tefsirdir. Bu tefsir türü, Şîa ve Ehl-i Sünnet'in Kur'ân'ın anlamları hakkındaki görüşlerini uygulamalı olarak inceler.

Buradaki tatbikten maksat, mektepler veya çeşitli tefsir metotları (edebî, kelamî, rivâyet gibi) arasından seçilmiş iki mektebin karşılaştırılması değildir. Bilakis âyetlerin tefsirinin, çeşitli yöntemler ve ekollerden bağımsız olarak Şîa ve Ehl-i Sünnet bakış açısıyla karşılaştırmalı incelenmesidir.

Her ne kadar iki fırkanın icthad tefsirlerinde (rivâyet tefsirleri veya tefsir bi'l-me'sûr eserlerine mukabil) az veya çok birbirlerinin görüşleri incelenip tenkit edilmişse de (mesela Şîi tefsirlerden Allâme Tabâtabâî'nin *Tefsîru'l-mizân*'ı ve Muhammed Cevad Muğniyye'nin *el-Kâşifî*; Ehl-i Sünnet tefsirlerinden Âlûsî'nin *Rûhu'l-me'ânî* ve Reşîd Rızâ'nın *el-Menâr*'ı gibi) konuların mantuksal tanzimine dayalı bağımsız ve çok yönlü bir araştırmaya her iki firkada da daha önce rastlanmış değildir.¹ Âyetlerin anlam ve ilkelerini doğru idrak edip

¹ Bu konuda sadece Ali Ahmed es-Sâlûs'un, tek taraflı ve Selefî eğilimine ait yargılarla dolu *Beynu's-Şîa ve's-Sünne dirâsetun mukârinetun fi't-tefsir*

değerlendirmede bu tür bir tefsirin gündeme getirilmesi ve tedvindeki zaruretini birtakım parlak sonuçları beraberinde getireceği her iki fırkanın da dikkatinden kaçmaktadır. Şöyle ki:

- a) İki fırkanın tefsir ilkeleri ve tefsir görüşlerindeki güçlü ve zayıf noktaların keşfi.
- b) İki fırkanın tefsir ilkeleri ve kavramlarındaki müşterek ve ayrıldıkları noktaların tanınması.
- c) Temeldeki ihtilafların, binadaki farklılıklarla olan net sınırının belirlenmesi ve her birinin ayrı ayrı incelenip tenkidi.
- d) İki fırkanın lafzî ihtilaflarının keşfi (ihtilafların büyük hacim tutan kısmı burasıdır) ve onların tartışma dışına çıkarılması.
- e) Ayrılık noktalarının, her iki fırka tarafından da kabul edilmiş dayanak ve ilkelere göre test edilmesi.
- f) Pek çok cahilce yargılar ve taassuba dayalı ithamların ifşa edilmesi.

Uygulamalı tefsir, Şîa ve Ehl-i Sünnet'in hem tefsir ilkeleri, hem de Kur'an âyetlerinden çıkardıkları bilgiler alanında yapılacaktır. Tefsirin ilkeleri alanında iki fırkanın Kur'an tefsirine ilişkin usûlü ve varsayımları, müşterek ilkeler ve muhtasar ilkeler olmak üzere iki kısımda incelenecektir. İki fırkanın müşterek ilkelere dair telakkî tarzı ve her birine özgü ilkelerin varlığı müfessirlerin âyetleri tefsir ederken düştüğü ihtilafta tesiri olan etkenlerden biri sayılmaktadır. Mesela fırkaların müşterek ilkelere Kur'an'da sarih ve sahalının varlığına dair telakkileri, Ehl-i Sünnet açısından sahâbe kavlinin tefsirde hüccet oluşturması, Şîa'nın görüşünde Ehl-i Beyt tefsirinin tıpkı (hata ve hevâdan masun) Allah Resûlü'nün (s.a.a.) tefsiri gibi hüccet oluşturması veya Şîa'da (hiç değilse teoride) fevkalade önemi olan, ama Ehl-i Sünnet'te pek o kadar üzerinde durulmayan rivâyetlerin sahih mi, sakat mı olduğunun değerlendirilmesi için rivâyetlerin (genel olarak ve özelde de tefsir rivâyetlerinin) Kur'an'a sunulması ve bu kabil başka etkenler âyetlerin tefsirinde

ve usûlihi kitabına değinilebilir.

ve bakış açısının tenkit ve değerlendirmesinde dikkate değere sahiptir. Bazı Kur'ân araştırmacıları bu ilkesel ihtilafları ihmal ettikleri veya hatta her iki fırkanın tefsir ilkelerinin doğru anlaşılması nedeniyle birbirleri hakkında re'yle tefsir hükmüne varmakta², yahut farazi tereddüt ve hatta inkârla karşı tarafın tefsirini incelemeye koyulmaktadır. Hiç kuşku yok bu tür bir muamele tahkik takvasının dışındadır.

Âyetlerin maarifi alanında Kur'ân'dan bazı mevzular seçilerek onların iki fırkanın bakış açısından tefsiri mukayeseli olarak incelenecektir. Bu seçim öncelikler ve ihtiyaçlara göre yapılacaktır. Bu önceliklerden bir bölümü Şîa ve Ehl-i Sünnet'in tefsir görüşlerindeki farklılıklar (genel olarak) ve bir bölümü de Şîa'nın görüşlerinin Vehhâbilerinkinden farkı olarak belirlenmiştir. Bu alanda çalışmanın akışı iki şekildedir:

1. Kur'ân'daki iki âyetin (tebliğ veya ismet âyeti-Mâide Sûresi 67. âyet; mağara âyeti-Tövbe Sûresi 40. âyet) tefsirinin ayrıntılı olarak uygulamalı incelenmesi. Bu iki âyetin geniş biçimde tefsir edilmesi, Kur'ân'ın diğer âyetlerinin uygulamalı tefsirinin incelenmesi için model oluşturması maksadıyladır. Bu iki âyet incelenirken şu başlıklara değinilmiştir:

- a) Hedefin beyanı, kelimelerin tahlili, söz konusu âyetlerin incelenmesi için gerekli ön bilgi olarak giriş.
- b) İki fırkanın muteber kaynak ve dayanaklarından alınmış tefsir görüşlerinin ortaya konması.
- c) İki fırkanın söz konusu âyetlerin tefsiri hakkındaki müşterek noktaların keşfi.
- d) Tefsir kaynakları ve diğerleri esas alınarak iki fırkanın delil, şahit ve karînelerinin beyanı.
- e) Delillerin incelenmesi ve tenkidi ve doğru görüşün tercih edilmesi.

² Bu konuda tefsirin müşterek ilkeleri incelenirken geçen "Reyle tefsirin haramlığı" bahsine bakılabilir.

f) Özetleme ve sonuç çıkarma.

g) Araştırma konularının belirlenmesi.

2. Kur'ân'dan 18 âyetin genel hatlarıyla uygulamalı olarak incelenmesi. Bu bölümde söz konusu âyetlerin tefsiri hakkında yalnızca “uygulamalı inceleme kılavuzu”yla yetinilmiştir. Bu kılavuzluk, bu âyetlerin mukayeseli tefsiri için “bahsin ortaya konması” hükmündedir. Bu âyetlerin her biri konusunda şu noktalara değinilmiştir:

a) Hedefin tanınması.

b) Söz konusu âyetin uygulamalı tefsiri için gerekli ön bilgiler olarak giriş.

c) Kelimelerin tahlili. Burada anahtar kelimeler listelenmiştir.

d) Kaynakların tanınması. Bu kısımda aslı ve tamamlayıcı kaynaklar tanıtılmıştır.

e) Anahtar noktaların anlaşılması.

f) İki fırkanın söz konusu âyetin tefsirinde müşterek ve ayrılıkları noktaların tanınması.

g) Araştırma konularının belirlenmesi.

Bu bölümde büyük üstadlar araştırmacılara kılavuzluk yapacaktır. Böylece birinci bölümde “bahsin ortaya konması” ve gösterilmiş modeller esas alınarak bu âyetlerin iki fırka açısından yapılmış her bir tefsirini (geniş biçimde) incelemek mümkün olabilecektir.

Bu satırların yazarı, bu çalışmanın hacim genişliği ve büyüklüğünü, buna mukabil kendi sermayesinin naçizliğini itiraf ederek, önce ikinci kısımdaki âyetlerin uygulamalı tefsirini tafsilatlı biçimde derlemeyi ve sonra da iki fırkanın tefsirlerinde ciddi görüş ayrılıkları görülen Kur'ân'ın tüm mevzularını aynı karşılaştırmalı şekilde geniş biçimde incelemeyi planlamaktadır. Kur'ân'ın mukaddes eşliğine atılan bu adım hiç tereddütsüz muvaffakiyet bahşeden Allah katından bu fakire lütfedilmiş büyük ve özgün bir başarıdır. Rabbimize bu özel nimet için şükretmeliyim. Umarım Allah bunun şükrünü başarmayı da ihsan eder. Her ne kadar bunun üstesinden gelemeyeceğimi biliyorsam da.

Hatırlatmak gerekir ki, bu araştırmanın ilk bölümü (Şîa ve Ehl-i Sünnet'in tefsir ilkelerinin uygulamalı incelenmesi) Tahran Üniversitesi Araştırma Kurulu'nun kredilerinden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir.

Burada Uluslararası İslamî İlimler Merkezi'ndeki aziz kardeşlerime, özellikle de ders kitaplarını derleyen birime ve onun muhterem müdürüne teşekkür etmeyi vazife biliyorum. Bu konuda her zaman gerekli yardımı seferber etmelerine takdirlerimi bildiriyorum. Allah hepsine hayırlı mükâfatlar inayet buyursun.

Fethullah Neccârzâdegân

Kum, Kış 2005

1. BÖLÜM

**Şia ve Ehl-i Sünnet'in Tefsirinde
Müşterek İlkeler**

I

Kur'ân'ı Anlamanın İmkânı ve Tefsirin Caizliği

Hedef: Kur'ân'ı anlamanın imkânı ve tefsirin caiz oluşunun uygulamalı incelemesi, Kur'ân'ı anlamanın sınırlarını tanıma ve iki fırkanın bakış açısına göre caiz olan tefsirin alanı.

Giriş

Şia ve Ehl-i Sünnet'in, Kur'ân'ı anlama ve tefsir etmenin sınırları konusunda çok sayıda müşterek noktası vardır. Genel bir kategorilendirmede iki fırka arasında iki temel grup bulunabilir. Birinci grup, Kur'ân'dan teorik hükümlerin istinbatını (ıstılahî tefsir adını alır) Masumlara -Şîa'nın görüşüne göre- veya Peygamber, nüzûle şahit olan sahâbe ve onlardan öğrenen tâbiîne -Ehl-i Sünnet'in görüşüne göre- özgü saymakta ve bu nedenle "Tefsirde yalnızca rivâyetlerle yetinilmelidir. Aksi takdirde müfessir haram işlemiş olur." demektedir. İkinci grup ise Şii ve Sünnî Kur'ân muhakkiklerinin ekserisini kapsar. Derler ki: Tefsir caizdir. Gerekli şartları haiz olduktan ve hakettiği yeterliliği taşıdıktan sonra herkes Allah'ın âyetlerini anlama ve tefsir etme gücüne sahiptir. Yeter ki, Allah'ın Kitabı'ndan anladığı kabul edilemez ve itibardan yoksun olmasın (tefsirin vaz'î cevazı) veya haram işlemeye yol açmasın (tefsirin teklifî cevazı).

Tefsirin Terminolojisi

Lugatta “Tefsir”

Tefsir “ف.س.ر.” kökünden tefil bâbında mastardır ve “فسر” lu-gat kitaplarında ona “beyan”¹, “aşikâr edip açıklama”², “ayırma”³, “gizli işi ortaya çıkarma ve alenileştirme”⁴, “makul manayı izhar etme”⁵ ve benzeri anlamlar verilmiştir.

Bazı lugat üstatları “تفسير”i “فسر” gibi ve çoğulunu da “فُسر”in manasının mübalağası kabul etmiştir.⁶

Bu manaların tamamında müşterek olan nokta, aşikâr etmek ve bariz hale getirmektir. Ayırmak ve benzeri anlamlar verilmişse de dikkat edildiğinde aynı manaya rüçü ettiği görülecektir. Mesela, ayırmakta da bir tür ibraz ve keşif gizlidir. Kelimenin hakikî kul-lanımı Kur’ân’a has tefsirle ilgili değildir. Hatta mutlak olarak söz ve lafızların mefhumuna da tahsis yoktur. Her ne kadar kullanıla kullanıla kelimenin geçtiği her yerde kayıt ve karîne olmaksızın kullanılmaktaysa da ve bundan Kur’ân tefsiri kastedilmekteyse de.

¹ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'l-luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, tahkik: Ahmed b. Abdulgafur Atâ, el-Kahire, hicri kameri 1376; Muham-med b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut; Fahrüddin et-Tureyhî, *Mecmeu'l-bahreyn*, tahkik: es-Seyyid Ah-med el-Hüseynî, el-Mektebetü'l-Murtazaviyye, Tahran, hicri şemsi 1362 (فسر maddesi).

² Mecdüddin Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, tarih-siz; Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kamûs*, (فسر maddesi), tarihsiz.

³ Abdülkerim Safîpûr, *Müntehi'l-Ereb*, İntişarat-i Kitabhane-i Senâi, (فسر maddesi), tarihsiz.

⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*; Mecdüddin Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, (فسر maddesi), tarihsiz.

⁵ Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, tahkik: Adnan Davudî, ed-Dâru'ş-Şâmiyye, Beyrut, hicri kameri 1416.

⁶ Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan İbn Düreyd, *Cemheretül-luga*, tahkik: Remzi Münir Baalbekî, Dârü'l-İlm, Beyrut 1987, c. 2, s. 718; İbn Manzûr, *a.g.e.*; Mecdüddin Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, (فسر maddesi).

Kur'ân'da “Tefsir”

Tefsir kelimesi Kur'ân'da sadece bir kez kullanılmıştır. Orada da Allah Teâlâ, kâfirlerin Peygamber (s.a.a.) karşısında dile getirdiği bazı bahane ve itirazları beyan ettikten ve cevabını verdikten sonra şöyle buyurmaktadır:

“وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا” , “Sana getirdikleri tuhaf ve bâtıl bir soruları yoktur ki, biz [onun karşısında] hak meseli ve en güzel tefsirini getirmiş olmayalım.”⁷

Müfessirler bu âyet-i kerimede geçen “tefsir” kelimesinin anlamı hakkında muhtelif görüşlere sahiptir.⁸ Bazıları der ki: Burada tefsirin anlamı, kelimenin lugat anlamıyla aynıdır. Yani beyan ve aşikâr etmek demektir.⁹ Yani: Allah, onların misali karşısında hem hak olan, hem de açıklayıcı, Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) hakkaniyetini ortaya koymada da en iyi ve en güzel cevabı vermektedir.

İki Fırkanın İstilahında “Tefsir”

Şia ve Ehl-i Sünnet'in müfessirlerinden kimisi tefsir için bir tarif vermemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla onu örfte tedavülde olan anlamın açık haliyle bırakmışlardır.¹⁰ Diğer bir kesim de Kur'ân tefsirinin

⁷ Furkan, 33.

⁸ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'v'îli âyi'l-Kur'ân*, Beyrut, hicri kameri 1408, c. 11, s. 11; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, tahkik: Mahallatî ve Tabâtabâî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, hicri kameri 1406, c. 7, s. 266; Şehâbeddin Mahmud el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-'azîm veş-seb'i'l-mesânî*, tashih: Muhammed Hüseyin el-Arab, Dârü'l-Fikr, Beyrut, hicri kameri 1417, c. 19, s. 16 ve diğerleri.

⁹ Bkz: Hâfızüddin en-Nesefî, *Tefsiru'n-Nesefî*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, hicri kameri 1402, c. 2, s. 684; Hüseyin Ali b. Ali el-Huzâi el-Nîşâbüri, *Ravzu'l-cinân ve rûhu'l-cenân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Neşr-i Bünyâd-i Pejuheşha-yi İslâmî, hicri şemsi 1367, c. 4, s. 77; el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, tahkik: Halid Abdurrahman el-Akk, Beyrut, hicri kameri 1407, c. 2, s. 368.

¹⁰ Mesela *Câmi'u'l-beyân 'an te'v'îli âyi'l-Kur'ân*'da İbn Cerîr et-Taberî; *et-Tibyân fi tefsiri'l-Kur'ân* (Daru İhyai't-Turas'l-Arabî, Beyrut, hicri kameri

tarifini yaparken kelimeye şu manayı vermiştir: “Nüzûl sebepleri, nüzûlün olayı ve onlarla ilgili kıssalar üzerine konuşmak”¹¹, “Kelamın delalet ettiği şeyden bahsetmek ve onun manasını ortaya koymak”¹², “Allah Teâlâ'nın muradına delalet bakımından lafızların ve kelamın hallerinden bahsedilen ilim”¹³, “Kur’ân'ın müşkül lafızından muradın keşfedilmesi”¹⁴, “Kur’ân'ın anlamlarının keşfedilmesi ve Allah'ın muradının beyan edilmesi; lafız ister müşkül olsun, ister zâhir manası hasebiyle olsun”¹⁵, “Kur’ân âyetlerinin zâhirinin Arap dili ve kurallarına göre beyan edilmesi”¹⁶, “Kur’ân âyetlerinin beyanı ve onların maksat ve delaletlerinin keşfi.”¹⁷

Görüldüğü gibi her iki fırkanın âlimleri de tefsire ilişkin bir tek mana ortaya koymamıştır. Şîa ve Ehl-i Sünnet açısından tefsirin anlamıyla ilgili (en azından yaygın anlamı itibarıyla) tespit edilip tefsirin ayırt edici özellikleri arasında sayılabilecek müşterek noktalar şunlardır:

1. Tefsir, Kur’ân'ın lafızları ve zâhiri sahasında Allah'ın muradını anlamak içindir.

2. Tefsir, kelimada bir tür belirsizlik ve kapalılık kullanıldığı ve müfessirin Allah'ın maksadı üzerindeki perdeyi kaldırmaya çalıştığı yerde geçerlidir. Bundan dolayı hemen ulaşılan anlamların bulunduğu ve Allah'ın maksadının aşikâr olduğu yerde ıstihâh anlamda

1402)'da Şeyh Tûsî, *el-Keşşâf ‘an haka’iki gavâmizî’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekavîl fi vücûhi’t-te’vîl*’de (Neşru Edebi’l-Havze, Kum) Zemahşerî gibi.

¹¹ el-Hüseyin b. Mes’ûd el-Begavî, *Me’âlimût-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 1, s. 34.

¹² Fahrreddin er-Râzî, *el-Tefsîrül-kebîr*, üçüncü baskı, Beyrut, c. 24, s. 80.

¹³ Bu görüş Teftâzânî’ye aittir ve Hacı Halife (*Keşfü’z-zunûn*, Beyrut, hicri kameri 1402, c. 1, s. 427) ondan aktarmıştır.

¹⁴ Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecma’ul-beyân li-‘ulûmi’l-Kur’ân*, c. 1, s. 39.

¹⁵ Bu görüş Râğıb İsfahânî’ye aittir. (Süyûtî’den nakille, *el-Itkan fi ulûmi’l-Kur’ân*, Matbaatü Dârü’n-Nedve, c. 4, s. 168).

¹⁶ Âga Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer’â ilâ tesânîfi’ş-Şî’a*, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Tahran, hicri şemsi 1354, c. 4, s. 232.

¹⁷ es-Seyyid Muhammed Hüseyin Tabâtâbâî, *el-Mîzân fi tefsîri’l-Kur’ân*, Mensurat Cemaati’l-Müderresin fi’l-Havzeti’l-İlmiyye, c. 1, s. 4.

tefsir söz konusu değildir. Çünkü müfessir bir keşif gerçekleştir-memiş ve aradaki perdeyi kaldırmamıştır.¹⁸

Şu halde tefsirde, gizli anlamı istinbat ve keşiften söz edilmekte, Allah'ın muradını kavramak için aklî teenni ve temmüle ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁹ Bu sebeple müfessir, sözdeki derunî ve haricî tüm

¹⁸ Bkz: Hasan el-Emin, *Dâiretü'l-meârifî'l-İslâmiyyeti's-Şîtiyye*, Dâru't-Teârûf li'l-Matbuat, Beyrut, hicri kameri 1401, c. 3, s. 47, Makâletü't-tefsîr; eş-Şeyh Muhammed Hüseyin el- İsfahânî, *Mecdü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, Müessesetü'l-Bî'se, Kum, hicri şemsi 1366, s. 43, 44; Mahmud Recebî editörlüğünde bir grup yazar, *Reveşşinasi-yi tefsîr-i Kur'an*, Pejuheşkede-i Hovze ve Danişgâh, hicri şemsi 1379, s. 12-23.

¹⁹ Örnek olarak aşağıdaki sorular incelenebilir: “إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ”, “Şüphesiz Allah, korkup sakınanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir.” (Nahl, 128) âyetinde bu birlikte olma hali nasıl bir birlikte olmadır? Acaba “وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ”, “Siz her nerede iseniz, O sizinle beraberdir.” (Hadid, 4) âyet-i şerifinde geçen birliklikle aynı şey midir?

“وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ”, “Kendileri Allah'ı unutmuş, böylece O (Allah) da onlara kendi nefislerini unutturmuş olanlar gibi olmayın.” (Haşr, 19) âyet-i şerifinde “Onlara kendilerini unutturur” buyuran Allah'ın muradı nedir? Allah'ı unutmaya ile bu şekilde kendini unutmaya arasında nasıl bir ilişki vardır?

“إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ”, “Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri, ona yalnızca: ‘Ol’ demesidir; o da hemen olur.” (Yasin, 82) âyetinde Allah'ın kelamı ne manaya gelmektedir? Henüz ortaya çıkmamış bir şeye nasıl hitap edilmektedir? Bu hitabın muhatabı varlığın hangi mertebesinde?

“وَذُرُوا ظَاهِرَ الْإِيمِ وَالْإِيمِ وَبَاطِنَهُ”, “Günahın açığını da gizlisini de bırakın.” (En'am, 120) âyetinde günahın bätünü nedir? Acaba gizli günahahtan kasıt, sıfatın mevsufa izafesi kabilinden midir?

“وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي” “Hani Rabbi, İbrahim'i bir takım kelimelerle denemiş, o da böylece onları tamamlamıştı da Allah, ‘Seni insanlara imam kılacağım’ demişti. O, ‘Soyumdan da mı?’ deyince, Allah, ‘Zalimler benim ahdime (imamlık makamına) erişemez’ demişti.” (Bakara, 124) âyetinde Allah'ın, İbrahim'i imtihan ettiği kelimeler nedir? İmamet ne anlama gelmektedir? Bu âyette geçen zalimler kimlerdir?

Bu örneklerde ve başka yüzlerce âyette Allah'ın muradını kavramak, cüzîyatını beyan etmeksizin ahkâmın külliyatını zikreden âyetlerin de ilavesiyle

şahitleri ve karîneleri göz önünde bulundurmalı ve Allah'ın maksudını anlamada hataya düşmemek için hepsini kendi içinde inceleme araştırma konusu yapmalıdır.

Buradan, Şîa ve Ehl-i Sünnet'ten kimilerinin neden tefsirin caiz olmadığına hükmettiği ve bu işe “re'yle tefsir” adını vererek, “Bu seviyede (Allah'ın muradını istihbat ve gizli manayı keşfetme) Kur'ân'ı anlamak özel bazı kimselere mahsustur.” dediği anlaşılmaktadır.

Tefsirin Caizliği Olduğu ve Olmadığı Konusunda İki Fırkanın Görüşleri

İki fırkanın tefsir tarihine kısa bir bakışla, tefsirin caiz olduğu ve olmadığı konusunda üç tepkiyle karşılaşılmaması mümkündür.

1. İfrat Görüş

Bu görüş der ki: Allah'ın Kitabı'nı tüm boyutlarıyla anlamak mümkündür. Kur'ân'daki hidâyetten yararlanmak için sünnet yoluyla beyan ve tefsire ihtiyaç yoktur. “حسبنا كتاب الله / Allah'ın Kitabı bize yeter”, ilk kez Ömer'den işitilmiş bir slogandır²⁰ ve anlamı, sadece bu kitapla yolumuzu bulabileceğimizeyizdir. Bunun kaçınılmaz

Kur'ân'ın müphemleri, garip ve müşkül lafızları, kelimenin çeşitli vecihlerini vs. anlamak, gerekli bütün imkânlar sağlanmış aklın teenni ve temmülü olmaksızın mümkün değildir. Bu yüzden tefsir, nazarî istinbatır ve bunun caizliğine sağlam bir delil ortaya konmalıdır.

²⁰ Bkz: Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahûhu'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, h. 3052 ve 4431; İbn Ebû'l-Hasan Müslim el-Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, tahkik: Muhammed Fuad Abdülbâki, Beyrut, h. 20 ve 1637; Muhammed b. Sa'd İbn Menî', *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Dârü'l-Kütüb, Beyrut, hicri kameri 1405, c. 2, s. 242-245; Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, tahkik: bi-İşraf Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, hicri kameri 1414, c. 5, s. 351, h. 3336. 1907 yılında da *el-Menâr* dergisinde Dr. Muhammed Tevfik Sıdkî'nin kaleminden, kastedilenin, bizim ifrat görüşü olarak adlandırdığımız görüş olduğunu söyleyen “el-İslam hüve'l-Kur'ân Vahdehu” başlıklı bir makale yayınlandı.

sonucu (her ne kadar cahilceyse de), Kur'ân âyetlerinden yaptığımız tüm istinbatların muteber olduğu ve bunun için hadis ve sünnete muhtaç olmadığımızdır.

2. Tefrit Görüş

Kur'ân tefsirini (tefsir için gerekli öncülleri hazırlasa bile) herkesin yapabileceği bir iş kabul etmeyen görüş, aslında sıradan insanların doğrudan Kur'ân'ın sahasına girmesini caydırmakta; bu kitaptan istifade etmeyi, yalnızca Masumların (a.s.) (Şîa nezdinde) veya Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) ve sahâbenin (Ehl-i Sünnet nezdinde) ilim ve maarifi vasıtasıyla caiz saymaktadır. Bu görüşte, Râğıb İsfahânî'nin dolaylı olarak düşüncelerine değindiği birkaç grupluk bir yelpaze vardır:

Kur'ân'ı tefsir etmek kimseye caiz değildir. İsterse fıkıh, nahiv, ahbar ve âsar gibi ilimlere vâkif ve edebiyatçı âlim olsun ve tefsirde sadece Peygamber'in (s.a.a.), nüzûle şahit olan sahâbenin ve onlardan öğrenen tâbiinin (tefsir) rivâyetleriyle yetinsin.²¹

Râğıb İsfahânî bu grubun delillerinden birinin Ebû Bekir'in (birinci halife) olduğunu söyler. Rivâyete göre Allah'ın Kitabı'ndan bir harfin tefsiri hakkında ona sorduklarında şöyle dedi: "Eğer Allah'ın Kitabı hakkında kendi re'yimle bir söz söylersem hangi gök bana gölge eder, hangi yer beni kollar, nereye giderim, ne yaparım."²²

²¹ Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb el-İsfahânî, *Mukaddimetü Câmî'it-tefâsîr*, tahkik: Doktor Ahmed Hasan Ferhat, el-Kuveyt, hicri kameri 1405, s. 93. Kurtubî de şöyle der: "Bazı âlimler tefsirin işitmeye dayalı olduğunu söylemiştir. Ama bu, fâsid bir görüştür." Bkz: Ebû Abdullah Muhammedb. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmî' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, el-Kahire, hicri kameri 1387, c. 1, s. 33.

²² ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, ikinci baskı, hicri kameri 1396, c. 1, s. 261. Elbette ki, Ebû Bekir çok geçmeden bu ihtiyatı elden bırakacak ve "kelâle"nin manası konusunda cevap verirken şöyle diyecektir: "Burada kendi reyimi söyleyeceğim. Doğruysa Allah'tandır, değilse benden ve şeytandandır. Kelâlenin manası şudur ki..." Bkz: a.g.e., c. 1, 261.

Tâbiîn arasında da Sâid b. Müseyyeb²³, Ubeyde Selmanî²⁴, Şa'bi²⁵, Nâfi'²⁶ ve diğerleri²⁷ aynı halka içinde sayılmaktadır.

Bu görüşün son asırlarda dikkat çeken diğer bir grubu Ahbârîler²⁸ adını alır. Onlar, İtret'in kelamına istinat etmeyen Kur'ân'dan her türlü istinbatı re'yle tefsir sayarak bâtil görür.

3. Mutedil Görüş

Şîa ve Ehl-i Sünnet uleması arasında hâkim görüş budur.²⁹ Yani önceki iki nazariye arasında bunlar, Kur'ân'ı anlamayı Peygamber-i

²³ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 37; et-Tüsî, *et-Tibyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 4.

²⁴ el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Şerhu's-sümme*, tahkik: Züheyr eş-Şâviş ve Şuayb el-Arnaût, Beyrut, ikinci baskı, hicri kameri 1403, c. 1, s. 265.

²⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, s. 38.

²⁶ Bkz: Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 10; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 37.

²⁷ İbn Cerîr et-Taberî bu kişiler ve diğerlerinin görüşünü aynı yerde aktarmıştır. Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Beyrut, hicri kameri 1408, c. 1, s. 37-39.

²⁸ Ahbârîlik, bir tefekkür ve düşünce sistemi olarak Şîa'da Molla Muhammed Emin Esterâbâdî zamanından itibaren oluşmaya başlamıştır. ("Ahbâriyyûn" kavramının tarifi ve nasıl şekillendiği konusunda bkz: Hasan el-Emin, *a.g.e.*, c. 2, s. 219). Ehl-i Sünnet dünyasında da bunun benzeri bir kesime "Ehl-i Hadis" adı verilmiştir. (Bkz: Tâcüddîn Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, tashih: Ahmed Fehmî Muhammed, hicri kameri 1386, c. 1, s. 21 ve devamı.) Bu grup bazı yönlerden Şîi Ahbârîlerle karşılaştırılmış olmakla birlikte aralarındaki farklar epey fazladır.

²⁹ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 39; İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn*, Dehli, hicri kameri 1313, c. 2, s. 66; Ebû'l-Hasan Ali el-Mâverdî, *el-Nüket ve'l-uyûn (Tefsîrül-Mâverdî)*, tahkik: es-Seyyid b. Abdülmaksud, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1412, c. 1, s. 33-36; Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-Tüsî, *et-Tibyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 17; Ebû'l-Fidâ' İbn Kesîr ed-Dimaşki, *Tefsîrül-Kur'âni'l-âzîm (Tefsîr-i*

Ekrem (s.a.a.) ve Masumların (a.s.) tamamı (Şîa'da) dışındaki kimseler için de mümkün kabul eder. Derler ki, Masumlar (a.s.) Kur'ân'ın açıklayıcısı ve öğretmeni olsalar da bu asla bir kimsenin, gerekli şartlara ve liyakati haiz olduğu ölçüde Kur'ân'ı anlama ve tefsir etmenin (lafızların zâhirleri seviyesinde) belli bir mertebesine ulaşmasına mani değildir. Sayısız tefsirlerin varlığı bu nazariyenin şahididir. Tefsir işini omuzlamış her müfessir, faraziye olarak Kur'ân'ın anlaşılabilirliğini kabul etmiş, tefsiri caiz görmüş ve kendisini tefsir yapmaya yeterli bulmuştur. Tabii ki, bu görüşte, gerekli hazırlıkları yapmaksızın herkese Kur'ân'ı tefsir etme izni verilmediği açıktır.

Birinci Görüşün Değerlendirilmesi

Eğer kastettikleri, sünnete dayanmaksızın tem mertebe ve vecihlerde Kur'ân tefsiri ise bu iddianın hiçbir delili olmadığı barizdir ve yanlışlığı da açıktır. Zaten bizzat Kur'ân bunu reddetmektedir. Çünkü Allah'ın Kitabı'nı kâfi görüp ona müracaat ettiğimizde bu kitabın kendisi bizi Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) (Sünnî görüşte) ve Masumların (a.s.) (Şîi görüşte) açıklamasına çağırmaktadır. Buna ilaveten, tefsir yaparken Kur'ân'ı tüm mertebe ve seviyeleriyle bağımsız olarak kavramak mümkün değildir. Bu teoriyi ortaya atan Ömer bile Kur'ân'daki "أَبَا /çayır" (Abese Sûresi 31. âyet) ve "تَخَوْفٍ /bir korku" (Nahl Sûresi 47. âyet) kelimelerine tek başına mana veremedi.³⁰

İkinci Görüşün Değerlendirilmesi

İkinci görüşün dairesinde yer alan kimseler birkaç gruptur:

İbn Kesîr, Beyrut, hicri kameri 1402, c. 1, s. 6; *İbn Atıyye el-Endelüsî, el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, tahkik: Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed, hicri kameri 1413, Beyrut, c. 1, s. 13, 14; el-Müderrişî, *Min hedyi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 31-33 ve diğerleri.

³⁰ el-Begavî, *Şerhu's-sünne*, c. 1, s. 265; İbrahim b. Musa eş-Şâtübî, *el-Muvâfakat fî usûli's-Şerîa*, bi-kalemi Abdullah Dıraz, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, c. 2, s. 87, 88.

a) Tâbiünden bir kesim: Tâbiünden tefsire rıza göstermeyen kimselerin ana delili şudur: Tefsir Allah'ın muradına şahittir ve belki de Allah bizim anladığımız şeyi kastetmemiştir. Bu yüzden haram işlemiz olabiliriz.³¹ Lakin bu ihtiyat ve çekince (Şâtübî'nin ifadesiyle sahâbe ihtiyatta en liyakat sahibi olanlardır; ama buna rağmen Kur'ân'ı tefsir ettiklerini biliyoruz.³²) Kur'ân'ın manalarını kavramaktan mahrumiyettir ve buna sağlam bir delil de gösterilmiş değildir. (ileride bahsedilecek bazı âyet ve rivâyetlerin zâhirinden başka.) Elbette ki, onların kavrayış seviyesi ve tefsire pek o kadar ihtiyaç duyurmayan dönemin sınırlı ihtiyaçları hesaba katılırsa bu tür bir telakki açıklanabilir olmaktadır.³³

b) Diğer kesim Ehl-i Sünnet'ten bir gruptur. Re'yle tefsir rivâyetlerine istinat ederek şöyle der: Tefsir yalnızca Peygamber'den (s.a.a.), nüzûle şahit olan sahâbeden ve onlardan öğrenen tâbiünden gelene dayanmalıdır. Çünkü Allah Resûlü (s.a.a.) şöyle buyurmaktadır: “Kur'ân'ı kendi re'yiyle tefsir edenin yeri ateştir.”³⁴

Onlar, Allah Resûlü'nün tefsiri olarak gelen her şeyin Cebrail tarafından öğretildiğine, bu nedenle tefsirin işitmeye dayandığına ve Allah'ın Kitabı'nı kavramak için başka yol olmadığına inanır.³⁵

c) Bir kesime göre de Kur'ân, mesajlarını sadece belli kişilerin (yani Masumların) anlayacağı özel bir şekilde ulaştırmıştır ve başkaları için yol kapalıdır. Tabii ki, kıraat seviyesinde ve bazen de

³¹ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'v'îli âyi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 39.

³² Muhammed Cemâleddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil (Tefsîrül-Kâsımî)*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, hicri kameri 1398, c. 1, s. 165.

³³ Bu sebeple tâbiin asrında tefsirin, bütünüyle eser ve nakil tefsirinin (sahâbe asrındaki tefsirin bariz özelliğidir) sınırları dışına çıkmadığı ve Kur'ân'ın hadis ve eser esas alınarak tefsir edildiği söylenmiştir. Bkz: Seyyid Muhammed Bâkır Hücceî, *Se makâle der tarih, tefsir ve nahiv*, Bünyâd-i Kur'ân, Tahran, hicri şemsi 1368, s. 69. Abdürrahim Akikî Behşâyêşî, *Tabakât-i müfessirân-i Şia*, Defter-i Neşr-i Novid-i İslam, Kum, hicri şemsi 1371, c. 1.

³⁴ Reyle tefsiri nehyeden rivayetler konusundan bahsedeceğiz.

³⁵ er-Râğıb el-İsfahânî, *Mukaddimetü Câmi'it-tefâsîr*, s. 93; el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 33.

bazı lafızların zâhirlerinden lugat manaları sınırında basit anlama biçiminde Kur'ân'dan istifade edilmesi caizdir. Ama bir kimse eğer Kur'ân'dan bundan fazla yararlanmak istiyorsa yalnızca rivâyetlerden Masumların (a.s.) tefsirlerini araştırmalıdır. Çünkü nazarı meselelere sarılmak (dinin zarûriyatı karşısında) İtret'in kelâmı olmaksızın caiz değildir. İtret'ten bir söz bulunamazsa re'yle tefsire dıġar olmamak için sessiz kalınmalıdır.

Merhum Esterâbâdî şöyle der:

Nazarî ahkâmı (dinin zarurîyatı karşısında) İtret'ten bağımsız olarak Allah'ın kitabından istinbat edebileceğimize ve ona tutunacağımıza izin verildiğine dair elimizde kesin delil yok.³⁶

Merhum Şeyh Hür el-Âmilî de *Vesâ'ilü's-Şi'a*'da bir bab açarak şöyle söyler:

Masum İmamlardan (a.s.) öğrenildikten sonra olması haricinde Kur'ân'ın zâhirinden nazarı ahkâmın istinbatı caiz değildir.³⁷

Şeyh Hür el-Âmilî'ye göre Masum İmamlardan bir âyetin tefsiri gelmemişse veya rivâyet senet veya muhteva bakımından makbul değilse orada susmak gerekir. Bağımsız olarak Kur'ân'dan bir hüküm istihraç etmek mümkün değildir.

Usûliler ve ictihad yanlısı müfessirlerin tamamı onların görüşüne karşı şöyle der: Bir yandan Kur'ân'ın bâtnla irtibatlı, örfî diyalogların haricinde kalan ve sıradan idrakin (Masumlar dışındakilerin) anlayamayacağı bazı seviyeleri vardır. Öte yandan Kur'ân'ın lugat ve basit manaları sınırında bulunan ve Arap diline aşına olan herkesin (az veya çok) anlayabileceği bir seviyesi daha vardır. Fakat bu iki seviye arasında, onları anlayıp tefsir etmek için gerekli ön hazırlıklara ve akli temmüle ihtiyaç

³⁶ Muhammed Emin Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-Medeniyye*, Darü'n-Neşr li-Ehli'l-Beyt (a.s.), tarihsiz, s. 128.

³⁷ Muhammed b. el-Hasan el-Hür Âmilî, *Vesâ'ilü's-Şi'a ilâ tahsili mesâ'ilü's-şer'â*, Müessesetü Âli'l-Beyt, Kum, hicri kameri 1412, c. 27, bab 13, s. 176.

duyuran başka seviyeler de vardır. Bunun için diğer âyetler üzerinde mütalaa, nüzül sebeplerini araştırma, Kur'an'daki maarifin küllî ruhunu kavrama, müteşâbihleri muhkemlere rücu ettirme, nâsih mensuhu tanıma gibi konular üzerinde durmak gerekmektedir. Ayrıca senedi sağlam tefsir rivâyetleri de incelenmelidir. Bu rivâyetler munfasıl (ayrık) karîneler olarak kullanılır. Ama eğer bir rivâyet yoksa (veya senedi sağlam değilse) âyetlerden anlayışımız (gerekli öncüllere riâyet edildiği takdirde) hüccettir ve ona istinat edilebilir. Diğer bir ifadeyle müfessirler ve usûlîler der ki: Kur'an'ın zâhirleri hüccettir. Bu, rivâyet bulunmadığında hüccet olma niteliğini kaybedecek ve orada susmayı gerektirecek şekilde zâhirlerin daima rivâyetlere istinat edeceği anlamına gelmez.³⁸

³⁸ Bkz: Şeyh Murtaza Ensârî, *Ferâ'idü'l-usûl (el-Resail)*, tahkik: Abdullah el-Nurânî, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, s. 39. Bu tartışmanın o kadar da faydalı olmadığı söylenebilir. Çünkü usûl ve fûrû hakkında hiçbir âyet yoktur. Rivayet veya rivayetler bulunması yahut icmâa başvurulması hariç. Kıymetli Şeyh Ensârî buna cevap verirken şöyle der: “Böyle bir iddiada bulunan kimse galiba Kur'an'ın ibadî âyetlerine bakıyor. Çünkü onların çoğu böyledir. Ama muamelatla ilgili gelen uygulamalı hükümlerde esas itibarıyla rivayet yoktur. Veya rivayetleri birbiriyle ciddi biçimde çelişmektedir. “أَوْفُوا بِالْعُقُودِ / Akidleri (verdiğiniz sözleri) yerine getirin.” (Mâide, 1) âyetinde, “أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ / Oysa Allah alış verişini helal kılmıştır.” (Bakara, 275) âyetinde, “فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ / Her kabileden bir cemaatin onları uyarmaları için sefere çıkmaları gerekmez miydi?” (Tövbe, 122) ve diğerlerindeki ıtlakta olduğu gibi. Hatta ibadetlerde de bu tür atıflar çoktur. Mesela “إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا / Doğrusu şirk koşanlar necistirler. Bu sebeple, bu yıllardan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar.” (Tövbe, 28) âyeti, teyemmüm, abdest ve gusûl âyetleri gibi. Her ne kadar bu âyetler konusunda birtakım rivayetler gelmişse de âyetin ıtlakıyla amel edilebilecek tüm fûrûatta çelişkiden selamette kalan bir tek rivayet bile yoktur.” (a.g.e., s. 39).

Bir noktayı daha hatırlatalım ki, Ahbârîler ile Usûlîlerin ihtilafında ana eksen fikhî hükümlerin istinbatı hakkında olsa bile Kur'an'daki fikhî ahkâmın hususiyeti yoktur.

Kur'ân'ı Anlama ve Tefsir Etmenin Caizliğine Deliller

Kur'ân, kendi mesajlarını ulaştırmada hangi yöntemi tercih etmiştir? Kur'ân'ın, mesajlarını insanlara ulaştırırken, konuşanın maksadını anlamak için sözün zâhirine bakan ve onu delil kabul eden akıllı varlıkların diyalog ve hitaplarda kullandığı yöntemin ay-nısını mı kullanmıştır? Yoksa Kur'ân'ın, maksatları iletmede, örf-teki konuşma dili ve insanların tarzı haricinde kendine has bir me-todu mu vardır (ve tefsiri caiz görmek için Kur'ân'ın kendisinden başka delil de yok mudur)? Bu soruya verilecek cevap yolumuzu aydınlatacaktır. Öyle görünüyor ki, Kur'ân'ın, maksatlarını beyan ederken kendine has bir yöntemi olmadığını, âyetlerde Allah'ın muradının anlaşılabilirliğini, Kur'ân'a ulaşma ve ondaki öğretileri kavramanın (gerekli şartları yerine getirdikten sonra) herkes için mümkün olduğunu gösteren birkaç âyet ve çok sayıda rivâyet var-dır. Veyahut usûl ilmi ulemasının ifadesiyle, Kur'ân'ın zâhirinden elde edilen zan, hususi zâhirlerin hüccet oluşunun küllî ve büyük önermesinin dışında değildir.³⁹

Birkaç grup halinde kategorilendirilen bu âyetlerden kimisi şunlardır:

a) Kur'ân'ı müstakil olarak husumeti halleden merci saymış âyetler. Mesela “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ” “Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, elçiye itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve elçisine döndürün.”⁴⁰ âyeti. Emîrül-müminin'in (a.s.) Mâlik Eşter'e yazdığı Ahitnâme'de bu âyete istinat edilmiştir. İmam şöyle buyurur:

و اردد الى الله و رسوله ما يضلحك من الخطوب و يشتهه عليك من الامور
فقد قال الله سبحانه لقوم احب ارشادهم يا ايها الذين آمنوا اطيعوا الله و اطيعوا

³⁹ Muhammed Kâzım (Ahund Horasânî) el-Horasânî, *Kifâyetü'l-usûl*, İntişârât-i İlmiyye-i İslâmiyye, Tahran, tarihsiz, c. 2, s. 58, 59; Muhammed Rızâ Mu-zaffer, *Usûlü'l-fıkıh*, Necef, ikinci baskı, hicri kameri 1386, 2, s. 157, 158.

⁴⁰ Nisa, 59.

الرسول و اولی الامر منکم فان تنازعتم فی شی فردوه الی الله و الرسول فالرد الی الله الاخذ بمحکم کتابه و الرد الی الرسول الاخذ بسنته الجامعه غیر المفرقه

“Allah tarafından, düzene koymaya memur olduğun büyük işlerde, ortaya çıkan şüphe ve kuşkuvarın çözümünü, ‘Kur’an’ın bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab’ın esasıdır.’ mealindeki âyetlere ve Hz. Peygamber’in toplayıcı birleştirici sünnetine havale etmek gerekir. Zira Allah, irşadını istediği bir kavme şöyle buyurur: ‘Şayet bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız onu Allah ve Resûlü’ne havale edin.’”⁴¹

Kur’an’ın, ihtilafları halletmede merci oluşu sadece İslam toplumu içinde geçerli değildir. Bilakis bu kitap, önceki semavî kitaplar üzerinde hâkimiyet ve ağırlığı olduğundan Ehl-i Kitab’ı da hakikatleri açıklamada kendisine çağırmakta ve onların ihtilaflarını gidermeyi de üstlenmektedir. Kur’an için böyle bir makam tayin edilmesi, öğretilerinden istinbat imkânı olmaksızın makul müdür?

b) “أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا”, “Onlar hâlâ Kur’an’ı iyice düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah’tan başkasının katından olsaydı, kuşkusuz içinde birçok ihtilaflar bulacaklardı.”⁴² âyetinde olduğu gibi muhtelif üsluplarla (teşvik, tehdit vb.) düşünmeyi ve akletmeyi emreden çok sayıda âyet. Kur’an’ı anlama imkânı olmaksızın düşünmenin hiçbir boyutu gerçekleşmez. Bu âyette, içinde ihtilaf olmadığını (ve Kur’an’ın mucize olduğunu) idrak etmek için onun üzerinde düşünme emredilmiştir. Bu aslında, en basit ve zâhirî bir ihtilaf göze çarpıyorsa onu da bertaraf etmek için Kur’an’ı baştan sona derinlemesine incelemeye teşviktir. Keza Yusuf Süresi’nde (âyet 2) şöyle buyrulur:

“إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ”, “Kur’an’ı Arapça olarak indirdik. Belki düşünürsünüz.”

⁴¹ Nehcü’l-belâga, Cem’u eş-Şerif er-Razî, zabt: ed-Doktor Subhî Sâlih, Beyrut, hicri kameri 1387, Mektup: 43, 39. kısım.

⁴² Nisa, 82

Denebilir ki, Kur'ân'ın akletmeyi ve düşünmeyi bu kadar övmesi, Kur'ân ve âyetleri üzerinde düşünmenin en mükemmel örneği olmasıyla ilgilidir.

c) Meydan okuyan âyetlerin hepsi. Bu âyetler, genel olarak muhteva ve şekilde mücadelele çağırılmaktadır. Onun benzerini getirme (Kur'ân'ın tamamı veya bir sûresini), onun muhtevasını (veya boyutlarını) ve aynı zamanda ifade yapısını anlamayı gerektirir. Aksi takdirde meydan okuma geçersiz hale gelecektir. Kur'ân şöyle buyurur:

“أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَدْعَيْتُمْ مِمَّنْ دُونِ اللَّهِ”
 “Bunu kendisi iftira olarak uydurdu mu diyorlar? De ki: Bunun benzeri bir sûre getirin ve eğer gerçekten doğru söylüyorsanız Allah'tan başka çağırabildiklerinizi çağırın.”⁴³

Kur'ân'ın vasıflarını bildiren âyetlerin tamamı iddiayı teyit etmekte ve şahitlik yapmaktadır. Mesela Kur'ân'ı “nur”⁴⁴, “hidâyet”⁴⁵, “furkan”⁴⁶, “şifa”⁴⁷ ve diğer sıfatlarla tanıtan âyetler gibi. Kur'ân insanların bu alanlardaki ihtiyaçlarını karşıladığı halde onu anlayıp kavrama yolunun kapalı kalması ve başka kaynağa ihtiyaç duyulması nasıl mümkün olabilir? Allâme Tabâtabâi, *el-Mizân*'da şöyle der:

Kur'ân'ın insanlar için tüm ihtiyaç alanlarında yol gösterici, aydınlatıcı, [hak ve bätül] ayırıcı, apaçık nur olup da bu ihtiyaçları gidermede onlara yetmemesi ve başka bir şeye bağımlılık duyulması nasıl mümkün olabilir?⁴⁸

Kur'ân âyetlerini muhkem ve müteşâbih olarak ayıran âyetin de⁴⁹ kılavuzluk yaptığı gibi, âyetlerden hiç değilse bir kısmı (muhkemat) hiçbir tür kaynağa bağımlı kalmaksızın anlaşılabilir. Nitekim

⁴³ Yunus, 38.

⁴⁴ Nisa, 174.

⁴⁵ Fussilet, 44.

⁴⁶ Bakara, 23.

⁴⁷ Yunus, 57.

⁴⁸ Tabâtabâi, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 11.

⁴⁹ Âl-i İmran, 7.

Kur'an'ın korunmuş olduğunun güvencesini üstlenmiş âyetler de⁵⁰ beşeriyetin (gerekli ön hazırlıkları tamamlayınca) isteklerini ve fikrî ihtiyaçlarını sunarak uygun cevapları alabilmesi için bu kitabın da-ima el değmeksizin baki kaldığını göstermektedir.

Âlimler tarafından bu âyetlere ve bu alandaki diğer âyetlere istinat edilmiştir. Konuyu kısa tutmak amacıyla onları zikretmekten kaçınıyoruz.⁵¹

Kur'an âyetlerinin yanında birçok rivâyetle temellendirmek de mümkündür. Bu rivâyetlerden Kur'an'ı anlamının imkânı ve tefsir etmenin caizliği gâyet net çıkarılabilmektedir. Aynı zamanda neh-yedilmiş tefsirin sınırları da açıklık kazanmaktadır. Bu rivâyetler birkaç grup halinde şöyledir:

a) Arz Etmeyle İlgili Hadisler

Arz etme hadisleri, içinde Kur'an'ın hadisleri (ve her türlü dinî bilgiyi) reddetme ve kabul etme kriteri ve ölçüsü olarak tanıtıldığı rivâyetlere denmektedir. Bu rivâyetler muteber Şii kitaplarda⁵² ve Ehl-i Sünnet'in bazı kaynaklarında⁵³ geçmektedir. Mesela bir hadiste şöyle denir:

⁵⁰ Mesela Hicr Sûresi dokuzuncu âyet: “Hiç şüphesiz zikri (Kur'an'ı) biz indirdik ve onun koruyucuları da gerçekten biziz.”

⁵¹ Bkz: Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'an*, c. 1, s. 12; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 1, s. 39; er-Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetü Câmi'it-tefâsîr*, s. 93; İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, c. 1, s. 6; İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. 1, s. 13, 14 ve diğerleri.

⁵² Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Yakub el-Küleynî, *el-Kâfi*, tashih: Ali Ekber el-Gaffârî, Dârü'l-Kütübî'l-İslamiyye, üçüncüs baskı, hicri kameri 1388, c. 1, s. 69, h. 1-4; Ebû Nadr Muhammed b. Mes'ûd b. Ayyâşî es-Semerkandî, *Kitâbü't-Tefsîr (Tefsîrül-Ayyâşî)*, tashih: es-Seyyid Hâşim er-Resûlî el-Mahallâtî, el-Mektebetü'l-İlmiyyeti'l-İslamiyye, Tahran, c. 1, s. 82-84, h. 1-7; *Nehcü'l-belâga*, hutbe: 53.

⁵³ Alâuddîn Ali el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'al*, tashih: Safvetü's-Sıka, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, el-Hamise, hicri kameri 1405, c. 1, s. 179, h. 907; Ebû Muhammed Abdullah Behrâm ed-Dârimî,

إِنَّ عَلَى كُلِّ حَقٍّ حَقِيقَةً وَعَلَى كُلِّ صَوَابٍ نُورًا، فَمَا وَاْفَقَ كِتَابَ اللَّهِ
فَخَذُوهُ ، وَمَا خَالَفَ كِتَابَ اللَّهِ فَدَعُوهُ

“Her hakkın bir hakikati vardır. Her düzgün tarzın da bir nuru vardır [Allah'ın Kitabı işte bu hakikat ve nurdur]. O halde Allah'ın Kitabı'yla bağdaşanı alın ve ona uymayanı bırakın.”⁵⁴

Eğer Kur'ân anlaşılmas ve kavranamaz olsaydı (İmamlar dışındakiler için) bu kriter bütünüyle işlevini kaybeder ve Masumların tüm asırlarda bu kitaba rücu etmesi geçersiz hale gelip boşuna olurdu. Üstelik Kur'ân'daki öğretilerin külli ruhunu idrak etmesizin faydalanmanın mümkün olamayacağı ve bizzat İmamların (a.s.) sözlerinde bazı konularda uygulanmış bir kriterdir bu. Bu rivâyetlerden muradın Kur'ân'ın nassına aykırı rivâyetleri terk etmek olmadığı açıktır. Çünkü bu tür (nassa aykırı) rivâyetler çok azdır. Bilakis bu haberler, çok sayıda olan ve Allah'ın Kitabı'na aykırılıkları ilk bakışta anlaşılmasayan rivâyetlerle ilgilidir. (Çünkü rivâyet uydurmaya niyetlenen kimseler, esasen Kur'ân'ın sarih nassına aykırı rivâyetler imal etmezler). Kitaba bu tür bir aykırılığı kavramak da Kur'ân'ın o konudaki (külli) bakış açısını anlamaya bağlıdır. Bu da âyetler üzerinde düşünmeye ve derine dalmaya ihtiyaç duyurur.⁵⁵ Hülasa aslî ölçüt Kur'ân'dır ve böyle bir miyar daima Şîa'nın ve bir kısım Ehl-i Sünnet'in gözünün önünde durmuştur.⁵⁶

Sünenü'd-Dârimî, Dârü İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, tarihsiz, c. 1, bâbu te'vili hadisi Restülillah, s. 146.

⁵⁴ el-Küleynî, a.g.e., c. 1, s. 69, h. 1

⁵⁵ Tefsirin caiz olduğuna bu grup rivâyetlerle istidlalde bulunan Şii âlimlerden bazıları şunlardır: Ebü Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-Tüsî, *et-Tibyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 6; el-Mevlâ Muhsin Feyz-i Kâşânî, *es-Sâfi fî tefsiri'l-Kur'ân*, tashih: eş-Şeyh Hüseyin el-A'lamî, Meşhed, c. 1, s. 35; Tabâtabâi, *el-Mizân fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 3, s. 36.

⁵⁶ Bkz: el-Küleynî, a.g.e., hutbetu'l-, c. 1, s. 8; Ebü Ca'fer Muhammed b. el-Hasenet-Tüsî, *Tehzîbü'l-ahkâm fî şerhi'l-Mukni'a*, talik: Hasan el-Musevi el-Horasan, Kum hicri şemsi 1364, c. 2, s. 513; Mahmud Ebü Reyve, *Edvâ' ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, Kum, hicri şemsi 1416, s. 430; es-Seyyid

Şeyh Muhammed Hüseyin İsfahânî (r.a.) kitabı arz etmeyle ilgili rivâyetlerden bir bölümünü beyan ettikten sonra şöyle der:

Bu âyetlerden anlaşılan odur ki, haberleri Kitab'a rücu ettirmek gerekir. Çünkü mizân mutlak olarak Kitap'tır... Bu emrin aksine hareket eden ve Kitab'ı asıl yapmayan, bilakis hadisi kitap sayan kimselere şaşırılmamalıdır. ⁵⁷

b) Kur'an'ın Taraflarıyla İlgili Rivâyetler

Bu rivâyetler Kur'an'ın muhtelif yönlerini haber vermekte ve Allah'ın Kitabı'nın gerçek mevkiini ortaya koymaktadır. Mesela Allah Resûlü'nün (s.a.a.) ve Ehl-i Beyt'in (a.s.) kelimasında Kur'an, "İmam ve önder, Allah'ın sözü" ⁵⁸, "Hikmetli zikir, apaçık nur, dosdoğru yol, geçmiştekiler ve gelecektekilerin hayır menbaı, bugünün hakemi (هو حکم ما بینکم)", şaka yapmaksızın hallü fasl eden (وهو الفصل ليس بالهزل) ⁵⁹, "Zâhiri güzel, bâtını derin, sonsuz hayretler, ölümsüz yenilikler ve karanlığı dağıtan eşsizlik" ⁶⁰, "Buyuran, caydırıcı, susturan, Allah'ın insanlara hücceti" ⁶¹, "Doğruların sözcüsü, parlayan ışık, aşikâr delillerle inatçıya ışık saçan, takipçilerini rızaya götüren önder, dinleyenlerini kurtuluşa ileten" ⁶², "Nur kandilleri, kalplerin şifası" ⁶³, "Hidâyet feneri, karanlıklara ışık bahşeden" ⁶⁴ şeklinde tanımlanmıştır.

Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerim (Tefsîri'l-Menâr)*, Beyrut, tarihsiz, c. 2, s. 188.

⁵⁷ eş-Şeyh Muhammed Hüseyin el- İsfahânî, a.g.e., s. 13.

⁵⁸ el-Müttakî el-Hindî, a.g.e., c. 1, s. 515, h. 2300.

⁵⁹ Ayyâşî, a.g.e., c. 1, s. 74, h. 1.

⁶⁰ *Nehcü'l-belâga*, hutbe: 18.

⁶¹ a.g.e., hutbe: 183.

⁶² Bu cümle, Hazret-i Zehrâ'nın (a) meşhur hutbesinden bir kesittir. Bkz: İbn Ebi Tayfûr, *Belâğâtü'n-nisâ*, s. 25.

⁶³ İmam Hasan-ı Müctebâ'dan (a.s.). Bkz: Ebû'l-Hasan Ali b. İsa el-Erbilî, *Keşfü'l-gumme fî ma'rifeti'l-Eimme*, tashih: Seyyid İbrahim Miyancı, Neşru Edebi'l-Havze, c. 1, s. 573.

⁶⁴ İmam Sâdık'tan (a.s.). Bkz: el-Küleynî, a.g.e., c. 2, s. 600, h. 5.

Kur'ân'a böyle bir bakış ve Masumların (a.s.) ruha ferahlık veren tarifleri insanı hayran bırakacak ve Kur'ân'a sevdalandıracak boyutta etkileyicidir. Kur'ân idrak edilemez olsaydı ve insanın ondan anladığı hüccet oluşturmasaydı Kur'ân'la hemhal olmanın bu ölçüde teşvik edilmesinin izahı nasıl yapılacaktır? Bu sebeple Masumlar (a.s.), Kur'ân'ın anlaşılamayacağı bahanesiyle bu kitaptan uzak durulmasını asla tasvip etmiyordu. Elbette ki, Kur'ân ehlin-den ve onun gerçek vârisleri ve muallimlerinden (Ehl-i Beyt'in) uzak durulmasının da aynı ölçüde hasara yol açacağı konusunda sürekli olarak tehlike zilini çaldılar. Çünkü Kur'ân'ın kendisinden ve Kur'ân'a getirilen bu tariflerden uzak durmak, aslında Kur'ân'ın kendisini ve öğretmenlerini tanıtmasıyla aynı doğrultudadır. “Ehl-i Beyt'in sözünün hüccet oluşturması” başlığı altında bundan bahsedilecektir.

c) Kur'ân'dan Faydalanma Metoduyla İlgili Hadisler

Bu grup hadislerde Kur'ân'a giriş yolu ve ondan yararlanma metodu beyan edilmektedir. Allah Resûlü'nün (s.a.a.) şu hadisinde olduğu gibi:

القرآن ذو وجه فاحملوه على أحسن وجوه

“Kur'ân'ın muhtelif vecihleri vardır. Şu halde onu en güzel şekline hamledin.”⁶⁵

Müminlerin Emiri Ali de (a.s.) Kur'ân hakkında şöyle buyurur:

ينطق بعضه ببعض ويشهد بعضه على بعض

“Bir kısmı diğer bir kısmını tefsir eder ve bir parçası diğer bir parçasına şahitlik yapar.”⁶⁶

Başka bir hutbede de şöyle buyurmaktadır:

إنّ كتاب الله يصدق بعضه بعضاً

⁶⁵ el-Müttakî el-Hindî, a.g.e., c. 1, s. 551, h. 2469.

⁶⁶ *Nehcül-belâga*, hutbe: 133.

“Kur’ân’ın bir kısmı diğer bazısına şahitlik eder.”⁶⁷

Ali b. Musa el-Rızâ da (a.s.) şöyle buyurur:

مَنْ رَدَّ مِثَابَهُ الْقُرْآنَ إِلَى مُحْكَمِهِ هُدًى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Kur’ân’ın müteşâbihini muhkemine döndüren kimse doğru yolu katediyor demektir.”⁶⁸

Bu rivâyetler ve bu konudaki diğer hadisler Kur’ân’dan istifade yolunu anlamaktadır ve Kur’ân’ı anlamanın imkânıyla ilgili ayrıntılardır.

Ashabının Kur’ân’a müracaatında (lafızların zâhiri seviyesinde) görülen İmamların (a.s.) uygulamadaki sîreti de bu mevzunun teyididir. Örneğin: İmam Sâdık’ın (a.s.) ashabından birisi, tenine meshedemeyen kimsenin meshinin nasıl olacağını sordu. Hazret şöyle cevap verdi: “Bu meselenin ve onun benzeri örneklerin hükmünü Allah’ın Kitabı’ndan anlamak mümkündür.” Hazret sonra “وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ”, “Bu dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.”⁶⁹ âyet-i şerifesini tilavet etti ve şöyle buyurdu: “Yaranın üstündeki örtüye meshetsin.”⁷⁰ Şeyh Ensârî (r.a.) âyetten bu şekilde çıkarımda bulunulması hakkında şöyle der:

Âyet-i şerifeden söz konusu istifade -yaranın üstündeki kumaşa mesh- üzerinde düşünme, dikkat ve fikir yürütmeye ihtiyaç duyurmaktadır. Çünkü âyet-i şerife zorluğun vacip olmadığını, insanın kendisini zahmete sokmasının gerekmediğini söylemektedir. Yani yaralı parmağa mesh vacip değildir. Bu durumda meseleyi iki şekilde izah etmek mümkündür: Birincisi, meshin tamamen

⁶⁷ a.g.e., hutbe: 18.

⁶⁸ Ebû Ca’fer Muhammed b. Ali b. Bâbeveyh el-Kummî Şeyh Sadûk, *Uyûnü ahbâri’r-Rızâ* (a.s.), tahkik: Müessesetü’l-İmâmî’l-Humeynî, hicri kameri 1413, c. 1, s. 290, h. 39.

⁶⁹ Hac, 78.

⁷⁰ Muhammed b. el-Hasan el-Hür Âmilî, *Vesâ’ilî’ş-Şî’a ilâ tahsili mesâ’ilî’ş-Şerî’a*, c. 1, s. 327. Bkz: Ali Meşkinî el-Erdebilî, *er-Resâilü’l-cedide* (telhisü *Ferâidü’l-usûl*), el-Mektebetü’l-İslâmiyyeti’l-Kübrâ, Kum, hicri kameri 1397, s. 46 ve devamı.

düŖeçeđi ve ikincisi, meshin bâki kalacağı, ama yaralı parmağın üzerine yapılmayacağı (bilakis kumaŖ üzerine meshedileceği) Ŗeklinde-dir. Yani İmam'ın hŖkmettiđi gibi. Dolayısıyla her ne kadar ilk bakıŖta İmam'ın hŖkmŖ anlaŖılmıyorsa da dikkatli bakıldığında gŖçlŖk çıkaranın mesh değil, parmağın ŖstŖne meshetmek olduğu kavranmaktadır. Kur'ân'ın “zorluk vacip değildir” buyruğu sadece bu kısımda geçerlidir, meshin aslında değil. Çünkü kumaŖın ŖstŖne meshetmekteki zorluk yoktur.⁷¹

Bu sebeple bŖyŖklerimiz bazı hŖkŖmleri Kur'ân'a rŖcŖ etti-rirdi. Bunlar da açık ve net olmayan ve gerçek hŖkmŖ istinbat ede-bilmek için inceleme ve dikkate ihtiyaç duyuran ahkâm-dir.

d) Kur'ân'ın Ebediliğiyle İlgili Rivâyetler

Bu rivâyetlerde Kur'ân'ın hayatından ve ŖlŖmsŖz akıŖından sŖz edilmiŖtir. EbŖ Ca'fer'den (a.s.) nakledilen rivâyette olduğu gibi:

إن القرآن حي لا يموت والآية حية لاتموت فلو كانت الآية إذا نزلت في أقوام ماتوا [ماتت الآية] لمات القرآن وولكن هي جارية في الباقيين كما جرت في الماضيين

“Kur'ân diridir ve Ŗlmeyecektir. Âyet de diridir ve Ŗlmeyecektir. Eğer bir âyet sadece bir kesim hakkında nâzil olsaydı onların ŖlŖmŖyle birlikte Kur'ân da [veya âyet] Ŗlecekti. Fakat âyet, gemiŖtekiler hakkında olduğu kadar gelecektekiler hakkında-dır da.”⁷²

Ali b. Musa er-Rızâ (a.s.) babalarından nakleder. Birisi İmam Sâdık'a (a.s.) sordu: “Kur'ân bu kadar yayıldığı ve mŖtalaa edildiği halde neden tazeliği artıyor?” Hazret ŖŖyle buyurdu:

لأن الله تبارك و تعالی لم يجعله لزمان دون زمان و لا لناس دون ناس فهو في كل زمان جديد و عند كل قوم غصّ إلى يوم القيامة

⁷¹ el-Erdebilî, a.g.e., s. 47.

⁷² AyyâŖî, a.g.e., c. 2, s. 203, h. 6.

“Çünkü Allah Tebarek ve Teâlâ Kur’ân’ı sadece belli bir zaman için ve belli bir nesile has indirmedir. Kur’ân her zaman için yenidir ve kıyamet gününe kadar her kavim için tazeliği vardır.”⁷³

Kur’ân’ın ölümsüz hayatı ve ebedî akışkanlığı lafızları boyutunda değildir. Çünkü her dönemde lafızları değişecektir. Bilakis maarifini idrak, manalarını anlama, benzer amellere ve denk sevaplara tatbik etme konusundadır. Bu idrak, anlama ve tatbik, ondan faydalanılabilmesi ve doğru yolun sapkınlıktan ayrılabilmesi için her asrın âlimlerinin açıklama ve tefsirine muhtaçtır. Kur’ân böylece o çağa uygun varlığını gösterebilecektir.

e) Kur’ân Üzerinde Derinlemesine Düşünmeyle İlgili Hadisler

Bu grup rivâyetler sayısızdır. Bu hadislerin lisani, Kur’ân’ı bağımsız olarak hidâyetlerin, hüccetlerin vb. kaynağı kabul edecek şekildedir. Mesela Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a.) nakledilen bir rivâyette şöyle geçer:

مَا مِنْ مُؤْمِنٍ ذَكَرَ أَوْ أَنْثَى، حَرّاً أَوْ مَمْلُوكاً، إِلَّا وَلَّهُ عَلَيْهِ حَقٌّ وَاجِبٌ أَنْ يَتَعَلَّمَ
مِنَ الْقُرْآنِ وَيَتَفَقَّهَ فِيهِ ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ: وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ
الْكِتَابَ

“İster erkek, ister kadın, ister hür, ister köle olsun Allah’ın Kur’ân’ı öğrenme ve anlamayı vacip kılmadığı hiçbir mümin yoktur.” Hazret (s.a.a.) sonra âyet-i şerifeyi (istişhad olarak) tilavet etti.”⁷⁴

Yine Allah Resûlü (s.a.a.) başka bir rivâyette Kur’ân’ı Allah’ın hazırladığı sofralar olarak tarif etmekte ve şöyle buyurmaktadır:

“Gücünüz yettiğince ondan öğrenin.”⁷⁵

⁷³ Şeyh Sadûk, *Uyûnü ahbârî'r-Rızâ (a.s.)*, c. 2, s. 17, h. 32.

⁷⁴ el-Huzâi el-Nişâbüri, *a.g.e.*, c. 3, s. 92.

⁷⁵ *Tefsîr [el-mensub ilâ] el-İmam el-Askerî*, tahkik ve neşr: Medresetü'l-İmam el-Mehdi, Kum, hicri kameri 1409, s. 60, h. 31; keza bkz: Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 16.

وَتَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ أَحْسَنُ الْحَدِيثِ، وَتَفَقَّهُوا فِيهِ فَإِنَّهُ رَبِيعُ الْقُلُوبِ، وَاسْتَشْفُوا
بِنُورِهِ فَإِنَّهُ شِفَاءُ الصُّدُورِ

“Kur’ân’ı öğrenin; çünkü en güzel sözdür. Üzerinde düşünün, çünkü kalplerin baharıdır. Onun nurundan şifa arayın, çünkü gönüllerin şifasıdır.”⁷⁶

İmam Seccâd (a.s.) şöyle buyurur:

آيَاتِ الْقُرْآنِ خَزَائِنٌ فَكَلِمَا فَتَحَتْ خَزَائِنَهُ يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَنْظُرَ مَا فِيهَا

“Kur’ân âyetleri hazinelerdir. Öyleyse açtığın her hazineye bakman sana yakışır.”⁷⁷

Bu konuda diğer Masumlardan (a.s.) gelen başka rivâyetler de nakledilmiştir.

Bu gruptaki rivâyetlerin toplamından Masumların (a.s.) Kur’ân’ı tefsir etme ve âyet-i şerifelerden istinbatta bulunma konusundaki sîret ve sünneti anlaşılmaktadır. Bu, bizzat Kur’ân resmettiği sünnetin ta kendisidir. Bu rivâyetlerin bir tarafında da tefsirin caiz olmadığına dair rivâyetlerin kimleri, hangi fikirleri ve hangi zeminde neyi hedef aldığını bulunabilir.

Bu rivâyetler (genel bir kategorilendirilmede) iki temel düşünce grubuyla ilgilidir. Bir: Kur’ân’ın tamamını tüm düzeyleriyle idrak edebileceğini zanneden düşünce, Kur’ân’ın tamamını tüm düzeyleri ve mertebeleriyle kavramanın Kur’ân’la aynı hizada olanlara ve onun hakiki vârislerine mahsus olduğunu ihmal etmektedir. İki: Kur’ân’ın, mesajlarını iletme metodunu tanımayan, bu yüzden Kur’ân’ın masum Ehl-i Beyt hakkında sükût ettiğini veya çok az mesaj verdiğini zanneden düşünce de Kur’ân âyetlerinin devasa hacimde kısmının Ehl-i Beyt’in konumu ve onların varoluş sebepleri hakkında olduğunu ihmal etmektedir (bu noktanın

⁷⁶ *Nehcû'l-belâga*, hutbe: 110.

⁷⁷ el-Küleynî, *a.g.e.*, kitâbu fazli'l-Kur’ân, c. 2, s. 609, h. 2; keza bkz: Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Tâlib et-Tabersî, *el-İhticac*, tahkik: el-Behaderî, Kum, hicri kameri 1413, c. 1, s. 133 ve 137.

tafsilatı “İmamların isimlerinin Kur’ân’da açıkça belirtilmemesi ve bunun hikmeti” bahsinde görülecektir). Masumların (a.s.) asrındaki tefsirin iniş çıkışlı tarihine bakılacak olursa tefsiri nehyeden rivâyetlerin manası daha rahat anlaşılacaktır. Yani insanların elindeki tefsir haberlerinin sahâbe, tâbiîn ve başkalarının ictihad ve görüşleriyle (“Sahâbe görüşünün hüccet olup olmadığı” bahsinde bu konu gelecektir) ve İsrailiyatla dolu olduğu, buna mukabil İslam’ın mükerrem Resûlü’nün (s.a.a.) Kur’ân’ı tefsir konusundaki hadislerinin çok az sayıda bulunabildiği şartlarda ve Kur’ân’ı tefsir ve toplunun müracaat yeri iddiasındakilerin bol miktarda görüldüğü, fakat cehalet veya inat sebebiyle ve aynı zamanda Kur’ân’ın gerçek müfessirleri ve vârislerine kendini muhtaç görmeme nedeniyle sayısız âyetlerin metninde geçen Ehl-i Beyt’in varoluş temellerinin görmezden gelindiği atmosferde, işte böyle bir ortamda Masum İmamlar, bu tür insanlara hüccetin tamamlanması için kendi mevki ve mevzilerini savunmalıydılar. İmamların sünnet ve sîretinde, yaptıkları tefsir bilinçli ya da bilinçsiz sonuçta re’yle tefsire varan muhaliflere davranış biçimi, ikaz ve sakındırma; kendi ashabıyla ilgili olarak da Kur’ân’ı anlamaları için teşvik ve yol gösterme, ama aynı zamanda her delile rağmen Allah’ın muradını anlayamayan kimseleri re’ye başvurmamaları ve onu ehline bırakmaları konusunda uyarma şeklindeydi.⁷⁸

⁷⁸ Ahbârîlerin tefsirin nehyedildiğine ilişkin diğer delilleri, “İstinbatlarımız zannîdir” cümlesiyle özetlenebilir. Merhum Esterâbâdî şöyle der: “Allah Teâlâ’nın ahkâmında zannî istinbatlara sarılmak caiz değildir. Allah’ın hükmünde ve Eimme-i Athar’ın (a.s.) hükmünde kesinlik bulunmadığı takdirde susmak gerekir.” (Bkz: Muhammed Emin Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 129; keza bkz: Şeyh Murtaza Ensârî, *a.g.e.*, s. 38, *Şerh-i Vâfiye*’de Seyyid Sadr’dan nakille. Bu sözün muradı eğer zannî istinbatların muteber olmadığı ise söz doğrudur. Yani Kur’ân’ın birçok âyette bizi peşine düşmekten sakındırdığı (“Güzellik yapanlara (mükâfatların) en güzeli ve (hak ettiğinden) fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir karalık, ne de zillet bulaşır. İşte onlar cennet ehlidir. Onlar onda temelli kalıcılardır.” Necm, 23 ve diğerleri) zan ve tahmin. Fakat eğer bu zannî istinbatlar için muteber bir delilimiz varsa (yani aklî itibar taşıyorsa ve makbulse) bu takdirde âyet, rivayet ve örfteki beyanlardan istinbattan farkı yoktur. (Bkz: Muhammed

Kâzım (Ahund Horasâni) el-Horasâni, *a.g.e.*, c. 1, s. 304). Ama Kur'ân'ın kendine has bir dili olduğu ve sözünün Masumlar dışındaki kimseler için (gayri muteber) zandan başka sonuç doğurmayacağı söyleniyorsa o ayrı. Bu durumda önceki delile döner. Buna cevabı geçmişti.

“Kur'ân'ın zâhirleri müteşabihlerdendir.”

Seyyid Sadr (Ahbâriyyûndan) şöyle der: “Muhkemler yalnızca 'ın nassıdır ve zâhirleri kapsamaz. Öyleyse zâhirler müteşabihlerdendir. Kur'ân bizi müteşabihlerle amel etmekten nehyetmiştir.” (*Ferâ'idü'l-usul (el-Resail)*'den nakille, s. 38).

Bu istidlaller de doğru değildir. Çünkü manası zâhirde olan lafızlar, lugatta ve konuşma dilinde müteşabih olarak adlandırılmaz. Çünkü böyle bir lafızdan akla birkaç anlam gelse de lafzın anlamlardan biriyle alakası, diğer ihtimalleri küçültecek seviyededir (ve konuşma dilinde o ihtimaller hiçbir şekilde önem verilmez). Bu, eşit seviyede birkaç anlamın akla geldiği ve onlardan birinin diğer anlamları gölgede bırakacak şekilde yüze çıkmadığı müteşabihin hilafıdır. Dolayısıyla müteşabihe tâbi olanın nehyedilmesi Kur'ân'ın zâhirleriyle amel etmeyi kapsamamaktadır. “Kur'ân'ı açıklayan ve öğreten Allah'ın Resülü'dür.”

Kur'ân'da “وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ”, “Sana da zikri (Kur'ân'ı) insanlara kendileri için indirilene açıklayasın diye indirdik.” (Nahl 44) ve “وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ”, “Onlara kitap ve hikmeti öğreten.” (Cuma 2) gibi âyetler Kur'ân'ın bir öğretmen ve açıklayıcıya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Yani Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) ve başka deliller itibarıyla de Mutahhar İmamlar (a.s.). Masumlardan başka hiç kimse Kur'ân'ı anlayamaz. Buna dayanarak Merhum Esterâbâdi şöyle der: “Allah'ın, Kur'ân'daki muradını anlamının tek yolu İmamlardır (a.s.). Çünkü sadece onlar nâsih-mensuh, mutlak-müevvil ve diğerlerini bilir. Onlardan başka kimse Kur'ân'a giden yolu açık değildir.” (Muhammed Emin Esterâbâdi, *a.g.e.*, s. 18).

Bu istidlal de eksiktir. Birincisi: Bu âyetler Allah Resülü'nün (s.a.a.) görev ve sorumluluklarını beyan etmektedir. Hazret'in tarafından Müslümanlara ulaşan bereketler ise âyetlerin tilaveti, tezkiye ve Kur'ân öğretimidir. Fakat Kur'ân'ı kimin anlayıp kimin anlamayacağını açıklamamaktadır. İkincisi: Eğer bu âyetlerin zâhirinin, Kur'ân'ı anlamının Allah Resülü'nün (s.a.a.) (ve İmamların) eğitiminden geçmeksizin hiçbir şekilde mümkün olmadığı manasına geldiğini kabul edersek bu yaklaşım, herkesin Kur'ân'ı anlayabileceğini belirten âyet ve rivayetlerin tümüne aykırı düşecektir. Dolayısıyla ya Hazret'in, tefsiri sadece onun sorumluluğuna bırakılmış bir kısım âyetleri (ahkâm âyetleri ve onların teferruatı gibi) açıklayacağı veya belli kişiler için olan tefsirin yüksek mertebelerini o kıymetli

şahsiyetten başkasının bilemeyeceği ya da âyetlerin zâhirleri seviyesinde ve lafızlar çerçevesindeki tefsirin, hatadan korunmaları amacıyla sıradan insanlar için olduğu söylenmelidir. Her durumda bir kısım âyetler ve onları anlamının mertebeleri herkes için bâki kalmaktadır. Ama Masumların Kur'an âyetlerindeki nâsih-mensuh, mutlak-mukayyed, müevvil vs. ile ilgili ilmi, başkalarının Kur'an'ı anlayamamasını yahut bir âyet hakkında onlardan bir açıklama gelmemişse Ahbarîlerin söylediği gibi, susmayı gerektirmez. Çünkü müfessir rivayetlerde araştırma ve inceleme yapmaksızın tefsire kalkışmaz. Bilakis onları munfasıl (ayrı) karine olarak hesaba katar. Bunun dışında Kur'an'ın zâhiri, hüccet olmayı sürdürecektir. Üçüncüsü: Masumların hadislerinde de nâsih-mensuh, mutlak-mukayyed vs. vardır (bkz: el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 62-65, h. 1, 2) ve bu, hadisleri anlamaya mani değildir.

“Kur'an'ın muhtevasında kasdi mücmellik.”

Bu, insanlar doğrudan faydalanmasın, daima Masumlara (a.s.) ihtiyaç duysun ve bu yolla bereketlerinden nasiplensinler diye Kur'an'ın kasten mücmel indiğini yahut mevzunun tabiatının, Kur'an'ın yüksek anlam ve öğretilerinin umumun eline bırakılmamasını gerektirdiğini söyleyen bir başka gerekçedir. (es-Seyyid Muhammed Bâkir es-Sadr, *Dürüs fi 'ilmi'l-usûl, Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnânî, Beyrut, 1978, s. 223).*

Kur'an'ın bir kısım öğretilerinin Masumların beyan ve tefsirine muhtaç olduğu konusunda tartışma yoktur. Ama Allah'ın Kitabı'nın, ondan hiçbir şekilde istinbatta bulunulamayacak şekilde mücmel olduğu ve zâhirlerinin de hüccet oluşturmadığı iddiasının delili yoktur. Eğer böyle olsaydı, birinci derecede Kur'an ve Masumlar (a.s.) insanları Kur'an'ı anlamaya ve onun üzerinde düşünmeye teşvik etmezdi. Kur'an'ın, sahip olduğu o yücelikle birlikte umum için ulaşılabilir olması Kur'an'ın mucizelerinden sayılmıştır. Şehid Sadr (r.a.) bu itiraza cevap verirken şöyle der: “Bahsi geçen kasdi mücmellik, Kur'an'ın nüzûlünün hikmetine aykırıdır. Hücceti dinin aslına ikame etmenin fer'i olan (imamet ilkesi) İmamla (a.s.) irtibat, Kur'an'ın muhtevasını anlayıp kavramaya dayanır.” (es-Sadr, *a.g.e.*, c. 2, s. 224).

Böyle bir taammüdü kabul etsek de hikmete aykırı olmayacaktır. Çünkü Kur'an'ın nüzûlünün hikmeti, onu herkesin anlamasına bağlı değildir. Evet, eğer Kur'an'ı anlamının yolunu bilmeseydik (Masum İmamların tefsirini farzederek) nüzâlün hikmetine aykırı olurdu. Dinin aslı ve ilkelerini ispatlamak da esasen nakli değil, aklidir. Öyleyse Kur'an'ı anlamaya dayanmaktadır.

“Kur'an'ın nüzûl tertibine aykırı olarak toplanması.”

İddiaya göre âyetler nüzül sırasına göre olmadığından âyetlerle birlikte gelen karineler kaybedilmiştir ve Kur'an'dan hiçbir şey anlaşamaz. Oysa karışmış olan tertip tek tek âyetlerin tertibi değil, sûrelerin tertibidir. Dolayısıyla her âyetin karinesi hâlâ âyetle birlikte dir. Hatta âyetlerin tertibi bile karışmış olsa bir âyetin kayıtlarını diğer âyetlerden çıkarmak mümkündür. Çünkü Kur'an âyetleri birbirine dönüktür. Mûminlerin Emiri (a.s.) “*Kur'an âyetleri birbirini tasdik eder.*” (*Nehcü'l-belâğa*, hutbe: 18), “*Bir parçası diğer parçasıyla birlikte söz söyler ve birbirine şahitlik eder.*” (*Nehcü'l-belâğa*, hutbe: 123) buyurur. Kur'an eğer sûrelerin nüzülüne göre sıralansaydı da bir âyeti anlamak için diğer âyetlere göz atmak gerekekti. Esas itibarıyla Kur'an'ın dokusu müteşabihler ve muhkemlerden oluşur. Muhkemler “ümmü'l-” olarak adlandırılmıştır (müteşabihler onların kucağında yetişmiştir ve anlamları kavranabilir). Bu da bu metodu (aynı konudaki âyetlerin tümüne bakma) teyit etmektedir. Kur'an'ın bir mevzudaki görüşünü anlamak için bir tek âyete istinat edersek sorun elbette yerinde kalacaktır. Ama farzedilen, ilişkili âyetleri yan yana koymak ve bundan sonra nihai hükmü istihraç etmektir. (Bkz: Muhammed Takî Misbah Yezdi, *Kur'ânşinâsi*, edit: Mahmud Recebî, Müessesesi-i Amuzeşî ve Pejuheşî-yi İmam Humeynî, Kum, hicri şemsi 1376, c. 1, s. 77)

Ahkâmî istinbat etmek için bir sûrenin tüm âyetlerini önümüze koymak gerekmez. Bilakis müteşabihlere muhkemlerle anlam vermek lazımdır. Kur'an birbiriyle ilintili bir bütün olduğundan bir mevzunun bir tek sûredeki değil, bütün sûrelerdeki tüm âyetlerine örfteki diyalog metoduyla bakmak gerekir.

Ahbâriyyün, kendi iddiasını ispatlamak için rivayetlere de sarılmıştır. Bu rivayetlerin ana gövdesi de reyle tefsiri nehyeden rivayetlerdir. İleride bundan bahsedilecek ve geçtiğimiz konulardaki diğer rivayetlere de cevap verilip açıklık getirilecektir. O nedenle burada daha fazla ayrıntıya girmeye ihtiyaç yoktur. (Bkz: Muhammed Bâkır el-Vâhid el-Behbehânî, el-Fevâidü'l-Hâiriyye, Mecmeü'l-Fikri'l-İslamî, Kum, faide 28; Seyyid Abdullâh Şubber, *Meniyyetü'l-mahsulîn fi kâkıyyeti'l-tarîkati'l-müctehidîn*; Şeyh Ca'fer Kâşifülgıtâ, *el-Hakku'l-mübîn fi tasvibi'l-müctehidîn ve taht'eti cühâli'l-Ahbâriyyîn*, İran, hicri kameri 1319.

II Re'yle Tefsirin Haramlığı

Hedef: Şîa ve Ehl-i Sünnet'in re'yle tefsiri nehyeden rivâyetlerle ilgili telakkisinin uygulamalı incelemesi.

Giriş

Re'yle tefsiri nehyeden rivâyetlerin iki fırka arasında makbul olduğuna ilişkin ortak noktalar bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında iki fırkanın bu rivâyetlerle ilgili iki temel anlayışı olduğunu tespit etmek mümkündür. Her iki fırkada da küçük bir azınlık bu rivâyetlere dayanarak Kur'an'ın her türlü tefsirini haram kabul eder. Diğer grup ise re'yle tefsirin nehyedilmesini mutlak manada tefsirin yasaklanması olarak telakki etmez.

“Re'y” kelimesi

“Re'y (رأى)” lugatta itikat manasındadır ve çoğulu “ârâ (آراء)”dır.¹ Muhaddislerin ıstılahında “kıyas” manasında da kullanılmaktadır. Bu nedenle “ashabu'r-re'y” derler. Bu kelimedede bu inancı edinme

¹ Bkz: Halil b. Ahmed Ferâhîdî, *el-Ayn*, c. 2, s. 294; Mecdüddîn Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, c. 4, s. 333; İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 5, s. 84.

yöntemi, derecesi, doğruluk ve yanlışlığı mevzubahis değildir. Diğer bir ifadeyle “re’y”, kesinlikle akıl yoluyla elde edilen veya gerçeğe uygun olan ya da dogma şekline bürünen inanca has görülmemiştir.

Bu kelime, re’yle tefsiri nehyeden hadislerde, şahsın fikrî çabayla tercih ettiği görüş ve inanç manasında kullanılmıştır.

Re’yle Tefsiri Nehyeden Rivâyetlerde İki Fırkanın Senedlerini İnceleme

Re’yle tefsiri nehyeden rivâyetler Şîa ve Ehl-i Sünnet’in kaynaklarında nakledilmiştir. Bu hadisler Şii kaynaklarda müstefiz² seviyede³ ondan fazla rivâyete ulaşmaktadır.⁴ Bazıları tevatür seviyesinde sayılmaktadır.⁵ Bu rivâyetlerin arasında muteber senedli rivâyet de bulunmaktadır. Peygamber-i Ekrem’in (s.a.a.) şöyle buyurduğu hadis gibi:

قال الله عزّ وجلّ: ما آمن بي من فسرّ برأيه كلامي

“Aziz ve Celil olan Allah buyurmuştur ki: ‘Benim kelimümü [Kur’ân] kendi re’yiyle tefsir eden bana iman etmemiş demektir.’”⁶

² Üçten fazla râvinin naklettiği ve mütevatirden aşağı seviyedeki hadis. (Çev.)

³ Bkz: Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 1, s. 95, h. 1-5 ve 6; Şeyh Sadük, *et-Tevhid*, tashih: es-Seyyid Hâşim et-Tahrânî, Menşûrâtü Câmiatü'l-Müderrişin, s. 68, h. 23; *Kemâlü'd-dîn ve temâmü'n-ni'me*, tashih: Ali Ekber el-Gaffârî, Müessesetü'n-Neşri'l-İslamî, hicri kameri 1405, bab 24, s. 256, h. 1; Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî el-Meclisî, *Bihârü'l-envârî'l-câmi'a li-düneri ahbârî'l-e'immeti'l-ethâr*, Tahran, c. 92, s. 110, 111; Seyyid Hâşim Bahrânî, *el-Burhân fi tefsiri'l-Kur'ân*, 1, s. 17-19.

⁴ Bkz: *Reveşşinasi-yi tefsiri Kur'ân*, s. 56.

⁵ es-Seyyid Ebül-Kasım el-Musevî el-Hûî, *el-Beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Tahran, hicri şemsi 1364, s. 269.

⁶ Alemül-hüdâ Ali b. el-Hüseyin el-Musevî eş-Şerif el-Murtaza, *el-Emâlî=Gurerü'l-fevâ'id ve dünerü'l-kalâ'id*, meclis 2, h. 3. Keza bkz: Muhammed Cevad el-Mahmudî, *Tertübü'l-Emâlî*, Tertübü Mevzûi li-Emâlî el-Meşâyihî's-Selâse es-Sadük ve'l-Müfid ve't-Tüsî, Müessesetü'l-Meârifî'l-İslamiyye,

Hadislerin bir başka versiyonu da şöyle nakledilmiştir:

من قال في القرآن بغير علم فليتبوء مقعده من النار

“Kur’ân hakkında ilim olmaksızın söz söyleyen ateşte yerini hazırlasın.”⁷

Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında da bu hadisler çok sayıda göz çarpmaktadır. Gerçi Ehl-i Sünnet'ten bir kesim bu hadislerden bazılarının senedini tartışmıştır;⁸ ama rivâyetlerin şöreti ve bu hadisleri teyit eden birtakım rivâyetlerin varlığı⁹ senedin muhtemel zaafını telafi edecektir. Tirmizî, kendi *Sünen*'inde Allah Resülünden (s.a.a.) şöyle nakletmiştir:

من قال في القرآن بغير علم فليتبوأ مقعده من النار

“Kur’ân hakkında ilim olmaksızın söz söyleyen ateşte yerini hazırlasın.”¹⁰

Tirmizî bu hadisi sahih ve hasen kabul etmesinin yanı sıra Allah Resülünden (s.a.a.) aynı muhtevada hasen senedle başka bir hadis daha nakleder:

Kum, hicri kameri 1420, c. 8, s. 349, h. 4789; Şeyh Sadûk, *et-Tevhid*, bâbu't-tevhid ve nefyu't-teşbih: s. 68, h. 23; Şeyh Sadûk, *Uyânü ahbâri'r-Rızâ (a.s.)*, bâbu mâ câe ani'r-Rızâ fi't-tevhid, c. 1, s. 107, h. 4. Bu hadisteki ricalin durumu ve itibarı hakkında bkz: Ebû Tâlib el-Teclîl et-Tebrîzî, *Mu'cemu's-sikât ve tertibu't-tabakât*, Müessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, hicri kameri 1404, s. 118.

⁷ Şeyh Sadûk, *et-Tevhid*, bâbu ma'na “kul huvallahu ehad”, s. 90, 91, h. 5.

⁸ Bkz: el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 1, s. 6; Şuayb el-Arnaût (haşiye), *Müsned-i Ahmed Hanbel*, c. 3, s. 496, h. 2069.

⁹ Bkz: et-Taberî, *Câmi'ül-beyân 'an te'v'ili âyi'l-Kur'an*, c. 1, s. 58, 59. Taberî bu içerikte 7 hadis nakletmiştir. Yine bkz: el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 1, s. 35.

¹⁰ Ebû İsa Muhammed İbn Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahih (Sünen-i Tirmizî)*, tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Beyr, kitabü't-tefsir, c. 5, s. 199, h. 2950; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, haz. Doktor Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşilî, Beyrut, tarihsiz, kitâbu fezâilü'l-Kur'an, c. 5, s. 31, h. 8084; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 3, s. 496, h. 2069.

من قال في القرآن برأيه فليتبوأ مقهده من النار

“Kur’ân hakkında re’yiyle söz söyleyen ateşte yerini hazırlasın.”¹¹

Nesâî de bu hadisi şu şekilde zikretmiştir:

من قال في القرآن برأيه أو بما لا يعلم فليتبوأ مقهده من النار

“Kur’ân hakkında kendi re’yiyle veya bilgisi olmaksızın söz söyleyen ateşte yerini hazırlasın.”¹²

Hülâsa Şîa ve Ehl-i Sünnet'ten hiç kimse bu hadisleri senedindeki zaaf nedeniyle veya muteber kaynağa sahip olmadığı gerekçeyle reddetmemiştir. Bilakis makbul oldukları telakkisiyle doğru anlama niyetiyle delaletlerine başvurmuştur.

İki Fırkanın Re’yle Tefsiri Nehyeden Hadislerle İlgili Anlayışı

İki fırka arasında bu hadislerle ilgili iki ana telakki vardır. Küçük bir grup bu hadislere dayanarak Kur’ân tefsirini mutlak olarak nehyetmiş; Masumların sözü olmaksızın (Şîa arasında) veya Allah Resûlü ve sahâbenin ya da sahâbeden öğrenen tâbîinin sözü bulunmaksızın (Ehl-i Sünnet arasında) Kur’ân'dan istinbat yolundaki her türlü çabayı haram kabul etmiştir. Şîa'dan muhaddis Bahrânî bu rivâyetlerin mesajı hakkında şöyle der:

Bu rivâyetlerde onunla tefsirin reddedildiği re’yden maksat, müfessirin Masumların (a.s.) ilminden yardım almaksızın ortaya attığı kendisine ait her türlü re’y ve düşüncedir... Hiç kuşku yok bu haberlerden çıkan sonuç şudur ki, Masumlardan alınmayan her türlü tefsir re’yle tefsir sayılır ve reddedilmiştir.¹³

¹¹ et-Tirmizî, *a.g.e.*, kitabı't-tefsir, c. 5, s. 199, h. 2951 ve aynı muhtevada s. 200, h. 2952.

¹² el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, kitâbu fezâil'l-Kur’ân, c. 5, s. 31, h. 8085.

¹³ Yusuf b. Ahmed el-Bahrânî, *ed-Dünerü'n-Necefiyye*, Müessesetü Âli'l-Beyt li-İhyâi't-Turas, Kum, tarihsiz, s. 174.

Ehl-i Sünnet'ten de İbn Enbârî bu konuda bir kesimin görüşünü şöyle aktarır:

Kur'an'ın müşkülü konusunda sahâbe veya [sahâbeden öğrenen] tâbiinden alınmamış söz söyleyen, Allah'ın hışmına maruz kalmış demektir.¹⁴

Râgıb İsfahânî de bu görüşü tekrarlayarak şöyle der:

Bu kimselerin ortaya attığı iddiamın delili, re'yle tefsiri nehyeden rivâyetlerdir.¹⁵

Bu kişilerin söz konusu hadislerden anladıklarını okuyunca insanın aklına şu soru gelmektedir: Masumlardan (a.s.) veya sahâbeden alınmamış her türlü tefsir neden re'yle tefsir olmaktadır?

Cevap şudur: Kur'an'ın zâhirlerinden yapılan her türlü istinbat müfessirin görüşü ve inancıyla karışmış demektir. Müfessir, Kur'an'dan (zâhirinden) istinbatta bulunurken kaçınılmaz olarak kendi görüşü ve düşüncesinden yardım alacaktır. Re'yin izleri belirlediğinde de nehiy hemen peşine düşmektedir. Üstelik de her türlü re'y ve inanç. İster doğru ve onun yolundan elde edilsin, ister yanlış ve onun yolu dışında elde edilsin. Fakat müfessir eğer yalnızca me'sur (rivâyet) tefsirle yetinirse kendisine ait görüş ve re'y söz konusu olmayacak, tefsiri ilimden kaynaklanıp doğru olacaktır. Tabii ki, bir noktayı ihmal etmemek gerekir: Birincisi: Kur'an, "حَمَالٌ ذُو وَجُوهُ" /birçok anlamı kendişinde barındıran"¹⁶ olması nedeniyle muhtelif anlamlar taşımaktadır. İkincisi: Re'yle tefsirin nehyedilmesi, üzerinde hiçbir akli tahlil ve tahkikin mümkün olmadığı taabbudî

¹⁴ Muhammed Kurtubî'nin *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*'ından nakille, c. 1, s. 31.

¹⁵ er-Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetü Câmi'it-tefâsîr*, s. 93. Yine bkz: el-Mâverdi, *a.g.e.*, c. 1, s. 34.

¹⁶ *Nehcü'l-belâga*, mektup: 77. Bu mektupta İmam Ali (a) İbn Abbas'a şöyle buyurur: "Hâricilere Kur'an'la delil getirme. Çünkü Kur'an'da anlam katmanları çoktur. Sen Kur'an'dan bir şey söylersin, onlar da (kendi yanlış anlayışlarına göre) Kur'an'dan başka bir şey söyler..."

hüküm değildir. Masumlar (a.s.) veya sahâbe dışındaki her türlü tefsirin re'yle tefsir olduğu ve yasaklandığını taabbüdü olarak söyleyemeyiz. Bilakis bu nehiy irşadîdir. Bu rivâyetler olmasaydı da insan akli bağımsız şekilde re'yle tefsirin haramlığına hükmeder ve insanı bundan sakındırırdı. Çünkü bu semavî kitaba cahilce veya gazele yapılacak her muamele çirkindir. Farkında olmadan doğru sonuca ulaşılmış olsa bile (zira onun yolundan gidilmediğinde kınama bâkidir). Bu kritere göre Masumların (a.s.) rivâyetleri konusunda da aklın hükmünün böyle olacağı açıktır. Yani rivâyetlerin re'yle tefsirinin çirkin olduğuna hükmetmek ve netice itibariyle de onu nehyetmek gibi.

Şîa'dan muhakkikler, Ahbarîlerin re'yle tefsiri nehyeden rivâyetlerden anladığına cevap verirken şöyle der: Bu rivâyetlerin manası tefsiri mutlak olarak nehyetmek olsa re'yle tefsiri nehyeden rivâyetler, Kur'ân'ın zâhirlerine sarılmayı caiz gören ve hatta teşvik eden çok sayıda âyet ve haberi toptan bir kenara koyar veya izah ederdi. Buna ilaveten bu rivâyetler (re'yle tefsiri nehyeden) bu anlamda âkillerin sîretine (yani lafızların zâhiriyle karşılaşmada örfte câri olan tarza) ve İmamların (a.s.) ashabından zâhidlerin zâhirlerle, bu cümleden olarak Kur'ân'la amel etmede izlediği üsluba aykırı olduğundan Kur'ân'ın kendine has bir yol katettiğini, maksadını örfteki tarzla ve “âkiller”in diyalog yöntemi yolundan iletmediğini kabul etmek gerekir. Bu iki meseleyi makbul bulmanın hayli güç olduğu ortadadır. Çünkü Kur'ân'ın zâhirlerine sarılmayla ilgili bütün o âyet ve haberleri bir kenara atmak veya te'vil etmek ya da Kur'ân'ın dilinin kendine mahsus olduğunu (yani Kur'ân'ın zâhirlerinin, âkillerin sîreti gerekçesine dayanarak hüccet oluşturmadığını) kabullenmek mümkün değildir. Bu durumda böylesine kendine has bir dilin, ona geniş çapta hâkim olarak mütevatir biçimde bize ulaşması gerekirdi. Üstelik de Masumların (a.s.), âkiller ve zâhidlerin sîretiyle (zâhirlerle amelde) tahkim edilmiş derecede aykırı olabilecek, fıkıh ve anlayışlarıyla ünlü özel ashabından. Re'yle tefsiri nehyeden rivâyetler de böyle bir gerekçe olamaz. Çünkü örf açısından lafızların zâhirinin anlama hamledilmesi re'yle tefsir

değildir. Yahut en azından bu rivâyetler bu açıdan mücmeldir. Bu yüzden, tarz karşısında işlevini kaybettirecek bir sağlamlığı olmayacaktır. Şehid Sadr'ın (r.a.) ifadesiyle:

Bu rivâyetlerin şartları ve ortamıyla, özellikle de metinlerinde geçen “re’y” kelimesiyle ilgili bildiklerimiz ışığında söylersek, bu kelime [re’y], Kur’ân'dan tahmin ve istihsana dayalı çıkarıma işaret ve ıstılah olup örfün zevk ve tarzından kaynaklanmayan re’yi kapsamaktadır.¹⁷

Şeyh Murtaza Ensârî bu telakkiyi reddederek re’yle tefsiri nehyeden rivâyetin manasını incelemeye koyulur ve şöyle der:

Re’yle tefsir iki manaya gelmektedir:

1. Lafza, herhangi bir delil olmaksızın ve yalnızca beğeni nedeniyle zâhîrî manasına aykırı mana verilmesi veya lafız için verilmiş muhtemel anlamlardan birine atfedilmesidir. Bu da şahsın dar zihninden ve küçük düşüncesinden kaynaklanır. Re’yle tefsirin bu anlamı, İmam Sâdık'tan (a.s.) gelen bir rivâyetle teyit edilmektedir. Rivâyette Hazret (a.s.) şöyle buyurur: “İnsanlar -Kur’ân'daki- müteşâbihlerde helak oldu. Çünkü manasını bilmiyor, hakikatini anlamıyorlardı. Buna rağmen kendi akıllarıyla onu te’vile kalkıştılar ve vasilere sormaya ihtiyaç duymadılar.”

2. Lafzın, dikkatlice düşünmeden ve akli deliller üzerinde durmadan yahut o mananın hilafına delalet eden diğer âyetler ya da âyetin muradını beyan eden veya âyetin nâsîh-mensuhuna açıklık getiren haberler gibi naklî karîneleri inceleyip araştırmadan ilk anda akla gelen örfteki veya lugattaki manaya hamledilmesi... Bu mana için karîne, bu haberlerdeki nehyin, Allah'ın Kitabı karşısında kendisini Ehl-i Beyt'e (a.s.) muhtaç görmeyen, hatta Allah'ın Kitabı'na dayanarak İmamları (a.s.) yanlış bile bulabilen muhaliflere yönelik olmasıdır.¹⁸

Ehl-i Sünnet'in erken ve geç dönem meşhurları da der ki: Re’yle tefsiri nehyeden rivâyetlere istinat edip mutlak tefsirden

¹⁷ es-Sadr, *a.g.e.*, c. 1, s. 306.

¹⁸ Şeyh Murtaza Ensârî, *a.g.e.* s. 35. Dolayısıyla reyle tefsiri nehyeden rivâyetlerin muhatabı, İtret'ten, vasîlerden bağımsız olarak Kur’ân tefsirine kalkışan ve Kur’ân'ı tüm mertebeleriyle anlamayı kendileri için mümkün gören kimseler olacaktır.

kaçınanlar hataya düşmüş ve bu rivâyetlerin gerçek maksadını anlayamamıştır. Çünkü:

Birincisi: Rivâyetlerin bu şekilde anlaşılması, Kur'ân tefsirinin caiz olduğuna temel oluşturan Kur'ân ve rivâyetlerden bütün delillere aykırıdır (bu konu daha önce geçmişti). Bu, Ehl-i Sünnet'in çoğunluğunun bu kimselere verdiği cevaptır.¹⁹

İkincisi: Eğer tefsirde yalnızca Allah Resûlü'nün (s.a.a.) rivâyetleriyle yetinilirse bu, ahkâmın iptal edilmesine yol açacaktır. Çünkü Peygamber (s.a.a.) Kur'ân'ın çok azını tefsir etmiştir.²⁰ Eğer tefsir hiçbir şekilde caiz olmasaydı Allah Resûlü'nün (s.a.a.) Kur'ân'ın tamamını tefsir etmesi gerekirdi. Bu sebeple Hazret (s.a.a.), icthad erbabının, Allah'ın muradını anlamak üzere Kur'ân üzerinde düşünmesi için Kur'ân'ın çoğunu tefsir etmedi.²¹

Üçüncüsü: Rivâyetler konusunda böyle bir telakki sahâbenin sünnetine aykırıdır. Onlar Kur'ân'ı anlayışları ölçüsünce tefsir ediyordu. Sahâbenin görüşlerinde görülen ihtilaf da onların tefsirdeki tüm görüşlerinin Peygamber'den (s.a.a.) gelmediğine ve kendi icthadları olduğuna delildir.²² Buna ilaveten sahâbeden bazıları (mesela Ömer), sadece Peygamber'in (s.a.a.) rivâyetini aktarmalarını şart koşmaksızın pek çok âyetin tefsirini ilim ehline sorardı.²³

Dördüncüsü: Geçmiştekilerin Kur'ân'ı tefsir konusunda gösterdiği bütün o ihtiyat ve sakınma, âyetin manasını ve Allah'ın

¹⁹ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 63; el-Mâverdî, *a.g.e.*, c. 1, s. 33; *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 1, 2; el-Begavî, *Me'âlimût-tenzil (Tefsîrû'l-Begavî)*, c. 1, s. 36; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 1, s. 6 ve diğerleri.

²⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 62; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 1, s. 7.

²¹ el-Kâsımî, *a.g.e.*, c. 1, s. 165.

²² Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Lübâbü't-te'vil fi me'âni't-tenzil (Tefsîrû'l-Hâzin)*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1415, c. 1, s. 165; el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 33.

²³ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *el-Tahrîr ve't-tenvîr*, ed-Dâru't-Tunisiyye li'n-Neşr, Libya, tarihsiz, c. 1, s. 34.

muradını anlayamadıkları konulardaydı yoksa mutlak olarak tefsirden kaçınıyor değillerdi.²⁴

Hülasa Şîa ve Ehl-i Sünnet âlimlerin çoğu, re'yle tefsiri nehyeden rivâyetlerin mutlak olarak tefsirin nehyedildiği manasına gelmediğinde ve bu rivâyetlerin gerçek manasını anlamak gerektiğinde ittifak etmiştir. Bir kesim şöyle demiştir: Re'yle tefsir iki çeşittir. Kınanmış ve caiz olmayan re'yle tefsir, kabul edilmiş ve caiz olan re'yle tefsir. Müfessirin şartlarını ve gereklerini yerine getirdiği, ikinci kısımdandır.²⁵

Öyle görünüyör ki, bu tasnif doğru değildir. Çünkü bu rivâyetlerin lisanı, tahsisi kaldıran ve bölümlere ayıran tarzda değildir. Özellikle de “برأيه”deki zamire dikkat edersek şahsın kendi

²⁴ *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 1, s. 13. Yine ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. 1, s. 261.

Ehl-i Sünnet'ten bazıları, tefsiri men eden ve onu rivayetlere bağlı gören görüş ile gerekli şartları haiz olduktan sonra Kur'an'dan istinbat ve icthad manasında tefsiri caiz gören görüşü uzlaştırmaya ve onların ihtilafını lafızda ihtilaf göstermeye çalışmıştır. (Bkz: ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. 1, s. 264 ve 273). Lakin bu sonuçsuz çaba, men edenlerin inancını doğru anlayamamaktan ve onların net cümlelerinin metnine aykırı olmaktan kaynaklanmaktadır. (“Anlamanın imkânı ve tefsirin caizliği” bahsinde, onların görüşünü nakleden Râgıb İsfahânî'nin ifadesini görmüştük.) Bunlar, men edenlerin, Arapça kaidelerine ve şer'î delillere göre yapılmamış, (tek kelimeyle) müfessirin tefsir için gerekli şartları taşımadığı tefsiri nehyettiklerini sanmıştır. Eğer tefsir bu şekilde olmazsa her iki grup da onu caiz görmektedir. Gerekli şartları haiz olmaksızın tefsir yapmanın zaten tartışma dışı olduğu ve hiç kimsenin bunu men etmede tereddüdü bulunmadığı ihmal edilmektedir. Münakaşa konusu, müfessirin gerekli şartları elde ettikten sonra bile Allah'ın Kitabı'nı tefsir edip edemeyeceği yahut sadece rivayet ve eserlerle yetinmesi gerekip gerekmediği ile ilgilidir. Her iki fırkadan da küçük bir kesim tefsiri men etmiş, buna karşılık büyük bir çoğunluk caiz görmüştür.

²⁵ Öyle anlaşılıyor ki, bu taksimi ilk kez Şâtübî yapmıştır. (Bkz: el-Kâsimî, *a.g.e.*, c. 1, s. 165). Ondan sonra da Zehebî gibi isimler onu takip etmiştir. Bkz: ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. 2, s. 265.

re'yle tefsiri gösterdiği bellidir, hep kınanmıştır ve hiçbir zaman caiz değildir. Hatta maksada ulaşsa bile bu kınama yerinde duracaktır (çünkü doğru yoldan gitmemiştir). Ayrıca re'yle tefsiri bazı durumlarda öven, bazı durumlarda ise yeren bir rivâyet her iki fırkada da Masum'dan nakledilmemiştir.

Başkaları da şu inançtadır: Tüm karîne ve şahitleri gözönünde bulundurarak âkillerin diyalogu ve örfteki tarza uygun biçimde lafızların zâhirinden istinbatta bulunma ve kelâmı zâhirine hamletme düzeyinde müfessirin yaptığı iş asla tefsirin örneği değildir. Nerede kaldı re'yle tefsir olsun. Çünkü tefsir kelimesi aslında keşfetme ve ibraz etme manasına gelir. Bu da tefsirin anlamı olan ikna edici keşfin (perdeyi kaldırmanın) doğrulanabilmesi için lafızların muğlak ve ibarelerin dilsiz olduğu yerle münasiptir.²⁶ Tefsiri nehyeden rivâyetlerden çıkarılan bu mana da eksiktir. Çünkü re'yle tefsiri nehyetme hakkında gelen rivâyetler Kur'ân'dan her türlü keşif, ibraz ve istinbat hakkındadır. Âyette herhangi bir müphemlik ve mücmellik olmasa da. Tâhir İmamların (a.s.) muhaliflerle münazarada beyan ettiği rivâyetler de bu iddianın şahididir. Buna ilaveten eğer re'yle tefsir sadece mücmel ve muğlak lafızlarda ve Kur'ân'ın ince noktalarında olsaydı nehye muhatap olan kimselelerin tamamının işaretler, mücmeller, ince noktalar, bātınlar vs. peşine düşmesi gerekirdi. Halbuki böyle değildir. Dolayısıyla derunî ve haricî tüm şahitler ve karinleri araştırıp inceledikten sonra Kur'ân lafızlarının zâhiri sahasında yapılacak tahkik tefsir olacaktır; ama re'yle tefsir değildir.

Bu iddiayı ispatlamak için “re’y” kelimesinin ve “باء” harfinin manasının somutlaştırılması ve bu hadislerin cümlelerine gerekli dikkatin verilmesi lazımdır.

Söylediğimiz gibi, “رأى”, kişinin fikrî çabasıyla tercih ettiği inanç ve görüş manasına gelir. İster akli kanıtla elde etsin veya

²⁶ eş-Şeyh Muhammed Hüseyin el- İsfahânî, a.g.e., s. 44. Şeyh Murtaza Ensârî de bundan ihtimal olarak bahsetmiştir. Bkz: Şeyh Murtaza Ensârî, a.g.e., s. 35.

nakli dayanakla edinsin; ister gerçeğe uygun olsun, ister vakıya aykırı düşsün; ister kesin olsun, ister tahmin ve istihsan sınırında kalsın.²⁷ Bu kelime bu rivâyetlerde, şahsın icthadla ve fikrî çabayla tercih ettiği görüş manasındadır.

“باء” kelimesi de burada “sebebiyet” (zâhire), “istiane” ve “ikinci mefule müteaddi” manasına gelmektedir. “باء”nın sebebiyet manasına gelmesi durumunda kastedilen, müfessirin tercih ettiği kendi re’yini hesaba katarak Kur’ân tefsirine kalkıştığı ve âyete buna göre anlam verdiğiğidir. Böyle bir müfessirin Allah’ın maksadını anlama ve keşfetme niyetinde olmadığı açıktır. Aksine kendi görüşünü teyit etmenin peşindedir ve Kur’ân’ın âyetlerini kendine tutamak yapmıştır. Böylesi müfessir kınanmayı haketmektedir. Bu durumda re’yle tefsir rivâyetlerinin ifade ettiği şey, İmam Ali’den (a.s.) nakledilmiş veciz sözdür:

”عطفوا الهدى على الهوى“

Kur’ân’ın hidâyet ve maarifini kendi temayül ve görüşlerine tâbi kılıyorlardı.”²⁸

Kur’ân yerine kendi görüşlerini esas almakla itham edilmişlerdir.²⁹

“باء” istiane için olduğu takdirde kastedilen, müfessirin, âyetleri konuşma dilinin kuralları, Arap edebiyatı, derunî ve haricî karîneler yardımıyla tefsir etmek yerine, kendi re’yinin yardımıyla âyetleri tefsir etmesidir. Böyle bir müfessir de Allah’ın muradını anlama niyetinde değildir.

“باء” kelimesinin üçüncü anlamına göre müfessir, âyetin tefsirinde âyetin ifade ettiği şeyi açıklamak yerine kendi görüşünü ortaya atmakta ve âyet-i şerife ile kendi görüşü arasında "özdeşlik" kurmaktadır. Bu durumda da o, metni anlamak yerine kendi

²⁷ Bkz: Halil b. Ahmed Ferâhidî, *el-Ayn*, c. 3, s. 294; Mecdüddîn Firûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît*, c. 4, 333.

²⁸ *Nehcü'l-belâga*, mektup: 53.

²⁹ a.g.e., hutbe 176.

görüşünü gösterme niyetindedir ve bu yüzden böyle bir tefsir de men edilmenin konusu olmaktadır.³⁰

Re'yle tefsiri nehyden rivâyetten çıkarılan söz konusu anlamı teyit ederken “رأى”e muzafun ileyh olan zamiri göz önünde bulundurmamak gerekir (çünkü “رأيه” şeklinde kullanılmıştır). Yani müfessir kendi re'yini esas alarak veya kendi re'yinden yardım alarak Kur'ân'ı tefsir etmektedir. Bu da kesinlikle kınama ve men edilme hak etmektedir.

Görüldüğü gibi bu hadislerden bazılarında “من فسر القرآن بغير علم” (*Kur'ân'ı ilim olmaksızın tefsir eden*) tabiri kullanılmıştır. Bu durumda da böyle bir tefsirin reddedildiği ve haram olduğu açıktır. Belki de rivâyetlerin dilinde re'yle tefsirden kasıt, ilimsiz tefsirle aynı şeydir.

Şîa'nın görüşünde re'yle tefsirin manası açıklık kazandığına ve “anlamanın imkânı ve Kur'ân tefsirinin caizliği” bahsinde meşhur Şîa uleması açısından nazari ahkâmı istinbat manasında tefsirin caiz olduğu ispatlandığına göre artık Zehebî gibi kişilerin insafsızca ve delilsiz iddialarına son verebiliriz. Şöyle yazmıştır:

Şîa, kendi bâtil itikadının nüfuz etmesi ve yayılması için birtakım tedbirler düşünmüştür. Mesela şöyle der: Kur'ân'daki zâhir ve bâtın ilmin tamamı İmamların nezdindedir. Bu sebeple akıllara kilit vurmuş ve insanları Kur'ân hakkında düşünmekten men etmiştir. Yalnızca Ehl-i Beyt İmamlarından rivâyet yoluyla Kur'ân hakkında bir şey işitmeleri hariç.³¹

Bu rivâyetin manası konusunda iki fırkanın görüşlerinin mukayeseli incelemesinde, hepsi de aynı aslî noktaya rücû eden müşterek pek çok noktaya rastlamaktayız. O da şudur: “Kur'ân'ı ilimsiz tefsir etmek veya Kur'ân'ı müfessirin re'y ve varsayımına hamletmek.” İlimsiz Kur'ân tefsirinin örnekleri her iki fırkanın ulemasının sözlerinde epey fazladır. Mesela ilmi Allah'a bırakılmış

³⁰ Bkz: *Reveşşinasi-yi tefsîr-i Kur'ân*, s. 57-58.

³¹ Bkz: ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *a.g.e.*, c. 2, s. 27.

veya beyanı Allah Resûlü'nün sorumluluğundaki âyetler hakkında konuşmak gibi. Yani kıyametin kopacağı saat, namaz, oruç ve benzeri ibadetlerin hükümlerinin beyan ve tafsilatı³²; âyetlerin akla ilk geldiği şekliyle munfasıl karineleri araştırmaksızın ve âyetlerin muhtelif yönlerini incelemeksizin, nâsih-mensuh, mücmel-mufassal ve diğerlerini göz önünde bulundurmaksızın bedevî tefsir³³; rivâyetler ve nakilen yardım almaksızın Kur'ân'ın Arapça zâhirine sarılıp garâib-i Kur'ân ve müphem lafızlar hakkında tefsir³⁴, Kur'ân'ın Arapça lisanına uymama ve delilsiz lafzî kurallar³⁵; müşterek lafızlarda delilsiz olarak ve nakle dayanmaksızın Allah'ın muradı konusunda kesinlik belirtmek³⁶ benzeri durumlar. Kökü müfessirin heva ve arzusunda olan kendi re'yini Kur'ân'a dayatarak ve görüşünün doğruluğunu ispatlamak için Kur'ân'ı tefsir etme durumunda müfessirin görüşü veya mezhebi asıl ve Kur'ân detay olacaktır. Bu tür tefsir de iki fırkanın ittifakıyla ve hiç tereddütsüz re'yle tefsirdir.³⁷

Şu halde re'yle tefsiri nehyeden rivâyetler ve ilimsiz tefsiri nehyeden diğer rivâyetlerden, müfessirin ilimsiz olmasından veya

³² Bkz: et-Tüsî, *et-Tibyân*, c. 1, s. 4; Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 58; İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. 1, s. 46.

³³ el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 33; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî, *el-Bahrü'l-muhît*, Dârü'l-Fıkr, Beyrut, hicri kameri 1398, c. 1, s. 13; eş-Şeyh Muhammed Hüseyin el- İsfahânî, *a.g.e.*, 51; İbn Âşûr, *a.g.e.*, c. 1, s. 35.

³⁴ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, c. 1, s. 5; el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 34; el-Mevlâ Muhsin Feyz-i Kâşânî, *es-Sâfi fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 29.

³⁵ Şâtübî, Kâsımî'den nakille, *Mehâsinüt-te'vil*, c. 1, s. 165; eş-Şeyh Muhammed Hüseyin el- İsfahânî, *a.g.e.*, s. 51.

³⁶ et-Tüsî, *et-Tibyân*, c. 1, s. 6; eş-Şeyh Muhammed Hüseyin el- İsfahânî, *a.g.e.*, s. 51; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 1, s. 6.

³⁷ Bkz: el-Begavî, *Me'âlimüt-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 1, s. 34; İbnü'l-Enbârî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*'dan nakille, 1, s. 33; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 1, s. 6; İbn Âşûr, *a.g.e.*, c. 1, s. 35; Feyz-i Kâşânî, *es-Sâfi fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1, 38; el-Doktor Muhammed es-Sâdikî, *el-Furkan fi tefsiri'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân ve's-sünne*, İntişarat-i Ferheng-i İslamî, hicri şemsi 1365, c. 1, s. 19; el-Müderrişî, *a.g.e.*, c. 1, s. 37 ve diğerleri.

re'yini Kur'ân'a dayatma niyeti taşımasından daha fazlası çıkartılmaz.³⁸ Bu sebeple iki fırka da iddiasına kesin delil göstermedikçe birbirinin tefsirini re'yle tefsir grubunda sayarak karşılıklı suçlamada bulunamaz, ya da birbirinin tefsiri için kayıt ve şart koşamaz.³⁹ Şîa ve Ehl-i Sünnet'in kendi tefsir prensipleri üzerinde yapılacak hızlı bir inceleme, iki fırkanın tefsir ilkelerinin sıhhat, sağlamlık ve dayanıklılığını test etmeyi sağlayacak ve bu konudaki bazı iddiaların temelsizliğini ortaya koyacaktır.

³⁸ Allâme Tabâtabâî, reyle tefsiri nehyeden rivayetler, Kur'ân üzerine ilimsiz görüş bildirmeye nehyeden rivayetler ve “ضرب لقرآن بعضه ببعض” (Kur'ân'ın bir kısmını [tekzip için] diğer bir kısmına vurmak)” konusunda nispeten mufassal bir incelemeden sonra şu sonuca varır: Bu hadislerin tamamı aynı anlama rücu etmektedir. O da şudur: “Kur'ân'ı tefsirde Kur'ân dışından yardım almak.” Bkz: Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 3, s. 83.

³⁹ Mesela Zehebî, kendi Eş'arî tefekküründeki şekliyle kelimeleri makbul icthadî tefsirin şartları arasında sayarak şöyle der: “Buna riayet etmeyen müfessir, yerilmiş reyle tefsir uçurumuna yuvarlanmış demektir.” (Bkz: ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. 1, s. 267). İlginç olan şu ki, o, Kur'ân'ın zâhirinden el çekmeye eş-Şerîf el-Murtaza'nın tefsirinden bir örnek vermekte (A'raf Süresi 172, 173. âyet) ve onu yerilmiş reyle tefsire delil saymaktadır. Şöyle der: “Ehl-i Sünnet zâhirden çekmez. Bu sebeple reyle tefsir yapmaları caizdir.” (*a.g.e.*, c. 1, s. 411). Oysa reyle tefsir yapmalarını caiz gördüğü Ehl-i Sünnet müfessirler söz konusu âyetlerde zâhiri terk etmiştir. Bkz: Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl (Tefsirü'l- Beyzâvî)*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1408, c. 1, s. 366; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, üçüncü baskı, Beyrut, c. 15, s. 46-51. Zehebî'nin bu eksik araştırma ve bilgiyle defalarca Şîi tefsirleri yerilmiş reyle tefsir sayması ve Şîi tefsirin kendi mezhebini savunmak için oluştuğunu iddia etmesi şaşırtıcıdır. Bkz: *a.g.e.*, c. 1, s. 281; c. 2, s. 16.

III

Kur'ân'da Düzeylerin ve Sahaların Varlığı

Hedef: İki fırkanın görüşüne göre Kur'ân'da çeşitli düzeylerin ve sahaların varlığının incelenmesi ve bu konuda müşterek ve ayrıldıkları noktaların tanınması.

Giriş

Kur'ân'da, zâhir ve bâtın ya da zâhirî ve bâtînî manalar olarak bahsedilen çeşitli düzeyler ve sahaların varlığı hakkındaki inceleme araştırma iki fırka nezdinde de özel bir yer tutmaktadır. Kur'ân'ın bâtınlarının manası, Kur'ân âyetlerinde Allah Teâlâ'nın maksadı olarak yer alan, lakin (tefsirin aksine) Kur'ân'daki ibarelerin zâhirinden ve âkillerin diyalog kuralları esas alınarak istinbat edilemeyen, bu nedenle Kur'ân'ın bâtînî manaları adı verilen maariftir.

Burada gözönünde bulundurduğumuz şey, aşağıdaki sonuçların hasıl olması için iki fırkanın bakışaçasına göre âyetlerin bâtınlarının mukayeseli incelemesidir:

- a) İki fırkanın görüşüne göre âyetlerin bâtınları bahsinde müşterek ve ayrıldıkları noktaların tanınması.
- b) İki fırka nezdinde kabul görmüş Kur'ân'da bâtınların varlığı ilkesi üzerindeki tereddütlerin giderilmesi.

- c) İki fırkanın gözünde tefsir alanının somut sınırlarının belirlenmesi.
- d) Âyetlerdeki bâtınlarda tefsiri aşan noktanın kendine has kriterlere göre değerlendirilebilmesi için iki fırkanın birbirinin tefsiriyle ilgili münakaşaların kategorilendirilmesi.
- e) Şîa tefsirine yönelik bâtûnîlik ithamının¹ kaldırılması (özellikle velâyet âyetlerinin tefsiri kısmında).

İki Fırkanın Görüşüne Göre Bâtınların Varlığının Delilleri

Kur'ân'da bâtûnî alanlar ve anlamların varlığı, akli çekince veya rasyonel çirkinlik bulunmaksızın sübut bakımından mümkün bir şeydir.² İspat bakımından ise her iki fırka da buna çok sayıda delil ikame etmiştir:

a) İnsanın Hidâyetle İlgili İhtiyaçlarının Kur'ân'ın Sınırlı Lafızlarıyla Mukayesesi

Kur'ân-ı Kerim bir taraftan insanlar için hidâyet kitabıdır ve onların diliyle konuşur. Öte yandan da insanın mutluluğunda tesiri

¹ Bkz: *et-Tefsîrül-kebir*, c. 1, s. 46-49; Nâsır b. Abdullah b. Ali el-Kaffârî, *Usûlü mezhebi's-Şîati'l-İmâmiyyeti'l-İsnâ Aşeriyye*, ikinci baskı, hicri şemsi 1415, c. 1, s. 151; ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *a.g.e.*, c. 2, s. 27-32 ve s. 41.

² Âlimlerden biri bu konuda şöyle yazar: “Konuşan biri, sarf ettiği sözden iki anlamı kastederse biri aşikâr delaletle Arapça kaideler ve diyalogun rasyonel ilkeleri temelindeyse ve diğer mana da gizli delaletle kendine has sembol ve sırlar temelinde ancak havastan -onun simge ve sırlarından haberdar- kimilerinin anlayacağı şekildeyse bu mümkün ve makul bir şeydir. Bu durumun dönüştürülmesine akli burhan mevcut değildir. Âkiler de onu çirkin ve uygunsuz görmez. Bilakis ekseriya denebilir ki, esas itibarıyla edebî ve sanatsal eserlerin yaratılmasında temel öğelerden biri, lafzın aşikâr ve gizli iki boyutundan faydalanmaktır... Bu, Kur'ân gibi bir kitapta yokluğu akla uzak ve beklentinin dışında olan ayrıcalıklı mükemmellikler.” Bkz: Ali Ekber Bâbâyî, “Bâtun-i Kur'ân-i Kerim”, *Mecelle-i Ma'rîfet*, sayı 26, Müessesesi-i Amuzeşî Pejuheşî-yi İmam Humeynî, Kum.

olan tüm bilgileri beyan eder. Bu bilgilerin tamamının açıklanması Kur'an'ın sınırlı lafızları formunda mümkün olmadığından, onların önemli bir bölümü bâtinî anlamlar formunda beyan edilmiştir.

b) Kur'an Âyetlerine İstinat

Her iki fırka da Kur'an'da bâtınların bulunduğunu ispatlamak için bazı âyet-i şerifelerin atfına veya umumuna sarılmıştır.³ Mesela “وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ”, “Biz kitabı sana her şeyin açıklayıcısı olarak indirdik.”⁴ âyeti gibi. Başka bir âyette Kur'an'ın vasıflarından biri hakkında “وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ”, “Her şeyi ayrıntılı bir biçimde açıklamaktadır.”⁵ buyrulmaktadır. “Tıbyan (تَبْيَان)” aydınlatıcı ve aydınlatan manasına gelir. “Tafsil (تَفْصِيل)” de buna yakın anlamdadır.

Konu şu şekilde izah edilebilir: Bu iki âyette “كُلُّ شَيْءٍ / Her şeyi” ifadesi mevcut zâhirî kapsamıyla kastedildiyse herkesin, konuşma dilinin ilkeleri ve sohbetin kurallarına bakarak her şeyi Kur'an'ın zâhirlerinden istinbat edemeyeceği ortadadır. Dolayısıyla söz konusu bilgilerin büyük bir bölümü bâtinî biçiminde olacak ve belli özel kimseler anlayabilecektir.⁶ Hatta eğer “كُلُّ شَيْءٍ”, “mebde ve meadla ilgili her şey” veya “hukukî ve ahlakî kurallar” ya da “insanın hidâyet ve saadetiyle ilgili her ne varsa” kabilinden kayıtlarla tahsis edilirse bu durumda da herkes bu konuları Kur'an'ın zâhirinden çıkaramaz ve kaçınılmaz olarak Kur'an için bâtinî veya bâtinîler olacak, yine belli kimseler o maarifi çıkartabilecektir.

³ Bkz: *Reveşşinasi-yi tefsîr-i Kur'an*, s. 254; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 1, s. 17.

⁴ Nahl, 89.

⁵ Yûsuf, 111.

⁶ İmam Sâdık'tan (a.s.) nakledilen hadiste geçtiği gibi. Şöyle buyurmaktadır: “Ben, gökte, yerde ve... olan şeye vâkıfım.” Bu konu dinleyene ağır geldiğinde şöyle buyurdu: “علمت ذلك من كتاب الله”, “Bunu Kur'an'dan biliyorum. Çünkü Allah, Kur'an'da her şeyin izahını bulunduğunu buyuruyor.” Bkz: el-Küleynî, *a.g.e.*, kitâbü'l-hüccce, c. 1, s. 261, h. 2.

c) Rivâyetlere İstinat

İki fırka da kendi kaynaklarında geçen hadislerle istinat ederek Kur'ân'da bâtunların varlığını kesin görmektedir.

Şii kaynaklarda, Kur'ân âyetlerinde bâtunların varlığına delalet eden, bazıları sahih senetle de nakledilmiş çok sayıda rivâyet vardır. Câbir'in İmam Bâkır'dan (a.s.) naklettiği hadis gibi. Bu rivâyette İmam (a.s.) şöyle buyurur:

“Ey Câbir, Kur'ân'ın bir bätını vardır ve bätını için (bir bätın ve zâhir vardır ve zâhiri için de) bir zâhiri vardır.”⁷

Ehl-i Sünnet de Peygamber'den (s.a.a.) ve bazı sahâbeden, Kur'ân âyetlerinde bâtunların bulunduğu net biçimde delalet eden rivâyetler nakletmektedir.⁸ Ehl-i Sünnet açısından bu hadislerin bir kısmı sahih⁹ ve bazıları da mevsuktur.¹⁰ Bu rivâyetlere ilâveten iki fırkanın kaynaklarında zimnen âyetlerde bâtunların olduğuna delalet eden başka hadisler de bulunmaktadır. Mesela Fudayl b. Yesâr rivâyeti gibi. Bu rivâyete göre İmam Bâkır'a (a.s.) “Zâhiri

⁷ Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 1, s. 86, h. 33. Yine bkz: *a.g.e.*, h. 35 ve s. 87, h. 39; el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, 374, h. 10 ve c. 4, s. 549; Muhammed b. el-Hüseyn es-Saffar el-Kummî, *Besâ'irü'd-derecât fi fezâ'ili Âli Muhammed*, tashih: Muhsin Küçebâği, Kum, hicri kameri 1404, birinci cüz, bâb 16, s. 33, h. 2; Şeyh Sadûk, *Me'âni'l-ahbâr*, tashih: Ali Asgar el-Gaffârî, hicri kameri 1361, s. 340, h. 10; Merhum Muhaddis Bahrânî, *Mukaddimetü'l-Burhân*'da (s. 19, 20) “Bâb fi enne'l-Kur'ân lehu zahrın ve batnun” başlığı altında bir bâb açmış ve orada bu konudaki bazı hadisleri toplamıştır.

⁸ Bkz: el-Müttakî el-Hindî, *a.g.e.*, c. 1, s. 622, h. 2879; Ebû Bekir el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâ'id*, bi-Tahrîri'l-Irakî ve İbn Hacer, üçüncü baskı, hicri kameri 1402, c. 7, s. 316, h. 11579; İbn Hazm, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, c. 1, s. 287; Ebû Ubeyd el-Kasım İbn Sellâm, *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*, tahkik ve talik: Vehbi Süleyman Haricî, Beyrut, hicri kameri 1411, s. 42, 43; İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 22.

⁹ Mesela İbn Hibbân'ın kendi *Sahih*'inde naklettiği hadis gibi. Bkz: İbn Hibbân, *Sahih*, c. 1, s. 276, h. 75.

¹⁰ Bkz: el-Heysemî, *a.g.e.*, c. 7, s. 152. Bu hadisin ricalini Taberânî ve Bezzâr tarikinden sikât kabul eder.

ve bâtnı olmayan hiçbir âyet yoktur.” hadisi sorulduğunda şöyle buyurdu: “Kur’ân’ın zâhiri onun tenzili ve bâtnı da te’vilidir.”¹¹ Bu hadisten anlaşıldığına göre böyle bir düşünce o zaman gündem-deydi ve İmam Bâkır (a.s.) Kur’ân’da zâhir ve bâtnın varlığı il-kesini reddetmemişti. Yine bazıları sahih senedli olarak birçok ta-rikle Ehl-i Sünnet’in kaynaklarında gelmiş başka bir hadiste Allah Resûlü (s.a.a.) şöyle buyurur:

إِنَّ مِنْكُمْ يِقَاتِلُ عَلَى تَأْوِيلِ الْقُرْآنِ كَمَا قَاتَلْتُ عَلَى تَنْزِيلِهِ

“Sizden birisi, benim Kur’ân’ın tenzili için yaptığım gibi Kur’ân’ın te’vili için [düşmanlarla] savaşırsa işte bu kimse nalı mihlanmış demektir.”¹²

Ali (a.s.) o sırada Allah Resûlü’nün (s.a.a.) atına nal çakıyordu. Kur’ân’daki bâtnların anlamlarından biri de te’vildir. Dolayısıyla bu hadis Kur’ân’da bâtnın varlığına açık biçimde delalet etmektedir. İki fırkanın da kaynaklarında çok sayıda başka rivâyetler de var-dır. Bu sebeple İbn Teymiyye gibilerinin vehimlerine hiç yer yok-tur. O, “Kur’ân’da bâtnların varlığı hakkında Allah Resûlü’nden (s.a.a.) bir hadis sahih senedle ulaşılmış mıdır?” sorusuna cevap verirken şöyle der:

Kur’ân’ın bâtnı olduğunu söyleyen bu hadis uydurma hadislerdendir. İlim ehlinen hiç kimse onu zikretmemiştir ve hadis kitaplarında da ondan bir eser yoktur. Sadece Hasan-ı Basrî mevkuf veya mürsel

¹¹ Ayyâşî, a.g.e., c. 1, s. 86, h. 36. Bu hadisin senedi sahihtir. Keza bkz: es-Saffar el-Kummî, a.g.e., cüz 4, bâb 7, s. 196, h. 7 ve bâb 10, s. 203, h. 2.

¹² Bu hadis, bazıları sahih senedle nakledilmiş çok sayıda tarikle Ehl-i Sünnet’in kaynaklarında geçer. Bkz: İbn Hanbel, *Müsned*, c. 17, s. 360, h. 11258 ve s. 391, h. 11289 ve c. 18, s. 297, h. 1177. *Müsned* muhakkikleri bu ha-dis hakkında “Bu hadis sahihtir.” dedikten sonra tarik ve kaynaklarını zikrederler. Yine: Ebû Abdullah el-Hâkim el-Nîşâbüri, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahihayn*, tahkik: Yûsuf Abdurrahman el-Mar’âşîli, Dârü’l-Ma’rîfe, Beyrut, c. 5, s. 122, 123. O da bu hadisi naklettikten sonra der ki: “Bu hadis, Buhârî ve Müslim’in şartına göre sahihtir.” Zehebî de bu hadisin sahihli-gini kabul etmiştir. A.g.e., Âlûsî de bu hadisten epeyce nakletmiştir. Bkz: el-Âlûsî, a.g.e., c. 1, s. 16-18.

olarak her âyetin bir zâhiri ve bir de bâtını, bir alt sınırı ve bir de üst sınırı... olduğunu söyleyen bu hadisi nakletmiştir.¹³

İbn Teymiyye bu hadisleri uydurma farzetmiştir. Oysa bu hadisler, Şîî kaynaklar bir yana, Ehl-i Sünnet kaynaklarda da (görüldüğü gibi) sahih senedle nakledilmiştir. Zehebî bu konuda şöyle yazar:

İmâmiyye Kur'ân'ın zâhiri ve bâtını olduğunu söyler. Bu, bizim de kabul ettiğimiz bir hakikattir. Çünkü elimizde bu konuda sahih rivâyetler mevcuttur... Sonuç itibarıyla İmâmiyye bu rivâyetlerin sınırında durmamış ve Kur'ân'ın 77 bâtını olduğunu söylemiştir.¹⁴

Elbette ki, araştırmacıların belirttiği gibi Kur'ân'da yetmiş bâtın bulunduğu delalet eden bir rivâyet iki fırkanın da kaynaklarında yoktur. Kur'ân'da yedi bâtının varlığı ise akla aykırı olmamasına ve bazı rivâyetler de buna delalet etmesine rağmen bu rivâyetlerin senedi sahih olmadığından varlığı kesin değildir.¹⁵

Hülasa, müfessirler, muhaddisler ve diğer âlimlerin görüşüne göre Kur'ân'da bâtınların varlığı kesin bir konu olarak telakki edilmiş ve herkes bahsin gerektirdiği kadarıyla ondan söz etmiştir.¹⁶

İki Fırkaya Göre Kur'ân'daki Bâtınların Manası

Ehl-i Sünnet'in rivâyetlerinin metninde, Şîî rivâyetlerin aksine, “Kur'ân'ın bâtını” konusunda Allah Resûlü'nden (s.a.a.) veya sahâbeden bir şerh ve izah göze çarpmamaktadır. Bir hadiste İbn Abbâs'tan nakledilen hariç. Şöyle der: “Kur'ân'ın zâhiri onun tilaveti

¹³ *el-Tefsîrû'l-kebir*, c. 2, s. 41; yine bkz: İbn Âşûr, *a.g.e.*, c. 1, s. 34. O aynı zamanda “Bu konuda sahih senedli bir rivayet yoktur.” der. İbn Hazm da âyetlerdeki bâtınlara delalet eden rivayetlerin mürsel olduğunu zannetmesi nedeniyle âyetlerde bâtının varlığı ilkesinde tereddüt etmiştir. Bkz: İbn Hazm, *a.g.e.*, c. 3, s. 171.

¹⁴ ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. 2, s. 28.

¹⁵ Ali Ekber Bâbâyî, “Bâtın-i Kur'ân-i Kerim”, *Mecelle-i Ma'rîfet*, sayı 26, Müessese-i Amuzeşî Pejuheşî-yi İmam Humeynî, Kum, s. 13.

¹⁶ Bkz: *a.g.e.*, s. 86, makalenin yazarı bu konudan bahseden onlarca âlimin adını zikretmiştir. Yine bkz: *Reveşşinasi-yi tefsîr-i Kur'ân*, s. 254.

ve bâtını da te'vilidir.”¹⁷ Bu konuda zikrettikleri, Ehl-i Sünnet ule-masının hadislerin şerh ve izahı sırasında ortaya attığı görüşlerdir. Onda da görüş ayrılıkları vardır. Bazıları bu hadislerin lafızlarını ge-nel hatlarıyla açıklamakla yetinmiştir. el- Kummî el-Niṣâbü'rî bun-ların arasındadır. Şöyle demiştir:

Kur'ân'ın zâhiri âlimlerin anladığıdır. Bâtını ise üstleri örtülü olan anlamlardır ve bu konuda, bize ulaşan talimata uyararak onların bilgisini Allah'a bırakıyoruz.¹⁸

Ehl-i Sünnet'in kimisi bu konudaki görüş ayrılıklarını ele al-mıştır. Bunlardan Begavî şöyle der:

“Her âyetin bir zâhiri ve bir de bâtını vardır.” hadisinin manası hakkında ihtilaf vardır. Zâhirden muradın Kur'ân'ın lafzı ve bâtının da te'vil olduğu söylenmiştir... Bazıları der ki: Zâhir, iman edilmesi gereken tenzil manasındadır. Bâtin ise âyetin ifade ettiği şeyle amel etmektir. Bu durumda her âyetin bir zâhiri ve bir de bâtını olacaktır. Zâhirin Kur'ân'ın tilaveti ve bâtının da Kur'ân üzerinde durup düşünme olduğu da söylenmiştir.¹⁹

Gazâlî²⁰, Şâtîbî²¹, Âlûsî ve başkaları bâtın mana hakkında taf-silatlı açıklamalarda bulunmuştur. Ehl-i Sünnet açısından âyetlerin bâtınlarını anlamak, gerekli şartları haiz olan herkes için mümkündür.

¹⁷ Celâlüddin es-Süyûtî'den naklederek, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, Dârü'l-Fıkr, Beyrut, hicri kameri 1403, c. 2, s. 150.

¹⁸ Hasan b. Muhammed el-Kummî en-Niṣâbü'rî, *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve regâ'ibü'l-furkân*, hamîş-i tefsîr-i *Câmi'u'l-beyân* (Tefsîr-i Taberî), c. 1, s. 26 ve İbnü'n-Nakib, *Rûhu'l-meânî*'den nakille, c. 1, s. 17.

¹⁹ el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl* (*Tefsîrü'l-Begavî*), c. 1, s. 36; Celâlüddin es-Süyûtî, *el-Itkan fi ulûmi'l-Kur'ân*, c. 2, s. 184.

²⁰ Gazzâlî şöyle der: “Bil ki, Kur'ân'ın tefsire -lafızların şerhine- konu olan zâhîrî manası dışında anlamı olmadığını zanneden kimse kendi ilminin sınırını belirtmiş ve verdiği bilgide gerçeği ifade etmiş olur. Lakin yaratılmışların hepsini kendi aşığı derecesi ve mertebesiyle kıyaslayan hük-münde hataya düşmüştür. Çünkü haber ve eserler Kur'ân'ın anlamlarının anlayış erbabı için hayli geniş ve kapsamlı olduğuna delalet etmektedir.” Gazzâlî bunun ardından iddiasını ispatlamak için bazı rivayetlere isti-nat eder. Bunların arasında Kur'ân'da bâtınların varlığına delalet eden

İki fırkanın görüşlerinin mukayeseli incelemesinde bâtın manaların bazılarında müşterek noktalar bulabilmekteyiz:

a) Kur'ân'ın Tenzil Mertebeleri Manasında Bâtın

Her iki fırkadan da kimileri, âyetlerin bâtınlarını, Kur'ân'ın en yüce başlangıçtan tabiat âlemine kadar tenzil mertebeleriyle aynı şey kabul etmektedir.²² Elbette ki, varlık kategorisinden olan

---

rivayetler vardır. Gazzâlî'nin düşüncesinde “Kur'ân'daki anlamların hakikatleri”, Kur'ân'daki zâhiri seviyeden çok daha derin seviyede yer almaktadır. Dikkatlice düşünme ve derinleşmeyle istinbat edilen hakikatler. Bu sebeple herkes ona ulaşamadığından ve zâhiri görebilenler için örtülü olduğundan onlara Kur'ân'ın bâtınları başlığı atfedilmiştir. Gazzâlî, kendi ıstılahında bâtın anlamındaki manaların hakikatleri ile tefsirin zâhiri arasındaki farka misalle açıklık getirir. Şöyle yazar: “Manaların hakikatleri ile tefsirin zâhiri arasındaki fark misalle açıklık kazanacaktır. O da Allah Azze ve Celle'nin kavlidir. Şöyle buyurur: “*وَمَا زَمَيْتُ إِذْ زَمَيْتُ وَلَكِنَّ اللَّهَ زَمَى* / *Attığın zaman da sen atmamıştın, fakat Allah atmıştı*” (Enfâl, 17). Âyetin tefsirinin zâhiri açıktır. Lakin manasının hakikati[ni idrak etmek] güçtür. Çünkü âyette iki zıt fiil olan “*زَمَى*/atmak”ın ispatı ve nefyi Hazret-i Resûl'e (s.a.a.) nispet edilmiştir... Üzerinde dikkatlice düşünen anlayış erbabı ve ilimde derinleşmiş olanlar bu sırrı çözebilir.” (Bkz: *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, kitabı âdâbı tilâveti'l-Kur'ân, el-bâbu'r-râbi', Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1406, c. 1, s. 366. Gazzâlî'nin sözünde geçen “Kur'ân'daki manaların hakikatleri”nden muradın, tefsirin ta kendisi, yani Kur'ân muhakkiklerinin ıstılahındaki lafızların zâhirinden Allah'ın muradını anlamak olduğu açıktır.

²¹ Şâtübî de bir ihtimale göre Kur'ân'ın bâtınî anlamlarına Gazzâlî gibi aynı manayı verir. Diğer ihtimale göre ise hükümün kriterindeki genellik ve genişliği Kur'ân'ın bâtınî manası sayar. Der ki: “*فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا* / *O halde (bütün bunları) Allah'a eşler/şirk koşmayın.*” âyeti hakkında “En büyük 'nidd/eş' nefsi emmâredir. Çünkü 'nidd'in hakikati, kendi 'nidd'iyle zıddıyettir ve nefsi emmârenin böyle bir özelliği vardır. Onu upki putlar gibi Yaratacısının hukukundan uzaklaştırmaktadır. Âyette de buna işaret edilmektedir.” diyen Sehl b. Abdullah'ın görüşü söz konusu âyetin bâtınî manaları babındandır. Şâtübî, âyetlerin bâtınî anlamlarını istinbatın sahih olabilmesi için iki şartı gerekli görür. Bkz: el-Kâsımî, *a.g.e.*, c. 1, s. 6751.

²² Muhammed Ali el-Bâzurî, *el-Gayb ve's-şehâde min hilâli'l-Kur'ân*, Dârü'l-Kâri, Beyrut, hicri kameri 1407, c. 1, s. 17,18; Sadrüddîn eş-Şirâzî,

bâtunlar için bu mana, anlam ve mefhum kategorisinden olan ve esas itibarıyla rivâyetlerin ve çoğunluk ulemanın lisanında kullanılan âyetlerin anlam mertebelerindeki bâtunlardan başkadır. Bazen de bâtunlar mecburi anlamlara ve âyet-i kerimelerin işaretine dayalı delaletleri de bâtunî anlamlara atfedilmiştir. Bu ise burada konumuz değildir.²³

b) Te'vil Manasında Bâtın

Te'vil manasında bâtın, Şîa ve Ehl-i Sünnet rivâyetlerinin metninde geçmektedir. Her iki fırka açısından da makbul bulunmuştur. Te'vil burada, âyetin, illet ve kriterin varlığı nedeniyle diğer örneklerle tatbiki manasındadır. Yahut âyetin nüzûlün hususiyetlerinden soyutlanmasından sonra suret bulan hükmün dayanağı diğer örneklerde daha güçlüdür.²⁴ Bu anlamda, ilk bakışta âyetin bu örneklerdeki şümül ve intibakı gizli olduğundan onlara Kur'ân'ın bâtını denmiştir. Bâtının bu kısmının, lafızların manalara rasyonel delaleti çerçevesine girmesi; edebî kaideler ve diyalogun rasyonel ilkelere temelinde açıklanıp tefsir edilmesi mümkündür. Bu durumda istilâhî manasında tefsirin alanında yerini alır.

Şîa açısından te'vil manasında bâtın, verdiğimiz açıklamayla iki fırkanın kaynaklarında geçen ve Kur'ân âyetlerinin Ehl-i Beyt hakkındaki muazzam hacmini ifade eden hadisleri (mesela “Kur'ân'ın

el-Hikmetü'l-müte'âliye fi esfâri'l-'akliyyeti'l-erba'a, Mektebetü'l-Mustafavi, Kum, hicri kameri 1383, c. 3, s. 4032; İmam Ruhullah el-Humeynî, *Âdâbu's-salât*, Müessesesi-i Tanzim ve Neşri-î Âsâr-i İmam Humeynî, Tehran, hicri şemsi 1378, s. 181, 182.

²³ Halid Abdurrahman el-Akk, *Usûlü't-tefsir ve kavâidühü*, Dârü'n-Nefâis, Beyrut, hicri kameri 1414, s. 365; eş-Şeyh Muhammed en-Nihâvendî, *Nefahâtü'r-Rahmân fi tefsiri'l-Kur'ân ve tebyinü'l-furkân*, el yazma, Merkezüs-Sekafe ve'l-Meâlimi'l-Kur'âniyye, Kum, c. 1, s. 28.

²⁴ Bkz: Muhammed Hâdi Ma'rîfet, *et-Temhîd fi ulûmi'l-Kur'ân*, Kum, hicri kameri 1396, c. 3, s. 28; Mecelle-i Beyyânât, sayı 14, s. 65; el-Müderrişî, *a.g.e.*, c. 1, s. 44; en-Nihâvendî, *a.g.e.*, c. 1, s. 28; es-Sâdikî, *a.g.e.*, c. 1, s. 55; eş-Şâtibî, *a.g.e.*, c. 3, s. 398, 399.

üçte biri veya dörtte biri Ehl-i Beyt hakkında nâzil olmuştur.”²⁵ gibi hadisleri) kavramak için yolu açar. Çünkü bu durumda, âyetlerin tenziline gelen liyakat sahibi insanlardaki faziletler ve hasletlerin illeti ve dayanağı Masum Ehl-i Beyt'te mevcuttur, ya da öncelikli olarak bulunacaktır.²⁶

c) Bütün Âyetlerde Bâtının Varlığı

Şîa ve Ehl-i Sünnet'in âyetlerin bâtını hakkındaki atflarından, Kur'ân'daki tüm âyetlerde bâtın bulunduğu sonucu çıkmaktadır.

d) Bâtınların Tüm Mertebelerini Anlamanın Masumların (a.s.) İhbarında Olması

İki fırkanın delillerine dayanarak, tüm âyetlerdeki bâtınları anlama liyakatinin Peygamber (s.a.a.) ve Masum ehl-i Beyt'in tekelinde olduğu ispatlanabilir. Onların böyle bir makamı vardır ve hiç kimse bunu inkâr demez.

Bu iddiaya rivâyetler ve Kur'ân âyeti delil gösterilebilir. Şîi kaynaklarda sahih senedle İmam Bâkır'dan (a.s.)²⁷ ve Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında da İbn Abbâs'tan²⁸ gelen bir rivâyet nakledilmiştir.

²⁵ Bkz: el-Küleynî, *a.g.e.*, kitâbu fazli'l-Kur'ân, bâbu'n-nevâdir, c. 2, s. 627, h. 2 ve 4; Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 1, 84, 85, h. 25 ve h. 31; Ubeydullah b. Abdullah b. Ahmed el-Hâkim el-Haskânî, *Şevâhidü't-tenzîl li-kavâidi't-tafdil*, tahkik: Muhammed Bâkır el-Mahmudî, Mecmeu İhyai's-Sekafeti'l-İslamiyye, Kum, hicri kamer 1411, c. 1, s. 56, 57, h. 57-60; Ali b. Muhammed el-Şafî İbnü'l-Meğâzilî, *Menâkıb Ali b. Ebi Tâlib*, tahkik: Muhammed Bâkır el-Behbudî, Dârü'l-Edva, Beyrut, hicri kameri 1403, s. 328, h. 375 ve diğerleri.

²⁶ Ayyâşî'nin naklettiği rivayette bu hikmet belirtilmiştir. Bkz: Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 1, 85, h. 31; el-Meclisî, *a.g.e.*, 23 ve 24. cildinde Ehl-i Beyt'in (a.s.) ve Şiilerin faziletiyle buna karşılık onların düşmanlarının kötülüğüyle ilgili âyetleri beyan ederken 67 bâb ve 1507 rivayet zikretmiştir. Bunların ana kısmı te'vil yöntemiyle âyetlerin bâtın manasını beyan şeklindedir. Yine bkz: Şeyh Sadûk, *İlelû's-şerâ'i'*, Mektebetü'd-Dâverî, Kum, hicri kameri 1385, s. 64, 65.

²⁷ Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 1, s. 86, h. 36 ve keza bkz: es-Saffar el-Kummî, *a.g.e.*, cüz 4, bab 7, 196, h. 7 ve bâb 10, s. 203, h. 2.

²⁸ es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 2, s. 150.

Rivâyette Kur'an'ın bâtını onun te'viliyle tarif edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de de şöyle buyrulur:

“وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ”²⁹, “Allah'tan ve ilimde derinleşmiş olanlardan başka hiç kimse onun te'vilini bilmez.”²⁹

“Rüsûh” sebat demektir ve ilimde râsih olmak (“العِلْمِ”de cins için olan elif-lâm gözönünde bulundurulursa), tüm ilimlerde sebata sahip ve görüşünde sarsılma ve değişimin söz konusu olmadığı kimse için söylenmektedir. Bu da tüm ilimleri gerçeğe mutabık olduğu, hakikati mevcut haliyle anladığı, kısaca mutlak kaville ilimde râsih olduğu takdirde mümkündür. İlimleri vasıtasız veya vasıtalı olarak vahyin çıkış yerinden kaynaklanan Nebiy-i Ekrem ve Masum İmamlardan başka hiç kimse- nin ilminde mutlak manada rüsûh ve sebat bulunmadığı açıktır. Bu sebeptendir ki, onların re'yyinde asla değişim görülmemiştir. Şu halde ilimde derinleşmiş olanlar ifadesi bu kişilere mahsusur. Nitekim rivâyetlerde de âyet böyle tefsir ve te'vil edilmiştir. Şu halde bu âyet-i kerime, bâtını te'ville tarif eden rivâyetlerin de eklenmesiyle bâtın ilimlerin Masumlara has olduğuna delalet etmektedir.³⁰

Bu âyete ek olarak iki fırkanın rivâyetlerinden de bu sonuç çıkarılabilir. Bu cümleden olarak, yukarıda Ehl-i Sünnet'in rivâyet delilleri arasında zikredilen sahih sened ve muhtelif tariklerle gelmiş hadiste Allah Resûlü'nün (s.a.a.) sözünün manası şöyleydi: “Ali (a.s.) Kur'an'ın te'vilini esas alarak savaşıyor.” Bu ifade sahâbeden hiç kimse için söylenmemiştir. Kur'an'ın bâtınları bir anlamda Kur'an'ın te'viliyle aynı şey olduğuna göre İmam Ali (a.s.) âyetlerin bâtınlarından haberdar demektir. Bunun şahidi de İbn Mes'ûd'dan nakledilmiş hadislerdir. Şöyle der:

“Ali b. Ebî Tâlib'de Kur'an'ın zâhir ve bâtın ilmi var.”³¹

²⁹ Âl-i İmran, 7.

³⁰ Revesşinasi-yi tefsîr-i Kur'an, s. 256.

³¹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakatü'l-asfiyâ'*, Beyrut, beşinci baskı, hicri kameri 1407, c. 1, s. 65; Ebû'l-Kasım Ali b. el-Hasan

Bu konuda, sayısı itibariyle müstefiz, hatta mütevatir olan³² başka birçok muteber hadis nakledilmiştir. Bunlardan bazıları “Ehl-i Beyt'in (a.s.) sözünün hüccet olması” bahsinde gelecektir.

e) Önyargıdan Kaçınma

Şia ve Ehl-i Sünnet'in görüşüne göre asla önyargıyla âyetlerdeki bir konuyu veya Kur'ân'daki bilgilerden birini inkâr etmemek gerekir. Bilakis eğer bir mana insana uzak ihtimal görünüyorsa onu ehline bırakmak lazımdır. Bu çözüm yolu iki fırkanın rivâyetlerinde çokça göze çarpmaktadır. Şii hadislerde Mâsumların bu konudaki talimatı “*Bilmediğiniz veya size müteşâbih görünen şeyleri bize bırakın.*” ifadesiyle mütevatir veya en azından mütezâfir³³ olarak gelmiştir.³⁴ Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında da aynı mana Allah Resûlü'nden (s.a.a.) sahih senedlerle şu şekilde gelmiştir:

م عَرَفْتُمْ مِنْهُ [أَيَّ مِنَ الْقُرْآنِ] فَاعْلَمُوا بِهِ وَ مَا جَهَلْتُمْ مِنْهُ فَرُدُّوهُ إِلَىٰ عَالِمِهِ

“Kur'ân'dan öğrendiğiniz her şeyle amel edin ve bilmediğinizi de Kur'ân âlimine bırakın.”³⁵

b. Hibetullah İbn Asâkir, *Târîh-i Dimaşk*, Ali Şirî, Beyrut hicri kameri 1415, c. 3, s. 25, h. 1048; İbrahim Cüveynî, *Ferâidü's-simtayn*, tahkik: Muhammed Bâkir Mahmudî, Mecmeu İhyai's-Sekafeti'l-İslamiyye, Kum, hicri kameri 1415, c. 1, s. 355, h. 281; Muhammed b. Ali İbn Şehrâşûb, *Menâkibü Âli b. Ebî Tâlib*, tahkik: Yusuf el-Bekâî, Dârü'l-Edva, Beyrut, ikinci baskı, hicri kameri 1412, c. 2, 43, *Tefsir-i Nakkâş'tan* nakille.

³² Bkz: eş-Şeyh Muhammed Hüseyin el- İsfahânî, *a.g.e.*, s. 53.

³³ Mertebesi mütevatir hadisten aşağı, haber-i vâhid ve sahih hadisten yukarı olan rivayet. (Çev.)

³⁴ Bkz: el-Meclisî, *a.g.e.*, c. 2, s. 182, 189, 191, 192, 234, 236, 241; c. 10, s. 105 ve c. 44, s. 278.

³⁵ İbn Hibbân, *a.g.e.*, c. 1, s. 275, h. 74. (Bu rivayetin senedi, Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahihtir.) Yine bkz: Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selam*, el-Mektebetü's-Selefiyye, el-Medinetü'l-Münevvere, c. 11, s. 26 ve el-Heysemî, *a.g.e.*, c. 7, s. 151. Şöyle der: “Bu hadisin senedi sahihtir.” Aynı şekilde İbn Sellâm, *a.g.e.*, 43; Celâlüddin

Bu içerik bazı sahâbîlerden de nakledilmiştir.³⁶ Ne yazık ki Zehebî gibi isimler Ehl-i Sünnet'in kaynaklarındaki bu rivâyeti görmezden gelmiş ve sonra da insafsızca iddialar ortaya atarak şöyle demiştir:

Şîa, “Bilmediğinizi ehline bırakın.” ve “Ehl-i Beyt'ten ulaşan bâtunî manaları inkâr etmeyin.” diyerek, her türlü düşünce faaliyetini men eden ve insanları sadece kilisenin tefsirini kabul etmeye zorlayan ortaçağ kilisesinin ruhbanları gibi hükmetmektedir.³⁷

Oysa Şîa'nın hiçbir zaman düşüncenin önünü kapatmadığından habersizdir. İslam fırkaları arasında hiçbir Şîa kadar insanları akıl ve düşünceye çağırmamıştır, hiçbirinde akıl hakkında Şîa'daki kadar rivâyet yoktur ve derunun hücceti olarak akıl³⁸, Şîa'nın tablosudur. Şîa'nın burada diğerlerinden farkı sadece şudur ki, Şîa, bu hadislerde geçen “Kur'ân'ın âlimi”nin Masum Ehl-i Beyt'ten başkası olmadığını ve onların, tüm şüpheleri ve tereddütleri ortadan kaldıracak gerçek merci olduğunu söylemektedir. Bunun gerekçesi ise yalnızca Masumların kavlinin tefsirde hüccet olmasıdır. Biraz ileride “Ehl-i Beyt'in sünnetinin Kur'ân tefsirinde hüccet olması” bahsinde bu noktanın tafsilatı gelecektir.

f) Zâhirleri İnkâr Vehminin Bâtıllığı

İki fırka nezdinde âyetlerin bâtunî manalarının alınması zâhirlerin reddedilmesini gerektirmemektedir. İmâmiyye ve Ehl-i Sünnet muhakiklerinden hiç kimse âyetlerin bâtunları alma bahanesiyle Kur'ân'ın zâhirlerini reddetmemiştir. Hangi sebeple olursa olsun Kur'ân'ın zâhirlerini kaldırma düşüncesi iki fırka nezdinde de merduttur.³⁹

es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*'da (c. 2, s. 149-151) bu hadisin çeşitli kaynaklarını nakletmiştir.

³⁶ Bkz: Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 2, s. 151.

³⁷ Bkz: ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, a.g.e., c. 2, s. 29.

³⁸ Bkz: el-Küleynî, a.g.e., *kitâbü'l-akl ve'l-cehl*, c. 1, s. 25, h. 22.

³⁹ Bkz: el-Meclisî, a.g.e., c. 24, s. 302, h. 11; Sadrüddîn eş-Şîrâzî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4, s. 168, 169; Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, c. 1, s. 343; Sa'düddîn Tefâtânî, *el-Muhtasar fi Şerhi'l-'Akâidi'n-Nesefiyye*,

Âyetlerin bâtunları bahsinde Şîa'nın rivâyet ve görüşlerine mahsus birkaç nokta dikkat çekmektedir. Bunlara değinmemiz gerekir:

1. Esasen âyetlerdeki bâtunların manası Şîa'da rivâyetlerin metnine dayanmaktadır.

2. Şîa'nın rivâyetlerinde âyetlerdeki bâtunların manası, zikredilen te'vilin ötesinde inceleme araştırmaya muhtaç çok sayıda örnekle gelmiştir.⁴⁰ Şîi ulema bu konuda tek tip görüş ortaya atmamıştır.⁴¹

3. Rivâyetlerde Kur'ân'da bâtun manalarının varlığından bahsedilmesinin hikmetlerinden biri, Kur'ân'ın sürekli hareket halinde olması ve zamanın geçmesiyle durağanlaşmamasıdır.⁴²

4. Âyetlerdeki bâtunların tüm mertebelerini anlamak Masumlar dışındaki kimseler için mümkün değildir. Çünkü âyetlerdeki bâtunî maarif, lafızların anlamlara rasyonel delaletini aşmaktadır. Bu sır ve simgeleri anlamak da edebî kuralların ve rasyonel diyalog ilkelerinin dışındadır. Sadece onun sır ve sembolüne vâkıf olanlar onu anlayabilir.

Muhammed Adnan Derviş, hicri kameri 1420, s. 110; el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 34. On ikinci yüzyıl Şîi âlimlerinden Ebü'l-Hasen el-Âmilî şöyle der: "Kim Kur'ân'ın zâhirini inkar ederse kafirdir. Bâtınını ikrar etse bile.", Ebü'l-Hasen el-Âmilî, *Mir'atü'l-envâr ve mişkâtü'l-esrâr*, Müessesesi-i Matbuat-i İsmailiyyan, Kum, s. 3 ve s. 12.

⁴⁰ Bkz: el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 340, h. 14; Şeyh Sadük, *et-Tevhid*, s. 88 ve *Me'âni'l-ahbâr*, s. 3, h. 1, babu "ma'na bismillahirrahmanirrahim"; Abdu Ali b. Cum'atü'l-Arûsî el-Huveyzî, *Nûru's-Sekaleyn*, tashih ve talik: es-Seyyid Hâşim el-Resûlî el-Mahallatî, el-Matbaatü'l-İlmiyye, Kum, c. 2, s. 390, h. 190 ve 391, 194, c. 5, s. 191, h. 17, s. 585, h. 4, s. 586, h. 5; el-Meclisî, *a.g.e.*, c. 24, s. 309, 12, c. 92, s. 82, h. 12, s. 376, h. 4 ve 6, s. 381, h. 13, s. 383, h. 23 ve diğerleri.

⁴¹ Bazı Şîi müfessirlerin bu konudaki görüşü hakkında bkz: *Ulûmu'l-Kur'ân inde'l-müfessirîn*, haz. Merkezü's-Sekafe ve'l-Meârifü'l-Kur'âniyye, Mektebül-İlami'l-İslamî, Kum, hicri kameri 1417, c. 3, 11175.

⁴² Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 1, s. 86, h. 36; es-Saffar el-Kummî, *a.g.e.*, s. 196, h. 7 ve s. 203, h. 2; Şeyh Sadük, *Me'âni'l-ahbâr*, s. 259.

Dolayısıyla Meybüdü⁴³, el-Kummî en-Nisâbüri⁴⁴, Âlûsî⁴⁵ ve diğerleri gibi bir kısım müfessirlerin âyetler hakkında semboller, işaretler, sırlar ve te'vil olarak zikrettiği şey, lafızların manalara ras-yonel delaleti çerçevesinin dışında kalarak lafızların delaletlerinin hiçbir kısmına uygun olmadığı takdirde, onları Masumdan aktarma durumu hariç, kabul edilemez.⁴⁶

5. Âyetlerdeki bâtunî manalardan bir mertebeyi anlamak, âyetlerin manasının sonu anlamına gelmez. Daha fazla bilgiyi kavramanın yolu her zaman açıktır. Bâtnların gizlilik derecesi herkes için aynı değildir. Nice mana bir kesim için zâhir olur; ama başka bir kesim için bâtın telakki edilir.⁴⁷

6. Kur'ân'daki maarifin tamamı, onun tüm bâtunî merhalelerinde birbiriyle aynı yönde ve birbirinin müfessiridir. Kur'ân'ın derunî aşamaları ile bâtnlar arasında asla ihtilaf yoktur. Çünkü derunî aşamalar, haricî tezahürleri gibi Allah'ın kelimidir. Eğer Allah dışında birisinden nâzil olsaydı kesinlikle aralarında çelişki görülürdü. Bundan dolayı baştan sonra Kur'ân'daki mevzular her bakımdan uyum içindedir. Yani hem zâhirleri, hem de bâtnları birbiriyle ahenklidir ve her zâhirin kendinden daha üstün bir bâtnla irtibatlı olması da aynı şekilde korunmaktadır.⁴⁸

7. Kesin olarak, Kur'ân âyetlerinin bâtnlarındaki maarifin sahih mi, sakat mı olduğunu kavramanın birtakım kriterleri (zâhirleri gibi) vardır. Söylediğimiz gibi, âyetlerdeki bâtnların ilmi tüm mertebelerinde Nebiyy-i Ekrem ve onun vâsilerine mahsustur. Öyleyse bir taraftan hadisın Masum'a ait olup olmadığı tespit edilmeli, diğer taraftan "arz rivâyetleri"ne dayanarak (bütün hadisleri

⁴³ Meybüdü, *Keşfü'l-esrâr*, c. 1, s. 330, h. 3, s. 293, c. 7, s. 397, c. 8, s. 265, 456, 496 ve diğerleri.

⁴⁴ el-Kummî en-Nisâbüri, *a.g.e.*, c. 1, s. 314, 328, 334, 352 ve 380.

⁴⁵ el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 1, s. 65-67, s. 103, c. 2, s. 24, c. 6, s. 67 ve diğerleri.

⁴⁶ Bkz: *Reveşşinasi-yi tefsîr-i Kur'ân*, s. 257, 258. Yine: *el-Tahrir ve't-Tenvir*, c. 1, s. 34-37.

⁴⁷ Bkz: Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 3, s. 48 Âl-i İmran Süresi 7-19. âyetlerin izahı ve *Kur'ân der İslam*, 20-22; Müderrisî, *a.g.e.*, c. 1, s. 44.

⁴⁸ Cevâdi Âmûlî, *Tesnîm-i tefsîr-i Kur'ân-ı Kerim*, Merkez-i Neşr-i İsrâ, Kum, hicri şemsi 1378, c. 1, s. 128.

ve düşünceleri Kur'ân'la ölçmemizi emreder)⁴⁹ âyetlerdeki bilgilerle ilgili elimize ulaşan her şeyin Kur'ân'daki öğretilerin ruhuna uygunluğu değerlendirilmelidir. Zira Kur'ân'la aynı vezinde olan Masum, uyumu idrak edemediğimiz durumlar hariç Kur'ân'ın sahası dışında söz söylemez. Anlayamadığımız yerde de -söylendiği gibi- ilmîni ehline bırakmak gerekir.

Maalesef Zehebî burada da insafa riâyet etmemiş ve âyetlerdeki bâtınların sahih mi, sakat mı olduğuna ilişkin kriterleri görmezden gelerek yahut her iki fırkaya göre âyetlerdeki bâtınların manasını doğru anlamayarak (ve onu lafızların delaletiyle karıştırarak) Şia nezdinde âyetlerdeki bâtınların manasını, Şia'nın, Kur'ân'ı oyuncak etmesi olarak göstermiştir. Şöyle yazar:

Kimse Allah Resûl'ünün (sallallahu aleyhi [ve âlihi] ve sellem) Kur'ân'ın bâtını bulunduğundan bahsettiğini ve müfessirlerin tamamının da âyetlerde bâtınların varlığını kabul ettiğini, öyleyse neden serzenişlerin sadece İmâmiyye'yi hedef aldığını söylemesin. Kimse bunu söylemesin. Çünkü Peygamber'in (sallallahu aleyhi [ve âlihi] ve sellem) hadisinde işaret edilen ve bütün müfessirlerin kabul ettiği bâtın, Kur'ân'ın lafzının aydınlattığı ve Kur'ân lafzının delalet ettiği şey sayılabilecek âyet te'vilidir. Ama Şia'nın sözünü ettiği bâtın, Kur'ân-ı Kerim'in lafzında işaret biçiminde hiçbir delalet bulunmasa da onların zevk ve görüşüne uygun olan şeydir.⁵⁰

⁴⁹ Bu rivayetler Şii kaynaklarda mütevatir olarak nakledilmiştir. Mesela bkz: el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, 69, h. 1-5; Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 1, s. 82, h. 18-23; eş-Şerîf el-Murtaza, *el-Emâli= Gurerû'l-fevâ'id ve dürerû'l-kalâ'id*, s. 300, h. 16; Şeyh Sadûk, *et-Tevhid*, s. 110, 9; Şeyh Sadûk, *Uyûnü ahbârî'r-Rızâ (a.s.)*, c. 2, s. 20, h. 45; eş-Şerîf el-Murtaza, *el-Emâli= Gurerû'l-fevâ'id ve dürerû'l-kalâ'id*, c. 1, s. 236. Bu hadislerin bazılarında Peygamber'in (s.a.a.) kesin sünneti de Allah'ın Kitabı'nın yanında, rivayetlerin sahih ve sorunlu olup olmadığını anlamak için ölçü olarak tanıtılmıştır.

⁵⁰ ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. 2, s. 32. Âyetlerin bâtınî manalarını Kur'ân'daki lafızların medlûllerinden biri veya âyetin kinayeli manası kabul eder. İddiasına da hiçbir delil göstermez (*a.g.e.*, s. 31); ama Şia hakkında aynı şekilde hüküm verir!

Zehebî'nin görüşünün aksine Peygamber'in (s.a.a.) hadisinde Kur'ân'ın bâtın manasına işaret edilmemiştir. Ehl-i Sünnet âlimler de -görüldüğü gibi- âyetlerin bâtın manası hakkında aynı görüşte değildir. Nitekim Begavî de bunu belirtir ve şöyle der:

Her âyetin bir bâtını olduğundan söz eden hadisin manasında ihtilaf edilmiştir.

Daha sonra Ehl-i Sünnet'in bazı görüşlerini göstermeye koyulur.⁵¹

Hülasa, âyetlerin bâtınının işaret ve iltizam delaletlerinden mi ibaret olduğunun yahut konuşma dilinde yaygın delaletler kategorisinden olup olmadığının somutlaşması için “âyetlerin bâtını” ile “âyetlerin zâhiri” arasındaki ilişki hakkında daha fazla araştırma yapmak gerektiği anlaşılmaktadır. Tıpkı rivâyetlerde geçen “âyetlerin bâtını” ile “âyetlerin te'vil” arasındaki bağın daha derinlemesine tanınması gerektiği gibi. Buna ilaveten, bu alanda mukayeseli incelemeler gerçekleştiren kimselerin görüşü de mütalaa ve araştırma konusu yapılmalıdır. Mesela Dr. Abdülmünim Fuad Mahmud Osman'ın *Kadıyyetü't-te'vil beyne's-Şîa ve Ehli's-Sünne* kitabı takdire şayan bir inceleme ve eleştiridir.

⁵¹ el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 1, s. 31. Yine bkz: Celâlüddin es-Süyûtî, *el-Itkan fî ulûmi'l-Kur'ân*, c. 2, s. 184.

IV

Allah Resûlü'nün Sünnetinin Tefsirde Hücçet Olması

Hedef: İki fırkanın görüşündeki ittifak ve ayrılık noktalarının keşfedilmesi için Peygamber'in (s.a.a.) sünnetinin tefsirde hücçet oluşunun incelenmesi.

Giriş

Peygamber'in (s.a.a.) sünnetinin tefsirde hücçet olmasını inceleyenler kaçınılmaz olarak muhtelif konular karşımıza çıkmaktadır. Mesela “Allah Resûlü'nün (s.a.a.) tefsirinin nicelik bakımından incelenmesi”, “ashabın Peygamber'in izahını anlamasının mertebeleri”, “Allah Resûlü'nün tefsirini elde etme yöntemi” gibi. Şîa ve Ehl-i Sünnet'in bu konulardaki dayanakları büyük oranda birbirine benzemektedir. Lakin iki fırkanın onlardan anladığı, araştırma incelemeyen sonra çoğunun ortak noktalara dönüşebilecek bazı farklılıklar meydana getirmektedir.

Terminoloji

“Hücçet” kelimesi lügatta delil ve burhân manasına gelmektedir.¹ Peygamber'in (s.a.a.) sünnetinin tefsirde hücçet olduğunu belirten

¹ Bkz: İbrahim Enis ve diğerleri, *el-Mu'cemu'l-vasît*, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslâmî, Tahran, hicri kameri 1412, “h.c.c (ح.ح.ح)” maddesi.

cümledeki “hüccet” kelimesinden murad, lugat manasına yakındır. Yani Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) sünneti, ahkâmın kaynağı olma yetkisine sahiptir ve şer'î ahkâm için delil oluşturup onunla hüccet getirilebilir. Bu durumda Peygamber'in (s.a.a.) Kur'ân tefsirine dair sözü ve fiilinden geriye kalan şey, mazeretleri kesmek ve karşı delili iptal etmek için burhân ve delildir. Bu sebeple amelde ona uymak gerekir ve muhalefet etmek haramdır.

Sünnet: Bu kelime, yol, tarz ve kanun anlamına gelmektedir. Burada Hazret-i Peygamber'in (s.a.a.) söz veya davranış tarzı manasındadır. Aslında “Peygamber'in (s.a.a.) sünnetinin tefsirde hüccet olması” cümlesi, “Allah Resûlü'nün sünneti tefsirde hüccettir” haber cümlesinin aynısıdır. Yani: Allah Resûlü'nün tefsire dair söylediği her şey, mazeretleri kesecek ve başkalarının vehmini iptal edecek delildir.

Kur'ân-ı Kerim'in açık nassına göre Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) Kur'ân âyetlerini açıklama ve öğretme vazifesini üstlenmiştir. Bu da Allah Resûlü'nün önemli görev ve hususiyetlerinden biridir. Kur'ân şöyle buyurur:

“وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ”, “Biz Kur'ân'ı sana, insanlara, onlara indirileni açıklaman için nâzil ettik. Belki düşünürler.”²

Cuma Süresi ikinci âyette şöyle buyrulmaktadır:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ”, “O, ümmiler içinde, onlara âyetlerini okuyan, onları arındırıp temizleyen ve onlara kitap ve hikmeti öğreten onlardan bir elçi gönderendir.”

Allah Resûlü'nün (s.a.a.) tefsiri vahiyden masum olarak neşet etmektedir ve hata, hevâ, hevesten korunmuştur. Bundan dolayı âyetler için beyan ettiği her mana, hiç kuşkusuz Allah'ın muradıdır. Âyetin o manaya delaleti bizim için açık olması bile. Bu noktada tüm Müslümanlar ittifak halindedir. “وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ.”

² Nahl, 44.

”إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيِي يُوحَىٰ“، “O, hevâdan konuşmaz. O (dile getirdikleri), yalnızca (ona) vahyolunmakta olan vahiydir.”³ ve “وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمُ عَنْهُ فَانْتَهُوا” “Resûl size ne verirse onu alın, sizi neden sakındırırsa ondan sakının.”⁴ gibi âyetler buna delalet etmektedir.⁵

Peygamber'in (s.a.a.) Kur'ân'ı Tefsirinin Niceliği

Eski zamanlardan beri Kur'ân muhakkiklerinin arasında konu olan soru, Allah Resûlü'nün (s.a.a.) Kur'ân'ı ümmete hangi oranda açıkladığı ve manalarını öğrettiğidir. Bu konuda üç görüş vardır.

a) Kimileri, Allah Resûlü'nün (s.a.a.), bütün lafızları tilavet ettiği gibi Kur'ân'ın tüm manalarını da açıkladığına inanır. Bunların delilleri arasında yukarıda görülen âyetler vardır.⁶

b) Karşı tarafta Süyûtî ve Huveyyî gibi bazıları da Allah Resûlü'nün (s.a.a.) çok az âyeti öğrettiğini söyler. Ortaya koydukları delil ise Aişe'den nakledilmiş bir rivâyettir. Şöyle demiştir: “Allah Resûlü (s.a.a.), Cebrail'in ona öğrettiği birkaç âyet dışında tefsir yapmadı.”⁷

³ Necm, 3-4.

⁴ Haşr, 7.

⁵ Kur'ân tefsirinin vahiy vesilesiyle Peygamber'e nâzil olduğuna delalet eden diğer delillerden biri de Kıyamet Sûresi 16-19. âyetler (bir ihtimale göre) ve “لَا تُعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ” “Vahyi sana gelip tamamlanmadan evvel, Kur'ân'ı (okumada) acele etme.” (Taha, 114) âyet-i şerifesidir. Şeyh Müfid bu âyete istinat ederek şöyle der: “Kur'ân'daki manaların tefsir ve te'vili Allah tarafından nâzil oluyordu... Çünkü Kur'ân'ın te'vili bazen Kur'ân olarak adlandırılmaktadır. Bu âyette olduğu gibi. Şu halde Kur'ân'ın te'vili Allah katındandır ve Allah bu âyette Peygamberine, vahyi alması sona ermeden âyetlerin tefsir ve te'vilinde acele etmemesi talimatını vermektedir.” (Muhammed b. Muhammed b. Numan Şeyh Müfid, *Evâ'ilü'l-Makâlât ve mezâhibü'l-muhtârât*, talik: Fadlullah el-Zencânî, el-Mütemerü'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, Kum, hicri kameri 1423, s. 81).

⁶ *et-Tefsîrü'l-kebir*, c. 1, s. 5, 6; İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *İlâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn*, Dehli, hicri kameri 1313, c. 1, s. 11.

⁷ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 29; *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, c. 1, s. 6.

Tefsir alanında şu an elimizde bulunan Peygamber'den (s.a.a.) menkul rivâyetlerin hacmi de bu iddiayı teyit etmektedir. Bu rivâyetler 250 hadis kadardır. Bu sayı, Kur'ân âyetlerinin sayısına nispetle çok azdır.⁸ Sahâbenin bazı âyetlerin te'vilinde düştüğü ihtilaf da bu görüşü destekleyen bir başka noktadır. Zira eğer Allah Resûlü'nden (s.a.a.) bir nas ellerinde olsaydı bu ihtilaf lar vuku bulmazdı.

c) Bu arada Zehebî (kendince) ortaya bulan görüşü tercih ederek şöyle der:

Allah Resûlü (s.a.a.) birçok âyeti tefsir etmiştir. Sahihlerdeki rivâyetlerin sayısı buna şahittir. Fakat birkaç grup âyet bunun istisnasıdır. İlmi Allah'a mahsus olanlar veya âlimlerin anlayabilecekleri ya da Arap'ın kendi lisaniyla bilebilecekleri; ayrıca herkesin Kur'ân'dan bilmesi gereken ve bilmemekte mazur olmadıkları Allah Resûlü (s.a.a.) tarafından tefsir edilmemiştir.⁹

Birinci Görüşün Değerlendirilmesi

Birincisi: Allah Resûlü (s.a.a.) Kur'ân'daki manaların hepsine vâkıfı ve âyetlerin açıklaması ve öğretilmesi görevinde de asla hataya düşmemiştir. Bu sebeple Kur'ân'ın beyanı ve talimi vazifesini Allah Resûlü'nün omuzlarına yükleyen âyetlerin ifade ettiği şeye aykırı olan her türlü hadisin -bu cümleden olarak da yukarıda geçen Aişe'nin hadisinin- itibarı sâkıttır. Fakat “tebyin” ve “talim” kelimelerinden anlaşıldığı kadarıyla Hazret'in (s.a.a.) bu konudaki görevi, genellik ve belirsizlik nedeniyle ortaya konup izah edilmeye

⁸ Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-Itkan fî ulûmi'l-Kur'ân*, c. 2, s. 1205; Allâme Tabâtabâî de şöyle der: “Ashâbın âyetlerin manası konusundaki rivayetleri yaklaşık 240 hadistir. Çoğunun da senedi zayıftır. Bazılarının ise metni münkerdir.” Bkz: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *Kur'ân der İslam*, Defter-i İntişârât-i İslamî, Kum, hicri şemsi 1361, s. 51; *es-Sahîhu'l-Müsned mine't-tefsiri'n-Nebevî li'l-Kur'ân* kitabının müellifi Seyyid İbrahim b. Ebû Amme, Peygamber'den (s.a.a.) tefsire ilişkin sadece 153 hadisin elimizde olduğunu savunur.

⁹ ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *a.g.e.*, c. 1, s. 53, 54.

muhtaç âyetlerin öğretilmesidir. Ama Kur'an'ın, anlaşılması Arap dilini bilmeye bağlı ve Allah'ın muradına delaletleri açık olan kısımları bu vazifenin dışındadır. (Âyetlerin, belli ölçüde bahsedilmesi gereken bâtinî düzeyleri hariç.)

İkincisi: Âyetlerin Allah Resûlü (s.a.a.) tarafından öğretilmesi, itikadî veya amelî konularda herkesin izahına ihtiyaç duyduğu âyetler hariç, tüm ashab için aynı seviyede gerçekleşmemiştir.

İkinci Görüşün Değerlendirilmesi

Birincisi: Bu görüş, Allah Resûlü'nün Kur'an'ı öğretme vazifesi hakkında beyan edilmiş âyetlerin zâhirine aykırıdır.

İkincisi: Aişe'den menkul rivâyet sened açısından çürük¹⁰ ve murada delalet açısından da eksiktir.¹¹ Aynı zamanda Kur'an âyetlerinin tamamının Allah Resûlü (s.a.a.) tarafından öğretildiğine delalet eden diğer hadislerle çelişmektedir. Bu hadislerden birinde İmam Ali (a.s.) şöyle buyurur:

“*Sonra Sübhan olan Allah, Muhammed'i (s.a.a.) seçip gönderdi... [Bunun üzerine Hazret] Rabbinizin kitabını ortanıza koydu. Helal ve haramı, vacip ve müstehabı, nâsîh ve mensuhu, ruhsat ve azîmeti, hâs ve âmî, ibretler ve meselleri, mürsel, mahdud, muhkem ve müteşâbihî beyan ederek, mücmelini tefsir ve müşkülünü izah buyurarak.*”¹²

İbn Mes'ûd da şöyle der: “Hiç birimiz on âyet öğrenip onunla amel etmeden diğer âyetlere geçmezdi.”¹³

¹⁰ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 1, s. 63; ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, a.g.e., c. 1, s. 55.

¹¹ Bkz: Muhammed Hadî Ma'rîfet, *et-Tefsir ve'l-müfessirûn fi sevbihi'l-kaşîb*, el-Câmiatü'l-Rızaviyye li'l-Ulûmi'l-İslamiyye, Meşhed, hicri şemsi 1377, c. 1, s. 178.

¹² *Nehcû'l-belâga*, hutbe: 1.

¹³ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 1, s. 60.

Üçüncüsü: Bu görüşte, Allah Resûlü'nden (s.a.a.) tefsire dair nakledilen rivâyetlerin hacmi ile Allah Resûlü'nün (s.a.a.) tefsirinin hacmi arasında bariz bir karıştırma vardır. Halbuki bu ikisi arasındaki fark gâyet nettir. Ne yazık ki, çok iniş çıkışlı hadis tarihi, ilk asırda halifeler tarafından hadis yazmanın, hatta hadisi yaymanın yasaklanması, doğal olarak Allah Resûlü'nün (s.a.a.) yaptığı tefsirin bir bölümünün de kaybedilmesi dahil büyük zararlara yol açtı.¹⁴

Dördüncüsü: Bazı büyüklerimizin ifadesiyle eğer Allah Resûlü'nün (s.a.a.) Ehl-i Bey'ti (a.s.) tarikiyle bu konuda ulaşılmış rivâyetler ve şeriatın tafsilatını göz önüne getirirsek tefsir alanındaki rivâyetlerin hacmi geniş olacaktır.¹⁵ (Her ne kadar Kur'ân'daki anlamların tüm bilgilerine nispetle sayısı dikkat çekecek kadar olmasa da.)

Beşincisi: Sahâbenin ihtilafı da hiçbir şeyi teyit etmemektedir. Allah Resûlü (s.a.a.) Kur'ân'daki anlamların hepsini açıklasaydı da tüm sahâbiler tamamını telakki etmemiş olabilirdi.

Zehebî'nin Görüşünün Değerlendirilmesi

Önceki iki görüşü incelediğimizde, Zehebî'nin, kendince ortaya yolu tercih etmek sandığı görüşünün zayıflığı açıklık kazanmaktadır. Çünkü:

Bir: Kur'ân'da, kıyametin kopacağı vakit, ruhun hakikati ve bunun gibi Allah'ın Peygamberinin haberdar etmediği gaybî koulardan ibaret ve ilmi Allah'a mahsus bilgilerden oluşan kısım, âyetlerin manaları kategorisinden değildir. Dolayısıyla onların bilinmemesi ve tefsir edilmemesi Kur'ân'daki anlamların hepsinin tefsir edilmediğine delil olmaz.

¹⁴ Bkz: es-Seyyid Muhammed Rızâ el-Celâlî, *Tedvînü's-sünneti's-şerîfe*, Mektebetü'l-İlâmi'l-İslâmî, Kum, hicri kameri 1418 ve yine: Ali Şehristânî, *Men'ü tedvîni'l-hadis esbâb ve netâ'ic*, s. 339, 340.

¹⁵ Bkz: Muhammed Hadî Ma'rîfet, *et-Tefsir ve'l-müfessirün fi sevbihi'l-kaşib*, c. 1, s. 177.

İki: Kur'ân'ın, anlaşılması Arap dilinin bilinmesine bağlı olan veya herkesin bilmesi gereken ve cahilliğin mazeret sayılmadığı kısımlarında ise zaten tartışmaya mahal yoktur. Dolayısıyla Allah Resûlü'nün (s.a.a.) onları tefsir etmemesine dayanarak Hazret'in (s.a.a.) Kur'ân'daki anlamların tamamını açıklamadığı söylenemez.

Üç: Tefsir rivâyetlerinin Sahihlerdeki sayısı bu görüşe şahit gösterilemez. Çünkü bu rivâyetlerin miktarı Kur'ân'daki bilgilerin tümüne nispetle çok azdır. Nitekim Süyûtî ve diğerleri de bunu itiraf etmektedir. Mevcut gerçeklik de buna tanıktır.

Hülâsa Allah Resûlü (s.a.a.) Kur'ân'daki manaların hepsine vâkıfı ve Kur'ân'ın tüm anlam ve maarifini beyan etti. Âyetlerin atıfları, rivâyetlerin ifade ettiği ve Resûl-i Ekrem'in (s.a.a.) sîreti buna delalet etmektedir. Lakin burada aslı soru, Allah Resûlü'nün (s.a.a.) ashabının Kur'ân'daki maarif konusunda sahip olduğu te-lakkinin mertebeleri hakkındadır. Acaba ashabın hepsi aynı mu-vaffakiyet seviyesinde Hazret'e (s.a.a.) arkadaşlık yapabildi mi? Kur'ân'daki mana ve maarifi hepsi de eşit şekilde Hazret'ten (s.a.a.) öğrenebildi mi? Öyle görünüyor ki, bu sorunun cevabı, (Allah Resûlü'nün yaptığı tefsirin sayısı hakkındaki üç görüşe kaynaklık eden) bazı çelişkileri halledecek ve Allah Resûlü'nden (s.a.a.) ge-len tefsir rivâyetlerinin Ehl-i Sünnet kaynaklarda neden az olduğu konusundaki mevcut gerçeğe makbul bir izah getirecektir.

Ashabın Peygamber'in (s.a.a.) Beyanını Anlama Mertebeleri

Peygamber'in (s.a.a.) ashabı, diğer insanlar gibi öğrenme ka-biliyeti, alaka, önem ve Allah Resûlü'yle (s.a.a.) bir arada olma fır-satı bakımından farklı farklıydılar. Bu, inkâr edilemez bir gerçektir.¹⁶

Zehebî “tefâvutu's-sahâbeti fî fehmi'l-Kur'ân” başlığı altında şöyle yazar:

¹⁶ ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, a.g.e., c. 1, s. 34, 35. Yine bkz: Muhammed Hadî Ma'rîfet, *et-Tefsir ve'l-müfessirün fî sevbihi'l-kaşib*, c. 1, s. 204, 205.

Sahâbe Kur'an'ı anlamayla ilgili olarak aynı derecede değildi. Bu, öğrenme kabiliyetlerindeki farklılığa, kavrayışlarına ve Allah Resûlü'yle (s.a.a.) birlikte vakit geçirme sıklığına bağlıdır.¹⁷

Bu yüzden sahâbenin hepsinin, Nebiyy-i Ekrem'in (s.a.a.) beyan etmediği Kur'an'daki tüm anlam ve maarifi öğrenmesinin mümkün olmaması doğaldır. Hatta Allah Resûlü'nün (s.a.a.) heybeti (veya başka etkenler) tüm sahâbilerin Hazret'in (s.a.a.) huzurunda soru soramamasına yol açmaktaydı. Sonuçta da yabancı bir Arap'ın gelip Hazret'e (s.a.a.) soru sormasını ve bundan istifade etmeyi bekliyorlardı. İmam Ali (a.s.) bu konuda şöyle buyurur:

*“Allah Resûlü'nün (s.a.a.) tüm ashâbı ona bir şey soracak ve anlamak için talepte bulunacak durumda değildi. Bu sebeple, dinleyerek istifade etmek için bedevilerin veya yabancıların gelip Allah Resûlü'ne (s.a.a.) soru sormasının yolunu gözlerlerdi. Ama benim hatırıma, Hazret'e (s.a.a.) sormadığım ve [manasını] hafızama yerleştirmedığım hiçbir şey gelmiyor.”*¹⁸

Elbette bu arada Allah Resûlü'nün (s.a.a.) ashâbından, onunla daha sık bir arada bulunma fırsatına sahip olmuş ve öğrenme yetenekleri diğerlerinden daha fazla özel kimseler vardı.¹⁹ Fakat güvenilir kaynak ve şahitlere göre bu konuda hiç kimse İmam Ali'nin (a.s.) payesine yetişemiyordu. Onun Allah Resûlü (s.a.a.) ile bir araya gelip hasbihal etme ve kendisinden faydalanma sıklığı tamamen istisnâ idi. Sahâbe arasında kimse Ali b. Ebî Tâlib'in (a.s.) dengi değildir. Ali (a.s.) çocukluğundan beri Peygamber'in (s.a.a.) dizi dibinde büyüüp yetişti ve hayatı boyunca hep Hazret'le (s.a.a.) yoldaş ve hemdem oldu. Bu mevzu İmam Ali'nin dilinden *Nehcû'l-belâga*'da ve diğer kaynaklarda çokça bulunmaktadır. Bu cümleden olarak Kâsia Hutbesi'nin bir bölümünde şöyle buyurur:

¹⁷ a.g.e.

¹⁸ *Nehcû'l-belâga*, hutbe: 210; Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullah el-İskâfî, *el-Mi'yâr ve'l-muvâzene fi fezâilil-İmam Emîrilmü'mininin Ali b. Ebî Tâlib*, tahkik: eş-Şeyh Muhammed Bâkır el-Mahmudî, Beyrut, s. 340.

¹⁹ Abdullah b. Mesud, Übey b. Kâ'b, Abdullah b. Abas gibi.

"Yakın akrabalık ve özel konumum sebebiyle Allah Resûlü'ne nispetle yerimi iyi biliyorsunuz. Çocukken beni kucağına oturtur ve göğsüne bastırırdı... Yavru devenin annesini takip etmesi gibi onun peşinde dolaşırdım. Her gün ahlakından bir perçemi benim için açar (benim için yeni bir nokta aşikâr olur) ve beni onu takibe teşvik ederdi. Her yıl Hira Dağı'nda inzivaya çekilir ve sadece ben onu görebilirdim. Benden başka kimse onu göremezdi... Vahiy ve risalet nurunu görüyor; nübüvvet kokusunu alıyordum. Kendisine vahiy nâzil olduğunda bir çığlık işittim. Dedim ki: 'Ey Allah'ın elçisi, bu çığlık nedir?' Buyurdu ki: 'Bu, şeytandır. Ona ibadet edilmesinden umudunu kesti. Gerçek şu ki, ben neyi işitiyorsam sen de onu işitiyorsun. Ben neyi görüyorsam sen de onu görüyorsun. Tek fark, sen peygamber değilsin. Lakin sen vezirimsin. Ne güzel dayanaksın sen.'"²⁰

Merhum Küleyni de İmam Ali'den (a.s.) şöyle rivâyet etmiştir:

قَدْ كُنْتُ أَدْخُلُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ص كُلَّ يَوْمٍ دَخَلَةً وَ كُلَّ لَيْلَةٍ دَخَلَةً فَيُخَلِّينِي فِيهَا أَدُورٌ مَعَهُ حَيْثُ دَارَ وَ قَدْ عَلِمَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ ص أَنَّهُ لَمْ يَضَعْ ذَلِكَ بِأَحَدٍ مِنَ النَّاسِ غَيْرِي فَرُبَّمَا كَانَ فِي بَيْتِي يَأْتِينِي رَسُولُ اللَّهِ ص أَكْثَرَ ذَلِكَ فِي بَيْتِي وَ كُنْتُ إِذَا دَخَلْتُ عَلَيْهِ بَعْضَ مَنَازِلِهِ أَخْلَانِي وَ أَقَامَ عِنِّي نِسَاءَهُ فَلَا يَتَّقِي عِنْدَهُ غَيْرِي ... كُنْتُ إِذَا سَأَلْتُهُ أَجَابَنِي وَ إِذَا سَكَتُ عَنْهُ وَ فَنَيْتُ مَسْأَلِي إِنْ تَدَانِ

"Her gün bir defa Allah Resûlü'nün (s.a.a.) yanına giderdim. Her defasında benimle yalnız kalırdı. Nereye gitse onunla birlikte olurum. Allah Resûlü'nün ashabı, benden başka hiç kimseye böyle davranmadığını bilirdi. Evimde yanıma geldiği her defasında (o yalnız kalmaların) çoğu benim evimdeydi. Ne zaman evlerinden birine gitsem benimle yalnız kalır ve eşini dışarı çıkarırdı. Yanında benden başkası kalmazdı... Ona ne zaman soru sorsam cevap verirdi. Sustuğum ve sorularım bittiğinde benimle konuşmaya başladılar."²¹

²⁰ Nehcül-belâga, hutbe: 192.

²¹ el-Küleyni, a.g.e., kitâbü'l-ilm, bâbu ihtilâfi'l-hadis, c. 1, s. 116, h. 1. Keza bkz: Şeyh Sadûk, el-Hisâl, bâbu'l-erbaa, c. 1, s. 257, h. 131.

Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında da muhaddislerin çok sayıda tarikle zikrettiği birkaç hadiste geçtiğine göre Peygamber'in (s.a.a.) amcası Abbâs'ın torunu Hâlid b. Kusem'e sordular: “Sizin dedeniz Peygamber'in amcasıyken Ali neden Allah Resûlü'nün vârisidir de sizin atanız değildir? Cevap verdi ve dedi ki: “Çünkü Ali, aramızdan Peygamber'e katılan [iman eden] ilk kişidir. Hepimizden önce onunla yoldaş oldu.”²²

Yine Ehl-i Sünnet, Aişe ve diğerlerinin itirafını nakletmiştir: “Allah Resûlü (s.a.a.) nezdinde en sevilen insan Ali b. Ebî Tâlib (a.s.) idi.”²³ Abdullah b. Ömer, İmam Ali (a.s.) hakkında soran birisine cevap verirken şöyle dedi: “Ali hakkında şu kadarı yeter: Mescidde Allah Resûlü'nün evinin yanında onun evini göreceksin. Mescidde onun evinden başka bir ev yoktur.”²⁴

²² Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebi Tâlib*, tahkik: Muhammed el-Kâzım em-Mahmudî, Kum, hicri kameri 1419, s. 152-154, h. 108, 109; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, c. 4, s. 368, 32059; Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemül-kebir*, tahkik: Hamdi Abdülmecid el-Selefi, ikinci baskı, hicri kameri 1406, c. 12, s. 317, h. 13533; el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek 'aleş-Sahihayn*, 3, s. 125.

²³ Bkz: en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebi Tâlib*, s. 154-158, h. 110-112. Yine bkz: İbn Hanbel, *Müsned*, c. 30, s. 341, h. 18394 ve s. 372, h. 18421; Ebû Dâvûd Süleyman İbnü'l-Eş'as, *Sünen-i İbn Ebi Dâvûd*, tahkik: Muhammed Abdülhamid, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, Beyrut, c. 4, s. 300, h. 4999; et-Tirmizî, *a.g.e.*, c. 5, s. 701, h. 3874; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, c. 8, s. 270, h. 4857; el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 2, s. 62, h. 684; el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek 'aleş-Sahihayn*, c. 3, s. 154, 155.

²⁴ en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebi Tâlib*, s. 150-153, h. 104-107; Ebû Bekr Abdürrezzak b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, tahkik: Habiburrahman el-A'zamî, ikinci baskı, hicri kameri 1403, c. 11, s. 232, h. 20408; İbn Asâkir, *a.g.e.*, c. 1, s. 287, h. 328; et-Taberânî, *el-Mu'cemül-evsat*, tahkik: Mahmud el-Tahhan, Mektebetü'l-Ma'rife, Riyad, hicri kameri 1405, c. 2, s. 97, h. 1188; el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 30; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, haz. Doktor Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşilî, Beyrut, tarihsiz, c. 8, s. 192.

Ümmü Seleme'den (Allah Resûlü'nün eşlerinden biri) şöyle rivâyet edilmektedir: “Ümmü Seleme'nin yemin ettiğine yemin olsun ki, Allah Resûlü'ne en yakın kişi Ali b. Ebî Tâlib idi... Allah Resûlü dünyadan göçtüğü sabah Ali'nin peşine gönderdi... O, son anlarda Ali [a.s.] başını Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi [ve âlihi] ve sellem) göğsüne yaslamıştı. Peygamber ona sır anlatıyor ve fısıldıyordu. Allah Resûlü'yle birlikte olan son kişiydi.”²⁵

Bu arada İmam Ali'nin (a.s.) belli saatlerde Allah Resûlü'nün (s.a.a.) yanında özel olarak bulunduğunu bildiren birçok hadis nakledilmiştir. Bunların arasında Nesâî ve başkalarının İmam Ali'nin (a.s.) dilinden naklettiği hadisler de vardır. Hazret (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

كَانَتْ لِي مَنزِلَةٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ تَكُنْ لِأَحَدٍ مِنَ الْخَلَائِقِ، فَكُنْتُ آتِيهِ كُلَّ سَحَرٍ، فَأَقُولُ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، فَإِنْ تَنَحَّحَ انْصَرَفْتُ إِلَى أَهْلِي، وَإِلَّا دَخَلْتُ عَلَيْهِ

“Benim, Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi [ve âlihi] ve sellem) yanında, başka hiç kimsenin sahip olmadığı özel bir yerim vardı. [O da suyu ki] her seher vakti yanına gider ve derdim ki: ‘Sana selam olsun ey Allah'ın Nebisi.’ Hazret eğer öksürürse evime geri dönerdim. Değilse yanına girerdim.”²⁶

Keza Ali b. Ebî Tâlib'in, Allah Resûlü'nün huzurunda kendisinden özel olarak istifade ettiğini anlatan başka çok sayıda

²⁵ en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'mininin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 216, h. 155; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. 2, s. 262, 263; İbn Ebû Şeybe, *a.g.e.*, c. 6, s. 368, h. 32057; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 44, s. 190, h. 26565; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, c. 12, s. 364, h. 6924; el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, c. 3, s. 138, 139.

²⁶ Bkz: en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'mininin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 162, h. 118, s. 159-161, h. 114-117; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 2, s. 35, h. 598, s. 77, h. 647, s. 207, h. 845, s. 425, h. 1290; Muhammed b. İshak es-Sülemî, *Sahihi İbn Huzeyme*, tahkik: Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebül-İslamî, Beyrut, hicri kameri 1391, c. 2, s. 54, h. 902; İbn Asâkir, *a.g.e.*, c. 2, s. 452, h. 982; Cüveynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 201, h. 170 ve diğerleri.

hadis vardır. Bu hadislerde İmam Ali'nin dilinden şöyle nakledilmiştir:

كُنْتُ إِذَا سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ أُعْطَانِي وَإِذَا سَكَتَ ابْتَدَأَنِي

“[Allah Resûlü'nün huzurunda müşerref olduğumda] Rasûlullah'a sorar ve cevabını dinlerdim. Sessiz kaldığımda Hazret (s.a.a.) benimle [sohbete] başlardı.”²⁷

Son olarak, İmam Ali'den (a.s.) Allah Resûlü'nün (s.a.a.) kavli olan başka hadisler şöyle nakledilmiştir:

مَا سَأَلْتُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ شَيْئاً إِلَّا سَأَلْتُ لَكَ مِثْلَهُ وَلَا سَأَلْتُ اللَّهَ شَيْئاً إِلَّا أَعْطَانِي
إِلَّا إِنَّهُ قَالَ لِي: لَا نَبِيَّ بَعْدَكَ

“Allah'tan, senin için istediğimden başkasını istemedim. Allah'tan, bana lütfettiğinden başkasını istemedim. Sadece bana buyurdu: Senden sonra peygamber yoktur.”²⁸

Bu rivâyetler ve başka çok sayıda rivâyet²⁹ İmam Ali'nin (a.s.) Allah Resûlü (s.a.a.) ile yoldaşlık ve sıkı birlikteliğini, Peygamber'in

²⁷ Bkz: en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 162, 163, h. 119-121; et-Tirmizî, *a.g.e.*, c. 5, s. 637, h. 3722 ve s. 640, h. 3729; el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, c. 3, s. 125; İbn Asâkir, *a.g.e.*, c. 2, s. 454, h. 985-988; Süleyman b. Davud Tayâlisî, *Müsnedü'l-Tayâlisî*, Dâiretü'l-Mearifi'n-Nizamiyye, Haydarâbâd, hicri kameri 1321, s. 25, h. 180; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. 2, s. 388 ve diğerleri.

²⁸ İbn Ebî Âsım şöyle der: “Ali'nin (a.s.) fazileti hakkında bundan daha iyi bir hadis bilmiyorum.” Bkz: Ebû Bekr Amr b. Ebî'l-Âsım, *Kitâbü's-sünne*, bi-kalemi Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, el-Mektebu'l-İslamî, Beyrut, üçüncü baskı, s. 852, h. 1313; en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 203, 204, h. 147, 148; İbnü'l-Megâzilî, *a.g.e.*, s. 135, h. 178; İbn Asâkir, *a.g.e.*, c. 2, s. 275, 805; Muhammed b. Süleyman el-Küfî el-Kâdî, *Menâkıbü'l-İmam Emîrül-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, tahkik: Muhammed Bâkır el-Mahmûdî, Kum, hicri kameri 1412, c. 1, s. 517, h. 445.

²⁹ İki fırkânın “لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيهَا أَدْنَىٰ وَأَعْيَبُهُ” “Öyle ki, onu [geçmişlerin haberleri] sizlere bir ibret kılasım. İşitip öğrenen kulaklar da onu öğrensin.” (Hakka, 12) âyet-i şerifininin zeylinde naklettikleri onlarca hadis gibi. Bazıların metni şöyledir:

ona verdiği özel önemi, Resûl-i Ekrem'den (s.a.a.) vahyin tüm maariflerini almada İmam Ali'nin (a.s.) kendine has konumunu gâyet net ifade etmemiştir. Bu nedenle denebilir ki, Allah'ın hikmeti, Resûlullah'ın (s.a.a.) rihletiyle birlikte Kur'an'ın maarifinin ana kısmının ortadan kalkmamasını ve ümmetin arasında, Resûl-i Ekrem'in (s.a.a.) beyan ettiği maarifin tamamını anlayacak güçte ve hepsini öğrenmiş birisinin bulunmasını gerektirmektedir. Bu kişi İmam Ali'den (a.s.) başkası olamaz. Bundan sonra “Ehl-i Beyt'in sünnetinin âyetlerin tefsirinde hüccet olması” bahsinde, İmam Ali (ve diğer Eimme-i Tâhir'in, aleyhimüsselam) tarafından Allah Resûlünden (s.a.a.) vahyin maarifinin alınması ve istifade edilmesi konusunda daha fazla delil gelecektir.

Allah Resûlü'nün Kur'an Tefsirini Elde Etme Yöntemi

Esas itibarıyla Ehl-i Sünnet, Allah Resûlü'nün (s.a.a.) tefsirini elde etme yönteminin sahâbe ve onlardan öğrenen tâbiîn yoluyla olacağını savunur. Bu konuda sahâbî veya tâbiîn rivâyetinin hangi ölçüde makbul olduğu, “tefsirde sahâbî kavlinin hüccet olması” bahsinde gelecektir.

Burada şu noktaya işaret etmek gereklidir: Sahâbî veya tâbiîn sözünün Allah Resûlü'nün (s.a.a.) sözleriyle çeliştiği ve onları uzlaştırmanın hiçbir yolu bulunmadığı takdirde kesin olarak Allah Resûlü (s.a.a.) önceliklidir. Bu sebeple Ehl-i Sünnet'ten bazılarının

---

قال رسول الله لعلي إن الله أمرني أن أدنیک و لا أقصیک و أن أعلمک لتعی و أنزلت علی هذه الآية وَتَعَيَّهَا أَذُنٌ وَاعِيَةٌ فَأَنْتَ [الأذن] الواعية لعلمي

Allah Resûlü, Ali'ye buyurdu ki: “Allah bana, seninle yakın olmamı, seni kendimden uzaklaştırmamamı ve onu öğrenip ezberlemen için sana öğretilmemi emretti ve bana ‘İşitip öğrenen kulaklar da onu öğrensin.’ âyeti nâzil oldu. Sen, benim ilmimi öğrenip ezberleyen kulaksın.” (Bkz: el-Hâkim el-Haskânî, a.g.e., c. 2, s. 361-380. Bu konuda 28 hadis nakletmiştir. Seyyid Hâşim Bahrânî, *el-Burhân fî tefsîri'l-Kur'an*, c. 4, s. 375, 376; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, tahkik: Ebû Muhammed b. Âşûr, Beyrut, hicri kameri 1422, c. 10, s. 28.

bu konuda tereddüt etmesinin hiçbir izahı yoktur. Mesela Allah, şöyle ikaz etmektedir:

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ
وَيُحِبُّونَهُ”، “Ey müminler, sizden kim dininden çıkarsa [ziyanı kendinedir], Allah hemen sevdiği ve onların da kendisini sevdiği bir kavim getirecektir.”³⁰

Vadedilen bu kavim hakkında muhtelif rivâyetler nakledilmiştir. Kimileri Allah Resûlü'nün (s.a.a.) sözü, kimileri de sahâbeyle mevkuf veya tâbiinle maktu' rivâyetlerdir.³¹ İbn Cerîr et-Taberî görüşleri ve hadisleri naklettikten sonra şöyle der:

Bizim nezdimizde en doğru söz, Allah Resûlü'nden nakledilen ve onları ehl-i iman olarak tanıtan rivâyettir... Diğer rivâyetleri ise bu cümleden olarak da “Bunlar Ebû Bekir'in [birinci halife] kavmidir.” diyen rivâyetleri göz ardı ediyoruz... Çünkü Allah Resûlü âyetlerin te'vilini beyan eden madendir.³²

Saçmalayıp “Şîa sahâbenin tamamını adaletin dışına çıkarıyor veya tefsirde sahâbenin rivâyetlerini kabul etmiyor” diyen³³ bir grubun iddiasının aksine, Şîa, sahâbinin adaleti tespit edildiği takdirde onun rivâyetini hüccet kabul etmektedir. Lakin Şîa'nın bu konuda, delil ve burhân gösterildikten sonra onları kabul etme gibi kendine has bazı özellikleri vardır. (“Ehl-i Beyt'in kavlinin hüccet olması” bahsinde bu iddianın delilleri ortaya konacaktır.) Mesela:

³⁰ Mâide, 54.

³¹ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 4, s. 282-286; Celâlüddin es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 5, s. 101, 102. Hepsi de tâbiinden olan Katâde, Dahhâk ve Hasan-ı Basrî'nin sözüne dayanarak şöyle yazar: Ebû Bekir ve onun ashâbıdır. Bunu Ebû Bekir'in faziletleri arasında sayarlar.

³² a.g.e., s. 285, 286.

³³ el-Kaffârî, a.g.e., c. 1, s. 342; Fehd b. Abdurrahman er-Rumî, *İtticâhâtü't-tefsîr fi'l-Karnî'r-Rabi' Aşr*, hicri kameri 1407, c. 1, s. 239.

1. Şîa, Peygamber'in (s.a.a.) Kur'ân'a ilişkin açıklamalarını elde etmenin yolunu sahâbî rivâyetiyle sınırlandırmaz. Bilakis Masum Ehl-i Beyt'in rivâyetlerini (hatta Hazret-i Peygamber'den nakledildiklerine dair sened gösterilmese bile) muteber sayar. Bunun şartı, Masum İmam'a varan muteber senedin itibar şartlarının tespit edilmesidir.

2. Şîa açısından Ehl-i Beyt'in Kur'ân tefsiri, tıpkı Allah Resûlü'nün tefsiri gibi masumdur, hatadan ve hevâ hevesten korunmuştur. Çünkü onların hadisi, Allah Resûlü'nün hadisidir. Küleynî kendi senediyle İmam Sâdık'tan (a.s.) şöyle nakleder:

حديثي حديث أبي، وحديث أبي حديث جدي، وحديث جدي حديث الحسين،
وحديث الحسين حديث الحسن، وحديث الحسن حديث أمير المؤمنين عليه
السلام وحديث أمير المؤمنين حديث رسول الله (صلى الله عليه وآله) وحديث
رسول الله قول الله عز وجل

“Benim sözüüm babamın sözüdür. Babamın sözü dedemin sözüdür. Dedemin sözü Hüseyin'in sözüdür. Hüseyin'in sözü Hasan'ın sözüdür. Hasan'ın sözü Müminlerin Emiri'nin (a.s.) sözüdür. Müminlerin Emiri'nin sözü Allah Resûlü'nün (s.a.a.) sözüdür. Allah Resûlü'nün sözü yüceler yücesi Allah'ın sözüdür.”³⁴

Bu muhtevayı diğer hadislerden de elde etmek mümkündür.³⁵ Bu prensip kabul edildiğinde Allah Resûlü'nden tefsir rivâyetlerinin sayısı epey artacaktır.

3. Tefsir sahasında (veya başka her alanda) sahâbî veya Ehl-i Beyt'in Allah Resûlü'nden (s.a.a.) aktardığı her türlü hadis Kur'ân'a arz edilmelidir. Eğer Kur'ân'a uymuyorsa rivâyet sahih senedle nakledilmiş olsa bile muteber değildir. Bu, risalet asrında ve ondan sonra ortaya çıkmış uydurma hadis tehlikesi nedeniyledir. Müminlerin Emiri Ali (a.s.), insanların Peygamber'den aktarılan hadisler konusundaki ihtilafı üzerine şöyle buyurur:

³⁴ el-Küleynî, a.g.e., kitâbu fazli'l-ilm, c. 1, s. 53, h. 14.

³⁵ a.g.e., c. 1, s. 51, h. 4.

إِنَّ فِي أَيْدِي النَّاسِ حَقًّا وَبَاطِلًا وَصِدْقًا وَكُذْبًا وَنَاسِخًا وَمُنْسُخًا وَ
عَامًّا وَخَاصًّا وَ مُحْكَمًا وَ مُتَشَابِهًا وَ حِفْظًا وَ وَهْمًا وَ قَدْ كُذِبَ عَلَى رَسُولِ
اللَّهِ صَ عَلَى عَهْدِهِ حَتَّى قَامَ خَطِيبًا فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ كَثُرَتْ عَلَيَّ الْكُذَابَةُ
فَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

“İnsanların elinde hak olan da var, bâtil olan da. Doğru olan da yalan olan da. Nâsîh mensuh, âmm hâss, muhkem, müteşâbih de var. Ezberlenen, hadis zannedilen ve Allah Resûlü'ne kendi zamanında yalan yere isnat edilenler de. Nihâyet kalktı hutbe okudu ve buyurdu ki: Kasden bana yalan isnat edenler kendilerine ateşte yer hazırlasın.”

Dolayısıyla her hadisi sırf Allah Resûlü'ne nispet edildi diye kabul etmek mümkün değildir.³⁶

³⁶ İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde (2573. hadis), İbn Ebi Mâce'nin *Sünen*'inde (3660. hadis), Dârimî'nin *Sünen*'inde (3464. hadis) ve diğerlerinde “قنطار /kantarlarla mal” kelimesinin (Âl-i İmran, 75) tefsiri hakkında Allah Resûlü'nden (s.a.a.) nakledilmiş hadis gibi. Fakat muhakkikler onu merdud saymıştır. Bkz: İbn Hanbel, *Müsned*, c. 14, s. 366, 8758 sayılı hadisin dipnotu.

V

Kur'ân'ın Tahriften Korunmuş Olması

Hedef: Şîa ve Ehl-i Sünnet'in Kur'ân'ın tahrif edilemez olması hakkındaki görüşleri ve bunun âyetlerin zâhirinin hüccet kabul edilmesini nasıl etkilediği.

Terminoloji

Tahrif (تحريف): Meylettirmek ve değiştirmek manasında “حرف” kökünden sülâsi mezid masdardır. Sözü tahrif etmek, onda bir şekilde değişiklik meydana getirmek manasına gelir.¹

Genel bir tasnifte sözün tahrifi ve bu cümleden olarak da Kur'ân'da tahrifi mana ve lafız tahrifi olarak ikiye ayırmak mümkündür. Manada tahriften kasıt, sapmış anlayış ve söyleyenin maksudına aykırı yorum ve izah demektir. Bu tür tahrif kesin olarak Kur'ân'da vuku bulmuştur² ve İmam Ali (a.s.) kendi zamanında

¹ Hasan el-Mustafavî, *et-Tahkîk fî kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Tahran, hicri şemsi 1360, “ح.ر.ف.” maddesi, c. 2, s. 197.

² Bu tür tahriften murat, Kur'ân'ın yanlış ve kualsız anlaşılmasıdır. Bu durum “reyle tefsir” olarak adlandırılmıştır. Reyle tefsir konusuna bağımsız bir bölüm açacağız.

ve gelecek için bunu haber vermiştir.³ Kur'ân-ı Mecid bu tür tahrifin geçmişteki semavî kitaplarda vuku bulduğunu bildirmiştir.⁴

Lafızda tahrif, kelime ve âyetlerde değiştirme ve lafızları arttırma ya da eksiltme demektir. Ele alacağımız konu bu tür bir tahriftir.

Bu kelime rivâyetlerin istalahında (çok az geçer), re'yle tefsire denk tutulan manada tahrif ve âyetlerden yanlış anlam çıkarma hakkında kullanılmıştır.⁵

İctihâdî tefsir: İctihâdî tefsir, naklî (bi'l-me'sûr) tefsirin karşısında yer alır ve bu yazım, Kur'ân âyetlerinin zâhirinden fikhî, irfanî, amelî vs. muhtelif eğilimlerle istinbatta bulunmak ve âyetleri anlamak için gösterilen her türlü çabayı kapsamaktadır. Naklî tefsirler ise yalnızca tefsir rivâyetlerine odaklanan hadis kitaplarıdır.

İkrâ (ق.ر.أ): "إقراء" kökünden sülasi mezid masdardır. Esas itibariyle derleyip toplamak ve söze dökme manasına gelir. "أقراه" dendiğinde anlamı "Ona Kur'ân kıraatını öğretti." olur.⁶

Bu kelimenin istalahî manası vahyin nüzûl asrında ve ondan bir miktar sonra Kur'ân lafızlarının tilavetini mana ve maarifiyle birlikte öğretmek idi. "Mukrî", Kur'ân'ın lafız ve anlamlarını öğretmeyi üstlenmiş kimseye denirdi.⁷

Tenzil (تنزيل): İndirmek manasında "ن.ز.ل" kökünden sülâsi mezid masdardır.⁸ Rivâyetlerin istalahında da, Kur'ân vahyini ve

³ *Nehcû'l-belâga*, hutbe: 17 ve yine *el-Küleynî*, a.g.e., c. 1, s. 151.

⁴ Nisa, 46; Bakara, 75.

⁵ Bkz: el-Musevî el-Hûî, *el-Beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, s. 229.

⁶ Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, tahkik: Abdüsselam Muhammed Harun, Mektebül-İlâmi'l-İslâmî, Kum, hicri kameri 1404, "ق.ر.ى" maddesi, c. 5, s. 78; Tâhir ez-Zâvî, *Tertîbü'l-kâmusi'l-muhit*, "ق.ر.أ" maddesi, c. 3, s. 578; İbrahim Enis ve diğerleri, *el-Mu'cemu'l-vasît*, "ق.ر.أ" maddesi, s. 722.

⁷ Bkz: es-Seyyid Murtaza el-Askerî, *el-Kur'ânu'l-Kerim ve rivâyâtü'l-medreseteyn*, Danişkede-i Usulu'd-Din, Kum, hicri kameri 1416, c. 1, s. 291. Yeterli şahit ve dayanakla bu kelimenin o asırdaki istalahî manasını incelemiştir.

⁸ İbrahim Enis ve diğerleri, *el-Mu'cemu'l-vasît*, "ن.ز.ل" maddesi, s. 914.

Kur'ân dışındaki vahyi (tefsir vahyi) indirmeyi kapsayan lugat manasındadır.⁹

Neshu't-Tilâve: Neshin anlamlarından biridir, ortadan kalkmak ve son bulmak demektir.¹⁰ “Neshu't-tilâve” Kur'ân araştırmacılarının kullanımında “neshu'l-hüküm düne't-tilâve”nin karşısında yer alır ve “neshu't-tilâve düne'l-hüküm” ile “neshu't-tilâve mea'l-hüküm” şeklinde ikiye ayrılır. Bu ıstılah, tilavetleri ortadan kalkmış; ama hükümleri bâki olan yahut tilavet ve hükümünün her ikisi de son bulmuş âyetler için kullanılır.

Ehl-i Sünnet'ten mütekaddim ulemanın yazdıklarında bu ıstılah “ما رفع من القرآن بعد نزوله و لم يثبت في المصحف” (Kur'ân'dan nüzûlden sonra kaldırılan ve mushafta yer almayanlar)” başlığı altında tanıtılmıştır.¹¹

Kur'ân'daki lafızların zâhirlerinden Allah'ın muradını keşfetme (tefsir-i ictihadi) niyetindeki müfessir, tefsirin hipotezlerinden biri olarak Kur'ân'ın tahriften korunduğuna inanmak zorundadır. Çünkü tahrif olduğu farzedilirse âyetleri anlamada doğrudan müdahalesi olan karîne ve kaydın kaybedildiği veya değiştiği ihtimali söz konusu olacaktır. Bu durumda Kur'ân'ın zâhiri Allah'ın murad ve maksadını iletmede yetersiz kalacak ve müfessiri Allah'ın gerçek muradını anlamaya sevk etmeyecektir. İki fırkanın müfessirlerinin, tefsirlerinin mukaddime bölümlerinde Kur'ân'ın tahriften sağlam kaldığı bahsine girmeleri âdetinin kökeni işte bu temel noktadır.

İki Fırka Açısından Kur'ân'ın Tahrif Edilemez Oluşunun Delilleri

Şia ve Ehl-i Sünnet, Kur'ân'ın tahrif edilemez olduğunu ispatlamak için Kur'ân âyetlerine, hadislere, tarihsel şahitlere (Müslümanların Kur'ân'ı hıfz etme, kaydetme, yazma vs. her şeyine verdiği

⁹ Bkz: el-Musevî el-Hûî, *el-Beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, s. 244.

¹⁰ İbrahim Enis ve diğerleri, *el-Mu'cemu'l-vasît*, “ن.س.خ” maddesi.

¹¹ İbn Sellâm, *a.g.e.*, s. 190.

fevkalade önemi vurgulayarak) ve bazı konularda icmâ ve akıl deliline istinat etmektedir.

a) Kur'an'la İstidlal

Esasen her iki fırka da, “إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ”, “Hiç şüphesiz, zikri [Kur'an'ı] biz indirdik; onun koruyucuları da gerçekten biziz.”¹² ve “إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ. لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ”, “Şüphesiz, kendilerine zikir [Kur'an] gelince kâfir oldular. Oysa o, aziz (bozulmaz) bir kitaptır. Bâtıl, ona önünden de ardından da gelemaz. Hüküm ve hikmet sahibi, çok övülen taraftan indirilmez.”¹³ âyetlerini, istidlal şekillerinde herhangi bir fark hissedilmeksizin Kur'an'ın tahriften selamette kaldığına delil göstermektedir.¹⁴

¹² Hicr, 9.

¹³ Fussilet, 41, 42.

¹⁴ Mesela Şii müfessirler için bkz: et-Tüsi, *et-Tibyân*, c. 6, s. 320; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'an*, c. 6, s. 509; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *Cevâmiu'l-Câmi'*, tashih: Ebû'l-Kasım Gürcî, Müessese-i İntişarat ve Çap-i Danişgah-i Tehran, üçüncü baskı, hicri şemsi 1377, s. 236, Hüseyin Ali b. Ali el-Huzâi el-Nişâbüri, *a.g.e.*, c. 1, s. 31; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. İdris el-Hillî, *el-Müntehab min tefsiri'l-Kur'an ve'n-nüketi'l-müstahrice min kitâbi't-tibyân*, tahkiku'r-Recâi, hicri kameri 1409, c. 2, s. 246; Kemâlüddin Hüseyin Kâşifi, *Mevâhib-i 'Aliyye ya Tefsir-i Hüseyinî*, tashih: es-Seyyid Muhammed Rızâ Celalî, hicri şemsi 1317, c. 2, s. 236; Muhammed Şeybânî, *Nehcü'l-beyân an keşfi maâni'l-Kur'an*, c. 3, s. 184; Molla Fethullah el-Kâşânî, *İlâmü'l-muhâlifin*'de *Menhecû's-Sâdikîn*, İntişârât-i İslamiyye, c. 5, 154; en-Nihâvendî, *a.g.e.*, c. 1, s. 14; Tabâtabâi, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*, c. 12, s. 104; el-Musevî el-Hûi, *el-Beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, s. 207 ve diğerleri. Ehl-i Sünnet müfessirler için de bkz: Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 19, s. 160; el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 10, s. 65; Abdullah b. Ahmed Nesefî, *Medârikü't-te'vil*, c. 2, s. 179; İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 592; el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 3, s. 44; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, c. 1, s. 528; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 572; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 14, s. 16.

Hicr Sûresi'ndeki âyetten Kur'ân'ın nüzûl sırasında her türlü el değmesinden selamette olduğu ve nüzûlünden sonra da Kur'ân'ın kesin olarak korunduğu sonucu çıkmaktadır. Fussilet Sûresi'ndeki âyetlerde geçen iki vasıftan da (“عَزِيزٌ” el değmemiş ve “لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ” bâtil yaklaşamaz) bu konuda istidlalde bulunulmuştur.

Fahreddin er-Râzî, bu âyetlere istinat ettikten sonra şöyle yazar:

Kâdî, İmâmiyye'den bazısının Kur'ân'da bozulma, değişiklik, fazlalık ve eksiklik olduğu zannına karşı “إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ” / Hiç şüphesiz, zikri [Kur'ân'ı] biz indirdik; onun koruyucuları da gerçekten biziz” âyetini delil göstermiş ve şöyle demiştir: “Eğer öyle olsaydı Kur'ân mahfuz sayılmayacaktı.” Lakin bu istidlal zavıftur. Çünkü Kur'ân'ın korunduğunun ispatı Kur'ân'ın kendisindedir ve döngüyü gerektirir. Dolayısıyla Kur'ân'da değişiklik, fazlalık ve eksiklik vuku bulduğunu söyleyen İmâmiyye buna inanıyorsa bu âyet Kur'ân'a eklenen âyetlerden olur. Öyleyse onların fikrini reddederken bu âyete sarılmak mümkün değildir.¹⁵

Maaselef Fahreddin er-Râzî, İmâmiyye muhakkiklerinin kaynaklarını ve görüşlerini hiç incelemeden Kadî Ebû Bekir Bâkıllanî'nin peşine takılıp böyle bir ithamı dile getirebilmiştir. Oysa İmâmiyye'den hiç kimse (hatta hiçbir İslam fırkası) Kur'ân'a ilaveyle tahrif yapıldığına inanmaz. Bütün tartışma eksiklikle tahrif üzerinedir. Fahreddin er-Râzî, bu sözüyle münasip ve yeterli bir cevap veremeksizin istemeden bu âyetle yaptığı istidlalini çürütmüştür. Muhafaza âyetiyle istidlal üzerine şöyle yazmıştır:

Bu âyetten maksat şudur: Biz Kur'ân'ı tahriften, fazlalık ve eksiklikten koruyoruz. Allah'ın “لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ” / Bâtil, ona önünden de ardından da gelemes” âyetinde buyurduğu gibi.¹⁶

Kur'ân âyetiyle istidlalde, Kur'ân'a bir âyet ilave edilmesi ihtimalinin kendisi, imkân ve sübut bakımından istidlali iptal etmeye yeterlidir. İspat ve vukuuna ister inanılsın, ister inanılmasın.

¹⁵ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., c. 19, s. 161.

¹⁶ a.g.e., c. 19, s. 160.

Bundan dolayı Fahreddin er-Râzî, âyetle yaptığı istidlale uzak şüpheye cevap vermelidir. Çünkü Kur'ân'a bu âyetin ilave edilme ihtimali uzak şüpheyi meydana getirmektedir.¹⁷

İki fırkanın müfessirlerine göre Kur'ân'ın tahriften selamette kaldığının delilleri açık ve sağlamdır. Tahrifin vuku bulduğunu zannedenler ise bu deliller karşısında güçsüzdür ve yaptıkları münakaşa temelsizdir. Muhaddis Nuri'nin yazdığı münakaşaların, bu konuda yapılmış tartışmaların bir araya getirilmesinden hâsıl olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸ Bu münakaşalar ve onlara verilen cevaplara bu alanda yazılmış kitaplarda bakılabilir.¹⁹

b) Tarihsel Şahitler

Kur'ân'ın tahriften korunduğuna ilişkin iki fırkanın delilleri arasında tarihsel şahitler de vardır.

İki fırkanın bu alanda istinat ettiği tarihsel şahitler hemen hemen aynı şekilde aşağıdaki noktalara dayanmaktadır:

1. Kur'ân'ın nüzülüyle çağdaş Arapların hayret uyandıran hafızası ve mucizevî fesahat, belagat ve ahengi nedeniyle Kur'ân'a yoğun ilgileri.
2. Müslümanların Kur'ân'a büyük bağlılığı ve onu sürekli okuyup ezberlemesi.
3. Kur'ân'ın Müslümanlar nezdindeki kutsallığı ve Allah'ın Kitabı'nda her türlü değişikliklikle ilgili fevkalade hassasiyetleri.²⁰

¹⁷ Uzak şüpheye cevap konusunda bkz: Muhammed Takî Misbah Yezdi, *Kur'ânşinası*, s. 233-235; Fethullah Neccârzâdegân (Muhammedî), *Selâmetü'l-Kur'ân mine't-tahrîf ve tefnîdü'l-iftirâât ale's-Şiati'l-İmâmiyye*, Neşr-i Meş'ar, Tehran, hicri şemsi 1382, s. 22.

¹⁸ Mirza Hüseyin b. Muhammed Takî en-Nurî, *Faslü'l-hitâb fi isbâti tahrîfi Kitâbi Rabbi'l-Erbâb*, et-Tab'atü'l-Haceriyye, hicri kameri 1298, s. 360-362.

¹⁹ Bkz: Fethullah Neccârzâdegân (Muhammedî), *a.g.e.*, mebhes "kitâbu fasli'l-hitab ve nukatu muhimme", 13493.

²⁰ Bkz: Alemü'l-hüdâ Ali b. el-Hüseyin el-Musevî eş-Şerîf el-Murtaza, *ez-zahîre fi 'ilmi'l-kelem*, tahkik: es-Seyyid Ahmed el-Hüseyinî, Müessesetü'n-Neşri'l-İslamî, hicri kameri 1411, s. 361-364; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen

c) *Hadisler*

Bu babda Şîa ve Ehl-i Sünnet arasındaki temel fark hadislerle istidlaldedir. Şîa'da muhtelif hadis gruplarına²¹, özellikle de “Sekaleyn hadisleri” ve “haberleri Kur'ân'a arz etme hadisleri”ne sarılmaya ciddi önem verilir.²² İmâmiyye iki hedefe ulaşmak için bu rivâyetlere istinat etmiştir:

a) Kur'ân'ın tahriften korunduğunu ispat.

b) Tahrif ifade eden hadisleri iskat (doğru te'villeri yapılmadığı takdirde).

Çünkü hadislerin çeliştiği yerde, senedleri zayıf ve delaletleri anlaşılmasız veya Kur'ân'a aykırı olan hadisleri iptal etmek gerekir. Bunlar tahrif ifade eden rivâyetlerdir.

Sekaleyn hadisi, iki fırkanın da kaynaklarında tevatürle nakledilmiştir.²³ Kur'ân'a arz etme hadisleri de mütevatir olarak Masumlardan (a.s.) nakledilmiştir. Bu hadislerden bir grubu çelişen haberlerin formülü hükmündedir. Diğer bir grup ise her türlü haber ve düşüncenin Kur'ân'a arz edilmesini ve Kur'ân'a uygun olmayan şeyin göz ardı edilmesini mutlak surette emretmektedir.²⁴ Bu hadisler tatbikî delalette Kur'ân'ın mutlak olarak ölçü ve iltizamî

---

et-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 83; en-Nihâvendî, *a.g.e.*, c. 1, s. 15; el-Musevî el-Hûî, *el-Beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, s. 123, 124; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 19, s. 160; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 1, s. 45.

²¹ Bu rivâyetler 5 aslı gruba ayrılır. Her grupta da on rivâyet vardır. Bkz: Fet-hullah Neccârzâdegân (Muhammedî), *a.g.e.*, s. 27-34.

²² Bkz: Şeyh Sadûk, *el-İ'tikâdât*, tashih: İsam Abdusseyyid, Mü'temerü'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, Kum, hicri kameri 1413, s. 103; et-Tüsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 403; Ebû'l-Mekarim Muhammed b. Ebî'l-Fadl Hasenî, *Tefsîrû'l-Belâbil ve'l-kulâkil*, üçüncü baskı, 1981, c. 1, s. 244, 258; Sadrüddîn eş-Şîrâzî, *Şerhu Usûli'l-Kâfi*, Mektebetü'l-Mahmudî, Tahrân, hicri kameri 1391, s. 199, 202, 205; el-Musevî el-Hûî, *el-Beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, s. 122 ve diğerleri.

²³ Sekaleyn hadisinin sened ve kaynaklarından “Ehl-i Beyt'in kavlinin tefsirde hüccet olması” bahsinde söz edilecektir.

²⁴ Bkz: Muhammed b. el-Hasan el-Hür Âmilî, *Vesâ'ili's-Şîa ilâ tahsili mesâ'ili's-şerî'a*, c. 27, bab 9 (kâdi bablarından), s. 9186, h. 29, 40, 41, 44; *el-Küleynî*,

delalette de Kur'ân'ın tevatür olduğunu ve her türlü değiştirme ve tahriften korunmuş kaldığını ifade eder.²⁵ Bu hadisler Kur'ân'ın tahriften selamette olduğunun en güçlü rivâyet delili olmasına rağmen Ehl-i Sünnet arasında red ve inkâr edilmiştir. Hatta onların bir grup uleması bu hadisleri uydurma ve zındıkların işi görmektedir.²⁶

d) Aklî Delil

Kur'ân'ın tahriften korunduğunun aklî delili birkaç şekilde ifade edilmiş²⁷ ve müfessirler arasında pek ilgi görmemiştir.

İki Fırkanın Görüşüne Göre Tahrif İfade Eden Hadislerin Değerlendirilmesi

Kur'ân'ın tahrife uğradığı zannının kökeni, aslında tahriften bahsediyor görünen bazı rivâyetlerdir. Bu rivâyetler iki fırkanın da kaynaklarında bulunmaktadır.

Şîa ve Ehl-i Sünnet'te bu hadisleri inceleme ve tenkit yöntemi aynı değildir ve bazı farklılıklar göstermektedir. Bu farklara dikkat çekmenin en azından iki yönden önemi vardır:

Birincisi: İki fırkanın ulemasının bu hadisler hakkındaki cevaplarını ve aynı zamanda da inceleme ve tenkidini daha iyi anlamak.

İkincisi: İki fırkanın bu hadisler hakkında birbirine yönelttiği eleştirileri doğru değerlendirmek.

Bu farklar, kaç tane Kur'ân âyetinin çıkarıldığına dair ihtilaftan ve tahrif ifade eden hadislerin çeşidi arasındaki farktan

a.g.e., c. 1, s. 69, h. 3, 4, 5; Ayyâşî, a.g.e., c. 1, s. 8, 9; eş-Şerif el-Murtaza, *el-Emâlî= Gurerü'l-fevâ'id ve dürerü'l-kalâ'id*, c. 1, s. 236.

²⁵ Bkz: Fethullah Neccârzâdegân (Muhammedî), a.g.e., s. 5347.

²⁶ Ebû Ömer Yusuf İbn Abdülber, *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fazlihî*, Dârü'l-Kütüb, Beyrut, c. 2, s. 233. Abdurrahman b. Mehdi'den nakille; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhâkî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, tahrir: Doktor Abdülmu'tî Kal'acî, Beyrut, hicri kameri 1405, c.1, s. 26.

²⁷ Cevâdi Âmülî, *Risâletü Nezâhetü'l-Kur'ân ani't-tahrif* (el yazma); el-Musevî el-Hûî, *el-Beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, s. 37; en-Nihâvendî, a.g.e., c. 1, s. 11.

kaynaklanmaktadır. Bu iki farka, iki fırkanın tahrif ifade eden rivâyetlerinin senedlerini inceleme ve tenkitteki yaklaşımını da eklemek gerekir.

Çıkarılan âyetlerin sayısı hakkındaki farklılık: Şîi kaynaklarda, Kur'ân'ın bir âyetinin veya bazı âyetlerin tamamen mevcut Kur'ân'dan çıkarıldığını gösteren veya ona eklendiğinden bahseden bir tek rivâyet bile gösterilemez. Bu tür hadisler Şîi kaynaklarda bir âyetin içindeki kelime veya kelimelerin çıkarıldığı, değiştirildiği veya yer değiştirdiği şeklinde geçmektedir.²⁸ Her ne kadar ilk bakışta birkaç yerde bu genel kuraldan istisnaya rastlanıyor olsa da dikkatlice incelendiğinde ortada hiçbir istisna bulunmadığı fark edilecektir. Bunlar da kimi Şîi kitaplara nüfuz edebilmiş Ehl-i Sünnet'in rivâyetleridir. Mesela recm hadisi²⁹ ve yine vehmedilen birkaç âyetten oluşmuş velâyet ve nureyn süresi efsanesi, hiçbir dayanağı olmayan ve on birinci yüzyıla kadar izine rastlanmayan efsanelerdir. Nureyn süresinin ilk kaynağı, on birinci yüzyıl civarında tanınmamış bir müelliftir ve kendisi bu süreyi bir topluluğun ağzından işittiğini açıkça belirtmektedir.³⁰ Velâyet süresi de on birinci veya on ikinci yüzyılda yazılmış bir Kur'ân hattında yer almaktadır.³¹

Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında bir âyetin veya birkaç âyetin bütünüyle Kur'ân'dan çıkarıldığını bildiren bazı rivâyetler göze çarpmaktadır.³² Ehl-i Sünnet bu rivâyetlere mecburen "tilâveti mensuh âyetler" zümresinde yer vermiştir.

²⁸ Bkz: en-Nurî, *a.g.e.*, s. 234-250.

²⁹ Bkz: el-Buhârî, *a.g.e.*, c. 8, s. 308; Mâlik İbn Enes, *el-Muvatta*, tashih ve talik: Muhammed Fuad Abdülbâki, Beyrut, c. 2, s. 824; et-Tüsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 13; et-Tüsî, *el-'Udde fi usûli'l-fıkh*, tahkik: Muhammed Rıza el-Ensârî el-Kummî, Müessesetü'l-Bi'se, Kum, hicri şemsi 1376, c. 2, s. 514.

³⁰ Bkz: Mübed Keyhusrev İsfendiyar, *Debistân-i mezâhib*, Rahim Rızâzâde Melik'in editörlüğünde, Kitabhâne-i Tahirî, Tahran, hicri şemsi 1362, c. 1, s. 246.

³¹ Bu iki sûre ve kaynakları hakkında daha fazla izah için bkz: Fethullah Neccârzâdegân (Muhammedî), *a.g.e.*, s. 382-407.

³² Bkz: *a.g.e.*, s. 163-170.

Tahrif ifade eden hadislerin çeşidinde farklılık: Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında tahrif ifade eden hadisler muhtelifdir. Süreler ve âyetlerin eksikliğiyle tahrif, fazlalığıyla tahrif, Kur'an'daki bazı âyetlerin değiştirilmesi, şeytanın vahye müdahalesi ve âyetin nesnedilmesi, Kur'an'da insan sözü ve hata vs.³³

Bu hadis gruplarının her birine kendine has cevaplar verilmiştir. Genel olarak Ehl-i Sünnet'in muhakkik ve müfessirlerinin gözünde eğer bunlar için doğru bir te'vil bulunamazsa hepsi sâkıt olmuş demektir.³⁴

Şii kaynaklardaki tahrif ifade eden hadislerin çeşitleri yoktur. Sadece kelime ve cümlelerde tahriften bahseden tek çeşit yer almaktadır. İmâmiyye'nin muhakkik ve müfessirlerinin gözünde bu hadisler doğru anlama hamledilebilir bulunmamasının yanı sıra, hiçbir şekilde muteber de görülmez.³⁵

Senedlerin inceleme ve eleştirisinde görüş farklılığı: Tahrif ifade eden hadislerin senedlerinin muteber olup olmadığı konusunda İmâmiyye arasındaki ihtilaf çok küçüktür. İttifaka yakın çoğunluk bu hadisleri sened açısından itibarsız kabul eder. Bu meselede İmâmiyye'nin rical ve hadis uleması arasında görüş birliği mevcuttur.³⁶ Lakin Ehl-i Sünnet arasında bu açıdan da şiddetli ihtilaf- lar dikkat çekmektedir. Öyle ki, bazen, birbiriyle çatışan iki tarafın tahrif ifade eden hadislerin senedlerini tenkitte beyan ettikleri görüşler nefy ve ispat arasında gidip gelmektedir. Bir grup bu hadisleri sened açısından son derece sahih ve muteber kabul eder. Diğer grup ise onların muteber olmadığını ve zayıf olduklarını savunur.³⁷

³³ a.g.e., s. 155-187.

³⁴ Bkz: a.g.e., s. 187-222.

³⁵ Bkz: a.g.e., s. 64-84.

³⁶ Bkz: a.g.e., s. 119-126, bkz: Muhammed Cevad el-Belâgî el-Necefî, *Âlâ'ü'r-rahmân fî tefsîri'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Vicdânî, Kum, üçüncü baskı, c. 1, s. 26; es-Seyyid Murtaza el-Askerî, *el-Kur'ânu'l-Kerim ve rivâyâtü'l-medreseteyn*, c. 3. Allâme Askerî'nin kitabında aynı ciltte rivayetlerin tüm senedleri tahkik ve inceleme konusu yapılmış ve rical uleması tarafından zayıf buldukları ortaya konmuştur.

³⁷ Bkz: Fethullah Neccârzâdegân (Muhammedî), a.g.e., s. 187-200.

Delaletlerin incelemesinde görüş farklılığı: İmâmiyye'nin tahrif ifade eden hadislerin delaletine verdiği cevaplar esas itibariyle bu hadislerin “ikrâ”, “tenzil”, “tahrif” gibi anahtar kelimelerinin tahliliyle gerçekleşmektedir. Âlimler bu hadislerin manada tahrif, tefsir ve şerhi beyan ettiğini ve Kur'ân'ın lafzında tahrif meselesiyle ilgili olmadığını göstermek niyetiyle bu kelimeleri hadis ıstılahında inceleyerek, tarihsel seyrini dikkate alarak ve âyetin kıraatini metninden ayırarak hadisleri tahkiki koyuldu.³⁸

Ehl-i Sünnet'in muhakkik ve müfessirlerinin ekserisi tahrif ifade eden hadislere verdiği cevap, âyetin bir şekilde kıraatini metninden ayırma ve (daha ziyade söz konusu farklılıklar nedeniyle) “neshu't-tilâve” nazariyesine dayanmaktadır.³⁹ Bu teori, bir yandan tahrif ifade eden rivâyetlere cevap verirken, diğer yandan *Sihah* sahiplerini (bu rivâyetleri zikrettikleri için) Kur'ân'ın tahrifine inanıyor olma ithamından kurtarmaktadır. “Neshu't-tilâve” teorisi, sübut bakımından savunulabilir konumdadır. Ama tatbik yerleri

³⁸ Bkz: *a.g.e.*, s. 53-59; *el-Sâfi fi Tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 50; el-Musevî el-Hüî, *el-Beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, s. 123-125; *el-Kur'ânu'l-Kerim ve Rivâyâtü'l-Medreseteyn*, c. 1, s. 286-316; *Siyânetu'l-Kur'ân ani't-Tahrif*, s. 239-272; Muhammed Cevad el-Belâgî el-Necefi, *Âlâ'ür-rahmân fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 2, s. 77 ve diğerleri.

³⁹ Bkz: Fethullah Neccârzâdegân (Muhammedî), *a.g.e.*, s. 209-213. Ehl-i Sünnet'in bu haberlerle ilgili bulduğu diğer formüller şöyledir: “Âyetlerin şerh ve tefsirine hamletmek” için Bkz: İbn Sellâm, *a.g.e.*, s. 195; Zerkeşi, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 215; el-Doktor Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, dördüncü baskı, s. 112. “Sünnete hamletmek” için bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. İsmail el-Ma'ruf bi-Ebî Ca'feri'n-Nehhâs, *Kitâbü'n-nâsîh ve'l-mensuh*, hicri kameri 1409, s. 8; Arthur Jeffery, *Mukaddimetân fi ulûmi'l-Kur'ân*, s. 85. “Kudsî hadis” için bkz: Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, s. 292; Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Âsimî, *el-Mebâni li-nazmi'l-meânî*, el yazma, Mektebetu Berlin, sayı 903, s. 62, 63. “Râvinin uydurması ve hatası” için bkz: el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 12, s. 217; Sâdık Râfî, *İcâzû'l-Kur'ân*, s. 44. Ehl-i Sünnet'in bu haberlerle ilgili formülleri konusunda daha fazla izah için bkz: Fethullah Neccârzâdegân (Muhammedî), *a.g.e.*, s. 187-207.

ve örnekler açısından ciddi bir çıkmazla karşı karşıyadır. Bunların arasında bazı Şîi müfessirler ve Ehl-i Sünnet muhakkiklerin bu nazariyedeki eksiklikleri vardır. Mesela:

a) Bu hadisler haber-i ahaddır. Kesin olan şu ki, haber-i vâhidle bir Kur'ân âyeti veya onun neshi ispat edilemez.⁴⁰

b) Bu haberlerin muhtevasında göze çarpan nesh olmuş âyetler, Kur'ân'ın diğer âyetleri gibi, üslup açısından ve fesahat, belagat yönlerinden Kur'ân'ın vasıf ve özelliklerini taşımaktadır. Çünkü onların nazariyesine göre de Kur'ân'a ait vahiydi ve sonra neshedildi. Lakin neshedildiği düşünülen bu âyet örnekleri bu yönlerden bomboştur, metinlerinde karışıklık ve ihtilaf çoktur. Bu da onların vahiy âyetlerine yabancı olduklarını göstermektedir.⁴¹

c) Âyetlerin neshi vahyin nüzûlü aşırında mümkündür. Oysa nesihten bahseden bu haberlerden bazıları Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) vefatından ve vahyin kesilmesinden sonrasını bildirmektedir. Mesela Mâlik b. Enes kendi senediyle Aişe'den şöyle nakletmiştir: "Kur'ân âyetleri arasında malum şekilde on kere emzirmenin haramlığa yol açacağı âyeti vardı. Sonra şu âyetle neshedildi: 'Beş kere [haramlığa yol açar].' Allah Resûlü dünyadan göçtükten sonra da bu âyet kıraat ediliyordu."⁴²

Bu, haber-i vâhiddir ve metninde Kur'ân'ın âyetleriyle üslup birliği yoktur. Ayrıca âyetin, Hazret'in (s.a.a.) rihletinden sonra neshedildiğini haber vermektedir. Buna ilaveten bu haberlerin ravileri onların neshedildiğinden bahsetmemiştir ve rivâyetlerin metninde de neshe dair bir işaret yoktur.⁴³

⁴⁰ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. İsmail el-Ma'ruf bi-Ebî Ca'feri'n-Nehhâs, *a.g.e.*, s. 10, 11.

⁴¹ Bkz: Fethullah Neccârzâdegân (Muhammedî), *a.g.e.*, s. 215.

⁴² Mâlik İbn Enes, *a.g.e.*, kitâbü'r-ırdââ, bâbu rdâati'l-kebir, h. 26, 27, 28.

⁴³ "Neshu't-tilâve" nazariyesi ve eksikleri hakkında daha fazla izah için bkz: el-Musevî el-Hûî, *el-Beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, s. 27-206; Fethullah Neccârzâdegân (Muhammedî), *a.g.e.*, s. 209-220.

Ehl-i Sünnet'ten bazıları "neshu't-tilâve" teorisinin Ehl-i Sünnet ve Şîa arasında ortak bir konu olarak göstermek istemiş ve demiştir ki: Şeyh

Tahrif Zannı ve Kur'ân'ın Zâhirinin Hücjet Olması

Müfessirin, hipotezlerden biri olarak Kur'ân'ın tahriften korunduğuna inanması gerektiğini söylemiştik. Çünkü tahrif ihtimaliyle ve âyetlerin kaybedilmesi ya da değişmesiyle Kur'ân'ın zâhiri Allah Teâlâ'nın murad ve maksadını iletmede bozulmaya maruz kalmış olacak ve müfessiri Allah'ın gerçek muradına ulaştırmayacaktır. Bu görüş karşısında bir grup müfessir (ve başkaları) yer alır. Şöyle demektedirler: Tahrif ihtimali varsayılrsa bil Kur'ân'ın zâhirinin hücjet oluşturması bâkidir ve onlara herhangi bir hâlel gelmeyecektir. Çünkü tahrif ifade eden haberler karşısında, elimizde mevcut Kur'ân'a tâbi olmanın ve onun ahkâmını kabul etmenin vacipliğinden sözden sayısız rivâyet vardır. Bu haberleri tahrif ifade eden haberlerle -sahih oldukları takdirde- uzlaştırmamın izahı şudur ki, eğer tahrif Kur'ân'da eksiklik ve fazlalık şeklinde vuku bulmuşsa Kur'ân'ın bâki kalmış maksadında bozulmaya yol açmaz. Yoksa Masumlar bizi bu Kur'ân'a tâbi olmaya çağırmazdı.⁴⁴

Bazı fakihler bu istidlale şunu eklemiştir: Kur'ân'da tahrif sonucu bir gedik açıldığını farz etsek bile bilgimiz genel hatlarıyla olduğundan, bu gedik müfessirin uğraş alanı olan Kur'ân'ın zâhirinde meydana gelmiş demektir (Kur'ân'ın nasları, müphem konular gibi). Dolayısıyla Kur'ân'ın zâhirleri yerinde duracaktır. Faraza Kur'ân'ın

Tüsî, eş-Şerîf el-Murtaza ve Şeyh Tabersî bu nazariyeyi kabul etmiş isimlerdir. Bkz: el-Kaffârî, *a.g.e.*, s. 1021, 1022. Fakat bu iddia doğru değildir. Çünkü onların metin ve cümlelerine bakıldığında anlaşılacaktır ki, bu isimlerin kastettiği, tespit edildiği takdirde bundan kaçınmaya karşın, tilavetin neshedilmesinin mümkün olduğudur. Lakin böyle bir şeyin vuku bulduğunu inkâr etmektedirler. Mesela Seyyid Murtaza gibi. Bkz: eş-Şerîf el-Murtaza, *ez-Zerî'a ilâ 'usûli's-Şia*, tashih: ed-Doktor Ebû'l-Kasım Kerecî, Câmîatü Tahrân, hicri şemsi 1346, c. 1, s. 429; Şeyh Tüsî ve Tabersî de sadece hükmü hariç tilavetin neshini bir yerde (recm âyeti) kabul etmiştir. Bkz: et-Tüsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 13, 398; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 180.

⁴⁴ el-Mevlâ Muhsin Feyz-i Kâşânî, *es-Sâfi fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 46; Sultan Muhammed el-Cenabezî, *el-Beyânuşaâde fî makâmâti'l-ibâde*, Matbatu Danişgâh, Tahrân, hicri şemsi 1344, c. 1, s. 20.

zâhirlerinde bozulma olsa dahi bu yine de mücmel bilgi durumundadır ve emin olunarak bu bozulmanın, müracaat etmekle yükümlü olduğumuz ahkâm âyetlerinde vuku bulduğu söylenemez.⁴⁵

Bu düşünce Kur'an'ın dokusuna dikkat etmemekten kaynaklanmaktadır. Bu kitabın âyetleri birbiriyle irtibatlıdır ve kenetlenmiş haldedir. Kur'an şöyle buyurur:

“اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي” , “Allah en güzel sözü indirdi. [Âyetleri] birbirine benzer ve birbirine atıflar içerir.”⁴⁶

Hadislerde de denir ki:

“Kur'an âyetleri birbirini tasdik eder.”⁴⁷

“Bir kısmı diğer kısmıyla konuşur ve birbirine şahitlikte bulunur.”⁴⁸

Dolayısıyla bu birbirine kenetli binanın bir bölümünde bozulma meydana gelirse bu durum onun tamamına sirayet edecektir. Buna ilaveten eğer tahrif ifade eden hadislere boyun eğersen onlarda ahkâm âyetlerinde tahrifin de işaretleri vardır.⁴⁹ Bilakis usul ilminin bahislerinde ahkâm âyetleri dışındaki âyetlere de istinat edilmektedir (haber-i vâhidin hüccet olduğunu ispatlarken “nebe” âyeti gibi)⁵⁰. Öyleyse yalnızca ahkâm âyetleriyle meşgul oluyor değiliz. Kur'an'ın âyetlerine, bu cümleden olarak da ahkâm âyetlerine müracaat etme ve onun emir ve yasaklarına tâbi olma yükümlülüğümüz de rivâyetler gibidir. Bu haberler, başka her haber gibi her şeyden önce Kur'an'la ölçülmelidir. Kur'an'ın bir kısmında bozulma ortaya çıkarsa bu hâl tamamına yayılacaktır. Bu durumda Kur'an, her türlü haber ve düşüncenin sağlamlık ve sakatlığının kriteri, mizanı, ölçüsü olarak işlevini kaybedecek ve o haberler de istinat edilemez hale gelecektir.

⁴⁵ Şeyh Murtaza Ensârî, *a.g.e.*, c. 1, s. 66; el-Horasânî, *a.g.e.*, c. 2, s. 62.

⁴⁶ Zümer, 23. Bu âyet tefsir edilirken âyetlerin birbiriyle irtibatlı ve kenetli olduğuna ilişkin çıkarım için bkz: Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsiri'l-Kur'an*, c. 17, s. 256.

⁴⁷ Bkz: *Nehcü'l-belâga*, hutbe: 18.

⁴⁸ *a.g.e.*, hutbe: 123.

⁴⁹ en-Nurî, *a.g.e.*, s. 263 ve 270.

⁵⁰ Bkz: Şeyh Murtaza Ensârî, *a.g.e.*, c. 1, s. 116; el-Horasânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 105.

2. BÖLÜM

**Şia ve Ehl-i Sünnet'in Tefsirinde
Kendine Özgü Prensipler**

I

Ehl-i Beyt'in Sünnetinin Âyetlerin Tefsirinde Hücjet Olması

Hedef: Masum Ehl-i Beyt'in sünnetinin Kur'ân tefsirinde hücjet oluşturduğuna dair Şîa'nın görüşünün incelenmesi ve Hazret-i Peygamber'in (s.a.a.) bu konudaki sünnetiyle aynı olduğunun ispatlanması.

Terminoloji

“Hücjet” ve “sünnet” kelimelerinin anlamı daha önce verilmişti.

Ehl-i Beyt: Bazı âlimlerin bu ifade hakkındaki doğru ve çok yönlü tahkiki, kavramı açıklayıp detaylandırmaya ihtiyaç bırakmamaktadır:

“Ehl” kelimesine lugatta liyakat, yaraşır olma¹, hak etme² manası verilmiştir. Örfte de aynı anlamda kullanılmaktadır... Bu kelime bir şey veya şahsa izafe edildiği her yerde -çoğunlukla da böyledir- muzafun ileyh münasebetiyle ondan başka bir mana anlaşılacaktır. “Ehl-i beyt” kelimesini bir kesim “ev halkı” manası

¹ Bkz: İbrahim Enis ve diğerleri, *el-Mu'cemu'l-vasît*, s. 31.

² Ali b. Seyde, *el-Muhkem*, c. 4, s. 256.

vermiştir.³ Feyyûmî “el-ehl”e “ehl-i beyt” manası verdikten sonra “Aslı akrabalıktır.”⁴ demiştir. Râgıb da “ehl-i beyt”in, kişinin, onunla neseb bağı bulunan kimseler konusundaki mecazî kullanımından bahsetmiştir. Bundan dolayı denebilir ki, “ehl-i beyt”, lugatta evin sakini herkese, yani kadın ve çocuklara atfedilir. Onun akrabaları manasında da kullanılır. Zaten örft de bu anlamdadır.

Ama Allah Resûlü (s.a.a.) konu olduğunda Hazret'in (s.a.a.) beyti vahyin nâzil olduğu yer ve nübüvvet evi de olduğundan “ehl-i beyt” kelimesinin onun için iki kullanımı ortaya çıkmaktadır. Bazen Peygamber'in Ehl-i Beyti denilir ve Hazret'in (s.a.a.) oturduğu yer kastedilir. Bu durumda “ehl-i beyt” kelimesi, başkaları hakkında kullanılan anlamda Hazret (s.a.a.) için de kullanılmış demektir. Yani ailesi veya mutlak olarak akrabaları manasında. Fakat bazen Peygamber'in Ehl-i Beyt'i ile vahyin nâzil olduğu yer ve nübüvvetin beyti olma özelliği kastedilir. Bu durumda Hazret'in (s.a.a.) ev sakinleri, ailesi veya genel olarak akrabaları anlamına gelmez. Bilakis maksat, ilim, amel ve insanî sıfatlar açısından Hazret'e (s.a.a.) yakışır kişilerdir.⁵

Burada birkaç noktanın altını çizmek gerekir:

1. “Ehl-i Beyt” ikinci anlamda muhtelif kimselere tatbik kabiliyeti bulunduğundan Şâri tarafından haddi hududunun belirlenmesi gerekir. Bu sebeple uygulamada birinci manada ehl-i beytten bazı kimselerin de bu örneğe dahil olması veya dışında kalması mümkündür.

2. Nübüvvet evine mensup olma liyakatinin, bu anlamda, bireylerin zâtına mahsus veya edindikleri kriterler temelinde tespit edilecek birtakım mertebeleri vardır. Bu nedenle Selmân-ı Fârisî “مناهل البيت”, “O, bizden, Ehl-i Beyt'tendir”⁶ unvanıyla tanıtılmıştır.

³ Halil Ferâhidî, *el-Ayn*, c. 4, s. 89; İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 1, s. 253.

⁴ Ahmed Feyyûmî, *el-Misbâhü'l-münîr*, s. 33.

⁵ Ali Ekber Bâbâyî, *Mekâtib-i tefsîrî*, c. 1, Pejuheşkede-i Hovze ve Danişgâh, Kum, hicri kameri 1381, s. 67, 68.

⁶ Bkz: Cemâlüddin Ebû'l-Haccâc Yusuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl*, tahkik: El-Doktor Beşar Avvad Maruf, hicri kameri 1413, s. 251, h. 2438.

3. Allah Resûlü'nün (s.a.a.) mübarek lisanında “Ehl-i Beyt”, nübüvvet evine mensubiyet liyakatinin en yüce örneği olan ikinci anlamda yalnızca özel bazı kimselere tatbik edilmiş ve istalah haline gelmiştir. Öyle ki, “Ehl-i Beyt” kelimesinin (bazen “İtret” kelimesi de ilave edilerek) kullanıldığı her yerde akıldaki çağrışımı o kişilerdir. Sekaleyn hadisinde “*كتاب الله و عترتي اهل بيتي*”, “*Allah'ın Kitabı ve Ehl-i Beyt'im İtret'im.*”; sefine hadisinde “*مثل اهل بيتي كمثل سفينة نوح*”, “*Ehl-i Beyt'im Nuh'un gemisine benzer.*”; mübâhele ve kisâ vakasında “*اللهم هؤلاء اهل بيتي*”, “*Allah'ım, bunlar benim Ehl-i Beyt'im.*”; nücum hadisinde “*اهل بيتي امان لأمتي*”, “*Ehl-i Beyt'im ise ümmetimin emanıdır.*” gibi. Bunların şerhi, Sekaleyn hadisinin manası incelenirken görülecektir.

Şîa açısından Kur'ân'daki “Ehl-i Beyt”in (a.s.) tefsiri, Kur'ân'ın tenzil ve te'vil, zâhir ve bâtın tüm maarifini kapsayan, sürçme ve tereddüt içermeyen, vehim ve hata, hevâ ve heves karışmamış Allah Resûlü'nün (s.a.a.) tefsiridir. Ehl-i Beyt'in tefsirine ilişkin böyle bir telakki her iki fırkanın kaynak ve dayanaklarından ispatlanabilir. Ümmet içinde böyle müfessirlerin varlığının hikmetlerinden biri, tartışmalara ve Kur'ân'dan caiz olmayan anlamalara son vermektir. Çünkü herkes Kur'ân'a istinat ederek kendi re'y veya mezhebini doğrulamak istemektedir.

Şîa'nın bu konudaki delilleri genel olarak iki gruba ayrılır:

1. Kur'ânî Deliller

Kur'ân'daki deliller, âyetlerin derunî karîneleri ve iki fırkanın onları tefsir eden birçok rivâyetinden Ehl-i Beyt'in makamının gayet net ispatlayan müteaddit âyetleri içermektedir. Bu âyetlerden bazıları şunlardır:

a) وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا “Allah'tan ve ilimde derinleşmiş olanlardan başka hiç kimse onun te'vilini bilmez. Onlar [ilimde derinleşmiş olanlar] der ki: İman ettik, [âyetlerin] hepsi Rabbimizin katındandır.”⁷

⁷ Âl-i İmran, 7.

İlimde derinleşmiş olanlar, her konudaki ilmin hakikatine ulaşmaları nedeniyle hiçbir durumda görüşleri değişmeyen sabit ve değişmez ilme sahip kimselerdir. Böyle kimseler masum Peygamber ve İmamlardan başkası değildir. Çünkü onların ilmi vahiyden kaynaklanmaktadır ve kalpleriyle ilmin hakikatini bulmuşlardır. Bu nokta, Ehl-i Beyt'in sîreti incelendiğinde net biçimde görülecektir. Ehl-i Beyt İmamları Kur'an'dan bir âyetin manası hakkında asla tereddüde düşmez ve Kur'an'ın manasıyla ilgili cevaplar verirken çaresiz kalmazlardı. Zamanın geçmesiyle de görüşlerinde değişiklik meydana gelmezdi. İmam Ali (a.s.) şöyle buyurur:

أَيْنَ الَّذِينَ زَعَمُوا أَنَّهُمُ الرَّاخُونَ فِي الْعِلْمِ دُونَكَ كَذِبًا وَبَغْيًا عَلَيْنَا إِنَّ رَفَعْنَا اللَّهَ وَوَضَعَهُمْ وَأَعْطَانَا وَحَرَمَهُمْ

“Yalan yere ve haset yüzünden, bizi değil kendisini ilimde derinleşen zannedenler nerede? Halbuki Allah bizi yükseltti ve onları aşağı indirdi, bize lütufta bulundu ve onları mahrum etti.”⁸

Şîa'nın rivâyet kitaplarında, ilimde derinleşenlerin yalnızca Ehl-i Beyt İmamları olduğunu ve Kur'an'ın te'vilini onların bildiğini ifade eden çok sayıda rivâyet nakledilmiştir.⁹

b) وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ”, “Ve kâfirler der ki: ‘Sen gönderilmiş [Allah'ın elçisi] değilsin.’ De ki: ‘Allah ve yanında kitabın ilmi bulunan kimse benimle sizin aranızda şahitlik için yeterlidir.’”¹⁰

İki fırkanın birçok hadisinde, bu âyetteki “مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ / Yanında kitabın ilmi bulunan kimse” cümlesinin anlamı İmam

⁸ Nehcû'l-belâga, hutbe: 144.

⁹ Bkz: el-Küleynî, a.g.e., kitâbü'l-hücce, c. 1, s. 213. “el-râsihûn fi'l-ilm hümû'l-eimme” başlığı altında bir bâb açmış ve bu bâbda sahih senedli rivayetlere (bir numaralı rivayet gibi) yer vermiştir. Yine bkz: es-Saffar el-Kummî, a.g.e., cüz 4, bab 10, h. 1 ve 5; el-Küleynî, a.g.e., kitâbü'l-hücce, c. 1, s. 186, h. 6; Ayyâşî, a.g.e., c. 1, s. 292, 293, h.644 ve 646-648. Bu rivayetler hakkında daha fazla izah için bkz: Ali Ekber Bâbâyî, Mekâtib-i tefsîrî, c. 1, s. 73-75.

¹⁰ Ra'd, 43.

Ali ve diğer Masum İmamlar olarak tefsir edilmiş ve onlara tatbik edilmiştir. Ehl-i Sünnet ulemadan Hâkim Haskânî altı rivâyetle¹¹, Sa'lebî (vefatı hicri kameri 427)¹² ve İbn Merdûye (vefatı hicri kameri 410)¹³ ikişer hadisle İbn Meğâzilî (vefatı hicri kameri 483)¹⁴ ve Muhammed b. Süleyman Kûfî (dördüncü yüzyıl ulemasındandır¹⁵ ve Zeydî'dir) bu hadisleri nakletmiştir. Şîa ulemasından Merhum Seyyid Hâşim Bahrânî de tefsirinde bu konuda 25 rivâyeti bir araya getirmiştir.¹⁶ On yedi hadiste bu tabir Hazret-i Ali (a.s.) ile ve yedi rivâyet tüm Masumlarla tefsir edilmiştir. Muasır Kur'ân muhakkiki Ali Ekber Bâbâyî bu konuda şöyle yazar:

Bu rivâyetlerde senedi sahih hadisler bulunmaktadır.¹⁷ “الكتاب / *Kitap*”taki elif-lâm, ya mevcut için belirtme takısıdır [ahd-i huzurî] ve “kitap”tan kastedilen Kur'ân-ı Kerim'dir, ya da cins belirten elif-lâm takısıdır. Kastedilen de Levh-i Mahfuz ve içinde Kur'ân-ı Kerim'in de yer aldığı genel olarak semavî kitaplardır. “علم / *İlm*”in “الكتاب / *Kitap*”a izafe edilmesi, kitaptaki ilmin tamamının onların nezdinde olduğuna delalet etmektedir. Zira kaynağın, tüm parçaları eşit biçimde kaynağa ait olabilen bütüne izafe edilmesinin potansiyelde ve umumda tezahürü vardır... Bazı rivâyetler de bu tür bir zuhuru teyit etmektedir. Çünkü onlarda bu kelimenin kitaptaki tüm ilme delalet ettiği ve “عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ / *kitaptan bir ilim*”de (Neml 40) kitabın bir kısmındaki ilme delalet ettiği kesin kabul edilmiş ve rivâyetin sonunda İmam Sâdık'ın (a.s.) eliyle göğsüne işaret edip iki kez “Allah'a yemin olsun ki kitabın tümünün ilmi bizdedir.” buyurduğu¹⁸ zikredilmiştir.¹⁹

¹¹ Bkz: el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 400-405, h. 422-427.

¹² es-Sa'lebî, *a.g.e.*, c. 5, s. 303, 304.

¹³ Ahmed b. Musa İbn Merdûye, *Menâkıbü Ali b. Ebî Tâlib ve mâ nezele mine'l-Kur'ân fî Ali*, cem' ve tertib: Abdürrezzak Muhammed Hüseyin Harzeddin, Dârü'l-Hadis, Kum, hicri kameri 1422, s. 268, h. 415, 416.

¹⁴ İbnü'l-Meğâzilî, *a.g.e.*, s. 313, h. 258.

¹⁵ el-Kûfî el-Kâdı, *a.g.e.*, c. 1, s. 217, h. 115.

¹⁶ Seyyid Hâşim Bahrânî, *el-Burhân fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 2, s. 302 ve devamı.

¹⁷ Ebû Ca'fer Küleynî'nin naklettiği hadis gibi.

¹⁸ el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 316, h. 3.

¹⁹ Ali Ekber Bâbâyî, *Mekâtib-i Tefsirî*, c. 1, s. 49.

Başka bir yerde de şöyle yazar:

İmam Bâkır (a.s.) “مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ / Yanında kitabın ilmi bulunan kimse” âyetinin tefsirinde şöyle buyurur: “وَعَلَىٰ أَوْلَانَا وَ” *İYÂNÂ GENİ VE AVELİ AULNÂ V*, “أَفْضَلْنَا وَ خَيْرِنَا بَعْدَ النَّبِيِّ *AFZELNÂ V XEYRİNÂ BA'DEN-NABİYİ*, “Allah bu tabirle hususen bizi kastetti. Ali, Allah Resülü'nden (s.a.a.) sonra ilkimiz, en iyimiz ve en üstünümüzdür.” Bu rivâyetin senedi sahihtir... ve Kur'ân'ın tüm anlam ve ilimlerinin Hazret-i Ali'den (a.s.) sonra on bir imamın nezdinde bulunduğu delalet eder. “إِيَّانَا /bizi” kelimesinin “عَنِ/kastetti” fiiline takdim edilmesinden, Kur'ân'daki ilimlerin hepsinin onlara mahsus olduğu anlaşılmaktadır. Bu tahsis de “عِلْمُ الْكِتَابِ /Kitabın ilmi”nin tüm Kur'ân ilimlerini ifade ettiğine bir başka delildir. Zira Kur'ân'daki bazı ilimler onlara mahsus değildir. Başka rivâyetlerde de İmam Sâdık'ın (a.s.) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Allah'a yemin olsun ki, kitabın tümünün ilmi bizdedir.”²⁰

c) بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي ضُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ *BEL HUVA AYATUN BAYİNÂTUN Fİ ZUDURİ ZİLZİNİ AÜTÜVÜ'EL-İLMİ V MÂ YECHEDU BİAYÂTİNÂ İLLÂ'Z-ZÂLİMÜN*, “Hayır, o, kendilerine ilim verilenlerin göğüslerinde apaçık olan âyetlerdir. Zulmedenlerden başkası, bizim âyetlerimizi inkâr etmez.”²¹

Şîa'nın rivâyetlerinde “الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ / kendilerine ilim verilenler” cümlesinde kendilerine ilim verilen ve apaçık âyetler göğüslerinde olan kimseler Masum İmamlar olarak te'vil edilmiştir. Merhum Küleynî bu konuda “إن الأئمة قد أوتوا العلم وأثبت في صدورهم (İmam-lara ilim verilmiş ve göğüslerinde sabitleştirilmiştir)” başlığı altında, aralarında sahih senedli hadisler de bulunan beş hadis nakletmiştir.²² İmam Sâdık'tan (a.s.) rivâyet edilen hadis gibi. Şöyle buyurur:

²⁰ a.g.e., s. 73. Allâme Tabâtabâi'nin yorumu şöyledir: “Eğer bu âyet, Allah Resülü'nün (s.a.a.) ashâbından başka birisi hakkında inmiş olsaydı onun, Allah'ın Kitabı'na herkesten fazla vâkif olması gerekirdi ve birçok rivâyet buna delalet ederdi. Oysa böyle değildir. Ama İmam Ali (a.s.) ve diğer Masumlar hakkında Sekaleyn hadisi bu vukufiyeti ifade için yeterlidir.” Bkz: Tabâtabâi, *el-Mîzân fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 11, s. 387.

²¹ Ankebut, 49.

²² el-Küleynî, a.g.e., kitâbü'l-hücce, c. 1, s. 213, 214.

هم الائمة خاصة

“Onlar yalnızca [masum] önderlerdir.”²³

d) ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذِنَ اللَّهُ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ “Sonra Kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras kıldık. Artık onlardan kimi kendi nefesine zulmeder, kimi orta yoldadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda yarışır öne geçer. İşte bu, [Allah katından] büyük fazlın kendisidir.”²⁴

Şii ve Sünnî kaynaklarda, bu âyette geçen “kitabın vârisleri”nin yalnızca Masum İmamlar olduğuna delalet eden çok sayıda rivâyet göze çarpmaktadır. Bunlardan biri Küleynî'nin İmam Musa b. Ca'fer'den (a.s.) rivâyetidir. Şöyle buyurmuştur:

فنحن الذين اصطفانا الله عزّ وجل و أورثنا هذا الذي فيه تبيان كل شيء

“Allah'ın seçtiği ve içinde her şeyin beyanı olan [kitab]ı miras verdiği kimseler biziz.”²⁵

Aynı muhteva İmam Rızâ'dan (a.s.) ulemanın tüm ihticacıyla birlikte nakledilmiştir. “Kitabın vârislerinden murad ümmetinin tamamıdır.” dediklerinde İmam onların görüşünü iptal ederek delille şöyle buyurur: “أراد الله بذلك العترة الطاهرة”, “Allah'ın seçilmiş kullardan muradı, tâhir İtret'tir.”²⁶

Tabii ki, bu mananın âyetin zâhirine aykırılığı yoktur. Çünkü “منهم / onlardan” da atuf seçilmişlere rücu etse de ve her üç grup da yani kendi nefesine zulmeden, ortaya yolda olan ve hayırlarda öne çıkanlar kitaba verasette ortak olsalar da veraset işinde gerçek makam, hayırlarda öne geçenlerde tecelli etmiş en üstün şekliyle kitabın âlimi olan ve onunla amel edenlerdir. Bu, Mümin Sûresi 53. âyette buyrulunun aynıdır:

²³ a.g.e., c. 1, s. 214, h. 4. Bkz: Muhammed Bâkır Meclîsî, *Mir'âtü'l-'ukûl*, c. 2, s. 438.

²⁴ Fatur, 32.

²⁵ el-Küleynî, a.g.e., kitâbü'l-hücce, c. 1, s. 226, h. 7.

²⁶ Bkz: Şeyh Sadûk, *Uyûnü ahbârî'r-Rızâ (a.s.)*, c. 1, s. 228-229.

“وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَى وَأَوْزَنَّا بَيْنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ”²⁷, “Musa'ya hidayeti [semavi kitap] verdik ve İsrailoğullarını kitabın varisi yaptık.”

İsrailoğullarının tamamının bu büyük miras karşısında vazifesini yerine getirmediği ortadadır. Sadece bir kısmı verasetin gereğini yerine getirmiştir.

e) وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ²⁷, “Senden evvel kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.”²⁷

Bu âyetlerin benzeri Enbiya Süresi'nde de (7 ve 8. âyetler) zikredilmiştir. Konumuzla ilgili olan nokta, bu âyetlerdeki “أَهْلَ الذِّكْرِ /zikir ehli”ni incelemek ve tezahürdeki örneğini belirlemektir. Bu konuda iki ihtimal söz konusudur ve her iki ihtimale göre de “أَهْلَ الذِّكْرِ” Ehl-i Beyt'e tatbik edilmektedir. Bir ihtimale göre bu âyetlerin indirilmesi (siyakları göz önünde bulundurulduğunda) müşriklere hitaptır. Onlar, Allah tarafından gönderilen peygamberin diğer insanlar gibi beşer cinsinden olmaması gerektiğini düşünüyordu. Kur'an bu âyetlerde müşriklere, bu vehmi ortadan kaldırmak için ehl-i zikre müracaat etmelerini ve önceki elçilerin cinsi hakkında sormalarını söylemektedir. Bu ihtimale göre “أَهْلَ الذِّكْرِ /zikir ehli” Ehl-i Kitap olacaktır. Çünkü onlar önceki peygamberlerden haberdardı. Kur'an bu konuda Ehl-i Kitap'ı cevap verme ve şüpheyi giderme merci yapmış ve onların bu konudaki yetkisini tespit etmiştir. Elbette ki bunun, Ehl-i Kitap'ın diğer şüpheleri gidermek için de merci görüldüğü anlamına gelmediği açıktır. Çünkü Ehl-i Kitap'ın başka konularda da yetkili olduğu (nerede kaldı umumi yetki sahibi olmaları) ispatlanabilir bir şey değildir.²⁸ Öyleyse bu ihtimal itibarıyla âyet

²⁷ Nahl, 43-44.

²⁸ Ehl-i Kitap, hakikatleri beyan makamında itimat ve itibar edilebilir değildir; çünkü hakikatleri gizlemektedir (“Ey Kitap Ehli! Kitaptan gizleyip durduğunuzun çoğunu size açıkça anlatan ve (kusurunuzun) çoğunu da affeden peygamberimiz size gelmiştir. Doğrusu size Allah'tan bir nur ve açıklayıcı bir

müşrikler hakkında indirilmiştir ve “**أَهْلَ الذِّكْرِ**” de Ehl-i Kitap'tır. Lakin Kur'ân, güneş ve ay gibi sürekli akış halinde ve âyetlerin mesajı da hep diri ve kesintisiz olduğundan âyetler nüzül konusuyla sınırlı olmamış ve belli bir zamana münhasır donup kalmamıştır.²⁹ Bilakis, ya dikey tenzilde te'vil suretinde ya da esas itibariyle yatay tenzilde müstakil murad biçiminde başka kimselere tatbik edilmiştir. Kur'ân âyetlerinin te'vilinin bu anlamda tanınması Allah'a mahsustur ve de Tâhir İmamların başında yer aldığı ilimde derinleşmiş olanlara.³⁰ Bu prensiplere göre bu âyetlerde geçen “**أَهْلَ الذِّكْرِ**”in te'vili, iki fırkanın çok sayıda rivâyeti itibariyle Ehl-i Beyt İmamlarından başkası değildir. Sadece onlar tüm şüpheleri kaldırma ve sorulara cevap verme mercii olarak yetki sahibidir. Bu yetkinin temeli ve münhasır olması, Ehl-i Beyt'in bilgisinin Kur'ân maarifinden kaynaklanması ve hiç kimsenin onlarla aynı hizada olmaması nedeniyledir.

Bundan dolayı bu âyetlerin (özellikle Nahl Süresi'ndeki âyetlerin) indirilmesiyle ilgili diğer ihtimal de Ehl-i Beyt

gelmiştir.” Mâide: 15), dinde aşırılığa kaçmaktadır (“*De ki: Ey Kitap Ehli! Haksız olarak dininizde taşkınlık etmeyin. Daha önce sapıtan, çoğunu da sapıtan ve doğru yoldan ayrılan bir topluluğun heveslerine uymayın.*” Mâide: 77), müminlerden intikam alma emelindedir (“*De ki: Ey kitap ehli! Yalnızca Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilene inandığımız için mi bizi yadırgıyorsunuz? Şüphesiz çoğunuz fâsık kimselersiniz.*” Mâide: 59), müminleri küfre sürüklemek için pusudadır (“*Kitap Ehli'nin çoğu, hak kendilerine apaçık belli olduktan ve içlerindeki haset yüzünden sizi, iman ettikten sonra küfre döndürmeyi isterler. Allah'ın emri gelene kadar onlara af ve hoşgörüsüyle davranın. Allah muhakkak her şeye kadirdir.*” Bakara: 109) ve diğer şeyler. Bu yüzden bazı rivayetlerde, “**أَهْلَ الذِّكْرِ**/zikir ehli” Ehl-i Kitap olsa bizi kendi dinine çağıracağı ve kendi dinini İslam'dan üstün göstereceğine değinilmiştir. (Bkz: el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 211, h. 7 ve diğerleri).

²⁹ Bkz: Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 1, s. 85, h. 31 ve 36; Şeyh Sadûk, *Uyûnü ahhâri'r-Rızâ* (a.s.), c. 2, s. 87, h. 32, 130, 9; eş-Şerîf el-Murtaza, *el-Emâli= Gurerü'l-fevâ'id ve durerü'l-kalâ'id*, c. 2, s. 193, h. 4.

³⁰ Bu mesele daha önce Âl-i İmran Süresi yedinci âyetten bahsederken ispatlanmıştı.

hakkında olmaktadır. Çünkü siyak karînesi, onlarca hadisi kapsayan lafzî karîne karşısında itibarı edilmeyecek lebbî [bitişik] karînedir. Şîî rivâyetlerin hiçbirinde âyetlerin Ehl-i Kitap hakkında nâzil olduğu geçmemektedir. Kur'an âyetleriyle ilgili olarak Ehl-i Beyt (a.s.) sünnetinin hüccet olduğunun delillerinden biri de her iki fırkanın hadislerinde belirtilmiş söz konusu âyetlerdir.

Merhum Küleynî, “إن أهل الذكر أمر الله الخلق بسؤالهم هم إناهم الأئمة (Allah'ın kendilerine sorulmasını emrettiği ehl-i zikir İmamlarıdır)” başlığı altında bir bâb açmış ve orada İmam Seccâd, Sâdıklar ve İmam Rızâ'dan (a.s.) dokuz hadis zikretmiştir.³¹ Bunların beşi sahih senedlidir ve bir hadis de mevsuk hasen durumundadır.³² Bu hadislerin muhtevası aynı şekilde “ehl-i zikir”in Ehl-i Beyt olduğuna delalet etmektedir. Tıpkı Muhammed b. Müslim'den rivâyet edilen hadis gibi. İmam Bâkır'a (a.s.) şöyle dedi:

إِنَّ مِنْ عِنْدِنَا يَزْعُمُونَ إِنْ قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ «فَأَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» إِنَّهُمْ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى قَالَ: إِذَا يَدْعُونَكُمْ إِلَى دِينِهِمْ قَالَ: فَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى صَدْرِهِ نَحْنُ أَهْلُ الذِّكْرِ وَنَحْنُ الْمَسْئُولُونَ

“Yanımıza gelen bazı kimseler “فَأَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ” / Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.” âyetinde geçen “ehl-i zikir”in Yahudiler ve Hıristiyanlar olduğunu düşünüyor.

İmam şöyle buyurdu: “Öyle olsa onlar sizi kendi dinlerine davet ederler.” Ravi der ki: İmam elini göğsüne koydu ve şöyle buyurdu: ‘Ehl-i zikir biziz ve sorularda müracaat yeri de biziz.’”³³

³¹ el-Küleynî, a.g.e., c. 1, s. 210-212 ve yine bkz: s. 293, h. 3; c. 8, s. 5, h. 1; s. 32, 5. hadisin zeyli.

³² Bkz: Muhammed Bâkır Meclisî, *Mir'âtü'l-'ukûl*, c. 2, s. 427-431.

³³ el-Küleynî, a.g.e., c. 1, s. 211, h. 7 ve yine bkz: Tâcüddîn Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *Mefâtihu'l-esrâr ve mesâbihu'l-ibrâr*, tahkik: Doktor Muhammed Ali Âzerşeb, hicri şemsi 1376, s. 199.

İbn Cerîr et-Taberî de bu tefsiri İmam Ali ve İmam Bâkır'dan (a.s.) nakletmiştir. Bu hadislerde şöyle denir: “نحن أهل الذكر / Ehl-i zikr biziz.”³⁴

Bu rivâyetlerden bazısında diğer âyetlere istinat edilerek “ehl-i zikr”in Ehl-i Beyt olduğu manası için sebep zikredilmiştir. Bunların arasında İmam Ali b. Musa er-Rızâ'dan (a.s.) bir rivâyet vardır. Talak Sûresi 11 ve 12. âyetlere dayanarak şöyle buyurur:

فالذكر رسول الله ونحن أهله

“Bu âyetlerde geçen zikirden murad Allah Resûlü'dür ve biz de onun ehliyiz. Bu nedenle ehl-i zikir biziz.”³⁵

Yahut İmam Bâkır (a.s.) Zuhuruf Sûresi 44. âyete istinat ederek “zikr”in Kur'ân'a atfedildiği “وَأِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ” /Ve hiç şüphesiz o (Kur'ân), senin ve kavmin için gerçekten bir hatırlatıcı uyarıdır. Siz (ondan) sorulacaksınız.” âyeti hakkında şöyle buyurmuştur:

نحن قومه و نحن المسؤولون

“Allah Resûlü'nün kavminden murad biziz. Kendilerine sorulacak olanlar da biziz.”³⁶

Sözün kıyası, “أَهْلُ الذِّكْرِ”e verilen bu mana her iki fırkanın da birçok rivâyetinde geçmektedir.³⁷ Öyle ki bu rivâyetlerin mütevatir

³⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'v'ili âyi'l-Kur'ân*, c. 8, s. 109 ve c. 10, s. 5.

³⁵ Şeyh Sadûk, *Uyûnü ahbârî'r-Rızâ (a.s.)*, c. 1, s. 231-239.

³⁶ el-Küleynî, *a.g.e.*, kitâbü'l-hücce, s. 210, h. 1.

³⁷ Şii kaynaklar için bkz: es-Saffar el-Kummî, *a.g.e.*, cüz 1, bâb 19, merhum Ebû Ca'fer Saffâr (2/290), “fi eimmeti Âli Muhammed (s.a.a.) innehum ehle'z-zikir ellezine emerallahu bi-suâlihim” bâb başlığı altında bu konuda 28 hadis zikretmiştir. Yine: el-Mahmudî, *a.g.e.*, c. 1, s. 34, h. 92 ve 609, h. 562 ve c. 3, h. 1097 ve s. 208, h. 1254 ve 1255; Ali b. İbrahim Kummî, *Tefsir-i [nispet edilen] Ali b. İbrahim Kummî*, c. 2, s. 68; Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 11, h. 29-32.

oldukları bile iddia edilebilir. Bu hadislerden Ehl-i Beyt'in İslam ümmeti için mutlak merci olduğu ispatlanmaktadır. Müracaat makamı olmalarının sebebi de Kur'ân'ın tüm maarifine vakıf olmaları ve bu vukufiyetin sürçme ve tereddüt içermemesi, hata ve hevâya karışmamasıdır.

Bu zeminde başka âyetlere de istinat edilebilir; ama sözü uzatmamak için onlara değinmeyeceğiz.³⁸

2. Rivâyet Delilleri

Bu alanda çok sayıda rivâyete istinat edilebilir. İki fırkanın kaynaklarındaki bu hadislerden bir kısmı İmam Ali'nin (a.s.) özelliklerinin Kur'ân'dan ve İmam'ın Kur'ân'daki maarifle ilgili özel bilgisinden ayrılmayacağı hususundadır. Bu hadislerin bir bölümü, hiç kimsenin bu konuda İmam Ali (a.s.) ile aynı payede olmadığını belirtmiştir. Hadislerin bazıları da Ehl-i Beyt'in hepsinin Kur'ân'la bağı hakkındadır. İmam Ali (a.s.) hakkındaki bu hadisler arasında Allah Resûlü'nün (s.a.a.) bir hadisi vardır. Şöyle buyurur:

على مع القرآن و القرآن مع علي لن يفترقا حتى يردا على الحوض

Ehl-i Sünnet kaynakları için bkz: el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 422-437, h. 466459; eş-Şehristânî, *Mefâtihu'l-esrâr ve mesâbihu'l-ibrâr*, s. 199; es-Sa'lebî, *a.g.e.*, c. 6, s. 270; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 8, s. 109 ve c. 10, 5; el-Kûfî el-Kâdî (dördüncü yüz yıl Zeydî ulemasından), *a.g.e.*, c. 1, s. 151, h. 71.

³⁸ Mesela Vakıa Süresi 77-80. âyetler gibi. Nitekim Allâme Tabâtabâî, tathir âyetinin (Ahzâb, 33) ilavesiyle bu âyetlerden Ehl-i Beyt'in Kur'ân'ın tüm bilgilerine vâkıf olduğu sonucunu çıkarır. (Bkz: Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 19, 137, 138). Yine her iki fırkanın da İmam Ali (a.s.) hakkında nâzil olduğuyla ilgili onlarca hadis zikrettiği el-Hakka Süresi on ikinci âyet gibi. Sadece Hâkim Haskânî bu konuda 28 hadis nakletmiştir. Bkz: el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, s. 361-380. Keza: Seyyid Hâşim Bahrânî, *el-Burhân fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 4, s. 375, 376; es-Sa'lebî, *a.g.e.*, c. 10, s. 28.

“Ali Kur’ân’la birlikte dir. Kur’ân da Ali’yle birlikte dir. Kevser havuzunda yanına gelene dek ikisi asla birbirinden ayrılmaz.”³⁹

Yahut bizzat İmam Ali’den (a.s.) bu konuda nakledilmiş hadisler arasında Ehl-i Sünnet kaynaklarda Ebî Cuheyfe’nin kavliyle sahih bir hadiste⁴⁰ şöyle buyurmaktadır: İmam Ali’ye (a.s.) sordum:

هل عندكم كتاب؟ قال: لا إلا كتاب الله أو فهم أعطيه رجل

“Kitap elinizde bir kitap mı var?” Şöyle buyurdu: “Hayır. Sadece Allah’ın Kitabı veya insana Kur’ân hakkında lütfedilmiş bir anlayış.”

Bu hadislerden bazılarında İmam Ali’nin (a.s.) cevabı şöyledir:

إلا فهما يُعطيهِ الله رجلاً في القرآن

“Allah’ın bir kimseye Kur’ân hakkında verdiği hususi anlayış sadece.”⁴¹

Ehl-i Sünnet müfessirler bu hadisi, Allah tarafından bir nimet olarak İmam Ali’ye Kur’ân’ı anlaması için ilim lütfedildiğine delil

³⁹ el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahihayn*, c. 3, s. 124; Ebü Abdullâh Şemsüddin ez-Zehabî, *Telhisü'l-Müstedrek*, fi Zeyli'l-Müstedrek *ale's-Sahihayn*, c. 3, s. 124; el-Muvaffak b. Ahmed el-Hârezmî, *el-Menâkıb*, tahkik: eş-Şeyh Mâlik el-Mahmudî, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, hicri kameri 1411, s. 110; Ahmed b. Hacer el-Heytemî el-Mekkî, *el-Savâ'iku'l-muhrika fi'r-reddi alâ ehli'l-bid'a ve'z-zındıka*, tahrir: Abdülvahhab Abdulatif, I-Kahire, s. 122; Cüveynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 177, h. 140; İbn Merdüye, *a.g.e.*, s. 117, h. 143 ve 144; el-Mahmudî, *a.g.e.*, c. 4, s. 216-218, h. 1796-1798 ve diğerleri. Bu konuda başka hadislerle de istinat edilebilir. Onlarda Allah Resülû (s.a.a.) şöyle buyurmaktadır: “أنا مدينة العلم و على بابها / Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır.” veya “أنا دار الحكمة و على بابها / Ben hikmet eviyim, Ali de onun kapısıdır.” Bu hadisler için bkz: Abdülhüseyn Şerefüddin, *el-Mürâcaât*, tahkik: Hüseyin er-Râzî, el-Mecmeü'l-Âlemî li-Ehli'l-Beyti, Kum, hicri kameri 1416, s. 327-328. Kitabım muhakkiki (Şeyh Hüseyin Râzi) bu hadislerin araştırmasını yapmıştır. *a.g.e.*

⁴⁰ el-Buhârî, *a.g.e.*, kitâbü'l-ilm, bâbu kitâbeti'l-ilm, c. 1, s. 38; kitâbu'l-diyât, bâbu'd-diye ale'l-âkile, c. 9, s. 13.

⁴¹ Bkz: İbn Mâce, *Sünen*, kitâbu'd-diyât, c. 2, s. 887; et-Tirmizî, *a.g.e.*, kitâbu'd-diyât, c. 4, s. 25, h. 1412.

kabul etmektedir.⁴² Bu hadisi bir başka şekilde nakleden Abdulkerim Şehristânî ondan şöyle bir sonuç çıkarır:

Bu rivâyetten anlaşıldığı kadarıyla sahâbe, Kur'ân, Kur'ân'daki ilim, onun te'vil ve tenzilinın tamamının Ehl-i Beyt'e (a.s.) mahsus olduğuna ve kimsenin onlarla aynı seviyede bulunmadığına ittifak etmiştir.⁴³

İmam Ali'den (a.s.) rivâyet edilen meşhur hadis de şöyledir:

سلونى قبل أن تفقدونى... سلونى عن كتاب الله عزّ وجل فوالله ما نزلت آية فى ليل أو نهار ولا مسير ولا مقام إلا وقد أقرأنيها رسول الله و علمنى تأويلها

“Bana sorun, beni kaybetmeden önce... Mertebesi yüce Allah'ın kitabını sorun. Allah'a yemin olsun ki, gece veya gündüz, seferde veya hazarda Allah Resûlü'nün bana okumadığı ve te'vilini bana öğretmediği hiçbir âyet nâzil olmadı.”⁴⁴

İmam Hasan Mücteba'nın (a.s.), İmam Ali'nin (a.s.) şehadetinden sonra irad edilmiş ve iki fırkanın da naklettiği hutbesinden bir bölüm, İmam Ali'nin (a.s.) ilminin geçmişteki ve sonraki ümmetlerde yegâne olduğuna değinmektedir:

لقد فارقكم رجل بالأمس لم يسبقه الا ولون بلم ولا يدركه الآخرون

“Dün aranızdan, geçmiştekilerden kimsenin ilimde onun benzeri olmadığı ve ondan sonrakilerde de kimsenin ona yetişemeyeceği bir adam ayrıldı.”⁴⁵

⁴² Bkz: er-Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetü Câmî'i't-tefâsîr*, s. 112; İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'ânî'l-'azîm*, c. 2, s. 77; el-Âlûsî, a.g.e., c. 4, s. 280 ve diğerleri.

⁴³ eş-Şehristânî, *Mefâtihu'l-esrâr ve mesâbihu'l-ebâr*, s. 105.

⁴⁴ el-Mahmudî, a.g.e., c. 4, s. 315, h. 1906, c. 8, s. 345-348, h. 4785-4788; İbn Sa'd, a.g.e., c. 2, s. 338; el-Hâkim el-Haskânî, a.g.e., c. 1, s. 40-43, h. 30-33 ve s. 44-47, h. 36-39; İbn Asâkir, a.g.e., c. 3, s. 26, h. 1046 ve 1047; Cüveynî, a.g.e., c. 1, s. 200, h. 168; Ahmed Belâzürî, *Ensâbu'l-esrâf; Tercemetü'l-İmam Ali*, c. 2, s. 14, h. 27; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakatü'l-asfiyâ'*, c. 1, s. 67; eş-Şehristânî, *Mefâtihu'l-esrâr ve mesâbihu'l-ebâr*, s. 197; Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'ân*, c. 2, s. 187; el-Kurtubî, a.g.e., c. 1, s. 35; İbn Atıyye, a.g.e., c. 1, s. 13 ve diğerleri.

⁴⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, c. 3, s. 246, h. 1719; İbn Sa'd, a.g.e., c. 3, h. 38; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, c. 3, s. 79, 80, h. 2719, 2720, 2725; İbn

Sonuç itibariyle Ehl-i Beyt ve diğerleri tarikiyle bu alanda, hepsinin tafsilatını vermek bu kitabın hacmini aşacak pek çok hadis nakledilmiştir. İleride bu hadisler için bir fihrist gösterilecektir.

فِي تَوْحُّدِهِ بِمَعْرِفَةِ الْقُرْآنِ وَمَعَانِيهِ وَتَفَرُّدِهِ بِالْعِلْمِ وَبَنْزُولِهِ وَمَا فِيهِ (İmam Ali'nin Kur'an'ı ve manalarını tanımada yegâne oluşu, Kur'an'ın nüzülü ve maarifi hakkında İmam'a münhasır ilim)" başlığı altında bir bâb açmış ve orada 22 hadisi, muttasıl senedlerle zikretmiştir.⁴⁶

Bu dayanak ve şahitler son derece güvenilirdir. Ayrıca İmam Ali'den (a.s.) nakledilen tefsir rivayetlerinin hacmi, sahâbe ve tâbiîn asrından Şîa ve Ehl-i Sünnet'in tüm Kur'an muhakkiklerinin, İmam Ali'nin (a.s.) müfessirlerin başında geldiğini, onların arasında teyit makamı olarak yer aldığını ve kimsenin onunla aynı hizada bulunmadığını itiraf etmesine sebep olmuştur.⁴⁷ Buraya kadar İmam Ali (a.s.) hususundaki hadisler açıklandı.

Ehl-i Beyt'in (a.s.) Kur'an'la özel bir bağı olduğundan bahseden ve her iki fırkanın muteber ve güvenilir kaynaklarında muhtelif senedlerle zikredilen hadisler arasında "Sekaleyn hadisi" de vardır. Şîi ulemanın kaydettiği gibi bu hadis 30'dan fazla sahâbi⁴⁸ ve Ehl-i Sünnet'ten bazılarının ifadesiyle 20'den fazla sahâbi tarafından Allah Resûlü'nden (s.a.a.) nakledilmiş ve defalarca muhtelif ortamlarda Hazret-i Resûl'ün (s.a.a.) mübarek dilinde tekrarlanmış-

Hibbân, *a.g.e.*, c. 15, 383, h. 6936; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakatü'l-asfiyâ'*, c. 1, s. 65; Ebû Ya'lâ el-Mevsûlî, *a.g.e.*, c. 12, s. 125, h. 6758; el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, c. 3, s. 172; en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebi Tâlib*, s. 47, h. 23.

⁴⁶ el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 39-51, h. 28-49.

⁴⁷ Bkz: el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 35; İbn Asâkir, *a.g.e.*, c. 3, s. 51, h. 1086; Muhammed Zerkeşî, *el-Burhan*, c. 2, s. 157; Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*, c. 2, s.187.

⁴⁸ Bkz: Muhammed Cevad el-Belâgî el-Necefî, *Âlâ'ü'r-rahmân fî tefsiri'l-Kur'an*, c. 1, s. 44 (bu hadisi nakleden sahâbilerin adını belirtmiştir). Yine *el-Mürâcaât'*in dipnotunda onların isimleri geçmektedir. Bkz: Abdülhüse-yin Şerefüddîn, *a.g.e.*, s. 72, 73.

tır.⁴⁹ Görüldüğü gibi bu hadis çeşitli şekillerde Allah Resülû'nden (s.a.a.) nakledilmiş⁵⁰ olmakla birlikte birbiriyle hiçbir çelişkisi yoktur ve uzlaştırılmaları mümkündür. Bu çeşitlerden biri, çok tarikle ve sahih senedlerle iki fırkanın da kaynaklarında şu şekilde geçmektedir: Allah Resülû (s.a.a.) buyurdu ki:

إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضَلُّوا كِتَابَ اللَّهِ وَعِترَتِي أَهْلَ بَيْتِي وَإِنْهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ

“Gerçek şu ki size iki paha biçilmez şey (veya iki ağırlık) bırakıyorum. Eğer bu ikisin sarılırsanız asla sapmazsınız. Allah'ın Kitabı

⁴⁹ el-Heytemî el-Mekkî, a.g.e., s. 89.

⁵⁰ Mesela Müslim b. Haccâc kendi *Sahih*'inde bu hadisi Allah Resülû'nün (s.a.a.) Veda Haccı'ndaki Gadîr hutbesinden şöyle aktarmıştır: “وَأَنَا تَارِكٌ فِيكُمْ ثَقَلَيْنِ وَلَهُمَا كِتَابُ اللَّهِ... وَ أَهْلَ بَيْتِي أَذْكَرُكُمْ اللَّهُ فِي أَهْلِ بَيْتِي أَذْكَرُكُمْ اللَّهُ فِي أَهْلِ بَيْتِي أَذْكَرُكُمْ اللَّهُ فِي أَهْلِ بَيْتِي /Size iki paha biçilmez emanet bırakıyorum; biri Allah'ın Kitabı... Ehl-i Beyt'im hakkında size Allah'ı hatırlatıyorum, Ehl-i Beyt'im hakkında size Allah'ı hatırlatıyorum, Ehl-i Beyt'im hakkında size Allah'ı hatırlatıyorum.” (Müslim, a.g.e., c. 4, s. 187, h. 2408). Yine bkz: İbn Hanbel, *Müsned*, c. 32, s. 10, h. 1928; İbnü'l-Meğâzili, a.g.e., s. 226, h. 284; Ahmed b. Şuayb Nesâî bu hadisi aynı şekilde Allah Resülû'nün (s.a.a.) Veda Haccı'ndaki Gadîr hutbesinden şöyle nakleder: “إِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ أَحَدُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ: كِتَابَ اللَّهِ وَعِترَتِي أَهْلَ بَيْتِي فَانظُرُوا كَيْفَ تَخْلِفُونِي فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ أَحَدُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ /Sizlere birisi diğerinden daha büyük iki paha biçilmez emanet bırakıyorum: Allah'ın Kitabı ve benim İtre'tim (soyum), Ehl-i Beyt'im. Benden sonra onlara nasıl davranacağımıza dikkat edin. Çünkü onlar, havuz başında benimle kavuşana dek birbirlerinden asla ayrılmayacaklar.” (en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'mininin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 112, h. 78 ve keza Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, a.g.e., c. 2, s. 297, h. 1021; İbnü'l-Meğâzili, a.g.e., s. 235, h. 283; Ebû Bekr Amr b. Ebî'l-Âsım, a.g.e., s. 630, h. 1555; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 17, 211, h. 11131; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, c. 5, s. 169, h. 4980, 4981 ve diğerleri.

Hatırlatmak gerekir ki, Ehl-i Sünnet'in bazı kaynaklarında bu manada (Sekaleyn hadisine benzer) bir hadis nakledilmiştir: “إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ: كِتَابَ اللَّهِ وَعِترَتِي أَهْلَ بَيْتِي فَانظُرُوا كَيْفَ تَخْلِفُونِي فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ أَحَدُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ: كِتَابَ اللَّهِ وَعِترَتِي أَهْلَ بَيْتِي فَانظُرُوا كَيْفَ تَخْلِفُونِي فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ أَحَدُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ /Size iki paha biçilmez emanet bırakıyorum; Allah'ın Kitabı ve sünnetim.” Bu hadis, Ehl-i Sünnet'in hadis muhakkikleri tarafından zayıf, hatta mevzudur. Bkz: Hasan b. Ali es-Sekkâf, *Sahihu Şerhi'l-Akide'ti-Tahâviyye*, Dârü'l-İmâmi'n-Nevevî, el-Ürdün, hicri kameri 1416, s. 654.

ve Ehl-i Beyt'im. Bu ikisi, havuz [Kevser] kenarında yanıma gelinceye dek asla birbirinden ayrılmaz.”⁵¹

Bu hadiste Kur'an'ın yanında Ehl-i Beyt'e (a.s.) tutunmak, sapmamanın şartıdır. Bunun sebebi de Ehl-i Beyt'in Kur'an'ın diğer bir nüshası, Allah'ın Kitabı'nın açıklayıcısı ve tüm düşünceleri Allah'ın Kitabı'na uygun olmasıdır. Bu, dosdoğru yola yönelen ve onun dışında kalmanın ise sapkınlık olduğu bir kitaptır. Öyle ki, eğer kişi Kur'an'dan bir hakikati keşfeder ve hidâyeti bulursa aynı ölçüde Ehl-i Beyt'in izahı ve kılavuzluğundan da yararlanmış demektir.⁵²

⁵¹ Ehl-i Sünnet kaynaklar için bkz: et-Tirmizî, *a.g.e.*, c. 5, s. 622, h. 3786 ve s. 663, h. 3788; el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, c. 3, s. 109, 110; Ebû Bekr Amr b. Ebî'l-Âsım, *a.g.e.*, s. 629, h. 1553 ve s. 630, h. 1558; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 17, s. 161, h. 11104; et-Taberânî, *el-Mu'cemül-kebir*, c. 3, s. 65-67, h. 2678, 2680, 2681 ve c. 5, s. 166, h. 4971; Abdullah b. ez-Zübeyir el-Hamidî, *Müsnedü Hamidî*, tahkik: Habiburrahman el-Azamî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, s. 107, 108, h. 240. *Kitabullah ve Ehlu'l-Beyti fi hadisi's-Sekaleyn min mesâdiri Ehli's-Sünne lecnatü't-tahkik fi mes'ele'ti'l-îmâme* (Medresetü'l-İmam Bâkiri'l-Ulûm, Kum, hicri kameri 1422) kitabının müellifleri bu hadisi büyük ölçüde tahkik etmiştir.

Şia kaynakları için bkz: Şeyh Sadûk, *Kemâlû'd-dîn ve temâmü'n-ni'me*, c. 1, s. 234, bab 22, h. 44-62; el-Mahmudî, *a.g.e.*, c. 3, s. 158, h. 1210 ve s. 160-162, h. 1213-1215 ve diğerleri.

Zeydiyye kaynakları için bkz: Yahya b. el-Hüseyn eş-Şecerî, *el-Emâlî*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, hicri kameri 1403, c. 1, s. 155; el-Küfî el-Kâdı, *a.g.e.*, s. 112, h. 616, h. 618, s. 135, h. 633, s. 170, h. 663, s. 160-162, h. 1213-1215 ve diğerleri.

Sekaleyn hadisini muhtelif kaynaklardan aktaran bazı kitaplar şunlardır: Seyyid Hâşim Bahrânî, *el-Burhân fi tefsiri'l-Kur'an*, c. 1, s. 9-15; Abdülhüseyn Şerefüddin Hüseyin er-Râzî, *el-Hevâmişi't-tahkikiyye* (mülhak bi-kitâbi'l-Müracaat, el-Mecmeu'l-Âlemî li-Ehli'l-Beyt, Kum, hicri kameri 1416), s. 327; Kâdı Nurullah et-Tüsterî, *İhkaku'l-hak ve izhaku'l-bâtil*, tahkik: Şehâbeddin el-Marâşî, Kum, hicri kameri 1405, c. 9, s. 309-377; Hamid Hüseyin el-Leknevî, *Abekâtü'l-envâr fi İmâmeti'l-Eimmeti'l-Ethâr*, tahkik: Gulamrıza Mevlânâ, Kum, hicri kameri 1404, c. 1, s. 17-328 ve c. 2, s. 10-392.

⁵² Bkz: el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 51 ve s. 399.

Buna ilaveten Ehl-i Beyt'in (a.s.) Kur'an'a getirdiği açıklama hata ve hevâ ile karışmış değildir. Aksi takdirde onlara tutunmakla sapmamanın güvencesi sağlanmış olmazdı. Yine sadece onlar Kur'an'ın tüm maarif ve manalarına bütün mertebeleriyle vakıftır. Çünkü eğer o bilgilerden bir kısmını bilmeseler o kısımda Kur'an'dan ayrılmış olurlar. Oysa Allah Resûlü (s.a.a.) bu kopukluğu reddetmiştir.⁵³ Ehl-i Sünnet'in ünlü âlimi (meşhur *el-Milel ve'n-nihal* kitabının müellifi) Abdulkerim Şehristânî (vefatı hicri kameri 548) bu konuda akıllıca bir söz söyler:

[Allah Resûlü'nün rihletinden sonra] Kur'an'ı toplama gibi bir işe girişenler nasıl oldu da hiç Ehl-i Beyt'e müracaat etmedi? Halbuki hepsi de Kur'an'ın Ehl-i Beyt'e mahsus olduğunu biliyordu. Peygamber'in

إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ: كِتَابُ اللَّهِ وَ عِترَتِي وَ فِي رِوَايَةِ أَهْلِ بَيْتِي مَا إِنَّ
تمسکتکم بہما لن تضلوا وإنہما لم یفترقا حتی یردا علی الحوض
Sizlere iki paha biçilmez emanet bırakıyorum: Allah'ın Kitabı ve benim İtret'im (soyum), Ehl-i Beyt'im. Benden sonra onlara nasıl davranacağımıza dikkat edin. Çünkü onlar, havuz başında benimle kavuşana dek birbirlerinden asla ayrılmayacaklar." hadisinde geçen iki ağırlıktan birinin Ehl-i Beyt olduğu kavlinde müttelikti.⁵⁴

Sekaleyn Hadisindeki Ehl-i Beyt'in Tanınması

Bazen "İtret" kelimesinin de eklendiği Sekaleyn hadisinde geçen "Ehl-i Beyt"ten murad belirli kişilerdir ve Peygamber'in eşlerini, Âl-i Akıl, Âl-i Abbâs, Âl-i Ca'fer, hatta Âl-i Ali'nin hepsini kapsamamaktadır. Çünkü:

Birincisi: Âl-i Akıl, Âl-i Abbâs, Âl-i Ca'fer ve Peygamber'in eşlerinin⁵⁵ böyle bir iddiası olmadı. Hiçbir rivâyette bunların -İmam

⁵³ Kur'an'ın İtret'ten ayrılmazlığının anlamı ve İtret'in Kur'an'la bağının gereği hakkında bkz: Muhammed Bâkir Meclisî, *Mir'âtü'l-ûkûl*, c. 3, s. 235, 236.

⁵⁴ eş-Şehristânî, *Mefâtihu'l-esrâr ve mesâbihu'l-ebâr* s. 121.

⁵⁵ Sekaleyn hadisinin rivayetlerinden bazısının metninde Peygamber'in eşlerinin bu hadisteki Ehl-i Beyt'in dışında olduğu belirtilmiştir. Bkz: Müslim,

Ali'nin evlatlarından on bir masum hariç- kendini hadiste geçen iki ağırlıktan biri olarak tanıttığı yönünde bir iddia göze çarpmamaktadır. Aslında Peygamber'in Ehl-i Beyt'inden, yani risalet evine mensup olduklarını iddia edebilirlerdi; lakin Kur'an'la denkleştirebilecekleri bir iddia olmazdı. Bunun şahidi de onların Kur'an'ın tüm maarifine vâkıf olmamalarıdır. Onlar, kendi çaplarında yalnızca diğerlerinin bildiği kadarıyla bazı şeyleri öğrenebilmişlerdi.

İkincisi: Eğer bunların hepsi Kur'an'la aynı hizada olsaydı ve insanlar onların sîret ve sünnetine tutunmakla sapkınlıktan kurtulsaydı kendi aralarında ihtilaf etmemeleri gerekirdi. Çünkü Kur'an'a muadil olan kimseler Kur'an'ın kendisi gibi ihtilaf ve karışıklıktan korunmuştur.

Üçüncüsü: Allah Resülû (s.a.a.) bu hadiste geçen Ehl-i Beyt'ten muradı kesin olarak açıklamıştır. Çünkü insanlığa yol göstermek niyetindedir. Aksi takdirde maksatla çelişen bir durum ortaya çıkardı. Ayrıca risalet evine mensup olanların da tamah edip kendini bu yüce makam ve mevkide sayması mümkündür.

Bu yüzden bazı rivâyetlerde geçtiğine göre Allah Resülû (s.a.a.) Sekaleyn hadisini zikrettiğinde ashabdan bazısı sordu: “Ey Allah'ın Resülû, İtret'iniz kimlerdir?” Şöyle buyurdu: “Ali, Hasan, Hüseyin ve kıyamete kadar Hüseyin'in evlatlarından imamlar.”⁵⁶ Bu konuda her iki fırkadan da aralarında hiçbir çelişki bulunmayan muteber hadisler nakledilmiştir.⁵⁷ Diğer bir ifadeyle Şîa ve Ehl-i Sünnet'in

a.g.e., c. 4, s. 1873, h. 2408.

⁵⁶ Şeyh Sadûk, *Me'âni'l-ahbâr*, bâbu ma'ni's-sekaleyn ve'l-itret, s. 90, 91, h. 4 (bu hadisin senedi sahihtir). Yine bkz: Şeyh Sadûk, *Kemâlû'd-dîn ve temâmû'n-ni'me*, c. 1, s. 244, 245; Muhammed b. el-Hasan el-Hür Âmilî, *İsbâtû'l-hüdât bi'n-nusûs ve'l-mu'cizât*, Tekmilehu Ebû Talib Teclil, tarihsiz, c. 1, 489, h. 167 ve s. 499, h. 210; Cüveynî, a.g.e., c. 1, s. 312-318, h. 250; Ahmed b. Muhammed b. Sâid İbn Ukde, *Kitâbü'l-velâye*, cem' ve tertib: Muhammed Hüseyin Harzeddin, İntişârat-i Delil, Kum, hicri kâmeri 1421, s. 202 ve diğerleri.

⁵⁷ Önceki kaynaklar ve keza bkz: Şeyh Sadûk, *Kemâlû'd-dîn ve temâmû'n-ni'me*, c. 1, s. 240, bab 22, h. 64; Şeyh Sadûk, *Uyûnû ahbârî'r-Rızâ (a.s.)*, c. 1, s. 57, h. 25; Süleyman Kandûzî, *El-Kundûzî el-Hanefî*, a.g.e., s. 430.

kaynaklarında, Allah Resûlü'nden, Ehl-i Beyt'in On iki Masum'dan başkasıyla tefsir edildiği hiçbir hadis bulunamaz. Bilakis bu hadis, Rasulullah'ın (s.a.a.) keliminde Ehl-i Beyt hakkındaki âyetlerin tefsiri olarak kullanılmıştır. Bu da Kur'an'ın bu hadisin manasıyla ilgili teyidine başka bir şahittir.

Şiî rivâyetlerde sahih senedle⁵⁸ (ve Ehl-i Sünnet'in bazı rivâyetlerinde) İmam Sâdık'tan (a.s.) Allah Resûlü'nün (s.a.a.) bu konudaki tefsirini şöyle buluyoruz: İmam, Ebû Basîr'in "İnsanlar, neden Ali'nin ve Ehl-i Beyt'in adının Allah'ın kitabında geçmediğini soruyor." sözüne cevap verirken buyurdu ki:

"Onlara de ki: Namaz [emri Kur'an'da] Allah Resûlü'ne (s.a.a.) nâzil oldu; ama Allah üç veya dört rekât olmasını [Kur'an'da] beyan etmedi. Bunu insanlara tefsir eden Allah Resûlü'ydü. Hazret'e (s.a.a.) zekât da nâzil oldu. Ama her kırk dirhemde bir dirhem zekât olduğu [Kur'an'da] beyan edilmedi. Bunu onlara Allah Resûlü açıkladı...
'أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ' âyeti Ali, Hasan ve Hüseyin hakkında nâzil oldu. [Bu nedenle] Allah Resûlü (s.a.a.) Ali hakkında şöyle buyurdu: 'Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır.' Yine şöyle buyurdu: 'أوصيكم بكتاب الله و أهل بيتي فإني سألت الله عز و جل أن لا يفرق بينهما حتى يوردهما علي الحوض فأعطاني لك و قال لا تعلموهم فهم أعلم منكم و قال: إنهم لا يخرجوكم من باب هدى و لن يدخلوكم في باب ضالة، فل سكت رسول الله فلم يبين من أهل بيته لأدها آل فلان و آل فلان لكن الله عز و جل أنزله في كتابه تصديقاً لنبية «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» فكان علي و الحسن و الحسين و فاطمة فأدخلهم رسول الله تحت الكساء في بيت أم سلمة ثم قال: اللهم إن لكل نبي أهلاً و ثقلاً و هؤلاء أهل بيتي و ثقلي فقالت أم سلمة: ألس من أهلك؟ فقال: 'Size Allah'ın Kitab'ını ve

Yine aynı içerikte bkz: Şeyh Sadûk, *Kemâlû'd-dîn ve temâmû'n-ni'me*, c. 1, s. 253, h. 3, Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *İ'lâmü'l-verâ bi-a'lâmi'l-hüdâ*, Kum, hicri kameri 1402, s. 375.

⁵⁸ Bkz: Muhammed Bâkır Meclisî, *Mir'âtü'l-'ukûl*, c. 3, s. 213.

Ehl-i Beyt'imi tavsiye ediyorum. Allah'tan, havuzda [Kevser] yanıma gelene dek o ikisinin arasını ayırmamasını istedim. Allah bana bunu lütfetti.' Yine Allah Resûlü şöyle buyurdu: 'Onlara bir şey öğretmeniz gerekmez. Onlar sizi hidâyet kapısından çıkarmaz ve sapkınlık kapısından sokmaz.' Sonra [İmam buyurdu ki] "Eğer Allah Resûlü sessiz kalsaydı ve [bu vasıflara sahip] Ehl-i Beyt'ini tanıtmasaydı filan aile ve filan aile onu kendisi için iddia ederdi. Lakin aziz ve celil olan Allah, Resûlünün sözünü 'أَهْلَ الْبَيْتِ' إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا' âyetiyle tasdik etti. Bunun üzerine Allah Resûlü Ümmü Seleme'nin evinde Ali, Hasan, Hüseyin ve Fâtıma'yı örtüsünün altına aldı ve şöyle buyurdu: 'Allah'ım, her peygamber için bir aile ve ağırlık vardır. Bunlar da benim ailem ve ağırlığımdır.' Ümmü Seleme dedi ki: 'Ben de ehlinde değil miyim?' Hazret şöyle buyurdu: 'Sen hayır ve iyilikle dolusun; ama bunlar ehlim ve ağırlığımdır.'⁵⁹

İmam Hâdî de (a.s.) Sekaleyn hadisini Kur'an'a arz ederek (Mâide Sûresi 55. âyete) onun Ehl-i Beyt hakkındaki söz konusu manasının sıhhatini teyit etmiştir.⁶⁰

Dördüncüsü: Risalet evine mensup olanların hayatındaki gerçeklik de yalnızca Hazret-i Ali (a.s.) ve ondan sonra On bir İmam'ın Kur'an'ın tüm maarifine vâkıf olduğunun ve İmam Ali'nin (a.s.) Allah Resûlü'nden (s.a.a.) öğrendiği ilim ve maarifin hepsinin art arda intikal ettiğinin ifadesidir. Bu sebeple hiçbir haber veya rivâyette, kendilerine sorulan bir âyetin manasını bilemedikleri⁶¹, yahut delil getirirken başkalarına muhtaç oldukları⁶², ya da herhangi bir kim-

⁵⁹ el-Küleynî, a.g.e., kitâbü'l-hücce (bâb mâ nassa'l-Allahu azze ve celle ve Resûlühu ale'l-eimme), c. 1, s. 286-287. Yine bkz: Ayyâşî, a.g.e., c. 1, s. 408, h. 1012 ve s. 410, h. 1013; Cüveynî, a.g.e., 1, s. 317; İbn Ükde, a.g.e., s. 202; el-Hâkim el-Haskânî, a.g.e., c. 1, s. 191, h. 203.

⁶⁰ Bkz: el-Meclisî, a.g.e., c. 2, s. 225 ve c. 5, s. 68.

⁶¹ Bkz: el-Küleynî, a.g.e., c. 1, s. 284; c. 8, s. 390, h. 86; *Nehcü'l-belâga*, hutbe: 433 ve hikmet: 206.

⁶² Bu konuda altıncı yüzyıl ulemasından Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Tâlib et-Tabersî'nin *el-İhticac* kitabına bakmak yeterlidir. Tabersî, Masumların gösterdiği delilleri bu kitapta bir araya getirmiştir.

senin onların delilini iptal edebildiği⁶³ görülmüş değildir. Hakikatin arayışı içinde olanlar daima Masum İmamların huzurunda onların yüksek mertebeli ilimlerini ve Kur'an'daki hakikatleri keşifte onların şahsına münhasır özellikleri itiraf etmişlerdir.⁶⁴

Beşincisi: Eğer Sekaleyn hadisinde geçen “Ehl-i Beyt”in harici tezahürünü tayin etmede ulema arasında ihtilaf olsaydı, bu durum kesin olarak, Allah Resülü'nün, haklarında “اللهم هؤلاء أهلي/Allah'ın bunlar ehlimdir.”⁶⁵ buyurduğu “ashab-ı mübâhele” ve aynı

⁶³ İmam Rızâ (a.s.), Eimme-i Tâhirin'in (a.s.) neden sorulara cevap vermede çaresizliğe düşmediği ve getirdikleri delillerde tereddüt yaşamadıkları sorusu hakkında şöyle buyurur: “إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا اخْتَارَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِأُمُورٍ عِبَادَةٍ شَرَحَ صَدْرَهُ لِذَلِكَ وَأَوْدَعَ قَلْبَهُ يَنَابِيعَ الْحِكْمَةِ وَالْأَهْمَةَ الْعِلْمِ الْإِهَامًا فَلَمْ يَعْيَ بَعْدَهُ بِجَوَابِ وَ لَا يَحِيرُ فِي عَنِ الصَّوَابِ فَهُوَ مَعْصُومٌ مُؤَيَّدٌ ، مُوَفَّقٌ مُسَدِّدٌ قَدْ أَمِنَ مِنَ الْخَطَايَا وَالزَّلَلِ وَالْعَثَارِ يَخْضَعُ اللَّهُ بِذَلِكَ لِيَكُونَ حُجَّتَهُ عَلَى عِبَادِهِ وَ شَاهِدَهُ عَلَى خَلْقِهِ وَذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ الْعَظِيمِ /Allah Azze ve Celle bir kulunu, diğer kullarının işlerini idare etmesi için seçtiği zaman, onun göğsünü bu işin üstesinden gelebilecek şekilde açar, kalbine hikmet kaynaklarını yerleştirir, ona öyle bir ilim ilham eder ki, bundan sonra hiç bir soruya cevap vermekte zorlanmaz, asla doğrudan sapmaz, isabetsiz cevap ağzından çıkmaz. Bu bakımdan kulların işlerini yürütmesi için Allah tarafından görevlendirilen kimse masumdur, desteklenmiştir, başarılı kılınmıştır ve doğrultulmuştur. Hatalardan, suçmelerden ve tökezlemelerden yana güvence altındadır. Allah onu, bu işe özgü kılar ki, kullarının üzerindeki eksiksiz kamutu ve yarattıklarının arasındaki şahidi olsun. ‘Kuşkusuz bu, Allah'ın lütfudur ve bu lütfunu dilediğine verir. Allah, büyük lütf sahibidir.’ (Âl-i İmran, 74).” (Bkz: el-Küleynî, a.g.e., c. 1, bâb “nâdiri câmi' fi fazli'l-imam ve sıfâtihî”, s. 203, 1, 2.

⁶⁴ Mesela tâbiünden Katâde'nin İmam Bâkır'la (a.s.) münazarası için bkz: Muhammed b. el-Hasan el-Hür Âmilî, *Vesâ'ili's-Şî'a ilâ tahsili mesâ'ili's-şerî'a*, c. 27, bab 13, h. 25; Ali b. el-Cehm'in İmam Rızâ'yla (a.s.) münazarası için bkz: el-Mahmudî, a.g.e., c. 2, s. 7-11 ve diğerleri.

⁶⁵ Bkz: el-Hâkim el-Nişâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, c. 3, s. 150; Müslim, a.g.e., kitâbü fezâilî's-sahâbe, c. 4, 1871, h. 2404; et-Tirmizî, a.g.e., c. 5, s. 225, h. 2999 ve s. 638, h. 3724; en-Nesâ'î, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 33, 34, h. 11; el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübârâ*, c. 3, s. 63; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 3, s. 160, h. 608. Muhakkikler dipnotta onun senedlerini kuvvetli bulmakta ve senedin ricalini Buhârî ve Müslim'in sened ricalinden tanınmaktadır.

ifadeyi kullandığı “ashab-ı kisâ”⁶⁶ olaylarındaki görüşlerine de yansır. Bunda hiç treddüt yoktur. “Ashab-ı kesâ”da da icma vardır. Sekaleyn hadisinde geçen Ehl-i Beyt, İmam Hüseyin'in (a.s.) neslinden masum evlatlardır.

Altıncısı: Sekaleyn hadisindeki Ehl-i Beyt, Allah Resûlü'nün (s.a.a.) kelamında, “Nuh'un gemisi”⁶⁷, “ümmetin ihtilafat emniyeti”⁶⁸, “onlarla savaş Allah'ın Resûlü'yle savaş ve onlarla uzlaşma Allah'ın

⁶⁶ Kisâ hadisi ve bu konudaki tathir âyetinin nüzûlü ve Resûl-i Ekrem'in tathir âyetinde geçen “Ehl-i Beyt”in sadece Ali, Fâtma, Hasan ve Hüseyin'i (a) kapsadığını belirtmesiyle ilgili rivayetlerin sayısı o kadar çoktur ki, hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır. Tek başına Hâkim Nişaburî bu hadisi 5 tarikten nakletmiş ve senedlerinin sıhhati hakkında Buhârî ve Müslim ya da bunlardan birinin şartlarını taşıdığını kaydetmiştir. Bkz: el-Hâkim el-Nişabûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, c. 3, s. 146-148.

⁶⁷ Nuh'un gemisi hadisi veya sefine hadisi (hadiste Allah Resûlü (s.a.a.), kendi Ehl-i Beyt'ini, binenin kurtulacağı ve yüz çevirenin ise boğulacağı Nuh'un gemisine benzetir) muhtelif tariklerle iki firkanın kaynaklarında da nakledilmiştir ve bazı senedleri sahihtir. Bkz: el-Hâkim el-Nişabûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, c. 2, s. 343 ve c. 3, s. 150, 151; el-Müttakî el-Hindî, *a.g.e.*, c. 2, s. 432, h. 4429; İbnü'l-Meğâzilî, *a.g.e.*, s. 132-134, h. 173-177 (İbn Meğazilî bu hadisi 5 tarikle nakletmiştir); eş-Şehristânî, *Mefâtihu'l-esrâr ve mesâbihu'l-ebâr*, s. 199; el-Heytemî el-Mekkî, *a.g.e.*, s. 184 ve 234; Cüveynî, *a.g.e.*, c. 2, s. 243, h. 517 ve s. 246, h. 519; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sagîr*, c. 1, s. 139 ve c. 2, s. 22; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakatü'l-asfiyâ*, c. 4, 306 ve diğerleri. Şii kaynaklar için bkz: Muhammed b. el-Hasan el-Hür Âmilî, *İsbâtü'l-hüdât bi'n-nusûs ve'l-mu'cizât*, c. 1, s. 552, h. 383, 385.

⁶⁸ Bkz: el-Hâkim el-Nişabûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, c. 2, s. 448, c. 3, s. 149 ve 457; el-Heytemî el-Mekkî, *a.g.e.*, s. 191 ve 140; Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed et-Taberî, *Zehâ'irü'l-ukbâ fî menâkibi zevi'l-kurbâ*, tahkik: Ekrem el-Buveşî, Mektebetu's-Sahâbe, Cidde, hicri kameri 1415, s. 17; Süleyman b. İbrahim el-Kundûzî el-Hanefî, *Yenâbü'l-mevedde*, tahkik: Seyyid Ali Cemal Eşref el-Hüseyinî, el-Matbaatu Usve, s. 19-21, 188; Cüveynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 45 ve c. 2, s. 252, h. 522. Allah Resûlü bu hadiste şöyle buyurur: “Gökteki yıldızlar, yer ehlini boğulmaktan kurtaran emniyettir. Benim Ehl-i Beyt'im de ümmetimi ihtilafat kurtaran emniyettir. Bir kabile ne zaman onlara muhalefet etse kendi içinde ihtilafa düçar olur ve şeytanın hizbinin parçası haline gelir.”

Resülû'yle uzlaşmadır”⁶⁹ gibi başka özel vasıflarla da nitelenmiştir. Bu vasıfların sırf nübüvvet evinin mensubu diye herkes için kullanılmadığı ve yalnızca ilimleri Kur’ân'dan kaynaklanıp çağlayan, sîret ve sünnetleri Allah'ın Kitabı'na uygun ve tıpkı Kur’ân gibi ismet makamına sahip özel bazı kimseler için kullanıldığı kesin olarak sabittir. Dolayısıyla sadece onlar Kur’ân'la aynı ağırlıktadır ve Allah Resülû'nün onlar hakkında özel tavsiyeleri vardır. Değilse Peygamber'le (s.a.a.) kavim veya nesep bağı olan her müminin böyle bir makam ve mevkiden faydalanması mümkün değildir.⁷⁰ Bu, vahyin öğretilerine ve Allah Resülû'nün (s.a.a.) sünnet ve sîretine aykırıdır.

Sekaleyn hadisinin (hadislerin gururudur) ifade ettiği mana iddiamız için kâfidir ve bu konuda delil oluşturan diğer rivâyetlerin tafsilatına girmemize ihtiyaç bırakmamaktadır. Bundan dolayı burada yalnızca söz konusu rivâyetlerin bir kısmının fihristini

⁶⁹ Bu hadisi Zeyd b. Erkam, Allah Resülû'nden şöyle rivayet eder: “إِنَّهُ قَالَ: لعلي و فاطمة و الحسن و احسين أنا حرب لمن حاربتهم و سلم لمن سالمتم سواصاننا سواصانهم و سواصانهم سواصاننا سواصانهم و سواصانهم سواصاننا سواصانهم.” Bkz: el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, c. 3, s. 149; Ebû Abdullah Şemsüddin ez-Zehabî, *Telhisü'l-Müstedrek*, fi Zeyli'l-Müstedrek *ale's-Sahihayn*, c. 3, s. 149; et-Tirmizî, *a.g.e.*, c. 5, s. 360, h. 3962; İbn Mâce, *Sünenu İbn Mâce*, c. 1, s. 52, h. 145; el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 2, s. 27; el-Hârezmî, *a.g.e.*, s. 91; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sagîr*, c. 2, s. 3; Cüveynî, *a.g.e.*, c. 2, s. 38, h. 372; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selam*, c. 7, s. 136. Bu hadisin diğer kaynakları hakkında bkz: et-Tüsterî, *a.g.e.*, c. 9, s. 161-174.

⁷⁰ Ebâ Basîr şöyle anlatır: İmam Sâdik'a (a.s.) dedim ki: “من آل محمد؟ قال: ذريتہ. فقلت: من أهل بيته قال: لائمة الأوصياء. فقلت: من عترته؟ قال: أصحاب العباء. فقلت: من أمته؟ قال: المؤمنون الذين صدقوا بما جاء به من عند الله عز وجل المتمسكون بأئمتين الذين أمرا بالتمسك بهما كتاب الله و عترته أهل بيته الذين أذهب الله عنهم الرجس وطهرهم تطهيرا” İmam Sâdik'a (a.s.) dedim ki, “Muhammed'in Âli kimlerdir?” Dedi: “Zürriyetimdir.” Dedim: “Ehl-i Beyt'i kimdir?” Dedi: “Vasî olan imamlardır”. Dedim: “İtret'i kimlerdir?” Dedi: “Ashâbu'l-abâdır.” Dedim: “Ümmeti kimlerdir?” Dedi: “Onun Allah katından getirdiklerini tasdik eden, emredildikleri gibi Sakaleyn'e, yani Allah'ın Kitabı'na ve Allah'ın kendilerinden pîlisliği giderip, pîru pak kıldığı Ehl-i Beyt soyuna yapışan müminlerdir.” Bkz: el-Mahmudî, *a.g.e.*, c. 3, s. 38, sayı 1096.

vermekle yetineceğiz. Bunların şerh ve tafsilatına ulaşmayı okuyuculara bırakıyoruz.

Resül-i Ekrem (s.a.a.) Ehl-i Beyt hakkında şöyle buyurur:

هم مع القرآن و القرآن معهم لا يفارقونه و لا يفارقهم حتى يردوا علي الحوض

“Onlar Kur’ân’la birliktedir ve Kur’ân da onlarla birliktedir. Onlar Kur’ân’dan ayrılmaz ve Kur’ân da onlardan ayrılmaz. Ta ki [sonunda] havuzun başında yanıma gelinceye dek.”⁷¹

Ehl-i Beyt ilim ve amel açısından daima Kur’ân’a birliktedir. Kur’ân’ın ilim ve maarifinin tamamı Ehl-i Beyt’in elindedir. Eğer Kur’ân’daki malumatın bir kısmını bilmemiş olsalar o kısım onlardan ayrılmış demektir. Bu kelam ise böyle bir şeyi reddetmektedir.

İmam Ali’nin (a.s.) *Nehcül-belâga’sı* da bu hadislerle doludur. İmam birçok yerde Ehl-i Beyt’in Kur’ân’la çok özel bağı ve onların Kur’ân’la ilgili makam, mevki ve kendine has ilimlerin üzerindeki perdeyi kaldırmıştır. Hutbe 147’nin bir yerinde buyurduğu gibi:

وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ لَنْ تَعْرِفُوا الرُّشْدَ حَتَّى تَعْرِفُوا الَّذِي تَرَكَهُ وَلَنْ تَأْخُذُوا بِمِثَاقِ الْكِتَابِ حَتَّى تَعْرِفُوا الَّذِي نَقَضَهُ وَلَنْ تَمَسُّكُوا بِهِ حَتَّى تَعْرِفُوا الَّذِي نَبَذَهُ فَالْتَمَسُوا ذَلِكَ مِنْ عِنْدِ أَهْلِهِ فَإِنَّهُمْ عَيْشُ الْعِلْمِ وَمَوْتُ الْجَهْلِ هُمُ الَّذِينَ يُخْبِرُكُمْ حُكْمَهُمْ عَنْ عِلْمِهِمْ وَصَمْتَهُمْ عَنْ مَنْطِقِهِمْ وَظَاهِرُهُمْ عَنْ بَاطِنِهِمْ لَا يُخَالِفُونَ الدِّينَ وَلَا يَحْتَلِفُونَ فِيهِ فَهُوَ بَيْنَهُمْ شَاهِدٌ صَادِقٌ وَصَامِتٌ نَاطِقٌ

“Bilin ki, Kitabın ahdini bozanları tanımadıkça ahdine yapışmazsınız. Onu atanları tanımadıkça, sınıksız tutunamazsınız. Bunu ehlinde [Peygamber’in İtreti] arayın; çünkü onlar cehaletin ölümü, ilmin yaşayışıdır. Onların dışları içlerini, susmaları konuşmalarını, hükümleri ilimlerini anlatır. Onlar, dine muhalif olmazlar, dinde ayrılığa düşmezler. Din onların arasında doğru söyleyen, sustuğu halde konuşan bir şahittir.”⁷²

⁷¹ el-Küleynî, a.g.e., kitabul-Hücce, c. 1, s. 191, h. 5; İbn Ukde, a.g.e., s. 199; Cüveynî, a.g.e., c. 1, s. 314, h. 250.

⁷² *Nehcül-belâga*, hutbe: 147.

İmam'ın bu hutbede “rüşd ehli, ilmin hayatı, cehaletin ölümü” gibi vasıflarla övdüğü kimseler Ehl-i Beyt'ten başkasına tatbik edilemez. Bunun şahidi de İmam'ın diğer hutbeleridir. Nitekim onlarda bu vasıflar Ehl-i Beyt hakkında kullanılmıştır.⁷³

Ehl-i Beyt hakkındaki bu tür yüceltmeler *Nehcül-belâga*'da o kadar çoktur ki, cümlelerinin sadece fihristi birkaç sayfa tutar.⁷⁴

Sâhife-i Seccâdiyye'de de bu tür Ehl-i Beyt hakkında bu tür tabirler kullanılmıştır. Mesela dördüncü duada şöyle buyrulmaktadır:

اللَّهُمَّ يَا مَنْ خَصَّ مُحَمَّدًا وَآلَهُ بِالْكَرَامَةِ... وَجَعَلَهُمْ وَرَثَةَ الْأَنْبِيَاءِ... وَعَلَّمَهُمْ
عِلْمَ مَا كَانَ وَ مَا بَقِيَ

“Ey Allah'ım, Muhammed ve Âl'ini kerametle özel kıldın, onları peygamberlere varis yaptın.”⁷⁵

Başka bir duada da şöyle buyurmaktadır:

اللَّهُمَّ إِنَّكَ أَنْزَلْتَهُ [أَيَّ الْقُرْآنِ] عَلَى نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مُجْمَلًا ،
وَ الْأَهْمَنَّةُ عِلْمٌ عَجَائِبِهِ مُكْمَلًا ، وَ وَرَثَتْنَا عِلْمَهُ مُفَسَّرًا ، وَ فَضَّلْتَنَا عَلَى مَنْ جِهَلَ
عِلْمَهُ ، وَ قَوَّيْتَنَا عَلَيْهِ لِتَرْفَعَنَا فَوْقَ مَنْ لَمْ يُطِئْ حَمَلَهُ

“Allah'ım, Kur'an'ı peygamberin Muhammed'e (s.a.a.) icmalen (şerhsiz) indirdin. Acayıplıkların ve sırların ilmini mükemmel olarak ona ilham ettin. Tefsir ve tavzihle onu bilmeyi biz miras verdin ve bizi onun ilmine vâkıf olmayanlara üstün kıldın. Onu taşıyacak takati olmayanlara üstün yapmak için bize [ilim açısından] onlara karşı kuvvet bahşettin.”

Bu konuda, İmam Ali'nin (a.s.) mushafının (içinde Kur'an'ın te'vil ve tenzili yazılı) ve Kur'an hakkındaki özel ilminin (Resül-i Ekrem'den öğrendiği) Eimme-i Athâr'a (a.s.) intikalinden bahseden

⁷³ Bkz: a.g.e., hutbe: 239.

⁷⁴ Bkz: a.g.e., hutbe: 2, 97, 87, 93, 94,97, 109, 120, 144, 154; hikmet: 109, 147 ve diğerleri.

⁷⁵ *es-Sahîfetü's-Seccâdiyye (Sâhife-i Kâmile-i Seccâdiyye)*, Feyzulislam'ın kaleminden, hicri kameri 1375, dua 4.

rivâyetlerin tamamını zikretmemiz gerekir.⁷⁶ Aynı zamanda diğer İmamlardan, özellikle de Sâdıkayn'dan (İmam Muhammed Bâkir ve İmam Ca'fer-i Sâdik-a.s.) ulaşılmış pek çok hadisi incelemek lazımdır. Bu hadislerin bir fihristi *Ayyâşî Tefsîri*nde “ilmu'l-eimme bi't-te'vil” başlığı altında⁷⁷ ve *Besâ'irü'd-derecât*'ta dördüncü cüz 6, 7, 8, 9 ve 10. bâblar ve altıncı cüz 10, 11, 12 ve 15. bâblarda geçmektedir. Ebû Ca'fer Küleynî, *Kâfî*'nin kitabü'l-hücce bölümünde de birden fazla babı bu konuya tahsis etmiş ve her bâbın içinde birkaç rivâyet nakletmiştir. Merhum Bahrânî ise bazı hadisleri tefsirinin mukaddimesinde “bâbu fi enne'l-Kur'ân lem yecmeahu kemâ üzile ille'l-eimme (a.s.)” başlığı altında⁷⁸ ve *Mecdü'l-beyân* tefsirinin sahibi de “fi nubzetin mimma câe inne ilme'l-Kur'ân kül-lehu innemâ hüve indehum (a.s.) ve mâ eşbeh zâlık” başlığıyla bir araya getirmiştir.⁷⁹

Bu hadislerde rivâyetlerin zayıf senedle nakledilmiş olabilir. Yahut murada delaletlerinde münakaşalar vuku bulmuş da olabilir. Lakin bu rivâyetlerin sayısı, insanda kesinliklerine ilişkin bilgi oluşacak kadar çoktur.

Ehl-i Beyt'in (a.s.) Sünnetinin Tefsirde Hüccet Olmasının Sonuçları

“Kur'ân tefsirinde Ehl-i Beyt sünnetinin hüccet olması”na ilişkin delillerin toplamından ve onların Kur'ân'la ilgili ilimlerinin nitelik ve niceliğinden haberdar olmamızdan birkaç sonuç çıkartmak mümkündür:

⁷⁶ Bkz: el-Küleynî, *a.g.e.*, kitabü'l-hücce, bâbu'l-red ile'l- ve's-sünne, c. 1, s. 59-62, bâb inne'l-eimme veresetu'l-ilm, yerisu bâ'duhum ba'den el-ilm, c. 1, s. 221-223 ve bâb inne'l-eimme veresü ilme'n-nebiyy, c. 1, s. 223-226 ve bâb innehu lem yecme' el-Kur'ân ille'l-eimme (a.s.) ve innehum ya'lemune ilmehü küllihi, c. 1, s. 228-229 ve diğerleri. İmam Ali'nin mus-hafı ve muhtevası, onunla ilgili şüphelerin giderilmesi hakkında bkz: Fet-hullah Neccârzâdegân (Muhammedi), *a.g.e.*, s. 64-69 ve s. 408-453.

⁷⁷ Bkz: *Ayyâşî, a.g.e.*, s. 90-95.

⁷⁸ Seyyid Hâşim Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'ân*, s. 15, 17.

⁷⁹ eş-Şeyh Muhammed Hüseyin el- İsfahânî, *a.g.e.*, s. 58-61.

1. Ehl-i Beyt'in göğün ve yerin, geçmiş ve geleceğin haberiyle ilgili ilminden bahseden rivâyetlerin genel teyidi. İmam Sâdık'ın (a.s.) hadisi gibi:

إِنِّي لِأَعْلَمُ خَيْرَ السَّمَاءِ وَخَيْرَ الْأَرْضِ وَخَيْرَ مَا كَانَ وَ مَا كَائِنٌ كَأَنَّهُ فِي كَفِّي
ثم قال: من كتاب الله أعلم أن الله قال: فيه تبيان كل شيء

“Ben göğün ve yerin haberini biliyorum. Olmuş olandan ve olandan haberdarım. Onların hepsi adeta avucumun içindedir.” Sonra şöyle buyurdu: “Bunları Allah'ın Kitabı'ndan biliyorum. Allah [Kur'an hakkında] buyurmuştur ki: 'Kur'an'da her şeyin beyanı vardır.’”⁸⁰

Bu hadisler doğrulayıcı bakış, Kur'an'ın çeşitli seviyelerdeki uçsuz bucaksız maarifi nedeniyledir. Nitekim hadisin zeylinde buna işaret edilmiştir ve pek çok hadis de bunu teyit etmektedir. Mesela şu rivâyet gibi:

مَنْ أَرَادَ عِلْمَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ فَلْيَتَّبِعُوا الْقُرْآنَ

“Öncenin ve sonranın bilgisini isteyen Kur'an'ın altını üstüne getirirsin -üzerinde iyice düşünmek ve maarifini tanımaktan kinayedir-.”⁸¹

2. Ehl-i Beyt'in yaptığı tefsir zâhir ve bâtın, te'vil ve tenzil, muhkem ve müteşâbih, nâsîh ve mensuh tüm seviyeleri kapsamaktadır. Bu yüzden onlar sorulara cevap verirken asla çaresiz kalmadılar ve delil getirdiklerinde başarısız olmadılar. Bu seviyede böyle bir iddiası olmayan, hatta olamayacak olan başkalarının aksine. Hatta Ehl-i Sünnet'ten bir grubun müfessirlerin başına koyduğu ve İmam Ali'yle (a.s.) aynı hizaya yerleştirdiği Ebû Bekir, Ömer, Osman gibi kişiler bile⁸² bu iddiada değildir. Zaten Ehl-i Sünnet'in de bu iddiaya bir delili yoktur. Çünkü:

⁸⁰ el-Küleynî, a.g.e., kitâbü'l-hücce, c. 1, s. 229.

⁸¹ Bkz: es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 5, s. 158; Nahl Süresi 189. âyetin zeyli; *el-Burhân*, c. 2, s. 154; el-Âlûsî, a.g.e., c. 4, s. 278, 279.

⁸² Bkz: es-Süyûtî, *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'ân* (el-nev'u's-semânun), c. 2, s. 187; ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, a.g.e., c. 1, s. 62; İbn Teymiyye,

Bir: Ehl-i Sünnet onlardan Kur'ân'ın maarifi etrafında gelmiş hadis sayısının çok az olduğu gerçeğine göz yumamaz.⁸³

İki: Onlar Kur'ân'ın bazı bilgilerine vâkıf olmadıklarını itiraf etmişlerdir.⁸⁴ Ehl-i Sünnet de onların Kur'ân'a vâkıf olmadıklarının itirafını bildiren hadislere makul bir izah getirememiştir.⁸⁵

Mukaddime fi usûli't-tefsîr, Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, tarihsiz, s. 40; Meni' Abdülhalim Mahmud, *Menâhicü'l-müfessîrin*, s. 206.

⁸³ Süyûtî şöyle der: “و الرواية عن الثلاثة نزرة جداً”, “İlk üç halifeden gelen tefsir rivayetlerinin sayısı çok azdır.”, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*. Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*'da yaklaşık 500 tane olan tefsir rivayetlerini bir araya getirmiştir. Bunlardan yaklaşık 290 tanesi İmam Ali'dendir (a.s.). Geriye kalanı da diğer sahâbeden. İlk üç halifeden gelen tefsir rivayetleri bu rakamla kıyaslanabilecek durumda değildir. Özellikle sadece 9 hadis nakledilmiş Osman'ınkiler. Bkz: el-Müttakî el-Hindî, *a.g.e.*, c. 2, s. 353-563.

⁸⁴ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 35; el-Begavî, *Me'âlimüt-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 1, s. 34; el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, c. 2s. 514; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 2, s. 756, Nisa Süresi 176. âyetin zeyli. Birinci halife bu âyette geçen “الْكِلَالَةَ /kelâle”nin manasını bilmediğini itiraf etmiştir. Yine o ve ikinci halife Abese Süresi'nin 31. âyetindeki “أَلْيَا/çayır”ın manasını bilemediler. Bkz: es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 5, s. 421; Süyûtî, söz konusu âyetin izahında birkaç muhaddisten bunu rivayet ederek şöyle der: “Bazıları senedinin sahih olduğunu belirtmiştir.” Şâtübî de ikinci halife Ömer'in minberde sarf ettiği sözü nakleder: “أَوْ يَأْخُذُهُمْ عَلَى تَحْوُفٍ”, “Veya onları (âfetlerden) korkulu bir bekleyiş içindeyken yakalayivermesinden (mi emindirler)?” (Nahl, 47) âyetini okudu ve “تَحْوُفٍ/korku” kelimesinin manasını sordu. İbrahim b. Musa eş-Şâtübî, *a.g.e.*, c. 2, s. 87, 88 ve ondan nakille ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *a.g.e.*, 2, s. 34.

⁸⁵ Bu izahlardan birinde şöyle denir: “İlk üç halifenin tefsire dair rivayetlerinin az olmasının sebebi, Ali'den önce vefat etmiş olmalarıdır.” Bkz: es-Süyûtî, *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'ân*, c. 2, s. 187. Zehabî bu sebebe başka bir nokta daha ekler ve şöyle der: “وشتغالهم بمهام الخلافة و الفتوحات”, “Çünkü onlar kritik hilafet işleriyle ve fütuhlarla meşguldüler.” ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *a.g.e.*, c. 1, s. 63. Bunlar çürük izahlardır ve gerçekten uzaktır. Çünkü Osman, ilk iki halife zamanında 13 sene boyunca ve ikinci halife de birinci halife zamanında hilafet işleriyle meşgul değildi.

Üç: Esasen tefsirde sahâbenin ulemasından hiç kimse onlara müracaat etmemiştir. Aksine onlar (özellikle İkinci Halife) sahâbeye, hassaten İbn Abbâs'a tefsir sorardı. (Tefsirde sahâbe kavlinin hüccet oluşturması bahsinde görülecektir).

Ehl-i Beyt'in tefsirinde ise -mutahhar olmaları nedeniyle- Kur'an maarifinin zirvesi ve meselelerin derinliği parlak düşüncelerinde net hissedilir. Çünkü Kur'an büyük önermede şöyle buyurur:

“إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ. فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ. لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ”⁸⁶, “O Kur'an-ı Kerim'dir. Saklı kitapta. Mutahhar olanların dışında kimse ona dokunamaz.”⁸⁶

Ahzâb Süresi'nde küçük önermede ise mesele tarif edilip Ehl-i Beyt her türlü kirden temizlenip mutahhar kılındığı bildirilmektedir:

“إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا”⁸⁷, “Allah sizden kiri gidermek istiyor Ehl-i Beyt ve sizi özel bir tathir ile temizlemek istiyor.”⁸⁷

3. Ehl-i Beyt'in Kur'an ilmi hata kabul etmez ve kesindir. Başkalarının aksine, onların sözüne hevâ veya kuşku ve tereddüt bulaşmamıştır. Yahut re'yle tefsir boyası değmemiştir.⁸⁸ Hatta sahâbeden bazıları bu alandaki sözlerinin şüphe ve tereddüt içerdiğini kendileri itiraf etmektedir.⁸⁹

Buna rağmen tefsir rivayetleri çok azdır. Buna ilaveten İmam Ali'den (a.s.) gelen tefsir rivayetlerinin tamamı kendi halifeligi dönemine aittir. Üstelik iç savaşlarla meşgul olduğu bir dönemken.

⁸⁶ Vakıa, 77-79.

⁸⁷ Ahzâb, 33.

⁸⁸ Ehl-i Beyt'in bir âyeti tefsir ederken söylediği sözde hata veya kuşku ve tereddüt görülmemektedir. Böyle olsaydı bunu bizzat kendileri itiraf ederdi.

⁸⁹ Konuyla ilgili örnekler için 341 numaralı dipnottaki kaynaklara bakılabilir.

Zehebî bu gerçeğin bir köşesine işaret ederek İmam Ali hakkında şöyle der: “أو كثيراً ما كان يرجع إليه الصحابة في فهم ما خفى استجلاء ما اشكل”/ Sahâbe çoğu zaman müşkül ve üstü kapalı meseleleri anlayıp açıklığa kavuşturmak için ona müracaat ederdi.” Bkz: ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, a.g.e., c. 1, s. 89.

4. Ehl-i Beyt, Kur'an'ı tefsir ilminde (ve diğer ilimlerde) hiç kimseye muhtaç değildi, aksine diğerleri onlara ihtiyaç duyuyordu. Hiçbir zaman birilerinin yanında eğitim görmediler. Sahip oldukları her şeyi Allah'tan dolaysız ilhamla veya ecdadından miras vasıtasıyla Allah Resûlü'nden (s.a.a.) aldılar. Bu yüzden onların Kur'an hakkındaki sözü, daima öğrenmeye ihtiyaç duyan başkalarının tersine çelişkili değildir. Hatta Allah Resûlü'nün (s.a.a.) “اللهم فقهه و” *عَلَّمَهُ التَّوِيلَ*⁹⁰ duası ona yoldaş olan ve “Kur'an tercümanı”⁹¹ olarak adlandırılan Abdullah b. Abbâs gibi kişiler bile taşıdıkları bu vasfa rağmen Kur'an tefsirinde İmam Ali'nin (a.s.) huzurundan yararlandıklarını dile getirmişlerdir.⁹²

5. Genel olarak başkalarının ve özel olarak da sahâbenin çeşitli seviyelerde olan ve herkesin kendi kapasitesine göre Kur'an'dan faydalanmasının aksine, Ehl-i Beyt'in Kur'an ilmi aynı seviyededir.⁹³

6. Ehl-i Beyt Kur'an âyetlerine hâkim olduğundan Kur'an'ın âyetlerini birbirine rücû ettirebiliyordu. Kur'an'ın diğer âyetleriyle ele aldıkları âyeti tefsir edebiliyorlardı.⁹⁴

⁹⁰ “Allah'im, onu dinde fakih kıl ve te'vil ilmini ona öğret.” Bkz: İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, tahkik: Ali Muhammed el-Becâvî, Dârü'l-Ceyl, Beyrut, hicri kameri 1412, c. 2, 330; Müslim, *a.g.e.*, c. 4, s. 1927, h. 2477. Müslim sadece “اللهم فقهه” kısmını nakletmiştir.

⁹¹ es-Süyûtî, *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'an* (el-nev'u's-semanun), c. 2, s. 187.

⁹² Bkz: *Mefatihul-Esrar*, s. 105; el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 35; *el-Burhan*, c. 2, s. 157; Fahreddin er-Râzî, *el-Erbain*, İbn Tâvus'tan nakille, *Sa'dûş-sü'ud*, s. 594, 595; ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *a.g.e.*, c. 1, s. 89; İbn Cizî, *el-Teshil*, c. 1, s. 9, 10.

⁹³ Bu söz, sahâbeyle yakınlık kurmuş kimselere aittir. Mesela tâbiünden Mesruk b. el-Ecda (vefatı 62) gibi. Şöyle der: “Muhammed (s) ashâbıyla sohbetlerim oldu. Kapasiteleri tamamen farklı barajlar gibi gördüm onları. Bir kişiyi sulama kapasitesinden tüm yeryüzünü sulama kapasitesine kadar.” Bkz: ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *a.g.e.*, c. 1, s. 36. Bu konuda Zehabî'nin görüşü de şöyledir: “Sahâbe aynı ilim derecesinde ve akıl nimetinde değildi. Bilakis bu konuda farklılıkları büyüktü.” *a.g.e.*, c. 1, s. 35.

⁹⁴ Bkz: el-Meclisî, *a.g.e.*, c. 40 s. 180 ve 222; Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 1, s. 230; Muhammed b. el-Hasan el-Hür Âmilî, *Vesâ'ili's-Şi'a ilâ tahsili mesâ'ili's-şer'a*,

Hülasa Şîa, bu dayanak ve şahitlere bakarak tefsirde Ehl-i Beyt'in sünnetini Allah Resûlü'nün sünneti gibi kabul etmektedir. Zaten Ehl-i Beyt'in sahip olduğu her şey Allah Resûlü'ndendir. Bu bölümün sonunda Şehristânî'nin sözünü hatırlatmak yerinde olacaktır. Önce âyetlerin tefsiri hakkında çeşitli mezheplerin re'yle tefsirini dile getirir ve şöyle der:

Kaderiyye [cebiri vehmindedir] Kur'ân âyetlerini kendi mezhebine göre, Eş'ariyye de kendi mezhebine göre tefsir eder. Müşebbihe zâhiri göz ardı ederek âyetleri te'vil etmeye koyulur.⁹⁵

Sonra bu eğilimler ve başıboşlukların kökenini şöyle açıklar:

Bu başıboşluk, onların ilim kapısından girmemiş ve ilmin sebeplerine yapışmamış olmaları nedeniyledir. Bu yüzden kapı yüzlerine kapalıdır. Yollar onları farklı yönlere götürmüş ve muhtelif mezhepleri sapkınların şaşkınlığına sürüklemiştir.⁹⁶

Bunun ardından bu başıboşluktan kurtulmak için İmam Ali ve Ehl-i Beyt'e (a.s.) mahsus Kur'ân ilmiyle ilgili rivâyetleri nakleder. Onların arasında İmam Ali'nin hadisi de vardır. Şöyle buyurur:

“Allah'a yemin olsun ki, kimin hakkında ve nerede nâzil olduğunu bilmediğim bir tek âyet inmedi. Allah bana düşünen bir kalp ve [Allah Resûlü'ne] bolca soru soran bir dil lütfetti.”

Bunun yanı sıra Sekaleyn, sefine, ehl-i zikr ve diğer hadisleri de zikreder. Nihâyet toparlayarak kurtuluş yolunu yalnızca Ehl-i Beyt'e tutunmakta görür.⁹⁷

Son söz olarak hatırlatmak gerekir ki, Dr. Ahmed Ali el-Sâlûs'un *Akîdetu'l-İmâme inde's-Şîati'l-İsnâ Aşeriyye* kitabında Sekaleyn hadisi hakkında takdire şayan bir tahkik ve tenkit vardır.

c. 5, s. 538.

⁹⁵ eş-Şehristânî, *Mefâtihu'l-esrâr ve mesâbihu'l-ebrâr*, s. 196.

⁹⁶ a.g.e., s. 197.

⁹⁷ a.g.e., s. 197-200.

II Kur'ân Tefsirinde Aklın Hüccet Olması

Hedef: Şîa'nın görüşüne göre aklın tefsirde hüccet olduğunun incelenmesi ve aklın Kur'ân tefsirinde kullanılmasında iki fırka arasındaki müşterek ve ayrıldıkları noktaların keşfi.

Giriş

Tefsirde aklın hüccet olması Mu'tezile, Eş'arî, Şîa hiçbir fırka tarafından mutlak manada inkâr edilmemiş, hepsi de aklın hüccet olduğunu büyük ölçüde kabul etmiştir.

Aklın Kur'ân tefsirinde hüccet oluşturması dairesine giren anahtar meselelerden kimisinin temeli, kelimelerin tartışmalarındaki “adalet” konusundadır. Şehid Mutahharî'ye göre adalet meselesinin ilmî ve amelî çerçevesinin aslî kökenini birinci derecede Kur'ân'da aramak gerekir. Adalet düşüncesinin tohumunu kalplere eken ve sulayan, ister fikrî ve felsefî açıdan, ister pratik ve toplumsal açıdan olsun ruhumuzda onun kaygısını oluşturan Kur'ân'dır. Varlık ve yaratılış nizamının adalet ve denge üzerine olduğunu, adaletle kıyam makamı olarak Allah'ın failliği ve tedbirleri temeline oturduğunu belirten âyetler vardır.¹

¹ Bkz: Murtaza Mutahharî, *Adl-i İlâhî*, (mukaddime), İntişârât-i İslamî, Kum, hicri şemsi 1361, s. 25, 26. Şehid Mutahharî bu âyetlere birkaç

Aklın tefsirde hüccet olması tartışmasının menşei kelam (daha sonra hikmet) ilmindedir. Bazı Müslümanlar ve şarkiyatçılar, kaynaklar ve deliller üzerinde yeterince incelemele yapmadan Şia'yı bu konuda Mu'tezile'den etkilenmiş görmektedir.² Oysa Şia, herkesten ve her şeyden daha fazla bu konuda Ehl-i Beyt'in rivâyetlerinin etkisi altındadır. Hatta bazı yazarların araştırmalarına göre (bunları göreceğiz) Mu'tezile bazı görüşlerini Şia'dan etkilenerek geliştirmiştir.

Terminoloji

Bu kelimenin birçok anlamı ve çeşitli kullanımları vardır. Kelimenin, hareket etmesini engellemek için devenin ayağını baldırına bağlamaya yarayan “*عقال بعير* (devenin halhalı)” ifadesinden alındığı söylenmiştir. Âkil insan da akıl aracılığıyla kendisini delinin düçar olduğu hale düşmekten alıkoyar. Bu kelime daha çok idrak kuvveti hakkında kullanılır. Buradaki akıldan kasıt, aksiyomatik ilimleri veya teorik bilgileri tefekkür ve tedebbür aracılığıyla insanın kullanımına veren insanın derûnî kuvvetlerinden biridir. Aklın bir kısmı da insanın onun aracılığıyla faydalı olanı fesattan, hakkı bātıldan, doğruyu yalandan ayırt etmesini sağlayan kuvvete atfedilmektedir.³ Bahsimizde aklın tefsirdeki muhtelif kullanımla-

---

örnek zikretmiştir. (Mesela Âl-i İmran 18, Rahman 9, Hadid 26, A'raf 29, Bakara 124, 282, Mâide 3, Talak 3). Ondandır şöyle der: “Kur'ân'da tevhidden tutun meada, nübüvvetten imamet ve zeamete, bireysel ideallerden toplumsal hedeflere kadar hepsi adalet mihverine dayanmaktadır. Kur'ân'ın adaleti tevhidle, mead rûknüyle, nübüvvetin teşri hedefiyle, zeamet ve imametın felsefesiyle, bireyin kemal kriteri ve toplumun selamet ölçütüyle simetrikdir.

² Bu konudan daha sonra bahsedeceğiz.

³ Bkz: İbrahim Enis ve diğerleri, *el-Mu'cemu'l-vasît*, s. 617; Muhammed Muîn, *Ferheng-i Muîn*, “akıl” kelimesinin izahı; Sadrüddîn eş-Şîrâzî, *el-Hikmetü'l-müte'âliye fî esfâri'l-akliyyeti'l-erba'a*, Mektebetü'l-Mustafavî, Kum, hicri kameri 1383, c. 3, s. 513, 514; Muhammed Bâkır Meclisî, *Mir'âtü'l-ukûl*, c. 1, s. 25; Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstasfa min 'ilmi'l-usûl*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, tarihsiz, c. 1, s. 16, 17; Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 405 ve c. 15, s. 122.

rını inceleyeceğimizden aklın çeşitli tarifleri hakkında daha fazla izah vermeye gerek yoktur.

Şia akli, haricî hüccet olan vahiy ve risalet karşısında dahili hüccet kabul etmekte ve onu tefsirin dayanaklarından biri saymaktadır.⁴ Şiî müfessirler, Kur'ân'ın aklın hüccet oluşunu iptal etmediğine, bilakis Kur'ân'ın hüccet olmasının akıl aracılığıyla ispat edilebileceğine inanmaktadır. Bu yüzden tefsirin kaynaklarını sayarken bu menbai belirtmiş ve vehim polemiğine veya hayalcilik patolojisine yakalanmış aklı da kapsamaması için onu “sahih fitrat” kaydıyla zikretmişlerdir.⁵ Hazret-i Üstad Cevâdî Âmülî'nin ifadesiyle:

Allah'ın bâtinî elçisi olan akıl bazen sâdık risalete sahiptir. Bu, burhânın kendine has şartlarıyla düşündüğünüz zamandır. Kimi zaman da kâzibdir. Bu da mugalataya müptela olduğu vakittir. Bu durumda mütenebbi [yalancı peygamber] gibi ilâhî risaletten hiçbir nasibi yoktur.⁶

Üstad, başka bir yerde kendi tefsiri hakkında şöyle yazar:

Vehim mugalata musibetinden ve hayalcilik marazından korunmuş olan burhânî akıl, malum ilimleriyle Allah'ın varlığı ilkesini ve onun vahdet, hayat, ebediyet, ezeliyet ve diğer mükemmel vasıflarını ispatlayabilen ve bu tespiti sırtını yaslayan akıldır... Şu halde burhânî akıl bir meseleyi ispatlar veya reddederse Kur'ân tefsirinde o sabit görülen konu kesinlikle masun kalmalı, hiçbir âyetin zâhiriyle nefyedilmemelidir. Reddedilen bir konu da nefyedilmeli ve hiçbir âyetin zâhiriyle sabit görülmemelidir. Tıpkı bir âyette birkaç ihtimal varsa ve belirgin bir ihtimal dışında tümü aklen reddediliyorsa incelenen âyeti burhânî aklın yardımıyla yalnızca o ihtimale hamletmek gibi. Yahut eğer bir âyette, içlerinden biri burhânî akıl karşısında men edilen birkaç ihtimal varsa kesinlikle o ihtimali nefyetmek ve âyeti, tercihsiz

⁴ Bkz: *et-Tüsî, et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 6; *el-Musevî el-Hûî, el-Beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, s. 398; *Tabâtabâî, el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 6 ve diğerleri.

⁵ *Ee-Beyân*, s. 397.

⁶ *Cevâdî Âmülî, Tesnîm-i tefsîr-i Kur'ân-ı Kerim*, c. 1, s. 170.

(üstün tercihten yoksun olduğu takdirde) mümkün ihtimallerden birine hamletmek gibi.⁷

Aklın Tefsirde Kullanımında İttifak Noktaları

Şimdi aklın tefsirde nasıl kullanıldığını ve iki fırkanın hangi noktalarda ittifak edip hangi noktaların Şî'a'ya mahsus olduğuna bakmak gerekir. İki fırkanın âyetlerin tefsirinde dayanak ünvanıyla akıl için ittifak ettiği anlamlar şöyledir:

Aksiyonları veya Açık Bilgileri İdrak Manasında Akıl

Aklın bu anlamı her iki fırka tarafından da kabul edilmiştir ve onu, Kur'an âyetlerini anlamak için müstakil karînelerden biri olarak kullanmışlardır. Çünkü aksi takdirde âyete mana vermek mümkün olamazdı. Kur'an-ı Kerim'de akli mecazlar çok miktarda bulunmaktadır. Bunların çoğunda karîne, aksiyomatik bilgilerin mecaza isnat edilmesidir. Mesela Kur'an şöyle buyurur:

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبَحَتِ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ “İşte bunlar; hidâyete karşılık sapıklığı satın almışlardır; fakat bu alışverişleri bir yarar sağlamamış ve hidâyeti de bulamamışlardır.”⁸

Bu âyet-i kerimede kâr ve zararın ticaretle değil, kişilerle ilgili olduğu açık bilgisine dayanarak ticaretle kâr etmeme konusunda Allah'ın muradının mecazî olduğunu anlıyoruz. Münafıkların kâr elde edememesinden maksat da hidâyeti bırakıp dalaleti seçmele-ridir. Yahut “فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا”⁹, “O zaman ona, asanı taşa vur dedik. Bunun üzerine ondan oniki pınar fışkırdı.” buyuran âyet-i kerimede “فَضْرِبْ بِعَصَاهُ الْحَجَرَ (asasıyla taşa vurdu)” cümlesi takdir edilmelidir. Çünkü taştan on iki kaynak fışkırmasının asayı ona vurduktan sonra gerçekleştiği açıktır.

⁷ a.g.e., c. 1, s. 57, 58.

⁸ Bakara, 16.

⁹ Bakara, 60.

Kur'ân bundan bahsetmemiş ve aklın bulup çıkarmasına bırakmıştır. Yine “إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا”, “Kendimi şarap sıkarken görüyorum.”¹⁰ âyetinde de şarap sıkmanın kastedilmediği ortadadır. Çünkü şarap sıkılabilen bir şey değildir. Bilakis şarap elde etmek için üzüm sıkılması murad edilmektedir.

Açıklayan ve İzah Eden Kuvvet Manasında Akıl

Akıl bu manada bazı âyetlerin ifade ettiği şey hususunda dakik ve kâmil bir izaha koyulur. Burada aklın işlevi, mantıksal eşkâl (kıyaslar) temelinde öncülleri tanzim veya âyetlerin doğru ve mükemmel açıklaması için burhân-ı hulf yolu ya da öncülleri derlemede mantıksal hatayı teşhistir. Örnek olarak Kur'ân şöyle buyurur:

“أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمْ الْخَالِقُونَ”, “Onlar yaratıcı olmaksızın mı meydana geldiler? Yoksa kendi kendilerinin mi yaratıcısıydılar?”¹¹

Bu âyette Allah'ın varlığını ispatlamak için zımnen bir kanıt ortaya atılmıştır. Akıl bunu şöyle açıklayacaktır: İnsan ya herhangi bir yaratıcı olmaksızın kendiliğinden meydana gelmiş olmalıdır ya kendi kendisinin yaratıcısı olmalıdır ya da bir başkası tarafından yaratılmalıdır. Birinci ve ikinci faraziyenin geçersiz olduğu açıktır. Hiçbir akıl sahibi böyle bir seçeneği kabul edemez. O zaman mecburen üçüncü faraziye doğru olacaktır. O da bir yaratıcısı olduğudur.¹² Keza “لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا”, “Eğer orada [gök ve yer] Allah'tan başka ilahlar olsaydı kesinlikle [yer ve gök] fesada uğrardı.”¹³ âyet-i şerifesinde tevhide, burhân-ı temanu adıyla meşhur olan aklı istidlalde bulunulmuştur. Bu kanıtta (birinci anlamda

¹⁰ Yusuf, 36.

¹¹ Tur, 35.

¹² Tabii ki, bu kanıt, âyetteki “شَيْءٍ /şey” kelimesinin haricî tezahürünün “yaratıcı” olmasına bağlıdır. Fakat “شَيْءٍ” hakkında, hiçbirinin âyetin devamıyla bağdaşmadığı anlaşılan iki zayıf ihtimal daha vardır. Bkz: Muhammed Takî Misbah Yezdî, *Meârif-i Kur'ân*, Defter-i İntişârât-i İslamî, Kum, hicri şemsi 1367, s. 25.

¹³ Enbiya, 22.

akıl türünden) “ama gök ve yer fesada uğramadı, yerli yerinde duruyor. Öyleyse kâinatta tanrılar mevcut değildir” şeklindeki örtük öncül yer alır. Önemli olan, bu mantıksal kıyasta gerekliliğin beyanıdır. Yani: “Hayır. Birkaç tane tanrı olsaydı kâinat fesada uğradı.” Müfessirler bu gerekliliğin izahına dair çeşitli seviyelerde yer alan muhtelif açıklamalarda bulunmuştur. Lakin hepsi de bu akli kâinata taraftar olmuş ve verilenlerden yararlanarak âyeti açıklamaya koyulmuştur.¹⁴ Yine aynı kapsamda “من عرف نفسه فقد عرف ربه”, “Nefsini bilen Rabbini bilir.” hadisi misal verilebilir. Bu hadisin manası Kur’ân açısından teyit edilebilir mi? Kur’ân’da bu şekilde bir âyet gelmemiştir; ama akıl bu hükümle çelişenin aksini oluşturarak onu “نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ”, “Onlar Allah’ı unuttular da Allah da onları unuttu!”¹⁵ âyet-i şerifesine tatbik eder ve Kur’ân’dan bu hadis için teyit elde eder. Kısacası aklın bu manada hüccet olduğu, her iki fırkanın da kabûlüdür.

Kur’ân’dan Nazarî Hükümleri İstinbat Etmenin Kuvveti Manasında Akıl

“Kur’ân’ı anlamının imkânı ve tefsirin caizliği” bahsinde iki fırkanın tefsirin cevazı hakkındaki görüşünü incelemiştik. Orada, tefsirde gizli manayı istinbat ve keşiften söz edildiğinden akli çalıştırmaya ve üzerinde durmaya ihtiyaç duyulduğu söylenmişti. Dolayısıyla tefsirin caiz olduğuna inanan iki fırka açısından, Kur’ân âyetlerinden (aksiyomatik olanın karşısında) nazarî ahkâmı istinbat kuvveti demek olan aklın bu manası kabul ediliyor olmalıdır. Burada akıl, lügat manadan, âyetlerden, rivâyetlerden, sözün bitişik ve müstakil karînelerinden istifadeyle bilinmeyenleri keşfe girer, tahkik ve istidlalle Allah’ın âyetteki muradını anlamaya ulaşır. Diğer kaynakların verilerinin akla aşikâr olması ve kendi açısından karîne olduğunun ispatlanması gerektiği kesindir. Eğer akıl burada,

¹⁴ Bkz: Cevâdi Âmülî, *Tesnim-i tefsir-i Kur’ân-ı Kerim*, s. 119-123; Muhammed Takî Misbah Yazdî, *Meârif-i Kur’ân*, s. 68-78.

¹⁵ Tövbe, 67.

kıyasta kullandığı öncüllerden yararlanmak isterse ya açık ve kesin olmalı ya da kati tecrübeye dayanmalıdır. İşte bu sebeple muhtelif ilimlerde ortaya atılan ve doğruluklarına belirgin bir delilimizin olmadığı faraziyeleri Allah'ın muradını anlamada kullanamamaktayız.

Aklın bu anlamda hüccet olmasında da daha önce bahsedilen, esas itibariyle tefsirin caiz olmadığına inanan kimseler hariç iki fırka arasında ihtilaf yoktur.

Bu üç anlamda aklın hüccet olması, Kur'ân-ı Kerim'in zâhir sathında insanlarla Arapça ve diyalogun usûlü temelinde konuşması nedeniyledir. Konuşma dilinde maksadı ifade ederken âkilin takip ettiği metot, söz konusu manada akli kullanmaktır.

Şîi Tefsirde Aklın Kullanımı

Kur'ân tefsirinde dayanak olarak aklın Şîi ve Mu'tezili tefsire mahsus iki kullanımı daha vardır. Gerçi akılla ilgili bu telakkide her birinde kendine has birtakım farklılıklar görülmektedir.

Hüsn ve Kubh ve Hükümün Teşriini İdrakte Bağımsız Kuvvet Manasında Akıl

Akıl bu anlamda aslında kelam ve hikmet havzasında söz konusu edilerek kendi sahasında birçok tartışmaya girmektedir. Burada bahsimizin gerektirdiği şekilde ve şehid Mutahharî'nin *Adl-i İlahî* kitabındaki derli toplu mukaddimeden yardım alarak konuyu inceleyeceğiz.

İşin başında fiillerde “zâtî hüsn ve kubh” meselesi yer almaktadır. Fâili ve hârici tüm şartlar bir yana bırakılırsa acaba her fiil kendiliğinden zâtında iyilik ve zaruret taşır mı? Ya da zâtında çirkinlik ve gerekmezlik var mıdır? Yoksa bu vasıfların hepsi kararlaştırmaya mı bağlı ve göreceli midir? Fiillerin zâtî sıfatlarından bahsedildiğinden mecburen akıl meselesi ve bu sıfatları bulup çıkarmada aklın bağımsızlığı açıklanmak durumundadır. Çerçeve şöyledir: Acaba akıl, nesnelere iyi ve kötü olmasını idrakte bağımsız mıdır ve kendi başına onları kavrayıp teşhis etmeye güç yetirebilir

mi? Yoksa şeriatın yardım ve kılavuzluğuna mı muhtaçtır?¹⁶ (Bu yüzden zâtî hüsn ve kubh, aklî hüsn ve kubh olarak adlandırıldı.) Buradan “mülazeme kaidesi”, yani akıl ve şeriatın hükmünün gerekliliğe yol açması ilkesi doğmuştur. Akıl, bir işte zâtî maslahat veya hüsn ya da zâtî mefsetet veya kubh keşfettiğinde “limmî” delille ve istidlal yoluyla sebep-sonuç ilişkisine hükmeder. Bu durumda İslam şeriatı da o maslahatın ifasına veya mefsetetin defedilmesine hükmediyor demektir. O hüküm nakil tarikiyle bize ulaşmasa bile. Burada akıl, şeriatın hükmünü keşfetmede bağımsız bir kaynak olarak yerini almış olmaktadır. Şia açısından, eğer aklın bu manası inkâr edilirse nübüvvet iddiasının doğruluğunu sahte olanından ayırıp ispatlamak için yol kalmayacaktır. Bu, aklî iyi ve kötünün inkâr edilmesinin olumsuz sonuçlarından biridir.¹⁷

Şimdi şu soru gündeme gelmektedir: Ehl-i Sünnet'in (Eş'arîlerin) inkâr ettiği, ama Şia'da (ve Mu'tezile'de) makbul bulunan bu anlamda akıl, iki fırkanın tefsir görüşlerine hangi ölçüde etki etmiştir? Bu sorunun cevabı, bu bahsin çerçevesini tanımaya bağlıdır. Her ne kadar bu konu, kökeni *cebr* ve *ihtiyar* bahsi olan ve kendiliğinden *adalet* meselesini gündeme getiren (çünkü yalnızca ihtiyar halinde yükümlülük ve adil ödül-ceza anlam kazanacaktır. Eğer insanın özgürlüğü ve ihtiyarı olmazsa ve ilâhî irade ya da doğal etkenler karşısında eli kolu bağlı ve mecbur olursa yükümlülük, ödül ve ceza anlamını kaybedecektir.) fiillerin zâtî hüsn ve kubhu (aklî hüsn ve kubh) hakkında olsa da çerçevesi tevhidin meselelerine de esnemektedir. Nitekim orada da şu soru gündemdedir: Acaba ilâhî fiiller de insanların fiilleri gibi maksatların sonuçlarına mı bağlıdır? Allah'ın işlerinin de insanın işleri gibi “niçin”

¹⁶ Eş'arîler ahlaken iyi ve kötünün Allah'ın emir ve nehiyelerinden kaynaklandığına inanır. Allah'ın emrettiği her amel iyi ve nehyettiği her amel kötüdür. Bundan dolayı akıl nesnelerin hüsn ve kubhunu müstakil olarak idrak edemez, şeriatın kılavuzluğuna muhtaçtır. Bkz: Fahreddin er-Râzî, *el-Mahsûl fî ilmi'l-fıkh*, s. 24; Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar (Allâme Hillî), *Keşfü'l-murâd fî şerhi Tecrîdi'l-i'tikad*, s. 302; yine Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar (Allâme Hillî), *er-Risâletü's-Sa'diyye*, s. 53-59.

¹⁷ Bkz: *el-Beyân*, s. 36, 37.

ve “için”i var mıdır, en doğruyu ve tercihe şayan olanı mı seçmektedir? Yoksa bunların hepsi insana has özellikler midir ve Zât-ı Bâri'ye genellenmesi teşbihe mi girer, yani Hâlik'ı mahlûkla kıyaslamak mı olur da zâtî tevhide, zâtın muhtaç olmamasına, Hakk'ın zâtının benzeri bulunmaktan veya bir sebebin sonucu olmaktan münezze olmasına aykırı mıdır?

Bu tür kelimelerin mevzularının, aralarında Allah'ın “hakîm” olduğunu belirten âyetlerin, sıfatlarda tevhid ve fiillerde tevhid hakkındaki âyetlerin ve keza cebr ve ihtiyar hakkındaki âyetlerin de bulunduğu pek çok âyetin tefsirinde gözle görülür bir etkisi vardır.¹⁸

Şîa söz konusu manada aklın, âyetlerin tefsirinde hüccet olduğunu reddetmediğinden bu mevzularda, âyetleri tefsirde kendine has bir görüşü vardır. Şehid Mutahharî görüşünü şöyle yazar:

Şîa mektebinde adaletin aslı oluşu, aklın hürmeti, özgür şahsiyet, insanın tercih sahibi olması ve kâinatın hikmetli nizamı zâtî ve e'fâlî tevhide hâlel gelmeksizin ispat edilmiştir. İnsanın ihtiyarı, ona “ilâhî mülk”te şerik çehresi kazandırmadan ve [Mu'tezile'nin tefviz düşüncesindeki gibi] ilâhî irade insanın iradesine zorunlu ve mağlup gösterilmeden teyit edilmiştir. Buna mukabil kaza ve kader de [Eş'arîlerdeki gibi] neticesi insanın ilâhî kaza ve kader karşısında mecbur kalması olmaksızın sabit görülmüştür.

Şîa, tevhide ilişkili meselelerde [ve bu alandaki âyetlerin tefsirinde] sıfatlarda tevhidin taraftarı oldu ve Eş'arîlerin akidesini reddedip Mu'tezile'ye onay verdi. Bir farkla ki, Mu'tezile işi sıfatları nefy ve zâtın sıfatlardan temsil olduğuna kadar götürdü. Fakat Şîa, ilâhî maarifin en derin konularından biri olarak sıfatların zâtla ittihadına ve zâtın sıfatlarla aynı şey olduğuna inandı. Fiillerin tevhidinde ise Eş'arîlerin tarafını tuttu. Ama bir farkla ki, nedensellik nizamını, sonuçları, sebepleri ve müsebbipleri nefyetmedi. Şîa'nın kelim

¹⁸ Bkz: *el-Beyân*, s. 88; Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 93-96, “bahsü'l-cebr ve't-tefviz”. Yine bu konudaki rivayet tartışmasında şöyle yazar: Ehl-i Beyt İmamlarından gelen rivayetlere göre onlar bu konu hakkında şöyle demişlerdir: “Cebr de tefviz de söz konusu değildir, bu sadece iki durumdan biridir.” a.g.e., s. 97-105.

mektebinde zât, sıfat ve fiil tevhidi dünyada benzeri olmayan doruk noktasında açıklanmıştır...

Şii hekimler açısından adalet, Allah'ın mukaddes zâtının bir cebre ve kanuna mahkûm olmasını gerektirmeksizin ve Zât-ı Bâri'nin mutlak manada kâhîr oluşuna halel gelmeksizin vaki bir hakikat olarak tefsir edilir...

İnayet ve niyet meselesi de gayenin, fiilin gayesi ve failin gayesi olarak ayrılmasından sonra ve Bâri-i Teâlâ konusunda hikmetin manası gaye mefhumuna eşit olduğu ve nesnelere gayelerine bağlandığında açık bir yükümlülük haline gelir. Hekimler açısından her fiilin bir gayesi vardır ve Allah'ın mukaddes zâtı da küllî gayedir, yani gayelerin gayesidir. Nesnelere hepsi ondandır ve ona döner. [Kur'ân'da buyrulduğu gibi:

“وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ” /Elbette son varış Rabbine olacaktır.”]¹⁹

Şehid Mutahharî'nin, *Adl-i İlahî* kitabının ikinci baskısına yazdığı derinlikli ve ustalıkla mukaddime incelendiğinde Şîa'nın Mu'tezile'den ve yine Şîa'nın Eş'arîlerden ayrıldığı -esas itibariyle Masumların rivâyetlerinden kaynaklanan- noktalar gayet net görülecektir. Böylece Şîa'nın kelam ilminde Mu'tezile düşüncesinden etkilendiğini sürekli tekrarlayanlar ve buna bağlı olarak da tefsirde ikide bir gündeme getirenlerin²⁰ temelsiz ve bilgisiz iddialarının yersizliği anlaşılmış olacaktır.

¹⁹ Mutahharî, *a.g.e.*, s. 21, 22. Şehid Mutahharî bu mevzuu tanıttuktan sonra şöyle yazar: “Elbette ki, zikredilen başlıklardan her birinin geniş bir çerçevesi vardır. Bu mukaddime bundan daha fazla bu kategoriden bahsedilemez.” Şehid Mutahharî bu zeminde *Seyrî der Nehcül-belâga, Usûl-i felsefe ve reveş-i realism* (c. 5), *İnsan ve Serveneşt* kitaplarında bazı bahisleri ortaya koymuştur.

²⁰ Mesela ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. 2, s. 25 ve s. 128; el-Eş'arî, Ebül-Hasan, *Makalâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfû'l-musalliyîn*, tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut, hicri kameri 1416, c. 1, s. 105; Ahmed Emin, *Duhal-İslam*, c. 3, s. 268; Adam Mez, *Temeddun-i İslâmî der karn-i çeharom*, c. 1, s. 78; Abdülcabbâr Hemedânî, *el-Münye ve'l-emel*, s. 96.

Bu iddiaların saçmalığını anlamak için bkz: Hâşim Maruf Hasenî, *eş-Şîa beyne'l-Eş'âire ve'l-Mu'tezile*, Meşhed, Âstan-i Kuds-i Rezevî, hicri kameri

Nazarî İdrak ve Zâhirlere Te'vil Getirme Kuvveti Manasında Akıl

Bazen akıldan murat, elde etmek için fikir ve istidlale ihtiyaç duyulan ve birkaç mukaddimenin telif ve tanzimiyle hâsıl olan nazarî burhânı (aksiyomatik karşısında) idrak etmektir.²¹ Bu öncüller gayri yakîn zanlardan olması durumunda Allah'ın muradını anlamak için karîne yerini tutamaz. Fakat eğer birkaç yakîn mukaddime (aksiyomatik veya kesinliğe varan aksiyom) hâsıl olursa kati kanıt biçiminde zuhur edip Allah'ın kelamını doğru anlamak için karîne oluşturacaktır. Örnek olarak “إِلَى رَبِّهَا” *وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ. إِلَى رَبِّهَا* “*NAẒİRَةٌ*”, “O gün yüzler ıslıl ıslıl parlar: Rablerine bakıp durur.”²² âyet-i şerifesinde akıl, birkaç mukaddimenin telif ve tanzimiyle kati burhân biçiminde Allah Teâlâ'nın baş gözüyle görülmesinin muhal olduğunu ispatlamaktadır.²³ Burada (eğer *إِلَى رَبِّهَا نَازِرَةٌ* / *Rab-*

1403. Bazı âlimler çok sayıda delille Mu'tezile'nin Şia'dan etkilendiğini ispatlamıştır. Bkz: Kasım Cevadî, “Tesir-i Endişehâ-yi Kelamî-yi Şia ber Mu'tezile”, *Heft Âsuman* dergisi (s. 1, Bahar 1387), s. 122-149. Bahsin tarihsel seyrine işaret ederek şöyle yazar: “Şia'ya muhalif olanların tamamen habersiz olduğu önemli noktalardan biri, Masum İmamların sözlerinde geçen özel bakış ve onların beyanlarında görülen çok sayıda kelam ve felsefe bahisleridir. Özellikle İmam Ali, İmam Seccâd (*es-Sahîfetü's-Seccâdiyye*'de), İmam Sâdık ve İmam Rızâ'nın (a.s.) sözlerinde bu özellik fazlasıyla yansımaktadır. Bu metinlere dikkat edildiğinde Şii kelamının özgünlüğü somutlaşmaktadır...” Müellif daha sonra Şia ve Mu'tezile'nin muhtelif zeminlerde birbirinin karşısındaki konumunu ortaya koyar ve Şeyh Müfid'in *Evâ'ilü'l-Makâlât* kitabından Şia ve Mu'tezile'nin kelamî ihtilaflarının bir listesini yaparak şu sonuca varır: Eğer Şia fikirlerini Mu'tezile'den almış olsaydı onlarla bu ölçüde ihtilafa düşmesi açıklanamazdı. Keza Şia'nın Mu'tezile ile münazaraları, Şia'nın Mu'tezile aleyhindeki kitapları (Necâşî'nin *Ricâl'i* ve Nedim'in *Fihrist*'inde zikredilir) ve Mu'tezile'nin Şia'ya reddiye olarak kaleme aldığı kitaplar (Nedim'in *Fihrist*'inde geçer) bu ithamı reddeden açık delillerdir. Daha sonra müellif makalenin devamında Şia'nın Mu'tezile üzerindeki etkisini ispatlamıştır.

²¹ Bkz: *el-Mantık*, c. 1, s. 21.

²² Kıyamet, 22, 23.

²³ Bkz: Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar (Allâme Hillî), *Nehcü'l-müstersidîn fi usûli'd-dîn*, tahkik: es-Seyyid Ahmed el-Hüseynî, Kum, Mecme'uz-Zehâir,

lerine bakıp durur.” çehrelerin baş gözünü Allah'a bakmasını temel alıyorsa) onu âyeti anlamak için karîne-i sâriفة olarak kullanmakta²⁴ ve şöyle demektedir: Bu âyetten murad, baş gözünü Allah Teâlâya bakmak değildir ve âyet te'vil edilmelidir. Yahut “وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا”, “Rabbin ve melek saf halinde gelir.”²⁵ âyetinde de “جَاءَ / gelir” fiili “رَبُّكَ / senin Rabbin”e isnat edilmiştir. Ama Allah Teâlâ için gidiş geliş ve mekânsal intikalın muhal olmasına aklın kati burhânı sabit olduğundan²⁶ bu isnadın mecazî isnad, diğer bir ifadeyle akli mecaz olması karînedir. Ve başka âyetler.²⁷

Kaynak rolü oynayan (aydınlatma rolü değil) bu anlamda akıl Şîa açısından hüccettir ve âyetlerin zâhirini onun aracılığıyla te'vil kabiliyeti mümkündür. Elbette ki, söylendiği gibi, nazarî idrakın, aklın kati burhânı şeklinde zuhur etmesi durumundadır, akli zanlar veya gayri yakîn öncüllerden oluşan kıyaslar biçiminde değil.

Bazı Şîi rivâyetlerde de aynı akli burhân belirtilerek bu âyetler tefsir edilmiş ve zâhirlerini te'vil yoluna gidilmiştir.²⁸Bu rivâyetler de

---

s. 50; Nasîrüddin Tûsi, *Tecridü'l-i'tikad*, s. 230, 231; Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar (Allâme Hillî), *Keşfü'l-murâd fi şerhi Tecridü'l-i'tikad*, s. 230, 231. Şîi müfessirler bu kanıt temelinde âyete mana vermiştir. Bkz: Tabâtabâi, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*, c. 20, s. 112; Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsi, *et-Tibyân fi tefsiri'l-Kur'an*, 10, s. 197; eş-Şerif el-Murtaza, *el-Emâli= Gurerü'l-fevâ'id ve dürerü'l-kalâ'id*, c. 1, s. 27-36.

²⁴ Bazı büyüklerimizin ifadesiyle burada akli burhan sadece karine-i sâriفة sınırındadır ve karine-i muayyine değildir. Yani yalnızca lafzî kendiliğinden onda zâhir olan manaya delaletten vazgeçirtir. Fakat lafzın manasını ve söyleyenin muradını tayin etmeye herhangi bir delalet yoktur. Netice itibarıyla muradı belirlemek için başka bir karineden yardım almak gerekir. Bkz: *Reveşşinasi-yi tefsîr-i Kur'an*, s. 190.

²⁵ Fecr, 22.

²⁶ Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar (Allâme Hillî), *Nehcü'l-müstersîdin fi usûli'd-dîn*, s. 51; *Keşfü'l-murâd fi şerhi Tecridü'l-i'tikad*, s. 227.

²⁷ Mesela En'am, 3; Zuhruf 55; Taha, 5.

²⁸ Bkz: Huveyzî, a.g.e., c. 5, s. 574, h. 20; Şeyh Sadûk, *et-Tevhid*, s. 132, 133 (bâbü'l-kudret), h. 15, s. 162, 168 ve (bâb 26), h. 1, 2. Keza yine Şeyh Sadûk, *İlelû's-şerâ'i'*, c. 1, (bâb 98, illetü ihticab Allah celle celaluhu an

Şîa'nın Ehl-i Beyt'ten etkilendiğine delil oluşturmakta ve Mutezile'den etkilendiğini öne sürenlerin ithamını reddetmektedir.²⁹ Bu anlamdaki aklın hüccet olması Şîa ve Mu'tezile'ye mahsustur. Tabii ki, her birinin bu anlamdaki akıldan anladığına bağlı farklılıklarla birlikte.

Sözün sonunda belirtilmesi gerekli olan bir nokta da tefsir rivâyetlerinin sağlam mı, çürük mü olduğunu anlamada aklın diğer kullanımına kısa bir bakıştır. Şîa açısından tefsir rivâyetleri eğer burhânî akılla çelişki içindeyse geçersizdir. Doğru biçimde te'vil edilebiliyorsa başka. Şîa, Ehl-i Beyt İmamlarından nakledilen ve ispatlananları asla burhânî aklın hilafına olan konuların kapsamına sokmaz. Masumdan sâdır olan her şey hak ve hakikatın ta kendisidir (bazı büyüklerimiz söylediğine göre Katâde, İkrime vs. gibi müfessirlerden gelen haberlerde burhânî akılla çelişen durumlar görülebilse de³⁰). Masumlar (Peygamber ve Ehl-i Beyt'in sünnetinin hüccet olduğu bahsinde görüldüğü gibi) ilim ve hikmet ma-

---

halkihi), s. 119; el-Meclisî, *a.g.e.*, c. 3, s. 318, s. 334, h. 45 ve c. 4, s. 4, h. 6, s. 5, h. 8, s. 64, h. 5 ve diğerleri.

²⁹ İlginçtir, Zehebî, Seyyid Murtaza'nın *Emâlî*'sini Mu'tezile tefsirlerin arasında zikredip reyle tefsir veya bid'atçı firkaların tefsiri sayıp kötüler. Bkz: ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. 1, s. 363. Oysa Seyyid Murtaza, *Emâlî* kitabında şöyle yazar: “Şunu bil ki, ‘Adl’ ve ‘Tevhid’ Emîrül-mü'minin'in (a.s.) konuşma ve hutbelerinden alınmıştır. Onun konuşma ve hutbeleri; bu hususları aslından fazla olmaksızın ve üstüne söz söyle imkânı bırakmaksızın tazammum eder. Onun hutbe ve sözlerinden bize ulaşanları inceleyen kimse kaçınılmaz olarak, ‘ondan sonra gelen mütekellimlerin tümünün ortaya koyduğu şeylerin, sadece onun sözlerinin tasnif ve tafsilinden ibaret olduğunu’ görecektir. Bu hususta onun evlatlarından bize rivayet edilen sözler ihata edilemeyecek kadar fazladır, biz bu konu hakkında, sadece kastımızı beyan sadedinde az bir miktarı ortaya koyduk.” (eş-Şerif el-Murtaza, *el-Emâlî= Gurerü'l-fevâ'id ve dürerü'l-kalâ'id*, c. 1, s. 148). Daha sonra bu konuda birçok rivayet zikreder.

³⁰ Bkz: Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 3, s. 185. Başka bir yerde Ehl-i Sünnet kaynaklarından teşbihe delalet eden üç hadis zikrettikten sonra şöyle der: “Bu rivayetler Allah hakkında teşbih vehmi içermektedir ve akli burhanlara ve aziz kitabın nassına aykırıdır. Bu yüzden ya sâkitturlar, ya da te'vil edilmeleri gerekir.” *a.g.e.*, c. 19, 390.

denidir ve kendi rivâyet silsilesini ilâhî ilmin sınırsız mahzeniyle irtibatlandırmıştır. Sözleri Kur’ân’ın tefsiridir ve vahiyden gelmektedir. Bu sebeple sözleri kesinlikle burhânî akılla bağdaşır. Tabîi ki bu, herkesin o sözleri idrak edebileceği manasına gelmez. Bu nedenle aklın idrak alanına sığmayan (aklî hükümle dönüştürülemeyen değil) bir rivâyetle karşılaşıldığında onu atıp reddetmemek gerekir. Bilakis burada fitrata uygun aklî risalet, vukufiyetlerin sınırını temyiz edebilmektedir. Kendi kısıtlarının farkında olan nice akıl, onları reddetmek ve iptal etmek yerine “bilmiyorum” hükmüne varır. Dolayısıyla böyle durumlarda salim aklın tek yargısı “Bu konunun dönüştürülebileceği bir delil bilmiyorum” demektir.³¹

---

³¹ Bkz: Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsiri'l-Kur’ân*, c. 1, s. 12, s. 290, 293, c. 13, s. 352. Allâme bu konularda (ve diğer yerlerde) bazı rivayetler naklede ve şöyle yazar: “Bunun muhal oluşuna dair aklî bir delil yoktur.”

III

Sahâbe Görüşünün Kur'ân Tefsirinde Delil Olması

Hedef: El-i Sünnet açısından Sahâbe görüşünün Kur'ân tefsirinde hüccet olduğunun incelenmesi.

Giriş

Tefsirde sahâbe görüşünü incelerken üç alanı birbirinden ayırmak ve her birini ayrı ayrı araştırmak gerekir. Çünkü Allah Resûlü'nün sahâbîsi bazen hadis ravisi olarak Kur'ân tefsirine dair Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a.) rivâyet nakletmekte, bazen vahyin nüzûlünün şahidi sıfatıyla kendi zamanının şartlarının gereğine binaen âyetlerin tefsirinde müdahil olan (câhiliyenin âdâbı, gelenekleri ve sadr-ı İslam'da yaşanan olaylar gibi) karîneler, şahitler ve nüzûl sebeplerinden bahsetmekte ve bazı yerlerde de Kur'ân âyetinden kendi istinbatını açıklamaktadır. Bu üç alanın her birinin ayrı ayrı incelenmesi gereken kendine has şartları ve özellikleri vardır.

Ele alınması lazım gelen bir diğer nokta da sahâbenin tefsir konusunda beyan ettiği görüşlerin sayısının bilinip bilinmediği, onlara ait tefsir rivâyetlerinin çeşitleri ve sahâbenin Kur'ân'ı tefsir ederken başvurduğu kaynaklardır. Ayrıca sahâbenin söz konusu üç alandaki görüşlerinin ispatlanması sırasında karşı karşıya kalınan güçlüklerin de bilinmesi gerekir.

Terminoloji

“Sahâbe (صحابة)” kelimesi lugatta “yoldaş” ve “dost” manasında “ص.ح.ب” kökündendir.¹ Fakat ulema bu kelimenin istilâhî kullanımını konusunda bir tek görüşte değildir. Bu sebeple kimileri, bu kelime konusunda hadis ulemasının görüşü ile usûl ulemasını görüşü arasında fark olduğunu belirterek şöyle der:

Hadis uleması bu kelimeye şöyle mana vermiştir:

Sahâbî, iman halinde Allah Resûlü'nü görmüş ve Müslüman olarak dünyadan göçmüş olana denir.²

Usûl uleması ise şöyle der:

İman halinde Allah Resûlü'nü gören ve örfte arkadaş ve yoldaş adı verilebilecek şekilde onunla uzun süre birlikte olan herkese sahâbe denir.³

Şîa'dan *Mikbâsu'l-hidâye* müellifi de bu kelimeye ilişkin birkaç tarif naklettikten ve onları tartıştıktan sonra Şehid-i Sâni'nin tanımını kabul eder. Bu tarif şöyledir:

Sahâbî, Allah'ın Peygamberi'ni (s.a.a.) iman halindeyken gören ve Müslüman olarak dünyadan ayrılan kimseye denir. Bu arada -baştaki iman ve sondaki İslam- irtidat vuku bulsa bile.⁴

Bu, sahâbî tarifi istilâhî manada doğru bir tarif gibi görünmektedir.

Sahâbe Görüşünün Tefsirde Hüccet Olmasının Delili

Ehl-i Sünnet'in tefsirdeki dayanağı Kur'an'dan (Kur'an'ın Kur'an'la tefsir) ve Allah Resûlü'nün (s.a.a.) sünnetinden sonra sahâbe

¹ el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fî tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, s. 507.

² İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, c. 1, s. 4.

³ Selkîni, *el-Müyesser fî usûli'l-fıkh*, s. 170.

⁴ Ali Ekber Gaffârî, *Telhîsu miyâsi'l-hidâye*, Câmîatü'l-İmâmi's-Sâdık, hicri semsi 1369, s. 200.

görüşleridir. Sünnî âlimler bu konuda müttefiktir. Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında tüm sahâbenin görüşünün Kur'ân tefsirinde hüccet olduğuna dair Allah'ın Peygamberi'nden (s.a.a.) özel bir rivâyet delili göze çarpmamaktadır. Ehl-i Sünnet uleması da bu konuda bir rivâyete sarılmamıştır.⁵

Esas itibariyle Ehl-i Sünnet'in bu konudaki delilleri itibarîdir (nakil dışı). Bu deliller de birbirine benzer ve Ehl-i Sünnet'in Allah Resûlü'nün (s.a.a.) sahâbesiyle ilgili telakkisine ve sahâbenin vahin nüzûlü sırasında hazır bulunmasına dayanır. İbn Kesîr (vefatı hicri kameri 774) bu konuda şöyle yazar:

Bir âyetin tefsirini Kur'ân'da ve sünnette bulamadığımızda sahâbenin görüşün müracaat ederiz. Onlar tefsirde daha bilgilidir. Çünkü onların zamanına mahsun karîne ve hallere şahit oldular. Ayrıca onlar tam anlayış ve doğru bilgiye sahiptir ve sâlih amel üzere dirler. Özellikle de Hulefâ-i Râşidîn, Abdullah b. Mes'ûd... ilim deryasının âlimi Abdullah b. Abbâs gibi sahâbenin büyük âlimleri.⁶

Zehebî de yaklaşık 7 asır sonra İbn Kesîr'in kelimelerini tekrarlamış (belki de onun lafzını taklit ederek) ve ona yalnızca bir cümle eklemiştir:

⁵ Bu konuda genel olarak “أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم”, “Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uysanız hidayeti bulursunuz.” hadisine tutunuyor olabilirler. (Bkz: el-Beyhâkî, *el-İ'tikad 'alâ mezhebi's-selef Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1406, s. 181; Kadî İyâz, *eş-Şifâ' bi-ta'rîfi hukuki'l-Mustafa*, s. 613). Lakin bu hadis, senedindeki zaafa, hatta Ehl-i Sünnet'in itirafıyla (Bkz: İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *İlâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn*, s. 223; Kadî İyâz, *a.g.e.*, s. 613; *Ta'likâtü'l-Becâvî*, Ali Muhammed; İbn Hazm ve Hâfız Irakî'den nakille bu hadisi zayıf, hatta mevzu kabul eder.) uydurma olmasına ilaveten delalet açısından da çürüktür. Esasen birbiriyle çelişki halindeki sahâbenin hepsinin sünnetine uymak mümkün değildir.

⁶ *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, c. 1, s. 3; İbn Atıyye de tefsirde sahâbeden aldığı her şeyi iyi sayar ve öncelikli kabul eder. Şöyle der: Çünkü onlar âyetlerin nüzûlüne şahit oldular. Kur'ân onların diliyle nazil oldu. (Bkz: İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. 1, s. 50).

Çünkü ihtimaldir ki onların tefsire dair söyledikleri Allah Resûlü'nden (sallallahu aleyhi [ve âlih] ve sellem) işitilmiş olabilir.⁷

Dr. Menî' Abdülhalîm Mahmud da “resmu menhec selefi li't-tefsîr” başlığı altında şunları yazar:

Sahâbe, âyetlerin nüzûlüne şahitti ve Kur'ân'ın nüzûl sebepleriyle aynı zamanda yaşadı. Nâsîh ve mensuhu biliyor, Kur'ân'a hâkim olan şartları ve Allah Resûlü'nün (s.a.a.) açıkladığı manaları hissediyordu. Onların [âyetlerden] anlayışı, en güçlü ictihad ve istinbattan daha barizdir.⁸

Bu metodun İbn Teymiyye'nin düşüncesinden alındığını kabul eder ve onu makbul bulur.⁹

Bu konudaki ikinci delil, Ehl-i Sünnet'ten İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim Cevziyye gibi bazılarının görüşüdür. Şöyle derler: “Allah Resûlü Kur'ân'ın tüm anlamlarını ahabına beyan etti.”¹⁰

İbn Kayyim, sahâbenin Kur'ân'ın tamamının tefsirini Allah Resûlü'nden (s.a.a.) miras aldığını ispatlamaya çalışmıştır.¹¹ Bunu temel alan İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in iddiası şudur:

Selefin [başlarında sahâbe yer alır] tefsirdeki ihtilafı ağırlıklı olarak çeşitlilik ihtilafıdır, tezat ihtilafı değil [yani görüşlerini uzlaştırmak mümkündür].¹²

Öyle anlaşılıyor ki, İbn Teymiyye'den önce Hâkim Nisâbü'rî de (vefatı 405) büyük ölçüde aynı görüşteydi. Şöyle der:

⁷ ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, a.g.e., c. 1, s. 271 ve 277.

⁸ Menî' Abdülhalîm Mahmud, *Menâhicü'l-müfessîrin*, s. 206.

⁹ A.g.e.

¹⁰ İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, s. 9.

¹¹ İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-'âlemîn*, c. 1, s. 11.

¹² İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, s. 11. Yine bkz: ed-Doktor Sabrî el-Mütevellî, *Menhecü Ehli's-Sünne fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, hicri kameri 1406, 35.

Ehl-i Sünnet nezdinde sahâbînin tefsiri, Allah Resûlü'nden merfu hadis seviyesindedir.¹³

Hâkim Nisâbü'rî bu görüşü Buhârî ve Müslim'e nispet ederek şöyle yazar:

Buhârî ve Müslim'e göre vahye ve Kur'an'ın nüzûlüne şahit olmuş sahâbînin tefsiri müsned hadis sayılır [yani tefsiri Allah Resûlü'nden rivâyet seviyesindedir. Aslında Allah Resûlü'nün tefsiridir].¹⁴

Hâkim, bu değerlendirmesini tabii ki, başka bir yerde şöyle izah etmiştir: Sahâbînin tefsiri, âyetin nüzûl sebebi hakkında haber vermesi durumunda müsneddir. Çünkü bu konuda sahâbînin görüşüne yer yoktur ve Allah'ın Peygamberi'nden merfu hadis telakki edilir. Zira sahâbe adildir ve ilimsiz sözü Allah'a nispet etmekten kaçınırlar. Bunun bir örneği Câbir'in hadisidir. Şöyle anlatır:

Yahudiler, eşiyile arkasından ve tabii mecradan cinsel ilişki kuran kimsenin çocuğunun şaşı olacağına inanırdı. Bunun üzerine Allah [bu vehmi reddederek] şöyle nâzil buyurdu: “نَسَاؤُكُمْ حَزْتُ لَكُمْ”

Câbir'in bu âyetin nüzûl sebebi hakkındaki sözü kendi re'yi ve görüşüne dayanmamaktadır. Bilakis kesinlikle Allah Resûlü'nden (s.a.a.), âyetin Yahudilerin vehmini reddetmek üzere nâzil olduğunu işitmiştir. Çünkü Câbir için bundan başka yol yoktur.¹⁵

Üçüncü delil İbn Mes'ûd'dan nakledilen bir rivayettir. Şöyle der: “Bizden 10 âyet öğrenen, âyetlerin manasını ve onlarla ameli öğrenmeden bırakmazdı.”¹⁶

Şâtübî de müfessilerin ilim mertebelerini sayarken sahâbe ve tâbiîni birinci sırada zikreder ve onları “ilimde derinleşenler”

¹³ *el-Burhân*, c. 2, s. 157.

¹⁴ el-Hâkim el-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, c. 2, s. 258.

¹⁵ Bkz: Muhammed Hadî Ma'rîfet, *et-Tefsir ve'l-müfessirûn fî sevbihi'l-kaşîb*, c. 1, s. 303-305.

¹⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 1, s. 27 ve *el-Burhan*, c. 2, s. 157.

(râsihûn) kabul eder. Diğerlerini ise onların ilim ve anlayışıyla mukayese edilemez bulur.¹⁷

Zehebî açısından da tefsirde sahâbe ve tâbiînin mezhebine sırt çevirenler pek çok hataya düçar olur ve Kur'ân'ı kendi re'y ve hevâlarıyla tefsir ederler.¹⁸

Ehl-i Sünnet, delil ve şahitlere dayanarak tefsirde bazı sahâbe hakkında ayrı bir bahis açmıştır. Bunun sebebi de sahâbenin Allah Resûlü'yle (s.a.a.) vakit geçirme süresinin farklı olmasıdır. Öğrenmeye eğilimleri ve Kur'ân maarifini idrak kapasitesi onlar arasında eşit değildir.¹⁹

Bu yüzden sahâbenin tefsir rivâyetlerinin sayısı aynı seviyede olmamaktadır.²⁰ Hüd b. Muhakkim bu konuda Allah Resûlü'nün (s.a.a.) İbn Abbâs hakkındaki duasını zikreder: “اللَّهُمَّ فَهِّهْ فِي الدِّينِ” “وَعَلِّمَهُ التَّأْوِيلَ”, “Allah'ım, onu dinde fakîh kıl ve [Kur'ân'daki] te'vili ona öğret.” Keza İbn Mes'ûd'un sözü de böyledir: “Biz 10 âyet öğrenir ve âyetlerin manasını öğrenmeden geçmezdik.”²¹ Ondan sonra İbn Cerîr et-Taberî daha fazla tafsilatla bu zeminde birtakım rivâyetler nakleder. Bu cümleden olarak İbn Mes'ûd şöyle der: “İbn Abbâs Kur'ân'ı en iyi açıklayan kişidir.” Kur'ân'ın tamamının Mücâhid b. Cebr (tâbiünden, vefatı hicri kameri 104) tarafından İbn Abbâs'ın yanında öğrenilmesi ve yine İbn Mes'ûd'un sözü: “Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yeminle, Allah'ın Kitabı'nda kimin hakkında ve nerede indiğini bilmediğim hiçbir âyet nâzil olmamıştır. Eğer Allah'ın Kitabı'na benden daha vâkıf biri olduğunu öğrenir-

¹⁷ Kâsımî'den nakille, *Mehâsinü't-te'vil*, c. 1, s. 166.

¹⁸ ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, a.g.e., c. 1, s. 281.

¹⁹ Tâbiünden Mesrûk b. el-Ecda'nın söylediği gibi: “Muhammed'in (s.a.a.) ashâbiyla oturduğumda onları kapasite bakımından farklı barajlar gibi gördüm. Bazı barajlar bir tek kişiyi doyurur, bazıları iki kişiyi ve bazıları da yüz kişiyi. Nihayet yeryüzündeki herkesi sulayabilecek kapasitede bir baraj da vardır.” Bkz: Muhammed Hadî Ma'rifet, *et-Tefsir ve'l-müfessirûn fi sevbihi'l-kaşib*, c. 1, s. 204.

²⁰ Bkz: el-Müttakî el-Hindî, a.g.e., c. 2, fasl fi't-tefsir, s. 353-563.

²¹ Hüd b. Muhakkim, *Tefsîru Kitabillâhi'l-Azîz*, c. 1, s. 71.

sem onun yanına giderdim [ondan öğreneyim diye].”²² İbn Atıyye de müfessirlerin başı ve sahâbe arasında doğrulayıcı olarak İmam Ali'yi zikreder. Ondan sonra Abdullah b. Mes'ûd, Ubeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Ömer ve İbnü'l-Âs'ın geldiğini belirtir.²³ Ebû Hayyân da İbn Atıyye'nin görüşünü tekrarlar ve onları tefsirde sahâbenin meşhurları olarak adlandırır.²⁴ İbn Cizî de aynı minvalde sahâbenin müfessirlerini sayar.²⁵ Dolayısıyla tüm sahâbe Kur'ân müfessiri olarak tanınmamaktadır. İçlerinden yalnızca birkaç kişiye bu sahada yer verilmektedir.

Sahâbe Görüşünün Tefsirde Hüccet Olmasının Değerlendirilmesi

Sahâbî sözünün hüccet olup olmadığını incelerken iki makam birbirinden ayrılmalıdır:

1. Tefsirde ravi olarak sahâbî kavli.

2. Istılahta mevkuf hadis veya eser olarak belirtilen tefsirde ic-tihaddan alınmış sahâbî kavli.

Âyetlerin tefsirinde ravi olan sahâbî konusunda diğer hadisler gibi sened ve delalet tenkidi yapılmalıdır. Çünkü:

Birincisi: Her ne kadar Ehl-i Sünnet tüm sahâbeyi âdil görse de sahâbenin hepsinin adil olduğu kesin değildir ve hadisin ravisinin adil olup olmadığı netleştirilmelidir. Gazzâlî bu konuda şöyle yazar:

Müttekaddimun ve cumhur Ehl-i Sünnet sahâbenin adil olduğunda müttefiktir. Çünkü Allah onların adil olduğunu beyan etmiş ve kitabında onları övmüştür. Bu da bizim itikadımızdır. Onlardan birinin bilerek fıkı işlediği kesin delille ispatlanırsa başka. Ama bu şekilde bir irtikap ispatlanmış değildir. Dolayısıyla sahâbenin adaletinin tartışılmasına ihtiyaç yoktur.²⁶

²² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 65, 66.

²³ İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. 1, s. 47-50.

²⁴ Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, *a.g.e.*, c. 1, s. 13.

²⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, c. 17, s. 9, 10.

²⁶ Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstasfa min 'ilmi'l-usûl*, s. 204.

Süyütfî de Allah Resûlü'nün (s.a.a.) nübüvvet özelliklerinden birini tüm sahâbenin adaleti olarak gösterir.²⁷ Bu prensip (tüm sahâbenin adil olması) sahâbe ve Ehl-i Sünnet'ten bir grup açısından âyetlere, rivâyetlere ve tarihsel şahitler dayanarak ciddi mü-nakaşaların konusu yapılmıştır.²⁸

İkincisi: Allah Resûlü'nden mütevatir hadislerde “*لا تكذبوا علي* / Benim adıma yalan isnatta bulunmayın.” buyrulması Allah Resûlü'ne yalan isnat etmekten kaçınmayı ispatlamaktadır.²⁹ Nitekim biz-zat Peygamber'in asrında³⁰ ve ondan sonra böyle durumlar vuku

²⁷ Celâlüddîn es-Süyütfî, *el-Hasâ'isü'l-kübrâ*, c. 2, s. 267. Ehl-i Sünnet'in sahâbenin adaleti çevresindeki görüşleri hakkında bkz: İzzeddin Ali b. Ebî el-Kiram İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gabe fi ma'rifeti's-sahâbe*, Beyrut, c. 1, s. 3; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, c. 1, el-faslu's-sâlis, s. 10-14; el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 16 s. 297.

²⁸ Mesela bkz: el-Fazl b. Şâzân el-Ezdi en-Nişâbüri, *el-İzah*, tahkik: Celâleddin el-Hüseynî Urmevî, Menşuratu Câmiat Tahran, s. 229; Şeyh Müfid, *el-İfsâh fi'l-imâme*, Mü'temerü'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, Kum, hicri kameri 1413, s. 40-41; Hüseyin b. Abdüssamed el-Âmilî, *Vusûlü'l-ahyâr ilâ usûli'l-ahbâr*, tahkik: Abdullatif el-Kuhkemerî, Matbaatu Hayyam, Kum, hicri kameri 1401, s. 163; es-Seyyid Ali Han eş-Şirâzî, *ed-Derecâtü'r-refiatü fi tabakâti's-Şia*, Müessesetü'l-Vefâ, Beyrut, hicri kameri 1405, s. 9-41; es-Seyyid Murtaza el-Askerî, *el-Kur'ânü'l-Kerim ve rivâyâtü'l-medreseteyn*, s. 113-137; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makasid*, tahkik: Muhammed Abdurrahman Umeyre, Menşurâtu'r-Razî, Kum, hicri kameri 1409, c. 5, s. 310, 311. Anlatıldığına göre eskilerden İbn İmad Hanbelî ve Şevkânî, müteahhirundan da Muhammed Abduh, Reşid Rızâ, Makbelî, Seyyid Kutub, Ebû Reyve bu görüşe (tüm sahâbenin adil olmadığı) eğilimlidir. Bkz: *es-Sahâbe fi'l-Kur'ân ve's-sünne ve't-târih*, Merkezu'r-Risale, Kum, Hicri kameri 1419.

²⁹ el-Buhârî, *a.g.e.*, kitâbü'l-ilm babu ism men kezebe ale'n-Nebiyy, İbn Hacer bu hadisleri mütevatir kabul eder. Bkz: İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*, bi-İşraf: Muhibbüddin el-Hatîb, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, c. 1, s. 203 ve Kâsmî, *Kavâidu't-Tahdis*, s. 179.

³⁰ Bkz: Ebû Reyve, *a.g.e.*, bâbü el-kezzâb ale'n-Nebiyy fi hayatihî, s. 65; İbn Hazm, *a.g.e.*, c. 2, s. 582; *Nehcü'l-belâga*'da da (hutbe: 210) İmam Ali (a) şöyle buyurur: *قد كذب علي رسول الله حتى قام خطيباً فقال: من كذب علي متعمداً* / Nitekim Resûlullah'ın (s) sağlığında dahi onun adına

bulmuştur. Bu hadis de uydurma olsa bile yine de Allah Resûlü'ne yalan isnat ediliyor ve hadis uyduruluyordu.

Üçüncüsü: Sahâbe rivâyeti doğrulamada farklı davranmaktadır. Bir sözün doğru olup olmadığı konusunda aynı şekilde hareket etmemektedir. Ömer b. el-Hattâb, Abdurrahman b. Avfı tasdik ederek şöyle der: “Sen bizim nezdimizde adil ve razı olunmuş birisin.” Fakat Ebû Musa Eş'arî'ye de şöyle der: “Sözünün doğruluğuna şahit göster.”³¹ Zehebî bu davranışı izah ederken şöyle demektedir:

Her ne kadar Peygamber'in (sallallahu aleyhi [ve âlihi] ve sellem) ashabının hepsi adilse de bazılarının adaleti daha fazladır. Bu sebeple Ömer, Abdurrahman'ın haberini şahitsiz kabul etmektedir.³²

Dördüncüsü: Sahâbe Allah Resûlü'nden (s.a.a.) naklettiği her şeyi Peygamber'in kendisinden işitmemişti. Sahâbî Bera b. Âzib sahih senedle şöyle nakleder:

ما كل ما نحدّثكم عن رسول الله صلى الله عليه [و آله] و سلم سمعناه من رسول الله صلى الله عليه [و آله] و سلم و لكن سمعناه و حدثنا أصحابنا و لكننا لا نكذب³³

“Size Resûlullah'tan aktardıklarımızın hepsini biz Resûlullah'tan işitmiş değiliz. Şu var ki, ashâbımız bize rivayet ederken işitirdik. Ancak biz yalan söylemeyiz.”

Beşincisi: Sahâbenin kendisi birbirini tenkit eder ve hatalı bulurdu. Mesela Aişe, Allah Resûlü'nden (s.a.a.) “Ölü, ailesinin ağlamasından eziyet duyar.” şeklinde nakleden Ömer ve İbn Ömer'in

---

hadis uydurdular. Resûlullah bunun üzerine minbere çıkarak şöyle hitap etti: 'Benim adıma bilerek yalan isnad eden cehennemdeki yerine hazırlansın.'”

³¹ Ebû Reyve, a.g.e., s. 73.

³² a.g.e., s. 73.

³³ Ahmed İbn Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, tahkik: Vasiyallah (Muhammed) Abbas, el-Mektebül-İslâmî, Beyrut, hicri kameri 1408, c. 2, s. 410, sayı 2835.

hadisi hakkında şöyle der: “Yalansız hadis söylüyorsunuz. Ama kulak hata edebilir. Allah'a yemin olsun ki, Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi [ve âlihi] ve sellem) böyle bir hadisi yok.”³⁴

Bu deliller ve karîneler göstermektedir ki, bir sahâbîden Kur'ân tefsiri (veya tefsir dışında) nakledilen bir hadis diğer hadisler gibi sened ve delalet tenkidine tâbi tutulmalıdır. Sırf sahâbîden nakledilmiş olması bir söze rivâyet itibarı kazandırmaz. Mütevatir veya daha hafif bir haberin kesin karîne içermesi durumu hariç. Böyle bir durumda Kur'ân âyetleri için beyan kabul edilebilir. Buna ilaveten, ispat makamında da sahâbe ve diğerlerinin (tâbiin gibi) tefsir rivâyetleri birtakım güçlüklerle yüz yüzedir. Bunlardan biri de Ehl-i Sünnet arasında yaklaşık bir buçuk asır süren ve doğal olarak da hadislerin metninde tağyir ve tebdile yol açan hadis yazımı ve yayımına getirilmiş yasaktır.³⁵ Bu durum, Ehl-i Sünnet'in itirafına göre Kur'ân tefsirinde sayısız rivâyet uydurulmasına³⁶ yol açan hadislerin vazedilmesine ve sahâbeye nispet edilmesine sebep olmuştur. Öyle ki, Ahmed b. Hanbel gibi kimileri şöyle der:

Üç şeyin aslı astarı yoktur: Tefsir, melâhim (savaşlar ve isyanlar çevresindeki öyküler) ve megazi (cengâverlerin vasıflarını beyan eden menkıbeler).³⁷

Sahâbînin bir âyetin tefsirinde istinbatını beyan ettiği yerde yapılacak ilk iş onu tahkik ve tenkit etmektir. Çünkü:

Birincisi: İbn Teymiyye ve başkalarının görüşünün aksine sahâbenin tefsirde söylediği her şey Allah Resûlü'nden (s.a.a.)

³⁴ Ebû Reyve, a.g.e., s. 76.

³⁵ Bkz: el-Celâlî, a.g.e., s. 481-549; Ali Şehristânî, *Men'ü tedvîni'l-hadis esbâb ve netâ'ic*, 504, 505.

³⁶ Bkz: ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, a.g.e., c. 1, s. 273. Şöyle yazar: “لا يغتر بكل ما ينسب لهم [إى الصحابة] من ذلك لأن فى تفسير كثيرًا ممّا و وضع على الصحابة كذبًا و اختلفا “Tefsirde sahâbeye nispet edilen her şeye kanmamak gerekir. Çünkü tefsirde hadislerin çoğu sahâbeye baştan sona yalan ve bühtan nispet eder.” Yine bkz: Ahmed el-Hülî, *Dâiretü'l-ecârifî'l-İslâmiyye*, c. 7, makaletü't-tefsir, s. 353.

³⁷ Bkz: ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, a.g.e., c. 1, s. 47.

alınmamıştır. (Söylediğimiz gibi) Allah Resûlü (s.a.a.) Kur'ân'ın tüm maarifini sahâbenin hepsine açıklamış değildir. Kurtubî'nin ifadesiyle:

Sahâbe, Allah onlardan razı olsun, Kur'ân'ı okuyor ve tefsirinde ihtilaf ediyordu. Bu konuda söylediği her şeyi Peygamber'den işitmiş değildi. Bunun şâhidi de Peygamber'in İbn Abbâs hakkındaki "Allah'ım onu dinde fakîh kıl ve ona te'vil ilmini öğret." duasıdır. Eğer âyetlerin te'vili, tıpkı tenzili gibi bütünüyle Peygamber'den işitilmiş olsaydı bu dua İbn Abbâs'a tahsis edilmezdi. Bu nokta herhangi bir itiraz olmaksızın aşikârdır.³⁸

Bağdadî de aynı sözü söyler.³⁹ İbn Âşûr da bu sözü teyit ederek şöyle der:

Ömer b. el-Hattâb ilim sahiplerine pek çok âyetin manasını sorar ve onlara sadece Allah Resûlü'nden işittiklerini anlatmalarını şart koşmazdı.⁴⁰

Bu yüzden âyetleri anlamada sahâbe arasında ihtilaf olduğu kesindir ve İbn Teymiyye'nin iddiasının aksine bu ihtilaf bazı yerlerde tezat ihtilaf türündendir. Bu nedenle sahâbeden her biri, diğerinin icthadını sadece ona ait kabul ederdi. Ayrıca bu görüşlerin tamamında sahâbenin masum olduğuna dair de elde bir delil yoktur. İbn Kayyım da sahâbenin âyetlerin tefsirine ilişkin bazı icthadlarını tartışır ve onları kesin hüccet saymaz.⁴¹ Ebû Zehra bunu şöyle ifade eder:

Doğrusu şudur ki, sahâbe kavli hüccet değildir. Sübhan Allah bu ümmet için Peygamberimiz Muhammed sallallahu aleyhi [ve âlihi] ve sellemden başkasını göndermemiştir. Bizim için bir tek peygamber vardır. Sahâbe Allah'ın Kitabı'nı ve Allah Resûlü'nün sünnetini takip etmekle mükelleftir. Allah'ın Kitabı ve Resûl'ünün sünnetinden

³⁸ el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 33. Yine bkz: el-Kâsımî, *a.g.e.*, c. 1, s. 166.

³⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selam*, c. 1, s. 5.

⁴⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, c. 1, s. 32.

⁴¹ Sabrî Mütevellî'den nakille, *Menhecü Ehli's-Sünne fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 194.

başkasını hüccet kabul eden, Allah'ın dininde ispatlanamayacak bir şey söylemiş olur.⁴²

Şii âlimler de tefsirde ve başka şeyde sahâbe ichtihadının başkaları için hüccet olmadığı görüşünde müttefiktir.⁴³ Allâme Tabâtabâî “وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ”, “Sana da zikri (Kur'an'ı) insanlara kendileri için indirilene açıklayasın diye indirdik.”⁴⁴ âyet-i şerifesinin tefsirinde şöyle yazar:

Bu âyet, Kur'an âyetlerinin açıklanmasında Allah Resül'ünün (s.a.a.) sözünün hüccet olduğuna delalet eder. Ehl-i Beyt'in izahı da mütevatir Sekaleyn hadisi ve başka deliller nedeniyle ona ilave edilir. Ama ümmetin geriye kalan kısmından sahâbe, tâbiîn ve ulemanın tefsiri hüccet oluşturmaz. Çünkü âyet onları kapsamamaktadır. Bu konuda güvenilir bir nas da yoktur... “فَأَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ”, “Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorun.”⁴⁵ âyeti de câhilin âlime müracaat etmesi hususunda, ulemeden belli bir kesime mahsus olmaksızın âkillerin hükmüne irşaddır.⁴⁶

İkincisi: Sahâbenin âyetleri anlama ve tefsir etmede mertebeleri olduğunu kabul eden ve onların sadece küçük bir grubunu tefsir uleması sayan Ehl-i Sünnet, tüm sahâbeyi tam anlayış ve doğru amelle ichtihad, istinbat ve ilimde derinleşmiş olmada başkalarından daha yeterli görmemelidir. Bu, inkâr edilemez gerçeğe aykırıdır. Örnek vermek gerekirse, Süyûtî, *el-Itkan*'da Buhârî ve başkalarından birkaç hadisi beyan ederek İbn Abbâs'ın (ergenlik ve gençlik dönemlerinde) ilminin, Peygamber'in (s.a.a.) ashabının büyüklerine nispetle daha üstün olduğuna işaret eder. Orada Ömer b. el-Hattâb, Bedir ashâbi ve diğer sahâbeden bir grubun huzurunda onların

⁴² Muhammed Ebû Zehrâ, *el-Hadis ve'l-muhaddisün*, s. 102. Ali Şehristânî'den nakille, *Men'ü tedvîni'l-hadis esbâb ve netâ'ic*, s. 325.

⁴³ Zeynüddin Ali el-Âmilî (el-Şehidü's-Sânî), *Temhîdül-kavâid*, tahkik: Lecnetu Tahkiki Mektebi'l-İlami'l-İslamî, Kum, hicri kameri 1416, s. 278, 279.

⁴⁴ Nahl, 44.

⁴⁵ Nahl, 43.

⁴⁶ Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*, c. 12, s. 287.

âyetler hakkındaki görüşünü sormakta ve sonra İbn Abbâs'ın sözünü kabul etmektedir.⁴⁷ Bazen de sahâbenin âyetleri anlama konusundaki istinbatları ve yorumları birbirini nefyetmektedir. Mesela Bedir ashabından Kudame b. Maz'un şarap içmişti. Ömer ona had vurmak istediğinde “لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعُمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا” *“İman edenler ve salih amellerde bulunanlar için korkup sakındıkları, iman ettikleri, salih amellerde buldukları, sonra sakındıkları ve iman ettikleri ve sonra (yine) sakındıkları ve iyilikte buldukları takdirde (yasaklanmadan önce) yedikleri dolayısıyla bir sakınca yoktur.”*⁴⁸ âyetine istinat etti ve dedi ki: “Ben bu âyette bahsedilen kişilerdenim. Allah Resûlü'yle Bedir, Uhud, Hendek ve diğer hadiselerde buldum.” Ömer “Onun hüccetini bâtil etmeyecek misiniz?” dedi. İbn Abbâs şöyle dedi: Bu âyet geçmiştekilerin mazereti ve gelecektekiler için hüccet için nâzil oldu. Çünkü Allah şöyle buyurur: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْحَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ” *“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları şüphesiz şeytan işi birer pisliktir.”*⁴⁹ Ömer onun sözünü tasdik etti.⁵⁰

⁴⁷ es-Süyûtî, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'ân* (el-nev'u's-semanûn), c. 2, s. 187, 188. Yine bkz: Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *Mukaddimetü İbn Haldun*, tahkik: el-Doktor Abdolvâhid Vâfî, Dâru'n-Nahda, Mısır. Buhârî Abdullah b. Abbas'ın kavline dayanarak şöyle yazar: “كنت أقرى رجالاً من المهاجرين منهم عبد الرحمن بن عوف فينما أنا في منزله بمنى وهو عند عمر بن الخطاب” *“Muhacirlerden aralarında Abdurrahman b. Avf'ın da (bi'setin üçüncü yılında iman etmişti) bulunduğu kişilere Kur'ân'ın manalarını öğretiyordum. Bu, Mina bölgesinde Abdurrahman b. Avf'ın evinde oluyordu. Ömer b. el-Hattab da orada hazır bulunuyordu. Ömer'in son haccıydı.”* (el-Buhârî, *a.g.e.*, bâbu recmi'l-habli, c. 4, s. 119). Abdurrahman b. Avf gibi isimler, Ömer'in son haccı olan o zamanda, yani Müslüman olmasından sonra yaklaşık 32 yıl geçmişken hâlâ İbn Abbas'ın yanında Kur'ân'ın manalarını öğretiliyordu.

⁴⁸ Mâide, 93.

⁴⁹ Mâide, 90.

⁵⁰ ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. 1, s. 60.

Üçüncüsü: İspatlarken de sahâbenin tefsiri güçlüklerle karşı karşıyadır. Bunlardan biri de sahâbenin tefsir kaynakları arasında Ehl-i Kitap yer aldığından doğal olarak onların tefsirine İsrâiliyât karışmasıdır. Özellikle Ka'b el-Ahbâr gibi kişilerin, İsrâiliyâtı sahâbe ve diğerleri arasında yayma fırsatı bulduğu şartlarda. İbn Kesîr şöyle yazar:

Ka'b el-Ahbâr Ömer zamanında Müslüman oldu. Ömer için eski kitaplardan hadis okur, Ömer de genellikle onun sözlerine kulak verirdi. Halkın onun yanına gidip anlattıklarını dinlemesine, ondan işittikleri her şeyi doğru yanlış demeden nakletmesine izin verirdi. Fakat bu ümmetin -doğrusunu Allah bilir- Ka'b el-Ahbâr'ın bir kelimesine bile ihtiyacı yoktur.⁵¹

Allah Resûlü, Ömer halifelige gelmeden çok önce onu Ehl-i Kitap'a ilgisinden dolayı uyarmasına rağmen bu yaşamıştır.⁵²

Zehebî de Ka'b el-Ahbâr'ın Ömer zamanında Müslüman olduğunu ve Yemen'den Medine'ye geldiğini anlatırken şöyle yazar:

Ka'b el-Ahbâr, ashâb-ı Muhammed'le oturur ve onlara İsraili kitaplardan anlatırdı. Ezberinde ilginç bilgiler vardı.⁵³

Dolayısıyla sahâbe asrında başlayıp ondan sonra revaç bulan tefsirde İsrâiliyât meselesi tefsirde ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Bu alanda, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn* kitabından iki yüz sayfayı buna tahsis eden Üstad Ma'rîfet'in araştırmalarına bakmak yeterli olacaktır.⁵⁴

⁵¹ *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 4, s. 17.

⁵² Bkz: İbn Hanbel, *Müsned*, c. 23, s. 349, h. 15156.

⁵³ Ebû Abdullah Şemsüddin ez-Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ'*, Eşref Ali tahkiku'l-, Şuayb el-Arnaut, Beyrut, dördüncü baskı, hicri kameri 1406, c. 3, s. 489, 490. Yine bkz: Ebû Reyeye, *a.g.e.*, s. 152-176.

⁵⁴ Muhammed Hadî Ma'rîfet, *et-Tefsir ve'l-müfessirûn fî sevbihi'l-kaşib*, c. 2, s. 79-310.

Ehl-i Sünnet, bazı sahâbenin Kur'ân tefsirinde Ehl-i 'a müracaat etmesini açıklarken Allah Resûlü'nden (s.a.a.) bir hadis nakleder. Şöyle buyurmuştur: “بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً وَ حَدِّثُوا عَنِ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا حَرَجَ”, “Benden bir âyet de olsa iletirseniz ve İsrailoğullarından hadis anlatmanızda müşkül

Bununla birlikte sahâbenin sadr-ı İslam'ın olayları hakkındaki anlatımı (sahih senedle nakledilmesi durumunda), câhiliye âdâb ve geleneklerini aktarması, âyetlerin tefsirine müdahil Kur'ân'ın nüzûlü etrafındaki karîneler ve şahitler, özellikle de âyetlerin nüzûl sebebi ve âyetlerin lugat manasını beyanı muteberdir. Çünkü Kur'ân onların lisanıyla nâzil olmuştur ve o kelimenin vahyin nüzûlü zamanındaki yaygın manasına ulaşmada müfessire yardımcı olur. O anlam, kelimenin Kur'ân'daki ıstilahî manasına uygun olmasa bile. Kasım b. Sellâm (vefatı hicri kameri 224) şöyle yazar:

Bir gün Ömer kendine sordu. Peygamber bir olduğu halde bu ümmetin birbiriyle ihtilafa düşmesi nasıl mümkün olabilir? Bunun üzerine birisini Abdullah b. Abbâs'ın yanına gönderdi. [Geldiğinde] bu soruyu ona sordu. İbn Abbâs cevap verdi: “Ey müminlerin emiri, Kur'ân bize nâzil oldu. Onu okuyor ve âyetlerin kimin hakkında nâzil olduğunu biliyoruz. Lakin bizden sonra, Kur'ân'ı okudukları halde hangi olaylarda nâzil olduğunu bilmeyen ve bu sebeple kendi görüşlerini beyan eden kavimler gelecek. Bu re'ylar de onların ihtilafa düşmesine sebep olacak. İhtilaf ettikçe de birbirlerini öldürecekler.” Ömer rahatsız oldu ve İbn Abbâs'ı yanından uzaklaştırdı. İbn Abbâs gittiğinde Ömer onun söyledikleri üzerinde düşündü ve konuyu iyice anladı. Tekrar İbn Abbâs'ı çağırdı ve dedi ki: “Söylediklerini bana tekrar anlat.” İbn Abbâs anlatuklarını tekrarladı. İbn Abbâs'ın

---

yoktur.” (el-Buhârî, a.g.e., *mea Fethi'l-bârî*, c. 6, s. 329). Allah Resûlü'nün Ehl-i Sünnet rivayetlere göre “*Benden bir şey yazmayın ve Kur'ân dışında ne varsa imha edin.*” dediğini nakletmişken (Mesela bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *Takyidü'l-ilm*, s. 30) İsrailoğullarından hadis anlatılmasını emretmesi ve bunu yapan için de müşkül olmadığını söylemesine şaşmamak elde değildir. Daha da şaşırtıcı olan, İbn Teymiyye gibilerinin bu rivayeti, “Yahudilerden iki deve yükü rivayet eline geçti ve onlardan hadis söylerdi.” denilen Abdullah b. Amr el-Âs'ın yaptığı işin izahı saymasıdır. (ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, a.g.e., c. 1, s. 175; İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, s. 27). Oysa İbn Teymiyye ve başkalarının izahı doğru olsaydı bizzat sahâbenin Abdullah b. Amr el-Âs'ın yaptığı işi eleştirmesi gerekirdi. Hâlbuki bu davranışı nedeniyle artık ondan hadis kabul etmediler. Bkz: İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*, c. 1, 167. Ebû Reyve, a.g.e., s. 164'ten (hel yecûzu rivâyetü'l-israiliyyat)

sözünü idrak eden Ömer onun sözü karşısındaki şaşkınlığını belirtti ve rızasını ifade etti.⁵⁵

Sahâbenin âlimlerinin tefsirde ictihad ve istinbatları diğer ic-tihadlar gibi Kur'an'la ve kesin sünnetle ölçülüp değerlendirilmelidir. Onlara muvafıkla kabul edilebilir. Sahâbenin eldeki tefsir görüşleri ve rivâyetlerin toplamının hayli az olduğu⁵⁶ doğrudur. *Kenzü'l-ummal* kitabının kaynaklarına göre yaklaşık 544 hadistir.⁵⁷

Bir noktayı daha hatırlatalım: Sahâbe ve tâbiinden âyetlerin tefsirine dair ulaşılmış rivâyetlerin muhtevası Ehl-i Beyt'in tefsir hadisleriyle (özellikle Ehl-i Beyt'in velâyeti hakkındaki âyetlerde) genel olarak uyum içinde, özelde de bir yönüyle mutabıktır ve aralarında ayrılık yoktur. Sahâbî hadisi veya ictihadının (nerede kaldı tâbiininki) Ehl-i Beyt'in tefsir hadisiyle çatıştığı yerde Ehl-i Beyt kavli önceliklidir. Aynı şekilde sahâbeden birkaç hadisin nakledildiği ve bunların uzlaştırılmadığı yerde Ehl-i Beyt kavliyle aynı içerikteki hadis makbuldür. Bu, daha önce (Ehl-i Beyt sünnetinin hüccet olması bahsinde) Ehl-i Sünnet açısından ispatlanmış sebeplerden böyledir.

⁵⁵ İbn Sellâm, *a.g.e.*, s. 45.

⁵⁶ Bkz: Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'an*, c. 1, s. 4.

⁵⁷ Bkz: el-Müttakî el-Hindî, *a.g.e.*, (fasl fi't-tefsir), c. 2, s. 352, 353.

3. BÖLÜM
İsmet Âyetinin
Uygulamalı Tahkiki

I

Genel Bakış

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ
”وَإِنَّ اللَّهَ يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ“، “Ey Resûl, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Rabbinin risaletini iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz Allah, kâfir topluluğu hidâyete erdirmez.”¹

Hedef: Her iki fırkanın Mâide Sûresi 67. âyet (ismet veya tebliğ âyeti) konusundaki görüşünün kendi rivâyetlerini inceleyerek tahlil ve tahkiki ve şüphelerin tenkidi.

Giriş

Her ne kadar iki fırka da bu âyetin tefsirinde müşterek noktalara sahipse de Allah Resûlü'ne (s.a.a.) nâzil olan ve tebliğle görevlendirildiği şeyi belirlemede görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bir taraftan Allah'ın tehdidi, diğer taraftan Peygamber'i koruma vaadi âyetin nüzûl konusunun incelenmesinin önemini arttırmaktadır.

Şîa açısından bu âyet, imametın nasbedilmesinin delillerinden biri sayılmaktadır. Çünkü bu âyette Peygamber'e nâzil olan

¹ Mâide, 67.

şey, İmam Ali'nin velâyet ve rehberliğini tebliğ etmesidir. Âlimler bu görüşte çok sayıda dayanak ve şâhîde istinat etmektedir. Lakin Ehl-i Sünnet'in ekserisi âyet için somut bir nüzûl sebebi göstermemektedir. Gerçi onlar da Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçen İmam Ali'nin velâyetini tebliğ hakkındaki rivâyetleri inkâr etmemekte, hatta onu âyetin nüzûl sebeplerinden biri saymaktadır.

Terminoloji

“İsmet”, içindekinin heder olmasını önlemek için kurbanın ağzının bağlandığı şey veya iplik anlamında “عِصَامُ الْقَرْبَةِ” ifadesinden alınmıştır ve men etme, engelleme manasına gelir.²

Râgıb şöyle der:

“العِصْمُ: الإِسْمَاعُ”. İsmet, önlemek ve engellemek manasına gelir... Peygamberlerin ismeti onların Allah tarafından korunup muhafaza edilmesi demektir. Allah'ın onlara verdiği kişiliklerindeki safiyet, bedensel üstünlükler, nusret ve yardım, adımlarının kararlı olması, onlara sükûnet indirilmesi, başarı bahşederek kalplerinin sürçmeden muhafazası gibi özelliklerin korunması.³

Taberî, “وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ” / *Allah seni insanlardan koruyacaktır.*” cümlesi hakkında şöyle der:

Allah, Peygamberini insanların tuzağından ve katletmesinden korumaktadır. Yahut insanların şerri ve kötülüklerinin Hazret'e zarar vermesini engelleyecektir.⁴

“كُفْرٌ: غَطَاءٌ، يُقَالُ كَفَرَ السَّحَابُ السَّمَاءَ”. Küfür, örtmek manasına gelir. “Bulut göğü örttü.” denir. Küfür iki genel anlamda kullanılmaktadır.

² İbn Fâris, *a.g.e.*, c. 4, s. 331, “ع.ص.م.” maddesi.

³ er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, “ع.ص.م.” maddesi, s. 570. Yine bkz: Semih Âtuf ez-Zeyn, *Tefsîrû müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, Dârü'l-Kitabi'l-Lübnanî, Beyrut, hicri kameri 1404, s. 592.

⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'v'ili âyi'l-Kur'ân*, c. 4, s. 309.

Biri tevhid, nübüvvet ve şeriatı reddetmek gibi inkâr manasındadır ve itikadî küfür adını alır. Diğeri ise nimeti inkâr ve şükretmeme manasında küfürdür. Buna da küfrân-ı nimet denir. “**وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتِطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِيْنَ** / Oraya yol bulabilen insana Allah için Kâbe'yi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim küfre saparsa (ve hacca terk ederse bilsin ki), doğrusu Allah âlemlerden müstağnidir.”⁵ âyet-i şerifesi gibi. Bu tür, amelde küfürdür.⁶

İmamların Adının Kur'ân'da Belirtilmemesi ve Bunun Hikmeti

Ehl-i Beyt İmamlarının isimleri ve onların imamet ve önderlik makamı neden Kur'ân'da açık biçimde zikredilmemiştir? Bu sorunun geçmişi Masum İmamların asrına kadar gitmektedir. İki fırkanın kaynaklarından bugüne kalan rivâyetlerin metinleri bunun şahididir. (Biraz ileride görülecektir.) Bu soruya cevap verirken üç görüş ortaya atılmıştır.

a) İfrat görüşü: Bu görüşte Ehl-i Beyt'in isimleri ve önderlik makamlarının Kur'ân'da yazılı olduğu, fakat Allah Resûlü'nün vefatından sonra Kur'ân toplanıp tedvin edilirken Kur'ân'ın tahrif edilerek Ehl-i Beyt'in isimlerinin Kur'ân'dan çıkartıldığı söylenmiştir. İki fırkada da bu görüşün taraftarı çok azdır. Bu kişilerin dayanağı ise bazı rivâyetlerden başka bir şey değildir. Bunlar da sened ve delalet açısından çürüktür ve yer aldıkları çoğu kaynak muteber bulunmaz.⁷

⁵ Âl-i İmran, 97.

⁶ Mecdüddin Firûzâbâdi, *Besâ'iru zevi't-temyiz fi letâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*, tahkik: Muhammed Ali el-Neccâr, Mısır, hicri kameri 1406, c. 4, s. 361.

⁷ Mesela Ehl-i Sünnet'ten İbn Şenbûz el-Bağdâdi (Muhammed b. Ahmed el-Mukrî, vefatı hicri kameri 328) gibi. Sözgelimi “**وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ**” (Âl-i İmran, 123) âyet-i şerifesi şöyle okuyordu: “**وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِدْرٍ وَأَنْتُمْ عَلَيَّ بِسَيْفٍ عَلِيٍّ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ**” (Bkz: el-Kurtubî, a.g.e., c. 1, s. 80; el-Hatîb el-Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selam*, c. 1, s. 280, sayı 122 ve Şihâbüddin Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûmin tet'e'allaku bi'l-Kitâbi'l-'azîz*, tahkik: Tayyar Altukulaç, Dâru Sâdr, Beyrut, hicri kameri 1395, s. 187). İbn Şenbûz, vehmine herhangi bir delil göstermeksizin

b) Tefrit görüşü: Bu görüşe göre sadece Ehl-i Beyt'in adı Kur'ân'da geçmemekle kalmamış, bilakis onların önderlik ve imamet makamı da Kur'ân'da mutlak olarak söz konusu edilmemiştir. Genel olarak Ehl-i Beyt ve özelde de İmam Ali hakkında nâzil olmuş her âyet yalnızca onların fazilet ve hasletlerini beyan etmektedir ve Allah imametlerinden hiç bahsetmemiştir. Bu, cumhur Ehl-i Sünnet'in görüşüdür. Bu görüşün zayıflığı, biraz ileride Ehl-i Beyt'in velâyetiyle ilgili âyetlerin mukayeseli incelemesi sırasında ortaya konacaktır.

c) Mutedil görüşü: Bu görüş Şîa'nın kelimacı, müfessir ve muhaddislerin cumhurunun görüşüdür. Onlar, her ne kadar Ehl-i Beyt'in adı Kur'ân'da net biçimde geçmiyorsa da Allah'ın, Ehl-i Beyt'in (özellikle de İmam Ali'nin) önderliği ve onların hasletleri hakkında çok sayıda âyet indirdiğine ve Allah'ın âyetlerini açıklayıp öğreten Allah Resûlü'nün de (s.a.a.) onları bariz ve açık şekilde

âyetin te'vilini ve nüzül sebebini birbirine karıştırmıştır. Şîa'dan Muhaddis Nurî (vefatı hicri kameri 1320) gibi. Onun da *Faslu'l-hitâb* kitabını yazmaktaki motivasyonunun Ehl-i Beyt'in adlarının Kur'ân'da yazılı olduğu, ama tahrif sonucu çıkarıldığı iddiasını ispatlamak olduğu söylenmiştir. Dokuzuncu delilinde şöyle der: "Hâtemu'n-Nebi'nin vasilerininin ve kızı Hazret-i Zehrâ-i Merziyye'nin (selamullahi aleyha) adı ve onların bazı sıfat ve özellikleri tüm semavî kitaplarda geçiyordu... Şu halde isimleri, önceki kitapları kapsayan ve ebedî kitap olan Kur'ân'da da geçiyor olmalıdır." (Bkz: en-Nurî, *a.g.e.*, s. 183). Aslında Muhaddis Nurî, bu görüşüyle farkında olmadan Kur'ân'a muhalefet etmektedir. Çünkü eğer Kur'ân'ın önceki semavî kitapları kapsama yönü varsa "وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ" "بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ" (Ey Muhammed!) *Sana da önceki kitabı tasdik eden ve onu kollayıp koruyan kitabı hak olarak indirdik.*" (Mâide, 48) buyurduğuna göre Kur'ân önceki kitapların muhtevasının sıhhat ve zayıflığının kriteri olmalı ve onların yükümlülüğünü tayin etmelidir. Lakin Muhaddis Nurî, Kur'ân âyetlerinin sıhhat ve zayıflığının kriterini önceki semavî kitaplar kabul etmekte ve Kur'ân'ın yükümlülüğüne onlarla açıklık getirmektedir. Bu yüzden Kur'ân'ın tahrif edildiği hükmüne vararak "İmamların isimleri Kur'ân'dan çıkarılmıştır." der. Muhaddis Nurî, bu konuda -kendi tahminine göre- başka deliller de getirmiştir. Ama hepsi de sened ve delalet açısından çürüktür. Daha fazla izah için bkz: Fethullah Neccârzâdegân (Muhammedî), *a.g.e.*, s. 79-84. Yine "Faslu'l-Hitâb ve Nukâtu Muhimme", s. 93-125.

ümmetine izah ettiğine inanmaktadır. O kadar ki, cehalet ve inatlar dizginlense bu gerçek herkes için açık ve aşikârdır.⁸ Bu nedenle bazı hadislerde denir ki:

“Eğer Kur’ân’ı nâzil olduğu gibi okurlarsa bizi adımızla bulurlar.”⁹

Her iki fırkanın kaynaklarında Kur’ân âyetlerinde büyük bir kısmın Ehl-i Beyt hakkında olduğuna delalet eden rivâyetler göze çarpmaktadır. Birçok senedle nakledilmiş şu hadis gibi:

“Kur’ân [âyetleri] dört grup halinde nâzil olmuştur. Dörtte biri bizim hakkımızda, dörtte biri düşmanlarımız hakkında...”¹⁰

Bu içerikte başka hadisler her iki fırkanın da kaynaklarında çok miktarda vardır.¹¹

⁸ Bu grubun görüşü üç temel delile dayanır:

Bir: Kur’ân’ın tahrif edilemez oluşu.

İki: Tahrif ifade eden hadislerin makul ıslahı.

Üç: Âyetlerin derunî karineleri temelinde ve Masumların kavline sarılarak Kur’ân’ı tefsir.

⁹ Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 1, s. 13, h. 4.

¹⁰ el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 2, s. 627. Yine bkz: Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 1, s. 84, h. 25; İbnü'l-Megâzilî, *a.g.e.*, s. 328, h. 375; İbn Tâvus, *Benâü'l-makâletü'l-Fâtımiyye fi nakzi'r-risâleti'l-Osmâniyye* (tahkik: el-Seyyid ale'l-Adnânî, Kum, hicri kameri 1411) ve İbn Merdûye'nin (vefatı hicri kameri 356) *Menâkıbü Ali b. Ebî Tâlib ve mâ nezele mine'l-Kur'ân fi Ali* kitabından nakille. Keza bkz: el-Kundûzî el-Hanefî, *a.g.e.*, s. 126 ve Gıyâsüddîn b. Hâce Hümâmidîn, *Habîbüs-siyer*, c. 2, s. 13 (İbn Merdûye'den nakil); el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 56, 57, h. 57-60; İbn Merdûye, *a.g.e.*, 218, 302.

¹¹ Mesela İbn Abbas'tan nakledilen hadisler gibi. Şöyle der: “İmam Ali kadar hiç kimse hakkında âyet nâzil olmamıştır.” Bkz: İbn Merdûye, *a.g.e.*, s. 218; el-Heytemî el-Mekkî, *a.g.e.*, s. 127; İbn Asâkir, *a.g.e.*, c. 27, s. 428, h. 935-940; İbn Asâkir bu hadisi 5 tarikle İbn Abbas'tan nakletmiştir. Yahut yine İbn Abbas'tan başka bir hadiste şöyle denir: “Allah Kur’ân’da, Ali'nin [a.s.] en önde olmadığı hiçbir 'ey iman edenler' hitabı indirmemiştir. Allah, Peygamber'in ashâbını birçok yerde ikaz etmiş; ama Ali'yi [a.s.] hayır ve iyilikten başka bir şeyle anmamıştır.” İbn Merdûye, *a.g.e.*, s. 219, h. 305; İbn Asâkir, *a.g.e.*, c. 2, s. 430, h. 939; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, c. 11, h. 11687; el-Kûfî el-Kâdî, *a.g.e.*, c. 1, h. 67 ve 81; el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 53; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakatü'l-asfiyâ'*, c. 1, s. 64; el-Hâzermî,

Allah Resûlü'nün (s.a.a.) ve diğer Masumların Ehl-i Beyt hakkında nâzil olmuş âyetlerin tefsiri bu meseleyi teyit etmektedir. Mesele Küleynî sahih senedle Ebû Basîr'den şöyle nakleder:

“İmam Sâdık'a (a.s.) “أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ” / *Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de (itaat edin).*” âyeti hakkında sordum. Şöyle buyurdu: ‘Âyet Ali, Hasan ve Hüseyin hakkında nâzil olmuştur [Ülû'l-emr'den murad onlardır].’ Dedim ki: “İnsanlar diyor ki, neden İmam Ali ve Ehl-i Beyt'in adı Allah'ın Kitabı'nda geçmiyor?” Şöyle buyurdu: ‘Onlara deyin ki, namazın [külliyyatı] Allah Resûlü'ne (s.a.a.) nâzil oldu, ama 3 veya 4 rekât olması adlandırılmadı. Bunu insanlara Allah Resûlü (s.a.a.) tefsir etti... [aynı şekilde velâyetin külliyyatı da genel olarak Kur'ân'da nâzil oldu ve Peygamber-i Ekrem onu açıkladı.]”¹²

Biraz ileride velâyet âyetlerinin uygulamalı tahkikinde iki firkanın bu konudaki birçok rivâyeti görülecektir.

İmam Sâdık'ın (a.s.) bu rivâyetteki cevabı cidâl-i ahsen temelindedir. Yani hasmının kabul ettiği şeyi, ona karşı ihticacında mukaddime olarak kullanmıştır. Çünkü Kur'ân'da namaz ve diğer hükümlerin külliyyatının geçtiğini, ama cüziyat, şartlar ve kayıtların şerh ve beyanının Allah Resûlü'nün uhdesinde olduğunu kabul ediyorlardı. İmamların isimleri ve onların velâyeti konusu da bu şekildedir. Ravi sorularına devam etse ve İmam Bâkır'a “Allah neden

a.g.e., s. 179 ve diğerleri. Keza başka hadislerde de şöyle geçer: “Ali b. Ebî Tâlib'in velâyeti tüm nebilerin kitaplarında yazılmıştır. Allah, Hazret-i Muhammed'in (s.a.a.) nübüvvetini ve Ali'nin ve vasîlerin velâyetini ikrar ettirmedeği hiçbir peygamber göndermemiştir.”, el-Küleynî, a.g.e., c. 1, s. 437, sayı 6; el-Hâkim el-Haskânî, a.g.e., c. 2, s. 222; el-Hâkim el-Nîşâbü'rî, *Ma'rîfetü ulûmi'l-hadîs*, tashih: ed-Doktor es-Seyyid el-Muazzam Hüseyin, el-Medinetü'l-Münevvere, hicri kameri 1397, nev 24-96; İbn Asâkir, a.g.e., c. 2, s. 97, h. 602; el-Hârezmî, a.g.e., fasl 19, s. 221; es-Sa'lebî, a.g.e., c. 8, s. 338.

¹² el-Küleynî, a.g.e., c. 1, s. 286, 287, h. 1. Yine bkz: Ayyâşî, a.g.e., c. 1, s. 408, h. 1012 ve s. 410, h. 1013; el-Hâkim el-Haskânî, a.g.e., c. 1, s. 191, h. 203; Cüveynî, a.g.e., c. 1, 317; İbn Ukde, a.g.e., s. 202.

açıklamayı Peygamberine bıraktı?” sorusunu sorsaydı İmam'ın cevabı cidâl-i ahsen şeklinden başka türlü olacaktı.

Belki de İmanların adının Kur'an'da açık biçimde geçmemesinin ve bu konudaki âyetlerin beyanının Allah Resûlü'ne (s.a.a.) (ve diğer Masumlara) bırakılmasının hikmetlerinden biri de bu ümmetin, nesillerin kaderi üzerinde doğrudan etkiye sahip imtihanı olmasıdır.

Bu meseleyi izah edebilmek için birkaç noktayı hatırlatmak zaruridir:

1. Allah'ın, beşeriyetin tüm fertlerini (bireysel olarak) ve tüm ümmetleri (grupsal olarak) imtihan edeceği kesindir. Kur'an'dan pek çok âyet buna delalet etmektedir.

2. Allah'ın, bireyleri ve ümmetleri imtihan tarzı farklı farklıdır. Bazılarını ruh üflediği kurumuş çamurla,¹³ bazılarını cumartesi günü balık tutmayı yasaklayarak ve aynı gün nehirlerde balığı çoğaltarak,¹⁴ bir ümmeti taştan bir evin kenarında ekilip biçilemeyen topraklara gitme (hacці tesis etmek için) emri vererek,¹⁵ bireyleri korkuyla, açlıkla, mallarda ve canlarda eksiltmeyle,¹⁶ nihâyet her ferdi ve ümmeti değişik seviye ve farklı tarzlarda muhtelif imtihanlarla denemektedir.

¹³ Allah'ın, melekleri imtihan etmesi gibi. Bkz: “*Hani meleklerle, ‘Âdem'e secde edin’ demiştik de İblis dışında hepsi secde etmişlerdi. O ise şiddetle kaçınmış, büyüklük taslamıştı ve kâfirlerden olmuştu.*” (Bakara, 34).

¹⁴ Yahudilerin imtihanı gibi. Bkz: “*İçinizden cumartesi günü azgınlık edip de bu yüzden kendilerine, ‘Aşağılık maymunlar olun’ dediklerimizi elbette bilmektesiniz.*” (Bakara, 65); “*(Muhalefet ettikleri) Sözleşmelerine karşılık Tur dağına üzerlerine yükselttik de onlara, ‘Kapıdan secde ederek girin’ dedik ve ‘Cumartesi günü aşırı gitmeyin’ uyarısında bulunduk da onlardan (bu hususta) sağlam bir söz aldık.*” (Nisa, 154); “*Bir de onlara deniz kıyısındaki şehri bir sor. Hani onlar cumartesi (yasağını çiğneyerek) haddi aşmışlardı. Cumartesi günü iş yapma yasağına uyduklarında, balıkları onlara açıktan akın akın geliyor, cumartesi günü iş yapma yasağına uymadıklarında ise gelmiyorlardı. İşte biz, yoldan çıkmalarından dolayı, onları böyle imtihan ediyorduk.*” (A'raf, 163.)

¹⁵ Bkz: *Nehcû'l-belâga*, hutbe: 192 (Kâsia hutbesi).

¹⁶ Bakara, 155.

3. Bu ümmetin ilâhî sınavlarından biri de Allah Resûlü'ne nasîl tâbî olacakları hakkındadır. Allah bu imtihanın icrası ve her türlü mazeret ve bahanenin önünü kesmek için sınavı şu şekilde hazırladı:

Bir: Resûl'ünün hürmet ve konumunu ümmete âyetlerle gösterdi. Mesela şöyle buyurur:

لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ. إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ
 “Seslerinizi Peygamberin sesi üstünde yükseltmeyin ve birbirinize bağırduğumuz gibi ona da bağırarak konuşmayın, yoksa hiç farkında olmadan amelleriniz boşa gider. Şüphesiz, Allah'ın Resûlü'nün yanında seslerini alçak tutanlar, işte onlar, Allah kalplerini takva için imtihan etmiştir. Onlar için bir mağfiret ve büyük bir ecir vardır.”¹⁷

İki: Peygamberinden net bir emir sâdır ederek şöyle buyurdu:

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنِ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يُرِغِبُوا بِأَنفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ
 “Medine halkı ve çevresindeki bedeviler, Allah'ın Resûlünün emrine aykırı davranmaları, ona sırt çevirmeleri ve arzularına göre davranmaları olacak iş değildir.”¹⁸

Bilakis Kur'ân, Peygamber'e kalpten ve sadakatle teslim olmayı imanın varlığının nişanesi görmekte ve şöyle buyurmaktadır:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِيهِ
 “Anfûsühem Harjâ Mâ Fâzîyetü Vuslîmü Tslîmâ”
 “Hayır, öyle değil. Rabbine yeminle, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem kılıp sonra senin verdiğin hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş sayılmazlar.”¹⁹

Yine Allah Resûlü'nün (s.a.a.) emir ve yasaklarının tümüne, hiçbir kayıt ve şart koşmaksızın mutlak itaat isteyen başka âyetler de vardır. Şöyle buyrulur:

¹⁷ Hucurat, 2, 3.

¹⁸ Tövbe, 120.

¹⁹ Nisa, 65.

“مَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا”²⁰, “Resûl size ne verirse onu alın, sizi neden sakındırırsa ondan sakının.”²⁰

Nihâyet Kur’ân’ın genel bir kategorilendirmede Resûl’e itaati Allah’a itaat saydığı diğer âyetlerde de durum aynıdır. Şöyle ilan edilir:

“مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ”, “Kim Resûl’e itaat ederse, gerçekte Allah’a itaat etmiş olur.”²¹

Bu mevzuda çokça vurgu yapan rivâyetler de vardır. Mesela merhum Küleynî “el-tefvid ilâ Resûlillâhî (s.a.a.) ve ile’l-eimmeti fî emri’l-dîn” başlığı altında bir bâb açmış ve sahih senedli hadislerin de göz çarptığı on hadis²² zikretmiştir.²³ (Din işlerinin Allah Resûlü’ne ve onun ardından da Eimme-i Tâhîrîn’e bırakılması onların ismeti nedeniyledir. Öyle ki, hakka uygun ve sevap olan dışında hiçbir şey istemezler. Akıllarına asla Allah’ın istek ve iradesine aykırı bir şey gelmez. Allah’ın âyetlerini tefsir ve şerhe dair söyledikleri söz ya vahiydedir, ya da ilhamla.)²⁴ Bu rivâyetlerin ortak mesajı şudur: Allah, Peygamberini muhabbet esasına göre en güzel şekilde terbiye etti ve edebi onun varlığında mükemmel seviyeye ulaştırıp “وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ”²⁵, “Büyük bir ahlak üzerinesin.” buyurdu. Sonra ona nasıl tâbi olacaklarını görmek için yaratıklarının işlerini [din işlerinde] Peygamberine bıraktı.

Zürâre, İmam Bâkır ve İmam Sâdık’ın (a.s.) kavlinden şöyle nakleder:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَوَّضَ إِلَىٰ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَمْرَ خَلْقِهِ لِيَنْظُرَ كَيْفَ طَاعَتِهِمْ ثُمَّ تَلَا هَذَا الْآيَةَ: مَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا

²⁰ Haşr 7.

²¹ Nisa 80.

²² Bkz: el-Küleynî, a.g.e., kitâbü’l-hücce, c. 1, s. 265-268.

²³ a.g.e., h. 1, 3 ve 5.

²⁴ Tefvizin bu manası İmâmiyye’nin kabul ettiği anlamdır. Gulatların zannettiği gibi değildir. Bkz: Muhammed Bâkır Meclîsî, Mir’atü’l-’ukûl, c. 3, s. 142-145.

²⁵ Kalem, 4.

“Mertebesi yüce olan Allah, nasıl itaat edeceklerini görmek için yarattıklarının işlerini [din konusunda] Peygamberine bıraktı.” İmam sonra, “Peygamber size ne verdiyse alın, sizi neyden sakındırıdıysa ondan sakının.” âyetini okudu.²⁶

Bu hadislerin bazılarında şöyle geçer: Allah, itaat ehli masiyet ehlinden ayrılın diye böyle yaptı.²⁷ Bu sebeple kulların, Allah Resül'ünün emrine teslim olması vaciptir. Tıpkı Allah'ın emrine teslim oldukları gibi.²⁸

Üç: Allah Resül'ü de (s.a.a.) kendi sünnetine itaatin meşruiyetini ve tüm asırlarda onun Kur'ân'ın tefsir ve beyanına tâbi olumasını vurgulamış, bu ümmette onun sözüne muhalefetin ortaya çıkacağını öngörmüş ve ümmeti itaatsizlikten sakındırmıştır. Örnek olarak sahih senedli hadisler şu şekilde nakledilmiştir:

يوشك الرجل متكئاً في أريكته يحدّث يحدّث يحدّث من حديثي فيقول: «بيننا وبينكم كتاب الله عزّ وجلّ فما وجدنا فيه من حلالٍ استحللناه و ما وجدنا فيه من حرامٍ حرّمناه ألا، وإنّ ما حرّم رسول الله مثل ما حرّم الله

“Yakında bir adam iktidar tahtına yayılmış halde benim hadisimden bahsedecek ve şöyle diyecek: ‘Aramızda Allah'ın Kitabı var. Onda helal bulduğumuz her şeyi helal sayıyoruz ve haram gördüğümüz her şeyi de haram biliyoruz.’ [Allah Resül'ü sonra şöyle buyurdu] Dikkat edin, Allah Resül'ünün haram kıldığı her şey Allah'ın haram kıldıkları gibidir.”²⁹

Dört: Allah, bu takip ve itaatte, Resül'ünün emirleri ile izahları arasında fark gözetmemiş, Kur'ân'da ve rivâyetlerde itikadî konular ile itikadî olmayan fer'i konular arasında hiçbir sınır çizmemiştir.

²⁶ el-Küleynî, a.g.e., kitâbü'l-hücce, c. 1, s. 266, h. 3.

²⁷ a.g.e., s. 267, h. 7.

²⁸ a.g.e., s. 267, h. 4.

²⁹ Bkz: el-Hâkim el-Nişâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, c. 1, s. 8 ve 9; İbn Mâce Kazvinî, *Sünen*, c. 1, s. 6, h. 12; ed-Dârimî, a.g.e., c. 1, s. 117, h. 592; İbn Hibbân, a.g.e., c. 1, s. 147; et-Tirmizî, a.g.e., c. 2, 110, 111; el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. 9, s. 331; Ebû Dâvûd Süleyman İbnü'l-Eş'as, a.g.e., c. 4, s. 200, h. 460 ve diğerleri.

Bu sebeple kimse bahane veya mazeret öne sürüp şöyle diyemez: Filan mesele itikat konularına ait olduğuna göre (mesela Şia mezhebinin sütunlarından biri olan imamet meselesi) Kur'ân'da nas biçiminde beyan edilmiş olmalıydı (âyetlerin zâhirinde genel hatlarıyla söz konusu edilmesi ve Allah Resûlü'nün onu -diğer meseleler gibi- açıklaması şeklinde değil)... Bu mazeretlere dayanak oluşturacak bir delil yoktur.³⁰ Bilakis Allah Resûlü'ne tâbi olmanın mutlak manası ve bunu teyit eden çok sayıda vurgu böyle bir sınırlandırmayı iptal etmektedir. Ayrıca bütün o âyet ve rivâyetlerin yalnızca fer'i ahkâmda tâbi olmayla ilişkilendirilmesi uzak ihtimaldir. Çünkü fer'i hükümlerde sadece Kur'ân'la Allah'ın emriyle amel edilemeyeceği herkes için aşikâr bir gerçektir. Zira Kur'ân bu hükümlerin cüz'iyâtını belirtmemiştir ve zaten bu konuda bunca vurguya da ihtiyaç yoktur.

Sözün kısası, Allah, Ehl-i Beyt İmamlarının adını Kur'ân'da açıkça zikretmemiş ve genel anlamları beyan ederek Ehl-i Beyt'in velâyet makamı, ismeti vs. ile ilgili âyetleri açıklamayı Resûl'ünün uhdesine vermiştir. Böylece bu ümmetin imtihan yollarından biri döşenmiş ve onlardaki iman cevherinin Allah Resûlü'ne itaat veya itaatsizlikte aşikâr olması sağlanmıştır. Allah Resûlü de hiçbir gevşeklik göstermeksizin ve eksik bırakmaksızın bu yükümlülüğü yerine getirmiştir. Nitekim velâyet âyetlerinin mukayeseli incelemesi sırasında her iki fırkanın da bu konudaki çok sayıda dayanağı görülecektir. Bununla birlikte bu ümmet, önceki ümmetler gibi, bu imtihanda başarılı olamamıştır.

³⁰ Bu mesele bir bakıma Ehl-i Sünnet'in başkalarıyla "Kur'ân'ın yaratılması" hakkındaki tartışmasına benzemektedir. Onlar Kur'ân'ın kıdeminin itikadın parçası sayar ve bunu inkâr eden herkesi kâfir ve mürted görür. Bu itikadî konu (onların görüşüne göre) Kur'ân'da geçmemesine rağmen bu gerekçeyle onu inkâr eden kişi onların nezdinde makbul değildir.

II

Âyetin Tefsirinde İki Fırkanın Ortak Noktaları

Şiî ve Sünnî âlimlerin eserlerinde ismet (tebliğ) âyeti hakkında, bu âyetin tefsirine temel oluşturarak tesir bırakan genel hatlar ve ortak noktalar bulmak mümkündür.

1. Nüzûl Zamanı

Mâide Sûresi, en son nâzil olan sûrelerdendir ve iki fırkanın da icmasıyla Medenî bir sûredir.¹ Bu sûreyi, Fetih Sûresi'nden sonra 113. sûre olarak Allah Resûlü'ne nâzil olduğu kabul edilir.² On-
dan sonra da Tövbe Sûresi gelmektedir. Zerkeşî ise son sûre oldu-
ğunu savunmuştur.³ Ehl-i Sünnet bu konuda birtakım rivâyetler
nakleder. Bu rivâyetlerin ortak mesajı şudur:

¹ Bkz: Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 4, s. 231; el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 6, s. 20; *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, 79; Muhammed b. Ebî Bekr er-Razî el-Hanefî, *Es'eletü'l-Kur'âni'l-Mecîd ve ecvebetuha*, takdim: Muhammed Ali el-Ensârî, hicri şemsi 1349s. 75; Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *Kitabü'l-mesâil ve'l-ecvebetü fi'l-hadis ve't-tefsîr*, tahkik: Mervan el-Atıyye, Dâr İbn Kesîr, hicri kameri 1406, s. 167; Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbüri, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, tahkik: Ali Muhammed Muavvid ve diğeri, Beyrut, hicri kameri 1415, c. 2, s. 210.

² Muhammed Hâdi Ma'rifet, *et-Temhîd fi ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 107.

³ Muhammed Hâdi Ma'rifet, *et-Temhîd fi ulûmi'l-Kur'ân*'dan nakille.

Bu sûrede nesih vuku bulmamıştır. Bundan dolayı ondaki helali helal ve haramı haram bilmek gerekir.⁴

Bu durum da bu sûrenin bi'setin sonlarında nâzil olduğunun şâhididir.

İki firkadan hiç kimse, bahis konusu âyetin diğer sûrelerden birine ait olduğunu veya Mekkî (hicretten önceki) sûreler arasında yer aldığını ve bu sûredeki istisnalardan sayıldığını söylememiştir. Bilakis bu âyetin Medenî olduğunu ve Allah Resûlüne en son nâzil olan âyetler arasında bulunduğunu sahih görüş kabul etmektedirler.⁵ Bu görüşte icma olduğu iddia edilmiştir.⁶ Sadece Âlûsî, bu âyet hakkında ortaya atılmış rivâyetlere istinat ederek bu âyetin nüzûlde tekrar olduğuna ihtimal vermiştir.⁷ (Ama âyetin Mâide Süresi'nden önce nâzil olduğu, lakin bu sûreye yerleştirildiği şeklinde değil.) Bu ihtimalin delili yoktur ve reddedilmiştir. Nitekim bunu göreceğiz.

2. Tebliğ Âyetinin Önceki ve Sonraki Âyetlerle İrtibatının Olmaması

Esasen her iki firkanın da bu âyet için zikrettiği nüzûl sebepleri, iki firkanın tefsirdeki görüşleri ve Ehl-i Sünnet'in sahâbe ve tâbiünden naklettiği rivâyetler, hepsi de bu âyetin, âyetten önce ve sonra geçen Yahudilerden bahisle bağlantısı olmadığını göstermektedir. Yalnızca tâbiünden Mukatil b. Süleyman (vefatı hicri kameri 150) söz konusu âyeti Yahudiler hakkında kabul eder ve şöyle yazar:

Yahudiler, Peygamber sallallahu aleyhi [ve âlihi] ve sellem ile alay ediyordu. Hazret ise onlara karşı sükût ediyordu. Bunun üzerine Allah

⁴ el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 6, s. 31.

⁵ *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*, c. 2, s. 79.

⁶ Mecdüddîn Firûzâbâdî, *Besâ'iru zevi't-temyîz fî letâ'ifi'l-kitâbi'l-azîz*, c. 1, s. 178.

⁷ el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 4, s. 290. Reşid Rızâ da bunu "Âyetin iki kere nâzil olduğu söylenmiştir." şeklinde zikretmiştir.

bu âyette onu cephe almaya... ve onların tekzip ve alaylarını ahkâmı tebliğ ve Yahudilerin sıfatlarını beyana engel görmemeye teşvik etti.⁸

Ondan sonra İbn Cerîr et-Taberî⁹ (vefatı hicri kameri 302), Semerkandî¹⁰ (vefatı hicri kameri 375), Begavî¹¹ (vefatı hicri kameri 516) aynı görüşü tercih etmiştir. Fahreddin er-Râzî de (vefatı hicri kameri 606) bu konudaki diğer görüşleri belirterek aynı görüşü kabul etmiştir. Gerekçesini de sıyak veya önceki ve sonraki âyetlerin bu âyetle uyumu olarak açıklar.¹²

Mukatil b. Süleyman'ın cümlesi, onun ve Fahreddin er-Râzî gibi diğerlerinin görüşünün, Allah Resûlü'nden (s.a.a.) veya sahâbeden nüzûl sebebinin ya da âyetin tefsirini beyan eden bir rivâyete istinat etmeksizin tefsir istinbatı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ortaya atıkları bu görüş diğer müfessirler tarafından makbul bulunmamıştır. İleride diğer müfessirlerin görüşünü ele alacağız.¹³

3. Âyetin Nüzûl Konusunun Ehl-i Beyt ve Sahâbe Tarafından Belirlendiğine Dair İttifak

“بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ”, “Sana nâzil olanı ilet.” cümlesi mücmeldir ve her iki fırka da “مَا أُنزِلَ”nin (nâzil olan şey) manasını tespit ederken birçok meseleye yer vermiştir. Ehl-i Beyt'in rivâyetleri ise istisnasız, Hazret-i Resûl'e (s.a.a.) nâzil olan ve tebliğ etmekle görevlendirildiği şeyin İmam Ali'nin velâyeti olduğu görüşünde ittifak

⁸ Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-i Mukatil b. Süleyman*, tahkik: Abdullah Muhammed Şehâte, Beyrut, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, hicri kameri 1423, s. 492.

⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 4, s. 307.

¹⁰ Nasr b. İbrahim es-Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm (Tefsîrü'l-Semerkandî)*, tahkik: Ali Muhammed Muavvid ve Şeyh Adil Ahmed, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1413, c. 1, s. 448.

¹¹ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrü'l-Begavî)*, c. 2, s. 51.

¹² Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 50.

¹³ Sadece Begavî kendi tefsirinde bu kavli tercih etmiştir. Bkz: *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrü'l-Begavî)*, c. 2, s. 51.

halindedir. Ehl-i Sünnet'in bu cümlelerin manasını ve nüzûl sebebini açıklayan bir grup hadisi de istisnasız bu konuyu belirtmektedir. Bu hadisler Ebû Sâid Hudrî, Ebû Derdâ, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbâs gibi bir grup sahâbe tarafından nakledilmiştir. Biraz ileride bunun tafsilatına gireceğiz. Yalnızca İbn Abbâs'a başka bir görüş nispet edilmiştir. Bu görüş şöyledir: “بَلَّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رِبِّكَ” den murad, müşriklerin mâbudlarının kötülenmesi, onların inançlarının kusurunun gösterilmesi, onlarla savaş ve İslam'a davet edilmeleridir. Bu görüş *Tenvîrû'l-mikbâs*'ta geçmektedir ve sened bakımından ciddi biçimde zayıftır.¹⁴

4. Âyetteki Şart ve Cezanın Eşitliğinin Tahlili

Şîi ve Sünnî tüm müfessirler, bu âyetteki şart ve cezaya Allah'ın kelamında geçersizlik ve beyhudelik ortaya çıkmayacak şekilde mana verilmesi gerektiğini söyler. Çünkü ilk bakışta akla gelen, âyetin “إِذَا لَمْ تَبْلُغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ لَمْ تَكُنْ قَدْ بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ” (Eğer sana nâzil olanı tebliğ etmezsen O'nun risaletini tebliğ etmemiş olursun) şeklinde telkinde bulunduğudır. Ama böyle bir hüküm geçersiz ve boşunadır. Şîa bu soruna cevap verirken şöyle der:

Hazret-i Resûl'ün (s.a.a.) tebliğ etmekle görevlendirildiği İmam Ali'nin velâyeti hükmü o kadar önemliydi ki, eğer tebliğ edilmeseydi adeta dinin aslı ve tüm hükümleri tebliğ edilmemiş olacaktı.¹⁵ Bu yüzden Allah şart ve cezayı bu şekilde ifade ederek önemi üzerindeki perdeyi kaldırdı. Bu manaya uygun olarak da “رِسَالَتَهُ / O'nun risaleti” kelimesindeki üçüncü tekil şahıs zamiri “رِبِّكَ”ye rücû eder. Bu âyetteki şart ve cezanın manasının şöyle olma ihtimali de vardır: Âyetlerden İmam Ali'nin velâyeti hakkında sana nâzil olanı

¹⁴ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs min Tefsîri İbn Abbas*, Dârü'l-Ceyl, Beyrut, tarihsiz, s. 98.

¹⁵ Bkz: et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 3, s. 588; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 4, s. 344; Tabâtabâi, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 6, s. 44, 45.

(إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ، أَوْلِي الْأَمْرِ) gibi hiçbir şüphe kalmamak üzere öğretilen ve velâyetin manasını resmî olarak ve net şekilde açıkla. (Çünkü Peygamber, Kitabı öğretme ve onu açıklama görevini üstlenmiştir). Eğer bu surette tebliğ etmezsen velâyet mesajının esasını iletmemiş olursun. Çünkü velâyet hakkındaki âyetleri yalnızca tilâvet etmek ve İmam Ali'nin velâyetini belirten hatırlatmalar¹⁶ tek başına yeterli değildir. Birisinin velâyeti umuma ilan etmesine ve net bir tefsirini göstermesine muhtaçtır. Bu durumda “رِسَالَتُهُ” kelimesindeki üçüncü tekil şahıs zamiri, mevsul (bağlaç) olan “ما”ya rücu etmektedir. Bahis konusu âyet hakkındaki bazı rivâyetler bu ihtimali teyit etmektedir.¹⁷

Ehl-i Sünnet'in bu konudaki cevabı “مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ” (*Sana nâzil olan*) ifadesinin anlaşılma şekline dayanmaktadır. Ehl-i Sünnet'in cumhuru “مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ” (*Sana nâzil olan*) cümlesi için orijinal ve yeni bir karşılığı hesaba katmadığından der ki: Bu şart ve cezada kastedilen, eğer Allah Resûlü (s.a.a.), kendisine indirilen tüm şeylerden bir kısmını tebliğde kusur eder ve onları iletmezse adeta hepsini iletmemiş gibi olacaktır.¹⁸ Zira Allah'ın bazı hükümlerini gizlemek, önem derecesine bakmaksızın, dinin tamamını gizleme sonucuna varacak, tebliğ edileni bozacak ve itibarsızlaştıracaktır. Tıpkı biri yapılmasa tümü bozulan namazın rükûnları gibi. Yahut

¹⁶ Yevmu'd-dâr hadisi gibi. Bkz: en-Nesâ'î, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 97, h. 65. Keza şu içerikteki hadisler: “ان علياً مني و أنا منه وهو”، “Ali benden, ben de ondanım. O, benden sonra her müminin velisidir.”, en-Nesâ'î, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 129, h. 88.

¹⁷ Bkz: el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 289, h. 4 ve 290, h. 6; İbn Ukde, *a.g.e.*, s. 198, h. 31; Cüveynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 312, h. 250.

¹⁸ Bkz: es-Semerkindî, *a.g.e.*, c. 1, s. 448; el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecid*, c. 2, s. 209; İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. 2, s. 218; el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 2, s. 52; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 1, s. 659; *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 78; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 5, s. 278. Reşid Rızâ bu görüşü cumhur Ehl-i Sünnet'e nispet eder: Reşid Rızâ, *a.g.e.*, c. 1, s. 386.

birisini öldürmek gibi. Bir kişiyi öldürmek tüm insanları öldürmek gibidir. Nitekim Kur'ân şöyle buyurur:

“مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا”,
“Bir kimseyi haksız yere ve kıyas olmaksızın öldüren adeta tüm insanları öldürmüş gibidir.”¹⁹

Her ne kadar Fahreddin er-Râzî bu cevabı zayıf bulmuş ve onu iptal etmeye çalışmışsa da kendisinin verdiği cevap da belirsizliklerle yüz yüzedir ve eleştiriler bâkidir.²⁰

Esas itibarıyla Ehl-i Sünnet'in bu cevabı İbn Abbâs'ın bir rivâyetine dayanmaktadır. Ehl-i Sünnet müfessirlerin tamamı bu hadisi Abdullah b. Sâlih, Muaviye, Ali b. Ebî Talha ve İbn Abbâs tarihiyle nakletmiştir. Rivâyet şöyledir:

قوله يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ عَنِّي: إن كنتم آية مما أنزل إليكم من ربكم لم تبلغ رسالتي

“Ey Resül...” âyetinin tefsiri şudur: Ey Peygamber, eğer risaletimi yerine getirmezsen.²¹

Buna göre Allah, “Sana indirilen her mesajı herhangi bir maslahat düşünüp de gizleme ve tebliğ et” şeklinde sürekli Peygamberini ikaz etmiştir. Bu aslında Allah Resûlü'ne tembihtir.

Ehl-i Sünnet'in cumhurunun görüşünü Şîa'nın re'iyine bağlamak mümkün görünmektedir. Çünkü âyetin, onların kavline göre kendine has bir nüzûl konusu yoksa birden fazla örneğe uygulanabilir demektir. Ehl-i Sünnet'in bazı hadislerine göre bu örnekler arasında (bu hadislerden kimisinin metninde Allah Resûlü'nün İmam Ali'nin velâyetini tebliğ konusunda yaşadığı kaygı görülmektedir) İmam Ali'nin velâyetini tebliğ etme de vardır. Fakat eğer âyet

¹⁹ Mâide, 32.

²⁰ Bkz: Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 49.

²¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 4, s. 307; İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm (Tefsîru İbn Ebî Hâtim er-Râzî)*, tahkik: Es'ad Muhammed et-Tayyib, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, hicri kameri 1419, c. 4, s. 1173, h. 6612.

için hiçbir çeşit örnek ve tezahürü hesaba katmazsak bi'setin sonlarında nâzil olmuş âyetin konumuyla bağdaşmayan bir iş yapmış oluruz. Çünkü Allah, bu âyetten birkaç yıl önce Peygambere şöyle buyurmuştu:

“فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ. إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ”، *Emrolunduğun şeyi açıkla ve müşriklere aldırış etme. Alay edenler[in şerrine karşı] biz sana yeteriz.*”²²

Hazret'in (s.a.a.) risalet yılları boyunca asla Allah'ın mesajının gizlenmesi söz konusu değildir. Özellikle de ağır yük ve endişe hissedilen türden konuların tamamında. Mesela Allah Resûlü'nün (s.a.a.) evlatlığı Zeyd'in, eşi Zeyneb'le yaşadığı vaka gibi. Olayla ilgili hüküm, Mâide Sûresi'nden ve bahis konumuz âyetten önce Ahzâb Sûresi 37. âyette nâzil oldu ve tebliğ edildi. Hazret'in bu konuyla ilgili kaygısı o boyuttaydı ki, Aişe ve Enes'ten şöyle rivâyet edilmiştir: “Eğer Allah Resûlü (s.a.a.) Kur'an'dan bir şeyi gizleyecek olsaydı bu âyeti gizlerdi.”²³ Allah bu maceranın ardından peygamberler ve ilâhî mesajları tebliğ hakkındaki sünnetini hatırlatarak şöyle buyurdu:

“مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سِنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدْرًا مُقَدَّرًا. الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا”، *“Allah'ın kendisine farz kıldığı bir şeyde peygambere hiçbir güçlük yoktur. [Bu] daha önce geçenlerde Allah'ın sünnetidir. Allah'ın emri, takdir edilmiş bir kaddedir. Onlar Allah'ın risaletini tebliğ edenler, Allah'tan korkanlar ve Allah dışında hiç kimseden korkmayanlardır. Hesap görücü olarak Allah yeter.”*²⁴

Cumhur Ehl-i Sünnet'in re'yi karşısında bazıları âyetin nüzül sebebini tahsis ederek muhtelif görüşler beyan etmişlerdir. Bu görüşlere değineceğiz.

²² Hicr, 94-95.

²³ Bkz: İbn Keşir, *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 77. Bu hadisi *Sahîhayn*'dan nakille aktarmıştır.

²⁴ Ahzâb, 38-39.

5. Allah Resûlü'nün Âyetteki Mesajı Tebliğ Etmekten Kaygılanıp Korkması

Âyetin üslup ve sibakı göstermektedir ki, Allah Resûlü (s.a.a.), onda kaygı ve korkuya yol açan türden bir mesajı tebliğ etmekle görevlendirilmişti. Bu sebeple Allah onu korumayı vadederek şöyle buyurmuştur:

“**وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ**”, “Allah seni insanların şerrinden koruyacaktır.”²⁵

Şîa açısından bu memuriyet, İmam Ali'nin (a.s.) velâyetini tebliğ etmektir. Bu durumda bazılarının tereddüt etmesi, hatta inkâr ve tekzibe yönelmesiyle karşılaşılması mümkündür. Münafıkların çıkaracağı fitne ve propagandaları neticesinde bu mesaj Allah Resûlü'nün (s.a.a.) şahsî hesabı görülüp Allah tarafından geldiği kabul edilmeyebilirdi. Bu da din için çöküş çanlarının çalması demektir. Konuyla ilgili daha fazla izahı sonraki bölümde vereceğiz.

Ehl-i Sünnet açısından da âyetin nüzûl sebebinin peşine düşenler, hepsi de tekzip vs. kaygısı ve korkusundan bahseden bazı bilgiler nakletmektedir. Ehl-i Sünnet'in bu konudaki görüşünü büyük ölçüde özetleyen Fahreddin er-Râzî ve Bedreddin Aynî, âyetin nüzûl sebebi hakkında tamamı aynı özellikte on izah nakletmektedir. Bu izahlara da bakacağız. Dolayısıyla bu açıdan da Şîa ve Ehl-i Sünnet arasında müşterek bir nokta bulmak mümkündür.

²⁵ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 48.

III

Âyetin Tefsirinde Şîa'nın Görüşünün İncelenmesi

Şîi müfessirler ve kelamcılar ismet âyetini İmam Ali'nin velâyetini tebliğ hakkında kabul eder ve bu görüşte ittifak halindedirler.¹ Bu görüşün sahih mi, çürük mü olduğunu belirlemek için başta görüşün dayandığı temelleri tahlil ve tahkik etmek gerekir. Bu temeller şunlardır:

Şîa'nın Söz Konusu Âyeti Tefsirinin Temellerini Tahlil

1. Mezkur Âyetin Ehl-i Kitap'la İrtibatlı Olmaması

Bahis konusu olan âyetin, önceki ve sonraki âyetle hiçbir bağı yoktur. O iki âyette hitap Ehl-i Kitap hakkındadır. Kur'ân bundan önceki âyette şöyle buyurur:

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكْلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ
وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ

¹ Bkz: Muhammed b. el-Fettal en-Nîşâbü'rî, *Ravzâtü'l-vâizîn*, tahkik: Gulamhüseyn el-Mecidî ve Mücteba el-Ferecî, Kum, hicri kameri 1423, c. 1, s.217; Hasan b. Yusuf İbnü'l-Mutahhar (el-Allâme el-Hillî), *Minhâcü'l-kerâme fî ma'rifeti'l-İmâme*, tahkik: Abdürrahim Mübarek, Müessesetü Âşûrâ, Meşhed, s. 117.

indirileni ayakta tutsalardı üstlerinden ve ayaklarının altından [bolca nimet] yiyeceklerdi.”²

Sonraki âyette ise şöyle buyrulur:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُتَيَّمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا
 أَنْزَلَ إِلَيْكُم “De ki: Ey Kitap Ehli, Tevrat'ı, İncil'i ve size Rabbinizden
 indirileni ayakta tutmadıkça hiçbir şey üzerinde değilsiniz.”

Bu âyetin konumuz olan âyetle bağdaşmamasının sebebi, Allah Resûlü'nün (s.a.a.) beyanla görevlendirildiği ve tebliğe memur edildiği hükmün önemli bir iş olduğunu gösteren “وَاللَّهُ يَعْصَمُكَ مِنَ” وَاللَّهُ يَعْصَمُكَ مِنَ التَّاسِ” cümlesidir. Çünkü canına veya dininin gelişmesine bir tehlike gelmesinden korkmaktadır. Fakat bu emrin tebliğine memur edildiği o günlerde, yani Veda Haccı sırasında ve Hazret'in (s.a.a.) ömrünün son döneminde Ehl-i Kitap'ın vaziyeti ve ahvali Allah Resûlü'ne tehlike oluşturabilecekleri seviyede değildi. O halde Allah'ın, Peygamber'i düşmanın tehlikesinden koruyup kollamaya güvence vermesini gerektirecek bir durum yoktu. Çünkü Yahudiler ve Hristiyanlar meselesi hicretin onuncu yılında halledilmiş ve Benî Kurayza, Benî Nâdir, Benî Kaynuka gibi çeşitli Yahudi kabileleri, Hayber Yahudileri ve diğerleri ya Müslümanlara teslim olmuştu ve cizye ödüyorlardı ya da vatanlarını terk etmişlerdi. Mâide Sûresi'nin nüzûlü de hicri dokuzuncu yıldan sonra Peygamber'in ömr-ü şerifinin sonlarında gerçekleşti. O zamanlar Ehl-i Kitap'ın hepsi Müslümanların kudret ve azameti nedeniyle bir köşede uykuya çekilmişti. Buna ilaveten bu âyette ve ondan sonrakinde, Ehl-i Kitap için, tebliğ edildiğinde Allah Resûlü'ne tehlike oluşturacak takati aşan bir yükümlülük yoktur. Şu halde bu âyet, önceki ve sonraki âyetler arasında aynı siyakta değildir ve bağımsız bir mesaj ortaya koymaktadır.

2. Kâfirler ve Müşriklerden Gelen Bir Tehdit Olmaması

Âyet-i şerife, dinin tamamına bağlı bir tehditten söz etmektedir. Öyle ki, Allah Resûlü (s.a.a.) onu tebliğ etmekten endişe içindedir

² Mâide, 66.

ve tebliğ için uygun bir zamana ertelemektedir. Çünkü Hazret'in (s.a.a.) kaygısı ve ertelemesi olmasaydı Kur'ân tehdit ederek “وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ”, “Eğer yapmazsan Rabbinin mesajını iletmemiş olursun.” demezdi.

Bu tehditten anlaşılan şudur ki, bu âyette tebliğ edilmesi emredilen hüküm, bazı insanların isyan çıkaracağı ve dinin aslına bile inkâr edeceği beklenen bir şeydi. Bu beklenti müşrikler ve kâfirlerden değildi.

Kur'ân, bi'setin başlangıcından o ana kadar kâfirler ve müşriklerden gelen türlü türlü sabotajlar, kara propaganda ve yalan iftiraları nakletmiştir. Mesela Hazret'e (s.a.a.) “مَعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ”, “Cin çarpmış, (o cinden) öğrenmiş.”³ diyorlardı. Bazen de “إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ”, “Ona bir insan öğretiyor.”⁴ diyorlardı. Kimi zaman da şairlikle itham ederek şöyle iftira atıyorlardı:

“شَاعِرٌ نُّتِرِيصُ بِهِ رَبِّبُ الْمُنُونِ”, “Şairdir. (Diğer şairler gibi) zamanın hadiselerinin onu bitirip kendisini, adını ve izini ortadan kaldırmasını bekliyoruz.”⁵

Kâfirler ve müşriklerden gelen bu tür muameleler yeni bir şey değildi ve dinin erkânında tahribat ve çözülmeye sebep olamazdı. Hazret de onların sözlerinden kaygılanıyor olamazdı. Müşriklerin Allah Resûlü'nü (s.a.a.) öldürme planı da bi'setin başlarında “leyletu'l-me-bit”ten beri vardı. Buna ilaveten bu iftiralar, töhmetler, öldürme tuzakları ve başka şeyler İslam'a ve onun yüce Peygamberine mahsus da sayılmaz. Diğer peygamberler de Allah'ın mesajını tebliğ etmede en küçük kusur ve eksiklik göstermeksizin hep aynı belalara maruz kaldı. Dolayısıyla muhtemel tehlikeyi müşrikler ve diğer kâfirler tarafından geliyor kabul etmek ve onu bi'setin ilk yıllarındaki iftiralar ve tuzaklar kabilinden görmek mümkün değildir. Bu tehlike hicretten sonra

³ Duhan, 14.

⁴ Nahl, 103.

⁵ Tûr, 30.

ve dinin İslam toplumunda ayağını sağlam basmasının ardından hissedilmiş olmalıdır.

3. Münafıklardan Gelen Tehdit ve Tehlike

Tehlikenin Ehl-i Kitap, müşrikler ve kâfirlerden din kuru-
muna ve İslam toplumuna yönelmediği açıklık kazandığına göre
münafıkların tehlikesi üzerinde düşünmek gerekir. O günlerde İslam
toplumunun bireyleri İslam'a yeni girmiş ve İslam'ın öğreti-
leri onlarda henüz kökleşmemişti. Bu yüzden Müslümanların saf-
ları arasında dikkate değer sayıdaki münafıklar, Allah Resûlü'nün
(s.a.a.) tebliğe memur edildiği şeyi inkâr ve tekzipte fitne çıkar-
rıp böyle zihinlere Allah Resûlü'nün (neuzubillah) kendi aklın-
dan hüküm uydurduğu ve onu din adına yaydığını telkin edebi-
lirdi. Münafıkların komplo sabıkası ve kalbi hasta fertlerin “ifk”⁶
gibi vakalarda onlara tâbi olması, İslam toplumunda münafıkla-
rın fitneciliğinin kabul görmesine ve saf insanların onların yalan
şayialarını doğru zannetmesine hazır bir zemin bulunduğunu or-
taya koymaktadır.

Ashâbdan bir grubun daha önce Allah Resûlü'nün (s.a.a.) bazı
işlerine itiraz etmiş olması, bu müsait zemine yardım ediyordu. Me-
sela ashâbdan bazılarının tereddüt ve olumsuz tepkisiyle karşıla-
şan “seddü'l-ebvâb (mescidin kapılarının kapatılması)” olayı gibi.
Ehl-i Sünnet'in meşhur muhaddiserinden Ahmed b. Şuayb Nesâî
(vefatı hicri kameri 305) kendi senediyle Zeyd b. Erkam'dan (Al-
lah Resûlü'nün ashâbından) şöyle nakleder:

فقال رسول الله صلى الله عليه [و آله] و سلم أبواب شارة في المسجد فقال

رسول الله صلى الله عليه [و آله] و سلم: سَدُّوا هَذِهِ الْأَبْوَابَ إِلَّا بَابَ عَلِيٍّ.

⁶ Kur'an bu macerayı Nur Sûresi 11-21. âyetlerde anlatmıştır. Bu komplo-
yu planlayanlara şiddetle karşılık verilip azap vadedilirken, her şeye hemen
inanan saf insanlar ve şuursuzca, münafıkların şeytanî telkinlerinin et-
kisi altında onu yayanlara uyanık olmaları ve tür tuzaklara düşmemeleri
tavsiye edilmiştir.

فتكلم في ذلك أناس فقام رسول الله صلى الله عليه [و آله] و سلم فحمد الله و أثنى عليه ثم قال: أما بعد فإني أمرت بسدّ هذه الأبواب غير باب غلي فقال فيه قائلكم و الله ما سدّدته و لا فتحته و لكنّ أمرت بشيء فاتبعته

“Allah Resûlü sallallahu aleyhi [ve âlihi] ve sellem yârânından bir grubun evinin kapısı mescide açılıyordu. Allah Resûlü sallallahu aleyhi [ve âlihi] ve sellem şöyle buyurdu: ‘*Ali'nin [evinin] kapısı hariç, bütün kapıları kapatın.*’

Bazı insanlar bu konuda dedikoduya başladı. Bunun üzerine Allah Resûlü sallallahu aleyhi [ve âlihi] ve sellem ayağa kalktı, Allah'a hamd-ü senâ getirdikten sonra şöyle buyurdu: ‘*Ali'nin evinin kapısı hariç bütün kapıların kapatılmasını emrettim. İçinizden bazıların dilinde itiraz dolaşiyor. Allah'a yemin olsun ki, ben kendi kafamdan kapıyı kapatıp açmadım. Bilakis [Allah tarafından] bana emredildi ve ben de buna tâbi oldum.*’⁷

Yine de bu olayda itiraz Peygamber'in amcası Abbâs'tan geldi. Hazret'e (s.a.a.) şöyle dedi:

يا رسول الله أخرجت أصحابك و أعمامك و أسكنت هذا الغلام فقال رسول الله صلى الله عليه [و آله] و سلم: ما أنا أمرت بإخراجكم و لا بإسكان هذا الغلام إن الله هو أمر به

Dedi ki: “Ey Allah Resûlü (s.a.a.) ashabımı ve amcanı ihraç ediyorsun da şu delikanlıya mı yer veriyorsun?” Allah Resûlü sallallahu aleyhi [ve âlihi] ve sellem şöyle buyurdu: “*Ben kendi kafamdan sizi ihraç edip bu delikanlıya yer vermeyi emretmedim. Allah bu işi yapmamı emretti.*”⁸

⁷ Bkz: en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 68, h. 38; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 32, s. 41, h. 19287; İbn Hanbel, *Müstedrek*, c. 3, 125; el-Hârezmî, *a.g.e.*, s. 327, h. 328 ve el-Askalânî, *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi 'an Müsned Ahmed*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, hicri kameri 1404, s. 28.

⁸ Bkz: en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 70, 71; h. 40; Ebû Bekr Amr b. Ebî'l-Âsım, *a.g.e.*, s. 595; h. 1384; el-Hâkim el-Nişâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, 3, s. 116, 117; el-Kûfî el-Kâdi, *a.g.e.*, c. 2, s.

Aynı şekilde tarihsel kaynakları dolduran başka örnekler de vardır.⁹ Bu konuda Kureyş'in psikolojisini,¹⁰ münafıkların Allah Resûlü'nü (s.a.a.) öldürme komplolarını¹¹ ve bazı ashabın Allah Resûlü'ne (s.a.a.) muhalefetlerini incelemek yeterlidir. Mesela Peygamber'in vasiyet yazdırmasına¹² ve Usâme komutasındaki orduya katılmaya¹³ muhalefetlere bakılabilir. Belli sonuçlar doğuran

---

458, h. 945 ve s. 461, h. 956; Heysem b. Küleyb eş-Şâşi, *Müsnedü Şâşi*, tahkik: Mahfuzurrahman Zeynellah, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikme, el-Medine, hicri kameri 1410, c. 1, 126, h. 63; Şeyh Müfid, *el-Emâli*, s. 55, h. 2.

⁹ Mesela bu macerayı Sa'd b. Ebû Vakkâs da nakleder: Bir grup Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) yanında oturuyorduk. Ali geldiğinde diğerleri dışarı çıktı [Hazret-i Resûl diğerlerine dışarı çıkmalarını buyurdu]. Çıktıklarında birbirlerine şikâyet etmeye başladılar. Diyorlardı ki: "Allah'a yemin olsun, bizi dışarı çıkarması ve onu kabul etmesi yakışıksız." Sonra geri döndüler ve içeri girdiler. Bunun üzerine Allah Resûlü şöyle buyurdu: "Allah'a yemin olsun, kendi kafamdan onu içeri alıp sizi dışarı çıkarmadım. Allah onu içeri alıp sizi dışarı çıkardı.", en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 69, h. 39 ve Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *Müsned-i Bezzâr (el-Bahrü'z-zehhâr)*, tahkik: Mahfuz er-Rahmân Zeynullah, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, el-Medine, hicri kameri 1414, c. 4, s. 34, h. 1195; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Zikru ahbâri İsbahân*, tahkik: Seyyid Kesrevî Hasan, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1410, c. 2, 147, h. 1328 ve diğerleri.

¹⁰ Kureyş kabilesinin ruh hali ve bunun ardından onların risalet asrında ve sonrasında aldığı tavırlar incelendiğinde sadr-ı İslam'da yaşanan olayların çoğunu anlamada etkili olacaktır. Bu tabii ki, ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir. Örnek olarak bkz: *Nehcül-belâga*, hutbe: 172, 192; en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 90, h. 60.

¹¹ Tebük gazvesinden dönerken Allah Resûlü'nü (s.a.a.) öldürme teşebbüsü gibi. Bkz: el-Buhârî, *a.g.e.*, kitâbu fezâilü's-sahâbe, bâb menâkibi Ammar ve Huzeyfe, sayı 2743; *et-Tefsîrül-kebir*, c. 2, s. 69, 70.

¹² el-Buhârî, *a.g.e.*, c. 4, s. 39 ve 85; Müslim, *a.g.e.*, c. 3, s. 1258, 1259; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülük (Târihu't-Taberî)*, tahkik: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Beyrut, c. 3, s. 193; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, c. 1, s. 29.

¹³ el-Buhârî, *a.g.e.*, c. 4, s. 179; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, c. 2, s. 317; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, c. 1, s. 29.

bu iki olayda da (ve diğer misallerde) Allah Resûlü'nün (s.a.a.) emri görmezden gelindi. Bu durumda âyetin nüzûlü sırasındaki atmosfer ve Allah Resûlü'nün kaygısı daha kolay anlaşılacaktır.

Münafıklar her fırsatta İslam'a darbe vurmak için tetikte bekliyordu. Ama planları bir türlü meyvesini vermiyordu. Umutlarını Allah Resûlü'nün vefatından sonrasına bağlamışlardı. Peygamber'in rihletinden sonra İslam'ın bedenine ciddi bir darbe vurabileceklerini tasavvur ediyorlardı. Bu sebeple Hazret-i Resûl-i Ekrem'in (s.a.a.) yerine bırakacağı halife meselesi bütün planlarını boşa çıkarabilirdi. Dolayısıyla halifelik meselesine Allah tarafından resmîyet kazandırılmasını tekzip etmeleri ve insanlar arasına şöyle bir şayia yaymaları mümkündü: Peygamber bu işi kendi kafasına göre yaptı ve kendisinden sonra damadı ve amcasının oğlunu hilafet koltuğuna oturttu. (Nitekim Allah Resûlü, Medine'de Ali'yi kendi yerine vekil bırakarak Tebük Savaşı'na gittiğinde münafıklar şayia yaymıştı: “Peygamber (s.a.a.) artık Ali'den rahatsızlık duyuyor, ona refakat etmesinden hoşlanmıyor.” Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: “*Sen benim için, Harun'un Musa'ya olan durumu gibisin.*”) ¹⁴ Öyleyse insanlar arasında böyle bir vehim ve şüphenin maya tutması ve kalplerinde yer etmesinin, dini ortadan kaldırmada ve Peygamber'in risaletini başarısız kılmada hangi ölçüde etkili olacağı anlaşılmaktadır. Bu meseleyi doğrulayan şahitlerden biri de âyetin nüzûlü sırasındaki vakayı açıklayan rivâyetlerin incelenmesidir. Bunların kimisinde sahih senedle Şîa tarihiyle İmam Bâkr'dan (a.s.) şöyle nakledilmiştir:

فَأَمَرَ اللَّهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَنْ يَفْسِرَ لَهُمُ الْوَلَايَةَ كَمَا فَتَرَ لَهُمُ الصَّلَاةَ وَالزَّكَاةَ وَالصُّوْمَ وَالْحَجَّ، فَلَمَّا أَتَاهُ ذَلِكَ مِنَ اللَّهِ ضَاقَ بِذَلِكَ صَدْرُ رَسُولِ اللَّهِ وَتَخَوَّفَ أَنْ يَرْتَدُّوا عَنْ دِينِهِمْ وَأَنْ يَكْتَبُوهُ فِضَاقَ صَدْرِهِ وَرَاجِعَ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ... فَصَدَعَ بِأَمْرِ اللَّهِ تَعَالَى ذَكَرَهُ

¹⁴ Bkz: en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 76, h. 44; el-Kûfî el-Kâdî, *a.g.e.*, c. 1, s. 518, h. 460; Yahya İbnü'l-Hüseyin, *Teystrü'l-metâlib fî emâli el-İmam Ebî Tâlib*, tahrîc: Ca'fer b. Ahmed b. Abdüsselam, *Mensurâtü Müessesetü'l-A'lamî li'l-Matbuât*, Beyrut, hicri kameri 1395, s. 67.

“Allah, Muhammed'e (s.a.a.) onlara velâyeti tefsir etmesini emretti. Tıpkı namaz, zekât, oruç, hac ahkâmını tefsir etmesi gibi. Bu emir geldiğinde insanlar dinlerinden döner ve onu tekzip eder diye Hazret'in içi daraldı ve kaygılandı. Rabbine müracaat etti [ve çare istedi]. Allah da şöyle vahyetti: 'Ey Resûl, sana indirileni tebliğ et...' Bunun üzerine Allah'ın emriyle velâyeti aşikâr etti.”¹⁵

Aynı içerik her iki fırkanın da kaynaklarında İbn Abbâs'tan nakledilmiştir:

قال نزلت الآية في علي كرم الله وجهه حيث امر سبحانه أن يخبر الناس بولاية فتخوف رسول الله أن يقولوا حابي ابن عمه و أن يطعنوا في ذلك فأوحى الله تعالى إليه هذه الآية فقام بولايته يوم غدیر خم و أخذ بيده فقال: من كنت مولاه فعلي مولاه

“Allah Sübhanehu insanlara velâyeti ilan etmesini emrettiği Ali hakkındaki bu âyet nâzil olduğunda Allah Resûlü (s.a.a.), [münafıklar ve kalbi hasta olanların] ‘Bu makamı kendi kafasından amcasının oğluna bahşetti’ demesinden ve bu konuda isyan etmelerinden endişelendi. Bunun üzerine Allah bu âyeti Peygamber'e vahyetti. Sonra Hazret, İmam Ali'nin velâyetini tebliğ etmek için Gadîr-i Hum gününü ayağa kalktı ve onun elini tutup şöyle buyurdu: ‘Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.’”¹⁶

Bu hadisin İbn Abbâs tarikiyle muhtelif senedleri vardır. İbn Tâvus onlardan bazılarına işaret etmiştir.¹⁷

¹⁵ el-Küleynî, a.g.e., c. 1, s. 289, h. 4 ve s. 292-295, h. 2. Yine bkz: Ayyâsî, a.g.e., c. 2, s. 64, 1315.

¹⁶ Bkz: el-Hâkim el-Haskânî, a.g.e., s. 255, h. 249; el-Âlûsî, a.g.e., c. 4, s. 282; el-Mahmudî, a.g.e., c. 4, 141, h. 1699.

¹⁷ İbn Tâvus, hadisi, Muhammed b İshak b. İbrahim'den, o da İbn Abbas'tan şöyle nakleder:

“لما أمر الله نبيّه صلى الله عليه و سلم بأن يقوم بغدير خم فيقول في علي ما قال: “أَيُّ رَبِّ إِنْ قَرَيْشاً حَدِيثُوا عَهْدَ بِالْجَاهِلِيَّةِ وَ مَتَى أَفْعَلْ هَذَا يَقُولُوا فِعْلَ بَابِنِ عَمِّهِ كَذَا وَ “كَذَا فَلَمَّا قَضَى حَجَّه رَجَعَ إِلَيْهِ جِبْرَائِيلُ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ “، Allah, Peygamberine, Ali hakkında gelen şeyi Gadîr-i Hum'da söylemesini emrettiğinde Peygamber Allah'a şöyle arz etti: ‘Rabbim, Kureyş cahiliye

Yine İmam Ali'den rivâyet edilen şu hadis de vardır:

حيث نزلت «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» فأمر الله عزّ وجلّ نبيّه أن يعلمهم ولاة أمرهم وأن يفسّر لهم من الولاية ما فسر لهم من صلاتهم و زكاتهم و حجهم فنصبتني للناس بغدير خم، ثم خطب و قال: أيها الناس إنّ الله أرسلني برسالة ضاق بها صدري و ظننت أنّ الناس مكذبي فأوعدني لأبلغها أو ليعذبني، ثم أمر فنودي بالصلاة جامعة ثم خطب فقال

“Ülû'l-emre itaat âyeti nâzil olduğunda Allah, Peygamber'e, âyetteki hâkim ve valileri onlara öğretmesini emretti. Onlara tıpkı namaz, zekât ve haclarını tefsir ettiği gibi velâyeti de tefsir etti. Sonra Allah Resûlü beni Gadîr-i Hum'da nasb etti ve bir hutbe okuyup şöyle buyurdu: 'Ey insanlar, Allah beni bir mesajı size iletmekle görevlendirdi. Bu konuda yüreğim sıkıştı, insanların beni tekzip edeceğini zannettim. Bunun üzerine Allah beni, ya onu iletmem ya da azaba uğramamla tehdit etti.' Sonra insanların toplanmasını emretti ve ardından bir hutbe okuyup şöyle buyurdu...”¹⁸

Ebû'l-Abbâs b. Ukde¹⁹ aynı hadisin benzerini Muaviye'ye delil olarak gösterirken İmam Ali'den zikretmiştir. Muaviye'nin iki uydusuna, yani Ebû'd-Derdâ ve Ebû Hureyre'ye hitaben şöyle der:

“Muhakkak ki sizin veliniz Allah, onun Resûlü ve namazı ikame eden, rükû halindeyken zekât veren müminlerdir.” âyeti Allah Resûlü'ne

dönemine hâlâ yakın. Eğer bu işi yaparsam amcasının oğlunu şöyle böyle yaptı diyecekler.' Sonra Allah Resûlü haccını yaptığında Cebrail yanına geldi ve dedi ki: 'Ey Resûl, sana nâzil olanı tebliğ et.'”, İbn Tâvus, Sa'dûs-sü'ud, s. 142. İbn Tâvus şöyle der: Mesud b. Nâsır Sicistânî de Kitabû'd-dirâye kitabında kendi senediyle İbn Abbas'tan bu hadisi nakletmiştir. Kazvinli fakîh Ebû İshak İbrahim b. Ahmed'in tefsir kitabında da Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn'den (İmam Bâkır) bu rivayet zikredilmiştir. Bkz: Sa'dûs-sü'ud, s. 143-145.

¹⁸ Cüveynî, a.g.e., c. 1, s. 312, h. 250.

¹⁹ İbn Ukde'nin şerh-i hali için bkz: el-Hatîb el-Bağdâdî, Târihu Bağdâd ev Medîneti's-selam, c. 5, s. 14-23.

(s.a.a.) nâzil olduğunda Allah, Peygamberine, Allah'ın [bu âyette] insanlara velâyetine itaat etmelerini emrettiği kişinin velâyetini hatırlatmasını ve onlara velâyetin [bu âyetteki] manasını tefsir etmesini emretti. Tıpkı namaz, zekât ve diğerlerini tefsir ettiği gibi. Bunun üzerine Ali buyurdu ki: “Allah Resûlü bu emre uyararak beni *Gadîr-i Hum*'da *nasb etti ve şöyle buyurdu: 'Allah beni, kalbimi sıkıştıran ve insanların beni tekzip edeceğini zannettiğim bir mesajı tebliğ etmekle görevlendirdi. Sonra beni tehdit etti, ya o mesajı iletmeliyim ya da bana azap edecek.'* Bu sebeple Allah Resûlü (s.a.a.) bana ‘Ayağa kalk ya Ali.’ buyurdu ve *Gadîr-i Hum*'da velâyetimi ilan etti.”²⁰

İbn Tâvus da Ebû'l-Abbâs b. Ukde'nin tefsir kitabından (şu anda kayıptır) bu hadisi aynı muhtevayla zikrederek şöyle der: “Hadisi çok sayıda senedle nakletmiştir.”²¹

Biraz ileride bu mevzuu teyit eden başka haber ve metinleri “İki fırkanın rivâyetlerine istinat” bahsinde göreceğiz.

Allah, Resûlullah'ın (s.a.a.) korku ve kaygısının bariz biçimde görüldüğü böyle bir ortamda Peygamberine vurgulu biçimde hiç korkmadan o memuriyeti yerine getirmesini ve İmam Ali'nin velâyetini tebliğ etmesini emretmektedir. Bu konuda ona vaadde bulunup şöyle buyurmaktadır:

“إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ”, “Allah, *kâfir topluluğunu hidâyete erdirmeyecektir.*”

Allah, bu emri inkâra yeltenen, sabotaj yapan, muhalefet eden, bu mesajın tekzip edilmesi için şayia yayan muhaliflere hidâyet etmeyecektir. Yani komploları sonuç getirmeyecektir.

4. Allah Resûlü'nün Memuriyeti Tebliğ Konusundaki Korkusunun Tahlili

Allah Resûlü (s.a.a.) bu görevlendirmeyi tebliğ etmede korku ve kaygı taşıyorduyse da bu korku asla kendi canından korkmak

²⁰ İbn Ukde, *a.g.e.*, s. 198, 199, h. 31. Aynı muhtevada: s. 253, 254, h. 95.

²¹ İbn Tâvus, *Sa'dûş-sû'ûd*, s. 144, 145.

değildi. Âyette geçen “*وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ*”, “Allah seni insanların şerrinden koruyacaktır.” şeklindeki ilâhî güvence de Hazret'in canını korumayı ifade etmemektedir. Bilakis bu güvence, Peygamber'in, insanların tekzip etmesinden ve fitnecilerin dinin aslını inkâra varmada etkili olabilecek ve Allah'ın dininin neticeye ulaşmasına mani olacak kumpaslarından duyduğu korkuyu gidermek içindir. Bu durum üç delille ispatlanabilir:

a) Mâide Sûresi'nin ve bahis konusu âyetin nüzül ortamının incelenmesi. Şîa ve Ehl-i Sünnet'in görüşlerindeki ortak noktaları incelerken geçmişti.

b) İki fırkanın kaynaklarında söz konusu âyet hakkında göze çarpan rivâyetlerin incelenmesi. Bu rivâyetlerde Allah Resûlü'nün bu mesajı tebliğ etmekte duyduğu kaygının sebebi, esas itibariyle risaletin tekzip edilmesi olarak gösterilmiştir. Metinlerde öldürül-mekten korkmadan bahsedilmemiştir. Daha önce bu rivâyetlerin bazıı görülmüştü. Bundan sonra da başka rivâyetler açıklanacaktır.

c) Allah Resûlü'nün dini tebliğ konusundaki sîretinin ince-lenmesi. Kur'ân âyetlerinde yapılacak genel bir tahkikte görüle-cektir ki, Allah Resûlü'nün nübüvvet üzerine misakı vardı²² ve Allah tarafından dosdoğru olup sabretmesi emredilmişti.²³ Bu se-beple Allah'ın dinini tebliğ etmede ve mesajları iletmede hiçbir eksiklik göstermemiş, gayri makul istekler ve bahane arayışları karşısında asla boyun eğmemiştir.²⁴ Allah Resûlü, mesajları ilet-medede, hatta Zeyd'in eşi Zeyneb vakası²⁵, müminlerden utanma²⁶, konumuz olan âyetin tebliğ edilmesi gibi tahammül edilmesi başkalarına ağır gelen konularda bile korku veya başka bir ne-denle hiçbir şeyi saklamamıştır. Mesela Ahzâb Sûresi 53. âyette şöyle buyrulur:

²² Ahzâb, 7.

²³ Hud, 12; Şura, 42; Ahkaf, 35.

²⁴ Yunus, 15.

²⁵ Ahzâb, 37.

²⁶ Ahzâb, 53.

“Peygamber sizden utanıyor. Ama Allah hakkı söylemekten utanmaz.”

Bu ve benzeri mesajların bildirilmesi hiçbir mücadele olmaksızın gerçekleşmemiştir.²⁷ Kur’ân’ın bazı âyetlerde işaret ettiğine göre, Peygamber’in (farzı muhal) vahyin bir kısmını tutma ve yüreği sıkışma ihtimali varsa bile bu, kendisinin öldürüleceğinden korktuğundan değil, bilakis nübüvvet makamını idrak edemeyen ve onu dünyanın maddî kriter ve değerleriyle ölçen bir kesimin cehalet ve hamakati yüzündendir.²⁸

Kur’ân açısından Peygamber Allah yolunda savaşmakla emrolunmuştur ve yalnızca o bu emri yerine getirmekle mükelleftir. Kur’ân şöyle buyurur:

“فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ”²⁹, “Allah yolunda savaş, bu işte kendinden başkasıyla mükellef değilsin. Müminleri de savaşa teşvik et.”³⁰

Dolayısıyla Hazret, canını Allah yolunda kurban etmekten esirgemez. Bahis konusu olan âyette görevlendirmenin tebliği macerasından önce de Tebuk Savaşı’ndan dönüşte münafıklar tarafından Allah Resûlü’nü öldürme planı yapılmıştı. Fakat sonuç alamadılar. Zaten Allah Resûlü de bu tuzaktan asla korku duymadı ve Allah’ın onun canını korumaya güvence vereceği ve öldürülme korkusunu gidereceği bir durum söz konusu olmadı.

Kur’ân-ı Kerim de peygamberlerin bu tür korkulardan temiz olduğuna şahâdet ederek şöyle buyurur:

“الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَهَا وَلَا يَحْسَبُونَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَىٰ”³⁰, “Onlar (peygamberler) Allah’ın mesajlarını tebliğ edenler, بالله حسيبًا”

²⁷ Klem, 6.

²⁸ Hud, 12-13.

²⁹ Nisa, 84.

³⁰ İmam Sâdık (a.s.) bu âyet hakkında şöyle buyurur: “Allah, Peygamberine, ondan başka hiç kimseye vermediği bir görev vermiştir. Kimseyi bulamazsa kendi kendisini yoldaş yapıp tek başına işe girişeceği türden bir yükümlülüktür bu. Peygamberden önce ve sonra hiç kimsenin onunla mükellef olmadığı bir yükümlülük.”, el-Küleynî, a.g.e., c. 8, s. 274, h. 414.

O'ndan içleri titreyerek korkanlar ve Allah'ın dışında hiç kimseden korkmayanlardır. Onlara (koruma ve ödül için) Allah yeter.”³¹

Yine kullarından bir grubu düşmanların tehdit ettiği şartlarda şu özelliklerle övmektedir:

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ “Onlar, kendilerine ‘Düşman size karşı çok sayıda insan topladı, onlardan korkun’ dedikleri halde (bu tehdit onların iradesinde çözüme meydana getirmek yerine imanlarını sağlamlattı) ve dediler ki: Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.”³²

Allah Resûlü bu tür tavırlar için müminlerin mertebeleri itibariyle en liyakat sahibi olandır.

Müminlerin Emiri de Allah Resûlü'nün dini tebliğ işindeki özellikleri hakkında şöyle buyurur:

“Sonuç itibariyle Rabbinin mesajlarını hiçbir gevşeklik ve eksiklik göstermeksizin tebliğ etti, zaaf ve yetersizlik yanına bile yaklaşmadan veya mazeret ve bahane öne sürmeden Allah yolunda düşmanlarla cihada çıktı.”³³

Allah Resûlü'nün cesareti ve ölümden korkmaması konusunda da şöyle buyurur:

“[Savaş alanında] çatışma çetin hale geldiğinde kendimizi Allah Resûlü'ne (s.a.a.) sakladık. Ama içimizden hiçbiri düşmana ondan daha yakın olamazdı.”³⁴

Dolayısıyla Allah Resûlü'nün (s.a.a.) kaygısını başka yerde (öldürülmekten korkmakta değil) aramak gerekir. O da münafıkların tekzibinin vahim sonuçları ve Hazret'in bazı ashâbının bu mesaj karşısında amellerinin boşa çıkmasına ve münafıkların nifak ve küfrünün şiddetlenmesine yol açacak menfi tepki vermesidir. Kur'an bu noktayı bariz biçimde şöyle beyan etmiştir:

³¹ Ahzâb, 39.

³² Âl-i İmran, 173.

³³ Nehcü'l-belâga, hutbe: 116, Yine bkz: Hutbe: 1, kısım 37.

³⁴ Nehcü'l-belâga, garibu kelamihî, sayı 9. Yine bkz: Hutbe: 192, kısım 26.

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي
 “أنفسهم حرجاً مما قضيت ويسلموا تسليماً”, “Hayır, öyle değil. Rabbine
 andolsun, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem kılıp sonra ver-
 diğin hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle
 teslim olmadıkça iman etmiş sayılmazlar.”³⁵

Kur’ân bu âyette Peygamber’e kalpten mutlak teslimiyeti iman olarak tanıtmaktadır. Bu teslimiyet Hazret’in muhakemesine mahsus değildir ve her konuda bu hüküm geçerlidir. Kur’ân diğer bir âyette de şöyle buyurur:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمْ
 “الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ”, “Allah ve Resûlü bir işe hükmettiği zaman mü’min
 bir erkek ve mü’min bir kadın için o işte kendi isteklerine göre seçme
 hakkı yoktur.”³⁶

Buna rağmen Allah Resûlü’nün (s.a.a.) öldürülmekten endişe-
 lendiği farzedilse bile bu asla kendi şahsı nedeniyle olmazdı. Bila-
 kis bu öldürmenin çok vahim sonuçları sebebiyle olurdu. Çünkü
 bir yandan önceki ümmetlerde meydana geldiği gibi peygamberini
 öldüren bu ümmetin başına da musibet yağacak, diğer yandan tek-
 zip ve öldürme sonucunda risaletin devam etmesi, hatta risaletin
 kendisi başarısızlığa uğrayacak ve ortadan kalkacaktı. Bu meselenin
 örneği Uhud Savaşı’nda yaşanmıştı. Bir kesim, Allah Resûlü’nün
 savaşta öldürüldüğünü sanınca savaşmaktan vazgeçti ve her şeyin
 bittiğini düşündü. Kur’ân bu tehlikeli telakki karşısında tepki gös-
 terdi ve şöyle buyurdu:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ
 “عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا
 “Muhammed el-
 çiden başka bir şey değildir. Ondan önce nice elçiler gelip geçmiştir.
 Oyleyse dünyadan göçerse ya da öldürülürse önceki dininize mi dö-
 neceksiniz? Kim dönerse Allah'a kesinlikle zarar veremez.”³⁷

³⁵ Nisa, 65.

³⁶ Ahzâb, 36.

³⁷ Âl-i İmran, 144.

İki Fırkanın Rivâyetlerine İstinat

Şîa'nın bu âyetin tefsirine dair görüşünün birtakım temellere dayandığını söylemiştik. Bunları gördük. Şimdi iki fırkanın rivâyetlerinden ne kadarının bu görüşü teyit ettiğine bakmalıyız. Bu rivâyetleri iki genel gruba ayırmak mümkündür:

a) Şîi Kaynaklardaki Rivâyetler

Tebliğ âyetinin nüzûlü hakkında Şîa'nın kaynaklarında geçen rivâyetlerin tamamı İmam Ali'nin (a.s.) velâyetini ilan etrafındadır ve bunu Gadîr-i Hum günüyle irtibatlı kabul eder.

Bu rivâyetler ve söz konusu âyet, bir yandan velâyet (Mâide Sûresi 55), ülü'l-emr (Nisa Sûresi 59) ve ikmal (Mâide Sûresi 3) âyetleriyle, diğer yandan Sekaleyn hadisiyle bağlantılıdır.

Ebû Ca'fer Küleynî (vefatı hicri kameri 328) sahih senedle Zürâre, Fudayl b. Yesar, Bekir b. A'yan, Muhammed b. Müslim, Bureyd b. Muaviye ve Ebi'l-Cârud'dan, hepsi de İmam Bâkir'dan (a.s.) şöyle nakleder:

امر الله عز وجل رسوله بولاية على و أنزل عليه «أَمَّا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ» وَ فرض ولاية اولى الأمر فلم يدرؤا ما هي فأمر الله محمّد أن يفسّر لهم الولاية كما فسّر لهم الصلاة و الزكاة و الصوم و الحج فلما أتاه ذلك ضاق بذلك صدر رسول الله و تخوّف أن يرتدوا عن دينهم و أن يكذبوه فضايق صدره و راجع ربه عز و جل فأوحى الله عز و جل إليه «يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَخْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» فصدع بأمر الله تعالى ذكره فقام بولاية على يوم غدیر خم... و أمر الناس أن يبلغ الشاهد الغائب

“Allah, Peygamberine Ali'nin velâyetini emretti ve ona şöyle nazil etti: ‘Veliniz sadece Allah, Resûl ve namazı kılıp rûkûda zekât veren müminlerdir.’ [Keza] Allah ülü'l-emrin velâyetini vacip kıldı. Onlar velâyetin ne olduğunu bilmiyordu. Bu nedenle Allah, Muhammed'e (s.a.a.) velâyeti onlara tefsir etmesini emretti. Tıpkı namaz, zekât,

oruç ve haccın ahkâmını tefsir ettiği gibi. Bu buyruk geldiğinde Hazret sıkıntıya düştü ve insanların dinden döneceği ve onu tekzip edeceğinden kaygılandı. Hazret Rabbine müracaat etti [ve çare istedi]. Bunun üzerine Allah şöyle vahyetti: 'Ey Resül, sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan [Allah'ın] risaletini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır.' Hâl böyle olunca Hazret Allah'ın emriyle velâyet konusunu aşikâr etti ve Gadîr-i Hum gününde Ali'ni velâyetini tanıttı... ve insanlara, orada bulunanların bulunmayanlara bildirmesi emrini verdi."³⁸

Bu hadis, Allah'ın tebliğ âyetinde Peygamberin uhdesine verdiği memuriyeti gâyet net açıklamakta ve onu velâyet, ülü'l-emr ve ikmal âyetiyle bağlamaktadır. Ebû Ca'fer Küleynî bu hadisin içeriğini başka tariklerden de nakletmiştir.³⁹ İbn Tâvus da onu *er-Risâletü'l-vâdîha*'dan müellifin senediyle -Muzaffer b. Ca'fer b. Hasan- İmam Rızâ'dan (a.s.), o da dedesi İmam Sâdık'tan (a.s.) nakletmiştir.⁴⁰

Muhammed b. Mesud Ayyâşî de İbn Abbâs, Câbir b. Abdullah⁴¹, İmam Sâdık⁴² ve İmam Bâkır'dan (a.s.)⁴³ (birkaç tarikle) söz konusu âyetin Veda Haccı'nda İmam Ali'nin velâyeti hakkında nâzil olduğu konusunda birçok hadis nakletmiştir.

Ali b. İbrahim'e nispet edilen tefsirde de aynı içerik muhtelif tariklerle nakledilmiştir. Onlardan bazısında söz konusu âyetin Sekaleyn hadisiyle bağına işaret edilmiştir.⁴⁴ Şeyh Sadûk da (vefatı hicri kameri 386) uzun bir rivâyetin zeylinde Allah Resûlü (s.a.a.)

³⁸ el-Küleynî, *a.g.e.*, kitâbü'l-hücce, bâb "ma nassa'llahu azze ve celle ve resülühü ale'l-eimme vâhiden", c. 1, s. 289, h. 4 ve s. 290, h. 6. Yine bkz: *İbn Ukde*, *a.g.e.*, s. 198, h. 31 ve aynı içerikte bkz: Cüveynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 314, h. 250, bab 58.

³⁹ el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 290, h. 6.

⁴⁰ İbn Tâvus, *el-Yakin bi-ihitâsâi Mevlânâ Ali bi-İmretî'l-mü'minin*, tahkik: el-Ensârî, Müessesetü's-Sekaleyn, Kum, hicri kameri 1413, s. 372, bab 122.

⁴¹ Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 63, h. 1314. Keza bkz: et-Tabersî, *Cevâmiu'l-Câmi'*, c. 1, s. 342.

⁴² Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 63, h. 1314.

⁴³ *a.g.e.*, c. 2, s. 62, h. 1313; s. 64, h. 1315; s. 65, h. 1316.

⁴⁴ *Tefsîrül-Kummî*, c. 1, s. 171-175; 289, h. 4; s. 295; c. 2, s. 201.

ve Abdullah b. Abbâs'tan⁴⁵ bu âyetin İmam Ali'nin velâyeti hakkında nâzil olduğunu belirtmektedir.⁴⁶ Şeyh Tûsî de (vefatı hicri kameri 460) İmam Sâdık'tan (a.s.), âyetin tefsirine değinilen Gadîr namazından sonraki duayı zikreder.⁴⁷ *el-İhticâc* kitabının sahibi Tabersî ise Gadîr vakası ve oradaki hutbenin rivâyeti içinde bu âyetin nüzûl sebebinin hatırlar.⁴⁸

b) Ehl-i Sünnet Kaynaklardaki Rivâyetler

Ehl-i Sünnet'in bu konudaki rivâyetleri iki gruptur. Kimisi âyetin nüzûlünün İmam Ali ve Gadîr günü hakkında olduğunu açıkça belirtir. Kimisi de karîne ve şahitlerle birinci grupta aynı kabul edilebilecek şekilde dolaylı olarak bundan bahseder. Bu rivâyetlerden bazısında tebliğ âyeti ile ikmal âyeti arasında bağ kurulmuştur. Ehl-i Sünnet âlimler sahâbe ve tâbiünden nakille birinci gruptan birçok rivâyet zikretmişlerdir. Bu arada sahâbeden dikkat çekici sayıda rivâyet göze çarpmaktadır. Bu sahâbîler arasında şu isimlere işaret edilebilir:

1. Zeyd b. Erkam: İbn Cerîr et-Taberî (vefatı hicri kameri 310) Zeyd b. Erkam'dan nakille şöyle yazar:

لَمَّا نَزَلَ النَّبِيُّ بِغَدِيرِ خَمٍّ فِي رَجُوعِهِ مِنْ حِجَّةِ الْوُدَاعِ... خُطِبَ خُطْبَةً بِالْعَمَةِ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَنْزَلَ إِلَيَّ: بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ

“Peygamber Veda Haccı'ndan dönerken Gadîr-i Hum'da durdu... Belâgatli bir hutbe okudu ve sonra şöyle buyurdu: “*Allah Teâlâ bana şöyle nâzil etti: Sana Rabbinden indirileni ilet.*”⁴⁹

⁴⁵ el-Mahmudî, *a.g.e.*, c. 4, s. 141, h. 1699.

⁴⁶ eş-Şerîf el-Murtaza, *el-Emâlî= Gurerü'l-fevâ'id ve dürerü'l-kalâ'id*, s. 400 ve el-Mahmudî, *a.g.e.*, c. 4, s. 251, h. 1840. Yine bkz: Furat b. İbrahim el-Kûfî, *Tefsir-i Furat Kûfî*, tahkik: Muhammed el-Kâzım, Tahran, hicri kameri 1410, s. 180, 181, h. 232 ve el-Kûfî el-Kâdî, *a.g.e.*, c. 1, s. 139-141, h. 78.

⁴⁷ et-Tûsî, *Tehzîbü'l-ahkâm fî şerhi'l-Mukni'a*, c. 3, s. 144.

⁴⁸ Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Tâlib et-Tabersî, *a.g.e.*, c. 1, s. 66-86.

⁴⁹ *el-Gadîr*'den nakil (el-Eminî el-Necefî, Abdülhüseyin Ahmed, *el-Gadîr fî'l-Kitâb ve's-sünne ve'l-edeb*, Tahran, hicri şemsi 1366), c. 1, s. 424. İbn

2. Ebû Sâid Hudrî: İbn Ebî Hâtim er-Râzî (vefatı hicri kameri 327) Ebû Sâid el-Hudrî'den şöyle nakleder:

نزلت هذه الآية «يا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ» في علي بن أبي طالب

“‘Ey Resûl! Sana Rabbinden indirileni tebliğ et...’ âyeti, Ali b. Ebî Tâlib hakkında nazil olmuştur.”⁵⁰

İbn Merdûye⁵¹ (vefatı hicri kameri 410), Vâhidî Nisâbüri⁵² (vefatı hicri kameri 468),

Tâvus da Hasan b. bi Tâhir Ahmed Cavabî'nin telifi *Nuru'l-Hüda* kitabından (İbn Tâvus'un elindeydi) şöyle nakleder: “ابو المفضل محمد بن عبدالله الشيباني قال: اخبرنا ابو جعفر محمد بن جرير طبري... عن زيد بن ارقام: لما نزل النبي بغدير خم/ Ebû Mufazzal Muhammed b. Abdullah eş-Şeybânî der ki: Muhammed b. Cerîr et-Taberî bize şöyle haber verdi: ‘Peygamber (s.a.v) Gadîr-i Hum'a inince... Bkz: *el-Yakin bi-ihstâsî Mevlânâ Ali bi-İmretî'l-mü'minin*, s. 578, bâb 29. Yine üçüncü yüzyılda Zeydiyye'nin önderlerinden Kasım b. İbrahim er-Resî kendi senediyle Zeyd b. Erkam'dan aynı içeriği zikretmiştir. Bkz: Kasım b. İbrahim er-Resî, *el-Kâmilü'l-münir fi isbâti velâyeti Emîri'l-Mü'minin ve'r-reddü ale'l-Havâric*, tahkik: Yahya el-Hâvî, Müessesetü Delta, hicri kameri 1423, 84.

⁵⁰ İbn Ebî Hâtim Râzî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 4, s. 173, h. 6609 ve ondan nakille es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fit-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 3, s. 117. Süyûtî onu İbn Ebû Hâtim'in kavlından şöyle nakleder: “نزلت هذه الآية على / Bu âyet Gadîr-i Hum günü Ali hakkında Peygamber'e (s.a.a.) nâzil oldu”. Yine bkz: Hasan b. Muhammed el-Kummî en-Nisâbüri, *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve regâ'ibü'l-furkân*, hamîş-i tefsîr-i *Câmi'u'l-beyân* (Tefsîr-i Taberî), c. 6, s. 194.

⁵¹ İbn Merdûye, a.g.e., s. 239, h. 345, *ed-Dürrü'l-mensûr fit-tefsîr bi'l-meşûr*'dan nakille, c. 3, 117; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, c. 2, s. 60 ve *El-Âlûsî*, a.g.e., c. 6, s. 172.

⁵² Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbüri, *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'ân*, tahkik: Kemal Zağlul, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1411, s. 104, h. 403 ve ondan nakille bkz: Muhammed b. Talha eş-Şâfî, *Metâlibü's-seûl fi menâkibi Âli'r-Resûl*, tahkik: Macid b. Ahmed el-Atıyye, Müessesetü Ümmi'l-Kura, Beyrut, hicri kameri 1420, s. 80; Bedreddin Aynî, *Umdetü'l-kârî fi şerhi Sahihi'l-Buhârî*, el-Meşhur bi-İsmi Şerhi'l-Aynî ale'l-Buhârî,

Ebû Nuaym İsfahânî⁵³ (vefatı hicri kameri 430), Hâkim Haskânî⁵⁴ (beşinci yüzyıl âlimlerinden), İbn Asâkir⁵⁵ (vefatı hicri kameri 571), Nizâmüddîn el-Kummî en-Nisâbüri⁵⁶ her biri kendi senediyle Ebû Sâid el-Hudrî'den bu hadisi nakletmiştir.

3. **Abdullah b. Abbâs:** Ebû Abdullah Mehâmelî (vefatı hicri kameri 320) *Emâlî* kitabında İbn Abbâs'tan naklen şöyle yazar:

“Allah Resûlü Gadîr-i Hum'a vardığında Allah şöyle nâzil etti: ‘Ey Resûl, sana indirileni ilet.’ Bunun üzerine bir çağrıcı seslendi ve insanları bir araya toplanmaya çağırıldı.”⁵⁷

Ebû Bekir Fârisî Şirâzî⁵⁸ (vefatı hicri kameri 407 veya 411), İbn Merdüye⁵⁹ (vefatı hicri kameri 410), Ebû İshak Sa‘lebi⁶⁰ (vefatı

Dârü'l-Fikir, Beyrut, hicri kameri 1405, c. 18, s. 206; İbnü's-Sabbâğ, *el-Fusûlü'l-mühimme fî ma'rifeti'l-Eimme*, tahkik: Sâmî el-Garîrî, Dârü'l-Hadis, Kum, c. 1, s. 245 ve el-Kundûzî el-Hanefî, *a.g.e.*, c. 1, s. 119, bab 39.

⁵³ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *en-Nürü'l-müşte'al min kitâbi Mâ nezele mine'l-Kur'ân fî 'Alî 'aleyhi's-selâm*'dan nakille, s. 86, h. 16.

⁵⁴ el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 250, h. 244.

⁵⁵ İbn Asâkir, *a.g.e.*, c. 2, s. 85, h. 588 ve s. 86, 589. Yine ondan nakille bkz: es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 3, s. 117; eş-Şevkânî, *a.g.e.*, c. 2, s. 60.

⁵⁶ el-Kummî en-Nisâbüri, *a.g.e.*, c. 6, s. 194.

⁵⁷ Bu hadis, Mehâmelî'nin *Emâlî*'sinde İbn Yahya el-Beyyî' rivayetiyle nâkıs olarak Abdullah b. Ebi Leylâ Ensarî'den nakledilmiştir. (Ebû Abdullah el-Mehâmilî, *Emâlî'l-Mehâmilî*, Rivâyetü Ebî Yahya el-Beyyî', tahkik: İbrahim el-Kaysî, Dârü'l-Kayyum, hicri kameri 1412, s. 162, h. 133); Allâme Eminî, Şeyh İbrahim ve Sâbi'den nakille *el-İktifa* kitabında Mehâmelî'den bu İbn Abbas hadisini kâmil şekliyle nakletmiştir. (Abdülhüseyn Ahmed el-Eminî el-Necefî, *a.g.e.*, c. 1, s. 426).

⁵⁸ el-Eminî el-Necefî, *a.g.e.*, c. 1, s. 426, Şirâzî'den nakille, *en-Nürü'l-müşte'al min kitâbi Mâ nezele mine'l-Kur'ân fî 'Alî 'aleyhi's-selâm*, Ebû Nuaym el-İsfahânî, bu kitabı sened yapıp ondan çokça rivayet nakleder.

⁵⁹ İbn Merdüye, *a.g.e.*, s. 240, h. 349, Ebû'l-Hasan Ali b. İsa el-Erbilî'den nakille, *Keşfü'l-gumme fî ma'rifeti'l-Eimme*, c. 1, s. 318.

⁶⁰ es-Sa'lebi, *a.g.e.*, c. 4, s. 92 ve yine ondan nakille İbn Tâvus, *et-Tarâ'if fî ma'rifeti mezâhibi't-tavâ'if*, Matbaatü'l-Hayyam, Kum, hicri kameri 1400, c. 1, s. 152, h. 234.

hicri kameri 427), Ebû Sâid Sicistânî⁶¹ (vefatı hicri kameri 477), Hâkim Haskânî⁶² (beşinci yüzyıl âlimlerinden) birkaç senedle, İzzeddin el-Res'eni⁶³ de (vefatı hicri kameri 661) bu hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir.

4. Abdullah b. Mes'ûd: İbn Merdûye (vefatı hicri kameri 410) Abdullah b. Mes'ûd'dan şöyle nakleder:

كُنَّا نَقْرَأُ عَلَىٰ عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ: «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ» أَنْ
عَلِيًّا مَوْلَى الْمُؤْمِنِينَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ

“Allah Resülünün zamanında bu âyeti şöyle okuyorduk: ‘Ey Resül, sana Rabbinden indirileni ilet. -Ali müminlerin mevlâsıdır- Eğer bunu yapmazsan Rabbinin risaletini iletmemiş olursun.’”⁶⁴

⁶¹ Ebu Said Sicistani, İbn Tâvus'tan nakille, *et-Tarâ'if fi ma'rifeti mezâhibi't-tavâ'if*, c. 1, s. 121, h. 184 ve 185.

⁶² el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 239, h. 240, s. 251, h. 245, s. 255, h. 249 ve h. 250. Yine ondan nakille Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'an*, c. 3, s. 344; Fahreddin er-Râzî ve Âlûsî de İbn Abbas'a nispet etmiştir. Bkz: Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, . 12, s. 49, 50; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 4, 282 ve İbn Tâvus da bu hadisi içeriğini Muhammed b. İshak b. İbrahim'den ve Mesud b. Nâsir Sicistani'den nakletmiştir. Bkz: İbn Tâvus, *Sa'dûş-sû'ûd*, s. 142, 143. Yine el-Hiberî (vefatı hicri kameri 286) İbn Abbas'tan nakille bu hadisi zikretmiştir. Bkz: el-Hüseyn b. el-Hakem b. Müslim el-Hiberî, *Tefsîrül-Hiberî*, tahkik: Muhammed Rıza el-Hüseynî, Müessesetü Âli'l-Beyti li-İhyâi't-Turas, Kum, hicri kameri 1408, s. 262, h. 24 ve Yahya b. Hüseyin Şecerî de Hiberî tarikiyle onu nakletmiştir. Bkz: eş-Şecerî, *a.g.e.*, c. 1, s. 145.

⁶³ Ebû'l-Hasan Ali b. İsa el-Erbilî, *a.g.e.*, c. 1, s. 325.

⁶⁴ İbn Merdûye, *a.g.e.*, s. 239, h. 346; es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr* 'dan nakille, c. 3, s. 117; eş-Şevkânî, *a.g.e.*, c. 2, s. 60; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 4, s. 282; *Keşfü'l-gumme fi ma'rifeti'l-Eimme*, c. 1, s. 319 ve Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar (Allâme Hillî), el-Erbilî, *Keşfü'l-yakin fi fezâ'ili emîri'l-mü'minin*, s. 380, h. 361. Hatırlamak gerekir ki “كُنَّا نَقْرَأُ كَذَا” (böyle okuyorduk) ifadesi bu manayla tefsir ediyor ve öğretiyorduk demektir. Daha fazla izah için bkz: Fethullah Neccârzâdegân (Muhammedî), *a.g.e.*, 54-56.

5. Câbir b. Abdullah Ensârî: Hâkim Haskânî (beşinci yüzyıl âlimlerinden) İbn Abbâs ve Câbir b. Abdullah'tan nakille şöyle der:

أمر الله محمداً أن ينصب علياً للناس ليخبرهم بولايته فتخوف رسول الله أن يقولوا حابى ابن و ان عمه و ان يطعنوا في ذلك عليه فأوحى الله إليه «يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ» فقام رسول الله بولايته يوم غدیر خم

“Allah, Peygamberi Muhammed'e (s.a.a.) Ali'yi insanlara nasb ve onun velâyetinden haberdar etmesini emretti. Allah Resûlü insanların bu makamı amcasının oğluna kendi kafasından bahşettiğini söylemelerinden ve bu konuda dedikodu yapmalarından endişelendi. Bunun üzerine Allah ona şöyle vahyetti: ‘Ey Resûl, sana nâzil olanı ilet.’ Allah Resûlü, Ali'nin velâyetini ilan etmek için Gadîr gününde ayağa kalktı.”⁶⁵

6. Ebû Hureyre: Hâkim Haskânî, Ebû Hureyre'den de rivâyeti şöyle nakletmiştir:

فأنزل الله عزّ وجل يا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ فِي عَلي بن أبي طالب
وإن لم تفعل فما بلّغت رسالته

“Allah azze ve celle şöyle nâzil etti: ‘Ey Resûl, sana -Ali b. Ebî Tâlib hakkında- Rabbinden indirileni ilet. Eğer bunu yapmazsan Rabbinin risaletini iletmemiş olursun.’”⁶⁶

Ebû İshak Hamûî de (vefatı hicri kameri 722) üç üstadından Ebû Hureyre'nin bu hadisini nakletmiştir.⁶⁷

7. Abdullah b. Ebî Evfâ Eslemî: Yine Hâkim Haskânî başka bir senedle Abdullah b. Ebî Evfâ'dan nakille şöyle yazar:

سمعت رسول الله يقول يوم غدیر خم و تلا هذه الآية يا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا
أُنزِلَ إِلَيْكَ. ثم قال: ألا من كنت مولاه فعليّ مولاه

⁶⁵ el-Hâkim el-Haskânî, a.g.e., c. 1, s. 255, h. 249.

⁶⁶ a.g.e., c. 1, s. 249, h. 244.

⁶⁷ Cüveynî, a.g.e., c. 1, s. 158, h. 120.

“Allah Resûlü'nden Gadîr-i Hum gününde işittim. Bu âyeti okuyordu: ‘Ey Resûl, sana Rabbinden indirileni ilet.’ Sonra Peygamber şöyle buyurdu: *‘Haberiniz olsun, ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.’*”⁶⁸

8. Berâ b. Âzib Ensârî: Fahreddin er-Râzî (vefatı 606) söz konusu âyetin tefsirinde muhtelif görüşleri zikrettikten sonra onuncu izahta şöyle yazar:

نزلت الآية في فضل عليّ و لما نزلت هذه الآية أخذ بيده و قال: من كنت مولاة فعليّ مولاة... اللهم وال من والاه... وهو قول ابن عباس و البراء بن عازب و محمد بن عليّ

“Bu âyet Ali'nin faziletine dair nâzil olmuştur. Bu âyet nâzil olduğunda [Allah Resûlü] Ali'nin elini tuttu ve şöyle buyurdu: *‘Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır... Allah'ım onu seveni sev.’* Bu, İbn Abbâs, Bürâ b. Âzib ve Muhammed b. Ali'nin (İmam Bâkır) kavlidir.”⁶⁹

Seyyid Ali Hemedânî⁷⁰ (vefatı hicri kameri 786) ve Seyyid Abdülvehhâb Buhârî de⁷¹ (vefatı hicri kameri 922) Berâ b. Âzib'den aynı içeriği nakletmiştir.

Tâbiünden de âyetin İmam Ali hakkında ve Gadîr günü nâzil olduğunu kabul edenler vardır:

1. Ebû Ca'fer İmam Bâkır (a.s.): Ebû İshak Sa'lebî (vefatı hicri kameri 427) İmam Bâkır'dan âyetin manası hakkında şöyle nakleder:

إن معناها: بلغ أنزل إليك من ربك في فضل عليّ فلما نزلت أخذ رسول الله بيد عليّ فقال: من كنت مولاة فعليّ مولاة

⁶⁸ el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 252, h. 247.

⁶⁹ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 49, 50. Sa'lebî de bu hadisin bir kısmını nakletmiştir. Bkz: *es-Sa'lebî, a.g.e.*, c. 4, s. 92.

⁷⁰ *Yenâbü'l-mevedde*'den nakille, c. 2, s. 329, h. 699.

⁷¹ el-Eminî el-Necefî, *el-Gadîr*'den nakille, c. 1, s. 435.

“Âyetin manası şudur: ‘Rabbinden Ali'nin fazileti hakkında sana indirilene ilet.’ Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.a.) Ali'nin (a.s.) elini tuttu ve şöyle buyurdu: ‘Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.’”⁷²

Hâkim Haskânî de İmam Bâkır'dan (a.s.) nakille şöyle zikreder:

فقال [جبرائيل] إِنَّ الله يَأْمُرُكَ أَنْ تَدُلَّ أُمَّتَكَ عَلَى وِلِيهِمْ عَلَى مِثْلِ مَا دَلَلْتَهُمْ عَلَيْهِ مِنْ صَلَاتِهِمْ وَزَكَاتِهِمْ وَصِيَامِهِمْ وَحُجَّتِهِمْ لِيَلْزِمَهُمُ الْحُجَّةَ فِي جَمِيعِ ذَلِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ: يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي قَرِيبُوا عَهْدًا بِالْجَاهِلِيَّةِ وَفِيهِمْ تَنَافُسٌ وَفَخْرٌ وَمَا مِنْهُمْ إِلَّا وَقَدْ وَتَرَهُ وَلِيَّهُمْ وَإِنِّي أَخَافُ أَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: «يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ» يريدُ فَمَا بَلَّغْتَهَا تَامَةً... فلما ضمن الله له بالعصمة و... أخذ بيد علي بن أبي طالب ثم قال: أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ

“Cebrail Allah Resûlü'ne dedi ki: ‘Allah sana, ümmetine [senden sonraki] önderleri konusunda rehberlik etmeni emrediyor. Tıpkı namaz, zekât, oruç ve haclarıyla ilgili yaptığın gibi. Ta ki bütün bu konularda onlara hüccet tamamlansın.’ Bunun üzerine Allah Resûlü şöyle buyurdu: ‘Rabbim, kavmim câhiliyet asrına yakın [onlarda câhiliye düşüncesi hâlâ zinde], riyasete ulaşmak için çaba içindeler, gösteriş yapıyorlar. Onların velisinin [İmam Ali], eşini dostunu öldürmediği bir tek kişi yoktur. Endişeliyim.’ Bunun üzerine Allah âyeti indirdi: ‘Ey Resûl, sana indirilene tebliğ et. Eğer yapmazsan Rabbinin risaletini yerine getirmemiş sayılırsın.’ Yani Rabbinin risaletini kâmil biçimde ve tam olarak yerine getirmemiş olursun... Sonra Allah, Peygamberini koruyacağına güvence verince Peygamber (s.a.a.) Ali b. Ebî Tâlib'in elini tuttu ve buyurdu ki: ‘Ey insanlar, ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.’”⁷³

⁷² es-Sa'lebî, a.g.e., c. 4, s. 92 ve ondan nakille: el-Kundûzî el-Hanefî, a.g.e., c. 1, s. 119, bâb 39.

⁷³ el-Hâkim el-Haskânî, a.g.e., c. 1, s. 254, h. 248; Zeydî mezhebinden Muhammed b. Süleyman Kûfî (dördüncü yüzyıl âlimlerinden) birden fazla senedle bu hadisin muhtevasını nakletmiştir. Bkz: el-Kûfî el-Kâdî, a.g.e., c. 1, s. 163, s. h. 78; s. 201, h. 101; c. 2, s. 226, 866; s. 228, h. 868; s. 270, h. 908. Zehrâ-yi Merziyye'nin (s.a.) meşhur hutbesinde de galip

Fahreddin er-Râzî de daha önce görüldüğü gibi aynı muhtevayı İmam Bâkır'dan (a.s.) nakletmiştir.⁷⁴ Bedreddin Aynî (vefatı hicri kameri 855), Sa'lebî'nin naklettiği manayı zikretmiştir.⁷⁵ Halilî adıyla tanınan Ahmed b. Muhammed et-Taberî de İmam Bâkır'dan (a.s.) bu rivâyeti nakletmiştir. Ebû'l-Feth Netanzî de (vefatı hicri kameri 550) kendi senediyle İmam Bâkır (a.s.) ve İmam Sâdık'tan (a.s.) aynı kavli zikretmiştir.⁷⁶

2. Ebû Abdullah İmam Sâdık (a.s.): Ebîbekr Muhammed b. Ebî es-Selec, İmam Sâdık'tan (a.s.) nakille şöyle zikretmiştir:

انزل الله تبارك و تعالى على نبيته صلى الله عليه و آله و سلم: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ
بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ [في علي] وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ

“Allah Tebarek ve Teâlâ, Peygamberine şöyle nâzil etti: ‘Ey Resûl, Rabbinden sana Ali hakkında indirilene ilet. Eğer yapmazsan...’”⁷⁷

3. Atıyye b. Sa'd el-Avfi: Hâfız Ebû Nuaym İsfahânî (vefatı hicri kameri 430) Atıyye Avfi'nin kavlinden şöyle yazar:

نزلت هذه الآية على رسول الله علي غدير خم

“Bu âyet Allah Resûlü'ne Gadîr-i Hum günü Ali hakkında nâzil olmuştur.”⁷⁸

---

kılıcı, korkutucu hamlesi, ilahî gazabı... nedeniyle İmam Ali'den intikam alındığı ve hakkından mahrum edildiğine işaret edilmiştir. Bkz: İbn Ebî Tayfûr, *a.g.e.*, s. 32.

⁷⁴ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 49, 50.

⁷⁵ Bedreddin Aynî, *a.g.e.*, c. 18, s. 206.

⁷⁶ Muhammed Natanzî, *Hasâisü'l-Aleviyye alâ cemî'l-beriyye, el-Gadîr*'den nakille, c. 1, s. 430.

⁷⁷ İbn Tâvus, *el-Yakin bi-ihisâsi Mevlânâ Ali bi-İmretî'l-mü'minin*, s. 212, bab 57, Ebû Bekir Muhammed b. Ebî es-Selec'in telifi olan *et-Tenzil* kitabından. *Tefsîrül-Hiberî*"de de bu hadis kendi senediyle nakledilmiştir. Bkz: el-Hiberî, *a.g.e.*, s. 285, h. 41.

⁷⁸ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *en-Nürü'l-müşte'al min kitâbi Mâ nezele mine'l-Kur'ân fi 'Ali 'aleyhiş-selâm*, ihrac: Muhammed Bâkır el-Mahmudî, Menşûrâtu Vezâretü'l-İrşâdî'l-İslâmî, hicri kameri 1406; İbnü'l-Batrîk adıyla meşhur

4. Zeyd b. Ali: İbn Merdûye (vefatı hicri kameri 410) Zeyd b. Ali'den şöyle nakleder:

لما جاء جبرائيل بأمر الولاية ضاق النبي بذلك ذرعاً و قال: «قومي حديثوا عهد بجاهلية» فنزلت

“Cebrail velâyet emrini getirdiğinde Peygamber'in içinde bir sıkıntı hissetti ve şöyle buyurdu: *'Kavmim İslam'a yeni girdi ve câhiliye asrına da yakın [İmam Ali'nin velâyetinin ilan edilmesini câhiliye asrının kriterleriyle değerlendirebilir ve risaleti tekzip edebilir].'* Bunun üzerine ismet (tebliğ) âyeti nâzil oldu.”⁷⁹

Zeyd b. Ali'ye nispet edilen *Garîbû'l-Kur'ân* tefsirinde de şöyle denir: “Bu âyet yalnızca Ali b. Ebî Tâlib hakkında nâzil olmuştur.”⁸⁰

5. Ebû Hamza Sumâlî: İbn Merdûye Ebû Hamza'dan şöyle zikreder:

قال: يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ نَزَلَتْ فِي شَأْنِ الْوَلَايَةِ

“*Ey Resûl, Rabbinden sana Ali hakkında indirileni ilet.*” âyeti velâyet konusuyla ilgili nâzil oldu.”⁸¹

Bu rivâyetlerin, âyetin İmam Ali hakkında nâzil olduğunu net belirtmeyen ikinci grubu (sahâbe ve tâbiünden) şu isimlerden nakledilmiştir:

1. Abdullah b. Abbâs: Abdullah b. Sâlih, Muaviye b. Sâlih, Ali b. Ebî Talha ve İbn Abbâs tarikiyle bir hadis şöyle nakledilmiştir:

قوله «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ...» يعنى: إن كتمت آية مما أنزل إليك من ربك لم تبلغ رسالتي

Yahya b. el-Hasan (vefatı hicri kameri 600) ve Allâme Hillî (vefatı hicri kameri 726) Ebû Nuaym'dan bu hadisi nakletmiştir.

⁷⁹ İbn Merdûye, a.g.e., s. 240, h. 348, *Keşfü'l-gumme fî ma'rifeti'l-Eimme*'den nakille, c. 1, s. 317.

⁸⁰ Zeyd b. Ali, *Tefsîr-i garîbû'l-Kur'ân*, s. 183.

⁸¹ İbn Merdûye, a.g.e., s. 240, h. 347, Ahmed Şirâzî İcî'den nakille, *Tevzîhu'd-delâil*, el yazma, varak 157.

“Söz konusu âyetin tefsiri şöyledir: Eğer sen [ey Peygamber] Rabbinin sana indirdiği âyetlerden bir âyeti gizlersen risaletimi yerine getirmemiş olursun.”⁸²

İbn Abbâs'ın bu kavli yalnızca bir tarikte nakledilmiştir. Âyetin nüzülünde değil, tefsiri hakkında söylendiği doğru farzedilirse başta İbn Abbâs'tan nakledilen rivâyetler olmak üzere (âyetin nüzülünü İmam Ali ve Gadîr günü hakkında kabul eden) diğer tüm rivâyetlere aykırı düşmez ve uzlaştırılabilir. Çünkü İmam Ali'nin velâyetini tebliğ, âyetin bu yorumunun örneklerinden biri sayılmaktadır.

2. Mücâhid b. Cebr: Mücâhid'den maktu senedle bu âyet hakkında şöyle nakledilmiştir:

لَمَّا نَزَلَتْ «بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ» قَالَ يَا رَبِّ إِنَّمَا أَنَا وَاحِدٌ كَيْفَ أَصْنَعُ لِيَجْتَمِعَ عَلَيَّ النَّاسُ؟ فَتَنَزَّلَتْ: وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ

“Sana indirileni tebliğ et.’ âyeti nâzil olduğunda Peygamber şöyle buyurdu: ‘Rabbim, tek başımayım. Eğer insanlar bana isyan ederse ne yaparım?’ Bunun üzerine şöyle nâzil oldu: ‘Eğer yapmazsan Rabbinin risaletini yerine getirmemiş olursun.’”⁸³

Her ne kadar “أنا واحد” (tek başımayım) ifadesi Allah Resûlü'nün bi'setinin ilk yıllarıyla bağdaşıyorsa da, daha önce görüldüğü gibi, bu âyet Mâide Sûresi'nde bi'setin son yıllarında Peygamber'e (s.a.a.) nâzil oldu. Bunda kimse tereddüt etmemiştir. Bu yüzden “tek başımayım” tabiri mübalağa için kullanılmış olmalıdır. Bu mevzu, tafsilatıyla ele alınan Allah Resûlü'nün tebliğ şireti incelendiğinde anlaşılacaktır. Dolayısıyla burada da Hazret-i Peygamber'in duyduğu

⁸² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ül-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 4, s. 307; İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *a.g.e.*, c. 4, s. 1173, h. 6612.

⁸³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ül-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 4, s. 307; İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *a.g.e.*, c. 4, s. 1173, h. 6612. Yine bkz: Süfyân es-Sevrî, *Tefsîr-i Süfyân es-Sevrî*, 1041, h. 256; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 3, 117. Bu hadisin senedinde tüm kaynaklarında meçhul biri Mücâhid'den bu hadisi nakletmiştir.

endişe, buraya kadar geçen çok sayıda rivâyete göre İmam Ali'nin velâyetini tebliğ konusundadır.

3. **Hasan-ı Basrî:** Süyûtî (vefatı hicri kameri 911) bu konuda şöyle yazar:

أخرج أبو الشيخ عن الحسن أن رسول الله (ص) قال: إِنَّ اللَّهَ بَعَثَنِي بِرِسَالَةٍ فَضَمَّتْ بِهَا ذُرْعًا وَعَرَقَتْ أَنْ النَّاسَ مَكْذِبِي فَوْعَدَنِي لِأَبْلَغْنِ أَوْ لِيَعَذْبَنِي فَأَنْزَلَ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ

“Ebû's-Şeyh, Hasan-ı Basrî'nin kavlinden nakille şöyle yazar: Allah Resûlü buyurdu ki: ‘Allah beni bir risaletle gönderdi ve bundan yüreğim sıkıştı. İnsanların beni tekzip edeceklerini düşündüm. Bunun üzerine Allah beni tehdit etti ya onu iletcektim ya da bana azap edecekti. Şöyle nâzil oldu: ‘Ey Resûl sana indirileni tebliğ et.’”⁸⁴

Sa'lebi⁸⁵ ve Vâhidî Nisâbüri de⁸⁶ bu hadisi mürsel olarak Hasan-ı Basrî'den nakletmiştir. Daha önce gördüğümüz diğer rivâyetlerin manasına dikkat edildiğinde Allah Resûlü'nü kaygılandıran şeyin İmam Ali'nin velâyetini tebliğ olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü hemen ardından insanların tekzip etme ihtimali vardı (ve bu âyet işte bu konuda nâzil oldu). Dolayısıyla bu rivâyetin mesajı da önceki rivâyetlerle aynıdır.

Öyle görünüyor ki, Ehl-i Sünnet'in naklettiği ve Hazret-i Resûl'ün bu âyet nâzil olduktan sonra muhafızlarını bıraktığı ve “Allah beni koruyacaktır.”⁸⁷ buyurduğunu esas alan tüm hadisler, bi'setin son yıllarında nâzil olan bu âyetin nüzûl şartlarıyla herhangi bir aykırılığı bulunmamak ve Ehl-i Sünnet açısından da senedi muteber olmakla âyetin velâyeti tebliğle ilgili nüzûl konusuna bağlanabilmektedir. Çünkü bu hadisler “وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ”, (Allah seni insanlardan koruyacaktır) cümlesinin tefsiri olmaktadır ve

⁸⁴ es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 3, 116.

⁸⁵ es-Sa'lebi, *a.g.e.*, c. 4, s. 97.

⁸⁶ Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbüri, *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'ân*, s. 204, h. 402.

⁸⁷ Bu hadisin manası hakkında daha fazla incelemede bulunacağız.

“بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ”, (*Sana indirilene tebliğ et*) buyuran âyetin ilk kısmının nüzûl konusu ve beyanı değildir. Bu yüzden velâyeti tebliğden sonra Allah, Peygamberi koruma güvencesini bildirdiğinde Hazret korumanın bırakılması emrini verdi.

Bazı Şii müfessirler ve kelimacılar⁸⁸ söz konusu âyetin İmam Ali'nin velâyeti hakkındaki nüzûl konusunu teyit ederken Mearic Süresi'nin birinci ve ikinci âyetlerin nüzûl sebebine sarılmışlardır. Bu âyetlerin nüzûl sebebi hakkındaki rivâyetlerin bir kısmı özetle şöyledir:

Gadîr günü İmam Ali'nin velâyetinin ilan edildiği haberi Hâris b. Numan Fihri'ye ulaştı. Bir binek üzerindeydi ve Ebtah'ta Allah Resûlü'yle karşılaştı. Peygamber' dedi ki: “Bizi tevhide, namaza, oruca ve hacca davet ettin ve biz de kabul ettik. Şimdi bize diyorsun ki, ‘Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır..’ Bu iş senden mi, yoksa Allah tarafından mı?” Hazret “Allah tarafından” buyurdu. Hâris öfkelenip şöyle dedi: “Allah'ım, eğer Muhammed'in söylediği doğruysa üzerimize gökten taş yağdır.” Sonra devesine bindi. Biraz uzaklaştığında başına gökten bir taş düştü ve onu yere devirdi. Bunun üzerine “سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ. لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ. مِّنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ”, “İsteyen biri, kâfirlerin başına gelecek bir azabı istedi. Öyle bir azap ki dereceler sahibi olan Allah'a karşı, ona hiçbir engel olmayacaktır.”⁸⁹ âyeti nâzil oldu.⁹⁰

Bu olay hakkındaki rivâyetler her ne kadar iki fırkanın da kaynaklarında bulunuyorsa da tariklerindeki azlık ve metnindeki sorun bu rivâyetlerin itibarını eksiltmektedir. Allâme Tabâtabâi bu hadisenin rivâyetlerini ahad kabul eder ve şöyle der:

⁸⁸ Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 5, s. 352.

⁸⁹ Mearic, 1-3.

⁹⁰ Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 5, s. 352; el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 2, s. 381, h. 1030, 1031 ve ileride görülecek diğer kaynaklar,

Kesin karîne bu rivâyetlere eşlik etmemektedir. Bu sebeple tebliğ âyetinin tefsirinde onlara istinat edilemez.⁹¹

Bu olayı senedle nakledenlerin hepsi Süfyan b. Uyeyne'nin İmam Sâdık'tan (a.s.) nakline dayanmaktadır.⁹² Hâkim Haskânî de başka üç senedle İmam Bâkır (a.s.)⁹³, Huzeyfe b. Yemân⁹⁴ ve Ebû Hureyre'den⁹⁵ nakletmiştir.

Bazı metinlerde Hâris b. Numan yerine Câbir b. Nadar b. Hâris⁹⁶, bazılarında da Numan b. el-Munzur el-Fihrî⁹⁷ olarak nakletmiştir. Hadisenin cereyan ettiği yer ve sebebi hakkında da nakil ihtilaf göze çarpmaktadır. Küleynî'nin Ebî Basîr'den (ve o da maktu senedle) rivâyetine göre Allah Resûlü'nün (s.a.a.) Medine'de ashabından bazılarıyla birlikte bir sohbet meclisi sırasında Hâris b. Amr Fihrî, Allah Resûlü'nün (s.a.a.) dilinden İmam Ali'nin faziletlerini işitince öfkelenerek lanet okudu. Medine'den çıktığında da azaba maruz kaldı. Bunun ardından Peygamber'e “سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ”، “İstekte bulunan biri, gerçekleşecek olan bir âzabı istedi.” (Meâric, 1) âyeti nâzil oldu.⁹⁸ Bunu esas alan bazı hadisler bu âyetler konusunda şöyle zikretmiştir:

⁹¹ Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsîri'l-Kur'ân*, c. 6, s. 57.

⁹² el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 2, s. 381, h. 1030, 1031. Yine ondan nakille Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 10, s. 530. Keza bkz: İbn Mahyar, Muhammed b. el-Abbas, Hâşim Bahrânî'den nakille, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'ân*, c. 4, s. 382; es-Sa'lebî, *a.g.e.*, c. 10, s. 35.

⁹³ *El-Hâkim el-Haskânî, a.g.e.*, c. 2, s. 382, h. 1032.

⁹⁴ *A.g.e.*, c. 2, s. 383, 384, h. 1033, Allâme Eminî'nin tahkikine göre bu hadisin senedi Ehl-i Sünnet açısından sahihtir ve tüm ricali sikadır. Bkz: *el-Gadîr*, c. 1, s. 463.

⁹⁵ *A.g.e.*, c. 2, s. 385, h. 1034.

⁹⁶ *A.g.e.*, c. 1, s. 460, *Garîbü'l-Kur'ân*'dan nakille Ebû Ubeyd Herevî. Allâme Eminî şöyle der: “Kerâceki bu şahsı Hüseyin b. Muhammed Hârakî adıyla tanıtmıştır.”

⁹⁷ el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 2, s. 384, h. 1033.

⁹⁸ el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 8, s. 57, 58, h. 18. Halebî de kendi *Sîret*'inde bu şahsın Medine'de mescidde bulunduğunu bildirmektedir. Bkz: Ali b. Burhâniddin

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ لِّلْكَافِرِينَ [بِوَلَايَةِ عَلِيِّ] لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ مِّنَ اللَّهِ
”ذِي الْمَعَارِجِ“

“ Birisi, huzuruna yükselmenin birçok yolu bulunan Allah katından inkârcılar için gelecek olan ve hiç kimsenin savamayacağı azabın gelmesini istedi.’ âyeti Ali'nin velâyeti hakkındadır.”⁹⁹

Bu hadislerin âyetin nüzül sebebini beyan etmediği, âyetin te’vili makamında olduğu açıktır. Yani risaletin inatçı inkârcıları, tevhid ve risaletin hakkaniyeti onlara aşikâr olduktan sonra eğer onlara lanet eder veya azabı isterlerse¹⁰⁰ Allah'ın azabı dünyada veya ahirette onların yakasına yapışacaktır. İmam Ali'nin velâyeti konusunda da aynı kriterle azaba uğrayacaklardır.

Halebî, *el-Sîretü'l-Halebiyye*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, tarihsiz, c. 3, s. 274, *el-Ğadir*'den nakille, c. 1, s. 473. Aynı şekilde Yusuf b. Ferğalî Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Tezkiretü havâssı'l-e'imme fi hasâ'isi'l-e'imme*, Mektebetu Neynevâ, Tahran, s. 30. Bazıları da onun Mekke'de Bataha vadisinde öldürüldüğünü bildirmektedir. Bkz: el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 2, s. 382, h. 1032. Belki de Haris b. Amr Fihri'nin Allah Resülü'yle karşılaşması Medine'de gerçekleşti. Fakat irtidat ettikten ve Medine'den ayrıldıktan sonra Bataha'da azaba yakalandı.

⁹⁹ el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 422, h. 47; Allâme Meclisi bu hadisin senedini zayıf saydıktan sonra bu rivayetleri âyetin te’vili babında gösterir: Muhammed Bâkır Meclisi, *Mir’âtü'l-‘ukûl*, c. 5, s. 61.

¹⁰⁰ Allah Resülü'nün Kureyş hakkındaki bedduası gibi: “Allah'ım, onlara yedi yıl kıtlık ver. Yusuf zamanındaki gibi bir kıtlığı başlarına musallat et.” Bu beddua üzerine yedi yıl açlık ve kıtlık yaşadılar. Öyle ki artık leşleri yer hale geldiler. Bkz: Müslim, *a.g.e.*, c. 5, s. 342, h. 39, *kitâbü'l-kıyâme ve'l-cenne ve'n-nâr*. Yine bkz: el-Buhârî, *a.g.e.*, c. 4, s. 173, h. 4416.

IV

Ehl-i Sünnet'in Âyetin Tefsirine Dair Görüşlerinin İncelenmesi

Daha önce de gördüğümüz gibi Ehl-i Sünnet (Şîa'nın aksine) bu âyetin tefsiri konusunda ittifak halinde değildir. Cumhur, âyetin belli bir nüzûl sebebi olmadığına, Allah'ın, Peygamberine, ona indirilen her şeyi tebliğ etmesi emri verdiği ve bu uğurda hiçbir şeyden korku ve tehlike hissetmemesi, çünkü Allah'ın onu tüm tehlikeler karşısında koruyacağını vadedtiğine inanmaktadır.

Ehl-i Sünnet'ten bazıları, bu âyet hakkında bu genellemeyle yetinmemekte ve âyetin nüzûl konusunu ortaya koymanın ardından bazı görüşleri zikretmektedir. Bu görüşler iki genel gruba ayrılır. Kimisi kendi kaynaklarında geçen birtakım rivâyetlere istinad etmektedir. Kimisi de müfessirlerin şahsî istinbatıdır. Birinci grup şunlardır:

a) Âyetin Nüzûl Konusunun Ali b. Ebî Tâlib Olması

Allah, Peygamberine, İmam Ali'nin faziletini veya velâyetini herkese aşikâr etmesini emretti. Bu nedenle Allah Resûlü (s.a.a.) Ali b. Ebî Tâlib hakkındaki emri aldıktan sonra şöyle buyurdu:

“من كتمولاه فعلى مولاه اللهم وال والاه و عاد من عاداه” /Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım ona dost olana dost ol düşman olana da düşman ol.”

Bu kavil, Şîa'nın görüşünün aynısıdır. Bununla ilgili olarak Ehl-i Sünnet kaynaklarda sahâbe ve tâbiünden geçtiğimiz bölümlerde görülen birçok hadis göze çarpmaktadır.

Ehl-i Sünnet kaynaklarda âyetin nüzûl hadisesi konusunda bu sebep ölçüsünde rivâyet gelmemiştir.

Ehl-i Sünnet müfessirler, ister bu görüşe karşı çıkanlar olsun, ister bu konuda sessiz kalmayı seçenler olsun bu meselenin aslını, yani söz konusu âyetin İmam Ali'yle (a.s.) irtibatını red, tenkit veya inkâr bahsine girmemiştir. Örnek vermek gerekirse, Fahreddin er-Razî, bu kavli âyetin nüzûl konusu olarak ihtimallerden biri kabul etmiştir. Her zamanki âdeti daima tenkit ve ret olmasına rağmen bu konuda (diğer ihtimaller gibi) herhangi bir tenkidi yoktur.¹

b) Âyetin Nüzûl Konusunun Allah Resûlü'ne Koruma Olması

Ehl-i Sünnet, *Sahihayn* ve diğer hadis kitaplarında nakledilmiş birçok rivâyete dayanarak der ki: Allah Resûlü (s.a.a.) bu âyet nâzil olmadan önce ashâbı tarafından korunuyordu. Fakat âyetin nüzûlünden ve Allah'ın onun canını koruyacağına güvence vermesinden sonra muhafızlardan rica edip şöyle buyurdu: “*Gidin, beni Allah koruyacak.*” Bu rivâyetler, nakilleri kesin olsa bile âyetin nüzûl konusunu beyan etmemektedir ve nüzûl sebebine aykırı değildir. Bilakis sadece Allah Resûlü'nün âyetin bir kısmına istinadını göstermektedir. Bazı rivâyetlerin metninde belirttiği gibi Allah Resûlü'nün muhafızları terhis etmesi Medine'de gerçekleştiğine göre Gadîr-i Hum'la Peygamber'in irtihali arasında gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Bu arada Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in korumasından haber veren başka hadisler de dikkat çekmektedir. Bu

¹ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 49, 50. Yine bkz: el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 6, s. 287.

rivâyetlerde Allah Resûlü, bu âyetin nüzûlünden sonra amcasına artık korumaya ihtiyacı olmadığı haberini gönderdiği geçmektedir. Esas itibariyle Ehl-i Sünnet müfessirler bu rivâyetleri garip kabul etmiştir ve söz konusu âyet Medeni olduğu ve bi'setin sonlarında indiğinden Ebû Tâlib'in Mekke'deki korumasıyla bağı olamayacağı ve nüzûl zamanıyla bağdaşmadığı görüşünde müttefiktir. Başkaları ise bu sorunu halletmek için şöyle der: Bu âyet iki defa nâzil oldu. Bir keresinde Mekke'de bi'setin başlarında ve ikinci kere Medine'de bi'setin sonlarında.² Lakin bu cevap müşkülü halletmemektedir. Çünkü bu âyetin bi'setin başlarında nâzil olduğu farzedilirse Allah'ın Peygamber'in canını koruma güvencesinin de bi'setin başlarında vadedilmesi gerekirdi, ama bu durumda Allah Resûlü'nün Medine'de ashabı tarafından korunmasına ve “Allah beni koruyacak” deyip onları ikinci kere terhis etmesine ihtiyaç kalmazdı. Ebû Tâlib'in Allah Resûlü'nü koruması tabii ki inkâr edilemez bir konudur³, fakat âyetin bu konuda nâzil olduğunu ispatlamaz.

Ehl-i Sünnet'in bazı kaynaklarında İbn Abbâs'tan başka bir rivâyet daha göze çarpmaktadır. Orada Allah Resûlü'ne şöyle soruldu:

“Hangi âyet size ağır geldi?” Hazret şöyle cevap verdi: “Mevsim günlerinde Mina'daydım. Müşrik Araplar ve diğer insanlar da oradaydı. Cebrail bana nâzil oldu ve dedi ki: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ، 'Ey Resûl, Rabbinden sana indirileni tebliğ et.' Ayağa kalktım ve seslendim: Ey insanlar, Rabbinin mesajını iletmem için kim bana yardımcı olursa onun için cennet vardır. Ey insanlar, kurtuluşa erebilmek ve cennete girebilmek için lâilâheillallah deyin ve ben de Allah'ın resûlüyüm. Beni toprak ve taşla hedef alan, yüzüme tüküren ve bana yalancı diyenlerden başka hiçbir erkek, kadın ve çocuk yoktu...’ Bunun üzerine amcası Abbâs geldi, Hazret'i onların elinden kurtardı ve onları geri püskürttü.”⁴

² Mesela el-Âlûsî, a.g.e., c. 4, s. 29.

³ Bkz: İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 79.

⁴ es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 3, s. 17; eş-Şevkânî, a.g.e., c. 2, s. 61; el-Âlûsî, a.g.e., c. 4, s. 290.

A'meş şöyle der: İşte bu sebeple Abbâsoğulları iftihar eder ve der ki: “إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ”, “*Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin, ancak Allah, dilediğini hidâyete erdirir.*”⁵ buyuran âyet Abbâsoğulları hakkında nâzil oldu. Çünkü Peygamber Ebû Tâlib'in hidâyete ermesini istiyordu. Ama Allah Abbâs'a hidâyet etti.

Bu hadisteki uydurmanın izleri gâyet barizdir. Aslında bu hadis, Aleviler karşısında Abbâsoğulları için fazilet imal etmek isteyenler eliyle üretilmiştir. Çünkü:

Bir: Söz konusu âyet her iki fırkanın da ittifakıyla bi'setin başlarında Mekke'de nâzil olmuştur. Nüzûlün tekrarı ise daha önce belirtilen mahzuru doğuracaktır.

İki: Haber-i vâhid olan bu hadis, Hazret'in muhafızlara, Allah'ın koruma vaadi ve güvencesi nedeniyle gitmeleri emrini verdiğinden bahseden tüm hadislere aykırıdır. Fakat bu rivâyette Abbâs'ın koruması vurgulanmaktadır.

Üç: Faraza Abbâs, Hazret'i müşriklerin elinden kurtarmış olsa da bu, onun İslam'a iman ettiğine delil değildir. O, bi'setin başlarında Peygamber'e iman etmemiştir ve Bedir Savaşı'nda müşriklerin safındaydı.⁶

Bu rivâyetlerin diğer grubu âyetin nüzûl konusuna işaret etmektedir. Bu rivâyetler yalnızca iki sahâbeden nakledilmiştir: Câbir b. Abdullah ve Ebû Hureyre.

İbn Ebî Hâtim, Câbir b. Abdullah Ensârî'den nakille şöyle der:

Allah Resûlü, Enmaroğulları'yla savaşında Hazret bir kuyunun başında oturdu. Sonra Neccaroğullarından “Vâris” veya “Gûres b. el-Hâris” adında biri Hazret'i öldürmeye kastetti... Peygamber'in yanına geldi ve “Kılıcını ver de koklayayım” dedi. Hazret verdi. Aldığı an elleri titremeye başladı ve kılıcı düşürdü. Hazret ona şöyle

⁵ Kasas, 56.

⁶ Bkz: İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, c. 3, s. 631, sayı 4510.

buyurdu: “Allah, seninle yapmak istediğin arasına engel koydu.” Bunun üzerine “يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ / Ey Resûl, Rabbinden sana indirileni tebliğ et.” âyeti nâzil oldu.⁷

Bu öyküyü bu şekliyle yalnızca İbn Ebi Hâtim nakletmiştir. Bu yüzden İbn Kesîr bu macerayı tahlil ederken şöyle der: “Câbir'in hadisi bu haliyle garip görünmektedir.”⁸

İbn Hibbân ve İbn Merdûye, Ebû Hureyre'den nakille aynı hikâyeyi başka bir şekilde nakletmiştir. Bu nakilde Ebû Hureyre şöyle der:

“Peygamber-i Ekrem, seferlerden birinde dinlenmek için bir ağacın gölgesinde oturmuş ve kılıcını da ağaca asmıştı. Bir adam -Gûres b. Hâris olduğu söylenir- fırsattan istifade Hazret'in kılıcını aldı ve Allah Resûlü'ne işaretle dedi ki: ‘Ey Muhammed, seni elimden kim kurtaracak?’ Hazret şöyle buyurdu: ‘Allah bu işi yapmana engel olacaktır. Kılıcı bırak.’ Bunun üzerine bıraktı ve âyet nâzil oldu: ‘يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ’, ‘Seni insanlardan koruyacaktır.’”⁹

Aynı içerik tâbiünden Muhmmmed b. Ka'b el-Kurazî'den de nakledilmiştir.¹⁰

Birincisi: Yalnızca iki sahâbeden geldiğini söylediğimiz bu öykünün naklindeki ihtilaf onun itibarını azaltmaktadır.

İkincisi: Bu öykü âyetin metniyle bağdaşmamaktadır. Çünkü onda, genel olarak (Ehl-i Sünnet'in cumhurunun savunduğu şekliyle) Allah'ın mesajlarını veya özel bir mesajı (Şîa'nın ittifak ettiği

⁷ İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azim* (*Tefsîru İbn Ebi Hâtim er-Râzî*), tahkik: Es'ad Muhammed et-Tayyib, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, hicri kameri 1419, c. 4, s. 1173, h. 6614. Bu savaşın, hicri dördüncü yılda vuku bulmuş Zâtürrika Savaşı olduğu söylenmiştir.

⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 79.

⁹ Celâlüddîn es-Süyûtî, *Lubâbu'n-nukûl fi esbâbi'n-nuzûl*, tashih: Bediüsseyyid el-Leham, Dârü'l-Hicre, Beyrut, hicri kameri 1410, s. 152; *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 3, s. 199. Yine bkz: İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 79.

¹⁰ a.g.e. ve bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 4, s. 308.

şekliyle) tebliğ nedeniyle Allah Resûlü'nün korunacağına dair güvence vardır. Oysa Allah Resûlü'nün savaşta hazır bulunması ve düşmanlardan birinin fırsattan yararlanmasının Allah'ın hükümlerini tebliğ meselesiyle ilgisi yoktur.

Üçüncüsü: Allah Resûlü'nü katletmek için tuzak kurulması daha önce müşrikler tarafından Mekke'de "İyletu'l-mebit"te ve münaflıklar tarafından Tebuk Savaşı'ndan dönerken vuku bulmuştu. Bu komplodan sonra bi'setin sonlarında (âyetin nüzül zamanı itibarıyla) Allah'ın, söz konusu âyette geçtiği şekliyle Peygamber'i (s.a.a.) koruma güvencesini ilan ettiği yeni bir olay yoktu.

Dördüncüsü: Bu hadise, Ehl-i Sünnet ve Şîa'dan nakledilmiş tüm rivâyetlere aykırıdır. Çünkü onlarda Hazret-i Resûl-i Ekrem'in (s.a.a.), kendisine indirileni tebliğ etmesi emri nedeniyle yaşadığı kaygı vardır.

İhtimalkir ki, tepeden turnağa varlığını Allah'a imanın kapladığı ve Allah'a emsalsiz tevekküle sahip olan Allah Resûlü, o adamlarla karşılaştığında en küçük bir ürperti bile hissetmeksizin şöyle buyurmuş olmalıdır: "Allah beni koruyacaktır." Allah da bu düşüncüyü teyit ederek "وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ / Allah seni insanlardan koruyacaktır." cümlesini indirmiştir. Kur'ân dışı vahiy olması mümkün olan bu ifade tebliğ âyetinin bir kısmıyla lafızda aynıdır. Hal böyle olunca bazı kimseler tebliğ âyetinin tamamının bu olayla ilgili indiğini zannetmiş olabilir. Bu noktanın şâhidi, konuyla alakalı rivâyetlerin metnine dikkat edildiğinde görülecektir. Hepsinde "وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ / Allah indirdi: Allah seni insanlardan koruyacaktır." cümlesi göze çarpmaktadır.

Ehl-i Sünnet müfessirler bu rivâyetlerdeki bu zaafılar nedeniyle âyeti tefsir ederken ve nüzül sebebini açıklarken bu öyküyle yetinmeyerek âyetin nüzül konusunu ve Hazret-i Resûl'ün (s.a.a.) tebliğe memur edildiği şeyi araştırmaya koyulmuştur. Bu izahlar, Ehl-i Sünnet'in rivâyetlere istinat etmeksizin yaptığı istinbatlara dayanmaktadır. Bunlar, ikinci grup istinbatlar olarak incelenmektedir:

a) Âyetin Nüzûl Konusunun Recm ve Kısas Olması

Bazı Ehl-i Sünnet âlimler der ki: Allah, Peygamberine recm ve kısasın hükmü hakkında ona indirileni ilan etmesini emretti. Aslında bu ilan, Tevrat'ta evlilerin zinasının cezası olarak geçen recm hükmünü bir yolunu bulup terk etmek isteyen Yahudilerin tutumuna verilmiş bir karşılıktı.¹¹ Onlar evlinin zina hükmünü sormak üzere Allah Resûl'ünün yanına birilerini gönderdiler. Kendi kendilerine, eğer kırbaç emri verirse kabul edeceklerini, ama recm emredilirse reddedeceklerini söylediler. Hazret'e hükmü sorduklarında Cebrail ona indi ve Allah tarafından recmi ilan etmesinin emredildiğini bildirdi. Hazret-i Resûl de Allah'ın hükmünü söyledi.

Bu olay kısas konusunda da anlatılmıştır. Bazı Yahudiler, Tevrat'ta yazılı olan kısas hükmünden kaçmak istiyordu. Bunun için Allah Resûl'ünün yanına geldiler. O da kısasa hükmetti... Ehl-i Sünnet bu kimseler, Mâide Sûresi'nde daha önce bahsi geçmiş 41-43. âyetlerin bu konuda nâzil olduğunu söyler. Kur'ân şöyle buyurur:

يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمْ تُوْتُوهُ فَأَخِذُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ. سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاؤُوكَ فَاخْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاخْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ. وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَقُولُونَ ”، “Onlar [Yahudiler] kelimeleri yerlerine konulduktan sonra saptırırlar [kırbaç vurmaya recmetmenin yerine geçirirler]. Kendi kendilerine [eğer Allah Resûlü] ‘Size bunu [kırbaç hükmünü] verirse onu alın, o [hükmü] vermezse [recm hükmünden] kaçının.’ derler... [Ey Resûlüm] sana gelirlerse aralarında [Allah'ın hükmüne göre] hükmet veya onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirecek olursan, sana hiç bir şeyle kesin olarak zarar veremezler.

¹¹ Bkz: el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî), c. 2, s. 51; Fahreddin er-Râzî, a.g.e., c. 12, s. 48 ve İbnu'l-Kayyim Cevzî, Bedreddin Aynî'den nakille, a.g.e., c. 11, s. 206.

Aralarında hükmedersen adaletle hükmet. Şüphesiz, Allah, adaletle hüküm yürütenleri sever. Allah'ın hükmünün bulunduğu Tevrat yanlarında olduğu halde, seni nasıl hakem kılıyorlar ve sonra bunun peşinden yüz çeviriyorlar? İşte onlar, mümin değildir.”

Bu görüşün hiçbir delili yoktur ve sahâbenin tüm rivâyetlerine aykırıdır. Zaten bu âyetlerin metni de bu görüşü reddetmeye kâfidir. Çünkü Allah'ın, Tevrat'ta geçen recm ve kısas hakkındaki hükmü bahis konumuz olan âyetten önce (45-50. âyetlerde) ortaya konmuştur. Ayrıca Yahudiler bu sûrenin nüzûlü sırasında bi'setin son yıllarında darmadağın olarak bir köşeye çekilmişti ve Hazret'e, Allah'ın koruma vaadinde bulunmasını gerektirecek derecede zarar verecek konumda değildi.

c) Âyetin Nüzûl Konusunun Yahudilerin İslam'da Kusur Arayışı ve Alayları Olması

Söz konusu âyetin nüzûl konusuna dair ortaya atılmış diğer bir ihtimal de Allah Resûlü'nün bu âyet nâzil olana kadar Yahudilerin hatalarını ortaya koymuyor, saygısızlık ve fenalıklarını ortaya sermiyordu. Yahudiler Müslümanların hatalarını dillerine dolamada ve İslam'la alay etmede geri kalmıyor olsa da. Bu âyetin nüzûlünden sonra Allah Resûlü sessizliğini bozdu, Yahudi ve Hıristiyanların rezilliklerini açıktan dile getirmeye başladı.

Mukâtil b. Süleyman (vefatı hicri kameri 150) bu görüşü ortaya atan ilk kişidir. Şöyle der:

Allah Resûlü, Yahudileri defalarca İslam'a çağırdı. Ama onlar bu davetle alay ettiler ve dediler ki: “أترید یا محمد أن نتخذک حناناً” “كما اتخذت النصارى عيسى ابن مريم حناناً”, “Hıristiyanların İsa b. Meryem'i kendilerine mahbub ve maşuk yaptıkları gibi, bizim de seni mahbub ve alaka konusu yapmamızı mı istyorsun?” Bunun karşısında Peygamber sessiz kalınca Allah, Peygamber'den onları yine Allah'a çağırmasını, tekzip ve alaylarının çabanın devamına engel olmamasını istedi ve şöyle nâzil etti: “يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ”

من رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ / Ey Resûl, Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Rabbinin risaletini iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır.”, yani “Allah seni, öldürmemeleri için Yahudilerden koruyacak.” Bu âyet indiğinde Peygamber öldürülmekten ve korkudan emniyette olarak şöyle buyurdu: “Artık kimin beni tahkir edeceği ve kimin bana yardımcı olacağı konusunda hiçbir korku ve kaygım yoktur.” Çünkü Hazret bundan önce Yahudilerin onu aldatacağı ve öldüreceğinden korkuyordu.¹²

Ondan sonra Taberî¹³ (vefatı hicri kameri 303), Begavî¹⁴ (hicri kameri 516) ve Muhammed b. Ebû Bekir Razî de¹⁵ (vefatı hicri kameri 660) aynı görüşü tercih etmiştir. Fahreddin er-Râzî de âyetin nüzûlü konusunda çeşitli ihtimalleri gösterdikten sonra aynı görüşü benimsemiştir. Bu kişilerin tek delili, hepsi de Yahudiler hakkında olan bu âyetten önceki ve sonraki âyetlerin siyak veya uyumudur. Mesela Fahreddin er-Râzî şöyle yazar:

Allah Teâlâ'nın, Peygamber'i Yahudi ve Hıristiyanların tuzağından emniyete aldığı ve onlardan hiçbir kaygı duymaksızın tebliği açığa vurmasını ona emrettiğini söylememiz daha yerindedir. Çünkü bu âyetten önce ve sonra birçok âyet Yahudiler ve Hıristiyanlar hakkındadır. Bu âyetin onlarla irtibatsız olarak aralarında yer alması mümkün değildir... Bu sebeple Allah, Peygamberine, Ehl-i Kitap'a çok ağır gelecek kestirip atan sözü tebliğ etmesini emretti:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا, “De ki: Ey Kitap Ehli, Tevrat'ı, İncil'i ve size Rabbinizden indirilene ayakta tutmadıkça dinden hiçbir şey üzerinde değilsiniz [elinizde hak ve doğru yok]. Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun tuğyanlarını ve inkârlarını arttıracaktır.”

¹² Mukatil b. Süleyman, a.g.e., c. 1, s. 491, 492.

¹³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Câmî'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân, c. 4, s. 307.

¹⁴ el-Begavî, Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrü'l-Begavî), c. 2, s. 51.

¹⁵ Muhammed b. Ebî Bekr er-Razî el-Hanefî, a.g.e., s. 74.

Fahreddin er-Razî, bu görüşü teyit ettiğini varsayarak Hasan-ı Basrî'den bir rivâyeti şöyle nakleder:

“Allah beni kendi risaleti için gönderdi. Bense bu memuriyetten kaygılıydım. İnsanların beni tekzip edeceğini düşünüyordum. Yahudiler, Hıristiyanlar ve Kureyş beni tehdit ediyordu. Sonra bu âyet nâzil olduğunda bütün korkularım ve kaygılarım ortadan kalktı.”

Fahreddin er-Râzî ve onu takip eden Reşid Rıza'nın¹⁶ sözü, iddialarının aksine ciddi zaaflarla karşı karşıyadır. Bu görüşteki tek güçlü nokta, söz konusu âyetin önceki ve sonraki âyetlerle siyak birliği ve uyumudur. Bu da siyak delaletine yol açmakta ve âyete tahsis edilmiş bir mana kazandırmaktadır. Fakat:

Bir: Siyak karîne makamındadır ve rivâyetlerin metni ve başka karîneler karşısında öne çıkacak durumda değildir. Çünkü elde, âyetin nüzül konusunun Yahudiler olduğuna delalet eden hiçbir dayanak yoktur.

İki: Fahreddin er-Razî, bahsi geçen âyetin tehdit ve azap gâyesi taşıdığını dile getirir.¹⁷ Bu sebeple Razî'ye sormanın tam yeridir: Hayber ve diğer savaşlarda Yahudilerin gücünün alaşağı olmasından, bunun ardından da vatani terketme ya da cizye ödemeye mecbur kalmalarından ve İslam'ın hâkimiyeti altında yerlerine oturmalarından sonrasına denk gelen Mâide Sûresi'nin nüzül zamanında, bu duruma rağmen yine de Peygamber'in onlardan kaygılanması ve Allah'ın hükmünü açıklamaktan korkması, Allah'ın da bu konuda tehdit etmesi nasıl mümkün olabilir? Daha önce Yahudiler Peygamber'i tekzip etmedi mi ki Hazret şu anda onların tekzibinden çekinsin?

Üç: Fahreddin er-Razî'nin ifadesine göre, Allah'ın Yahudiler hakkında indirdiği ve Allah Resûlü'nün tebliğini ertelemesine sebep olacak ölçüde onlara ağır gelecek hüküm, “*Ey Ehl-i Kitap hiçbir*

¹⁶ Reşid Rızâ da bu siyaka sınırlı ve ihtimal olarak âyeti Yahudilere tebliğ hakkında göstermiştir. Bir yerde şöyle der: “Muhtemeldir ki, mezkûr âyet bi'setin başlarında nâzil olmuştur. Lakin âyet, Peygamber'in (s.a.a.) eziyet ve tacizlerine maruz kaldığını göstermek üzere Ehl-i 'a tebliğin siyakında yer almıştır.”

¹⁷ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 50.

şey üzerinde değilsiniz” cümlesidir. Oysa Kur’an bu âyetten önce aynı sürenin 64. âyetinde Yahudilere şöyle buyurur:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلِعُنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَالَّذِينَ آمَنُوا لَنُؤْتِيَنَّهُمُ الْعَادَاةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ¹⁸

“Yahudiler, ‘Allah’ın eli sıkıdır’ dediler; Hay dedikleri yüzünden elleri bağlanası ve lânet olasılar! Bilakis O’nun iki eli de açıktır; nasıl dilerse infak eder. Hiç şüphesiz sana Rabbinden indirilen sözler, onların çoğunun azgınlığını ve küfre sapmalarını artıracaktır. Onların arasına kıyamete kadar sürecek düşmanlık ve kin saldık. Savaş ateşini ne zaman körükleseler, Allah onu söndürür. Yeryüzünde bozgunculuga çaba harcarlar. Allah bozguncuları sevmez.”

Fahreddin er-Râzî, tebliğ edilmesi Yahudilere ağır gelecek âyetin (yani 68. âyet) bir kısmının bu âyette (yani 64. âyet) geçtiğini kendisi de söyler. Yani âyetin “وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا / Hiç şüphesiz sana Rabbinden indirilen sözler, onların çoğunun azgınlığını ve küfre sapmalarını artıracaktır” buyuran kısmı o âyette (yani 68. âyet) sadece vurgu için tekrarlanmıştır. Dolayısıyla Fahreddin er-Razî açısından aslında bu âyetin tebliğ edilmesi Allah Resûlü’nün yüreğinin sıkışmasına ve kaygılanmasına yol açmış değildir. Lakin onun tebliğinin tekrarlanması sırasında yüreği sıkışmış ve kaygılanmıştır. Bu söz makul gözüküyor mu? Fahreddin er-Razî âyetin baş tarafına istinat ediyorsa ve sadece âyetin “قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا الشُّرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ / De ki: Ey kitab ehli! Tevrat’ı, İncil’i ve Rabbinizden size indirileni ayakta tutmadıkça hiçbir temele dayanmış sayılmazsınız.” buyuran bu kısmının Allah Resûlü’nde kaygı ve korkuya yol açtığını söylüyorsa başka. Yani bu sürenin âyetlerinden önce Ehl-i

¹⁸ Mâide, 64.

Kitab'a hitap eden mesela “قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ. قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا” “De ki: Ey Kitap Ehli, Allah yaptıklarınıza şahid iken, ne diye Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz? De ki: Ey Kitap Ehli, sizler şahidler olduğunuz halde, ne diye iman edenleri Alah yolundan -onda bir çarpıklık bulmaya yeltenerek- çevirmeye çalışıyorsunuz?”¹⁹ buyuran Âl-i İmran Sûresi'nden veya yine Mâide Sûresi'nden “قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَقْتُمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ” “De ki: Ey Kitap Ehli, yalnızca Allah'a, bize indirilene ve önceden indirilene inanmamız [suçumuz bu olduğu için mi] ve sizin çoğunuzun fâsıklar olmanız nedeniyle mi bizden intikam alıyorsunuz?”²⁰ buyuran âyetler gibi ve benzeri onlarca âyet karşısında Ehl-i Kitap hakkında Peygamber için kaygı uyandırabilecek tek mesele, Hazret'in onlara Allah tarafından “De ki: Ey Kitap Ehli, Tevrat'ı, İncil'i ve size Rabbinizden indirilene ayakta tutmadıkça dinden hiçbir şey üzerinde değilsiniz.” demesi midir? Bunun, Ehl-i Kitap için Allah Resûlü'nün söylemekten kaçınmasına yol açacak kadar pahalıya patlayacak bir mesele olduğu kabul edilebilir mi? Öyle görünüyor ki, Fahreddin er-Râzî kendi sözüne biraz dikkat etseydi ve sonuçları üzerinde düşünseydi böyle bir görüşü ortaya atmazdı.

Dört: Fahreddin er-Râzî'nin Hasan-ı Basrî'den naklettiği rivâyet Şîa ve Ehl-i Sünnet'in hiçbir kaynağında onun aktardığı biçimde geçmemektedir. Bu hadisi nakledenler kişilerin tamamı şu şekilde rivâyet etmiştir:

إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ بَعَثَنِي بِالرِّسَالَةِ أَوْ بِرِسَالَتِهِ فَضَمَّتْ بِهَا ذِرْعًا وَعَرَفْتُ أَنَّ النَّاسَ مَكْذِبِي فَأَوْعَدَنِي فِيهَا لَا بَلَّغْنَهَا أَوْ لِيَعَذَّبَنِي

“Allah beni kendi risaleti için gönderdi. Bense bu memuriyetten kaygılıydım. İnsanların beni tekzip edeceğini düşünüyordum. Bunun

¹⁹ Âl-i İmran, 98, 99.

²⁰ Mâide, 59.

üzerine Allah beni tehdit etti. Ya onu tebliği edecektim, ya da bana azap edecekti.”²¹

Bu rivâyetin metninde, görüldüğü gibi, Fahreddin er-Râzî'nin iddiasının aksine Yahudi ve Hıristiyanlardan bahsedilmemektedir. Esas itibarıyla Ehl-i Sünnet'in bu âyetin nüzülü hakkında zikrettiği tüm hadislerde (sahih ya da sahih olmayan) Yahudi ve Hıristiyanlar söz konusu edilmemiştir.

Ehl-i Sünnet, bu âyetin nüzül sebebi konusunda ihtimal olarak başka görüşler de belirtmiştir. Bunlar, bize göre zayıf, gerçekten uzak ve kapsamlı tenkide ihtiyaç olmayan kavillerdir. Çünkü rivâyetlerden delili ve âyetlerden karinesi olmamalarına ilaveten, söz konusu âyetin siyak ve üslubu, Mâide Sûresi'nin konumu ve bu âyetin bi'setin sonlarında nâzil olması bu görüşlerin geçersizliğini kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır. Özellikle de Allah Resûlü'nün (s.a.a.) Kur'an'da zikredilmiş ve “Şia'nın temelleri” bahsinde geçen özelliklerine ve makamına dikkat ettiğimizde bu görüşler şunlardır:

a) Tathir âyeti nâzil olduğu ve orada Allah “ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزُوجَكُ إِن كُنْتُمْ تُرَدُّنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ”, “Ey peygamber, eşlerine söyle: Eğer siz dünya hayatını ve onun süslü çekiciliğini istiyorsanız, gelin sizi yararlandırayım ve güzel bir salma tarzıyla sizi salıvereyim.”²² buyurduğunda Peygamber âyeti onlara arz etmedi. Çünkü onların dünya hayatını tercih edeceklerinden korktu.²³

b) Bu âyet, Peygamber'in evlatlığı Zeyd'in hanımı Zeyneb hakkında nâzil olmuştur. Bunun hikâyesi Ahzâb Sûresi'nde geçmiştir.²⁴

²¹ Bkz: el-Hamidî, a.g.e., c. 2, s. 390; el-Vâhidî en-Nisâbüri, *el-Vasit fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c. 3, s. 208; el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 2, s. 51; Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbüri, *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'ân*, s. 150 ve 109 ve es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tenzîl bi'l-me'sûr*, c. 3, s. 117; eş-Şevkânî, a.g.e., c. 2, s. 60.

²² Ahzâb, 28.

²³ Bkz: Fahreddin er-Râzî, a.g.e., c. 12, s. 49; Bedreddin Aynî, a.g.e., c. 18, s. 206.

²⁴ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 2, s. 52; Fahreddin er-Râzî, a.g.e., c. 12, s. 49; el-Kurtubî, a.g.e., c. 6, s. 242 ve Bedreddin Aynî, a.g.e., c. 18, s. 206.

c) Âyet Allah yolunda cihad ve savaş hakkında nâzil olmuştur. Çünkü münafıklar Allah yolunda savaşmaktan hoşnutsuz idiler ve Allah Resûlü de (s.a.a.) bazı zamanlar cihada teşvikten kaçınıyordu.²⁵

d) “وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ”, “Allah'tan başka yalvarıp yakardıklarına sövmeyin; sonra [mümkündür ki] bilgisiz düşmanlıktan Allah'a söverler.”²⁶ âyet-i şerifesi nedeniyle Allah Resûlü müşriklerin mâbudlarını kötülemeyi bırakıp göz yumdu. Fakat bahis konusu âyet nâzil olduktan sonra artık bunu gizlemedi ve onların mâbudlarını tenkide başladı. Allah da Hazret'i koruyacağını vadetti.²⁷

e) Âyet Müslümanlar için nâzil olan hukuk hakkındadır. Allah Resûlü Veda Haccı'nda şeriat ve menâsikleri ilan ettiğinde “İlettim mi?” buyurdu. Onlar da “Evet.” dediler. Bunun üzerine Hazret şöyle buyurdu: “Allahım şahit ol.”²⁸

f) Allah, Peygamberine, ona nâzil olan mesajı iletmede çabuk davranmayı emretmektedir. Bu yüzden Hazret her ne kadar kendisine indirilenlere iletmeye karar verdiyse de bazı mesajları erteledi. Çünkü kendisiyle ilgili korkuyordu. “وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ / Allah seni insanların şerrinden koruyacaktır.” buyuran âyetin devamı bu ihtimali güçlendirmektedir.²⁹

g) Bazıları da şöyle der: Mekke fethedildiği ve İslam yayıldığında Allah, Hazret'e (s.a.a.) ona gönderdiği her şeyi aşikâr etmesini, perdesiz, hiç korkmaksızın ve çekinmeden tebliğ etmesini emretti. Eğer bu şekilde tebliğ etmezse Rabbinin risaletini iletmemiş olacaktı.³⁰ Yahut âyet Hazret'e hitaben şöyle demektedir: Sana nâzil olanı hiç kimseden korkmaksızın ilet. Eğer

²⁵ Önceki kaynaklar.

²⁶ En'am, 108.

²⁷ İbn Abbas, a.g.e., s. 98. Yine bkz: Fahreddin er-Râzî, a.g.e., c. 12, s. 49.

²⁸ Bedreddin Aynî, a.g.e., c. 18, s. 206; Sa'lebî de âyet hakkındaki mezkûr ihtimalleri nakletmiştir. Bkz: es-Sa'lebî, a.g.e., c. 4, s. 91.

²⁹ Muhammed b. Ebî Bekr er-Razî el-Hanefî, a.g.e., s. 74.

³⁰ ed-Dineverî, a.g.e., s. 222.

korkup tebliğ etmezsen Rabbinin risaletinin tamamını iletmemiş sayılırsın.³¹

İbn Enbârî şöyle der:

Peygamber, bazı Kur'ân âyetlerini Mekke'de olduğu sırada açıkça tebliğ etti. Bazılarını ise müşriklerin saldırmasından korktuğu için ashâbından gizledi. Fakat Allah, İslam'ı müminlerle üstün kıldıktan sonra Hazret'e ona indirilen her şeyi açıklamasını emretti.³²

Bu görüşler ve benzerleri, bu kişilerin istinbatlarından, daha doğru bir ifadeyle istihsanlarından başka bir şey değildir ve hiçbir şahidi olmayıp ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Mesela İbn Enbârî'nin söylediği söz âyetin metniyle bağdaşmamaktadır. Çünkü Mekke'nin fethinden veya diğer fütuhattan sonra İslam'ın üstün hale geldiği ve yayıldığı şartlarda daha önce gizli tutulmuş mesajların tebliğ edilmesinde tehdit ve güvenceye ihtiyaç yoktur. Allah'ın “وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ”, “Eğer iletmezsen Allah'ın risaletini yerine getirmemiş olursun.” buyurmasına ve “وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ”, “Allah seni insanların şerrinden koruyacaktır.” güvencesi vermesine de ihtiyaç bulunmamaktadır. Öte yandan müşriklerin Hazret-i Peygamber'i katletmek için kurduğu tuzak “leyletu'l-mebit”te Mekke'de vuku bulmuştur. Dolayısıyla Hazret kendisiyle ilgili korkmamış ve Allah'ın mesajını gizlememiştir. Ayrıca bu âyetin nüzülünden sonra aynı sürede veya bu süreden sonra nâzil olan Tövbe Sûresi'nde müşrikler hakkında, üstelik de bi'setin başlarında nâzil oldukları ihtimali makul olan üslup ve siyakta, ama bu âyette tebliğ edilmelerine hükmedilmesi için iletilmelerinin ertelenmiş olması gereken âyetler göze çarpmaktadır.

³¹ el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrû'l-Begavî)*, c. 2, s. 52. Yine bkz: en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, c. 1, s. 293; el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c. 2, s. 208; İbn Atuyye, *a.g.e.*, c. 1, s. 214; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 48, ed-Dineverî, *a.g.e.*, s. 222.

³² *el-Vasît*'ten nakille, c. 2, s. 208; İbn Atuyye, *a.g.e.*, c. 1, s. 214; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 48.

V

Şîa'nın Görüşü Hakkındaki Şüphelerin Değerlendirilmesi ve Tenkidi

Ehl-i Sünnet'in şüphelerinin bir kısmı, tebliğ âyetinin nüzül konusunu Gadîr gününde İmam Ali'nin velâyetinin ilan edilmesi olduğunu gösteren sened ve hadisler hakkındadır. Eleştirilerin bir kısmı da “من كنت مولاه فعلي مولاه / Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.” cümlesinin manası hakkındadır.

Şüphelerin Birinci Grubunun Değerlendirilmesi ve Tenkidi

a) Âyetin Nüzül Sebebi Hakkındaki Hadislerin Muteber Olmaması

Ehl-i Sünnet'ten bir grup, tebliğ âyetinin İmam Ali ve Gadîr günü hakkında olduğunu gösteren hadislerin bazılarının senedlerinde tereddüt ederek senedlerinin zayıf olduğuna hükmetmiştir.¹ Lakin bunların arasında -bilebildiğimiz kadarıyla- İbn Teymiyye'den

¹ Mesela Vâhidî'nin *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'ân* kitabının muhakkiki, Ebû Said el-Hudrî tarihiyle nakledilmiş hadisin senedinin zayıf olduğunu hükmeder. Bkz: Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nîsâbü'rî, *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'ân*, s. 204. Sürekli tefsir hadislerinin senedleri veya delaleti üzerine münakaşa

başka hiç kimse bu hadislerin uydurma ve yalan olduğundan bahsetmemiştir. O, bu hadislere şiddetle hücum ederek hepsinin uydurma ve yalan olduğu hükmüne varmıştır. İbn Teymiyye önce Allâme Hillî'nin cümlesini nakleder. Allâme Hillî şöyle demektedir:

Tebliğ âyetinin Ali hakkında nâzil olduğuna herkes ittifak etmiştir. Ebû Nuaym kendi senediyle Atıyye'den şöyle nakleder: “Allah Resûlü'ne (s.a.a.) bu âyet Ali hakkında nâzil oldu.” Sa'lebî de tefsirinde şöyle der: “Âyetin manası şöyledir: Rabbinden Ali'nin fazileti hakkında nâzil olanı ilet.” Sonra âyet nâzil olduğunda Allah Resûlü (s.a.a.) Ali'nin elini tuttu ve buyurdu ki: “*Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.*” Hazret-i Peygamber herkesin icmâsıyla Ebû Bekir, Ömer ve diğer sahâbenin mevlâsı olduğuna göre Ali de onların mevlâsıdır. Öyleyse o imam ve önderdir.²

Sonra İbn Teymiyye kendi bilinen üslubuyla itham selini pespaye ifadelerle Şîa'nın üzerine boca eder. Bu tenkidinde Şîa'yı Hâricîlerle mukayese ederek der ki:

Ehl-i hevâdan hiç kimse Râfiziler kadar yalancı değildir. Hâricîler asla yalan söylemedi. Bilakis en doğru sözlü insanlardır. Bununla birlikte bid'at ve sapıklığa düçar oldular. Ama Râfiziler yalancıdır.

Hadis âlimleri, Ebû Nuaym'ın *Hilyetü'l-evliya'sı*, *Fezâ'ilü'l-Hulefâ*, *Tefsîr-i Nakkaş*, Sa'lebî ve Vâhidî'nin kitaplarındaki menkulatın çoğunun yalan ve uydurma olduğunda müttefiktir... Rivâyetleri temyiz etme, sahih olanı sahih olmayandan ayırma ve hadis ilminin mercii ve hadis âlimleri Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Ebû Zer'a, Buhârî, Müslim, Nesâî ve diğerleridir. Onlar bu fende bilginidir.³ Bu yüzden bu mevzu hadisleri zikretmemiş ve onları kabul etmemişlerdir.

---

yapan Fahreddi er-Râzî, İbnü'l-Esîr gibi başkaları ise bu konuda herhangi bir şey söylememiştir.

² Hasan b. Yusuf İbnü'l-Mutahhar (el-Allâme el-Hillî), *Minhâcû'l-kerâme fi ma'rifeti'l-İmâme*, s. 117; İbn Teymiyye, *Minhâcû's-sünneti'n-nebeviyye fi nakzı kelâmi's-Şiati'l-Kaderiyye*, Neşru Mektebeti'r-Riyâdi'l-Hadise, c. 2, s. 9.

³ İbn Teymiyye'nin burada bu isimleri hadis ilminin âlimleri, bilgin ve merci olarak tanıtmaması, fakat aynı konuda onların görüşüne aykırı olarak

Ebû Nuaym ve benzerleri de kitaplarında naklettikleri her şeyin sahih olduğuna inanmamaktadır. Bilakis onların zayıf olduğunu bilerek bu rivâyetleri naklederler. Şöyle derler: Başkalarının naklettiklerini zikrediyorum. Bunun mesuliyeti söyleyenin omzundadır, nakledenin değil.⁴

Hülasa hadis ulemasından hiç kimse, yazdığı ve insanların müracaat ettiği kitabında, sıhah, sünen ve mesânid ve diğer kitaplarda böyle hadisleri nakletmemiştir. Çünkü böyle hadislerin yalan olduğu, hadisten azıcık bilgisi olan herkes için aşikârdır.⁵

Elbette ki Allâme Hillî'nin tebliği âyetinin Ali (a.s.) hakkında nâzil olduğu konusunda herkesin ittifak ettiği iddiasını ispatlamak mümkün değildir (bu konuda sahâbe ve tâbiînden çok sayıda hadis olsa bile). Daha önce görüldüğü gibi bu zeminde başka kavil ve hadisler de söz konusudur. Lakin İbn Teymiyye'nin iddiaları da taassup, itham ve Ebû Nuaym, Sa'lebî gibi şahsiyetler hakkında yıkıcı davranmaktan başka bir şey değildir. Çünkü:

Bir: Bu hadislerin birbirini destekleyen tarikleri, çok sayıda senedleri ve anlamların tebliği âyetiyle muvafakati bu tür ithamların yolunu kapatmakta ve rivâyetlerdeki senedlerin muhtemel zaafını telafi etmektedir.

İki: İbn Teymiyye sadece Ebû Nuaym ve Sa'lebî'nin bu hadisi naklettiğini zannetmektedir. Oysa Ehl-i Sünnet'ten bu hadisi nakleden muhaddisin sayısı çok fazladır. Bazılarının isimlerini daha önce belirtmiştik.

Üç: Eğer İbn Teymiyye açısından sahih hadisleri uydurmalarından ayırmanın mercii Ebî Hâtim gibi isimlerse Ebî Hâtim'in oğlu, İmam Ali hakkındaki âyetin nüzül sebebine ilişkin hadisi babasının

---

Muaviye'nin faziletlerine hükmetmesi ve onu Allah Resûlü'nün (s.a.a.) güvendiği kişi sayması ilginçtir. (Bkz: İbn Teymiyye, *Minhâcû's-sünne*, c. 2, s. 11). Halbuki Ahmed, İshak b. Râhûye, Buhârî, Müslim, Nesâî ve diğerleri Muaviye için hiçbir fazilet zikretmez. Bkz: İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, kitâbü fezâilî's-sahâbe, c. 2, s. 104.

⁴ İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *a.g.e.*, c. 4, s. 1172, h. 6609.

⁵ İbn Teymiyye, *Minhâcû's-sünne*, c. 2, s. 9-13.

senediyle sahabi Ebû Sâid el-Hudrî'den nakletmiştir.⁶ Şu halde İbn Teymiyye nasıl olur da “Böyle hadislerin yalan olduğu, hadisten azıcık bilgisi olan herkes için aşikârdır.” hükmüne varabilir?

Dört: İbn Teymiyye'nin Ebû Nuaym, Sa'lebî ve diğerleri hakkındaki görüşü (Ebû Nuaym ve benzerleri de kitaplarında naklettikleri her şeyin sahih olduğuna inanmamaktadır.) ithamdan başka bir şey değildir⁷ ve zaten bu sözüne delil de göstermemiştir. Ebû Nuaym ve diğerleri bu kadar önemli bir mevzuda zayıf olduğuna inandıkları halde zayıf hadisi hangi motivasyonla nakletmiş olabilir? İbn Teymiyye o ithama ve bu soruya cevap vermeliydi.

İbn Teymiyye, Allâme Hillî'nin, Şîî kaynaklarda sahih senedli rivâyet bulmakta elinin boş kaldığını ve mecburen Ehl- Sünnet'in rivâyetine yöneldiği zannetmektedir. Bu sebeple Şîa'yı yalancılıkla suçlamakta ve şöyle demektedir:

Şîa nezdinde rivâyetleri kabul ve red etmenin kriteri, yalnızca rivâyetlerin medlulünün onların mezhebine uygun mu, aykırı mı olduğudur.⁸

Hâlbuki Şîî kaynaklarda bu konuda sahih senedli rivâyetler bulunduğu habersizdir. Allâme Hillî gibi isimler bu meselede Ehl-i Sünnet'in rivâyetlerine sadece hüccetin tamamlanması ve muhalife bağlayıcı olması için başvurmaktadır.

⁶ İbn Ebû Hâtim hadisinin senedindeki tüm rical mevsuktur veya doğru sözlü sayılmıştır. Bkz: İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *a.g.e.*, c. 4, s. 1172, 6609. Bazı rical âlimlerinin zayıf bulduğu Ali b. Âbis hariç. Başka âlimler ise “Zayıf olmakla birlikte hadisine itibar edilir.” demektedir. Bkz: el-Mizzî, *a.g.e.*, c. 20, s. 503-504, sayı 4093. Ali b. Âbis'ten rivayet eden ravi -İsmaîl b. Zekerîya- ve ondan rivayet eden -A'meş- muteber olduğu için bu zaafî telafi etmektedir.

⁷ İbn Haldun, Sa'lebî hakkında şöyle yazar: “كان اوحده زمانه في علم التفسير”, “O, tefsir ilminde zamanının emsalsiz ismiydi.” Bkz: Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, tahkik: el-Doktor İhsan Abbas, Menşûrâtü'r-Râzî, üçüncü baskı, hicri şemsi 1364, c. 1, s. 22. Nişaburî tarihinin zeylinde şöyle yazar: “هو صحيح النقل، موثق”, “Sa'lebî nakilde doğru sözlü ve mevsuk, güvenilirdir.”

⁸ İbn Teymiyye, *Minhâcüs-sünne*, c. 2, s. 10, 11.

b) Söz Konusu Âyetin Veda Haccı'ndan Önce Nâzil Olması

Bu zeminde de İbn Teymiyye şöyle der:

Ehl-i ilim hiç ihtilaf etmeksizin bu âyetin Peygamber'in Medine'ye hicretinin başlarında veda haccından çok önce nâzil olan âyetler arasında bulunduğuna inanmaktadır (âyet Mâide Sûresi'nde yer alsa bile). Çünkü âyet, Yahudilerin fetva sorduğu recm veya kısas hükmünü tebliğ hakkındadır ve her iki olay da hicretin ilk yıllarında ve Mekke'nin fethinden önce vuku bulmuştur.⁹

Bundan önce Ehl-i Sünnet'in görüşlerini incelerken gördüğümüz gibi, âyetin recm ve kısasın hükmünü beyan hakkında nâzil olduğunu iddia eden kavlin ciddi zaafı vardır. Fahreddin er-Râzî ve Aynî'nin bazı kimselere nispet edip “*قيل* (denildi ki)” ifadesiyle zikrettiğinden başka taraftarı da yoktur. Sahâbe tâbiîn arasında da bu kavle inanan kimse bulunmamaktadır. Nerede kaldı “İlim ehli bu görüşte ihtilafsız müttefiktir.” diyen İbn Teymiyye'nin iddiasına inanılsın. Buna ilaveten, bu âyetin Peygamber'in Medine'ye hicretinin başlarında nâzil olduğu görüşüne sahip bir tek kişi bile yoktur. Bilakis daha önce geçtiği üzere, ulemanın icmâsına göre mezkûr âyet, Allah Resûlü'ne (s.a.a.) en son nâzil olan âyetlerin parçasıdır.¹⁰

c) İmam Ali'nin (a.s.) Velâyetinin Gadîr Gününde İlan Edildiğinde Tereddüt

Ehl-i Sünnet açısından Gadîr hadisesi ve İmam Ali'nin (a.s.) velâyetinin Allah Resûlü (s.a.a.) tarafından “*من كنت مولاه فعلي مولاه*” / *Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.*” cümlesiyle ilan edildiği kesindir ve bundan hiçbir tereddüde yer yoktur. Sadece Zehebî, İbn Cerîr et-Taberî'nin biyografisinde Fergânî'den şöyle nakleder:

İbn Cerîr et-Taberî'ye İbn Ebî Davud'un Gadîr-i Hum hadisi hakkında söz söylediği ve onu inkâr ettiği haberi ulaştı. *Kitâb-ı Fezâil'i* yazdı ve

⁹ İbn Teymiyye, *Minhâcûş-sünne*, c. 2, s. 84.

¹⁰ Bkz: İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 79; Mecdüddîn Firûzâbâdî, *Besâ'iru zevi't-temyiz fi letâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*, c. 1, s. 178.

orada Gadîr hadisini sahih gösterip o konudaki rivâyetleri biraraya getirdi.¹¹

Yâkut el-Hamevî de şöyle der:

Bağdat'taki şeyhlerden bazıları Gadîr-i Hum hadisini tekzip ederek şöyle diyordu: Ali b. Ebî Tâlib o sırada Yemen'deydi... Bu konu İbn Cerîr et-Taberî'ye ulaştı. O da bu iddiayı reddetmek üzere *Fedâil-i Ali b. Ebî Tâlib* kitabını yazdı ve orada Gadîr-i Hum hadisinin tariklerini biraraya topladı.¹²

Ebû'l-Abbâs b. Ukde de bir kitap yazarak onda Gadîr hadislerinin tariklerini biraraya getirmiştir.¹³ Şu halde hadisenin aslının olup olmadığı ve “*من كنت مولاه فعلي مولاه / Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.*” cümlesinin ilanı konusunda münakaşaya yer yoktur.

d) Velâyetin İlanının Devamındaki “اللهم وال من والاه / Allah'ım ona dost olana dost ol.” Duasını İnkâr

Gadîr hadisesinin rivâyetlerinden kimisinde İmam Ali'nin velâyetini ilandan sonra Allah Resûlü'nün duası göze çarpmaktadır. Şöyle buyurur:

¹¹ Ebû Abdullah Şemsüddin ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, c. 2, s. 710-713, sayı 728. Zehabî bu olayı naklettikten sonra şöyle der: “İbn Cerîr Taberî'nin kitabının Gadîr hadisinin tarikleri hakkındaki bir cildini gördüm. Tariklerin çokluğu karşısında büyük şaşkınlık geçirdim.” İbn Kesîr de şöyle der: “Taberî'ye ait iki ciltlik geniş hacimli bir kitap gördüm. Onda Gadîr-i Hum hadislerini bir araya getirmişti.” *el-Bidâye ve'n-nihâye*, tahkik: Ali Necib Atavî ve diğerleri, Dârü'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1408, c. 6, cüz 11, s. 146.

¹² Ebû Abdullah Yâkut İbn Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, üçüncü baskı, Beyrut, hicri kameri 1400, c. 18, s. 85, Daru'l-Fıkr baskısı. Hamevî, kitabının başka bir yerinde şöyle der: “Ebû Ca'fer Taberî'nin kitapları arasında Fedayil-i Ali b. Ebî Tâlib kitabı da vardır ve onun başında Gadîr-i Hum hakkında gelmiş haberlerin sıhhati üzerine söz söylemiştir. Ondandır İmam Ali'nin faziletlerini zikretmiştir. Bu kitap tamamlanamamıştır.” *a.g.e.*, s. 80.

¹³ Bkz: el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selam*, c. 8, s. 146. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gabe*, c. 3, s. 274.

اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و انصر من نصره و اخذل من اخذله / Allah'ım, onunla dost olana dost, ona düşman olana düşman ol, ona yardım edene yardım et, ondan yardımını esirgeyenden yardımını esirge.”

Gadîr olayının rivâyetlerinde bu kısım çokça geçmesine rağmen İbn Teymiyye onu inkâr ederek şöyle der:

Hadisin bu kısmının hadis âlimlerinin ittifakıyla yalan olduğunda şüphe yoktur. Çünkü Allah Resûlü'nün duasına kesinlikle icabet edilir; ama bu duaya cevap gelmemiştir. Öyleyse bu dua Allah Resûlü'ne ait değildir. İslam'ın ilkleri olanların çoğu Ali'ye kendi hilafeti zamanındaki savaşlarda yardım etmedi. Bilakis onlardan bazıları Ali'yle [a.s.] savaştı. Bunlar, *Sahîhayn*'da geçtiği gibi cehenneme gitmeyecektir. Çünkü ashab-ı şecerendendirler [Hudeybiye Sulhü'nde]. Onlar da Ali'yle [a.s.] savaştı; ama hor ve hakirliğe düçar olmadılar. Bilakis [İmam Ali'den sonra] kâfirlerle savaştılar ve Allah onlara yardım etti de fütuhata nail oldular. Peki, Ali'nin [a.s.] safında savaşanlara Allah'ın yardımı nerede? ¹⁴

İbn Teymiyye'nin bu iddiaları bâtıldır, Kur'an'ın ve Ehl-i Sünnet hadisçilerin ölçü ve kriterlerine aykırıdır. Çünkü:

Bir: *من كنت مولاه فعلي مولاه / Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır*” cümlesinden sonra *اللهم وال من والاه / Allah'ım ona dost olana dost ol düşman olana da düşman ol.*” duasının geçtiği hadislerin tarikleri çoktur ve bazılarının senedi, Ehl-i Sünnet'in büyük hadisçilerine göre sahihtir. Bunlardan Hâkim Nisâbü'rî bu hadisi naklederek şöyle der: “Bu hadis, şeyheynin -Buhârî ve Müslim- şartına göre sahihtir.” ¹⁵ Zehebî de *Müstedrek*'in zeylinde bunu kabul etmiştir. ¹⁶ İbn Kesîr de Zehebî'den naklederek şöyle yazar:

¹⁴ İbn Teymiyye, *Minhâcû's-sünne*, c. 2, s. 16-17, 85.

¹⁵ el-Hâkim el-Nişâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, c. 5, s. 188. Yine bkz: en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 112, h. 78; s. 127, h. 87; s. 219, h. 157.

¹⁶ a.g.e.

Hadisin başındaki “من كنت مولاه فعلي مولاه” / *Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.*” mütevatirdir. Allah Resülû sallallahu aleyhi [ve âlihi] ve sellem in onu söylediğinden eminim. “اللهم وال من والاه” / *Allah'ım ona dost olana dost ol düşman olana da düşman ol.*” duası ise kuvvetli senedlerle nakledilmiş ilavedir.¹⁷

Ahmed b. Hanbel de bu hadisi kendi *Müsned*'inde zikretmiş ve *Müsned* muhakkikleri onun senedi hakkında şöyle yazmıştır:

Bu hadisin senedi sahih ve ricali sikâttır. Hepsi de Buhârî ve Müslim'in ricalindedir. Bir tek Fıtr b. Halife hariç. O da sünen ashabının ricalinden sayılır ve sikadır.¹⁸

Bütün bunlara rağmen İbn Teymiyye, hadisçilerin bu hadisi uydurma ve yalan gördüğünü ve bunda ittifak ettiklerini nasıl söyleyebilir?

İki: İmam Ali'nin Mârikin, Nâkisîn ve Kâsitîn ile savaşları Kur'ân'ın te'vili nedeniyle olmuştur. Tıpkı Allah Resülû'nün (s.a.a.) çok önceden haber verdiği ve buyurduğu gibi: “إِنَّ مِنْكُمْ مَنْ يَفْتَاتِلُ” , “علي تأويل القرآن كما قاتلت على تنزله için savaşıyor. Tıpkı benim Kur'ân'ın tenzili için savaştığım gibi.” Bu hadisin senedi sahihtir ve Ehl-i Sünnet'in arasında tarik ve kaynakları da çoktur.¹⁹

Üç: Kur'ân'ın te'vili için savaşan kesinlikle Allah'ın yardım ve himayesindedir. Sadece Allah'ın yardımının ne olduğuna bakmak gerekir. Eğer bundan murad, İbn Teymiyye'nin bahsettiği gibi hak safının tüm meydanlarda çabuk zaferi ve bâtil safının hızlı yenilgisi

¹⁷ Bkz: İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 188.

¹⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, c. 32, s. 55, 56, h. 19302.

¹⁹ Bkz: el-Hâkim el-Nişâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, c. 5, s. 122, 123. Bu hadisi naklettikten sonra şöyle der: “Bu hadis Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahihtir.” İbn Hanbel, *Müsned*, c. 17, s. 360, h. 11258; s. 391, 11289; c. 18, s. 297, h. 11774. *Müsned* muhakkikleri bu hadis hakkında “Hadis sahihtir.” demiş ve sonra da hadisin tarik ve kaynaklarını zikretmiştir.

ve hakirliği olsa Allah'ın yardım vaadine rağmen peygamberler ve müminler için böyle bir durum gerçekleşmemiştir. Allah şöyle buyurur: “إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ”, “Biz peygamberlerimize ve iman edenlere, dünya hayatında ve şahidlerin duracakları gün [kıyamet günü] elbette yardım edeceğiz.”²⁰ Bu, Allah'ın vaadidir ve Allah vaadinden caymaz. Kur'an şöyle buyurur: “فَلَا تَخْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفًا وَعْدَهُ رُسُلَهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ”, “Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden döneceğini sanma. Gerçekten Allah azizdir, intikam sahibidir.”²¹ Buna rağmen pek çok peygamber ve mümin bu dünyada katledildi ve insanları hidâyete ulaştırmak ve adaleti sağlamak olan dünyadaki hedeflerine ulaşamadı. Özellikle de ashapları itaatsizlik edip kusurlu davrandıklarında. Nitekim insanlar Allah Resûlü zamanında Uhud Savaşı'nda ve İmam Ali zamanında Sıffin Savaşı'nda itaatsizlik etti. Dolayısıyla Allah'ın peygamberlere ve müminlere yardım vaadi, yerine getirilmesi gereken birtakım şartlara bağlıdır.

Dört: Kur'an âyetlerine aykırı olan bir hadis (senedi sahih olsa bile) muteber değildir. Bundan dolayı İbn Teymiyye'nin ashâb-ı şecere hakkında naklettiği hadis itibardan yoksundur. Aksi takdirde Kur'an'ın belli kişiler için özel muamele yaptığını ve onların masiyet, fitne, öldürme ve kan dökmelerini görmezden geldiğini söylemek zorunda kalırız. Oysa Kur'an, çok sayıda âyette kurtuluşun ölçüsünü herkes için eşit ilan etmiştir. Dolayısıyla o rivâyetler, sâdir oldukları farzediliyorsa te'vil edilmelidir, çünkü Kur'an öğretilerine aykındır. Allah Kur'an'da Rıdvan Biatı'na katılanlardan rızasını şöyle bildirir: “لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ”, “Allah, sana o ağacın altında biat ederlerken mü'minlerden razı olmuştur.”²² Eğer ashâb-ı şecere (söylendiğine göre 1400 kişiydiler) hayatlarında hep Allah'ın rızasına sahip olsa kurtulma ve cennete girme liyakatinde demektir. Çünkü rıza ve hışım, Allah'ın

²⁰ Gafir, 51.

²¹ İbrahim, 47. Keza bkz: Âl-i İmran, 194.

²² Fetih, 18.

fiilî sıfatlarının parçasıdır (zâtî sıfatları karşısında). Mümkündür ki Allah, bir işi nedeniyle bir kulundan razı ve hoşnut olur (kulun kâfirlerle savaşmak için İslam ordusuna katılması gibi), ama başka bir işinden dolayı da razı olmaz (aynı kulun savaştan kaçması gibi). Bu sebeple Rıdvan Biatı'na katılanlardan biatı bozan ve fitne çıkarırlar Allah'ın rızasını kaybetmiştir. Beyhâkî, Talha'nın Cemel günü yaşadığını anlattıktan sonra İmam Ali'nin (s.a.a.) sözünden şöyle nakleder:

صدق الله و رسوله أبى الله أن يدخل الجنة إلا و يبهي في عنقه

“Allah ve Resûlü doğru söyledi. Allah, bana biatı boynunda olan [ve biatını bozmayan] dışında hiç kimseyi cennetine sokmaz.”²³

Buna ilaveten *Sahihayn*'da nakledilmiş birçok rivâyet sahâbeden bir grubun Allah Resûlü'nün vefatından sonra fitnecilik ve irtidattan ve cehenneme gireceklerinden bahsetmektedir.²⁴ Bu rivâyetleri göz ardı etmek ve Kur'ân'ın öğretilerine aykırı olarak bir insanı sırf sahâbî adı taşıyor veya ashâb-ı şecere arasında yer alıyor diye hepsini ehl-i necat ve cennetlik görmek mümkün müdür?

Beş: Muaviye taraftarlarının zaferi ve ülke fethetmeleri onların hükümetinin hakkaniyetine deli olmaz. Çünkü gayrimüslim nice hükümdarlar ülkeler fethetti ve zaferler kazandı.

Buraya kadar Gadîr hadisesini bildiren hadis ve rivâyetlerin senedleri ve onların tebliği âyetiyle bağı hakkındaki münakaşalar incelenmiş oldu.

²³ el-Beyhâkî, *el-İ'tikad 'alâ mezhebiş-selef Ehliş-sünne ve'l-cemâ'a*, s. 217. Allah Resûlü de Buhârî ve Müslim'in rivâyetine göre Veda Haccı hutbesinde şöyle buyurur: “Benden sonra küfre dönmeyin ve birbirinizin boynunu vurmayın.” Bu, irtidat etme ve fitnecilik yapma ihtimali bulunan ashâbına bir uyarıdır. Nitekim böyle de olmuştur. Bkz: İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 77, 78.

²⁴ Bkz: el-Buhârî, *a.g.e.*, kitâbü'd-da'vât, bâbu'l-ginâ, gına'n-nefs, c. 8, s. 138 ve bâbu fi'l-havd, s. 148-152.

Şüphelerin İkinci Grubunun Tahkik ve Tenkidi

Tartışmaların ikinci grubu “من كنت مولاة فعلي مولاة / Ben ki-min mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.” cümlesinin manası hakkındadır. Ehl-i Sünnet'in cumhuri bu ibarenin manasında tereddüt ederek cümlenin İmam Ali'nin yönetim ve liderliği anlamında velâyete delalet ettiğine inanmaz.

Bu tereddüt Ehl-i Sünnet tarafından sürekli gündeme getirilmiştir. Şöyle derler: Bu cümlede mevlâ²⁵ mahbûb, yardımcı vs. anlamındadır. Mesela Âlûsî der ki:

Bu âyetin Ali (a.s.) hakkında nâzil olduğu konusunda Ehl-i Sünnet tarikinden gelen haberlerin sahih oldukları ve istidlal kabiliyeti taşıdıkları kabul edilse bile Ali'nin (a.s.) faziletinden fazlasına delalet etmez. Müminlerin velisi, onların mahbubu manasına gelir. Biz bunu inkâr etmiyoruz. Kim bunu inkâr ederse melundur. İbn Merdûye'nin İbn Mes'ûd'dan rivâyetinin de bundan fazla bir mesajı yoktur.²⁶

²⁵ “Mevlâ” kelimesinin Arap kültüründe asgari on anlamda kullanıldığı söylenmiştir. Birinci ve en yakışan anlamı (“هي مولاكم... فاليوم لا يؤخذ...”) “Artık bugün ne sizden, ne de o küfre sapanlardan fidye alınmaz. Barınma yeriniz ateştir, sizin mevlanız odur.” Hadid, 15, âyet-i şerifesinde “mevlâ”nın bu anlama geldiği söylenmiştir) kölenin mâlik ve sahibi (“Allah, hiç bir şeye gücü yetmeyen ve başkasının mülkünde olan köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan (hür) bir kimseyi örnek olarak gösterir; bunlar hiç eşit olur mu? Bütün övgüler Allah'a övgüdür; fakat onların çoğu bilmezler.” Nahl Süresi, 75), köleyi özgürleştiren, amcaoğlu, yardımcı (“Bu, Allah'ın, iman edenlerin velisi olmasından dolayıdır. Küfre sapanlar (var ya), onların velisi yoktur.” Muhammed Süresi, 11), suçun garantörü ve mirasa en layık olan (“İnsanlardan) Her biri için ana babanın, yakınların ve yeminlerinizin bağladığı kimselerin (eşlerinizin) bıraktıklarından, (hisselerini alacak olan) vârisler kıldık. O halde onlara nasiplerini veriniz. Doğrusu Allah her şeye şahittir.” Nisa Süresi, 33), müttefik, komşu ve dokuzuncu anlamı kendisine itaat edilen lider ve büyük. (Bkz: Muhammed b. Ali el-Kerâcekî, *Kenzül-fevâid*, tahkik: Abdullah el-Ni'me, Beyrut, hicri kâmeri 1405, c. 2, s. 9189).

²⁶ el-Âlûsî, a.g.e., c. 6, s. 287.

Şîa ise “mevlâ” kelimesinin, kökeni itibariyle lugatta mahbûb, yardımcı gibi muhtelif manalar için vazedilmiş olsa bile çok sayıda karîne ve şahitlere bakıldığında Gadîr hadisinde önder ve imamdan başka anlama gelmediğini söyler. Bu karînelerden bazıları şunlardır:

a) Âyetin Nüzûlünün İmam Ali'nin (a.s.) Velâyetini Tebliğle İrtibatı

Eğer Ehl-i Sünnet âyetin nüzûl konusunun İmam Ali'nin velâyetini tebliğ hakkında olduğunu kabul ediyorsa Allah Resûlü'nün (s.a.a.) kelimesindeki “mevlâ” kelimesine lider ve idareci manası vermek zorundadır. Çünkü Allah bu âyette bir yandan Peygamber'i tehdit etmekte ve “Eğer onu tebliğ etmezsen risaletin tamamını yerine getirmemiş olursun.” buyurmakta, diğer yandan güvence verip “Allah seni insanlara karşı koruyacaktır.” buyurmaktadır. İmam Ali'nin dost ve yardımcı ilan edilmesinin Allah'ın Peygamber'i koruma güvencesi vermesine ihtiyaç duymaz. Aynı şekilde onun dostluğunun Allah Resûlü (s.a.a.) tarafından ilan edilmemesinin risalet görevine hâlel getirmeyeceği gibi.

b) Peygamber'in (s.a.a.) Kaygılanması ve Tekzipten Korkması

Allah Resûlü'nün kaygılanması ve bu tebliğde insanların onu tekzip edip dedikodu çıkarmasından korkması, daha önce delilleri görüldüğü gibi, dost ve yardımcının ilan edilmesi meselesiyle uyumlu değildir. Hazret'in, İmam Ali'yi müminlerin yardımcısı ve mahbubu ilan etmesi, öyle ki müminlerin Peygamber'i (s.a.a.) ve birbirlerini sevdikleri gibi İmam Ali'yi de sevmelerini duyurması nasıl olur da kaygıya sebep olabilir ve insanların tekzip edip dedikodu çıkarmasından korkmaya yol açabilir?

c) Gadîr olayının Büreyde Eslemî'nin Öyküsüyle Bağı

Ehl-i Sünnet'ten bazısının nakline göre Gadîr hadisesi Büreyde Eslemî'nin olayının ardından vuku bulmuştur. Büreyde Eslemî, İmam Ali'ye eşlik ettiği Yemen yolculuğu sırasında kendi

düşüncesine göre ondan eziyet gördü. Allah Resûlü'nün (s.a.a.) yanına döndükten sonra İmam Ali'den şikâyetçi oldu. Hazret ise onun şikâyetini temelsiz bularak şöyle buyurdu:

يا بريدة، من كنت مولاة فعلي مولاة

“Ey Büreyde, ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.”²⁷

Bu öykünün, tebliğ âyetinin nüzülüne ve velâyetin Gadîr günü liderlik manasında ilan edildiğine hiçbir aykırılığı yoktur. Ayrıca Gadîr hadisesi ve âyetin nüzülünü bu olaya bağlamamıza da delil oluşturmaz. Bununla birlikte Büreyde olayını zikreden bazı rivâyetlerin metninde yönetici ve lider manasında “ولِيّ” kelimesi kullanılmıştır. Büreyde der ki: Peygamber bana şöyle buyurdu:

من كنت وليه فعلي وليه

“Ben kimin velisi ve lideriysem Ali de onun velisi ve lideridir.”²⁸

Buna ilaveten, bu hadisin metninde, Ehl-i Sünnet kaynaklarına göre, Allah Resûlü'nün Büreyde'ye ve İmran b. Husayn adında başka birine karşılık verirken İmam Ali'nin liderlik ve imame-tini (sadece mahbûb olmasını değil) kulağa küpe ettiğini gösteren başka bir karîne daha vardır. O karîne de bu hadislerin bazısında sahih senedle geldiği dikkat çeken “بعدي (veya بعدى)”, “ben-den sonra” ifadesidir. Hazret-i Resûl (s.a.a.) Büreyde ve İmran b. Husayn'a şöyle buyurmuştur:

²⁷ en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 118, h. 80; el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek 'aleş-Sahihayn*, c. 3, s. 110; İbn Ebû'l-Hadîd bu hadis hakkında şöyle der: “و رواه أكثر المحدثين”. Bkz: İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, tahkik: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâü'l-Kütübi'l-Arabiyye, hicri kameri 1385, c. 9, s. 171.

²⁸ en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 117, h. 79; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 5, s. 358, 359 ve 361; el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek 'aleş-Sahihayn*, c. 2, s. 129, 130; İbn Hibbân, *a.g.e.*, c. 15, s. 374, h. 6930 ve diğerleri. Bu hadisin pek çok kaynağı vardır. Nesâî'nin *Hasâ'is*'inin muhakkiki bu rivayetlerin bazısını detaylı araştırmıştır. Bkz: en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 118, h. 80 zeyli.

فَإِنَّ عَلِيًّا مِنِّي وَ أَنَا مِنْهُ وَ هَذَا وَلِيكُمْ بَعْدِي [Asla Ali'nin yaptığında kusur aramayın]

“Ali benden ve ben ondanım. O benden sonra sizin velinizdir.”²⁹

Peygamber'in muradının “Ali benden sonra sizin mahbubunuz ve dostunuzdur, ben var oldukça bu muhabbetin faydası yoktur.” olduğu asla söylenemez. Bilakis bu karîne, bu tür hadislerde “mevlâ”dan kastedilenin liderlik ve imamet manasına geldiğinin delilidir. Hazret, Büreyde ve benzerlerine özel olarak, daha sonra da Gadîr-i Hum'da resmen ve genel hitaben bunu ilan etmiştir.

d) Gadîr Hadisinde “Mevlâ” Yerine “Veli” Kelimesinin Kullanılması

Gadîr hadisinde geçen “mevlâ”nın manasının ya tek başına lider ve idareci manasına geldiği ya da bunları da kapsadığına diğer bir karîne, metinlerinde “mevlâ” kelimesi yerine “veli” kelimesinin kullanıldığı çok sayıda hadistir. Bu hadislerde Allah Resûlü'nün kavlinden şöyle okuyoruz:

إِنَّ اللَّهَ مَوْلَايَ وَ أَنَا وَلِيُّ كُلِّ مَوْمِنٍ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ فَقَالَ: مَنْ كُنْتُ وَلِيًّا فَهَذَا

وَلِيًّا³⁰

²⁹ a.g.e., s. 129, h. 88, 89; Tayâlisî, a.g.e., s. 111, h. 829; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 33, s. 154, h. 19928; c. 38, s. 118, h. 23013; et-Tirmizî, a.g.e., c. 5, s. 632, h. 3712; Ebû Bekr Amr b. Ebî'l-Âsım, a.g.e., s. 550, h. 1187, 1188, 1189; İbnü'l-Meğâzilî, a.g.e., s. 225, h. 270. Bu hadis, sahih senedle nakledilmiş olmasına (Bkz: Ebû Bekr Amr b. Ebî'l-Âsım, a.g.e., s. 550, h. 1187. Bu kitabın muhakkiki Elbânî, bu hadisin zeylinde şöyle yazar: “اسنادہ صحیح، رجالہ ثقات علی شرط مسلم و آقره الذہبی”, “Bu hadisin senedi sahih ve rivâleri Müslim'in -*Sahîh-i Müslim*'in müellifi- şartına göre güvenilir ve Ebû Abdullah Zehebî de bu konuda sahih mührü vurmuştur.) ilâveten, önceki hadis gibi birçok kaynağı vardır. Nesâî'nin *Hasâ'is* kitabının muhakkiki bu iki hadisin kaynaklarını büyük ölçüde istihraç etmiştir. Bkz: en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'mininin Ali b. Ebî Tâlib*, 129.

³⁰ en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'mininin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 112, h. 78; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 4, s. 366, 368, 370, 371; *Fezâil-i Ahmed*, s. 54, h. 82; s. 77, h. 116; s. 115, h. 170; Ebû Bekr Amr b. Ebî'l-Âsım, a.g.e., s. 592,

“Allah benim mevlâm ve ben de her müminin velisiyim.” Sonra Ali'nin elini tuttu ve şöyle buyurdu: “Ben kimin velisiysem Ali de onun velisidir.”

“Veli” kelimesi idareci ve imam manasındadır. Çünkü bu kelimenin o sahnede hazır bulunan sahâbe tarafından nakledilmesi göstermektedir ki, ya Allah Resûlü'nün mübarek lisanındaki “mevlâ” kelimesinden “veli” anladılar ve onu bu şekilde nakledip bu manayı verdiler, ya da Hazret (s.a.a.) bizzat kendisi cümlede “veli” kelimesini kullandı.

Gerçi çok sayıda karîne ve şahit, Gadîr hadisinde “mevlâ” kelimesinin de lider ve imam anlamına geldiğini göstermektedir. Bunların bir kısmı daha önce geçmişti. Bazısı da biraz ileride görülecektir.

e) *İmam Ali'nin (a.s.) Velâyetini İlanın Başında Geçen “ألسْتُ أولى بكم من أنفسكم / Ben size kendinizden daha evla değil miyim?” Cümlesi*

Gadîr olayını nakleden hemen hemen tüm rivâyetlerin metninde Allah Resûlü'nün (s.a.a.) insanlara hitaben söylediği “ألسْتُ أولى بكم من أنفسكم”, “Ben size kendinizden daha evla değil miyim?”³¹ cümlesi göze çarpmaktadır. Allah Resûlü (s.a.a.) insanların can ve malında kendisinin onlara evla ve öncelikli olduğuna dair insanlardan ikrar aldıktan sonra ara vermeksizin şöyle buyurur:

من كنت وليه فهذا وليه

“Ben kimin velisiysem bu Ali de onun velisidir.”³²

1367; İbnü'l-Meğâzilî, a.g.e., s. 19, 20, h. 25, 27; s. 23, h. 33; Yahya b. el-Hüseyn, *el-Emâlîyyü'l-hamîsiyye*, c. 1, s. 14, h. 7; el-Hârezmî, a.g.e., s. 182 ve diğerleri.

³¹ Allâme Eminî, Ehl-i Sünnet'in büyüklerinden 64 kişiden bu cümleyi nakletmiştir.

³² en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib*, s. 138, h. 95. Yine bkz: Bu hadisle ilgili önceki dipnotta adı zikredilmiş diğer kaynaklar.

Rivâyetlerin bir kısmında da şöyle nakledilmiştir:

أَيُّهَا النَّاسُ مِنْ وَلِيِّكُمْ؟ قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ ثَلَاثًا ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ فَأَقَامَهُ ثُمَّ قَالَ: مَنْ كَانَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلِيَّهُ فَهَذَا وَلِيُّهُ وَاللَّهُمَّ وَالِ مِنْ وَالِيهِ وَعَادَ مِنْ عَادِهِ

“Ey insanlar; sizin veliniz kimdir?” Üç kere tekrarladılar: “Allah ve Resûlü.” Sonra Allah Resûlü, Ali'nin elini tuttu ve onu ayağa kaldırıp şöyle buyurdu: “Allah ve Resûlü kimin velisiyse Ali de onun velisidir. Allah'ım, onu seveni sev ve ona düşmanlık edene düşman ol.”³³

İmam Ali'nin velâyetini ilan etmeye zemin oluşturan bu ifadeler, onun velâyetinden muradın, Allah ve Resûlünün velâyetinin aynısı olduğu anlamına bariz şahittir. Bu da işlerde tasarruf, liderlik ve idarecilik anlamıdır. Aksi takdirde Allah Resûlü, insanlardan can ve mallarında onlara evla olduğuna neden ikrar alsın? İnsanlar da Allah Resûlü'nün “Ey insanlar; sizin veliniz kimdir?” sorusuna cevaben neden sadece “Allah ve Resûlü” desin ve diğer müminleri saymasın? Burada “veli” eğer mahbûb ve yardımcı manasına geliyorsa tüm müminler birbirinin dostu, mahbubu ve yardımcısı olduğuna göre cevapta bunu da dile getirirlerdi.

f) Gadîr Olayının Sekaleyn Hadisiyle Bağı

Gadîr olayını haber veren rivâyetlerden bazısının metninde Sekaleyn hadisi dikkat çekmektedir. Bu rivâyetlerde Hazret-i Peygamber (s.a.a.) Sekaleyn'e (Kur'an ve İtret) yapışılması talimatını vermiş ve bunlara tâbi olunmasını sapkınlıktan kurtulmanın şartı kabul etmiştir.³⁴

Sekaleyn konusundaki bu temel ikazdan (Allah Resûlü'nün sîretinde defalarca tekrarlanmıştır) sonra rivâyetlerin bir kısmında

³³ en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 137, h. 94; s. 138, h. 96.

³⁴ a.g.e., s. 112, h. 78; el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, c. 3, s. 109, 110. Zehebî de bu hadisi kabul etmiştir. Yine bkz: et-Tirmizî, a.g.e., c. 5, s. 663, h. 3788; Yahya b. el-Hüseyn, *el-Emâliyyü'l-hamisiyye*, c. 1, s. 149 ve diğerleri.

duraksamaksızın Ali b. Ebî Tâlib'in velâyeti söz konusu edilmiştir. Şöyle buyrulur:

إِنَّ اللَّهَ مَوْلَايَ وَأَنَا وَلِيُّ كُلِّ مُؤْمِنٍ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ فَقَالَ: مَنْ كُنْتَ وَلِيَّهِ فَهَذَا
وَلِيَّهِ (من كنت مولاه فهذا علي مولاه)

“Allah benim mevlâmdır ve ben de her müminin velisiyim.”
Sonra Ali'nin elini tuttu ve şöyle buyurdu: “Ben kimin velisiysem (veya mevlâsıysam) bu Ali de onun velisidir (veya mevlâsıdır)”³⁵

İmam Ali'nin velâyetinin Sekaleyn hadisiyle bağı şu noktaya açıklık kazandırmaktadır: Gadîr hadisinde İmam Ali'nin velâyeti idareci ve lider manasına gelmektedir. Çünkü insanların Ali'nin (a.s.) önderliğine itaat etmesi ve ondan emir alması sadece bu vesileyle Sekaleyn'den birine sarıldıkları takdirde mümkündür. Tıpkı Kur'an'dan emir almanın diğer ağırlık (sakl) olarak sarılmak olması gibi.

g) Tebliğ Âyetinin Ülü'l-emrin Velâyetiyle İlişkisi

Bundan önce, her iki firkadan da metinlerinde tebliğ âyeti ile velâyet âyeti (Mâide Sûresi 55. âyet) ve ülü'l-emr âyeti (Nisa Sûresi 59. âyet) arasındaki bağı dikkat çektiği hadisler nakledildi. Bu hadislerde belirtilen konu şudur ki, İmam Ali'nin velâyeti (velâyet âyetinde) ve ona itaatin (ülü'l-emr âyetinde) gerekliliği Allah Resûlü tarafından tebliğ edilmiş ve Hazret bu tebliğ nedeniyle tekzip edilmekten ve fitnelerden kaygılanmıştır. Sonunda Allah'ın, tebliğ âyetinde bir taraftan tehdit edip diğer taraftan güvence vermesi üzerine Allah Resûlü (s.a.a.) Gadîr-i Hum'da onu duyurmuştur. Şu halde Gadîr'de tebliğ edilen şey, ülü'l-emr ve velâyetin tefsir edilip açıklanmasıydı. O da Ali'ye itaatin (ülü'l-emr âyetinde) vacip olması ve velâyetinin (velâyet âyetinde) Allah ve Resûl'ünün

³⁵ a.g.e., önceki kaynaklar. Yine bkz: Mirza Hüseyin b. Muhammed Takî en-Nurî, *Keşfü'l-estâr an vechi'l-gâib ani'l-ebâr*, Mektebetü Neyneva, Tahran, hicri kameri 1400, c. 3, s. 189, h. 2537; İbnü'l-Meğâzili, a.g.e., s. 17, 18, s. 23; İbn Ukde bu hadisi birçok tarikle nakletmiştir. Bkz: İbn Ukde, a.g.e., s. 232, h. 69; s. 242, h. 83; s. 244-246, h. 85-88.

velâyetiyle aynı kapsamda zikredilmesidir. Dolayısıyla bu hadiste “mevlâ”nın manası liderlik ve önderlik anlamından başka bir şey olamaz. Hatta Ehl-i Sünnet'in, velâyet âyetinde (Mâide 55) “veli” kelimesine verdiği dost, yardımcı ve benzeri meşhur anlamlara göre bile Gadîr hadisindeki “mevlâ” kelimesi yine liderlik manasına rücu eder. Çünkü Ehl-i Sünnet'in temel aldığı anlamda İmam Ali'nin dost ve yardımcı olduğunun duyurulması bundan önce velâyet âyetinde ilan edilmiş demektir ve tekrara ihtiyaç yoktur.

h) Tebliğ Âyetinin İkmal Âyetiyle Bağı

Şîa'nın rivâyetlerinde istisnasız³⁶ ve bazı Ehl-i Sünnet rivâyetlerde³⁷ (bunları göreceğiz) ikmal âyeti, Gadîr vakasında İmam Ali'nin velâyetinin ilan edilmesine bağlanmıştır. Allah ikmal âyetinde şöyle buyurur: “الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا” , “Bugün, size dininizi kemale erdirdim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslam'ı beğendim.”³⁸

Bu âyette kullanılan dinin kemale erdirilmesi, nimetin tamamlanması, kâfirlerin umudunu kaybetmesi, Allah'ın toplum için İslam dininden razı olması gibi alametlerin tamamı yalnızca halife ve imamet manasındaki velâyetin ilanyla anlam kazanacaktır, yoksa İmam Ali'nin (a.s.) mahbûb, dost ve yardımcı olduğunun duyurulmasıyla değil. Çünkü kâfirler İmam Ali'nin müminlerin mahbubu ve dostu olduğunun ilan edilmesiyle dine darbe vurmaktan asla umut kesmez, din de bu şekilde kemale ermiş ve nimet tamamlanmış olmaz.

i) Gadîr Olayından Sonra Bazı Sahâbilerin İmam Ali'yi Tebrik Etmesi

İmam Ali'nin velâyetinin Allah Resûlü (s.a.a.) tarafından ilan edilmesinden sonra bir grup sahâbe “بِخِ بَخِ يَا عَلِيَّ / Övün ya Ali!”

³⁶ Bkz: el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 289, h. 4; s. 290, h. 6.

³⁷ el-Hârezmî, *a.g.e.*, s. 135, h. 152; İbnü'l-Megâzilî, *a.g.e.*, s. 18, 19, h. 24; el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 158, h. 213 ve ikmal âyetini inceleme kılavuzunda görülecek diğer kaynaklar.

³⁸ Mâide, 3.

veya “هنيئاً لك يا ابن أبي طالب أصبحت مولاي و مولى كل مؤمن و مؤمنة”³⁹ /Müjdeler olsun ya Ali! Benim ve tüm müminlerin velisi oldun.”³⁹ ifadeleriyle İmam'a övgü ve memnuniyetlerini belirtti. Velâyetin İmam'a yakıştığı düşünüyorlardı. Bu duyguların beyan edilmesi tek başına muhabbetle uyumlu değildir. İlaveten İmam Ali'nin liderlik makamıyla da ahenk içindedir. Özellikle de “أصبحت” ifadesinin kullanıldığına dikkat edilirse. Yani “Şu anda benim ve diğerlerinin mevlâsı ve lideri oldun.” Çünkü İmam Ali Gadîr olayından önce zaten herkesin yardımcısı ve mahbubu idi. Nitekim Kur’ân Tövbe Sûresi 71. âyette tüm müminler hakkında şöyle ifade etmektedir: “وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ /Müminler birbirinin yardımcısı ve mahbubudur.” Lakin burada İmam Ali, sahâbenin onu tebrik etmesine yol açan özel bir velâyete nail olmaktadır. Bu nedenle sahâbeden Sa’d b. Mâlik gibi bir kısmı, Allah Resûlü'nün (s.a.a.) İmam Ali hakkındaki sözünü büyük iltifat sayarak onu temenni etti ve şöyle dedi: “Eğer böyle bir tavsif benim için yapılıyorsa bana dünyanın tamamı ve içindeki her şeyden daha sevimli olurdu.”⁴⁰

Böyle bir temenni yalnızca muhabbet ve yardımcılık seviyesinde gösterilir mi?

j) İmam Ali'nin Gadîr Hadisiyle İhticacı

İmam Ali, Ömer tarafından atanan şuranın toplantısı sırasında⁴¹ ve kendi halifelîği döneminde⁴² olmak üzere birkaç yerde

³⁹ Ömer b. el-Hattab'ın Gadîr günü İmam Ali'ye söylediği sözdür. Bkz: es-Sa'lebî, *a.g.e.*, c. 4, s. 92; İbnü'l-Meğâzilî, *a.g.e.*, s. 19, 20, h. 24; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 49, 50; el-Kummî en-Nisâbüri, *a.g.e.*, c. 6, s. 194; İbn Haldun, *Tarih-i İbn Haldun*, c. 1, s. 348.

⁴⁰ el-Hâkim el-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, kitabı ma'rifeti's-sahabe, c. 3, s. 116-117.

⁴¹ Bu ihticac Şii ve Ehl-i Sünnet kaynaklarda nakledilmiştir. Örnek olarak bkz: et-Tüsî, *el-Emâlî*, c. 1, s. 159; s. 166, 168, 342. Bir kaç tarikle onu zikretmiştir. el-Kerâcekî, *Kenzü'l-fevâid*, c. 2, s. 87; İbnü'l-Meğâzilî, *a.g.e.*, s. 112-118, h. 155; el-Hârezmî, *a.g.e.*, s. 246 ve diğerleri.

⁴² Bkz: en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'mininin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 141, 142, h. 98, 99, s. 219, h. 157; Ebû Bekr Amr b. Ebî'l-Âsım, *a.g.e.*, s. 593; Ebû Ya'lâ

Gadîr hadisini hüccet göstermiştir. Bu ihticacın, kendi zaman ve mekân şartları dikkate alındığında sadece diğerlerine kendisinin dost ve yardımcı olduğunu hatırlatmak için ortaya atılması nasıl mümkün olabilir?

Hülasa bütün bu karîne ve şahitlerden⁴³ gayet net anlaşılacaktır ki, Gadîr-i Hum'da İmam Ali'nin velâyetinin ilan edilmesinden maksat, idarecilik ve liderlikten başka bir şey değildi. Her ne kadar insanların geneli Allah'ın güvencesi ve vaadine uygun olarak onu tekzip etmediyse ve bu ilanla Allah Resûlü'nün kendi kafasından damadı ve amcasının oğluna taraftarlık yaptığını söylemediyse de fiiliyatta bu emri görmezden geldiler ve muhalefetten geri kalmadılar.

Bu resmî tebliğden sonra muhalefete kalkışılacağı ve te'vile kaçılacağı tehlikesini hisseden Allah Resûlü bu konuda başka tedbirler de düşündü. Bunlardan biri, ashabından bir grup toplandığı sırada yazılı vasiyetnâme bırakmak için kalem ve hokka getirilmesini emretmesidir. Çok sayıda ve muteber dayanaklara göre Allah Resûlü'nün bu vasiyetnâmeyi yazdırmak için gerekçesi (kendisinin bizzat belirttiği gibi) ümmetinin sapmasını ebediyen önlemektir.⁴⁴ Çünkü çok hayatî bir mesele sayılırdı ve basitçe göz yumulamazdı. Buna rağmen bir grup bu işin gerçekleşmesini engelledi, tavrında ayak diredi ve Allah Resûlü'nü hezeyan içinde konuşmakla itham etti.⁴⁵ Bunlar, o toplantı sırasında ve ondan sonra üm-

---

el-Mevsîlî, *a.g.e.*, c. 1, s. 428, h. 307; el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, c. 3, s. 109, 110 ve el-Heysemî, *a.g.e.*, c. 9, s. 104 ve diğerleri.

⁴³ Paha biçilmez *el-Gadîr* kitabında bu karine ve şahitler yirmiye varmaktadır. Allâme Eminî, "mevlâ" kelimesinin manası üzerinde yaptığı araştırmaya ilaveten bu zemindeki karineleri ve diğer dayanakları da zikretmiş ve bahsi her bakımdan kâmil hale getirmiştir. Bkz: el-Eminî el-Necefî, *a.g.e.*, c. 1, s. 651-667. Gadîr hadisi, imametın nasbı ve şüphelerin giderilmesi hakkında daha fazla izah için bkz:

⁴⁴ Bkz: el-Buhârî, *a.g.e.*, h. 3053, 3168 ve 4431; Müslim, *a.g.e.*, h. 20 ve 1637; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. 2, s. 242-245.

⁴⁵ Müslim, *a.g.e.*, h. 20 ve 1637; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 5, s. 351, h. 3336. Müsned muhakkikleri bu hadisin zeylinde şöyle der: "Bu hadisin senedi

met arasında hep ihtilaf çıkardılar. “حسبنا كتاب الله”, “Allah'ın kitabı bize yeter.” sloganını Hazret-i Peygamber'in huzurunda bağırdılar. Nihâyet İslam tarihinde, Abdullah b. Abbâs gibi insanlara hep göz-yaşı döktürmüş üzüntü verici maceralara imza atıldılar.⁴⁶ Ehl-i Sünnet her ne kadar Ömer b. el-Hattâb'ın Hazret-i Peygamber'in emrine tepkisini ne pahasına olursa olsun te'vil etmeye çalışmışsa da gerçekleri ayaklar altına alan tarafgir te'vil, okuyanda şaşkınlık ve imkânsızlıktan başka bir şeye yol açmayacaktır.⁴⁷ Netice itibarıyla Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında bu konuda gelen haberler hakikatin büyük kısmını aydınlatmaktadır. Bunlar ayrı bir incelemenin konusu yapılmalıdır.⁴⁸

Sözün Özeti

1. Her iki fırkanın tebliğ âyetinin tefsirinde pek çok ortak noktası vardır. Aralarındaki ihtilafın asli noktası, Allah tarafından Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a.) indirilmiş ve tehditvari biçimde

Buhâri ve Müslim'in şartına göre sahihtir.”

⁴⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, c. 3, s. 409, h. 1935; c. 5, s. 134, 135, h. 2990. Bu hadisin senedi de Buhâri ve Müslim'in şartına göre sahihtir. Yine bkz: Ebû Dâvûd Süleyman İbnü'l-Eş'as, *a.g.e.*, sayı 3029 ve diğerleri.

⁴⁷ Bkz: Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mûrî en-Nevevî, *Sahihi Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, hicri kameri1407, c. 11, s. 89-92; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*, c. 1, s. 208; c. 7, s. 133, 134.

⁴⁸ Bu cümleden olarak bkz: Dipnotlardaki kaynaklar; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, c. 3, s. 63, 64; İbn Ebû'l-Hadîd, *a.g.e.*, c. 12, s. 53, 54, 78, 79; Nevevî, *a.g.e.* (c. 11, s. 90): “Allah Resûlünün (s.a.a.) o vasiyetnamede, ihtilaf ve fitne baş göstermesin diye belli bir şahsı hilafete tayin etmek istediği söylenmiştir.” İbn Ebû'l-Hadîd, Ömer'in itirafını nakleder: “Allah Resûlü (s.a.a.) o vasiyetnamede yazılı olarak Ali'yi (a.s.) hilafete tayin etmek istemişti. Fitne çıkmasın diye ben önledim.” Bkz: İbn Ebû'l-Hadîd, *a.g.e.*, c. 12, s. 78. İbnü'l-Esir de Ömer'in kavlından şöyle nakleder: “Ömer, İbn Abbas'a dedi ki: Peygamber'den sonra hilafetin size geçmesine neden izin vermediklerini biliyor musun? Çünkü eğer nübüvvet ve hilafet siz Haşimoğullarında toplansaydı diğerlerine gösteriş yapardınız.” Bkz: İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, c. 3, s. 63, 64; İbn Ebû'l-Hadîd, *a.g.e.*, c. 12, s. 53, 54 ve diğerleri.

(Allah'ın güvencesiyle birlikte) tebliğ edilmesi istenmiş memuriyetin somut örneğini tayin meselesidir.

2. Şîa ittifakla şöyle der: Bu âyette Allah Resûlü'nün uhdesine bırakılmış olan memuriyet, İmam Ali'nin velâyet ve liderliğinin tebliğ edilmesidir. Bu âyet, imametın nasbla olduğunun delillerinden biri sayılmaktadır. Şîa bu görüşünde Kur'ân'ın diğer âyetlerine istinat ederek bu âyetteki tehdidin konusunu incelemeye koyulmuş ve onu birçok şahitle (Allah Resûlü'nün bu memuriyeti tebliğ konusundaki korkusunu tahlil bunlardan biridir) sağlamlaştırmıştır.

3. Şîa'nın rivâyetleri, hiçbir ihtilaf olmaksızın, âyetin nüzûlünü İmam Ali'nin velâyetinin resmen ilan edilmesi hakkında kabul eder. Bu rivâyetlere göre Allah, Peygamberine, velâyeti insanların hepsine aşikâr biçimde açıklamasını emretmiştir.

4. Şîi rivâyetlerde söz konusu âyetin ifade ettiği mana velâyet (Mâide 55), ülü'l-emr (Nisa 59) ve ikmal (Mâide 3) âyetleriyle ve Sekaleyn hadisiyle irtibatlıdır, bunlarla mana bağı vardır.

5. Ehl-i Sünnet mezkûr âyetin tefsirinde ihtilaf etmiştir. Ehl-i Sünnet'in meşhur görüşü bu âyet için belli bir nüzûl konusu olduğunu düşünmez. Bu sebeple bu âyete getirdikleri tefsir, âyetin nüzûlüyle ilgili nakledilmiş rivâyetlerle aynı değildir.

6. Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında bu âyetin nüzûl sebebinin Gadîr gününde İmam Ali olduğu konusunda sahâbe ve tâbiünden (8 sahâbî ve 5 tâbii) birçok rivâyet nakledilmiştir. Ehl-i Sünnet'ten bu rivâyetlere itiraz edenler -İbn Teymiyye hariç- onları inkâr etmemiş, âyetin nüzûl konularından biri saymıştır.

7. Ehl-i Sünnet'in bu âyetin tefsirine dair kavilleri genel olarak iki gruba ayrılır: Birinci grup, Allah'ın, Peygamber-i Ekrem'in korkusu için verdiği güvenceye delalet eden rivâyetlere istinat eder. İkinci grup ise rivâyetlere dayanmaksızın müfessirlerin istinbatlarıdır. Bu gruptaki bazıları şöyle der: Âyet, recm ve kısas hükümlerinin ilan edilmesi hakkında nâzil oldu. Bu duyuru, bir yolunu bulup Tevrat'ta yazılı recm ve kısas hükümüne sırt çevirmek isteyen Yahudilerin tutumu karşısında kesin bir tavidir. Ehl-i Sünnet

müfessirlerin hatırı sayılır miktarını oluşturan diğer bir grup, bu âyetin Peygambere, hiç çekinmeden Yahudilerin ihanet ve tuzaklarını ifşa etmesini emrettiğine inanmaktadır. Çünkü Allah Resûlü (s.a.a.) bu âyet nâzil olana dek Yahudilerin kusurlarını dile getirmiyor ve hatalarını ortaya sermiyordu. Bu kişilerin temel delili, bahis konusu âyetin önceki ve sonraki âyetlerle siyak birliği ve uyumdur. Fahreddin er-Râzî bu görüşü delillendirmiş ve ona karîneler ve şahitler ikame etmiştir. Ehl-i Sünnet bu konuda, hepsi de zayıf, âyetin dahilî ve haricî karînelerine ve sahâbe görüşlerine aykırı başka birçok yorum dile getirmiştir.

8. Ehl-i Sünnet'in Şîa'nın görüşleri hakkındaki şüpheleri iki ana gruba ayrılır. Münakaşaların bir kısmı, söz konusu âyetin nüzûl sebebinin Gadîr günü İmam Ali'nin velâyetini ilan olduğuna delalet eden hadislerin senedleri hakkındadır. Bir kısım tartışma da (hep Ehl-i Sünnet tarafından ortaya atılmıştır) “*من كنت مولاه فعلي*” cümlesinin *مولاه / Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.*” cümlesinin manası üzerinedir. Onlar buradaki “mevlâ”nın lider ve imam anlamına gelmediğini öne sürmektedir. Şîa her iki grup münakaşaya da cevap vermiştir. Birinci grubu hadis ilminin ölçüleriyle ve ikinci grubu da yaklaşık yirmi karîneye varan çok sayıda karîne ve şahidi göz önünde bulundurarak “mevlâ” kelimesinin anlamının delaleti üzerinde tahkikle cevaplamıştır.

Soru ve Araştırma

1. Cumhur Ehl-i Sünnet der ki: Gadîr hadisinde geçen “mevlâ” kelimesi lider ve imam manasında değildir. Bilakis mahbûb, dost ve yardımcı anlamına gelir. Bu konudaki delillerini tahkik ve tenkit ediniz. (Bu meselede bkz: *Rûhu'l-Meânî*, c. 4, s. 279 ve devamı; *el-Menâr*, c. 6, s. 384-385 ve diğerleri).
2. Ehl-i Sünnet'in, Meâric Süresi'nin İmam Ali'nin velâyetini ilan konusundaki ilk âyetlerinin nüzûl sebebi hakkında yaptığı tartışma hangisidir ve onlara verilen cevaplar nelerdir? (Bu konuda bkz: *Minhâcü's-sünne*, c. 2, s. 13; *el-Menâr*:

c. 6, s. 464; *el-Mîzân*, c. 6, s. 55-57; *el-Gadîr*, c. 1, s. 472-501 ve diğerleri).

3. Ehl-i Sünnet söz konusu âyete istinat ederek şöyle der: Hazret-i Peygamber'e (s.a.a.) ne indiyse tebliğ edilmiştir. Bundan dolayı bazı âyetlerin gizlendiğine (ve onların İmam Ali'ye özel olarak öğretildiğine) inanan Şîa'nın itikadı bâtıldır. Şîa'nın bu konudaki görüşünü net biçimde açıklayın, bu iddiayı çürüten ve çözüm gösteren kendi cevaplarınızı ortaya koyun. (Bu konuda bkz: *Rûhu'l-Meânî*, c. 4, s. 277-282; *el-Menâr*, c. 6, s. 470 ve *Tefsîr-i Beyzâvî*, c. 1, s. 276 ve diğerleri).
4. İmam Ali ve diğer İmamların, her iki fırkanın kaynaklarında geçen Gadîr hadisiyle ihtiacı hakkında araştırma yapın. (Bu konuda bkz: *el-Müracaat*, 101-106 merciler).

4. BÖLÜM

**Mağara Âyetinin
Uygulamalı Tahkiki**

I

Genel Bakış

«إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيًا إِثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةَ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ»¹

Hedef: İki fırkanın Tövbe Süresi 40. âyet (mağara âyeti) etrafındaki görüşünün uygulanmalı tahlil ve tahkiki.

Giriş

Her ne kadar iki fırka bu âyetin tefsirinde bazı noktalarda görüş birliği içinde olsa da Şîa'nın bu âyete bakış açısı Ehl-i Sünnet'in temsilcisi olduğu görüşten oldukça farklıdır. Görüşlerdeki bu ayrılık

¹ Tövbe 40: “Siz ona (peygambere) yardım etmezseniz, Allah ona yardım eder. Hani küfre sapanlar ikiden biri olarak onu (Mekke'den) çıkarmışlardı; ikisi mağarada olduklarında (Peygamber) arkadaşına şöyle diyordu: 'Hüzne kapılma; elbette Allah bizimle beraberdir.' Böylece Allah ona (Peygamber'e) huzur ve güvenlik duygusunu indirmiş, onu sizin görmediğiniz ordularla desteklemiş, küfre sapanların da kelimesini (şirk inançlarını) alçaltmıştı. Oysa Allah'ın kelimesi (tevhid), yüce olandır. Allah üstün ve üstün güç sahibi olandır, hikmet sahibidir.”

(özellikle de bu âyetin hilafet meselesiyle bağı) nedeniyle iki fırka, âyet hakkında, çoğu da karşı görüşü tenkide dönük müstakil veya dolaylı çok miktarda metin kaleme almıştır.²

Ehl-i Sünnet, bu âyetin Ebû Bekir'in yüksek ve değerli faziletlerini beyan ettiğini savunur. Bu âyete dayanarak onu Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) özel ve seçilmiş sahâbileri arasında sayar. Hatta âyeti Ebû Bekir'in hilafetinin haklılığına delil kabul eder. Ama Şia'nın bakışında bu âyetin kelime ve cümlelerinden Ebû Bekir için hiçbir fazilet ve üstünlük çıkmamaktadır. Bilakis -bazı Şii büyüklerin bakış açısına göre- mağara âyeti Ebû Bekir'in bazı kusurlarını ve Allah'ın onu dikkate almayıp onunla ilgilenmediğini anlatmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, Ehl-i Sünnet'in hilafet makamına oturması nedeniyle Ebû Bekir'e duyduğu ilgi ve varsayımlar bu âyetin tefsirini derinden etkilemiştir. Yani eğer Ebû Bekir hilafet tahtına oturmasaydı Ehl-i Sünnet'in bu âyeti tefsirinin farklı şekilde tecelli edeceği kesin olarak iddia edilebilir.

Terminoloji

“ثَانِي اثْنَيْنِ”: Bu ifade Arap dilinde sayı sayma için kullanılmaktadır ve iki kişiden biri (iki kişi arasından bir kişi) anlamına gelir. Benzer şekilde şöyle denir: “رَابِعٌ أَرْبَعًا، ثَالِثٌ ثَلَاثَةً”, üç kişiden biri, dört kişiden biri gibi.

² Bunların arasında şu kaynaklara işaret edilebilir: Ebû'l-Kasım Ali b. Ahmed el-Kûfî, *el-İstigase*, tarihsiz; Şeyh Müfid, *Şerhü'l-Menâm*, Mü'temerü'l-Âlemi li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, Kum, hicri kameri 1413; *el-İhtisâs*, tashih: Ali Ekber el-Gaffârî, Cemaatü'l-Medreseyn fi'l-Havzeti'l-İlmiyye, Kum; *el-Fusûlu'l-Muhtâra*; Ali b. el-Hüseyn el-Musevî eş-Şerif el-Murtaza, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, tahkik: es-Seyyid Abdüzzehra el-Hüseynî el-Hatib, Müessesetü's-Sâdık, Tahran, hicri kameri 1410; et-Tüsî, *Telhîsü's-Şâfi*, tahkik: es-Seyyid Hüseyin Bahrululûm, Dârü'l-Kütübî'l-İslamiyye, Kum, hicri kameri 1394; İbn Tâvus, *Benâü'l-makâletü'l-Fâtımiyye fi nakzi'r-risâleti'l-Osmâniyye*; Kadı Nurullah Şüşterî, *Kesfü'l-avar fi tefsiri âyeti'l-gâr*; İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*.

“سَكِينَةٌ”: Bu kelime “س.ك.ن” kökünden alınmıştır ve masdarı “سُكُونٌ”dur. *Lisânü'l-Arab*'da şöyle geçer: “السُّكُونُ: ضدَّ الحركة.” “سَكِينَةٌ” kelimesi için lugatlarda birkaç anlam zikredilmiştir: 1) Vakar ve sükûnet, 2) Rahmet, 3) Ünsiyet ve dinginlik sağlayan her şey.

“ص.ح.ب”: “صاحب” kökünden alınmıştır. *Mekâyîsi'l-Luga* şöyle der:

الصاد و الحاء و الباء أصلٌ واحد يدلُّ على مقارنة شيء و مقاربتة، من ذلك
الصاحب

Sad, ha ve ya bir şeyin başka bir şeye yakınlığı ve beraberliğine delalet eden aynı lugat kökündendir. “Sâhib” de işte bu anlamdan alınmıştır.³

Netice itibariyle yoldaş manasındadır ve mekân bakımından başka bir şahsa şakin olan şahıs demektir.

Râgıb da *Müfredât*'ta şöyle der:

الصاحب: الملازم إنساناً أو حيواناً أو مكاناً أو زماناً

Sâhib, yoldaş demektir. İster insan olsun, ister hayvan olsun, ister zaman bakımından, ister mekân bakımından olsun.⁴

³ İbn Fâris, *a.g.e.*, c. 3, s. 335, “ص.ح.ب” maddesi.

⁴ er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, s. 475, “ص.ح.ب” maddesi.

II İki Fırkanın Âyetin Tefsirindeki Ortak Noktaları

İki fırkanın her birinin bu âyetle ilgili kendine has görüşünü incelemeden önce âyet etrafındaki görüşlerinin müşterek noktalarını ele alacağız.

1. Tarihsel olay: Şia ve Ehl-i Sünnet, âyette işaret edilen tarihsel olay konusunda hem fikirdir. Her iki fırka da bu âyetin Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) hicretinde yaşanan tarihsel olayla ilgili olduğunu kabul eder. Mekke müşrikleri Peygamber'i (s.a.a.) öldürme planı yaptığı zaman Hazret mecburen ve ilâhî emirle Mekke'den ayrılarak Medine'ye doğru hareket etti. Yolun yarısında canını korumak için bir mağaraya sığındı ve bir müddet o mağarada kaldı.

2. Âyetin nüzûl sebebi: İki grup da bu âyetin ve ondan önceki iki âyetin, Müslümanlardan bir grup savaşa gitmekten kaçındığı ve Peygamber'in emrini uygulamada gevşeklik gösterdiği zaman nâzil olduğunu düşünmektedir. Bu âyetler, Müslümanları, cihad emrine uymada ve Peygamber'e yardımcı olmada ilgisiz ve kusurlu davranmaktan sakındırmaktadır. Eğer Müslümanlar bu işte Peygamber'e yardımcı olmayacaksa bizzat Allah ona yardım edecektir. Tıpkı daha önce Mekke'den Medine'ye hicret sırasında daracık mağarada ona

yardım ulaştırdığı gibi. O zaman da yanında hiçbir yardımcı yoktu. Ona refakat eden bir tek kişi vardı, o da korku ve kaygı içindeydi.

3. “Sâhib” kelimesi: İki fırka da âyet-i şerifede geçen “sâhib (صَاحِب)” den maksadın Ebû Bekir olduğunda müttefiktir. İki grubun büyüklerinden hiçbiri -çok az kimse hariç- bundan şüphe etmemiştir.

4. Âyetteki mağara (غَار): Bu âyette değinilen ve hicretin tarihsel cereyanı sırasında Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a.) yer açan mağara, Mekke çevresinde “Sevr” adında bir mağaradır. (Onun Hira mağarası olduğunu söyleyen, ama istinat edilemeyecek bir haber-i vâhid hariç)¹. İki fırka da bu meselede görüş birliği içindedir.

---

¹ es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 4, s. 201.

III

Ehl-i Sünnet'in Âyetin Tefsirine Dair Görüşünü Tahkik

Bu âyetin Ehl-i Sünnet'in görüşünde özel bir yeri vardır. O kadar ki onların bazı büyükleri, âyeti, Ebû Bekir'in en üstün faziletine ve hilafet işinde diğerlerine öncelikli olduğuna delil saymıştır. Bu konuda şöyle içerikli rivâyetler de naklederler: “**إِنَّ اللَّهَ ذَمَّ النَّاسَ كَلَّمَهُمْ وَمدح ابابكر**”, “Allah bütün Müslümanları kötiledi ve kınadı; ama Ebû Bekir'i övdü.”¹ Hatta bu âyeti tefsir ederken, insafı bir bakışla âyetin manasının tamamen dışında olduğu görülecek ve hiçbir delili bulunmayan iddialar ortaya atmışlardır.

İbn Hacer Askalanî şöyle der:

Mağara âyeti Ebû Bekir için en büyük fazilettir ve onu Nebi'den sonra hilafete layık yapar.²

Ama bu âyetle istişhad meselesi -tarih kitaplarından anlaşıldığı kadarıyla-, Peygamber (s.a.a.) hayattayken hiçbir zaman kendisi veya Ebû Bekir ya da bir başkası tarafından Ebû Bekir'in faziletini

¹ es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 4, s. 199, 200.

² Ca'fer Murtaza el-Âmilî, *el-Sahîh min sîreti'n-nebiyyi'l-a'zam*, Dârü's-Sîre ve Dârü'l-Hâdî, Beyrut, hicri kameri 1415, c. 2, s. 288.

ispatlamak için bu âyete sarılmamıştır. Peygamber'in (s.a.a.) vefatından sonra Ebû Bekir'in faziletiyle ilgili olarak bu âyete istinat eden ilk kişiler Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrah'tır. Ömer, Sakîfe gününde Ebû Bekir'in elini tuttu ve şöyle konuştu:

“Şu üç imtiyazın benzerine kim sahip? Mağarada Peygamber'e refakatçi, 'Üzülme' buyuran Peygamber'e arkadaş, Allah'ın, Peygamber'e ilaveten yardım ve maiyetinin kapsamına aldığı kişi kim? Kim bu hususiyetlere sahip?” Sonra Ebû Bekir'in elini açtı ve insanlar ona biat etti.³

Yine şöyle diyordu: “Peygamber-i Ekrem'in halifesi olmaya en layık kişi, mağarada ona eşlik eden kimsedir. O da öncü ve yaşımı almış Ebû Bekir'dir.”

Genel biat gününde de bu meseleyi vurguladı ve Ebû Bekir'in hilafet meselesinde öncelikli olduğunun en önemli delilini şöyle açıkladı: “Gerçek şu ki, Ebû Bekir, Peygamber'in dostu, mağarada refakatçisi ve işlerinizi idareye en layık kişidir. Öyleyse kalkın ve ona biat edin.”⁴

Osman da Ömer'e tâbi olarak insanları Ebû Bekir'e biat etmeye şöyle çağırıyordu: “Ebû Bekir sıddık, Peygamber'in halifeliğine en layık kişidir. O çok doğru sözlü, mağarada refakatçi ve Peygamber-i Ekrem'in yoldaşdır.”

Ebû Bekir de -Yahudiler ondan Peygamber'i tavsif etmesini isteyince- şöyle dedi: “Ey Yahudi topluluğu, mağarada Peygamber'le iki parmağın bitişik olması gibi birbirimize yakındık.”

Ebû Bekir'in faziletini ve hilafeti hak ettiğini ispatlamak için bu âyetin delil gösterilmesi asırlar boyunca devam etti. Tâbiîn

³ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Tefsîrû'n-Nesâî*, tahkik: Sabrî b. Abdulhalik eş-Şâfiî ve Seyyid b. Abbas el-Cüleymî, Beyrut, hicri kameri 1410, c. 1, s. 543; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 4, s. 201; el-Heysemî, *a.g.e.*, c. 5, s. 182.

⁴ Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye li'bnî Hişâm bi-Şerhi'l-Vezîri'l-Mağribî*, tahkik: Doktor Süheyl Zekkâr, Beyrut, hicri kameri 1412, c. 4, s. 311; es-San'ânî, *a.g.e.*, c. 5, s. 438.

zamanında Şa'ibî -Ümeyyeoğullarına mensuptu- Ebû Bekir'in faziletine dair bu âyete istinat etmiştir.⁵

Şîa'nın rivâyet kaynaklarında bu bahsin İmamlar zamanında da gündemde olduğunu gösteren bazı hadisler göze çarpmaktadır. İmamların (a.s.) bazı ashabı, Ehl-i Sünnet'in bu âyetle istidlalinin niteliğini İmamlara (a.s.) seslendiriyor, onlar da Ehl-i Sünnet'in iddialarına cevap verirken bu iddiaları tenkit ve reddetme usûlünü ashabına öğretiyordu.⁶ Diğer bazı rivâyetlerde Eimme-i Athâr'ın (a.s.) bu âyet hakkında Ehl-i Sünnet'le münazarası⁷ ve talebelerinin yaptığı tartışmalar zikredilmiştir.⁸

Sözün kısası, bu âyet, Sünnilik mektebini kuranların Ebû Bekir'in hilafet işinde diğerlerine üstünlüğü konusunda sarıldığı en temel delildir. Bu mektebin bazı aşırılıkçıları o kadar ileri gitmiştir ki, Ebû Bekir'in mağarada refakatçi olmasını, Kur'ân'ın “**وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ**”, “*İnsanlar arasında, Allah'ın rızasını kazanmak için canını verenler vardır.*”⁹ buyurduğu Ali'nin (a.s.) Peygamber'in yatağına yatmasından daha üstün kabul etmiştir.¹⁰

Ehl-i Sünnet'in Âyeti Tefsirinin Temellerini Tahlil

Ehl-i Sünnet'in görüşü, aynı zamanda birbirine bağlı da olan iki saha üzerine bina edilmiştir ve daha ziyade Şîa'nın bu âyetin tefsirindeki ifrat görüşünü (mutedil görüşünü değil) tenkide dönüktür.

1. Âyetin Delaletinin Derûnî Tahlili

Âyetin derûnî tahlili alanında tutunan ve Fahreddin er-Râzî gibi bazı Ehl-i Sünnet müfessirlerin tafsilatına girip öne çıkardığı en temel noktalar şunlardır:

⁵ Bkz: İbn Asâkir, *a.g.e.*, c. 30, s. 266.

⁶ Bkz: Huveyzî, *a.g.e.*, c. 2, s. 219-221; Şeyh Sadûk, *Kemâlû'd-dîn ve temâmü'n-ni'me*, c. 2, bab “men şahidu'l-kaim”, s. 459, h. 21.

⁷ Bkz: Şeyh Müfid, *el-İhtisâs*, s. 96, 97.

⁸ Bkz: Şeyh Sadûk, *Uyûnû ahhâri'r-Rızâ (a.s.)*, c. 2, bâb 45, s. 206-208, h. 2. Bakara, 207.

¹⁰ Bkz: Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 16, s. 68-69; Amr Câhiz, *el-Osmâniyye*, s. 42-52; İbn Teymiyye, *Minhâcû's-sünne*, c. 4, s. 33.

a) *ثَانِي اثْنَيْنِ* / İkiden biri: Bu ifadeyle Allah, Ebû Bekir'i "ikinci kişi" olarak zikretmiş ve onu Peygamber'le aynı hizada ve benzeri saymıştır. Bu durum, Ebû Bekir'in Allah katındaki muazzam makam ve konumunu gösterir.

b) *إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ* / İkisi mağarada olduklarında: Bu ifade de önceki gibi Ebû Bekir'i Peygamber'in yanı başındaki konumda tasvir etmiştir ve onun Peygamber'e mağarada yoldaş olduğunu haber vermektedir.

c) *إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ* / Arkadaşına şöyle diyordu: Bu cümlede Allah, Ebû Bekir'i Peygamber'in arkadaşı olarak tanıtmıştır. "Sâhib"den maksat, onun ıstılâhî manasıdır. Oysa Kur'an'da Peygamber'in sahâbesinden hiçbiri sahâbî olarak anılmamıştır. Ebû Bekir için bu tavsifin zikredilmesi, onun Peygamber-i Ekrem'e yakınlığındaki kemali göstermekte ve onun, Allah Resûlü'nün en üstün sahabisi ve sırdaşı olduğunu ifade etmektedir.

Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr-i kebîr*'inde şöyle der:

Allah Teâlâ Ebû Bekir'i Peygamber'in sahibi saymıştır. Bu ise en üstün imtiyazdır.¹¹

Âlûsî âyetin bu cümlesini tefsir ederken şöyle der:

Bu âyette Ebû Bekir'in Peygamber-i Ekrem'le musahâbet ve yoldaşlığı belirtilmiştir. Bu özellik, Allah Resûlü'nün sahâbesinden hiç kimse için sabit olmamıştır. Ulemanın icmâsıyla "sâhib"den murat Ebû Bekir'dir.¹²

Bu sebeple Ehl-i Sünnet'ten bazıları, Ebû Bekir'in sahabi olduğunun inkâr edilmesini küfre denk olduğunu savunur. Bunların arasında Vâhidî Nisâbü'rî tefsirinde şöyle der:

Hüseyin b. Fadl şöyle der: Ömer ve Osman'ın veya sahâbeden herhangi birinin sahâbî olduğunu inkâr eden kimse yalancı ve bid'atçı sayılır.

¹¹ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 16, s. 65.

¹² el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 6, s. 144.

Ama Ebû Bekir'in sahâbî olduğunu inkâr eden kişi kâfirdir. Çünkü Kur'an'ın nassını inkâr etmiştir.¹³

Âlûsî de onu izleyerek şöyle der:

Bu sebeple denilmiştir ki, Ebû Bekir'in sahâbî olduğunu inkâr etmek küfürdür.¹⁴

d) *لَا تُحْزَنُ* /Üzülmeye: O durumdayken Ebû Bekir'i saran hüznün ve üzüntü kendi şahsı nedeniyle değildi. Bilakis Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) ve İslam'ın geleceği için kaygılanmıştı. Bu da onun imanındaki kemal ve ihlâsı, Peygamber-i Ekrem ve Müslümanlarla ilgili şefkat ve merhametini göstermektedir.

Vâhidî Nisâbü'rî şöyle der:

Ebû Bekir'in hüznü ve üzüntüsü Peygamber'e merhameti nedeniyle idi. O, müşriklerin Peygamber'in yerini bulmalarından korkuyordu.¹⁵

Kurtubî *el-Câmi'li-ahkâm*'da bu konuda şöyle der:

Gerçek şu ki, Ebû Bekir'in hüznü, Peygamber'e bir zarar gelmesinden korkması nedeniyle idi.¹⁶

Sa'lebî *el-Keşf ve'l-beyân*'da şöyle der:

Ebû Bekir'in kaygısı Peygamber'e suizan ve korku nedeniyle değildi. Bilakis Peygamber için kaygılıydı.¹⁷

Fahredden er-Râzî şöyle yazar:

Müşrikler Peygamber'in peşine düştüğü ve mağaraya yaklaştıkları zaman Ebû Bekir Peygamber'in canından korktuğu için ağlamaya

¹³ el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c. 2, s. 499. Yine bkz: el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 8, z. 146; Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, *a.g.e.*, c. 5, s. 43; el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrû'l-Begavî)*, c. 2, s. 292.

¹⁴ el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 6, s. 144.

¹⁵ el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c. 2, s. 498.

¹⁶ el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 8, s. 146.

¹⁷ es-Sa'lebî, *a.g.e.*, c. 5, s. 47.

başladı. Bunun üzerine Peygamber ona şöyle buyurdu: “Endişelenme, Allah bizimledir.”¹⁸

Âlûsî de bu konuda şöyle demiştir:

Ebû Bekir'in kaygısı Peygamber'e merhameti nedeniyle idi.¹⁹

e) *إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا* / *Elbette Allah bizimle beraberdir*: Bu kelimada Peygamber-i Ekrem (s.a.a.), Allah'ın yanlarında olduğunu ve refakat ettiğini kendisine ve Ebû Bekir'e dayanak yapmaktadır. Peygamber'in bundan maksadı, kesinlikle özel ilâhî birlikteliktir. Çünkü kastettiği genel manada birliktelik olsaydı Allah'ın umumun yanında olması zaten tüm varlıklarla ilgili olarak onun ilmî ihatası içindedir. (Hatta Peygamber'i arayan kâfirler ve müşrikler bile bu birliktelik kapsamındadır). Netice itibariyle bu, Peygamber'in sözüyle alakalı sahîh ve doğru bir atıf olmayacaktır. Çünkü Ebû Bekir'in kendisi de bu birliktelikten haberdardı. Özel manada birliktelik ve yanında olma hali -Allah'ın özel olarak teyidi ve inâyeti demektir- yalnızca Allah'ın evliyasına ve liyakat sahibi kullarına şamildir. Kur'ân şöyle buyurur: “*إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ*”, “*Şüphesiz Allah, korkup sakınanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir.*”²⁰ Şu halde bu beyandan Ebû Bekir'in de Allah'ın sâlih ve liyakat sahibi kullarından sayıldığı açıklık kazanmış olmaktadır.

Fahreddin er-Râzî bu zeminde şöyle der:

Kuşku yok ki, bu maiyyetten murat; koruma, yardım, muhafaza, himaye ve destektir. Şu halde Peygamber-i Ekrem Ebû Bekir'i de kendisiyle birlikte bu birlikteliğe ortak etmiştir. Dolayısıyla bu maiyyet yanlış manaya hamledilirse o mana Peygamber'i de kapsayacaktır. Eğer sahîh manaya -çok değerli bir makamdır- hamledilirse Ebû Bekir'i de içine alacaktır. Diğer bir ifadeyle, âyet-i şerife Allah'ın Ebû Bekir'le birlikte olduğuna delalet etmektedir. Diğer taraftan

¹⁸ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 16, s. 63.

¹⁹ el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 6, s. 147.

²⁰ Nahl, 128.

“إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ” / *Şüphesiz Allah, korkup sakınanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir.*” âyet-i şerifesinden, Allah'la birlikte olanın muttaki ve muhsin olduğuna dair küllî hüküm ve genel kaide çıkmaktadır. Dolayısıyla Ebû Bekir de muhsin ve muttakiler zümresine dahildir.²¹

Âlûsî de bu konuda şöyle der:

Allah bizimledir. Yani bizi koruyup yardım edecektir. Bu özel bir birlikteliktir. Yoksa Allah Teâlâ tüm mahlukatla zaten birliktedir.²²

Âlûsî bu özelliği Ebû Bekir için kişiye münhasır bir özellik kabul eder. Öyle ki onu sadece Peygamber'in ashabından değil, hatta bütün peygamberlerin ashabından ayrı ve ayrıcalıklı gösterir. Şöyle der:

Bu imtiyazın benzeri sahâbeden hiçbirinde tespit edilmemiştir. Hatta hiçbir peygamber, Allah'ın maiyyetini kendisine ilaveten sahâbesinden birine nispet etmemiştir. Bu mesele, İslam Peygamberi'nin ve diğer peygamberlerin ashâbı arasında Ebû Bekir'in benzeri hiç kimsenin bulunmadığına işaret etmektedir.²³

f) فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ / *Böylece Allah ona (Peygamber'e) huzur ve güvenlik duygusunu indirmişti:* Sekînenin kime indiği konusunda ihtilaf vardır. Bir görüş sekînenin nüzûlünü Peygamber'e kabul eder. Daha güçlü diğer görüş ise sekînenin nüzûlünü Ebû Bekir'e kabul etmiştir. Çünkü o, Peygamber'in canı için korkmuştu. Öyleyse sekîne ona nâzil olmuştur.²⁴

el-Vasît sahibi de şöyle yazar:

Sâid b. Cübeyr İbn Abbâs'tan nakleder: “Sekîne Ebû Bekir'e nâzil oldu. Çünkü Peygamber ondan önce sekîne ve sükûnetten nasiplenmişti.”²⁵

²¹ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 16, s. 65.

²² el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 6, s. 141.

²³ el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 6, s. 145.

²⁴ el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 8, s. 148.

²⁵ el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fî tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c. 2, s. 499.

Fahreddin er-Râzî, âyetteki zamirin Ebû Bekir'e rücû ettiğinde ısrarlıdır. Birinci ihtimalin yanlış olduğuna üçten fazla delil gösterir.²⁶ Bundan -Allah'ın inâyetiyle- müstakil olarak bahsedilecektir.

Âlûsî bu konuda şöyle der:

Her iki ihtimale göre de Ebû Bekir'in fazileti sabit olmaktadır. Zamir Peygamber'e rücu etse bile Ebû Bekir'in Peygamber'le ittihat ve bitişikliğindeki kemali beyan etmiş olacaktır. Çünkü Ebû Bekir'in muztarip ve mahzun olduğu yerde sekîne Peygamber'e nâzil olmaktadır. Bu da ikisinin iki bedende tek ruh gibi olduklarını gösterir.²⁷

2. Tarihsel Şahitler ve Rivâyetlere İstinat

Ehl-i Sünnet'in düşüncesinde âyet çevresindeki tarihsel olaylar da onların iddiasını doğrulayan şahit ve teyitlerdir. Ehl-i Sünnet'in bu konuda ortaya koyduğu en önemli noktalar şunlardır:

a) Refakat için Ebû Bekir'in seçilmesi: Sîret yazarlarının belirttiği üzere Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) hicret kararı aldığı zaman Ebû Bekir'in evine gelerek onu bu yolda kendisinin eşlik etmeye çağırdı. Bu olay, Ebû Bekir'in dosdoğru ve sadakatli müminlerin arasında olduğunu gösterir. Çünkü bundan başka bir durum olsaydı Peygamber onu tehlikelerle dolu bu ilâhî yolculuk için seçmezdi. Bu seçim Ebû Bekir için özel bir imtiyaz ve ayrıcalıktır. Peygamber'in ashabından hiçbiri bu imtiyazdan nasiplenmiş değildir.

Fahreddin er-Râzî şöyle der:

Peygamber, Ebû Bekir'in bânından haberdardı. Onun hakiki ve dosdoğru müminlerden olduğunu biliyordu. Yoksa onu kendisine eşlik etmek üzere seçmezdi. Çünkü Ebû Bekir Peygamber'in yerini ifşa edebilirdi. Yahut bizzat kendisi Peygamber'i katletmeye bel bağlayabilirdi.²⁸

²⁶ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 16, s. 65-66.

²⁷ el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 6, s. 145.

²⁸ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 16, s. 63.

Fahreddin er-Râzî, bu seçimin Allah'ın emriyle gerçekleştiğini iddia eder. Şöyle der:

Hicret Allah'ın emriyle gerçekleştiğine göre Hazret'in refakatçi seçimi de Allah'ın emriyle olmuştur. Eğer Peygamber, kendisine eşlik edecek kişiyi seçmede serbest bırakılsaydı Ebû Bekir'den başkasını tercih ederdi. Refakat için Ebû Bekir'in seçilmesinden bu işin Allah'ın emriyle gerçekleştiği açıklık kazanmaktadır.²⁹

b) Ebû Bekir'in Peygamber'den önce hicret etmemesi: Ashabın tamamı Allah Resûlü'nün hicretinden önce Mekke'den ayrıldı. O çetin ve korkutucu şartlarda Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) yanında kalan tek kişi Ebû Bekir'di. Bu nokta da Ebû Bekir'in büyük fazileti sayılır.

Fahreddin er-Râzî bu konuda yine şöyle der:

Ebû Bekir dışında ashabın hepsi Peygamber-i Ekrem'i yalnız bıraktı. Ama Ebû Bekir, korku ve güçlüğü zirveye çıktığı o zamanda Peygamber'in yanı başında durdu ve ondan ayrılmadı. Bu, Ebû Bekir için büyük bir imtiyazdır.³⁰

c) Ebû Bekir tarafından Peygamber için binek satın alınması: Tarih kaynaklarında Peygamber'in hicreti için binek satın alınmasından şu şekilde bahsedilir:

Allah, Peygamberine Mekke'den ayrılma emri verdiği zaman Hazret bu konuyu Ebû Bekir'e açtı. Bunun üzerine Ebû Bekir oğlu Abdurrahman'a bu yolculuk için iki deve, iki rahle ve iki giysi satın almasını emretti.³¹

d) Ebû Bekir'in çocuklarının hicrete katılması: Ebû Bekir'in imtiyazlı olmasına sebep gösterilen noktalardan biri de çocuklarının da hicret meselesinde payı bulunması ve Peygamber'e bu işte yardım etmeleridir.

²⁹ a.g.e., s. 63-64.

³⁰ a.g.e., s. 64.

³¹ Fahreddin er-Râzî, a.g.e.'den nakille, c. 16, s. 64.

Fahredden er-Râzî bu konuda şöyle der:

Peygamber ve Ebû Bekir mağarada bulunurken Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman ve kızı Esmâ onlara yiyecek getiriyordu. Anlatıldığına göre Abdurrahman, babasının talimatıyla Peygamber için binek ayarlamıştı.³²

Ehl-i Sünnet'in bazı kaynaklarında nakledilen haber-i vâhide göre Peygamber, Ebû Bekir'e “أنت صاحبى فى الغار و أنت معى على / Sen benim, mağaradaki arkadaşımın ve sen Kevser havuzunun başında benimle olacaksın.” buyurmuştu. Yine daha önce değinilen rivâyette İmam Ali, Süfyan, Hasan, Şa'ibî'den nakille aynı manada “إنّ الله ذمّ الناس كلّهم و مدح أبابكر / Allah bütün insanları zemmettiği halde Ebu Bekr'i övmüştür.”³³ denmektedir. Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında birkaç rivâyet daha nakledilmiştir. Şöyle anlatılır: Ebû Bekir, Kureyş'ten şahıslar mağaraya yaklaştıkları anda Hazret'e dedi ki: “يا رسول الله لو أنّ أحدهم رفع قدمه: “Ey Allah'ın Resûlü! İçlerinden birisi ayağını kaldıracak olsa ayağının ucundan bizi görecektir!” Bunun üzerine Allah Resûlü, 'Hüzünlenme Ey Ebû Bekir, Allah bizimledir.' dedi.”³⁴ Bu rivâyetlerin tafsilatlı şerhi şu şekildedir:

1. إنّ الله ذمّ الناس كلّهم و مدح أبابكر فقال: إِيَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللهُ. “إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيًا إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا”³⁵ *Allah bütün Müslümanları kınadı; ama Ebû Bekir'i övdü: 'Eğer siz ona (Resûlullah'a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir: Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına 'Üzülme; çünkü Allah bizimle beraberdir' diyordu....”*³⁵

³² a.g.e., s. 66.

³³ es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 4, s. 199.

³⁴ a.g.e.

³⁵ a.g.e.

2. Câbir de Allah Resûlü'nden şöyle nakleder:

لو كنت متخذاً خليلاً لاتخذت أبابكر خليلاً و لكن قولوا كما قال الله صاحبي

“Eğer birisini dost olarak seçmek isteseydim Ebû Bekir'i dostum yapardım. Fakat Ebû Bekir'e, Allah gibi, benim dostum olarak hitap edin.”³⁶

3. Enes şöyle der:

لما خرج رسول الله من الغار أخذ أبوبكر بغرزه فنظر النبي إلى وجهه فقال: يا أبابكر ألا أبشرك؟ قال: بلى فداك أبي و أمي قال: إن الله يتجلى يوم القيامة للخلائق عامة و يتجلى لك خاصة

“Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) mağaradan çıktığında Ebû Bekir, Peygamber'in devesinin üzengisini tuttu. Peygamber ona baktı ve şöyle buyurdu: ‘Ey Ebâbekir, sana bir müjde vereyim mi?’ Ebû Bekir, ‘Evet, anam babam sana feda olsun.’ dedi. Peygamber (s.a.a.) şöyle buyurdu: ‘Kıyamet günü Allah bütün insanlara genel olarak tecelli edecek. Senin içinse özel olarak.’”³⁷

4. Yine Enes'ten başka bir rivâyette Ebû Bekir'den şöyle nakledilmiştir:

قلت للنبي و نحن في الغار: لو أن أحدهم نظر إلى قدميه لأبصرنا تحت قدميه قال: يا أبابكر ما ظنك باثنين الله ثالثهما

“Peygamber'le (s.a.a.) mağaradayken Hazret'e dedim ki: ‘Müşriklerden biri ayaklarının karşısına baksa bizi görecektir.’ Hazret şöyle buyurdu: ‘Ey Ebû Bekir, üçüncüsü Allah olan iki kişi hakkındaki tahminin nedir?’”³⁸

³⁶ el-Buhârî, a.g.e., c. 7, s. 21, h. 3656; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 1, s. 377; et-Taberânî, *el-Mu'cemül-kebir*, c. 3, s. 278.

³⁷ Ebû Abdullah Şemsüddin ez-Zehabî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, tahkik: Ali b. Muhammed el-Becavî, Dârü'l-Fikr, Dimeşk, c. 3, s. 120, 144.

³⁸ el-Buhârî, a.g.e., c. 5, s. 204; İbn Hanbel, *Müsned*, c. 1, s. 4; et-Tirmizî, a.g.e., c. 4, s. 342.

5. Gâlib b. Abdullah babasından, o da Gâlib'in dedesinden şöyle rivâyet eder:

“Bir gün Allah Resûlü'nü (s.a.a.) gördüm. Hasan b. Sâbit'e şöyle buyuruyordu: 'Ebû Bekir'in fazileti hakkında şiir söyledin mi? Söyle ki dinleyelim.' Hasan şöyle söyledi:

Ebû Bekir mağaradaki ikinci kişiydi / Düşmanların mağaranın etrafını sardığı sırada

*Ebû Bekir dağdan da yüksek, Peygamber'in sevdiği / Herkes bilir ki eşi benzeri yoktur.*³⁹

Bunun üzerine Peygamber (s.a.a.) tebessüm etti.”

Ehl-i Sünnet'in tutunduğu rivâyetler ya sened bakımından çürüktür, ya da hem sened, hem de metin bakımından ciddi zaafarla maluldür. Bunlar biraz ileride görülecektir.

---

³⁹ el-Hâkim el-Nîşâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, c. 3, s. 63; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 4, s. 191.

IV Şîa'nın Âyetin Tefsirine Dair Görüşünü Tahkik

Bundan önce zikredildiği gibi, Şîa'nın düşüncesinde bu âyet hiçbir şekilde Ebû Bekir'in fazilet ve üstünlüğüne delalet etmemektedir. Bilakis bazı Şîî âlimler bu âyetten Ebû Bekir için başka birtakım noktaları çıkarmıştır.

Söz konusu âyetin aslî ekseni -önceki ve sonraki âyetler gözönünde bulundurulduğunda- Allah'ın, Peygamberine, müminlerden kimsenin müdahil olmadığı yardımını beyan etmektir. Kur'ân müminlere, onlar Peygamber'e (s.a.a.) yardım etmese de Allah'ın, “kelimetullah”ı yüceltmesi için Peygamberine yardım ulaştıracağını söylemektedir. Tıpkı ortada hiç kimse yokken, Peygamber tek başına ve iki kişiden biriyken, müşrikler her taraftan onu kuşatarak öldürmeye kastetmişken, ciddi tehlike her yönden onu tehdit ediyorken ve hicret etmeye mecbur bırakmışken yardım ettiği gibi. Bu şartlarda Allah şöyle buyurmaktadır: Eğer ona yardım etmezseniz Allah geçmişte olduğu gibi onu yalnız bırakmayacak, sekîne indirerek ve semavi ordular göndererek (وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا) / Onu sizin görmediğiniz ordularla desteklemiştir.) “kelimetullah”ı yükseltmesi için ona yardım edecektir.

Hülasa Şîf ulema, her iki alanda da Ehl-i Sünnet'in istidlalini çürütmüş ve tutundukları noktaları tenkit etmiştir. Âyetin delaletinin derûnî cümlelerini tahlil alanında şöyle derler:

a) **ثَانِي اثْنَيْن** / *İkiden biri*: Bu ifade sadece kişilerin sayısını bildirmek içindir, hiçbir fazilet ve övgü içermez. Bu beyanda Allah Teâlâ, Peygamber'in (s.a.a.) mağaradaki durumunun niteliğini haber vermekte ve şöyle buyurmaktadır: Peygamber mağarada bulunuyorken onunla birlikte başka biri daha vardı.

Şeyh Müfid, *Şerhu'l-menâm* risalesinde şöyle der:

Allah Teâlâ'nın Peygamber ve Ebû Bekir'i yan yana zikretmesi ve Ebû Bekir'i Peygamber'in ikincisi yapmasının Ebû Bekir için hiçbir fazileti yoktur. Bilakis sadece sayı bildirmektedir. Nice mümin ve kâfir sayı olarak yan yana konulabilmektedir.¹

Şeyh Tûsî de *Tibyân*'da şöyle yazar:

“**ثَانِي اثْنَيْن**” tabiri sadece Peygamber-i Ekrem'in başka bir şahısla birlikte Mekke'den çıktığını haber vermektedir.²

es-Sahîh min Sîreti'n-Nebiyyi'l-A'zam kitabının müellifi bu konuda şöyle der:

Ebû Bekir'in bu âyette “**ثَانِي اثْنَيْن**” yapılması, sayıyı bildirmekten başka bir şeyi beyan etmemektedir. Bu da fazilet ve önceliğe delalet etmez. Çünkü cahil veya fâsik ya da çocuk da sayı olarak mümin bir şahsın yanına konabilir.³

b) **إِذْ هُمَا فِي الْعَارِ** / *İkisi mağarada olduklarında*: Bu cümlenin ifade ettiği mana, önceki gibi, Ebû Bekir için hiçbir fazilet ve övgü içermez. Aksine yalnızca Ebû Bekir'in Peygamber-i Ekrem'le (s.a.a.)

¹ Şeyh Müfid, *Musannıfât-i Şeyh Müfid*, c. 8 (*Şerhü'l-Menâm*), s. 26. Yine bkz.: *el-İfsâh fi'l-imâme*, s. 190.

² et-Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, c. 5, s. 222.

³ Ca'fer Murtaza el-Âmilî, *a.g.e.*, c. 2, s. 249.

bir mekânda bir araya geldiğini haber vermektedir. Şeyh Müfid bu konuda şöyle yazar:

Ebû Bekir'in mağarada Peygamber'le bir araya gelmesi, önceki ifadede olduğu gibidir. Aynı mekânda bulunmak hiçbir şekilde övgü içermez. Çünkü mümin ve kâfir de aynı mekânda bir araya gelebilmektedir. Sevr mağarasından çok daha asalet taşıyan Peygamber'in mescidinde mümin de münafık da bir arada bulunuyordu. Aynı şekilde Nuh'un gemisinde müminlere ilaveten hayvanlar da bir arada bulunuyordu. ⁴

Şeyh Tüsî de şöyle der:

Bu cümle sadece haberdır ve ikisinin mağarada bulunduğunu aktarmaktadır. ⁵

c) **إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ** / Arkadaşına şöyle diyordu: “Sâhib” kelimesi Kur’ân’da lugat manasında kullanılmıştır. Nitekim Tekvir Süresi’nde Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) kâfirlerin arkadaşı yapılmıştır. Kur’ân şöyle buyurur: “**وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ**” ⁶ Terminoloji bahsinde geçtiği gibi, “sâhib” lugatta eşlik eden ve refakatçi manasına gelir. Eşlik etmenin de çok genel ve kapsayıcı bir anlamı vardır ve çok sayıda örneğe uygulanabilir. Eşlik edip beraber olunan kişi mümin bir şahıs da olabilir, münafık veya kâfir de. Yahut hatta hayvan ve eşya bile olabilir. Şeyh Müfid *el-İfsah*'ta şöyle yazar:

Berberlik bazen mümin ve kâfir arasında, bazen müminle fâsık arasında, bazen de insanla hayvan arasında vaki olabilir. Dolayısıyla sırf birlikte olma hali ne övgü veya yergi sebebidir, ne de fazilet ve eksiklik sebebi. Allah Teâlâ Kur’ân’da mümin ve kâfirin beraberliğini tasvir edip şöyle buyurur: “**قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا**” ⁷. Keza kâfirlere hitap

⁴ *Musannifât-i Şeyh Müfid*, c. 8 (*el-İfsâh fi'l-imâme*), s. 190; (*Şerhü'l-Menâm*), s. 26. Yine bkz: *el-Kerâcekî, Kenzü'l-fevâid*, c. 2, s. 49.

⁵ *et-Tüsî, et-Tibyân*, c. 5, s. 222.

⁶ Tekvir, 22.

⁷ Kehf, 37. Elbette ki bu âyette küfürden maksadın itikadî küfür değil, amelî küfür olduğu açıktır.

ederek şöyle buyurur: “وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ”. Bu cümlede Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) kâfirlerle arkadaşı sayılmıştır. Ama böyle bir birliklilik kâfirler için kesinlikle fazilet içermez.⁸

Şeyh Tûsî de aynı konuyu gündeme getirerek şöyle der:

“إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ” buyuran Allah'ın kelamı Ebû Bekir için övgü ve iltifat beyan etmez. Çünkü Allah, Kur'an'da mümin ve kâfiri birbirine “sâhib” sayarak şöyle buyurmuştur: “قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ”⁹ “بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ”⁹

Allâme Tabâtabâî paha biçilmez tefsiri *el-Mizân*'da Ehl-i Sünnet'in bu âyetten anladığını tenkit ederken oldukça güzel ve ağırlığı olan bir açıklama ortaya koymuştur. Şöyle yazar:

Âyetin Ebû Bekir için övgü ve iltifat çıkartılabilecek tek bölümü “ثَانِي”¹⁰ “اِثْنَيْنِ” ve “لِصَاحِبِهِ” dir. Diyelim ki, Peygamber'le aynı hizada anılmayı, onunla sayılma ve birlikte olmayı herkesin peşinde olduğu bir iftihar vesilesi ve değerlerin parçası kabul ettik; ama bu özellik, toplumun gözünde ve örfünde kadr-ü kıymet taşıyan toplumsal bir fazilet ve değerdir sadece. Fakat Kur'an'ın kültüründe bu tür şeylerin hiçbir değer ve kıymetten nasibi yoktur. Kur'an örfünde değer kazanma ve kıymetlenmenin kriteri yalnızca ubudiyet ve takvadır. Allah kalplere bakar, zâhiri davranışlara ve insanların toplumsal mevkiine değil. Allah, Peygamber'in ashabının sıfatları ve ayrıcalığı çevresinde şöyle buyurur: “مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ”¹⁰ “تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا”¹⁰, sonra âyetin devamında ashâbın Allah katındaki imtiyazı için genel bir kaide ve kriter ortaya koyar ve şöyle buyurur: “وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا”¹⁰ Âyetin başındaki övgü ve iltifat ile âyetin devamındaki bu kayıt ve sınırlama düşündürücü ve öğreticidir.¹¹

⁸ *Musannifât-i Şeyh Müfîd*, c. 8, (*el-İfsâh fi'l-imâme*), s. 187-188 ve (*Şerhü'l-Menâm*), s. 27-28.

⁹ *et-Tûsî*, *et-Tibyân*, c. 5, s. 222-223.

¹⁰ Fetih, 29.

¹¹ Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*, c. 5, s. 295-296.

Bu sebeple -toplumun örfündeki değer verme ile Kur'ân'ın kültüründeki değer vermenin birbirinden farklı olması bakımından- İmam Ali'nin (s.a.a.) Peygamber'in (s.a.a.) yatağına yatmasının (Ebû Bekir'in Peygamber'le hicretiyle eşzamanlıdır) fazileti, Ebû Bekir'in Allah Resûlü'ne (s.a.a.) eşlik etmesiyle karşılaştırılmaz. Çünkü Kur'ân yatağa yatmayı, kalbi bir iş olan ve Kur'ân'ın değer ve saadet kriterine uyan “اِبْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ”, “Arkadaşımız (Muhammed) bir deli değildir.”¹² için kabul etmektedir. Bu yüzden bizzat İmam Ali (a.s.) kendi fazileti için bu âyetle istidlalde bulunmuştur.¹³

d) لَا تَحْزَنْ /Üzülme: Ebû Bekir'in hangi şeyden kaygılandığı konusunda iki ihtimal söz konusu olabilir: a) Peygamber için, b) Kendi canı için. Dolayısıyla Ebû Bekir'in sırf mahzun olması onun ihlasına ve Peygamber'le ilgili merhametine delalet etmez. Çünkü kendi canı için kaygılanmış olması da mümkündür. Bunun şahidi de Peygamber'in ona “إِنَّ اللَّهَ مَعِي”, “Kaygılanma, Allah benimledir.” buyurmamış olmasıdır. Hâsılı birinci ihtimalin ispatlanması delile muhtaçtır. Böyle olduğunu düşünenlerse bu görüşleri için hiçbir muteber delil ortaya koymamışlardır. Bazı tartışmalarda burhân-ı sebîr ve taksim kullanılarak bu konuda şöyle denmiştir:

Ebû Bekir'in hüznü Allah rızası içindiyse Allah Resûlü neden onu nehyetti ve “لَا تَحْزَنْ” buyurdu? Oysa Peygamber (s.a.a.) asla Allah'ın rızasını menetmez. Hüzün Allah rızası için değildiyse zaten fazilet sayılmaz.¹⁴

Şeyh Tûsî *Tibyân*'da şöyle yazar:

“لَا تَحْزَنْ”ın kınama içermediğini söylesek de, hiçbir şekilde övgü ve iltifat da beyan etmemektedir. Bilakis sadece korku ve kaygıdan menetmektedir.¹⁵

¹² Bakara, 207.

¹³ Bkz: Huveyzî, *a.g.e.*, c. 2, s. 218-221.

¹⁴ Bkz: Şeyh Müfid, *el-İhtisâs*, s. 96, 97; Şeyh Sadûk, *Uyûnü ahhâri'r-Rızâ* (a.s.), c. 2, bâb 45, s. 207.

¹⁵ et-Tûsî, *et-Tibyân*, c. 5, s. 223.

Bazı Şiîler ikinci ihtimali güçlendirmek için bir kısım tarihsel şahit ve karînelere istinat etmiştir. Bu konuda yapılmış daha geniş araştırma ve tahkiklere bakılabilir.¹⁶ Allah Resûlü'nün (s.a.a.) Ebû Bekir'e "إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا / Elbette Allah bizimle beraberdir." buyurması ve "فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ / Allah onun üzerine sakinetini indirdi." cümlesi buradaki hüznün mahiyetini tanımak için en güzel karîne olabilir.

e) إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا / Elbette Allah bizimle beraberdir: Bu cümlelerin gelmesinin sebebi ve ifadenin manası, o anlarda Ebû Bekir'i saran kaygı ve hüznün dikkate alındığında bütünüyle açıklık kazanmaktadır. Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) Ebû Bekir'deki kaygıyı gidermek ve onu teskin etmek için onu Allah'a yöneltip hüznün ve kederi azaltmak üzere bu cümleyi buyurmuştur. Dolayısıyla Allah'ın onlarla birlikte olmasından kasıt, onların halinden haberdar ve duruma vakıf olmasıdır. Bu da Allah'ın umuma şamil ve evrensel maiyyetidir. Fahreddin er-Râzî'nin bu anlamı çürütme çabası -bundan önce Ehl-i Sünnet'in görüşünü açıklarken geçmişti- kabul edilemez. Çünkü bu manaya göre müşrikler ve kâfirlerin de Allah'ın maiyyetinin kapsamında olacağı doğrudur. Ama unutulmamalıdır ki, güçlükler ve müşkülât sırasında Allah'ı ve onun bizimle birlikte olduğunu hatırlamak ancak mümin insanlara sükûnet verir ve teskin edicidir.¹⁷ Bu âyette geçen Allah'ın maiyyeti özel bir birlikte-lik olarak görülemez. Çünkü özel maiyyet ilâhî teyit ve yardımdan ibarettir ve sonraki cümlelerde belirtildiği gibi Allah'ın teyit ve yardımı sadece Allah Resûlü'nün (s.a.a.) haline şamil olmuştur.

Bu cümledeki birlikte-liğin özel bir maiyyet olduğunu kabul ettiğimizi farzedelim, buna rağmen yine de Ebû Bekir için fazilet sayılamaz. Çünkü Ebû Bekir, Peygamber'e bağlı olarak özel maiyyetin kapsamına girmiş olur ve Peygamber'in vücûd-u şerifi nedeniyle onunla ilişkilendirilmiştir. Tıpkı Allah'ın, Peygamber'in Müslümanlar

¹⁶ Bkz: Ca'fer Murtaza el-Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 250.

¹⁷ Allah'ı anmak müminler için sükûnet ve tatmin sağlayan bir şeydir. Nitekim Ra'd Süresi 28. âyet bu manayı beyan eder: "أَلَا يَذْكُرُ اللَّهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ" / Biliniz ki, kalpler, yalnızca Allah'ın zikriyle güvene erer."

arasındaki varlığı sebebiyle onlara azap indirmemesi gibi. Nitekim Kur'an "وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ" , "Oysa sen içlerinde iken Allah onlara azap etmez."¹⁸ buyurmuştur. Kimisi de der ki, âyette geçen "مَعَنَا / bizimle beraberdir" ifadesi yalnızca Peygamber'e mahsustur ve çoğul lafız tazim içindir. Bu üslup Kur'an'da çokça kullanılmıştır. Mesela "إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا /Hiç şüphesiz biz Nuh'u gönderdik." gibi.

Şîa'nın meşhur müfessirlerinden bazıları, Peygamber'in böyle bir söz sarfetmesindeki maksadının Ebû Bekir'e tehdit ve azar da olabileceğini savunur. Şeyh Tûsî şöyle der:

Bu cümlenin Ebû Bekir için fazilet doğurması söz konusu değildir. Çünkü bu sözden hedef tehdit ve azar da olabilir. Zira hoşla gitmeyen bir şey yapan birini kınamak için "لَا تَفْعَلْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا" , "Bundan kaçın, Allah bizimle" dendiği bilinmektedir. Yani Allah bizim yapıp ettiklerimizden haberdardır.¹⁹

Şeyh Müfid de bu cümlenin hem teskin edip yatıştırmak amacıyla hem de kınama ve azar amacıyla söylenmiş olabileceği görüşündedir. Dolayısıyla ondan fazilet ve övgü anlaşılamaz.²⁰ Çağdaş Şîi sîret yazarı da *es-Sahîh min Sîreti'n-Nebiyi'l-A'zam*'da şöyle der:

Peygamber'in sözü sadece Allah'ın onları koruduğunu ve müşriklerin gözünden gizlediğini haber vermektedir. Bu da Ebû Bekir için fazilet değildir. Aksine Allah'ın Peygamber'i (s.a.a.) kurtaracağını ve Peygamber'e (s.a.a.) bağlı olarak Ebû Bekir'in de kurtulacağını açıklamaktadır.²¹

f) فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ / Böylece Allah ona (Peygamber'e) huzur ve güvenlik duygusunu indirmişti: Cümledeki "عَلَيْهِ / onun üzerine" zamiri kesin olarak Peygamber'e (s.a.a.) rücu etmektedir. Ehl-i Sünnet'in en meşhur kavli de budur. Kur'an'da hiçbir yerde, bu örnek hariç,

¹⁸ Enfal, 33.

¹⁹ et-Tûsî, *et-Tibyân*, c. 5, s. 223.

²⁰ *Musannifât-i Şeyh Müfid*, c. 8, (*el-İhtisâs*), s. 190.

²¹ Ca'fer Murtaza el-Âmilî, *a.g.e.*, c. 2, s. 250.

müminleri de kapsadığı durum dışında sekîne Peygamber'e (s.a.a.) inmemiştir. Kıymetli *el-Mîzân* tefsirinin sahibi bu konuda kuşatıcı ve güzel bir aç yakalayıp şöyle der:

Birincisi: Bu cümlenin öncesi ve sonrasındaki zamirler Peygamber'e (s.a.a.) rücu etmektedir. “إِلَّا تَنْصُرُوهُ” /Siz ona (peygambere) yardım etmezseniz”, “نَصْرَهُ” /Ona yardım etmişti”, “أَخْرَجَهُ” /Onu Mekke'den çıkardıklarında”, “يَقُولُ” /Diyordu”, “لِصَاحِبِهِ” /Arkadaşına”, “أَيَّدَهُ” /Onu destekledi” gibi. Dolayısıyla bu arada “عَلَيْهِ” zamirinin Ebû Bekir'e rücu etmesi kesin karînedен yoksundur ve ilmî hiçbir izahı yoktur. İkincisi: Âyet-i kerimede sözün ekseni, hiç kimsenin Peygamber'e (s.a.a.) yardım gücüne sahip olmadığı şartlarda Allah tarafından Peygamber'e (s.a.a.) yardım gönderilmesidir. Nitekim “لَا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ” **لَا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ** **اللَّهُ نَصْرَهُ** /Siz ona (peygambere) yardım etmezseniz, Allah ona yardım eder.” buyrulmuştur. Sekîne indirilmesi ve görünmeyen ordular vesilesiyle teyit de Allah'ın yardımın örneklerdir. Bu nedenle sekîne indirilmesi Peygamber'e mahsustur.

Üçüncüsü: Bahis konusu âyette bir tek siyak kullanılmıştır. Âyetin devamındaki **وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا** /Küfre sapanların da kelimesini (şirk inançlarını) alçaltmıştı. Oysa Allah'ın kelimesi (tevhit), yüce olandır.” cümlesi önceki cümleleri açıklamaktadır. “كَلِمَةُ اللَّهِ” den maksat, Allah'ın yardım vaadi ve “كَلِمَةُ الَّذِينَ كَفَرُوا” / Küfre sapanların kelimesi”nden kasıt da müşriklerin Peygamber'i öldürüp yok etme kararıdır. Bundan dolayı bu cümleden önce Peygamber'e yardım ve nusretten bahsedilmesi gerekirdi. Böylece bu cümle ona işaret olabilecek ve onu “kelimetullah”ın yücelmesine sebep sayabilecekti.²²

Sonra şöyle devam eder:

Peygamber'in (s.a.a.) hep sükûnet ve sekînedен nasiplendiği ve buna ihtiyacı olmadığı, dolayısıyla zamirin Ebû Bekir'e rücu ettiği

²² Tabâtabâi, *el-Mîzân fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 9, s. 279.

yönündeki -Ehl-i Sünnet'ten bazılarının zamirin Ebû Bekir'e rücu ettiği fikrine temel aldığı- görüşe gelince, bu söz de birkaç sebepten kabul edilebilir değildir:

Allah aynı sûrede Huneyn Savaşı kıssasında Peygamber'e (s.a.a.) sekîne indirildiğini bildirmekte ve “**أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى**” **الْمُؤْمِنِينَ**”, “Allah; elçisine ve müminlere güvenlik verdi.”²³ buyurmaktadır. Huneyn Savaşı'nda Peygamber'de bir tür sarsılma ve kaygı meydana geldiği, ama mağara olayında bu endişenin yaşanmadığı iddiası bätüldür. Çünkü birincisi, temelsiz ve delilsiz bir sözdür. İkincisi, istidlalin aslını -Peygamber'in sekîneden hep nasiplendiği- çürütmektedir. Buna ilaveten Kur'an-ı Kerim Fetih Sûresi'nde de Peygamber'e (s.a.a.) sekîne nüzülünden söz etmekte ve “**إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمْ**” **الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ**”, “Zira küfre sapanlar, kalplerine bağnazlığı, (hem de) cahiliye bağnazlığını yerleştirmişlerdi. Allah da (buna karşılık) elçisine ve müminlere sükûnet ve güvenini indirdi.”²⁴ buyurmaktadır. Öyleyse zamir Ebû Bekir'e rücu ettiği takdirde ikinci gelenin fasit olması gerekir. Çünkü sonraki “**وَأَيْدِيَهُ**” **بِجُنُودِهِمْ لَمْ تَرَوْهَا** / Onu sizin görmediğiniz ordularla desteklemiş.” cümlesi ve “**فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ**” / Böylece Allah ona (Peygamber'e) huzur ve güvenlik duygusunu indirmişti.” cümlesi aynı siyaktadır ve onlardaki zamir bir tek kişiye rücu eder. Öyle olursa “**أَيْدِيَهُ**” /Onu destekledi” ifadesindeki zamirin de Ebû Bekir'e rücu etmesi gerekecektir. Oysa “**أَيْدِيَهُ**”nun zamiri kesin olarak Peygamber'e (s.a.a.) atıftır.²⁵

Bu istidlalin -sekînenin Peygamber'de hep bulunduğu- İbn Abbâs'tan nakil olduğu iddiasına gelince, Ehl-i Sünnet'in muteber kaynaklarında yer almamasına ilaveten yukarıdaki itiraz ve sorunlarla karşı karşıyadır. Bu da onun hüccet oluşturmasını ve itibarını sâkit etmektedir.

²³ Tövbe, 26.

²⁴ Fetih, 26.

²⁵ Tabâtabâi, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*, c. 9, s. 279-281.

Şia'nın, Ehl-i Sünnet'in tarihsel şahit ve rivâyetlere istinat etmesine yönelttiği tenkit de şöyledir:

a) **Refakat için Ebû Bekir'in seçilmesi:** Ebû Bekir'in Allah Resûlü (s.a.a.) tarafından yol arkadaşı olarak seçildiğine dair elde sağlam bir delil yoktur. Bazıları Peygamber'in (s.a.a.) Ebû Bekir'in evinden yola çıktığı ve onun da eşlik ettiğini haber verir. Ama başkaları da olayı şu şekilde anlatmaktadır:

Peygamber (s.a.a.) evden çıktıktan sonra Ebû Bekir Peygamber'in (s.a.a.) evine geldi ve Ali'yi (a.s.) Peygamber'in (s.a.a.) yatağında uyurken buldu. Meseleyi Ali'ye (a.s.) sordu, Ali de (a.s.) ona şöyle cevap verdi: "Peygamber şehirden ayrıldı ve Bi'r Ümm-ü Meymûn'a doğru hareket etti." Bunun üzerine Ebû Bekir Peygamber'in (s.a.a.) peşinden gitti ve yarı yolda ona katıldı.²⁶

Dolayısıyla birinci görüşü kesin kabul etmek mümkün değildir. Bilakis ikinci görüş hakikate daha yakındır. İkinci görüşü gerçeğe daha yakın gösteren şahit ve karîne, tarihçilerin naklettiği olaydır: Müşrikler, Peygamber'i (s.a.a.) bulmak için çölde ayak izlerini net teşhis edebilen ve bu işte usta birini kendilerine yardımcı olarak tuttu. Adam Peygamber'in (s.a.a.) yerini buldu ve belli bir mesafeye kadar izleri takip ettiler. Bir mevkie ulaştıklarında adam dedi ki: "Buradan sonra başka biri daha Muhammed'e katılmış."²⁷

b) **Ebû Bekir'in Peygamber'den önce hicret etmemesi:** Tüm ashabın Peygamber'in (s.a.a.) hicretinden önce Mekke'den ayrılmış olduğu ve geriye sadece Ebû Bekir'in Mekke'de kaldığı iddiası, birincisi, tarihsel olarak doğru değildir ve bâtıldır. Çünkü ashabın bir kısmı hatta Peygamber'in (s.a.a.) hicretinden sonra bile Mekke'de kaldı. Bunların arasında Peygamber'in talimatıyla ve bazı siparişleri yerine getirmek üzere Mekke'de kalan Ali de (a.s.) vardı. İkincisi, eğer ashabın büyük bölümü Peygamber'den (s.a.a.) önce Mekke'yi terkettiyse bile bu, onların Peygamber'e sevgisizliğinden

²⁶ İbn Hişâm, *a.g.e.*, c. 2, s. 128.

²⁷ Halebî, *a.g.e.*, c. 2, s. 205; Sibt İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 34; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. 2, s. 235.

olmadı. Aksine bizzat Allah Resûlü'nün (s.a.a.) talimatıyla bu işi gerçekleştirdiler²⁸ ve ilk muhacirler sayıldılar. Yoksa durum, Ehl-i Sünnet'in “*وَالسَّابِقُونَ الْأَوْلَىٰ أَوْلَىٰ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ*”, “(İslam dinine girme hususunda) muhacirlerden ilk öncüler.”²⁹ âyetini tefsir ederken iddia ettiği ve “Ebû Bekir'in 'sâbikûn' olan muhacirlerin ilki olduğu hususunda ihtilaf yoktur.”³⁰ dediği gibi değildir.

c) Ebû Bekir tarafından Peygamber için binek satın alınması: Bu konuda da bazı münakaşalar olmuştur. Birincisi, Ehl-i Sünnet'in bazı büyükleri Ali'nin (a.s.) Peygamber (s.a.a.) için üç deve satın alarak onları Uraykıt b. Abdullah isimli şahıs aracılığıyla Allah Resûlü'ne (s.a.a.) gönderdiğini belirtmiştir.³¹ Buna ek olarak, bineği satın alan kişinin Ebû Bekir olduğunu savunanlar, Ebû Bekir binekleri Peygamber'e (s.a.a.) getirdiğinde Allah Resûlü'nün (s.a.a.) parasını ödemedi onları kabul etmekten kaçındığını ve bedelini ödeyerek aldığını bizzat kendileri söylemiştir.³² Dolayısıyla Ebû Bekir de harcamasını Peygamber'in (s.a.a.) yapmasıyla bu yolculuğa katılmıştır.

d) Ebû Bekir'in çocuklarının hicrete katılması: Şîa -hatta Ehl-i Sünnet'ten bazıları- bu konuda bir rivâyet ortaya koymaktadır. Peygamber (s.a.a.) mağarada bulunurken Ali (a.s.) ona su ve yiyecek götürüyordu.³³ Ali, şûrâ gününde bunu iftiharlarından biri olarak zikretmiş ve onunla ihticacda bulunup şöyle demiştir:

“Allah'a yemin edin, Peygamber mağaradayken benden başka ona yiyecek götürün ve haberleri (Mekke'den) ona ileten kimse var mıydı?” Hazır bulunanların hepsi cevap verdi: “Hayır. Senden başka kimse yoktu.”³⁴

²⁸ Ca'fer Murtaza el-Âmilî, *a.g.e.*, c. 2, s. 269.

²⁹ Tövbe, 100.

³⁰ Bkz: el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 8, s. 237.

³¹ *Tercemetü'l-İmam Ali min Târih-i Dimaşk*, c. 1, s. 154; es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 4, s. 196.

³² İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. 2, s. 24.

³³ Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *İ'lâmü'l-verâ bi-a'lâmi'l-hüdâ*, Kum, hicri kameri 1402, s. 191; İbn Asâkir, *a.g.e.*, c. 1, s. 154.

³⁴ Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Tâlib et-Tabersî, *a.g.e.*, c. 1, s. 204.

Bundan dolayı Ehl-i Sünnet'in dayandığı tarihsel şahitler ciddi münakaşalarla yüz yüzedir.

Ehl-i Sünnet'in istinat ettiği rivâyetler ayrıca birkaç açıdan çürüktür. Burada onların tenkidi rivâyetlerin sıra tertibiyle ele alınacaktır.

Birinci hadis: Birincisi, geçtiğimiz bahislerde açıklık kazandığı gibi, bu âyet Ebû Bekir için hiçbir övgü ve iltifat içermemektedir. İkincisi, bu âyette ve önceki iki âyette Müslümanları muhatap alan kınama kesinlikle Müslümanların hepsini kapsamamaktadır. Çünkü onların büyük kısmı Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) cihad konusundaki emrine icabet etmiş ve savaş cephesine gitmişti. Birçok yerde hitabı genel biçimde yöneltme ve sonra da bir kısmı hariç tutma tarzı Kur'ân'ın üslubudur. Üçüncüsü, âyetteki kınamanın bütün Müslümanları kapsadığı farzediliyorsa Ebû Bekir'i de kapsıyor demektir. Zira bu âyette geçen kınama, Peygamber ve Müslümanların Medine'de buldukları zamanla irtibatlıdır. Ama mağara hadisesi Peygamber'in hicret zamanıyla ilişkilidir. Dolayısıyla kınama kesin olarak Ebû Bekir'i de kapsıyor demektir.³⁵

İkinci hadis: Bu hadis hem sened açısından, hem de metin açısından çürüktür. Ama sened açısından, Ehl-i Sünnet'in bazı büyüklerinin belirttiği gibi bu hadis mevzudur.

İbn Ebû'l-Hadîd şöyle der:

Bu hadisi Bikriyye, ihâ hadisi (Peygamber-i Ekrem'in Ali'yi kardeşi olarak adlandırdığı hadis) karşısında uydurmuştur.³⁶

Metin açısından da birtakım sorunlara müpteladır:

a) Bu rivâyetten anlaşıldığı kadarıyla Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) hiç kimseyi dost olarak seçmemiştir. Oysa çok sayıda rivâyette (tayr, râye, ihâ, gadir ve diğer rivâyetler gibi) geçtiğine göre Peygamber (s.a.a.) Ali'yi (a.s.) dostu ve yardımcısı olarak adlandırmıştır.

b) Bu rivâyet, Ehl-i Sünnet'in naklettiği diğer rivâyetlerle çelişmektedir. O rivâyetlerde Peygamber, Sa'd b. Muaz ve Osman gibi

³⁵ Bkz: Tabâtabâi, *el-Mîzân fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 9, s. 294-296.

³⁶ İbn Ebû'l-Hadîd, *a.g.e.*, c. 11, s. 49.

kişileri dostu olarak tanıtmıştır. Bunların arasında şu iki rivâyet de vardır:

Bir: “عن رسول الله: إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ خَلِيلاً مِنْ أُمَّتِهِ وَإِنَّ خَلِيلِي عِثْمَانَ”, “Her peygamber kendi ümmetinden bir dost seçer. Ben kendime dost olarak Osman'ı seçtim.”³⁷

İki: “قال رسول الله: لِكُلِّ نَبِيٍّ خَلِيلٌ وَ خَلِيلِي سَعْدُ بْنُ مَعَاذٍ”, “Her peygamberin bir dostu vardır. Benim dostum da Sa'd b. Muaz'dır.”³⁸

c) Bu rivâyetin manası, Ehl-i Sünnet'ten nakledilmiş ve Ebû Bekir'i Peygamber'in (s.a.a.) bilfiil dostu tanıtan rivâyetlerle çelişmektedir. O rivâyette şöyle geçer: “قال رسول الله: إِنَّ خَلِيلِي مِنْ أُمَّتِي” / أبو بكر / Resûlullah (s.a.a.) 'Ümmetim içinde dostum Ebû Bekir'dir.' Buyurdu.”³⁹

Üçüncü hadis: Mezkûr rivâyet de Ehl-i Sünnet büyüklerinin belirttiğine göre uydurmadır. Hatîb el-Bağdâdî *Târîhu Bağdad* kitabında şöyle der:

Bu hadisin sahih kökeni yoktur. Bilakis metin ve senedini Muhammed b. Abd uydurmuştur.⁴⁰

Dördüncü hadis: Âyetin tefsiri hakkında geçen bahisler göz önünde bulundurulduğunda bu rivâyetin de zayıf olduğu açıktır. Çünkü birincisi, bu hadisin muhtevası, Ebû Bekir için fazilet sayılmayacağını, bilakis onu yatıştırmak veya azarlamak için ifade edildiğini söylediğimiz “إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا” / Elbette Allah bizimle beraberdir.” cümlesinin manası gibidir. İkincisi, bazı kaynaklarda rivâyet şu şekildedir: “أَسْكَتْ يَا أَبَا بَكْرٍ إِثْنَانِ اللَّهُ تَالِهُمَا” / Sus ey Ebû Bekir! İki kişinin üçüncüsü Allah'tır.”⁴¹ Burada Ebû Bekir'i azarlama vardır.

³⁷ el-Eminî el-Necefi, a.g.e., c. 5, s. 497.

³⁸ el-Müttakî el-Hindî, a.g.e., c. 6, s. 83.

³⁹ a.g.e., c. 6, s. 138; Kastallânî, *İrşâdû's-sârî*, c. 6, s. 86; Muhibbüddin Ahmed et-Taberî, *er-Riyâzû'n-nadire*, c. 1, s. 126.

⁴⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad ev Medîneti's-selam*, c. 2, s. 388.

⁴¹ Mübarekfûri, *Tuhfetü'l-ahvezî*, c. 8, s. 392.

Dördüncüsü, bu rivâyet sadece Enes'ten nakledilmiştir. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet'in bakışına göre haber-i vâhid sayılır. Şia açısından da Enes zayıf biridir.

Beşinci hadis: Bu hadis, Ehl-i Sünnet'in büyüklerinin belirttiğine göre sened açısından ciddi zaafı malûldür. Çünkü Gâlib b. Abdullah meçhul biridir. Dolayısıyla senedde yer alan babası ve dedesi de meçhul olmaktadır. İbn Hacer de *Lisânü'l-mîzân* adlı eserinde Gâlib b. Abdullah'ın meçhul birisi olduğunu aktarmaktadır.⁴²

Sözün Özeti

Ehl-i Sünnet'in görüşüne göre Tövbe Süresi'nin 40. âyeti Ebû Bekir için üstün nitelikler ve faziletler içermektedir.

Bir: Ehl-i Sünnet'in bu konudaki görüşü iki temel ilkeye dayanmaktadır:

1. Âyetin delaletinin derûnî tahlili.

2. Âyet çevresindeki tarihsel şahitlere ve rivâyetlere istinat.

İki: Âyetin derûnî sahasının temel noktaları şunlardır:

a) “ثَانِي اثْنَيْنِ / İkiden biri”: Ebû Bekir'i Peygamber'in yol arkadaşı sayar. b) “إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ / İkisi mağarada olduklarında”: Bu cümle Ebû Bekir'i Peygamber'in yanında tavsif eder. c) “إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ / Arkadaşına şöyle diyordu”: Bu cümlede Ebû Bekir, Peygamber'in arkadaşı olarak adlandırılmıştır. d) “لَا تَحْزَنْ / Üzülme”: Ebû Bekir'in hüznü Peygamber içindi, kendisi için değil. e) “إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا / Elbette Allah bizimle beraberdir”: Peygamber, özel birliktelik olan bu mayiyeti kendisine ve Ebû Bekir'e dayandırmıştır. f) “فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ / Böylece Allah ona (Peygamber'e) huzur ve güvenlik duygusunu indirmişti”: Sekîne ve sükûnet Peygamber'e değil, Ebû Bekir'e nâzil oldu. Çünkü Peygamber'in sükûnet ve sekîneye ihtiyacı yoktu.

⁴² İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, tahkik: bi-İşrafi Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşilî, Dârü İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, hicri kameri 1415, c. 5, s. 404.

Üç: Ehl-i Sünnet'in istiṣhadda bulunduğu tarihsel şahitler şunlardır:

a) Ebû Bekir'in yol arkadaşı olarak seçilmesi: Peygamber'in sadece Ebû Bekir'i yol arkadaşı olarak seçmesi onun dosdoğru iman ve sadakatini gösterir.

b) Ebû Bekir'in Peygamber'den önce hicret etmemesi: Ashâbın tümü Peygamber'den önce hicret etti. Ama Ebû Bekir o hassas şartlarda Peygamber'i yalnız bırakmadı.

c) Ebû Bekir tarafından Peygamber için binek satın alınması: Ebû Bekir oğlu Abdurrahman aracılığıyla Peygamber için yol azığı ve binek satın aldı.

d) Ebû Bekir'in çocuklarının hicrete katılması: Ebû Bekir'in çocukları Abdurrahman ve Esmâ, Peygamber'in hicretinde pay sahibidir. Bu işte Hazret'e (s.a.a.) yardım ettiler, kendisine yiyecek ve binek temin ettiler.

Dört: Şîu ulema, Ehl-i Sünnet'in her iki alandaki istidlalini de çürütmüştür.

Beş: Şîa'nın âyetin derûnî tahlili alanındaki tenkidi şunlardır: Birincisi. “ثَانِي اثْنَيْنِ / İkiden biri” ve “إِذْ هُمَا فِي الْعَارِ / İkisi mağarada olduklarında” cümlesi sadece Ebû Bekir'in Peygamber'le aynı mekânda bir arada olduğunu bildirmektedir. Buradan Ebû Bekir için hiçbir imtiyaz çıkartılamaz. İkincisi, “إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ / Arkadaşına şöyle diyordu” cümlesi de Ebû Bekir'i Peygamber'e eşlik eden kişi olarak tanımlamaktadır ve “sâhib” kelimesi Kur'an-ı Kerim'de lugat manasında (yani yol arkadaşı) geçer. Bu yol arkadaşı da mümin veya münafık yahut kâfir de olabilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de müşriklere hitaben “وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ / Arkadaşınız (Muhammed) bir deli değildir.” buyrulmaktadır. Burada müşrikler Peygamber'in yanı başında ve arkadaşı olarak zikredilmiştir. Üçüncüsü, bu cümleler fazilete delalet ediyorsa bile bu ancak toplumsal fazilet olabilir, Kur'an'ın kültüründe fazilet sayılanlardan değildir. Çünkü Kur'an'a göre üstünlük takva ve

kulluktur. Dördüncüsü, “لَا تُحْزَنُ / Üzülmeye” cümlesinde Ebû Bekir için hiçbir fazilet yoktur. Çünkü Ebû Bekir'in hüznü ve kaygısının kendi canından korktuğu için olması da mümkündür. Beşincisi: “إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا / Elbette Allah bizimle beraberdir” cümlesi Ebû Bekir'in kaygısını gidermek veya onu azarlamak için söylenmiştir. Burada bahsedilen beraberlik de genel maiyyettir. Özel maiyyet bile olsa Ebû Bekir, Peygamber'e bağlı olarak bundan yararlanıyor olur ve ortada Ebû Bekir'e mahsus bir maiyyet yoktur. Tüm Müslümanlar Peygamber'in vücûd-u şerif hatırına Allah'ın has inâyetinden nasiplerini alıyordu. Altıncısı: “فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ / Böylece Allah ona (Peygamber'e) huzur ve güvenlik duygusunu indirmişti” cümlesindeki “عَلَيْهِ / Onun üzerine” zamiri, âyetin siyakı itibarıyla ve Ehl-i Sünnet'in meşhur görüşüne göre kesinlikle Peygamber'e rücu etmektedir.

Altı: Şîa'nın, Ehl-i Sünnet'in tarihsel şahitlerine getirdiği tenkitler şunlardır:

- a) Ebû Bekir'in yol arkadaşı olarak seçilmesi: Sîret yazarlarının bu konudaki görüşü farklıdır.
- b) Ebû Bekir'in Peygamber'den önce hicret etmemesi: Oysa bazı ashâb Peygamber'in hicretinden sonra bile Mekke'de kaldı. Mekke'yi terk etmeyenler Peygamber'in talimatıyla bu işi yaptılar.
- c) Ebû Bekir tarafından Peygamber için binek satın alınması: Ehl-i Sünnet'in bazı büyükleri, Şîa gibi, Peygamber (s.a.a.) için binek hazırlayanın Ali (a.s.) olduğunu belirtmiştir.
- d) Ebû Bekir'in çocuklarının hicrete katılması: Şîa'nın ve Ehl-i Sünnet'ten bazılarının görüşüne göre Peygamber mağaradayken ona su ve yiyecek getiren Ali'ydi (a.s.).
- e) Ehl-i Sünnet'in ortaya koyduğu rivâyetler, sened açısından veya sened ve metin açısından ciddi zaafarla karşı karşıyadır.

Soru ve Araştırma

1. Ehl-i Sünnet'in mağara âyeti konusundaki rivâyetlerinin senedleri ve kaynakları Ehl-i Sünnet açısından ne ölçüde muteberdir?
2. Ehl-i Sünnet'in Ebû Bekir'in hilafeti hak ettiğine bu âyetle istidlalinin niteliği nedir ve hangi zaaflarla yüz yüzedir?
3. Ebû Bekir'in fazileti konusunda bu âyete tutunmanın sahâbe asrından tâbiîn asrının sonuna dek tarihsel seyrini araştırınız.
4. İki fırkanın Bakara Sûresi 207. âyeti (وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي) *وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي* / *İnsanlar arasında, Allah'ın rızasını kazanmak için canını verenler vardır*) hakkındaki görüşünü mukayeseli olarak ele alıp tenkit ediniz.

5. BÖLÜM

**Uygulamalı Tefsir Tahkik Kılavuzu,
Kur'ân'dan Bazı Âyetler**

I

Mâide Sûresi 55 ve 56. Âyetler (Velâyet Âyeti)

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ
رَاكِعُونَ. وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ¹

Hedef: İki fırkanın Mâide Sûresi'nden 55 ve 56. âyetlerin (velâyet âyeti) tefsiri konusundaki görüşlerinin, söz konusu âyetlerin nüzûl sebebi hakkındaki rivâyetlerin sened ve metin incelemesi üzerinde durarak tahlil ve tahkiki, konuyla ilgili şüphelerin tenkit ve incelemesi.

Giriş

Zikredilen âyetler -Şî' Kur'an araştırmacılarının örfünde velâyet âyetleri olarak adlandırılır-, tefsirinde iki fırka arasında büyük farklar olan âyetler arasındadır.

¹ "Sizin veliniz ancak Allah, O'nun peygamberi ve namaz kılıp rükû halinde zekât (sadaka) veren müminlerdir. Kim Allah'ı, peygamberini ve (rükû halinde zekât veren) müminleri veli edinirse (Allah'ın partisidir ve bilsin ki), şüphesiz Allah'ın partisi üstün gelecektir."

İki fırkanın bu âyetler hakkındaki değişik görüşleri tarih, hadis, tefsir ve kelim alanlarında çok sayıda tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bu farklılaşmanın ortaya çıktığı aslî eksen, Şiî düşüncede imametın nassı kabul edilmesi ve Ehl-i Sünnet tarafından bunun inkârı [veya en azından tereddütle karşılanması] meselesinden kaynaklanmaktadır.

Bu âyetler ve nüzül sebepleri üzerine yapılan tartışmanın kökeni sahâbe asrına kadar gider. Ardından nisbî yayılmayla tâbiîn asrını geride bırakmıştır. Daha sonra iki fırkanın müfessirleri ve din muhakkiklerinin bu âyetlerin medlulü ve onun hakkındaki rivâyetler üzerinde yaptığı titiz araştırmalar kelim, tarih ve tefsirde muhtelif bahisleri ortaya çıkarmıştır.

Terminoloji: Veli, zekât, rükû, hizb.

Kaynakça

Temel kaynaklar: Allâme Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsiri'l-Kur'an*; Seyyid Murtaza, *eş-Şâfi*; Şeyh Tûsî, *Telhisü's-Şâfi*; Muhammed Hasan Muzaffer, *Delâilu's-Sıdk*; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*; Muhammed Rızâ el-Kummî el-Meşhedî, *Kenzü'd-dekâik*; Muhammed b. Mesud Ayyâşî, *Tefsîrül-Ayyâşî*; Haskânî, *Şevâhidu't-tenzîl*; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyan*; İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*; İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*.

Tamamlayıcı kaynaklar: İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü Âli b. Ebî Tâlib*; Harezmî, *el-Menâkıb*; Cüveynî, *Ferâidü'l-simtayn*; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyan*; Süyûtî, *Lubâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*; Vâhidî Nisâbü'rî, *Esbâbu'n-nüzûl*.

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Velâyet Âyetleri Hakkında İki Fırkanın Görüşlerindeki Temel Farklar

Bu farklılık, bu âyetlerin nüzül sebebiyle ilgili pozisyonlarına bağlıdır. Çünkü bu âyetlerin İmam Ali'nin (a.s.) imametine istidlali

hakkındaki çoğu şüphe ve tenkitler de bu rivâyetleri görmezden gelme veya onların sıhhatinden şüphe etmekten kaynaklanmaktadır. İki fırkanın bu âyetlerin nüzûlü hakkında zikrettiği rivâyetler tahlil ve tahkik edilirse bu tereddütlerin çoğu kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla bu bahiste bu hadislerin sened ve metinlerinin ele alınması büyük önem taşımaktadır. Şimdi iki fırkanın bu hadisler hakkında ne söylediğine bakalım.

Şîa açısından 55 ve 56. âyetlerin, namazdayken yüzüğünü fakire sadaka verdiği sırada İmam Ali (a.s.) hakkında nâzil olduğuna hiç tereddüt yoktur ve bunun inkârı imkânsızdır.² Bu hadise Ehl-i Sünnet kaynaklarda da sahâbe ve tâbiinden birkaç kişiden, bazen de her biri birkaç tarikle nakledilmiştir. Bu kaynakların kimisinde bu hadisenin çeşitli tarik ve senedleri 26 tarike varmaktadır.³ Bu olayı nakleden sahâbiler arasında şu isimler de vardır: İmam Ali (a.s.)⁴,

² Şîi kaynaklarda bu olay, sahâbe ve tâbiinden kalabalık bir topluluğun Allah Resûlü (s.a.a.) ve Eimme-i Athar'dan (a.s.) aktarmasına ilaveten İmam Ali, İmam Hüseyin, Ali b. el-Hüseyin, Muhammed b. Ali el-Bâkır, Ca'fer b. Muhammed el-Sâdık, Ali b. Musa er-Rızâ ve Ebû Muhammed el-Askerî'den nakledilmiştir.

Bkz: el-Meclisî, *a.g.e.*, c. 35, s. 183-206; es-Seyyid Hâşim el-Bahrânî, *el-Burhân fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 479-485; Muhammed b. Muhammed Rızâ el-Kummî el-Meşhedî, *Kenzü'd-dekâik ve bahrü'l-gerâib*, tahkik: Hüseyin Derkâhî, Tahran, hicri kameri 1411, c. 4, s. 144-154; Hüseyin er-Râzî, *a.g.e.*, s. 383-384; İbn Tâvus, *Sa'dûs-sû'ud* kitabında (s. 192) şöyle der: "Muhammed b. el-Abbas b. Ali b. Mervan'ın tefsir kitabında bu âyetin nüzûlünün İmam Ali hakkında olduğunu doksan tarikten zikrettiğini gördüm."; İbn Şehrâşûb, "Ümmetin icması, bu âyetlerin İmam Ali (a) hakkında nazil olduğu üzerindedir." dedikten sonra Şîa ve Ehl-i Sünnet'ten bu olayı zikreden onlarca kaynağı tanıtmaya koyulur. Ardından bu konuda söylenmiş şiirleri nakleder, *Menâkibü Âli b. Ebî Tâlib*, c. 3, s. 5-14.

³ el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 209-248.

⁴ Bkz: el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 226; el-Hâkim el-Nişâbüri, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadis*, s. 102; İbn Asâkir, *a.g.e.* (Muhammed Bâkır Mahmudî'nin tahkikiyle), c. 2, s. 409, sayı 915; el-Hârezmî, *a.g.e.*, s. 264; İbn Merdüye, Ahmed ve Ebu's-Şeyh, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-meşûr'dan* nakille (c. 3, s. 106) ve İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 7, s. 357.

Abdullah b. Abbâs⁵, Ebû Râfi' Medenî⁶, Ammâr b. Yâsîr⁷, Ebû Zer Gıfârî⁸, Enes b. Mâlik⁹, Câbir b. Abdullah¹⁰, Mikdâd b. el-Esved¹¹ ve Abdullah s. Sellam¹².

- ⁵ Bkz: el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 232-240 (olayı 6 tarikle İbn Abbas'tan nakletmiştir); Nasr b. İbrahim es-Semerkindî, *a.g.e.*, c. 1, s. 445; Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 3, 104, 105, Hatîb Bağdâdî'den nakille (*el-Müttefik ve'l-muhtelif*), Abdürrezak (Ebi Bekr / vefatı hicri kameri 211), Ebû's-Şeyh (el-Hünâî el-Hemedânî, Hayvân b. Hâlid olduğu söylenmiştir. Tâbiîndendir ve rical ulemasınca mevsuk bulunmuştur. Bkz: el-Mizzî, *a.g.e.*, c. 33, s. 411, terceme sayısı 7433), Abd b. Hamid (Ebû Muhammed, vefatı hicri kameri 294), İbn Merdûye (Ahmed, vefatı hicri kameri 410), İbn Cerîr Taberî (Muhammed, vefatı 310). Her biri kendi senedleriyle bu hadiseyi nakletmiştir. Yine bkz: İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 71; el-Hâzermî, *a.g.e.*, s. 264; Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbüri, *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'ân*, s. 202; Celâlüddîn es-Süyûtî, *Lubâbu'n-nukûl fi esbâbi'n-nüzûl*, s. 148; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 26 (“*روى عن ابن عباس*”, “İbn Abbas'tan rivayet edildi” ifadesiyle); Ahmed Belâzürî, *a.g.e.* (Mahmudî, Muhammed Bâkır'ın tahkikiyle), c. 1, s. 59, h. 155.
- ⁶ Bkz: et-Taberânî (vefatı hicri kameri 360), *el-Mu'cemül-kebir*, c. 1, s. 320, 321, h. 955. Yine bkz: Ondan nakille el-Heysemî, *a.g.e.*, c. 9, s. 134; el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, 241; Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 3, s. 106, İbn Merdûye ve Ebû Nuaym (Ahmed b. Abdullah, vefatı hicri kameri 430).
- ⁷ Bkz: et-Taberânî, *el-Mu'cemül-evsat*, c. 7, s. 130, h. 6228; Cüveynî, *a.g.e.*, tahkik: Muhammed Bâkır Mahmudî, Mecmeu İhyai's-Sekafeti'l-İslamiyye, Kum, hicri kameri 1415, c. 1, s. 194, h. 153; el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 223; Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 3, s. 105, İbn Merdûye'den.
- ⁸ Bkz: el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 230; es-Sa'lebî, *a.g.e.*, c. 4, s. 80, 81; Cüveynî, *a.g.e.*, tahkik: Mahmudî, c. 1, s. 191, h. 151; Sibt İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 40 (Sa'lebî nakille); Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 26 (“*روى عن أبي زر*”, “Ebu Zer'den rivayet edildi” ifadesiyle rivayet edilmiştir.)
- ⁹ Bkz: el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 225.
- ¹⁰ Bkz: *a.g.e.*; el-Vâhidî en-Nisâbüri, *el-Vasit fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, s. 201; Celâlüddîn es-Süyûtî, *Lubâbu'n-nukûl fi esbâbi'n-nüzûl*, s. 202.
- ¹¹ Bkz: el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 228.
- ¹² Bkz: Muhibbüddin Ahmed et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, s. 179.

Tâbiünden de Seleme b. Küheyl¹³, Uteybe b. Ebî Hâkim¹⁴, Süddî¹⁵, Mücâhid¹⁶ ve diğeri bu hadiseyi nakletmiştir. Onlar da bu âyetin İmam Ali (a.s.) hususunda nâzil olduğunu belirtmiştir.

Ehl-i Sünnet'in bazı kaynaklarında İmam Ebû Ca'fer Bâkır'dan (a.s.) iki rivâyet değinilmiştir. Kendisine sordular: Allah'ın **إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ** / *Allah ve Resûlü ve o'ndan önceki peygamberleri ve namaz kılp rükû halinde zekât (sadaka) veren müminlerdir.*" âyetinden muradı kimdir? İmam şöyle buyurdu:

الَّذِينَ آمَنُوا قِيلَ لَهُ بَلَّغْنَا إِنَّهَا نَزَلَتْ فِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: عَلِيٌّ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا

"Onlar müminlerdir, denildi. Bu âyetin Ali b. Ebî Tâlib hakkında nâzil olduğunu işittik." İmam buyurdu ki: "[Evet] İmam Ali de müminlerdendir."¹⁷

¹³ Bkz: İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *a.g.e.*, c. 4, s. 1162, h. 6551; İbn Asâkir, *a.g.e.*, c. 2, s. 409, sayı 916; Celâlüddin es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 3, s. 106, Ebû's-Şeyh'ten, Celâlüddin es-Süyûtî, *Lubâbu'n-nukûl fi esbâbi'n-nüzûl*, 148; Ahmed Belâzürî, *a.g.e.*, c. 2, s. 150, h. 151.

¹⁴ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 6, s. 186; İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *a.g.e.*, c. 4, s. 1162, h. 6549 ve ondan nakille: İbn Keşîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 71.

¹⁵ Bkz: et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 6, s. 186; el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 2, s. 47 ("قال ابن عباس و سدى قوله") "تعالى انما وليكم... اراد به على بن ابى طالب قال ابن عباس و سدى قوله") "تعالى انما وليكم... اراد به على بن ابى طالب قال ابن عباس و سدى قوله")

¹⁶ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 6, s. 186; Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmül-Kur'an*, tahkik: Muhammed Ali Şahin, Beyrut, hicri kameri 1415, c. 2, s. 625, şöyle der: Mücâhid, Süddî, Ebî Ca'fer, Uteybe b. Ebî Hâkim'den rivayet edilmiştir, "... إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ..." âyeti, yüzüğünü bir muhtaca tasadduk ettiği sırada Ali b. Ebî Tâlib hakkında nazil olmuştur. Sa'lebî de şöyle der: İbn Abbas, Süddî, Uteybe b. Hâkim, Sabit b. Abdullah der ki: "الَّذِينَ آمَنُوا" cümlesinden murat, mescidde rükû halindeyken yüzüğünü ona veren Ali b. Ebî Tâlib'tir. Bkz: es-Sa'lebî, *a.g.e.*, c. 4, s. 80.

¹⁷ Bkz: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 6, s. 186; Celâlüddin es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr*

Bu hadis, bu âyetin İmam Ali (a.s.) hakkında nâzil olduğu düşüncesinin o dönemde yaygın olduğunu ve İmam Bâkır'ın (a.s.) onu asla inkâr etmediğini göstermektedir. İmam her ne kadar âyette umumilik bulunduğu kail olsa da Şîa'nın düşüncesinde tahsis edilmiş tefsiri vardır ve yalnızca Masum İmamlara tatbik edilmektedir.¹⁸ İskâfî (Muhammed b. Abdullah, vefatı hicri kameri 240) velâyet âyetlerini açık biçimde İmam Ali hakkında kabul eder.¹⁹

el-Kummî en-Nisâbü'rî tefsirinde²⁰ ve İcî de *Mevâkıfta*²¹ bu âyetin nüzûlünün İmam Ali hakkında olduğunda müfessirlerin icma ettiğini belirtir. Âlûsî şöyle der:

Habercilerin çoğunluğu bu âyetin Ali kerremallahu vechehu hakkında nâzil olduğuna inanır. Hâkim Nisâbü'rî, İbn Merdûye ve diğerleri muttasıl senedle İbn Abbâs'tan [ve başkalarından] bu hadiseyi nakletmiştir.²²

Âlûsî daha sonra Hassan b. Sâbit'in bu olay hakkında söylediği meşhur şiirlerini aktarır.²³

bi'l-meşûr, c. 3, s. 106, Abd b. Hamid ve İbnü'l-Munzur'dan (Ali b. el-Munzur, vefatı 256) nakletmiştir; el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsirü'l-Begavî)*, c. 22, s. 47; el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c. 12, s. 201.

¹⁸ Bkz: Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 57, h. 1298; s. 58, h. 1302; el-Küleynî, *a.g.e.*, kitâbü'l-hücce, bâb "mâ nassa'l-Allahu azze ve celle ve Resûluhu ale'l-Eimme vahiden vahiden", c. 1, s. 288, h. 3; Seyyid Hâşim Bahrânî, *el-Burhân fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 479-480, h. 2, 3, 4; el-Meclisî, *a.g.e.*, c. 35, s. 106.

¹⁹ el-İskâfî, *a.g.e.*, s. 228.

²⁰ el-Kummî en-Nisâbü'rî, *a.g.e.*, c. 6, s. 169.

²¹ Abdurrahman İcî, *Şerhu'l-Mevâkıf fi İlmi'l-kelem*, c. 8, s. 360. Şöyle yazar: "Tefsir âlimleri buradaki kastın Ali olduğu ve ondan başkası olmadığı hakkında görüş birliğine varmıştır." Cürcânî de *Şerhu'l-Mevâkıf*ta onu teyit etmiştir. el-Cürcânî, Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Mevâkıf*, tashih: Muhammed Bedruddin el-Neistânî, İntişarâtu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, hicri kameri 1415.

²² el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 4, s. 245.

²³ el-Âlûsî, *a.g.e.*. Yine bkz: Cüveynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 190.

Süyûtî de bu hadisin bazı tariklerini *Lübâbü'n-nükûl* kitabında zikrederek şöyle yazar:

Bunlar bu hadisin birbirini destekleyen tarikleridir [ve hadisenin aslının olduğunu ispatlar].²⁴

İbn Hacer Askalânî de *el-Kâfi's-şâf fi tahrîci ehâdisi'l-Keşşâf*'ta bu hadisin bazı tariklerine işaret eder ve sadece İbn Merdûye'nin Ammâr b. Yâsîr ve Sa'lebî'nin Ebû Zer tariki üzerinde münakaşa yapar.²⁵

Tefsirinde bu hadisenin senedlerinin sağlam mı, çürük mü olduğunu tahkik eden İbn Kesîr, başta bu vakanın birkaç tarihini beyan eder ve sadece İbn Merdûye (vefatı hicri kameri 410) olarak tanınan Hâfız Ebû Bekir Ahmed b. Musa b. Merdûye'nin ve Hâfız Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın (vefatı hicri kameri 211) senedini tartışır.²⁶

2. Âyetlerin Ubâd b. Sâmî hakkında Nâzil Olduğu Görüşünü Tahkik

İbn Kesîr şöyle der:

Bu âyetlerin tümü Yahudi ittifakından beri olarak; Allah'ın, Resûlünün ve müminlerin velâyetine girdiği vakit Ubâde b. Sâmî hakkında nâzil olmuştur.²⁷

²⁴ Celâlüddin es-Süyûtî, *Lübâbü'n-nukûl fi esbâbi'n-nuzûl*, s. 148.

²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *el-Kâfi's-şâf fi tahrîci ehâdisi'l-Keşşâf* (Keşşâf tefsirinin zeyli), c. 1, s. 148.

²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 69. İbn Merdûye, Ehl-i Sünnet'in dördüncü asır ve beşinci asrın başında yaşamış ünlü âlimidir (vefatı hicri kameri 410). Şemsüddin Zehebî onun hakkında şöyle yazar: "الحافظ الموجود" "العلامة المحدث اصبهان... و كان فرسان الحديث فهماً يقطاً متناً", Ebû Abdullah Şemsüddin ez-Zehbî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ'*, c. 17, s. 308, terceme sayısı 188. Hemmâm es-San'ânî de ikinci ve üçüncü asrın büyük âlimlerinden (vefatı hicri kameri 211) kabul edilmektedir. Şemsüddin Zehebî onun hakkında şöyle der: "الحافظ الكبير عالم اليمن... الثقة الشيعي", Ebû Abdullah Şemsüddin ez-Zehbî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ'*, c. 9, s. 563, terceme sayısı 220.

²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 69.

İbn Kesîr ve başkalarının naklettiği Ubâde b. Sâmit olayı şöyledir:

Allah Resûlü (s.a.a.) Benî Kaynuka Yahudileriyle savaşırken... Benî Avf b. Hazrec ve müttefiklerinden biri olan Ubâde b. Sâmit... Allah Resûlü'nün (s.a.a.) yanına koştu ve dedi ki: “Ey Resûlullah, Allah'a ve Resûlüne [sığınıyorum] onlarla ittifaktan bezdim, Allah ve Resûlü ve müminlerin velâyetini kabul ediyorum. Kâfirlerle müttefik olmaktan ve onların velâyetini kabul etmekten yıldımd.” Bu sırada “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ /Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları veliler edinmeyin.” âyetleri nâzil oldu.²⁸

Ubâde b. Sâmit'i konu alan böyle bir öykü varsa bile bahis konusu âyetten (Mâide 55) önce olan ve onun hakkında nâzil olduğu söylenen âyetlerin nüzûlü ile İmam Ali (a.s.) tarafından yüzüğün sadaka verildiği hadise arasında hiçbir aykırılık yoktur. İbn Kesîr, Mâide Sûresi'nin 51-56. âyetlerinin hepsinin Ubâde b. Sâmit hakkında nâzil olduğu iddiası için sadece iki rivâyet zikretmiştir:

1. Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin kendi senediyle Zührî'den aktardığı nakilde şöyle denmiştir:

51-67. âyetler Ubâde b. Sâmit hakkında Yahudilerden teberrî ettiği ve Abdullah b. Übey de Yahudilerin velâyetinde kaldığı zaman nâzil olmuştur.²⁹

2. Yine Taberî'nin senediyle Ubâde b. Velid'den nakille Ubâde b. Sâmit'in torunundan şöyle nakleder:

51- 56. âyetler Ubâde b. Sâmit ve Abdullah b. Übey hakkında nâzil olmuştur.³⁰

Taberî üçüncü rivâyeti kendi senediyle Atıyye b. Sa'd'dan nakleder. Bu hadiste Atıyye, Ubâde b. Sâmit ve Abdullah b. Übey

²⁸ A.g.e., c. 2, s. 69. Yine bkz: et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân 'an te'v'ili âyi'l-Kur'an*, c. 6, s. 178, 179.

²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 69; et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân 'an te'v'ili âyi'l-Kur'an*, c. 6, s. 178.

³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 169; et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân 'an te'v'ili âyi'l-Kur'an*, c. 6, s. 178, 186.

olayını anlatırken sadece 51 ve 52. âyetlerin onun hakkında olduğunu belirtmiştir.³¹

Yine Taberî 51 ve 52. âyetler hakkında başka nüzül sebepleri de zikretmiştir. Bunların arasında, bu âyetlerin Ebî Lübâbe hakkında nâzil olduğu veya Süddî'nin kavline göre, biri Yahudilere, diğeri de Dimeşk Hıristiyanlarına katılmak isteyen iki kişi hakkında indiği rivâyeti de vardır. Taberî sonra şöyle der:

Bu âyet (51. âyet) Ubâde b. Sâmit ve Abdullah b. Übey ve onların Yahudilerle ittifakı hakkında inmiş de olabilir, Ebî Lübâbe hakkında inmiş de olabilir, biri Yahudilere, diğeri de Hıristiyanlara katılmak isteyen iki kişi hakkında inmiş de olabilir. Lakin bu üç görüşün hiçbirini hakkında hüccet getirilebilecek ve güvenilecek sahih haber elde yoktur.

Buna ilaveten esbâb-ı nüzül yazmış ulemadan hiç kimse velâyet âyetlerini (55 ve 56. âyetler) Ubâde b. Sâmit hakkında nakletmemiştir. Bilakis yalnızca 51 ve 52. âyetleri onun hakkında kabul ederler.³² Velâyet âyetleri (55 ve 56. âyetler) ile 51 ve 52. âyetler arasında dinden irtidat hakkındaki “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ رَشِيدٍ لِيُضِلَّهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ذُرِّيَّةً طَافِيَةً يَوْمَ الْحَشْرِ” (54. âyet) yer alması da bu meselenin şahididir. Çünkü Ubâde b. Sâmit'in hikâyesinin irtidat konusuyla bağı yoktur.

Sözün kısası, velâyet âyetlerinin nüzül sebebi hakkındaki rivâyetlerin Ubâde b. Sâmit hakkında olduğuna dair rivâyetler çelişkilidir ve olaya şahit olmamış tâbiünden Zührî, Süddî, Ubâde b. Velid gibi isimlerden nakledilmiştir. Ayrıca buna Kur'an'dan da bir şahit yoktur. Dolayısıyla İbn Kesîr'in çelişkili bu iki rivâyete sarılması ve 55-56. âyetlerin İmam Ali (a.s.) hakkındaki nüzül sebebine dair bizzat olaya şahit olmuş kalabalık sahâbe topluluğundan

³¹ a.g.e., c. 6, s. 177, 178.

³² Bkz: Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'an*, s. 200, 201; Celâlüddin es-Süyûtî, *Lubâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*, s. 147.

ve çok sayıda tâbiünden nakledilmiş bunca mütevatir rivâyete gözünü kapaması izah edilemez.³³

İbn Kesîr'in kendisinin bu âyetlerin İmam Ali (a.s.) hakkında nâzil olduğuna ilişkin İbn Ebî Hâtim'den zikrettiği hadisler arasında tâbiünden Seleme b. Küheyl'in, senedi üzerinde hiçbir tartışma yapılmamış hadisi de vardır. Biraz ileride İbn Teymiyye'nin görüşü tenkit edilirken bu hadis ele alınacaktır.

Hülasa genel olarak Şia ve Ehl-i Sünnet müfessirler ve muhakkiklerden hiç kimse velâyet âyetlerinin İmam Ali (a.s.) hakkındaki nüzûlünü yalancıların uydurması görmemiştir. Olayın tefsir ve telakkisinde iki fırka arasında dikkat çekici farklılıklar bulunduğu halde. Yüzüğün sadaka olarak verildiği olayı inkâr edip bu konudaki hadislerin uydurma olduğunu öne süren ilk ve tek kişi Ahmed b. Abdülhalim'dir (İbn Teymiyye adıyla tanınır, vefatı hicri kameri 728). Onun görüşü başkalarına³⁴, özellikle de Vehhâbilerin karanlığındaki kişilere³⁵ şablon oluşturmuştur.

3. İbn Teymiyye'nin Görüşünü Tahkik ve Tahlil

Bu tür konularda dizginlerinden boşanan İbn Teymiyye, Hasan b. Yusuf Mutahhar'ın (Allâme Hillî adıyla meşhurdur, vefatı hicri kameri 726) istidlaline hiddetle hücum ederek bu hadisenin rivâyet bahsini tenkitte şöyle yazar:

³³ İbn Teymiyye de hiçbir şekilde kaynaklar ve dayanaklar üzerinde durmaksızın bu konuda şöyle yazar: “Bütün asırlarda müfessirlerin tamamı, Mâide Süresi'ndeki 55 ve 56. âyetlerin Ubâde b. Sâmî hakkında indiğini kabul eder.” (*Minhâcû's-sünne*, c. 4, s. 5).

³⁴ Mesela: ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, a.g.e., c. 2, s. 105 (yukarıda Zehabî'nin cümlesi geçmişti). Ahmed Şâkir de şöyle der: “Bu, te'vili kullanıp Kur'ân'la oynayan ve Ali'ye (kerremallahu vechehu) sabit olmayan fazilet ve üstünlük nispet eden Şia'nın uydurmalarındandır.” (Ahmed Muhammed Şâkir, *Umdetü't-tefsîr ani'l-Hâfız İbn Kesîr*, Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmî, Kahire, tarihsiz, c. 2, s. 50)

³⁵ Örnek olarak bkz: el-Kaffârî, a.g.e., c. 2, s. 679.

Râfizi'nin [Hasan b. Yusuf, Allâme Hillî] bu âyetin Ali [a] hakkında indiğinde ulemanın icması olduğu sözü en büyük yalan iddialardandır. Aksine nâkillerden ehl-i ilmin icmaı, bu âyetin Ali [a] hususunda inmediği ve yüzüğünü namazda sadaka vermediği üzerindedir. Muhaddislerden ehl-i ilim de bu kıssanın yalan ve uydurma olduğuna inanır. Râfizi'nin [Allâme Hillî] Sa'lebî'ni tefsirinden naklettiği şeye gelince [Sa'lebî kendi senediyle Ebû Zer'den rivâyetinden der ki: Bu âyet, namazdayken muhtaca yüzüğünü sadaka veren İmam Ali hakkında nâzil olmuştur.] muhaddislerden ehl-i ilim, Sa'lebî'nin tefsirinde uydurma hadisler yer verdiğine inanır... Bu sebeple Sa'lebî'yi gece odun toplayan kişi (hâtib-i leyl) gibi görür. Hadis âlimi olan ve Sa'lebî'den de Vâhidî Nisâbü'rî'den de bilgili olan Begavî, Sa'lebî'nin tefsirinin muhtasarı olan kendi tefsirinde Sa'lebî'nin naklettiği bu yalan hadisleri asla zikretmemiştir... Sa'lebî dindar biri olmakla birlikte hadislerin sağlam ve çürük olanlarından haberdar değildir. Birçok yerde sünnet ve bid'atı birbirinden ayıramaz. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Bakî b. Mahled, İbn Ebî Hâtim gibi büyük âlimler ve tefsir ehli bu tür uydurma hadisleri nakletmemiştir. Keza İbn Hamîd ve Abdürrezzak da bu hadisi nakletmemiştir. Abdürrezzak'ın Şîa'ya eğilimi varsa da ve Ali'nin [a] faziletleri hakkında çokça nakletmiş olsa bile onun şamı bu yalanları aşikâren rivâyet edenlerden üstündür.

[Buna ilaveten] Râfizi'nin [Allâme Hillî] kitaplarından nakil yaptığı müfessirler ve onlardan daha bilgili olan diğer müfessirler bu icmâ nakzeden rivâyetler nakletmişlerdir. Sa'lebî'nin İbn Abbâs'tan rivâyeti bu cümledendir ve bu âyetin Ebû Bekir hakkında olduğunu zikretmiştir. Yine o ve İbn Ebî Hâtim, Abdülmelik b. Ebî Süleyman'dan şöyle rivâyet eder: Ebû Ca'fer'e [İmam Bâkir aleyhisselam] **وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يَّقِيمُونَ** "âyetini sordum. [Hazret] Buyurdu ki: "Müminler kastediliyor." Dedim ki: [İnsanlar diyor ki] bu âyet Ali [a] hakkında nâzil oldu." [Hazret] Buyurdu ki: "Ali [a] müminlerdendir." Aynı manayı Sa'lebî, Dahhâk'tan ve İbn Ebî Hâtim de Süddî'den bu âyet hakkında nakletmiştir. Keza İbn Ebî Hâtim kendi senediyle Abdullah b. Abbâs'tan şöyle zikreder: **"كل من آمن فقد تولى الله ورسوله و الذين آمنوا"**, "İman eden, Allah'ın, Resûl'ün ve müminlerin velâyetini kabul etmiş demektir."³⁶

³⁶ İbn Teymiyye, *Minhâcû's-sünne*, c. 3, s. 3, 4.

İbn Teymiyye'nin İddialarının Tenkidi

1. Allâme Hillî'nin (rh), bu âyetin İmam Ali'nin (a.s.) ihtiyaç sahibine yüzüğünü sadaka vermesi konusunda nâzil olduğuna dair icmâ iddiası temelsiz ve mesnetsiz değildir. Çünkü Nişâbüri³⁷ ve İcî'nin bu meselede icmâ bulunduğu iddiasına ilaveten, sahâbe ve tâbiinden onca rivâyet bu konudaki manevî icmâ iddiasına kâfidir.

2. Bu âyetlerin İmam Ali (a.s.) hususunda inmediğinde ehl-i ilim ve muhaddislerin icmâi bulunduğu iddiası temelsizdir. Her iki fırkanın müfessir, muhakkik ve muhaddisleri bunu nerede iddia etmiştir?

3. Yüzüğü sadaka verme olayını sadece Sa'lebî kendi senediyle Ebû Zer'den nakletmemiştir. Bilakis Hâkim Haskânî³⁸ (beşinci yüzyıl âlimlerinden), İbrahim Cüveynî³⁹ (vefatı hicri kameri 730) gibi başka âlimler de kendi senedleriyle, Fahreddin er-Râzî⁴⁰ ise "rivâyet edildi" ifadesiyle Ebû Zer'den ve diğer sahâbilerden bu olayı nakletmişlerdir.

4. Ehl-i ilim ve muhaddislerden hangisi Sa'lebî'nin tefsirinde uydurma hadislere yer verdiğini ve onun gece odun toplayan kişi (hâtib-i leyl) gibi olduğunu söylemiştir? Bu, İbn Teymiyye'nin Sa'lebî'yi itham ettiği kendi iddiasıdır ve onu hadisin sahih ve çürük olanını bilmemekle, sünnet ve bid'ati ayıramamakla suçlamaktır. Oysa -bizim görebildiğimiz kadarıyla- âlimlerin tamamı ona övgüler yağdırmaktadır. Mesela İbn Hallikân'ın (vefatı hicri kameri 681) onun hakkındaki şu sözü:

Tefsir ilminde kendi devrinin eşsiz ismiydi. Bütün tefsirlerden üstün büyük bir tefsir yazdı. Abdülgafir b. İsmail el-Fârisî *Siyâk li Târîh-i Nisâbüri* kitabında Sa'lebî'yi zikretmiş ve onu şu sözlerle övmüştür: "Doğru sözlü ve güvenilirdir."⁴¹

³⁷ el-Kummî en-Nisâbüri, a.g.e., c. 6, s. 169.

³⁸ Cüveynî, a.g.e., c. 1, s. 191, h. 151.

³⁹ A.g.e., c. 1, s. 191, h. 151.

⁴⁰ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., c. 12, s. 26.

⁴¹ İbn Hallikân, a.g.e., c. 1, s. 79, terceme sayısı 31.

Tâceddin Sübkî⁴² (vefatı hicri kameri 771), Salâhuddîn Safedî⁴³ ve Celâleddin es-Süyûtî de (vefatı hicri kameri 911) İbn Hallikân'ın ifadesini tekrarlamıştır. Süyûtî ilave eder:

Arapçada derin âlim ve güvenilir hâfızdır.⁴⁴

İbn Cezerî de onun hakkında “Meşhur fevkalade müfessir imam”, “öncü müfessir”, “meşhur usta” tabirlerini kullanmıştır.⁴⁵

5. “Sa'lebî'den daha bilgili ve tefsiri Sa'lebî'nin tefsirinin muhtasarı olan Begavî, bu yalan hadislere yer vermemiştir.” diyen İbn Teymiyye'nin iddiasının aksine, Begavî bu âyetin nüzül sebebi hakkında zikrettiği çeşitli kavillerden (Âyetin İmam Ali hakkında nâzil olduğuna ilişkin nüzül sebebiyle hiçbir şekilde çelişmeyen kavillerdir. Bunlar İbn Kesîr ve Fahreddin er-Râzî'nin görüşünün tenkidinde görülmüştü.) bahsederken şöyle yazar:

İbn Abbâs ve Süddî şöyle der: “Allah bu âyette **وَالَّذِينَ آمَنُوا** / *Müminlerdir*) Ali b. Ebî Tâlib'i murad etmiştir. Bir ihtiyaç sahibi İmam Ali'ye geldi. İmam mescidde rükû halindeyken yüzüğünü ona verdi.”⁴⁶

6. İbn Teymiyye'ye göre tefsirlerin en iyisi ve değeri en yüksek olan Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (vefatı hicri kameri 310) *Câmiu'l-beyân* tefsiri⁴⁷ beş tarikle bu âyetin nüzül sebebini nakletmektedir. Bu hadislerin tamamı İmam Ali hakkındadır. Üç hadis net biçimde (Bunlardan biri, İbn Teymiyye'nin “tefsirde âyet”

⁴² Abdülvehhâb b. Ali es-Sübkî, *Tabakatü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, tahkik: Muhammed el-Haleve, Dâru İhyâi'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, c. 4, s. 58, terceme sayısı 267.

⁴³ Halil b. Ebik es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, Dar Sadr, Beyrut, hicri kameri 1402, c. 7, s. 306, terceme sayı 3299.

⁴⁴ Celâleddin es-Süyûtî, *Tabakatü'l-müfessirîn*, s. 17.

⁴⁵ Muhammed b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, c. 1, s. 100, terceme sayısı 462.

⁴⁶ el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzil (Tefsirü'l-Begavî)*, c. 2, s. 47.

⁴⁷ İbn Teymiyye, *et-Tefsirü'l-kebir*, tahkik: el-Doktor Abdurrahman Umeyre, Beyrut, hicri kameri 1408, c. 2, s. 228.

olarak tanıttığı⁴⁸ Mücahid'dendir -tâbiinden Mücahid b. Cebr-) ve iki hadis de kesine yakın miktarda⁴⁹ bu anlamdadır. Süyûtî de Taberî'den, İbn Abbâs'tan rivâyet edilen başka bir hadis nakletmiştir. Rivâyette şöyle geçer: “Bu âyetlerin nüzûl sebebi İmam Ali (a.s.) hakkındadır.”⁵⁰ Lakin şu anda Taberî'de böyle bir hadis yoktur!!

Keza İbn Ebî Hâtim de Utbe b. Ebî Hâkim (tâbiinden, vefatı hicri kameri 147) ve Seleme b. Küheyl'den (tâbiinden, vefatı hicri kameri 121) iki senedle bu hadisi nakletmiştir.⁵¹ Öyleyse nasıl olur da İbn Teymiyye “Ehl-i Sünnet'in İbn Cerîr ve İbn Ebî Hâtim gibi büyük âlimleri bu uydurma hadisleri zikretmemiştir.” diyebilir? Aksine İbn Ebî Hâtim'in Seleme b. Küheyl senedindeki tüm kişiler Ehl-i Sünnet'in rical âlimlerinin görüşüne göre mevsuktur, sıdk sahibidir ve düzgün insanlardır.

İbn Ebî Hâtim kendi senedini şöyle zikreder:

İbn Ebî Hâtim bu senedle Seleme b. Küheyl'in şöyle dediğini nakleder: Ali [a] rükû halindeyken yüzüğünü [ihtiyaç sahibine] sadaka olarak verdi. Bunun üzerine “**إِنَّمَا وَلِيُّكُم** /Muhakkak ki sizin veliniz” âyeti nâzil oldu.

Bu senedin ricali şunlardır:

a) Ebû Saïd b. el-Eşec (vefatı hicri kameri 257): Ebû Hâtim onun hakkında şöyle der: “Güvenilir, doğru sözlü, zamanının imamıdır.” Nesâî şöyle der: “Sadûk, doğru sözlüdür.” Başkaları da ondan “Ondan daha âlimin görmedim.” cümlesiyle bahsetmiştir.⁵²

b) el-Fadl b. Dükeyn Ebû Nuaym (vefatı hicri kameri 219): Muhammed b. İsmail Buhârî'nin (*Sahîh* müellifi) meşayihindedir. Yahya b. Muin onun hakkında şöyle der: “Ebû Nuaym ve

⁴⁸ a.g.e., c. 2, s. 237.

⁴⁹ Bkz: et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 6, s. 186.

⁵⁰ Bkz: Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 3, s. 105.

⁵¹ Bkz: İbn Ebû Hâtim er-Râzî, a.g.e., c. 4, s. 1162, h. 6547 ve h. 6551.

⁵² Bkz: el-Mizzî, a.g.e., c. 15, s. 27, terceme sayısı 3303.

Affan'dan daha bilgili ve sağlamcı birisini görmedim.” Bir başkası da şöyle der: “Ebû Nuaym'dan daha doğru sözlü hadis rivâyet edini görmedim.”⁵³

c) **Musa b. Kays el-Hadramî:** Yahya b. Muin onun hakkında şöyle der: “Sika, güvenilir ve mevsuk biridir.” Ebû Hâtim de şöyle der: “İtiraz edilecek biri değildir.” Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, babasının onun hakkında şöyle dediğini nakleder: “Onun hakkında iyilikten başka bir şey bilmiyorum.”⁵⁴

d) **Tâbiünden Seleme b. Küheyl (vefatı hicri kameri 121):** Herkes onu tevsik etmiştir. Bunlardan Ebû Zer'a şöyle der: “Mevsuk, güvenilir, akıllı.” Ebû Hâtim onun hakkında şöyle der: “Sika ve sözü sağlam biridir.”⁵⁵

7. Süyûtî, *Dürrü'l-mensûr*'da Abd b. Hamîd ve Abdürrezzak'tan nakille İbn Abbâs'tan bu hadisi zikretmiştir.⁵⁶ İbn Kesîr de Abdürrezzak'tan bu hadisi nakletmiştir.⁵⁷ Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin, İbn Hamîd ve Abdürrezzak gibi isimlerin bu tür hadislerden bahsetmediğini söylemesi tamamen temelsizdir.

8. Sa'lebî'den daha bilgili olan ve âyetin İmam Ali (a.s.) hakkındaki nüzûlüne ilişkin müfessirlerin icmâmı nakzeden hadisler zikretmiş müfessir kimdir? İbn Teymiyye sadece İbn Ebî Hâtim'in adına değinmiştir. Hâlbuki görüldüğü gibi, aynı İbn Ebî Hâtim'in, âyetin nüzûl konusunun İmam Ali olduğuna dair sahih senedle rivâyet naklettiğinden habersizdir. İbn Ebî Hâtim bu rivâyeti Abdülmelik b. Ebî Süleyman'dan (vefatı hicri kameri 145), o da Ebû Ca'feru'l-Bâkır'dan (a.s.) nakletmiştir. Buna ek olarak İmam Bâkır, âyetin İmam Ali (a.s.) hakkında nâzil olduğunu hiçbir zaman inkâr etmemiştir. Bu hadis haber-i vâhiddir, terceme ve rical kitaplarında Abdülmelik İmam Bâkır'ın (a.s.) ravisi olarak⁵⁸ ve İmam Bâkır da

⁵³ a.g.e., c. 23, s. 197, terceme sayısı 4732.

⁵⁴ a.g.e., c. 29, s. 134, terceme sayısı 6293.

⁵⁵ a.g.e., c. 11, s. 313, terceme sayısı 2467.

⁵⁶ Celâlüddin es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 3, s. 105.

⁵⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 71.

⁵⁸ Bkz: el-Mizzî, a.g.e., c. 18, s. 322, terceme sayısı 3532.

onun meşayihî arasında⁵⁹ sayılmamıştır. İbn Cerîr et-Taberî ve Sa'lebî de İbn Ebî Hâtim gibi bu hadisi sadece onun aracılığıyla İmam Bâkır'dan (a.s.) nakletmiştir ve başka senedi de yoktur.

9. Taberî, İbn Ebî Hâtim ve diğerleri gibi İbn Teymiyye'ye göre tefsirin büyükleri olan isimlerden hiçbirini, İbn Abbâs'tan nakille, yüzüğü sadaka verme olayının Ebû Bekir'le ilgili olduğunu söylememiştir. İbn Teymiyye'nin Sa'lebî'ye isnat ettiği bu iddiası, yüzüğü sadaka vermeyi Ebû Bekir'le ilişkilendiren İkrime'ye uyularak nakledilmiş vâhid, maktu ve garip bir haberdir sadece.⁶⁰ İkrime de Ehl-i Sünnet'in büyüklerinin nezdinde güvenilir biri değildir. Bu nedenle Müslim b. Haccâc, kendi *Sahîh*'inde ondan, başka bir hadisin şahidi olan bir tek hadis dışında hiç rivâyet nakletmemiştir.⁶¹

10. Beyhude debelenen İbn Teymiyye, İmam Ali (a.s.) aracılığıyla yüzüğün sadaka verilmesi hakkındaki âyetin nüzül sebebine yönelik son eleştirisinde İbn Ebî Hâtim'in İbn Abbâs'tan rivâyetine tutunmaya teşebbüs eder. Orada şöyle denmiştir: “كل من آمن فقد تولى الله ورسوله و الذين آمنوا”, “İman eden kimse, Allah'ın, Resûlünün ve müminlerin velâyetini kabul etmiş demektir.” İbn Teymiyye, bu hadisin kendisinin iddiasıyla hiç alakası olmadığını farkında bile değildir.

İbn Abbâs bu hadiste -söylendiği farzedilse bile- velâyetleri kabul edilmesi gereken müminlerin kimler olduğu meselesini açıklama amacıyla değildir. Bilakis yalnızca bir noktayı beyan etmektedir ve o da şudur ki, her mümin, Allah'ın, Resûlünün ve müminlerin velâyetini kabul etmek zorundadır. Lakin bu müminlerin kimler olduğuna bu hadiste kesinlikle işaret edilmemiştir. Elbette ki İbn Abbâs, bundan önce açıklanmış birçok hadiste sarîh biçimde bu âyeti İmam Ali hakkında kabul etmektedir. Şu anlamda ki, diğerlerinin velisi olan müminler, Müminlerin Emiri İmam Ali'den (a.s.) başkası değildir.

⁵⁹ Bkz: *a.g.e.*, c. 26, s. 138, tercüme sayısı 5478.

⁶⁰ Bkz: Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 26; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 4, s. 246.

⁶¹ Bkz: Ebû Reyve, *a.g.e.*, s. 310.

Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin ve onun takipçilerinin bu konudaki tavrı yıkıcı kuru taassup, temelsiz zan ve âlimlere ithamdan başka bir şey sayılabilir mi? Bu tür sahih hadislere savaş açarsak dinden geriye ne kalır?

Allâme Tabâtabâi'nin ifadesiyle:

Eğer bu iki âyetin nüzûl sebebi hakkında gelmiş onca rivâyete gözümüzü kapar ve bunca rivâyet delilini göz ardı edersek Kur'ân tefsirinin tamamına bir bütün olarak gözümüzü kapamamız gerekir. Ne zamana kadar bunca rivâyetten tatmin olmayacağız? Âyetlerden herhangi birinin tefsiri hakkında gelmiş bir veya iki rivâyete nasıl güvenebiliriz?... İnsan eğer inada düçar ve dikkafalılığa müptela olmazsa güven sağlayacak miktarda rivâyet vardır. Onlara itiraz, harcama ve tezyif için de mahal yoktur.⁶²

4. Münakaşa ve Tereddütlerin Tahkiki ve Tenkidi

Bu konudaki rivâyetlerin tahkiki bahsini toparlarsak şu sonuca ulaşırız ki, İmam Ali'nin (a.s.) yüzüğünü namaz sırasında sadaka olarak vermesi yaşanmış bir gerçektir ve Mâide Sûresi'nin 55 ve 56. âyetleri -velâyet âyetleri- bu tarihsel olay hakkında nâzil olmuştur. şimdi sıra, bu âyetlerin İmam Ali'nin (a.s.) velâyetine (imamet ve liderlik manasında) istidlali konusundaki tartişma ve tereddütleri tahkik ve tenkit etmeye gelmiş bulunuyor. Bu münakaşalar üç ana gruba ayrılabilir:

Birinci grup: Bu grupta, hiçbir zaman araştırma alanında zikredilemeyecek ve tenkit edilemeyecek bazı muhtevasız tereddütler ve temelsiz münakaşalar vardır. İbn Teymiyye'nin bazı itirazları gibi:

Eğer namazda zekât verilmesi meşru olsaydı bu rûkûa tahsis edilmezdi. Bilakis kıyam ve kuudda zekât verilmesi daha efdal olurdu.

Ali'nin [a] bilinen vasıfları pek çöktür. Allah neden Ali'yi [a] o vasıflarla övmedi de onun yerine kimsenin bilmediği bir şeyle

⁶² Tabâtabâi, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'ân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, c. 6, s. 8.

tanıttı? Mâide Sûresi'nin 55. âyeti, rükûa emreden “وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ” وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَأَتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ, “Namazı kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte rükû edin.”⁶³ âyetiyle aynıdır.

“وَهُمْ رَاكِعُونَ / Onlar rükû halinde”deki “vav”, ya vav-ı hâliyedir ya da vav-ı atıftır. Atıf vavının geçtiği yerler çok olduğu ve bu örneklerde daha fazla tanındığından vav-ı atıf olmalıdır.

Eğer âyetin nüzûl sebebi doğruysa velâyetin rükûdayken zekât verme şartına bağlı olması gerekir ve yalnızca bu haldeyken velâyet tahakkuk edecektir.⁶⁴

İkinci grup: Bu grup münakaşalar, bu âyetlerin İmam Ali (a.s.) hakkındaki nüzûl sebebini görmezden gelmekten kaynaklanmaktadır. Daha önce geçtiği gibi bu hadisler tevatür seviyesindedir (hiç değilse icmalî tevatür) ve tahkik örfünde inkâr edilmeleri imkânsızdır. Ehl-i Sünnet'ten Kur'ân muhakkiklerinin çoğu da bu hadisleri nefy ve inkâra kalkışmamıştır. (Her ne kadar bazıların senedleri çürük olsa bile). Tek çabaları, âyetin mesajını tüm müminlere genellemek ve âyetteki velâyete dost ve yardımcı manası vermektir.

Eğer Ehl-i Sünnet bu rivâyetlerin muteber olduğuna inanıyorsa bu hadislerle bağdaşmayacak tartışmalara girişmemesi gerekir. Hâlbuki Ehl-i Sünnet'in tefsir kitaplarının çoğunda bu konuda pek çok münakaşa vardır. Bu da onların bu hadislerle ilgili tavrıyla tamamen çelişmektedir ve tutarsızdır. Mesela şu itirazlar gibi:

- Bu âyetteki zekât fıkhıta geçerli istilah manasındadır ve müs-tahap sadakaya atfedilmez.

- Âyetteki rükû, namazda eğilmeyi ifade eden özel şekil manasında değildir.

- Namazda ihtiyaç sahibine yönelmek ve ona zekât vermek, İmam Ali'nin (a.s.) kendine has namazı dikkate alınırca çelişkilidir.

⁶³ Bakara, 43.

⁶⁴ İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûli't-tefsîr*, c. 4, s. 5-7.

- Bu âyette kelimeler çoğul gelmiştir (وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ) /Muhakkak ki sizin veliniz ancak Allah, O'nun peygamberi ve namaz kılıp rükû halinde zekât (sadaka) veren müminlerdir.) ve bir tek kişiye -İmam Ali (a.s.)- tatbik edilmesi hiç değilse mecâzîdir ve karîneye muhtaçtır.

Ehl-i Sünnet bu tutarsızlığa son verme sorumluluğunu üstlenmelidir. Ya bu rivâyetleri bütünüyle göz ardı etmeli -ki buna imkân yoktur-, ya da diğer âyetlerden çok sayıda karîne ve şahitleri göz önünde bulundurarak velâyet âyetlerine, bu âyetlerin nüzûl sebebi hakkındaki hadislerle aykırı düşmeyecek biçimde anlam vermelidir. Nitekim Şîi ulema ve Ehl-i Sünnet'ten Cessâs (vefatı hicri kameri 370), el-Kiyâ et-Taberî (vefatı hicri kameri 504) ve başkaları gibi bir grup âlim (Ehl-i sünnet'in görüşlerinden birinci grubun görüşünde görülecektir) böyle yapmıştır.

İkinci grup: Şîa'nın velâyet âyetlerinin tefsirinde kendine özgü düşüncesine yönelik Ehl-i Sünnet'in tenkitleri ve yaptığı tartışmalar. Bu grup şüpheler de esas itibariyle velâyet âyetlerindeki net karînelere göz kapamaktan ve bu âyetlerin tefsirine dair Allah Resûlü (s.a.a.) ve Eimme-i Tâhirin'den (a.s.) gelen hadisleri reddetmekten -veya en azından delaletlerinde tereddüt etmekten- kaynaklanmaktadır.

Bu münakaşaların en barizleri şunlardır:

- İmam Ali'nin (a.s.) bizzat kendisinin imameti için bu âyetlere istinat etmemesi.

- 55. âyetteki “إِنَّمَا” /Ancak” kelimesinde hasrolmaması.

- 51-58. âyetlerde siyak birliği ve bütünlüğü ve bunun “veli” manasına etkisi.

- Velâyet âyetlerinde “veli” kelimesinin tahlili ve kelimenin idareci anlamına ve tasarrufta evla manasına tatbik edilemez olması.

Şîa'nın büyükleri tarih boyunca bu münakaşaların her iki grubuna da tahkike dayalı hak ettikleri cevapları vermiştir. Bunların öne çıkan en bariz örnekleri, İmâmiyye'nin en eskilerinden

İlmülhüda Seyyid Murtaza'nın (vefatı hicri kameri 436) çok kıymetli *eş-Şâfi fi'l-İmame* kitabı ve talebesi Şeyhü't-tâife Tüsi'nin (vefatı hicri kameri 460) yazdığı *Telhisü's-Şâfi* kitabı, Tabersî'nin *Mecmeu'l-Beyan*'ı, müteahhirundan Allâme Tabâtabâi'nin zirvedeki *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an* eseri, Seyyid Şerifuddin'in *el-Müracaat*'ı ve Âyetullah Cevadî'nin *Velâyet-i Alevi*'sidir.

Burada bahsin hacmine uygun olarak bu tartışmaların tahkik ve tenkidini yapacağız.

İki Fırkanın Söz Konusu Âyetlerin Tefsirinde Müşterek ve Ayrıldıkları Noktaların Teşhisi

Şii müfessirlerin bakış açısında bu âyetler nüzül sebebinin hususiyetleri ilga edilmeksizin İmam Ali'nin imametine (tenkîh-ı menat usulüyle de diğer İmamlara) delalet etmektedir. Bu âyetlerin nüzül konusu, her iki fırkanın da mütevatir hadislerine göre hiç kuşkusuz İmam Ali (a.s.) tarafından namazda rükû sırasında yüzüğün sadaka olarak verilmesidir.

Şîa velâyet âyetlerinin İmam Ali'nin (a.s.) imametine delaletini kesin görür.⁶⁵ Bazıları ise bu âyeti bu anlamda nass ve imamete en güçlü delil sayar.⁶⁶ Şîa'nın bu konudaki görüşü şu temellere dayanır:

a) “**أِنَّمَا** /*Ancak*” ehl-i lugatın ittifakıyla hasr manasını göstermek için vazedilmiştir.

⁶⁵ Seyh Müfid, *el-İfsâh fi'l-imâme*, s. 134; eş-Şerif el-Murtaza, *a.g.e.*, c. 2, s. 217-248; et-Tüsi (Şeyhu't-Tâife Tüsi, vefatı 460), *Telhisü's-Şâfi*, c. 2, s. 10; *et-Tibyân fi tefsiri'l-Kur'an*, c. 3, s. 559; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'an*, c. 2, s. 322-327; Muhammed Tüsi (Hâce Nasîrüddin Tüsi, vefatı 672), *Tecridü'l-i'tikad (Kesfü'l-murad*'la birlikte), s. 289, 290; Abdülhüseyn Şerefüddin, *a.g.e.*, s. 156-163; Yahya b. el-Hasan İbnü'l-Batrîk, *Umdetü uyûnu sıhâhu'l-ahbâr fi menâkıbi İmâmü'l-Ebrâr*, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmiyye, Kum, hicri kameri 1407, s. 119-125; Muhammed Hasan el-Muzaffer, *Delâilü's-sıdk li-nehci'l-hak*, Menşürâtü Mektebeti Basîretî, Kum, hicri kameri 1395, c. 2, s. 73-83 ve diğerleri.

⁶⁶ Mesela, et-Tüsi, *Telhisü's-Şâfi*, c. 2, s. 10 ve diğerleri.

b) Âyetteki “*وَلِيٍّ /veli*” kelimesi, imam ve halife ile eşanlamlı olan vâli ve tasarrufa evla manasına gelir. Çünkü “veli”nin diğer anlamları (yardımcı, dost gibi) bazı müminlere -bu âyetlerde beyan edilen- mahsus değildir. Tüm müminler birbirinin dostu ve yardımcısıdır. Nitekim Kur’ân şöyle buyurur: “*وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ* *أَوْلِيَاءُ بَعْضُهُمْ*”, “Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirinin dost ve yardımcısıdır.”⁶⁷ Velâyet âyetinde tasarrufa evla manasında “veli” ise tüm müminleri kapsamaz. Zira bu durumda mevlâ ve müvellâ aleyhin aynı şey olmasına yol açar. Şu halde kastedilen, mecburen bazı müminlerdir ve o bazı kimseler de, âyetin onun hakkında nâzil olduğu İmam Ali'den (a.s.) başkası değildir.

c) “*وَهُمْ رَاكِعُونَ* /Onlar rükû halindedirler” cümlesi, edebiyat erbabına göre “*يُؤْتُونَ* /verirler”in zamirinden hal mevkiinde namazda özel bir şekilde eğilme manasına gelir.⁶⁸

Şia velâyet âyetinden bu manayı çıkarırken iki yolu izlemektedir:

Bir: Velâyet âyetlerindeki kelime ve tabirlerin derûnî tahlili ve Ehl-i Beyt'ten (a.s.) rivâyetlerle ve keza sahâbe ve tâbiünden birkaç kişiden nakillerle ispatlanabilen bu âyetlere özgü nüzûl konusuna bakılması. Bu rivâyetlerin muhtevası aynı şekilde şöyle der: Velâyet âyetleri, İmam Ali (a.s.) tarafından namazda yüzüğün sadaka olarak verilmesi olayının ardından nâzil olmuştur. Bu âyetlerin üslup ve siyâkı da bir hadisenin ardından nâzil olduklarının şahididir.

Bu âyetler, “Muhakkak ki sizin veliniz Allah, Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) ve müminlerdir.” buyurur. Kullanıldığı yer itibariyle velâyetin anlamlarından çıkan sonuç şudur ki, velâyet, müdahale, tasarruf ve idareye mahsus izne vesile olan türden bir yakınlıktır. Âyet-i şerifede velâyetin, siyâka bakıldığında Allah'a, Resûl'e ve

⁶⁷ Tövbe, 71.

⁶⁸ Bkz: Mekkî b. Ebû Tâlib Kaysî, *Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 235; Abdullah b. el-Hüseyn el-Abkerî, *İmlâü mâ menne bihi'r-Rahmân*, tahkik: İbrahim Atva Avd, Menşûrâtu Mektebeti's-Sâdık, Tahran, hicri kameri 1402, c. 1, s. 219 ve diğerleri.

müminlere nispeti aynı anlamdadır. Çünkü velâyeti tekil olarak ve aynı ifadeyle hepsine nispet etmiştir. Kur'an Allah Resûlü (s.a.a.) için teşri amacıyla kıyam, dine davet, ümmeti terbiye ve onlara hükmetme velâyetini tespit ederek bunları risaletin iş ve görevleri olarak tanıtmıştır. Şöyle buyurur:

“النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ”, “Peygamber, müminlerin işlerine kendilerinden daha layıktır.”⁶⁹

Yine şöyle buyurur:

“وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ”, “Sen doğru yola yönlendiriyorsun.”⁷⁰

Başka âyetler de vardır. Daha sonra bahis konusu âyette bu velâyet vav-ı atf ile ve İmam Ali'den (a.s.) başkasına uymayan “الَّذِينَ آمَنُوا /Müminlerdir” unvanıyla Allah ve Resûlüne atfedilir. Elbette ki bu velâyet Allah için asil, Allah Resûlü ve İmam Ali (a.s.) için tâbi olarak ve Allah'ın izniyle olacaktır.

İki: Masumların izahı ve tefsiri. Şîa açısından tefsirin temelleri bahsinde görüldüğü üzere, Şîa'nın bakışında Kur'an'ın buyurduğu gibi, âyetlerin izah ve tefsiri Allah Resûlü'nün (s.a.a.) sorumluluğuna bırakılmıştır.⁷¹ (Bu, Hazret'in risaletinin unsurlarından biri sayılmaktadır). Allah Resûlü'nden (s.a.a.) sonra sıra Ehl-i Bey'te (a.s.) gelir. Onlar (daha önceki bahislerde ortaya konan deliller göre) Kur'an'ı tefsir yetkisine sahiptir. Sonra da Masumların (a.s.) metodunu izleyen âlimler gelir.

Şîi kaynaklarda (kimisi sahih senedli) bazı rivâyetler şöyle der: Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) velâyet âyetlerini tefsir etti. Gadîr-i Hum'da yapılan da bu cümledendir. Çünkü bu âyetler Gadîr-i Hum meselesiyle bağlantılıdır ve Hazret-i Resûl-i Ekrem'in (s.a.a.) Gadîr'de tebliğe memur edildiği şey, Allah'ın velâyet âyetlerinde Hazret'e indirdiği işte bu velâyeti tefsir etmesiydi. Bu rivâyetler arasında Ebû Ca'fer Küleynî'den (vefatı hicri kameri 328/329) bir

⁶⁹ Ahzâb, 6.

⁷⁰ Şura, 52.

⁷¹ Nahl, 44.

rivâyet de vardır. Bu rivâyet sahih senedle Zürâre, Fudayl b. Yesâr, Bûkeyr b. A'yan, Muhammed b. Müslim, Büreyd b. Muaviye ve Ebî'l-Cârud'dan ve hepsi de İmam Bâkır'dan (a.s.) nakledilmiştir. Hazret şöyle buyurur:

أمر الله عز وجل رسوله بولاية علي عليه السلام و انزل عليه إِنَّمَا وَكَيْكُمُ اللَّهُ
وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَفَرَضَ وَايَةَ اولى
الامر فلم يدروا ما هي فامر الله محمداً صلى الله عليه وآله أن يفسر لهم الولاية
كما فسر لهم الصلوة و الزكاة و الصوم و الحج فلما أتاه ذلك من الله ضاق
بذلك صدر رسول الله صلى الله عليه وآله و تخوف أن يرتدوا عن دينهم و
أن يكذبوه فضاق صدره و راجع ربه عز وجل فاوحى الله عز وجل اليه يَا
أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ
يَخْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ فصدع بأمر الله تعالى ذكره فقام بولاية علي عليه السلام
يوم غدیر خم... و أمر الناس أن يبلغ الشاهد الغائب⁷²

“Allah azze ve celle, Resûlüne, Ali'nin velâyetini emretti ve ona şu âyeti indirdi: ‘Sizin velîiniz, ancak Allah, Resûlü ve iman edenlerdir. Onlar ki, namazı kılarlar ve rükûda iken zekât verirler.’ (Mâide, 55) Ayrıca emir sahibinin velâyetini farz kıldı. Fakat Müslümanlar bunun ne demek olduğunu anlayamadılar. Bunun üzerine Yüce Allah, Muhammed’e (s.a.a) namazı, zekâtı, orucu ve haccı açıkladığı gibi velâyeti de onlara açıklamasını emretti. Bu emir, Allah tarafından gelince, Resûlullah’ın göğsü, bu emir karşısında daraldı. Bunu duyan bazı kimselerin dinlerinden dönmelerinden ve kendisini yalanlamalarından endişe etti. Göğsü bu endişeyle sıkıntılıyken Rabbine müracaat etti. Allah Azze ve Celle ona şu âyeti variyetti: ‘Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yerine getirmemiş olursun. Allah insanlardan seni koruyacaktır.’ (Mâide, 67) Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.a.), Allah Teâlâ’nın emrini apaçık bir şekilde duyurdu. Gadîr-i Hum gününde Ali'nin velâyetini ilan etti.

⁷² el-Küleynî, a.g.e., kitâbü'l-hücce, bâbu “ma nassa Allahu azze ve celle ve Resûlühü ale'l-Eimme (a.s.) vâhiden fe-vâhiden”, c. 1, s. 289, h. 4 ve s. 290, h. 6.

Bu amaçla insanları cemaat namazına çağırıldı ve hazır bulunanların orada bulunmayanlara bunu duyurmasını emretti.”

Aynı anlamda Ayyâşî'den (Muhammed b. Mes'ûd, vefatı hicri kameri 320) rivâyetler de vardır.⁷³

Kur'ân âyetlerinden de bu bağa (Gadîr-i Hum meselesinin velâyet âyetiyle bağı) ve Hazret'in onu tebliğ kaygısına şahitler bulunabilir. Ehl-i Sünnet'in hadislerinde de bu şahitlerin bir kısmına işaret edilmiştir. Bu cümleden olarak Taberânî (Hâfız Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, vefatı hicri kameri 360) kendi senediyle Ammâr b. Yâsîr'den bir hadis nakleder:

“Hazret-i Resûl (s.a.a.) âyetin [velâyet] nüzûlünden sonra onu okudu ve şöyle buyurdu: “من كنت مولاه فعلي مولاه اللهم وال من عاده / Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır. Allah'im, onunla dost olana dost, ona düşman olana düşman ol”⁷⁴

Ehl-i Sünnet'in kendi senediyle Zeyd b. Erkam'dan Allah Resûlü'nün (s.a.a.) Gadîr hutbesini naklettiği Hasan b. Ebî Tâhir Cävâî'nin (vefatı altıncı yüzyıl) başka bir hadisi daha vardır. Hadiste şöyle geçer:

“Ey insanlar, Ali b. Ebî Tâlib, Allah ve Resûlü'nden sonra sizin velinizdir... Allah bu konuda şöyle nâzil etmiştir: **إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ** / **مُهَاقَكَ كِي سِزِينِ وَلِينِ اَنكَ اَلَلَهْ، اُونِ پِیْغَامْبِرِي وَ مُمِينَلِرِدِرِ.**”⁷⁵

Tebliğ âyetinin tefsirinde Ehl-i Sünnet'in kaynaklarından birçok şahit ve ayrıntıyla bu konudan bahsedilmiştir.

⁷³ Ayyâşî, a.g.e., c. 2, s. 58, h. 1303, 1297, 1300. Yine aynı manada İmam Hâdî'den (a.s.), bkz: Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Tâlib et-Tabersî, a.g.e., c. 2, s. 487, h. 328.

⁷⁴ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, c. 7, s. 120, h. 4228; Cüveynî, a.g.e., c. 1, s. 194, h. 153; Celâlüddin es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 3, s. 105, İbn Merdûte'den nakille.

⁷⁵ İbn Tâvus'tan nakille, *el-Tâhsinü'l-esrâr mâ zâd min ahhâri Kitâbi'l-Yakîn*, mülhak bi-kitabi *el-Yakîn bi-ihstisâsi Mevlânâ Ali bi-İmretî'l-mü'minin*, s. 80.

Tâhir İmamların (a.s.) bazı rivâyetlerinde de âyete Allah Resûlü'nün (s.a.a.) tefsirine benzer mana verilmiştir. Ebî Abdullah es-Sâdık'tan (a.s.) nakledilen hadis gibi:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا يَعْنِي أَوْلَىٰ بِكُمْ أَيٰ أَحَقُّ بِكُمْ وَبِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ

“Muhakkak ki Sizin veliniz, ancak Allah, Resûlü ve iman edenlerdir..’ (Mâide, 55), yani size en layık olan ve sizin işlerinizi, kendinizi ve mallarınızı yönetmeye en fazla hak sahibi olanlar Allah, Resûlü ve iman edenlerdir.”⁷⁶

Ehl-i Sünnet'in velâyet âyetine ilişkin üç telakkisi vardır. Bu çeşitlilik, velâyet âyetlerinin nüzûlü konusundaki rivâyetleri kabul etmek veya nüzûl sebebinden hususiyeti ilganın nasıl mümkün olacağı sorusuna rağmen kabul etmemekten kaynaklanmaktadır.

Birinci grup: Bu grup, İmam Ali (a.s.) tarafından yüzüğün sadaka olarak verildiğini bildiren hadisleri kabul ederek, onlardan hususiyeti ilga etmeksizin velâyet âyetlerini sadece nüzûl konusundaki manaya hamlederler.

Âyetin bu şekilde tefsir edilmesinin kökeni sahâbe asrına kadar gider. Sahâbe arasında bu âyetlerin, İmam Ali (a.s.) vesilesiyle yüzüğün sadaka olarak verilmesi hadisesinde nâzil olduğunu inkâr eden kimse yoktur. Onlardan hiç kimse, nüzûl olayındaki hususiyeti ilga ederek âyetin manasını genelleştirmemiştir. Tâbiîn asrında da bu düşünce bazılarınca kabul görmüştür. İleride bu konudaki sahâbe ve tâbiînün isimleri tamıtlacaktır. Bu gruptan Cessâs (Ebû Bekir, Ahmed Razî, vefatı hicri kameri 370)⁷⁷ ve el-Kiyâ et-Taberî'nin (Ebû'l-Hasan, Ali et-Taberî el-Herrâsî, vefatı hicri kameri 504)⁷⁸ adı verilebilir.

⁷⁶ el-Küleynî, a.g.e., c. 1, s. 288, h. 3; Şeyh Sadûk, *Uyûnü ahbârî'r-Rızâ (a.s.)*, c. 1, s. 215.

⁷⁷ el-Cessâs, a.g.e., bâbü'l-ameli'l-yesir fi's-salât, c. 2, s. 558.

⁷⁸ el-Kurtubî'den nakille, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, c. 6, s. 221 (el-Kiyâ et-Taberî'nin tercemesi hakkında bkz: Ebû Abdullah Şemsüddin

Bu nazariye tenkit edilirken denebilir ki, âyetin nüzûl konusuna mahsus olduğu dikkate alınırsa velâyet nusret veya muhabbet manasına geliyor olamaz. Çünkü (görüldüğü gibi) muhabbet ve nusret manası nüzûl konusuna tahsis edilmeye aykırıdır. Bu grubun görüşünde bu sorun gündeme getirilmemiş ve ondan hiç bahsedilmemiştir.

İkinci grup: Bu grup âyetin nüzûl konusundan hususiyeti ilga ederek İmam Ali'nin (a.s.) muhtaca sadaka vermesinin umumi mana ifade ettiğine inanır. Bu grubun sözlerinde âyetlerin nüzûl sebebiyle ilgili rivâyetlerin ret ve inkâr edildiğine ilişkin yeterince açıklık yoktur. Bilakis bazen bu rivâyetler kabul edilerek âyet bu temelde tefsir edilebilmektedir.

Ehl-i Sünnet'in çoğu müfessiri bu gruba dahildir. Bunların arasında İbn Cerîr et-Taberî -bir ihtimale göre- (vefatı hicri kameri 310)⁷⁹, Vâhidî Nisâbü'rî (vefatı hicri kameri 468)⁸⁰, Begavî (vefatı hicri kameri 516)⁸¹,

ez-Zehabî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, c. 19, s. 350, terceme sayısı 207). Belki Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî en-Nisâbü'rî'yi de aynı grup içine koymak mümkün olabilir. O, âyet-i şerifeyi nüzûl sebebine tatbik etme üzerine yapılmış çeşitli tartışmaları zikrettikten ve onların bazılarına cevap verdikten sonra şöyle der: “Doğru olan bu rivayetin sahih olduğudur. Âyet, Ali'nin şânının azametine dair kuvvetli bir delaleti içermektedir. Bu tür konular hakkında tartışmaya girmek gereksiz yere sözü uzatmak demektir.” Bkz: el-Kummî en-Nisâbü'rî, *a.g.e.*, c. 6, s. 170.

⁷⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 6, s. 186. Diğer ihtimale göre Taberî birinci grupta sayılmaktadır. Çünkü ona ait “*Sizin veliniz ancak...*” sözünün açıklaması şöyledir: Ey müminler! Sizin için Allah'tan, Resûl'ünden ve Allah'ın niteliklerini verdiği müminlerden başka yardımcı yoktur.” şeklindeki ifade belirsizlik meydana getirmektedir. Başka bir yerde de şöyle der: “Ehl-i tev'il bu âyetteki kastın ne olduğu hususunda ihtilaf etmiştir; kimileri buradaki kastın Ali b. Ebî Tâlib olduğunu söylerken, kimileri ise tüm müminler olduğunu söylemiştir.” Dolayısıyla Taberî'nin bu iki gruptan hangisine girdiği tam belli değildir.

⁸⁰ el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c. 2, s. 201.

⁸¹ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 2, s. 47.

Zemahşerî (vefatı hicri kameri 528)⁸², İbn Atıyye Endelüsî (vefatı hicri kameri 541)⁸³, Fahreddin er-Râzî (vefatı hicri kameri 606)⁸⁴, Kurtubî (vefatı hicri kameri 671)⁸⁵, Nesefî (vefatı hicri kameri 710)⁸⁶, Sa'lebî (vefatı hicri kameri 875)⁸⁷, İmâdî (vefatı hicri kameri 972)⁸⁸, Âlûsî (vefatı hicri kameri 1327)⁸⁹ gibi isimler vardır.

Bu görüşün Nebevî kökeni yoktur ve sahâbeden de âyet için böyle bir mana (velâyet âyetinin genellenmesi ve nüzül olayından hususiyetin ilgası) gelmemiştir. (Gerçi İbn Teymiyye gibi bazıları İbn Abbâs'a böyle bir şeyi nispet etmiştir ama bu gerçek dışıdır ve zandan başka bir şey ifade etmez. Onun görüşlerini tenkit ettiğimiz bölüme bakılabilir.) Bu anlamın başlangıç noktası tâbiîn dönemidir. Tâbiînden kimileri, âyetin İmam Ali'ye (s.a.a.) mahsus olduğunu inkâr etmeksizin hususiyeti ilga ederek âyeti genelleştirmiş ve bu velâyeti her mümin için iddia etmiştir. Bunların arasında, görüldüğü kadarıyla Allah Resûlü'nden bir hadis ve sahâbe kavline istinat etmeksizin âyetle ilgili tefsirlerini beyan eden Süddî⁹⁰ ve Dahhâk da⁹¹ vardır.

Üçüncü grup: Bu grup, 55 ve 56. âyetlerin manasını genel kabul etmekte ve İmam Ali (a.s.) tarafından yüzüğün sadaka verilmesi olayını tefsire dahil etmemekle kalmayıp bu hadiseyi toptan inkâr etmektedir.

⁸² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 1, s. 649.

⁸³ İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. 2, s. 208, 209. İbn Atıyye el-Endelüsî'nin vefatı hakkında 542 ve 546 tarihleri de söylenmiştir. Bkz: İbn Atıyye el-Endelüsî, *a.g.e.*, c. 1, s. 26.

⁸⁴ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 12, s. 25 ve 31.

⁸⁵ el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 6, s. 221, 222.

⁸⁶ Abdullah b. Ahmed Nesefî, *Medârikü't-te'vîl*, c. 1, s. 289.

⁸⁷ Abdurrahman es-Sâlebî, *Cevâhirü'l-Hisân fî tefsîri'l-Kur'ân (Tefsîru's-Sâlebî)*, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, hicri kameri 1418, c. 2, s. 396.

⁸⁸ Muhammed İmâdî, *İrşâdü'l-'akliş-selim ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerim (Tefsîr-i Ebî's-Suûd)*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1419, c. 2, s. 289.

⁸⁹ el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 4, s. 244.

⁹⁰ Bkz: et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 6, s. 186.

⁹¹ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrû'l-Begavî)*, c. 2, s. 47.

Bu düşünce sekizinci yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu asra gelinceye kadar Ehl-i Sünnet'in müfessir ve din muhakkiklerinden hiç kimse bu olayı ve onunla ilgili rivâyetleri alenen inkâr etmemiştir. O ana dek bazı müfessirlerin sözlerinde âyet-i şerifenin bu rivâyetlere tatbikinde sorunlar görülüyor olmasına rağmen.⁹²

Bu âyetlerin nüzûl sebebi hakkındaki rivâyetleri alenen inkâr eden ilk kişi, Ahmed b. Abdülhalim'dir (İbn Teymiyye olarak bilinir, vefatı hicri kameri 758). Hasan b. Yusuf Mutahhar'ın (Allâme Hillî olarak tanınır, vefatı hicri kameri 762) görüşlerine yönelik tenkidinde bu rivâyetlere hiddetle hücum ederek şöyle der:

İmam Ali (a.s.) vesilesiyle yüzüğün sadaka verilmesi hadisesi uydurma bir efsanedir. Sıhah, müsned, cevâmi, mu'cemler ve müracaat eserlerinden muteber hiçbir kitapta böyle bir haber yer almamaktadır!⁹³ İbn Teymiyye bu iddiaya dayanarak Şîa'nın bu âyetlerle ilgili istidlal metoduna çok sayıda itiraz yöneltmiştir. Bunları cevaplarıyla birlikte önceki bölümde görmüştük.⁹⁴

İbn Teymiyye'den sonra İbn Kesîr (vefatı hicri kameri 774) bu tarza adım atmış ve bu hadisenin bir kısım sened ve rivâyetlerini tenkit ederek rivâyetlerin metinlerini tenkide el atmıştır.

Zehebî de *Mecma'u'l-beyân* tefsirini ve müellifini takdir ettikten sonra *Mecma'u'l-beyân* sahibinin bu âyetin nüzûlüyle ilgili iki fırkadan zikrettiği birçok hadise değinmiş ve merhum ve Tabersî'nin istidlal metoduna hücum etmeksizin bahsi sadece şu cümleyle bitirmiştir:

Hiç tereddütsüz bu gayret sonuçsuzdur. Tabersî'nin istidlaline eksen oluşturan [İmam] Ali [a] tarafından namazda yüzüğün sadaka olarak

⁹² Bkz: İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. 2, s. 208; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.* c. 12, s. 25, 26. Bu kuşku ve sorunların tafsilatı, Şîa'nın istidlaline yönelik münakaşalar incelenirken gelecektir.

⁹³ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, c. 4, s. 5. Keza bkz: İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûli't-tefsîr*, s. 36.

⁹⁴ *a.g.e.*, c. 4, s. 5-9.

vermesiyle ilgili hadis uydurmadır ve temelsizdir. İbn Teymiyye onu red ve iptal etmenin üstesinden gelmiştir.⁹⁵

Muhammed Şâkir de İbn Kesîr'in görüşünü teyit ederek bu konudaki rivâyetlerin senedinde zaaf olduğunu öne sürer ve bu rivâyetleri Şîa'nın uydurmalarından biri kabul eder.⁹⁶

Soru ve Araştırma

1. Ehl-i Sünnet'in meşhur görüşünü (âyetten hususiyeti ilga) inceleyip eleştirin.
2. Ehl-i Sünnet'ten adı geçen müfessirler ve Kur'ân araştırmacılarından başka beşinci yüzyılın sonuna kadar başka kimler bu âyetleri İmam Ali hakkında kabul etmektedir?
3. Kur'ân'da zekât -Kurtubî'nin iddia ettiği gibi- sadece kendine has ıstılahî anlamında mı kullanılmıştır?
4. *el-Mevzûat fi't-tefsir* kitabının müellifinin “velâyet âyetleri” hakkındaki görüşünü tenkit ve tahkik ediniz.
5. Muvaffak b. Ahmed Hârezmî'nin (Hatîb Hârezmî) velâyet âyetlerinin nüzûl sebebi etrafında *el-Menâkıb* kitabında geçen senedlerin sıhhat ve çürüklüğünü tahkik ediniz.
6. İbn Şehrâşûb'un *Menâkıbü Âli Ebî Tâlib* kitabındaki kaynaklar hakkında velâyet âyetlerinin nüzûlü etrafında araştırma yapınız.
7. Bazı kaynaklarda -Allâme Eminî'nin *el-Gadırî* (c. 3, s. 157-159) gibi- Ebû'l-Hasan Rezîn'in (vefatı hicri kameri 535) *el-Cem' beyne's-Sihâhi's-Sünne* ve İbnü'l-Esîr'in (vefatı hicri kameri 606) *Câmiu'l-usûl* kitabından nakille Nesâî'ye (Ahmed b. Şuayb el-Nesâî, vefatı hicri kameri 305), bu olayı ve onun ardından da velâyet âyetlerinin nüzûlünü kendi *Sünen*'inde zikrettiği nispet edilmektedir. Bu konunun sahih olup olmadığını araştırın.
8. Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*'da bu olay etrafındaki senedlerinin muteber olup olmadığını araştırın.

⁹⁵ ed-Doktor Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. 2, s. 105.

⁹⁶ Ahmed Muhammed Şâkir, *a.g.e.*, c. 2, s. 50.

II

Nisa Sûresi 59. Âyet (Ülû'l-emr Âyeti)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا¹

Hedef: Nisa Sûresi'nin 59. âyetinin (ülû'l-emr âyeti) tefsiri konusunda iki fırkanın görüşünün rivâyetlerin incelemesiyle tahlil ve tahkiki ve şüphelerin tenkidi.

Giriş

Bu âyet-i şerife, tefsiri iki fırka arasında büyük farklılık arz eden âyetler cümlesindedir. Her ne kadar “ülû'l-emr” tabiri gâyet net ise de iki fırkanın tefsirindeki farklılığın aslı eksenini, ülû'l-emrin kim olduğunu belirleme (misdak) konusundadır. Şîa'nın görüşünde

¹ Nisa 59: “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de (itaat edin). Allah'a ve ahiret gününe iman etmişseniz, bir şey hakkında çekiştiğiniz takdirde onu Allah'a ve Peygamber'e döndürün. Bu, hayırlı ve netice itibarıyla en güzeldir.”

ülül-emr yalnızca belirli kişiler olan Eimme-i Tâhirin'e (a.s.) atfedilmiştir. (Bu âyet de Ehl-i Beyt'in velâyetinin nas ve nasbı hakkında Şîa'nın delillerinden biri sayılmaktadır.) Lakin Ehl-i Sünnet ulemanın görüşünde bu tabir belli kişilere tahsis edilmemiştir ve çok sayıda kesimleri kapsamaktadır.

Terminoloji: Ülü'l-emr, te'vil (ahsen-i te'vil)

Kaynakça

Temel kaynaklar: Allâme Tabâtabâi, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*; Şeyh Tûsî, *et-Tibyân fi tefsiri'l-Kur'an*; Muhammed Rızâ el-Kummî el-Meşhedî, *Kenzü'd-dekâik*; Şeyh Ebû Ca'fer Küleynî, *el-Kâfi*; *Nehcü'l-belâga*, Muhammed b. Mesud Ayyâşî, *Tefsirü'l-Ayyâşî*; Hamûî, *Ferâidü'l-simtayn*; Zemahşerî, *el-Keşşâf*; Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*; İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'azîm*; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*.

Tamamlayıcı kaynaklar: İbn Ukde, *Kitâbü'l-velâye*; Şeyh Ebû Ca'fer Sadûk, *Kemâlü'd-din*; Şeyh Tûsî, *Uyûnu'l-ahbâr*; ilelu's-Şerâyi"; Furat Kûfî, *Tefsir-i Furat Kûfî*; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*; Haskânî, *Şevâhidü't-tenzil*.

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Bu âyette Resûl'e itaat, toplumun idaresinde icraî, siyasî ve sosyal işlerle ilgilidir. Bu yüzden, vahiy yoluyla inmiş öğretilerle amel etmek olan Allah'a itaat farklı bir şeydir. Bu âyette Allah Resûlü'ne itaate atfedilen ülü'l-emre itaat icra, siyaset ve hükümet konularında birinci derecede itaat demektir. Şimdi bu konularda mutlak biçimde tâbi olunacak seviyede yetkili kişinin kim olduğuna bakmak gerekir. Şîa der ki, nasbedilmiş ve masum olan, vahyin öğretilerine herkesten fazla vukufiyeti bulunan kişinin böyle bir yetkisi vardır. Mesela İsrailoğullarından bir peygamber tarafından nasbedilmiş, savaşa komuta ve icra makamında

sudan içmeyi meneden Tâlût gibi. Şöyle buyurmuştu: “فَمَنْ شَرِبَ” “Kim ondan içerse, artık o benden değildir ve kim de -eliyle bir avuç alanlar hariç onu tatmazsa bendendir.”² Su mubah olmasına rağmen Tâlût'un ülü'l-emr olduğu şartlarda onun hükmüyle haram edilebilmektedir. Buna ilaveten Tâlût bu hükmü Allah tarafından kabul edip şöyle der: “إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ”, “Doğrusu, Allah sizi bir ırmakla imtihan edecektir.”³ Bu nedenle Tâlût'a itaat Allah'a itaat olacaktır. Eğer Tâlût'a itaat mutlak biçimde vacip olmasaydı ve Allah'a masiyette bulunmama şartına bağlı olsaydı burada sudan içilmesi men edilemezdi. Söz konusu âyette de ülü'l-emre itaat Allah'a itaate rücû etmeli ve ülü'l-emre itaata atf korunmalıdır. Şu halde bu âyette bahsin aslî ekseninin, Allah'ın, toplum idaresi ve icraî işlerde ülü'l-emre itaati emretmesi olduğu sonucu çıkmaktadır. Âyetin atıfla bahsettiği bu itaatin ilişkilendirilmesi bâki midir, yoksa belli kayıtlarla sınırlandırılmış mıdır?

2. Şîa açısından tereddüde ve inkâra yer yoktur ki Nisa Sûresi 59. âyette geçen “ülü'l-emr”den murat, Allah Resûlü'nün İtreti'nden Masum İmamlardır. Şîa'nın bu konudaki nazariyesinin esası, ülü'l-emre itaatin Allah Resûlü'ne itaatin aynısı olduğu hususunda âyetin zâhirine dayanmaktadır. Çünkü her ikisi de mutlak biçimde ve hiçbir kayıt olmaksızın “أَطِيعُوا / İtaat edin” ifadesiyle gelmiştir. Şîa'nın bakışına göre “ülü'l-emr”e itaat; dinî merci olmaya, dinin tefsirine ve ahkâmın ayrıntılarını beyan etmeye münhasır değildir. Bilakis hâkimiyetin tüm hallerini, bu cümleden olarak da siyasî, sosyal ve yargısal egemenliği kapsamaktadır.

3. Bahsi geçen âyeti tefsir ederken Kur'an'ın bu konudaki diğer âyetleri görmezden gelinemez. Ehl-i Beyt'in bu âyetin tefsiri etrafında gelmiş hadislerinde de diğer âyetlere esaslı teveccüh vardır.

² Bakara, 249.

³ Bakara, 249.

4. Şîa'nın ülü'l-emrin tefsiri hakkındaki hadisleri mütevatirdir veya hiç değilse aralarında çelişki bulunmayan mütezafir hadislerdir.⁴ Bu hadisler çeşitli mesajlar taşır ama hepsi de ülü'l-emri izahta ortaktır. Bu hadislerde “ülü'l-emr”, Kur'ân'ın diğer âyetleriyle ve çok sayıda hadisle bağ kurularak çeşitli açılardan tavsif edilmiştir.

5. Ehl-i Sünnet'in rivâyetlerine göre âyet-i şerifedeki ülü'l-emrin örneğini yalnızca Allah Resûlü (s.a.a.) tarafından tayin edilmiş olanlar kabul edersek (onlar da Allah Resûlü zamanında ordu-nun komutanı olarak görevlendirilenlerdir) bu durumda Şîa'nın, ülü'l-emrin tayininde nas bulunduğu görüşünü teyit etmiş oluruz. Çünkü Şîa, ülü'l-emrin, Allah'ın emriyle Allah Resûlü (s.a.a.) tarafından Masum İmamlar olarak nasla tayin ve nasbedilen kişilere münhasır olduğunu söylemektedir.

6. Ehl-i Sünnet'in tamamı (Fahredden er-Râzî hariç) bu âyette geçen ülü'l-emre itaati Allah'a itaat ve masiyeti emretmeme şartına bağlamıştır. Bu nedenle Şîa'nın görüşünün aksine ülü'l-emri masumlardan belli kişilere uygulamamıştır.

7. Ehl-i Sünnet'in kitaplarında, bu âyette geçen ülü'l-emre itaat hususunun birtakım şart ve kayıtlarla mukayyet edilip şarta bağlandığına dair Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a.) hiçbir hadis göze çarpmamaktadır. Hatta sahâbe veya tâbiünden de iki rivâyet grubunu (ülü'l-emrin manası ve onlara itaat hakkındaki rivâyetler ile mahlûka itaatte Hâlik'e masiyette bulunmama şartı koşan hadisler) birbirine bağlamaya vasıta olabilecek böyle bir hadis nakledilmemiştir. Ehl-i Sünnet'in bu âyetin nüzûl sebebi hakkında naklettiği hadislerden böyle bir kayıt ve şartın istinbat edilebiliyor olması hariç. Bu durum biraz ileride incelenecektir.

8. Sadece Fahreddin er-Râzî ülü'l-emri “ehl-i hal ve akd” kabul eder ve ülü'l-emre itaatin mutlaklığını vurgular. Bunu da ehl-i hal ve akdin ismetine alamet sayar. Fahreddin er-Râzî'nin görüşü, barındırdığı pek çok soruna ilaveten çelişkilerle de yüz yüzedir.

⁴ Mütezafir hadis: Mütevatir seviyesinde olmasa da birden fazla ravisi bulunan sahih hadis. (Çev.)

9. Ehl-i Sünnet müfessirlerin ülü'l-emr hakkındaki görüşleri muhtelifdir ve dört ana gruba ayrılır: Birincisi, ülü'l-emr yalnızca hak üzere olan idarecilerdir. İkincisi, emirler ve âlimleri kapsar. Üçüncüsü, şer'î velâyete sahip herkes ülü'l-emr sayılır. Dördüncüsü, ülü'l-emr ehl-i hal ve akd heyetidir.

10. Ehl-i Sünnet'in ülü'l-emr hakkındaki rivâyetleri altı ana gruba ayrılır. Bunlardan sadece bir grubu âyetler, rivâyetler, şahitler ve karınalarla teyit etmek mümkündür.

Âyetin Tefsirinde İki Fırkanın Müşterek ve Ayrıldıkları Noktaların Teşhisi

Şîi ulemanın bakışında ülü'l-emrden murat, bahis konusu âyetin derûnî karin ve şahitlerine, Kur'ân'ın diğer âyetlerine, Allah Resûlü (s.a.a.) ve İmamlardan (a.s.) ulaşmış tefsire göre sadece Masum İmamlardır. Bu âyette onlara itaat, Allah'a ve Resûlüne itaat ile aynı hizada zikredilmiştir. Şîa bu noktayı ispatlamak için iki yolu kullanır:

1. Âyetin Kur'ân'a dayalı iç tahlili: Bu âyette Allah'a ve Resûl'e itaat vacip sayılmıştır. Allah'a itaat Kur'ân'ın öğretileriyle amel ve Resûl'e (s.a.a.) itaat de vahyi tebliğ, ahkâmın cüziyatını beyan, âyetleri tefsir, topluma liderlik ve hâkimiyet, insanlar arasında hakemlikte itaattir. Peygamber (s.a.a.) şu anda hayatta bulunmadığından onun sünnetiyle ameldir. O da sıhhati kesinleşmiş olan sünnettir. Allah bu âyette kendine itaati "أَطِيعُوا" ifadesiyle ve ondan sonra ülü'l-emre itaati Resûl'e itaate atfederek sadece bir "أَطِيعُوا" (itaat edin) tabiriyle ve tekrar etmeksizin zikretmiştir. Bu yüzden Kur'ân'ın Resûl'e itaat için saydığı şartlar ve alametler ülü'l-emre itaat için de söz konusudur. Kur'ân'da Allah Resûlü'ne itaati incelediğimizde şu noktalarla karşılaşırız:

a) Allah'ın peygamberine itaat Allah'a itaat demektir:

"مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ", "Peygambere itaat eden Allah'a itaat etmiştir."⁵

⁵ Nisa, 80.

b) Peygamberlerin risaletinin hedeflerinden biri de onlara itaattir. Kur'an şöyle buyurur:

“وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رُسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ” , “Biz elçilerden hiç kimseyi ancak Allah'ın izniyle kendisine itaat edilmesinden başka bir şeyle göndermedik.”⁶

c) Resûle itaat, diğer itaatlerin aksine mutlak ve hiçbir kaydı ve şartı yoktur. Kur'an, Resûl'e itaatten söz ettiği her yerde onu mutlak biçimde beyan etmiştir. Hatta Kur'an, Allah'ın peygamberine kalbin eşlik etmediği zâhirî itaati yeterli görmez. Bilakis peygamberin hükmü karşısında kalpten teslimiyeti imanın şartı sayar ve şöyle buyurur:

“فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِيهَا” , “Hayır, öyle değil; Rabbine andolsun, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem kılıp sonra senin verdiğin hükme, içlerinde hiç bir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça, iman etmiş olmazlar.”⁷

Kur'an, Allah ve Resûl'ün itaatın karşısında diğer itaatleri şarta bağlamıştır. Örnek olarak Kur'an'da anne ve babaya itaatte, tevhide davet ve şirke teşvik etmeme şartı koşulmuştur.⁸

Hülasa Kur'an-ı Kerim müminleri sorgusuz sualsiz Allah ve Resûl'üne itaat etmeye çağırır. Bu itaate teslim olmalarını imanın alameti sayar.⁹ Müminleri bu itaate sırt çevirmekten sakındırır¹⁰ ve bu itaate çok sayıda sonuç müjdelere. Mesela “güzel bir ödül”¹¹, “cennete girme”¹², “büyük kurtuluş”¹³, “Allah'ın rahmetinden

⁶ Nisa, 64.

⁷ Nisa, 65.

⁸ Ankebut, 8.

⁹ Nur, 51.

¹⁰ Enfal, 20; Muhammed, 33.

¹¹ Fetih, 16.

¹² Nisa, 13.

¹³ Ahzâb, 71.

*inkâr etmekle emrolunmuşlardır. Şüphesiz şeytan onları derin bir sapıklıkla saptırmak ister.”*¹⁵

Kur’ân’ın “فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ”, “anlaşmazlığa düşerseniz” buyurmaktadır. Buradaki anlaşmazlık (niza), sorma ve sorgulama seviyesinin ötesine geçmiş olan çekişmedir ve müminlerin ülü’l-emr ile anlaşmazlığı değil, toplumun bireyleri arasındadır. Çünkü ülü’l-emre itaat vaciptir ve anlaşmazlığa yer yoktur. Bu anlaşmazlık aynı zamanda ülü’l-emrin kendisi arasında da söz konusu değildir. Çünkü onlara itaatin farz olmasıyla bağdaşmaz ve anlaşmazlığın iki tarafından biri bâtil olacaktır.¹⁶

Kur’ân anlaşmazlıkların çözülmesi amacıyla müminleri başkalarına müracaat etmesini engelleyerek kök kurutan¹⁷ anlaşmazlık müşkülünü Allah’ın kitabına ve Resûl’üne müracaatla bertaraf etmelerini, tağuta tâbi olmaya yol açacak ve nifaka sürükleyecek başkasına başvurmamalarını emretmektedir.

Bu sebeple işlerin idaresinde ve anlaşmazlıkların halledilmesinde, Allah’ın Kitabı’nı ve Resûlünün sünnetini başkalarından çok daha iyi bilmekle kalmayan, bilakis Kur’ân’ın öğretileri ve sünnete ilişkin anlayışları da masumane olup vehme bulaşmamış ve hataya düşmeyen kimseler olmalıdır. Bu sayede onlara uymak Allah’a ve Resûl’üne uymanın aynısı olacak ve hakka ulaştıracaktır. Kur’ân şöyle buyurmuştur:

“أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ مَنْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يُهْدَىٰ فَمَا لَكُمْ
دَوْرًا تَحْكُمُونَ”, “*Hakka ulaştıran mı uyulmaya daha hak sahibidir, yoksa doğru yola ulaştırılmadıkça kendisi hidâyete ulaşamayan mı? Ne oluyor size [her ikisini de eşit sanıyorsunuz]? Nasıl hükmediyorsunuz?*”¹⁸

¹⁵ Nisa, 59-60.

¹⁶ Bkz: Küleyni, a.g.e., c. 1, s. 276, h. 1; Ayyâşî, a.g.e., c. 1, s. 404, h. 154; s. 414, h. 179.

¹⁷ Âyet-i şerifede geçtiği gibi: “وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ”, “Birbirinizle çekişmeyin, yoksa çözülür ve caydırıcılığınızı kaybedersiniz.” (Enfal, 46)

¹⁸ Yunus, 35. Bu âyet, asla sapmayan ve hakka yönlendiren kimseler ile saptıktan sonra hidayet edilmiş kimseler arasında karşılaştırma yapmaktadır.

Bu tür bir tâbi olma, zikredilen vasıflarla birlikte sadece Allah Resûlü'nün İtret'inden masumlara münhasırdır. Onlar, Sekaleyn hadisinde¹⁹ Allah'ın Kitabı'yla aynı hizaya konulan ve başkalarından önce Allah tarafından vasıtasız hidayet edilen kimselerdir.

Müminlerin Emiri İmam Ali de (a.s.), onun hükmünü inkâr eden Hâricilere muamelesi hakkında şöyle buyurur:

“Kişileri hakem yapmadık. Kur'an'ı hakem yaptık. Bu Kur'an, iki cilt arasında yazılmış bir hattır. Konuşmaz. Ona mecburen bir sözcü lazımdır ve onu insanlar konuşturur. Şam ahalisi bizi Kur'an'ı aramızda hakem yapmaya çağırdığında Allah'ın kitabına sırt çevirenlerden olmadık ve kabul ettik. Sübhan olan Allah şöyle buyurur: **فَإِنْ لَازَمْتُمُوهُ فَسَوْفَ يَأْتِيَكُمُ الْيَوْمَ آيَاتُهُ فَتَكُونُ كَذَابًا مُّذْتَبَرًا**, 'Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Resûlüne rücû ettirin.' Allah'a rücû, onun kitabına göre hükmetmemizdir. Resûle rücû ise onun sünnetini alıp tâbi olmamızdır.

İmam sonra şöyle buyurur:

فاذا حُكِمَ بِالصِّدْقِ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَنَحْنُ أَحَقُّ النَّاسِ بِهِ وَإِنْ حُكِمَ بِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَنَحْنُ أَوْلَاهُمْ

“Allah'ın Kitabı'yla doğrulukla hükmedilecekse biz Ehl-i Beyt buna diğer insanlardan daha layığız. Resûlullah'ın sünnetiyle hükmedilecekse buna da biz Ehl-i Beyt, insanların en layık olanından daha ehiliz.”²⁰

Hâsılı Şiî düşüncede ülû'l-emrin dinî merci oluşu, onların siyasi hâkimiyetinden ayrılamaz. Onlar hem dinin öğretilerini tefsir ve şerh boyutunda, hem de siyasi ve yargısal boyutta ve ihtilafları gidermede masum olmalıdır. Ancak bu şekilde sîret ve sünnetleri Allah'ın kitabı ve Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) sünnetine

Yoksa hidayet edilen kimseler ile sapıklıkta olanlar arasında değil.

¹⁹ Bu hadisin sened ve delaleti hakkında bkz: “Ehl-i Beyt'in sünnetinin tefsirde hüccet olması” bahsi.

²⁰ *Nehcü'l-belâga*, hutbe: 125. Yine bkz: Muhammed b. Muhammed b. Numan Şeyh Müfid, *el-İrşad fî ma'rifeti huceci'l-ibâd*, Mü'temerü'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, Kum, hicri kameri 1413, s. 144.

uygun gerçekleşebilir, onlara itaat mutlak biçimde kabule şayan olur ve toplumu gerçek hedefine götürebilirler. Bu masumlar, pek çok rivâyette adları veya vasıflarıyla tanıtılmış Allah Resûlü'nün (s.a.a.) Ehl-i Beyt'inden başkası değildir.

2. Hadislere istinat: Şîa'nın düşüncesinde "ülü'l-emr"i tefsirin ikinci yolu hadislere istinatır. Şîa açısından bu âyette geçen "ülü'l-emr" Allah Resûlü tarafından tefsir edilmiş ve Hazret, vahyi açıklayan ve öğreten merci unvanıyla bu ifadeyi de izah etmiştir. Çünkü bu âyet, sahâbenin Araplığı veya Kur'an'ın nüzülüne şahit olması nedeniyle Allah Resûlü'nün (s.a.a.) tefsirine muhtaç olmadığı söylenemeyecek konulardandır.

Ebü Ca'fer Küleynî (vefatı hicri kameri 328) sahih senedle Zürâre, Fudayl b. Yesâr, Bükeyr b. A'yan, Muhammed b. Müslim, Büreyd b. Muaviye ve İbnü'l-Cârüd'un İmam Bâkır'dan (a.s.) rivâyetini nakletmiştir:

أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ رَسُولَهُ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ وَ أَنْزَلَ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ وَ فَرَضَ وَلَايَةَ أَوْلِيَاءِ الْأَمْرِ فَلَمْ يَذَرُوا مَا هِيَ فَأَمَرَ اللَّهُ مُحَمَّدًا ص أَنْ يُفَسِّرَ لَهُمُ الْوَلَايَةَ كَمَا فَسَّرَ لَهُمُ الصَّلَاةَ وَ الزَّكَاةَ وَ الصَّوْمَ وَ الْحَجَّ فَلَمَّا آتَاهُ ذَلِكَ مِنْ اللَّهِ ضَاقَ بِذَلِكَ صَدْرُ رَسُولِ اللَّهِ ص وَ تَحَوَّفَ أَنْ يَزْتَدُوا عَنْ دِينِهِمْ وَ أَنْ يُكَذِّبُوهُ فَضَاقَ صَدْرُهُ وَ رَاجَعَ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ فَصَدَعَ بِأَمْرِ اللَّهِ تَعَالَى ذِكْرَهُ فَقَامَ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ ع يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍ فَنَادَى الصَّلَاةَ جَامِعَةً وَ أَمَرَ النَّاسَ أَنْ يُبَلِّغَ الشَّاهِدَ الْغَائِبَ

"Allah azze ve celle, Resûlüne, Ali'nin velâyetini emretti ve ona şu âyeti indirdi: 'Sizin veliniz, ancak Allah, Resûlü ve iman edenlerdir. Onlar ki, namazı kılarlar ve rükûda iken zekât verirler.' (Mâide, 55) Ayrıca emir sahibinin velâyetini farz kıldı. Fakat Müslümanlar bunun ne demek olduğunu anlayamadılar. Bunun üzerine Yüce Allah, Muhammed'e (s.a.a) namazı, zekâtı, orucu ve hacı açıkladığı

gibi velâyeti de onlara açıklamasını emretti. Bu emir, Allah tarafından gelince, Resûlullah'ın göğsü, bu emir karşısında daraldı. Bunu duyan bazı kimselerin dinlerinden dönmelerinden ve kendisini yalanlamalarından endişe etti. Göğsü bu endişeyle sıkıntılıyken Rabbine müracaat etti. Allah Azze ve Celle ona şu âyeti varyetti: 'Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yerine getirmemiş olursun. Allah insanlardan seni koruyacaktır.' (Mâide, 67) Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.a.), Allah Teâlâ'nın emrini apaçık bir şekilde duyurdu. Gadîr-i Hum gününde Ali'nin velâyetini ilan etti. Bu amaçla insanları cemaat namazına çağırды ve hazır bulunanların orada bulunmayanlara bunu duyurmasını emretti."²¹

Şîa'nın ülü'l-emr hakkındaki hadisleri mütevatirdir (icmalî tevatürle) ve bazıları da sahih senedlidir. Bu hadislerin mesajı Kur'ân âyetlerinin delaletiyle aynı istikamettedir. Bu nedenle bu hadisler makbul telakki edilmiştir.

Şîa'nın bu âyet hakkındaki hadisleri muhtelif olmakla birlikte aralarında hiçbir çelişki yoktur. Bu hadisler temel mesajlar ve kıymetli noktalar taşıyor olmasının yanı sıra bahsin çerçevesini Kur'ân'ın diğer âyetleri ve nebevî hadislerle ilişkilendirmektedir. Bu hadislerde işaret edilen noktalar arasında şunlar sayılabilir:

1. Ülü'l-emr sadece Peygamber'in Ehl-i Beyt'inden Masum İmamlardır. *Kâfi* kitabı ve *Ayyâşî Tefsiri*'nde İmam Bâkır'dan (a.s.) ülü'l-emrin tefsiri hakkında şöyle nakledilir:

إيانا عنى خاصة أمر جميع المؤمنين إلى يوم القيامة بطاعتنا²²

²¹ el-Küleynî, *a.g.e.*, kitâbü'l-hücce, bâbu "ma nassa Allahu azze ve celle ve Resûlühü ale'l-Eimme (a.s.) vâhiden fe-vâhiden", c. 1, s. 289, h. 4, s. 290, h. 6. Yine bkz: İbn Ukde, *a.g.e.*, s. 198, h. 31. Aynı içerikte bkz: Cüveynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 314, h. 250, bâb 58.

²² El-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 276, h. 1; Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 1, s. 403, h. 154; s. 408, h. 169; Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Tâlib et-Tabersî, *a.g.e.*, c. 2, s. 370. Aynı içerikte İmam Ali'den (a.s.) bkz: İbrahim Sakafî (vefatı hicri kameri 283), *el-Gârât*, c. 1, s. 196.

“Burada kastedilen özellikle biziz, bütün müminlere, kıyamet gününe kadar bize itaat etmelerini emretmiştir.”

Şîi kaynaklarda hiçbir rivâyet ülü'l-emrin bu manasıyla çelişip çatmaz. Ülü'l-emr, Allah Resülü'nden (s.a.a.) ve Eimme-i Tâhirin'den (a.s.) çok sayıda rivâyette bazen ad vererek, bazen de genel hatlarıyla vasıflarıyla tanıtılmıştır. Şeyh Sadûk (r.h.) kendi senediyle Câbir b. Abdullah el-Ensâri'den şöyle aktarır:

(لَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ عَلَيَّ نَبِيَّهِ (ص) : يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأَطِيعُوا أَوْلِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ عَرَفْنَا اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَمَنْ أَوْلِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ؟ أَلَّذِينَ قَرَنَ اللَّهُ طَاعَتَهُمْ بِطَاعَتِكَ؟

فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : « خَلْفَايَ وَ أُمَّةُ الْمُسْلِمِينَ بَعْدِي أَوْلَهُمْ عَلَيَّ بِنِ أَبِي طَالِبٍ ثُمَّ الْحَسَنُ ثُمَّ الْحُسَيْنُ ثُمَّ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ ثُمَّ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الْمَعْرُوفِ بِالطُّورَةِ بِالْبَاقِرِ وَ سَدْرِكِرِهْ يَا جَابِرُ فَإِذَا لَقَيْتَهُ فَاقْرَأْهُ مِنِّي السَّلَامُ ثُمَّ الصَّادِقُ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ ثُمَّ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ ثُمَّ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى ثُمَّ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ ثُمَّ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ثُمَّ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ ثُمَّ سَمِّيَّ وَ كَتَبِي حِجَّةَ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ وَ بَقِيَّتِهِ فِي عِبَادِهِ إِبْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ذَلِكَ الَّذِي يَفْتَحُ اللَّهُ تَعَالَى ذِكْرَهُ عَلَيَّ يَدُهُ مُشَارِقُ الْأَرْضِ وَ مَغَارِبُهَا ذَاكَ الَّذِي يَغِيبُ عَنْ شِيعَتِهِ وَ أَوْلِيَائِهِ غَيْبَةً لَا يَثْبُتُ فِيهَا عَلِيُّ الْقَوْلِ بِإِمَامَتِهِ مِنْ أَمْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ .»

قال جابر : فقلتُ يا رسول الله فهل لشيعة الإنتفاع به في غيبته ؟

فقال عليه السَّلَامُ : « إِي وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيًّا إِنَّهُمْ لَيْسَتْضِيئُونَ بِنُورِهِ وَ يَنْتَفِعُونَ بِوَلَايَتِهِ فِي غَيْبَتِهِ كَانْتَفَاعَ النَّاسِ بِالشَّمْسِ إِنْ سَتَرَهَا السَّحَابُ ، يَا جَابِرُ هَذَا مِنْ مَكْنُونِ سِرِّ اللَّهِ وَ مَخْزُونِ عِلْمِ اللَّهِ فَاعْتَمِدْهُ إِلَّا عَنْ أَهْلِهِ .»

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.” (Nisa, 59) âyeti inince Hz. Resûlullah'a (s.a.a.) “Ey Allah'ın Resülü, Allah ve nebisi tamam

da seninle beraber itaati vacip olan emir sahipleri kimlerdir?” diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.a.) şöyle dedi: “Ey Câbir, bunlar halifelerim ve benden sonra müminlerin imamları olanlardır. Bunların ilki Ali'dir. Sonra Hasan, sonra Hüseyin, sonra Ali b. Hüseyin, sonra Tevrat'ta Bâkır (ilmi yaran) diye tanınan Muhammed b. Ali gelir. Ey Câbir, sen onu idrak edeceksin. Onunla karşılaştığında benim selamımı kendisine ilet. Sonra Sâdık lakaplı Ca'fer b. Muhammed, sonra Musa b. Ca'fer, sonra Ali b. Musa, sonra Muhammed b. Ali, sonra Ali b. Muhammed, sonra Hasan b. Ali gelir. Son olarak da ismimi ve künyemi taşıyan Muhammed gelir. O, Allah'ın yeryüzündeki hücceti ve kulları arasında bıraktığı kimsedir ve Hasan b. Ali'nin oğludur. Allah onun eli ile kendi adını yeryüzünün doğusuna ve batısında yüceltir. O, dostlarından ve taraftarlarından öyle bir gaybete çekilir ki, bu gaybeti döneminde onun imameti hakkında, Allah'ın kalplerini imanla sınavıp başarı gösterenler ancak sebat gösterebilirler.”²³

Câbir der ki; “Resûlullah'a (s.a.a.), 'Ey Allah'ın elçisi! O imamın, gaybetinde Şiîleri kendisinden yararlanabilirler mi?' diye sorduğumda şöyle dedi: 'Beni nübüvvetle gönderene kasem olsun ki, evet. Taraftarları onun nuru ile aydınlanır, gaybetinde bulutların arkasındaki güneşten yararlandıkları gibi onun velâyetinden yararlanırlar. Ey Câbir! İşte bu, Allah'ın özel sırlarından ve hazineyi andıran bilgilerindedir. Onu gizle ve ehil olandan başkasına açma.’”

Buna benzer hadisler çoktur. Bunlardan İmam Rızâ'dan (a.s.) gelen hadiste ravinin ülü'l-emr hakkında sorması üzerine onların isimlerini tek tek saymaktadır.²⁴

Vasıflarıyla ülü'l-emrin tanıtıldığı hadislerden biri de İmam Rızâ'nın (a.s.) Me'mûn için yazdığı hadistir. Orada ülü'l-emrin tefsiri hakkında şöyle buyrulur:

الأئمة من ولد علي و فاطمة عليها السلام إلى أن تقوم الساعة

²³ Şeyh Sadûk, *Kemâlü'd-dîn ve temâmü'n-ni'me*, c. 1, s. 253, h. 3; et-Tabersî, *İlâmü'l-verâ bi-a'lâmi'l-hüdâ*, s. 375.

²⁴ Ayyâşî, a.g.e., c. 1, s. 410, h. 172; s. 411, h. 175.

“İmamlar kıyamete kadar Ali ve Fâtıma evladındandır.”²⁵

İmam Bâkır'dan başka bir hadiste ülü'l-emr Peygamber'in Ehl-i Beyt'i olarak tefsir edilip onlara itaat Allah'a itaate eşit sayılmakta ve şöyle buyrulmaktadır:

وهم المعصومون المطهرون الذين لا يذنبون ولا يعصمون... ولا يفارقون
القرآن ولا يفارقهم

“Onlar masum ve temizdirler; günah işlemezler... onlar Kur’ân’dan ayrılmaz, Kur’ân da onlardan ayrılmaz.”²⁶

2. Bu âyette ülü'l-emr sürekli biçimde Kur’ân’daki başka vasıflarla tanıtılmıştır. Mesela:

a) Onlar, Allah'ın seçtiği ve kendilerine kitap, hikmet, muaz-zam mülk verdiği ve insanların haset ettiği “Âl-i İbrahim”dir.

İmam Rızâ (a.s.) İtret ve ümmet arasındaki farka dair şöyle buyurur:

قال - عزّ وجلّ - في موضع آخر من [كتابه]: «أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا»²⁷ ثمّ ردّ الخاطبة في أثر هذه إلى سائر المؤمنين فقال: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» يعني الذين قرنهم بالكتاب والحكمة وحسدوا عليهما

“Allah (c.c.) Kitab'ının bir yerinde: ‘Yoksa onlar, Allah'ın lüt-fundan verdiği şeylerden dolayı insanlara haset mi ediyorlar? Oysa İbrâhim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümranlık bahsettik.’ buyurduktan sonra başka bir yerinde: ‘Allah'a, Resül'üne ve ülü'l-emre itaat edin...’ buyurarak, kitap ve

²⁵ Şeyh Sadük, *Uyünü ahhâri'r-Rızâ (a.s.)*, c. 1, s. 230; *Kemâlû'd-dîn ve temâmü'n-ni'me*, c. 1 s. 222, h. 8; s. 284, h. 37 ve aynı anlamda Ayyâşî, a.g.e., c. 1, s. 411, h. 174.

²⁶ Şeyh Sadük, *İlelü's-şerâ'i*, c. 1, bâb 103, s. 123, 124, h. 1.

²⁷ Nisa, 54.

hikmeti kendisinde cem eden ve bu yüzden de kıskanılan kişileri kastetmiştir.”²⁸

b) Onlar, velâyetlerini Allah'ın “إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا / Muhakkak ki sizin veliniz ancak Allah, O'nun peygamberi ve müminlerdir.”²⁹ âyetinde tamıttığı kimselerdir.

Küleynî kendi senediyle Hüseyin b. Ebî'l-Alâ'dan şöyle nakleder:

“İmam Sâdık'a (a.s.) dedim ki: ‘Vasilere itaat etmek vacip midir?’ Şöyle cevap verdi: ‘Evet. Allah onlar hakkında şöyle buyurdu: ‘أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ’ ‘Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de (itaat edin).’ Onlar, Allah'ın “إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ” ‘Muhakkak ki veliniz Allah, Peygamber ve namazı kılıp rükû halindeyken zekât veren müminlerdir.’ buyurduğu kimselerdir.”³⁰

3. Kur'an'da tülû'l-emr Allah ve Resûl'ünün yanında gelmiştir. Allah, “fey”in ve bir kısım ganimetlerin iadesinin vacip oluşu ve onlara itaatın vacipliğinden kendisi ve Resûlü için neyi uygun görmüşse onlar için de öyle yapmıştır.

İmam Rızâ (a.s.) Allah Resûlü'nün (s.a.a.) “zî-kurba”sının şanı hakkında şöyle buyurur:

فما رضي له نفسه و لرسوله رضي له لهم كذالك الفيء ما رضيه منه لنفسه و لنييه رضي له لذي القربى كما أجزاهم في الغنيمه فبدأ بنفسه جلّ جلاله ثم برسوله ثم بهم و قرن سَهْمَهُمْ بسهمه و سهم رسوله و كذالك في الطاعة قال الله

²⁸ Şeyh Sadûk, *Uyûnü ahbârî'r-Rızâ* (a.s.), c. 1, s. 230; Ayyâşî, a.g.e., c. 1, s. 403, h. 154; s. 405, h. 156, büyük padişahın muazzam mülküne bazı rivayetlerde farz kılınmış itaat manası verilmiştir.” Ayyâşî, a.g.e., c. 1, s. 403-405, h. 154, 159, 160.

²⁹ Mâide, 55.

³⁰ el-Küleynî, a.g.e., c. 1, s. 187, h. 7; s. 189, h. 16 ve aynı içerikte Şeyh Sadûk, *Me'âni'l-ahbâr*, s. 276, 277.

تعالى «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» فبدأ بنفسه ثم برسوله ثم بأهل بيته

“Kendi zâtı için neden hoşlanıyorsa; Resûlü ve onun Ehl-i Beyt'i için de ondan hoşlanır. Fey meselesinde de durum böyledir; kendi zâtı için neyi istiyorsa onlar için de onu ister. Nitekim Allah (c.c.) ganimetin taksimini zikrederken, önce kendi zâtını, sonra Resûl'ünü, sonra da Ehl-i Beyt'i sıralayarak; kendi payı ve Resûlünün payını, onların payıyla mukarin kılmıştır. İtaat meselesi de böyledir; 'Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de (itaat edin).' buyururken önce kendi zâtını, sonra Resûl'ünü, sonra da Ehl-i Beyt'i zikretmiştir.”³¹

Bir adam İmam Ali'ye sordu: “İnsanın sapmasına yol açan en küçük şey nedir?” İmam şöyle buyurdu:

أَنْ لَا يَعْرِفَ مَنْ أَمَرَ اللَّهُ بِطَاعَتِهِ وَفَرَضَ وَلَايَتَهُ وَجَعَلَهُ حُجَّتَهُ فِي أَرْضِهِ وَشَاهِدَهُ عَلَى خَلْقِهِ قَالَ فَمَنْ هُمْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؟ قَالَ: الَّذِينَ قَرَنَهُمُ اللَّهُ بِنَفْسِهِ وَبَنِيَّتِهِ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

“Allah'ın kime itaati emrettiğini, kime velâyet verdiğini ve mahlukatı üzerinde kimi yeryüzünde hüccet ve şahit kıldığını bilmemek-tir buyurdu. Kendisine: ‘Bunlar kimlerdir ey müminlerin emri?’ diye sorulunca: ‘Allah'ın: ‘Allah'a, Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine de (itaat edin).' buyururken kendi zâtı ile Resûl'ününün zâtına mukarin kıldığı kimselerdir.’ diye cevap verdi.”³²

İmam Hüseyin'in (a.s.) insanların biatından sonraki bir hutbesinden de şöyle rivâyet edilmiştir:

فَأَطِيعُونَا فَإِنَّ طَاعَتَنَا مَفْرُوضَةٌ إِذْ كَانَتْ بِطَاعَةِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ مَقْرُونَةً قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

³¹ Şeyh Sadûk, *Uyûnü ahbârî'r-Rızâ* (a.s.), c. 1, s. 238.

³² Şeyh Sadûk, *Me'âni'l-ahbâr*, s. 394, h. 45 ve yine bkz: Şeyh Sadûk, *Kemâlû'd-dîn ve temâmû'n-ni'me*, s. 285; *ilelu'ş-Şerayi'*, s. 123, 124, h. 1.

“Bize itaat farz kılınmıştır. Bize itaat edin; zira biz, Allah'ın: ‘Allah'a, Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine de (itaat edin).’ buyururken kendi zâtına ve Resûl'ününün zâatına mukarin kıldığı kimseleriz.”³³

Ülû'l-emre itaat, Allah ve Resûlüne itaat gibidir ve irşadî değil, mevlevî³⁴ bir konudur. Kıyamete kadar da devam edecektir.

Küleynî ve Ayyâşî, ülû'l-emr ve onlara itaatın tefsiri hakkında İmam Bâkır'dan (a.s.) şöyle nakledildiğini aktarır:

إِنَّا عَنْيَ خَاصَّةً أَمْرَ جَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ بِطَاعَتِنَا

“Burada kastedilen biziz. Bütün müminlere, kıyamet gününe kadar bize itaat etmelerini emretmiştir.”³⁵

Aynı içerikte başka rivâyetler de nakledilmiştir.³⁶

4. Ülû'l-emr İtret'in diğer vasıflarıyla bağlantılıdır ve Sekaleyn, Gadîr-i Hum, Kisâ ve Nücûm hadisiyle tefsir edilmiştir.

İmam Sâdık (a.s.), ashabından birine şöyle buyurdu:

إِنكُمْ أَخَذْتُمْ هَذَا الْأَمْرَ مِنْ جَذْوِهِ يَعْنِي مِنْ أَصْلِهِ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ وَ مِنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِ لَنْ تَضَلُّوا لَا مِنْ قَوْلِ فُلَانٍ وَلَا مِنْ قَوْلِ فُلَانٍ

³³ Müfid, *el-Emâlî*, s. 348; et-Tüsî, *el-Emâlî*, s. 121, h. 188, s. 691, h. 1469. *el-İhticac* kitabında (c. 1, s. 593, 594) ve İbn Şehraşûb'un *Menâkıb*'inde (c. 4, s. 67) İmam Hüseyin'den bu rivayet nakledilmiştir.

³⁴ Emr-i mevlevî: Namaz, zekât, oruç gibi aklın sevap ve ikabını ve icrasını idrak edemediği ibadî hükümlerdir. (Çev.)

³⁵ el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 276, h. 1; Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 1, s. 403, h. 154; s. 408, h. 169 ve yine bkz: Şeyh Sadûk, *Kemâlû'd-dîn ve temâmü'n-ni'me*, c. 1, s. 222, h. 8; Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Tâlib et-Tabersî, *a.g.e.*, c. 1, s. 233, 234.

³⁶ el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 187, h. 7; s. 189, h. 16 ve aynı muhtevada bkz: Hüseyin b. Sâid el-Ehvâzî, *ez-Zühhd*, tahkik: Gulamrızâ İrfâniyân, el-Matbaatü'l-İlmiyye, Kum, hicri şemsi 1399, 104, h. 286.

“Siz bu işi kökünden teslim aldınız, bu kök ise Allah'ın ‘Allah'a, Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine de (itaat edin).’emri ile Peygamber'in ‘Size iki paha biçilmez şey bırakıyorum, eğer bu ikisin sarılırsanız asla sapmazsınız: Allah'ın Kitabı ve Ehl-i Bey'im ...’ kavl-i şerifidir. Bunlar herhangi birinin değil, bizzat Allah ve Peygamber'in sözleridir.”³⁷

Sahih senedli uzun bir hadiste şöyle nakledilmiştir:

سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَقَالَ نَزَلَتْ فِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ ع فَقُلْتُ لَهُ إِنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ فَمَا لَهُ لَمْ يُسَمَّ عَلِيًّا وَ أَهْلَ بَيْتِهِ ع فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ فَقَالَ قُولُوا لَهُمْ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ص نَزَلَتْ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ لَمْ يُسَمَّ اللَّهُ لَهُمْ ثَلَاثًا وَ لَا أَرْبَعًا حَتَّى كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ص هُوَ الَّذِي فَسَّرَ ذَلِكَ لَهُمْ وَ نَزَلَتْ عَلَيْهِ الرِّكَاعَةُ وَ لَمْ يُسَمَّ لَهُمْ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا حَتَّى كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ص هُوَ الَّذِي فَسَّرَ ذَلِكَ لَهُمْ وَ نَزَلَ الْحَجَّ فَلَمْ يَقُلْ لَهُمْ طُوفُوا أُسْبُوعًا حَتَّى كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ص هُوَ الَّذِي فَسَّرَ ذَلِكَ لَهُمْ وَ نَزَلَتْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ وَ نَزَلَتْ فِي عَلِيِّ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص فِي عَلِيٍّ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ وَ قَالَ ص أَوْصِيكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ وَ أَهْلِ بَيْتِي فَإِنِّي سَأَلْتُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا يُفَرِّقَ بَيْنَهُمَا حَتَّى يُورِدَهُمَا عَلِيٌّ الْحَوْضَ فَأَعْطَانِي ذَلِكَ وَ قَالَ لَا تَعْلَمُوهُمْ فَهُمْ أَعْلَمُ مِنْكُمْ وَ قَالَ إِنَّهُمْ لَنْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ بَابِ هُدَى وَ لَنْ يَدْخُلُوكُمْ فِي بَابِ ضَلَالَةٍ فَلَوْ سَكَتَ رَسُولُ اللَّهِ ص فَلَمْ يُبَيِّنْ مَنْ أَهْلُ بَيْتِهِ لَادَّعَاهَا آلُ فُلَانٍ وَ آلُ فُلَانٍ وَ لَكِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْزَلَهُ فِي كِتَابِهِ تَصْديقًا لِنَبِيِّهِ ص إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا فَكَانَ عَلِيٌّ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ فَاطِمَةُ ع فَأَدْخَلَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ص تَحْتَ الْكِسَاءِ فِي بَيْتِ أُمِّ سَلَمَةَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ أَهْلًا وَ ثَقَلًا وَ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي وَ ثَقَلِي

“Ebû Abdullah'a (Ca'fer Sâdik aleyhisselâm), Allah azze ve celle'nin ‘Allah'a itaat edin, Resûle ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin...’ (Nisa, 59) âyetinden sordum. Buyurdu ki: ‘Bu âyet, Ali

³⁷ Ayyâşî, a.g.e., c. 1, s. 411, h. 173.

b. Ebû Tâlib, Hasan ve Hüseyin hakkında inmiştir.’ Dedim ki: ‘İnsanlar diyorlar ki: Niçin Ali'nin ve Ehl-i Beyt'inin adı Allah azze ve celle'nin kitabında geçmez?’ Buyurdu ki: ‘Onlara deyiniz ki: Resûlullah’a (s.a.a.) namaz kılmaya ilişkin emir de inmiştir; ancak Allah, bu namazların üç rekât mı, dört rekât mı olacağını belirtmemiştir. Namazların rekât sayısını, Peygamberimiz açıklamıştır. Ona zekât vermeye ilişkin emir de inmiştir; fakat insanlara bunun miktarının kırk dirhemde bir dirhem vermek olduğunu belirtmemiştir. Ta ki bunu Peygamberimiz açıklamıştır. Hac ile ilgili emri de indirmiştir; ama Kâbe'nin etrafında yedi kere tavaf edin şeklinde bir açıklama getirmemiştir. Bu açıklamayı Resûlullah yapmıştır. ‘Allah'a itaat edin, Resule ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin...’ (Nisa, 59) âyeti de Ali, Hasan ve Hüseyin (aleyhimusselâm) hakkında inmiştir. Peygamberimiz (s.a.a.) Ali (a.s.) ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: ‘Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır.’ Bir keresinde de şöyle buyurmuştur: ‘Size Allah'ın Kitabı'nı ve Ehl-i Beyt'imi tavsiye ediyorum. Çünkü ben Allah azze ve celle'den, havuz başında bana dönünceye kadar bu ikisini birbirinden ayırmamasını istedim, o da bu isteğimi kabul etti.’ Bir keresinde de şöyle buyurmuştur: ‘Ehl-i Beyt'ime bir şey öğretmeye kalkışmayın, onlar sizden daha çok bilirler.’ Bir seferinde: ‘Onlar sizi hidâyet kapısından çıkarmazlar ve sizi sapıklık kapısından içeri sokmazlar.’ buyurmuştur. Eğer Resûlullah (s.a.a.) bu açıklamayı yapmamış olsaydı, falanca oğulları ve feşmekan oğulları, emir sahibi yetkisine sahip olduklarını iddia edeceklerdi. Fakat Allah azze ve celle, Peygamberi (s.a.a.) tasdik etmek maksadıyla kitabında şöyle buyurmuştur: ‘Ancak ve ancak Allah, Ey! Ehl-i Beyt, sizden her çeşit pislîği, suçu gidermek ve sizi tam bir temizlikle tertemiz bir hale getirmek diler.’ (Ahzâb, 33) Ali, Hasan, Hüseyin ve Fâtıma'yı, Resûlullah, Ümmü Seleme'nin evinde bir örtünün altına koydu. Sonra şöyle buyurdu: ‘Allah'ım! Her peygamberin bir ailesi ve yakınları vardır. Benim yakınlarım ve ailem de bunlardır.’ Ümmü Seleme: ‘Ben senin ehlin değil miyim?’ dedi. Buyurdu ki: ‘Sen mutlaka hayırlı bir makama sahipsin; fakat benim ehlim ve yakınlarım bunlardır.’”³⁸

³⁸ el-Küleynî, a.g.e., c. 1, s. 286, h. 1. Keza bkz: el-Hâkim el-Haskânî, a.g.e., c. 1, s. 191, h. 203; Ayyâşî, a.g.e., 1, s. 249, h. 169.

Bu yüzden, ülü'l-emrin Masumların kelimündeki açık tefsirine rağmen onları tanımayan cähiliye ölümüyle ölmüş demektir.

Ravi şöyle der: İmam Sâdık'a (a.s.), hiç kimsenin bilmeme kusurunda mazur olmadığı ve bilmede kusur işleyenin dininin harap olacağı ve amelinin kabul görmeyeceği İslam'ın temellerini sordum. Buyurdu ki [İslam'ın temelleri şunlardır]: “Allah'ın birliğine şahadet, Muhammed'in (s.a.a.) risaletine iman, Allah tarafından gelenleri ikrar, Âl-i Muhammed'in velâyet ve mallarda zekât hakkı.” Dedim ki: “Diğer konular arasında velâyet işinde onu tutan [tâbi olan] kimse için üstünlük tanınmış mıdır?” Şöyle buyurdu:

نعم، قال الله عزّ وجلّ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ وَقَالَ رسول الله من مات و لم يعرف امامه مات ميتة جاهلية... و هكذا يكون الأمر و الأرض لا تكون إلاّ بإمام من مات و لم يعرف امامه مات ميتة جاهلية...

“Evet, Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur: ‘Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Resûl’e ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin.’ (Nisa, 59). Resûlullah (s.a.a.) da şöyle buyurmuştur: ‘Bir kimse imamını tanımadan, bilmeden ölürse cähiliye ölümü üzere ölmüştür.’ Yine ‘Yeryüzü hiçbir zaman imamsız kalmaz.’... ve ‘Bir kimse imamını tanımadan, bilmeden ölürse cähiliye ölümü üzere ölmüştür.’”³⁹

Ondan sonra İmam Sâdık, Allah Resûlü'nden (s.a.a.) başlayıp İmam Bâkır'a (a.s.) kadar olan Masumları imam olarak sayar ve başkalarının “Bir kimse imamını tanımadan, bilmeden ölürse cähiliye ölümü üzere ölmüştür.” hadisinin tezahürlerini tayinde saptığını belirterek haram ve helali bilebilmek için hak üzere imamın mevcut bulunmasının zarureti hatırlatır ve şöyle buyurur:

و الأرض لا تكون إلاّ بإمام من مات و لم يعرف امامه مات ميتة جاهلية

“Yeryüzü hiçbir zaman imamsız kalmaz.’... ve ‘Bir kimse imamını tanımadan, bilmeden ölürse cähiliye ölümü üzere ölmüştür.’”⁴⁰

³⁹ el-Küleynî, a.g.e., c. 2, s. 19, h. 6.

⁴⁰ el-Küleynî, a.g.e., c. 2, s. 19, h. 6. Keza bkz: Şeyh Sadük, Me‘âni'l-ahbâr, s. 394, h. 45; Furat b. İbrahim el-Kûfî, a.g.e., s. 32, 33; Tefsiru [el-mensub

5. Ülü'l-emr insanların anlaşmazlıklarını halletme merciidir. Onlar Allah'ın Kitabı ve Resül'ün sünnetine tam vâkıftur. Bu nedenle din temelinde ihtilaflara son verirler.

فإن خفتم تنازعا في أمر فردوه إلى الله وإلى الرسول وإلى أولي الامر منكم، كذا أنزلت وكيف يأمرهم الله عزوجل بطاعة ولاة الامر ويرخص في منازعتهم؟! إنما قيل ذلك للمأمورين الذين قيل لهم، أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

“Bir meseyle ilgili olarak çekişmekten endişe ediyorsanız, onun çözümü için ‘Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Resül'e ve sizden olan emir sahiplerine götürün.’ buyurmuştur. Âyet aslında (anlam olarak) bu şekilde nâzil olmuştur. Allah azze ve cellenin müminlerin emir sahiplerine itaat etmelerini emrettiği halde, emir sahiplerinin çekişmelerine izin vermesi düşünülebilir mi? Dolayısıyla eğer bir meselede çekişirseniz ifadesi, emre muhatap olan müminlere yöneliktir ve onlara: ‘Allah'a itaat edin, Resül'e ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin.’ denilmektedir.’ (Nisa, 59)”⁴¹

Hülasa ülü'l-emrin teşhisi hususunda Ehl-i Sünnet'le ihtilafta Kur'an ve sünnete müracaat edilmelidir. Kur'an'a başvurduğumuzda da ülü'l-emrin masumlar olduğunu görüyoruz. Çünkü ülü'l-emre itaat mutlak şekilde gelmiştir. İncelenen âyet ve rivâyetlerin toplamından çıkan sonuç şudur ki, beşer neslinde (kesin olarak İbrahim

ila] el-Kummî, c. 1, s. 141; Ayyâşî, a.g.e., c. 1, s. 404, h. 154; 414, 179. “من مات بغير امام مات ميتة جاهلية / Bir kimse imanını tanımadan, bilmeden ölürse câhiliye ölümü üzere ölmüştür.” hadisi Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında da çeşitli senedler nakledilmiştir. Bkz: İbn Hanbel, Müsned, c. 9, s. 284, h. 5386 ve c. 28, s. 88, h. 16876. Müsned muhakkikleri bu hadisin kaynak ve senedlerini saymış ve sıhhatini ikrar etmiştir. (a.g.e.).

⁴¹ el-Küleynî, a.g.e., c. 1, s. 276, h. 1. Bu tür hadislerde “كذا أنزلت” /böyle nâzil oldu” kavramından, karine ve şahitlere bakıldığında, âyetin gerçek tefsirinin böyle olduğu manasının murat edildiği bellidir. Yani Allah bu manayı irade etmiştir ve eğer âyet bu şekilde tefsir edilirse Allah'ın muradının korunmuş olacaktır. Bu mana dışındakiler Allah tarafından değildir.

aleyhisselam zamanından beri) bir silsile Allah tarafından seçilmiş ve kişiye özgü vasıflar ve özelliklerle donatılmıştır. (Bu, Allah'ın İbrahim-i Halil'e lütuf buyurup zürriyeti hakkındaki dualarına icabet etmesidir.) Bu özelliklerin aslı yörüngesi “tevhid inancı”dır. Bu silsilenin seçimi “إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ”, “Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini seçip (kendi zamanlarında) âlemlere üstün kıldı.”⁴² âyetinde beyan edilmiştir. Bu âyette önce iki kişinin seçimi, yani Âdem ve Nuh'un adı zikredilmiş, daha sonra da “Âl-i İbrahim” ve “Âl-i İmran”, yani İbrahim ve İmran ailesi anılmıştır. İmran ailesi de aslında İbrahim ailesidir. Çünkü Âl-i İmran'dan murad, Musa (a.s.) ile başlayan İsrailoğulları peygamberleridir. Yahut Meryem ve oğlu İsa'dan başkası değildir. Kur'an'ın buyurduğuna göre İsa (a.s.) İbrahim'in zürriyettir.⁴³ Şu halde bu silsile yalnızca Âl-i İbrahim olmaktadır. Allah onlar hakkında “أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا مَا آتَيْنَاهُمْ مِثْلَهُ وَلَئِن يَحْسُدُوا النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ لَلْبُغْضِ وَالْبُغْضُ لِلْإِثْمِ أَكْبَرُ ذُنُوبًا كَثِيرًا وَلَئِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أَمْرَهُ وَطَارِقُوا الْيَأْسَ فَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَذَابًا مُّهِينًا”, “Yoksa Allah'ın bol nimetinden verdiği kimseleri mi çekemiyorlar? Oysa İbrahim ailesine kitab ve hikmet verdik, onlara büyük hükümranlık bahsettik.”⁴⁴ buyurmuştur. Peygamber-i Ekrem de (s.a.a.) Âl-i İbrahim'dir. Allah, Âl-i İbrahim için Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) İtret-i Tâhire'den başkası olmayan soyunda hums, enfâl, mevedde hakkı gibi onlara özgü hukuku vacip kılmıştır. Onları salâvatta İslam'ın mükerrem Resûl'üyle aynı hizada zikretmiş⁴⁵, arındırıp temizlemiş, Hâtemü'l-Enbiyâ'ya vâris kılmış ve onlara itaati de kendisine ve Resûlüne itaate aynı sırada zikredip “أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ”, “Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de (itaat edin).”⁴⁶ buyurmuştur. Öyleyse bu silsileye mutlak

⁴² Âl-i İmran, 33.

⁴³ En'am, 85.

⁴⁴ Nisa, 54.

⁴⁵ Bkz: el-Buhârî, a.g.e., c. 3, kitâbü fezâilîs-sahâbe, s. 1233, h. 3190; 1802, h. 4159; Müslim, a.g.e., c. 1, s. 305, h. 406.

⁴⁶ Nisa, 59.

biçimde itaat vacipse bunun sebebi, Allah'ın onlara kitap, hikmet ve muazzam hükümlerlik (müminlerin pâk kalbinde hâkimiyet)⁴⁷ vermesidir.

Fahredden er-Râzî dışında (onun görüşünü bundan sonra göreceğiz) Ehl-i Sünnet'in tamamının bu âyette geçen ülü'l-emre itaati Allah'a itaat ve O'na masiyette bulunmama şartına bağladığını söylemiştik. Bu sebeple Şa'nın görüşünün aksine ülü'l-emri masmulardan belli kişilere tatbik etmezler. Ehl-i Sünnet'in bu konudaki tefsiri şu şekildedir:

1. Ülü'l-emr sadece hak üzere olan idarecilerdir. Zemahşerî (vefatı hicri kameri 538) şöyle der:

Allah [önceki âyette] valilere emaneti ehline vermelerini ve adaletle hükmetmelerini emretti. Daha sonra bu âyette de insanlara onlara itaat etmeleri ve hükümlerine boyun eğmeleri talimatını verdi. Onlar hak üzere idarecilerden başkası değildir. Çünkü Allah ve Resûlü zalim idarecilerden beridir. Onlara itaatin Allah'a ve Resûlüne itaate atfedilmesi mümkün değildir.⁴⁸

Zemahşerî, buna göre “فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ /Eğer anlaşmazlığa düşerseniz” ifadesinin muhatabının, ihtilaf anında yalnızca Allah'ın kitabına ve Resûlünün sünnetine müracaat ederek anlaşmazlığa son verecek hak üzere idareciler olduğunu savunmaktadır.

2. Ülü'l-emr hem emirleri, hem de âlimleri kapsar. Kurtubî (vefatı hicri kameri 671) bu konudaki bazı hadisleri göstererek şöyle yazar:

Bu konudaki en doğru görüş iki kavildir. Birinci kavil: Ülü'l-emrden murad idarecilerdir. Çünkü onlar emir sahibidir ve hâkimiyet onlara aittir. İkinci kavil: Kastedilen din âlimleridir. Çünkü Allah ihtilafın Allah'ın Kitabı ve Resûl'ünün sünnetine döndürülmesini emretmiştir. Âlimlerden başkası da Allah'ın Kitabı ve Resûl'ünün sünnetine rücu ettirmenin nasıl yapılacağını bilemez.⁴⁹

⁴⁷ Bkz: el-Kummî el-Meşhedî, *a.g.e.*, c. 3, s. 428-431.

⁴⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 1, s. 524. Yine bkz: Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Beyrut, en-Nâşire, Beyrut, hicri kameri 1402, c. 2, s. 290-292.

⁴⁹ el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 5, s. 260.

Kurtubî ikinci kavli (ülû'l-emr sadece âlimlerdir) Mâlik b. Enes'in tercihi olarak tanır.⁵⁰ İbn Kesîr de (vefatı hicri kameri 774) ülü'l-emrin idareciler ve âlimleri kapsadığını savunur.⁵¹

3. Bu görüş, ülü'l-emrin dairesini daha geniş tutar ve idareciler, sultanlar, kadılar, şerî velâyet sahibi herkesi kapsadığını kabul eder.⁵²

4. Ülü'l-emr icmâ ashabıdır. Bu görüş Ehl-i Sünnet arasında Fahreddin er-Râzî'den önce gündeme getirilmiş⁵³ olmakla birlikte Râzî (vefatı hicri kameri 606) ona özel bir önem vermiş ve bu görüşü delillendirmiştir. Şöyle der:

Allah Teâlâ ülü'l-emre itaati kayıtsız şartsız emretmiştir. Allah'ın bu şekilde itaati emrettiği kişinin kesinlikle hatadan masun demektir. Dolayısıyla ülü'l-emr hatadan korunmuş olmalıdır... Bu zamanda masum imamın bilgisi ve ona erişmek mümkün olmadığından masumun başka bir tezahürü kastedilmiş demektir. O da ümmetin ehl-i hal ve akdinin icmâsıdır. Bu da ehl-i hal ve akdin icmasının hüccet olduğu anlamına gelir.⁵⁴

Fahreddin er-Râzî daha sonra diğer görüşleri tartışmaya koyulur. Râzî'nin münakaşasının ekseni, âyette ülü'l-emre itaatın Allah Resûlü'ne itaate atfedilmiş olması ve bunun da ismete delalet etmesidir. Dolayısıyla Fahreddin er-Râzî açısından ülü'l-emr masumdur. Lakin bunun örneği yalnızca ehl-i hal ve akd heyetinde tecelli edecek ümmetin icmâsıdır, Şîa'nın ülü'l-emrin tezahürü hakkında söylediği değil. Fahreddin er-Râzî, Şîa'nın bu konudaki görüşünü eleştirmektedir.

Ehl-i Sünnet müfessirler ülü'l-emre iki şekilde anlam vermiştir. Verdikleri hüküm Allah'ın ahkâmına uygun olmak şartıyla valiler ve

⁵⁰ *a.g.e.*, c. 5, s. 259.

⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 1, s. 518.

⁵² Bkz: eş-Şevkânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 481; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 4, s. 96.

⁵³ Mesela bkz: et-Tûsî, *et-Tibyân*, c. 3, s. 237. Şeyh Tûsî şöyle yazar: Bazıları bu âyete dayanarak icmayı hüccet kabul etmektedir." Yine bkz: Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 3, s. 101.

⁵⁴ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 10, s. 144.

âlimler ile icması hatadan masun olduğu için kayıtsız şartsız ehl-i hâl ve akd. Şimdi Ehl-i Sünnet'in bu konudaki rivâyetlerinin nasıl mesajlar içerdiğine ve Ehl-i Sünnet ulemanın bu rivâyetlerden ne ölçüde etkilendiğine bakalım.

Ehl-i Sünnet'in Rivâyetlerinde Ülü'l-emr

Ehl-i Sünnet'in bu konudaki rivâyetleri birkaç gruptur:

Bir: Ülü'l-emr, ilki Ali (a.s.) olan belli kişilerdir. Hâkim Haskânî (beşinci yüzyıl ulemasından) kendi senediyle İmam Ali (a.s.) rivâyetinde Allah Resûlü'nden (s.a.a.) şöyle nakletmiştir:

“Şerikler, Allah'ın [onlara itaati] kendine ve bana itaatın yanında zikrettiği ve onlar hakkında ‘أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ’ وَاُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ’ buyurduğu kimselerdir.’ Dedim ki: ‘Ey Allah'ın Resûlü, onlar kimlerdir?’ Şöyle buyurdu: “Sen onların ilkisidir.”⁵⁵

Cüveynî de (vefatı hicri kameri 730) kendi senediyle uzun bir hadiste, Osman'ın hilafeti zamanında İmam Ali'nin (a.s.) bazı sahâbeye doğru yolu göstermesini şöyle nakleder:

فَأَنْشَدَكُمْ، أَلْعَلِمُونَ حَيْثُ نَزَلَتْ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ» وَحَيْثُ نَزَلَتْ «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ»⁵⁶ وَحَيْثُ نَزَلَتْ «أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَ لَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَ لَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لَا رَسُولِهِ وَ لَا الْمُؤْمِنِينَ وَ لِيَجْزِيَ اللَّهُ خَبِيرًا بِمَا تَعْمَلُونَ»⁵⁷ قَالَ النَّاسُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، خَاصَّةً فِي بَعْضِ الْمُؤْمِنِينَ أَمْ عَامَةً لَجْمِيعِهِمْ؟ فَأَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَعْلَمَهُمْ وَ لَآئِهِمْ وَأَنْ يَفْسِرَ لَهُمْ مِنَ الْوَلَايَةِ مَا فَسَّرَ لَهُمْ مِنْ صَلَاتِهِمْ وَ زَكَاتِهِمْ وَ صَوْمِهِمْ وَ حُجَّتِهِمْ. فَصَبَّنِي لِلنَّاسِ بَعْدِ رِجْمِهِمْ، ثُمَّ خَطَبْتُ وَقَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللَّهَ أَرْسَلَنِي بِرِسَالَةٍ

⁵⁵ el-Hâkim el-Haskânî, a.g.e., c. 1, s. 191, h. 204.

⁵⁶ Mâide, 55.

⁵⁷ Tövbe, 16.

ضاق بها صدرى وظننت أن الناس تكذبنى فأوعدنى لأبلغها أو ليعذبنى»... ثم خطب فقال: «أيها الناس، أتعلمون أن الله عزوجل مولاي وأنا مولى المؤمنين وأنا أولى بهم من أنفسهم»؟ قالوا: بلى، يا رسول الله. قال: قم، يا على. فقامت، فقال: من كنت مولاه فعلى هذا مولاه

“Siz bilmiyor musunuz? Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve Peygamber’e götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.’ ‘Sizin veliniz ancak Allah, O’nun peygamberi ve namaz kılıp rükü halinde zekât (sadaka) veren müminlerdir.’ ‘Yoksa Allah sizden cihad edenleri ve Allah’tan, Peygamber’inden ve müminlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan, kendi halinize bırakılacağımızı mı sandınız? Allah yapıp ettiklerinizden haberdardır.’ âyetleri indiği zaman insanlar Peygamber’e gelerek: ‘Ya Resûlullah âyette kastedilen özel bir zümre mi yok sa müminlerin geneli mi?’ diye sorduklarında Allah (c.c.) ona namazı, zekâtı ve hacı açıkladığı gibi, insanların ve velilerinin kimler olduğunu açıklamasını emretmiş, o da Gadîr-i Hum’da insanlara şöyle hitap etmiştir: ‘Ey insanlar Allah bana size ulaştırmam için bir mesaj verdi; fakat bu mesaj, beni yalanlarsınız diye benim göğsümü daralttı. Sonra Allah bana, bunu ulaştırmamı ve beni koruyacağını bidirdi. Bilin ki, Allah benim velim, ben de tüm müminlerin velisiyim, ve onlara onların nefsinden daha evlayım.’ -İnsanlar bunu tasdik edince- Peygamber (s.a.a.) şöyle buyurdu: ‘Kalk ey Ali! Her kim beni velisi kabul ediyorsa, sen de onun velisisin.’”⁵⁸

⁵⁸ Cüveynî, a.g.e., c. 1, s. 313, bab 58, h. 250. Cüveynî bu hadisi Ebi Bekr b. Ebi Ayyâşî tarihiyle Süleym b. Kays’tan nakleder. Müslim b. Haccâc, *Sahîh*’inin mukaddimesinde Ebû Bekir b. Ayyâşî’den bu hadisi aktırır. Ahmed’in *Müsned*’inin muhakkikleri onu “sadûk haseni’l-hadis” olara tanıtır. Bkz: İbn Hanbel, *Müsned*, c. 28, s. 89, 16876. hadisin zeyli. Hatırlatmak gerekir ki, Şeyh Sadûk da Ebû Bekir b. Ayyâşî’nin tarihiyle bu hadisi nakletmiştir. Bkz: *Kemâlû’d-dîn ve temâmû’n-ni’me*, el-babu’r-râbi’ ve ’l-işrûn, s. 274, h. 25.

İki: Ülü'l-emr, Allah Resûlü tarafından atanmış ordu komutanlarıdır.

Süyûtî; Buhârî, Müslim, Ebû Davud, Tirmizî, Nesâî, İbn Cerîr et-Taberî ve diğerlerinden İbn Abbâs'ın kavlini naklederek şöyle yazar:

“أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ” /Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de (itaat edin).” âyeti, Hazret-i Resûl ordu komutanı olarak görevlendirdiği sırada Abdullah b. Huzafe b. Kays hakkında nâzil oldu.⁵⁹

İbn Kesîr bu nüzûl sebebinin naklettikten sonra şöyle yazar:

Tirmizî bu hadisi garip hasen kabul eder. “Onu İbn Cüreyh tarikinden başkasından bilmiyorum.” demiştir.⁶⁰

Âyetin başka bir nüzûl sebebi de Süddî'den (tâbiinden) nakledilmiştir. O, âyeti, Allah Resûlü (s.a.a.) tarafından bir ordunun komutanı olarak atanan ve Ammâr b. Yâsîr'le anlaşmazlığa düşen Hâlid b. Velid hakkında kabul eder.⁶¹

Üç: Ülü'l-emr, din uzmanı âlimler ve fakîhlerdir. Bu rivâyetler sahâbe arasında İbn Abbâs ve Câbir b. Abdullah'tan nakledilerek tâbiîn arasında yayılmıştır. Onların başında da Mücâhid b. Cebr'den nakledilmiştir.⁶² Hâkim Nisâbü'rî İbn Abbâs'dan nakille ülü'l-emr hakkında şunları zikretmiştir:

⁵⁹ es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 2, s. 573. Yine bkz: et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'v'îli âyi'l-Kur'an*, c. 4, s. 147 ve İbn Hanbel, *a.g.e.*, c. 5, 230, 3124.

⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*, c. 1, s. 516, 517.

⁶¹ es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 2, s. 574. Keza bkz: Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.*, c. 1, s. 383; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'v'îli âyi'l-Kur'an*, 4, s. 148. İbn Kesîr şöyle der: “İbn Merdüye, Süddî'nin Ebû Sâlih tarikîyle İbn Abbas'tan da bu nüzûl sebebinin nakletmiştir.” *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*, c. 1, s. 517.

⁶² et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'v'îli âyi'l-Kur'an*, c. 4, s. 149; es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 2, s. 573, 575; el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fi't-tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c. 2, s. 71; el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 1, s. 444.

Onlar fıkıh ve din erbabı, Allah'a itaatin ehlidir. İnsanları dinlerinden haberdar ederler. Onlara marufu emreder ve münkerden sakındırırlar. Allah bunlara itaati vacip kılmıştır.⁶³

Dört: Ülü'l-emrin Peygamber'in tüm ashabı olduğuna delalet eden rivâyetler. Bu kavil ashabın asrında yoktu ve tâbiîn arasında da sadece Mücâhid ve Dahhâk'tan nakledilmiştir.⁶⁴

Beş: İkrime'ye ait rivâyetler. O, ülü'l-emri Ebû Bekir ve Ömer'e uygulamıştır. Kelbî de Ebû Bekir, Ömer, Osman, İmam Ali ve İbn Mes'ûd'a uygulamıştır.⁶⁵

Altı: Ülü'l-emr, Allah'ın önceki âyette emanetin kendilerine verilmesini emrettiği ve “إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا”, “Allah, size emanetleri ehline vermenizi emreder.”⁶⁶ buyurduğu kişilerdir.

Süyûtî, Mekhûl'den (tâbiünden, vefatı hicri kameri 113) bu konuda bir rivâyet nakleder ve şöyle der:

Bu âyet insanların işlerini üstlenen ve önceki âyette işaret edilen kimseler ve idareciler hakkındadır.⁶⁷

Taberî de aynı anlamdaki bir hadisi Zeyd b. Eslem'den (tâbiünden, vefatı hicri kameri 136) bir hadis nakleder. Taberî ülü'l-emre “sul-tanlar” manası vermiştir.⁶⁸

⁶³ el-Hâkim el-Nişâbüri, *el-Müstedrek 'aleş-Sahîhayn*, kitabı'l-ilm, c. 1, s. 123.

⁶⁴ et-Taberî, *Câmi'ul-beyân 'an te'v'ili âyi'l-Kur'an*, c. 4, s. 149; el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 5, s. 259; *es-Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 4, s. 575.

⁶⁵ et-Taberî, *Câmi'ul-beyân 'an te'v'ili âyi'l-Kur'an*, c. 4, s. 149; el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 1, s. 445; el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 5, s. 259; *es-Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 4, s. 575.

⁶⁶ Nisa, 58.

⁶⁷ *es-Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 2, s. 574. Bu rivayette geçen “mekhûl”ün, hicri kameri 210 senesinde vefat eden Mekhûl Üzdî el-Atakî olması muhtemeldir. Bkz: el-Mizzî, *a.g.e.*, c. 28, s. 481.

⁶⁸ et-Taberî, *Câmi'ul-beyân 'an te'v'ili âyi'l-Kur'an*, c. 4, s. 148.

Ehl-i Sünnet, bu âyetin zeylinde başka birçok rivâyet nakletmiştir. Fakat bu hadisler âyetin nüzül sebebinin beyan veya “ülül-emr”i tefsir ve izah makamında değildir. Bunların arasında Allah Resûlü'nün (s.a.a.), tayin ettiği emirlere itaat talimatını içeren hadisler de vardır. Süyûtî; İbn Ebî Şeybe, Buhârî, Müslim, İbn Cerîr, İbn Ebî Hâtim'in nakliyle Ebû Hureyre'den Allah Resûlü'nün (s.a.a.) şöyle buyurduğunu aktarmıştır:

من أطاعني فقد أطاع الله و من أطاع أميري فقد أطاعني و من عصاني عصى الله و من عصى أميري فقد عصاني

“Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiştir. Benim emirime itaat eden de bana itaat etmiştir. Kim bana isyan ederse Allah'a isyan etmiştir. Benim emirime isyan eden de bana isyan etmiştir.”⁶⁹

Keza Allah Resûlü'nün (s.a.a.) veda hacı hutbesinden nakledilen hadiste şöyle buyrulmaktadır:

اتقوا الله و صلوا رحمكم... و أطيعوا إذا أمركم تدخلوا الجنة ربكم

“Allah'tan sakının, sıla-i rahim yapın ve emirlerinize itaat edin ki, Rabbinizin cennetine giresiniz.”⁷⁰

Ehl-i Sünnet'in rivâyet kitaplarında aynı içerikte başka bir hadis daha göze çarpmaktadır.⁷¹

Ehl-i Sünnet'in rivâyetlerinden sadece birinci grup rivâyetler kabul edilebilir niteliktedir. Çünkü bahsi geçen âyetteki ülül-emre mutlak itaat emrine ve aynı zamanda Allah Resûlü'nün (s.a.a.) atanmış komutanlara ve valilere mutlak itaati öngören çok sayıda hadisine mutabıktır. Bu yüzden “ülül-emr” yalnızca masumlardan belli

⁶⁹ es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 2, s. 574.

⁷⁰ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 1, s. 445. Yine bkz: es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 2, s. 574. Süyûtî onu Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Hâkim Nişâbü'rî'den (hadisi sahih kabul eder) nakille ve Beyhâkî de nakletmiştir.

⁷¹ Bkz: et-Taberî, *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, c. 4, s. 150; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 2, s. 576-578.

kişilere atfedilebilir. Onların da ilki Ali'dir (a.s.). Bunun şahidi de Ehl-i Sünnet'in âyet hakkında naklettiği diğer bir nüzül sebebidir:

Hâkim Haskânî, tâbiünden Mücâhid b. Cebr'den nakille, âyetin nüzül sebebinin Medine'de İmam Ali'nin (a.s.) Allah Resûlü'nün (s.a.a.) yerine getirilmesi olduğunu belirtir ve şöyle yazar:

وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ قَالَ: نَزَلَتْ فِي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ حِينَ خَلَّفَهُ رَسُولُ اللَّهِ بِالْمَدِينَةِ
فَقَالَ: اأَخْتَلَفْنِي عَلَى النِّسَاءِ وَ الصِّبْيَانِ؟ فَقَالَ: أَمَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مَتًى بِمَنْزِلَةِ

هَارُونَ مِنْ مُوسَى

“Sizden ülü'l-emre de' Allah Resûlü Medine'de kendi yerine bıraktığı sırada Müminlerin Emiri hakkında nâzil oldu. Ali (a.s.) dedi ki: 'Beni kadınlar ve çocuklar arasında mı bırakıyorsun?' Şöyle buyurdu: 'Benim için Musa'nın Harun'u gibi olmaktan hoşnut değil misin?'”⁷²

Bu nüzül sebebi her ne kadar tâbiünden olan Mücahid'den nakledilmişse de elde onun sıhhatini teyit eden şahitler vardır:

1. Bu nüzül sebebi, mutlak itaati emreden âyetin zâhiriyle bağdaşmaktadır.

2. Ehl-i Beyt tarikinden bu âyet hakkında ulaşılan hadisler onu teyit eder.

3. Bu nüzül sebebi Ali'nin Medine'de halef bırakıldığı şartlarla uyuşmaktadır. Çünkü Peygamber'in atadığı belli kişilere mutlak itaati emrettiğinin nakledildiği rivâyetlere mutabıktır ve o rivâyetlerle her bakımdan bağdaşmaktadır. Zira o rivâyetlerde hükmün tezahürünü belirlerken Peygamber (s.a.a.) yalnızca İmam Ali'ye mutlak itaati emretmiştir. Buradaki rivâyette de İmam Ali'nin (a.s.) velâyetine işaret edilmiştir. Ehl-i Sünnet'in naklettiği kıssada geçtiği gibi. Orada geçtiğine göre İmam Ali ordunun komutanlığına

⁷² el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 192, h. 205. İbn Abbas'tan nakille de âyet hakkında aynı nüzül sebebi aktarılmıştır. Bkz: et-Tüsterî, *a.g.e.*, c. 3, s. 425, Ebû Bekir b. Mümin Şîrâzî'nin *Risâletü'l-i'tikad*'ından nakil. İbn Şehrâşûb da *Tefsîr-i Mücahid*'den (c. 2, s. 219) bu nüzül sebebinin nakletmiştir.

atandığında ordudan bazı kimseler İmam'ın davranışını eleştirmişti. Allah Resül'ünün (s.a.a.) yanına gittiklerinde Hazret öfkele-nerek şöyle buyurdu:

ماذا تريدون من علي؟ إن علياً و أنا منه وهو ولي كل مؤمن من بعدي

“Ali'den ne istiyorsunuz? Ali'de kusur aramayın. Ali benden, ben de Ali'denim. Bu Ali, benden sonra sizin velinizdir.”⁷³

4. İmam Ali'nin Allah Resül'ü (s.a.a.) yerine Medine'de halef bırakılması olayı ve Hazret-i Peygamber'in ona “Benim için Musa'nın Harun'u gibi olmaktan hoşnut değil misin?” buyurması birçok kaynak ve sened deliliyle hiçbir kuşku ve şüpheye yer bırakmamaktadır.⁷⁴ Bir taraftan verilen örneğe dikkat edersek, orada İmam Ali'ye itaat, Harun'a itaat gibi kabul edilmektedir. Harun Peygamber'e itaat ise Hazret-i Musa'ya itaat gibi mutlak ve kayıtsız şartsızdır. Öte yandan mutlak itaat konusunda âyetin zâhirine dayanırsak bu nüzül sebebini vurgulamış oluruz.

5. Bu nüzül sebebi, İtret'e sarılmayı kayıtsız şartsız Kur'ân'a sarılmak gibi hidâyetin mayası kabul eden Sekaleyn hadisiyle⁷⁵ ve yine “Sefine hadisi”⁷⁶ gibi başka hadislerle teyit edilmektedir.

⁷³ Bkz: en-Nesâ'î, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 129-131, h. 88, 89. Bu olay Ehl-i Sünnet'in çok sayıda kitabında nakledilmiştir. Nesâ'î'nin *Hasâ'is* kitabının muhakkiki dipnotta birkaç kitaba değinmiştir. *Tefsir-i Furat Küfî*'de de ü'l'ül-emre ordunun emirleri manası verildiğine ve İmam Ali'ye tatbik edildiğine dair bir rivayet nakledilmiştir. Bkz: Furat b. İbrahim el-Küfî, *a.g.e.*, s. 108, h. 108.

⁷⁴ Bkz: en-Nesâ'î, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 35, s. 76-95. Bu konuda muhtelif senedlerle onlarca hadis nakletmiştir.

⁷⁵ Sekaleyn hadisi iki fırkada da mütevatirdir. Bkz: *Kitabullah ve Ehlu'l-Beyti fî hadîsi's-Sekaleyn min mesâdiri Ehli's-Sünne lecnetu't-tahkik fî mes'eleli'l-imâme*, Medresetü'l-İmam Bâkîrî'l-Ulûm, Kum, hicri kameri 1422.

⁷⁶ Bkz: “Ehl-i Beyt'in sünnetinin tefsirde hüccet olması” bahsi. Keza el-Hâkim el-Nîşâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, c. 3, s. 150-151.

Soru ve Araştırma

1. Kur'ân'da “itaat” ve onun haddi hududu konusunu araştırın.
2. Kur'ân'da mutlak olarak geçen Allah'a ve peygamberlere itaat emri dışında mutlak itaate başka örnekler de bulunabilir mi?
3. Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında, metninde ülü'l-emre itaat hususu masiyette bulunmama kaydına bağlanmış hadis bulunabilir mi?
4. Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında, zikredilen hadislere ilaveten ülü'l-emrin tefsirinde Şîa'nın görüşünü teyit eden başka hadisler de bulunabilir mi?
5. Şîa'nın ülü'l-emrin tefsirine dair görüşüne hangi eleştiriler yöneltilmiştir? Araştırınız ve cevaplayınız.
6. Nisa Süresi 59. âyette geçen “ülü'l-emr” ile aynı ifadenin Nisa 83'te geçmesi arasında nasıl bir ilişki vardır?
7. Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında Allah Resûlü'nden ülü'l-emrin tefsirine ilişkin bir hadis (bahsin metninde nakledilen hadise ilaveten) gelmiş midir?
8. Fahreddin er-Râzî'nin ülü'l-emrin tefsiri hakkındaki görüşünü tahkik ve tenkit ediniz.
9. Ehl-i Sünnet'in ülü'l-emr hakkındaki rivâyetlerini tahlil ve tenkit ediniz.

III

Mâide Sûresi 3. Âyet

(İkmal Âyeti)

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا¹

Hedef: İki fırkanın ikmal âyeti konusundaki görüşünün uygulama tahlil ve tahkiki.

Giriş

Her iki fırkanın, bu âyetin tefsirinde etkili olan müşterek noktaları varsa da dinin kemale ermesi, nimetin tamamlanması ve diğer konulardan haber veren önemine rağmen bu âyette bir kısım noktalarda görüş ayrılığı içinde olması şaşırtıcıdır. Müslümanlar Allah Resûlü'ne ilk nâzil olan âyet hakkında ihtilaf etmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü o sırada nüzûle şahit olmuş değillerdi. Ama en son inen (veya son âyetlerin parçası olan) bu âyet konusunda görüşlerinin darmadağın olmaması gerekir. Yine bu âyetin mevzusunun önemi ve nüzûl zamanı, çok sayıda sahâbenin âyetin

¹ Mâide, 3: “Bugün, size dininizi kemale erdirdim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslam'ı beğendim.”

nüzûlündeki nitelik ve onun zamanını bildirmesini icap ettirmektedir. Ama maalesef gerçek böyle değildir. Bu da hayli şaşırtıcıdır. Hülâsa öyle görünüyor ki iki firkanın görüş ayrılığının ana noktası bu âyetin nüzûl illeti ve âyette “الْيَوْمَ /Bugün” ifadesiyle geçen zamanının tayin edilmesidir.

Terminoloji: el-Yevm, ikmâl, itmâm (âyete ikmalin dine ve itmamın nimete atfedildiği göz önünde bulundurularak).

Kaynakça

Temel kaynaklar: Allâme Tabâtabâi, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'ân*; Mekârim Şîrâzî, *Âyat-i Velâyet der Kur'ân*; Cem' mine'l-Müellifin, *el-İmâme ve'l-velâye fi'l-Kur'âni'l-Kerim*; Abdülhüseyin Eminî, *el-Gadîr*; Cevâdî Âmûlî, *Zuhur-i velâyet der sahne-i Gadîr*; Şerefüddin, *el-Müracaat*; Kurânî, *Âyâtü'l-Gadîr*; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*; Reşid Rızâ, *el-Menâr*; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye ve Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*; İbn Meğâzîlî, *Menâkıb Ali b. Ebî Tâlib*; Haskânî, *Şevâhidü't-tenzîl*; Hârezmî, *Menâkıb*; Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*; Ebû Hilal el-Askerî, *el-Furûku'l-lugaviyye*.

Tamamlayıcı kaynaklar: Fettal Nişâbü'rî, *Ravzatü'l-vâizin*; Yahya b. el-Hüseyin, *el-Emâliyyü'l-hamisiyye*, c. 2; Ahmed el-Âsımî, *Zeynü'l-Fetâ*; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*; Hamûî, *Ferâidü'l-simtayn*; Furat Kûfî, *Tefsir-i Furat Kûfî*; İbn Vâzih Yakubî, *Târîhu'l-Yakubî*; İbn Tâvus, *el-Yakin bi-ihisâsi Mevlânâ Ali bi-İmreti'l-mü'minin*; Seyyid Muhammed Hüseyin Tehranî, *İmamşinâsî*; Yahya b. el-Hüseyin (İbn Batrik), *Hasâisü'l-vahyi'l-mübin*; İbn Asâkir, *Târîh-i Dımaşk*: c. 2.

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Bu âyette geçen “الْيَوْمَ” kelimesinden murat, Fahreddin er-Râzî ve diğerlerinin zannettiği şekilde² zaman devresi değildir.

(كُنْتُ شَابًا بِالْأَمْسِ وَ عُدْتُ الْيَوْمَ شَيْخًا / Dün gençtim, bugün ise ihti-

² Bkz: Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 11, s. 137; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, c. 1, s. 255.

yarladım.” derken olduğu gibi). Bilakis özel bir gündür. Bu âyette iki kere tekrarlanan bu kelime her iki yerde de aynı güne işaret etmektedir. Yoksa âyet-i şerife iki ayrı güne dikkat çekmemektedir. Kur’ân bu özel gün hakkında birtakım vasıfları beyan eder: “يَسَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ”, “Küfre sapanlar sizi dininizden etmekten umutlarını kesmişlerdir.”; “الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ”, “Bugün, size dininizi kemale erdirdim.”; “وَأَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي”, “Üzerinize olan nimetimi tamamladım.”; “وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا”, “Din olarak sizin için İslam’ı beğendim.” Bu vasıfların hepsi belli bir günle ilgili olduğundan aralarında bağlantı bulunmalıdır. Bu cümleden olarak, dinin kemale erdirilmesi ve nimetin tamamlanması kâfirlerin umutsuzluğuna yol açmakta ve toplum için İslam dinini seçmede Allah’ın hoşnutluğunu sağlamaktadır. Bu gün, kendine münhasır bu özelliklerle çok hassas ve İslam tarihinde atf noktası sayılmaktadır.

2. Bu âyette dinden umut kesilmesi söz konusudur, Müslümanlardan değil. Dolayısıyla buradaki ye's için kâfirlerin hesap kitabı dikkate alınarak anlam belirlenmelidir. Demek ki, bu âyetin nüzülünden önce dinde gedik açma ve onu yok etme ümitleri vardı. Yoksa Kur’ân onların umutsuzluğa kapılmalarından bahsetmezdi.

3. Bu günde kesinlikle özel bir olay vuku bulmuş (nüzül illeti) ve dört özelliğin (kâfirlerin umudunu yitirmesi, dinin kemale ermesi...) ortaya çıkmasına yol açmıştır. Şu halde bu gün ve o hadiseyi doğru bilmek gerekir.

4. İki fırka bu âyetin nüzül zamanı hakkında sadece iki görüşü gündeme getirmiştir: Arafat’ta nüzül ve Gadir-i Hum’da nüzül. Öyleyse bu günü teşhis edebilmek için bu iki günde meydana gelen olayları incelemek lazımdır.

5. Ehl-i Sünnet’in kaynaklarında geçen ve bu âyetin Arafat’ta nâzil olduğunu bildiren rivâyetlerin metninde aslında âyetin nüzül sebebi açıklanmamıştır. Yani onlarda Arafat’ta bu âyetin nâzil olmasına yol açan hangi hadisenin meydana geldiği somut biçimde ortaya konmamıştır. Bu nedenle Ehl-i Sünnet’in meşhurları (bu

âyetin Arafat'ta nâzil olduğuna inananlar) mecburen nüzûl sebebini araştırırken çok sayıda izaha ihtimal vermiştir.³

6. “Sebr ve taksim” burhanına göre bu âyetin Arafat'ta nüzûlünün sebebi için ihtimal verilen izahların tamamı incelenebilir. Bazı Şîî müfessirler kapsamlı bir incelemede bu izahların hepsini tenkit edip çürütmüştür.⁴

7. Bu âyetin nüzûlüne şahit olanlardan, yani Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) sahâbesinden ulaşan rivâyetlerin metninde bu âyetin nüzûl sebebi hakkında yalnızca iki şey zikredilmiştir. Bir kavil İbn Abbâs'tandır. Şöyle der:

Berâe Süresi inince müşrikler Beytullah'a girmekten ve Müslümanların haccına iştirak etmekten men edildiler. İşte bu durum Allah Teâlâ'nın ‘Bugün dininizi kemale erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım...’ kavlinde tamamlanan nimetler cümlesindedir.⁵

İkinci kavil ise bu âyetin nüzûl sebebinin “İmam Ali'nin velâyetinin nasbı” olduğunu gâyet net söylemektedir. Bu rivâyet İmam Ali, Ebû Sâid el-Hudrî ve Ebû Hureyre'den nakledilmiştir. Şöyle der:

Bu âyet, Peygamber (s.a.a.) Ali'yi velâyetini ilan etmek için ayağı kaldırdığı zaman Gadîr-i Hum'da nâzil oldu.⁶

İbn Abbâs⁷ ve Zeyd b. Erkam'dan da⁸ bu kavil ulaşmıştır.

³ Mesela bkz: el-Beyzâvî, *a.g.e.*, c. 1, s. 255; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 4, s. 90, 91.

⁴ Bkz: Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*, c. 5, s. 169 ve devamı.

⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 4, s. 81; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 3, s. 16, 17.

⁶ İbnü'l-Megâzîlî, *a.g.e.*, s. 19, h. 24; el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 200; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 3, s. 1716; Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'an*, s. 135. Allâme Eminî bu rivayetleri büyük ölçüde araştırmıştır. Bkz: *el-Gadîr* (yeni baskı), c. 1, s. 447-458; c. 1, s. 230-239 (eski baskı).

⁷ Bkz: el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 207, 208, h. 214, 215.

⁸ Bkz: İbn Tâvus, *el-Tahsinü'l-esrâr mâ zâd min ahbâri Kitâbi'l-Yakîn*, mülhak bi-kitabi *el-Yakîn bi-ihisâsi Mevlânâ Ali bi-İmret'i'l-mü'minin*, s. 584,

Yalnızca İbn Abbâs'tan nakledilen birinci kâvil, âyetin nüzûl sebebini açıklamayıp âyetin tefsiri veya nimeti tamamlamanın örneklerinden biri olması ihtimaline ilaveten, o gün dinin kemale ermesine (bir taraftan) ve kâfirlerin dinden umut kesmesine (diğer yandan) yolaçan bir hadisenin meydana geldiğini gösteren âyetin zâhirine de aykırıdır. Çünkü müşriklerin hac ameline katılmaması dinin kemale ermesine ve kâfirlerin dinden umut kesmesine yolaçmış olmayacaktır.

8. Bu âyetin nüzûl zamanı ve mekâmı hakkında nakledilen rivâyetler iki gruptur. Bir grup, nüzûl zamanını Arafat olarak kabul eder. Diğer grup ise Gadîr-i Hum olduğunu savunur. Her iki grup da Şîa ve Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında bulunabilmektedir. Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında sahih senedle ve birkaç tarikile âyetin nüzûlü Arafat gününde (veda haccında) gösterilmiştir. İbn Kesîr bu konuda şöyle der:

Bu âyetin Arafat'ta nâzil oluşu kesin ve bilinen bir husustur. Zira bu konu hakkında sahihliğinde hiçbir kuşku bulunmayan birçok hadis aktarılmıştır. En doğru olan, bu âyetin cuma günü Arafat'ta indiğidir.⁹

Şîi kaynaklarda da Ayyâşî tefsirinde İmam Sâdık'tan (a.s.) şöyle nakledilmiştir:

لما نزل رسول الله عرفات يوم الجمعة أتاه جبرئيل فقال له: يا محمد إن الله يقرؤك السلام و يقول لك: قل لأمتك اليوم أكملت لكم دينكم بولاية علي بن أبي طالب وأتممت عليكم نعمتي ورضيت لكم الإسلام ديناً و لست أنزل عليكم بعد هذا

bâb 29.

⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 12, 13. İbn Kesîr *el-Bidâye ve'n-nihâye* kitabında şöyle yazar: "والله ما نزلت الآية إلا يوم عرفة قبل غدیر خم بأيام" / Keza, bu âyet (yani el-Mâide Sûresi'nin üçüncü âyeti -çev.-) o gün değil, Arefe günü nâzil olmuştur ki, Arefe günü, Gadîr-i Hum gününden birkaç gün önce idi. Doğrusunu Allah bilir, c. 5 (evâhiru senetin aşere mine'l-hicre), s. 155.

“Resûlullah (s.a.a) cuma günü Arafat’a çıkınca Cebrail (a.s.) geldi ve ona şöyle dedi: ‘Ey Muhammed Allah sana selam ediyor ve ümmetine ‘Bugün dinlerini Ali'nin velâyetiyle kemale erdirildiğini, Allah'ın onlar üzerindeki nimetini tamamladığını, kendileri için İslâm'ı seçtiğini ve bundan sonra benim yeryüzüne inmeyeceğimi bildirmeni istiyor.’”¹⁰

Merhum Küleynî de kendi senediyle Ebî'l-Cârûd'un İmam Bâkır'dan (a.s.) rivâyetini şöyle nakleder:

سمعت ابا جعفر يقول: فرض الله عزّ وجل على العباد خمسا أخذوا أربعاً وتركوا واحداً قلت: أتسمينهنّ لى جعلت فداك؟ فقال: الصلاة... ثم نزلت الزكاة... ثم نزلت الصوم... ثم نزل الحج... ثم نزلت الولاية وإتّما أتاه ذلك في يوم الجمعة بعرفة أنزل الله عزّ وجل اليوم أكملت لكم دينكم وأتممت عليكم نعمتي و كان كمال الدين بولاية عليّ بن أبي طالب...

“Ebâ Ca’fer’in şöyle dediğim duydum: ‘Allah azze ve celle, beş şeyi kullarına farz kılmıştır. Kullar bunların dördünü aldılar, birini terk ettiler.’ Dedim ki: ‘Bunları bana teker teker sayar mısın, kurban olduğum?’ Buyurdu ki: ‘Biri namazdır... Sonra zekât verilmesini emreden âyet indi... Sonra orucun farz kılındığına ilişkin açıklamayı indirdi... Sonra hac emri indi... Sonra velayetle ilgili emir indi. Cebrail bu emri cuma günü Arafat'ta getirdi. Allah azze ve celle şu âyeti indirdi: ‘Bu gün sizin için dininizi kemâle erdirdim ve sizin üzerinizdeki nimetimi tamamladım.’ (Mâide, 3) Din, Ali b. Ebû Tâlib'in velâyetiyle kemale ermişti...”¹¹

Ayyâşî tefsirinde bu hadis Ca’fer b. Muhammed el-Huzafî'den nakledilmiştir. O, (Ayyâşî'nin ondan naklettiği diğer 3 hadis gibi)¹² yalnızca babasının İmam Sâdık'tan (a.s.) rivâyeti olan hadisleri nakleden meçhul biridir. Yani onun hakkında tevsik de, tezyif de

¹⁰ Ayyâşî, a.g.e., c. 2, s. 9, h. 1108.

¹¹ el-Küleynî, a.g.e., c. 1, kitâbü'l-hücce, bâbu “ma nassa Allahu azze ve celle ve Resûlühü ale'l-Eimme (a.s.) vâhiden fe-vâhiden”, 290, 291, h. 6.

¹² Bkz: Ayyâşî, a.g.e., c. 3, s. 277.

yoktur.¹³ Küleyni'nin her iki rivâyetinin senedi de zayıftır¹⁴ ve metinleri karışıktır.

Bu rivâyetlerin ikinci grubu, âyetin Gadîr günü veya ondan biraz sonra nâzil olduğuna delalet etmektedir. Bu rivâyetler Şîî kaynaklarda sahih senedle ve birçok tarikle nakledilmiştir.¹⁵ Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında da bu hadisler âyetin nüzûlüne şahit olan sahâbeden rivâyet edilmiştir. Gerçi Ehl-i Sünnet'ten bazıları onu zayıf kabul etmektedir.¹⁶

9. İkmal âyetinin nüzûl zamanı ve mekânı (Arafat'ta nüzûl ve Gadîr-i Hum'da nüzûl) hakkında nakledilen iki grup rivâyet, ara-larındaki çelişkiyi ortadan kaldırmak üzere uzlaştırılabilir gözük-mektedir. Uzlaştırma izahları cümlesinden olmak üzere şöyle söy-lenebilir:

İkmal âyeti iki kere nâzil olmuştur. Bir kez Arafat'ta ve diğer defa da Gadîr-i Hum'da. Her ikisi de İmam Ali'nin velâyetini ilanla irtibatlıdır. Hadisleri uzlaştırmanın bu izahına şahidi, İbn Tâvus, “Ahmed b. Muhammed el-Taberî el-Maruf bi'l-Halil”den nakletmiş-tir.¹⁷ Bazı büyükler de buna ihtimal vermiştir.¹⁸ Bu konunun genel hatlarıyla izahı şu şekildedir: Arafat'ta bu âyet nâzil olduğunda Al-lah Resûlü, ümmetinde nifak ve tefrika patlak vermesinden ve irtidattan korktu (daha önce ismet âyetini incelerken bu konudaki

¹³ Bkz: el-Musevî el-Hûî, *Mu'cemü ricâli'l-hadis*, üçüncü baskı, hicri kameri 1398, c. 4, s. 126, sayı 2296.

¹⁴ Bkz: Muhammed Bâkır Meclisî, *Mir'âtü'l-'ukûl*, c. 3, s. 259.

¹⁵ Bkz: a.g.e., c. 3, s. 261. Merhum Bahrânî bu hadisi bir yerde zikretmiştir. Bkz: Seyyid Hâşim Bahrânî, Seyyid Hâşim Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'ân*, c. 1, s. 434-447; el-Kummî el-Meşhedî, a.g.e., 4, s. 32-36.

¹⁶ Bkz: İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 14; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-meşûr*, c. 3, s. 19.

¹⁷ İbn Tâvus, *el-Yakin bi-ihisâsi Mevlânâ Ali bi-İmreti'l-mü'minin*, bab 127, s. 344; *el-Tahsinü'l-esrâr mâ zâd min ahbâri Kitâbi'l-Yakîn*, mülhak bi-kitabi *el-Yakin bi-ihisâsi Mevlânâ Ali bi-İmreti'l-mü'minin*, el-bâb 29, el-kısmu'l-evvel, s. 584578.

¹⁸ Bkz: Muhammed Bâkır Meclisî, *Mir'âtü'l-'ukûl*, c. 3, s. 260; Sibî İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 30.

tafsilat görülmüştü), onu resmen ilan etmeyi erteledi ve Allah'tan güvence istedi. Bunun hemen ardından “يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ” “Ey Peygamber! Sana indirilene tebliğ et.” âyeti nâzil oldu ve âyette “وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ”, “Allah seni (buna muhalefet edecek) insanlardan korur.” ifadesiyle Allah'ın güvencesi ilan edildi. Bunun üzerine Hazret (s.a.a.) Gadîr'de İmam Ali'nin velâyetini resmen duyurdu ve sonra ikmal âyeti tekrar nâzil oldu. Bir diğer şahit de Zeyd b. Erkam'dan nakledilen rivâyettir:

إِنَّ جَبْرِئِيلَ الرُّوحَ الأَمِينَ نَزَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ بِوَلَايَةِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَشِيَّةَ عَرَفَةَ فَضَاقَ بِذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ مَخَافَةَ تَكْذِيبِ أَهْلِ الْإِفْكِ وَ النِّفَاقِ فَدَعَا قَوْمًا أَنَا فِيهِمْ فَاسْتَشَارَهُمْ فِي ذَلِكَ لِيَقُومَ بِهِ فِي المَوْسَمِ فَلَمْ يَنْدِرْ مَا نَقُولُ لَهُ

“Cibril-i emin Ali'nin velâyetini bildirmek üzere akşam vakti Arafat'a indi. Peygamber (s.a.a.) nifak ve iftira ehlinin tezkibinden korktuğu için bu haber onun göğsünü daralttı. Sonra bu işi hac mevsiminde gerçekleştirmek için, aralarında benim de olduğum bir topluluğu çağırıp istişare etti, doğrusu biz ona ne diyeceğimizi bilemedik.”¹⁹

Bu ihtimale göre âyet iki kere nâzil olmuş ve her ikisinde de Peygamber-i Ekrem onu tebliğ etmiştir. Bir keresinde Arefe'de istişare için toplanmış bir kısım sahâbeye ve diğer defasında da Gadîr'de resmî olarak insanların umumu için. Öteki ihtimalde ise âyet yalnızca Arafat'ta nâzil olmuş ve Allah Resûlü de onu Arafat'ta tebliğ etmiştir. Gadîr'de ise bir kere daha duyurulmuştur. Çünkü âyetin nüzûl sebebinin Gadîr meselesiyle ve ismet âyetiyle sıkı irtibatı vardır.²⁰ Yine uzlaştırma izahı olarak başka bir ihtimalden

¹⁹ Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 301, h. 1996 ve ondan nakille: el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 356, h. 368; el-Fettal en-Nişâbüri de aynı muhtevayı mürsel şekilde İmam Bâkir'dan (a.s.) nakleder. Bkz: el-Fettal en-Nişâbüri, *a.g.e.*, c. 1, s. 216, h. 209.

²⁰ Allâme Tabâtabâi âyetin nüzûl gününün Arafat ve tebliğ gününün de Gadîr olduğuna ihtimal verir. Bkz: Tabâtabâi, *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 5, s. 196.

daha söz edilebilir. O da Allah Resûlü (s.a.a.) Veda Haccı'nda, aralarında Hayf Mescidi²¹, Arefe günü²² ve Gadîr'in de²³ bulunduğu insanların toplandığı yerde Sekaleyn hadisini ilan etmiştir. Bu mevzu, Peygamber-i Ekrem'in Veda Haccı'nda verdiği mesajlardan birinin (insanlara haccın menasikini öğretmeye ek olarak) ahaliye Sekaleyn konusunda hücceti tamamlamak olduğunu gösterirken, aynı zamanda ondan, insanların topluca bulunduğu sırada Sekaleyn hadisinin Allah Resûlü tarafından resmen ilan edilmesiyle birlikte kâfirlerin umut kesmesi, dinin kemale ermesi, nime-tin tamamlanması ve Allah'ın İslam'dan hoşnutluğunun meydana geldiği sonucu çıkmaktadır. İkmal âyeti işte bu sebeple nâzil oldu ve Hazret-i Resûl de onu aynı yerde duyurdu. Gadîr hadisesi de aslında İslam'ın yüce Peygamberinin (s.a.a.) Sekaleyn hadisi hakkındaki şerh ve izahıdır.

Bu ihtimaller iki grup rivâyetin ortasını bulmak içindir. Fakat uzlaştırılmaları mümkün olmazsa âyetin Arafat'ta nâzil olduğunu haber veren hadisler (özellikle de nüzûlün illetini İmam Ali'nin velâyetinden başka bir şey kabul eden hadis grubu) metin içi ve haricî çok sayıda zaaf nedeniyle sâkıt olacaktır.²⁴

10. İkmal âyetinin İmam Ali'nin velâyeti hakkında nâzil olduğu ispatlandıktan sonra, **birincisi**: Bu nüzûl, “من كنت مولاہ”

²¹ Bkz: el-Heytemî el-Mekkî, *a.g.e.*, s. 150.

²² Bkz: et-Tirmizî, *a.g.e.*, c. 5, s. 621, h. 3786; Ali b. Abdillâh es-Semhûdî, *Cevâhirü'l-ikdeyn fi fazli's-şerefeyn*, tahkik: Mustafa Abdülkadir Atâ, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1415, s. 234; Ahmed Yakûbî, *Târîhu'l-Yakûbî*, c. 2, (haccetü'l-veda), s. 112.

²³ Bkz: Ebû Bekr Amr b. Ebî'l-Âsım, *a.g.e.*, s. 629, h. 1551-1555; İbnü'l-Meğâzilî, *a.g.e.*, s. 16, s. 23. Sekaleyn hadisinin südür zamanı ve mekânı hakkında daha fazla ayrıntı için bkz: *Kitabullah ve Ehlu'l-Beyti fi hadîsi's-Sekaleyn min mesâdiri Ehli's-Sünne lecnatü't-tahkik fi mes'eleli'imâme*, Medresetü'l-İmam Bâkırî'l-Ulüm, Kum, hicri kameri 1422.

²⁴ Bkz: Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 5, s. 169 ve devamı; Âyetullah Mekârim Şîrâzî, *Âyât-i velâyet der Kur'ân*, tanzim: Ebû'l-Kasım Ulyan, Nesl-i Cevan, Kum, hicri şemsi 1381, s. 55-68; Merkezü'l-Mustafa, *Âyatu'l-Gadîr*, s. 268-284.

“فهذا على مولاہ”, “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır.” hadisindeki “mevlâ”nın manası üzerinde derinlemesine etkide bulunacaktır. Çünkü dinin kemale ermesi, nimetin tamamlanması ve kâfirlerin dinden ümit kesmesine yol açan şey yalnızca İmam Ali'ye dostluk ve vefanın ilan edilmesi olamaz. Bilakis İmam Ali'nin (a.s.) imamet ve liderliğinin ilan edilmesinde büyük bir hadise vardır.²⁵ İkincisi: Allah'ın rızasını kazanan İslam İmam Ali'nin velâyetiyle bağlantılı olacaktır. Çünkü bu âyette “وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا”, “din olarak sizin için İslam'ı beğendim.” buyrulmaktadır. Dolayısıyla bu velâyete sırt çevirenler, Allah'ın rızasını kazanan dinde ihlal yapmış ve onların İslam'ı, Allah'ın razı olduğu İslam'ın dairesinin dışında kalmış demektir. Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) Gadîr hutbesinin bu kısmı aynı meseleye işaret eder:

اللَّهُمَّ إِنَّكَ أَنْزَلْتَ عَلَيَّ إِنَّ الْإِمَامَةَ لَعَلِّي وَلِيكَ عِنْدَ تَبْيِينِ ذَلِكَ بِتَفْضِيلِكَ إِتَاهَ بِمَا أَكْمَلْتَ لِعِبَادِكَ مِنْ دِينِهِمْ وَآتَمَمْتَ عَلَيْهِمْ بِنِعْمَتِكَ وَرَضِيتَ لَهُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَقُلْتُ: وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْأَجْرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُكَ إِنِّي قَدْ بَلَغْتُ²⁶

“Allah'ım Ali'nin üstünlüğünü açıklamak ile kulların için dinlerini kemale erdirdiğini, nimetini onların üzerine tamamladığını ve onlar için İslam dininden hoşnut olduğunu açıkladığın esnada Ali'nin üstünlüğünü belirtmek suretiyle bana imamet velin Ali'ye ait olduğunu indirdin. ‘Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette ziyan edenlerden olacaktır.’ (Âl-i İmran, 85) Allah'ım şahid ol, ben risaleti tebliğ ettim.”²⁷

²⁵ Daha fazla izah için bkz: İsmet âyetinin uygulamalı tahkiki, “ikinci grup şüphelerin tahkik ve tenkidi”.

²⁶ el-Fettal en-Nişâbü'rî, a.g.e., c. 1, s. 225. Yine bkz: İbn Tâvus, el-Tahsin, el-bâb, 29, el-kısmu'l-evvel, s. 584.

²⁷ Seyyid Hâşim Bahrânî, el-Burhân fî tefsîri'l-Kur'ân, c. 2, s. 382.

Âyetin Tefsirinde İki Fırkanın Müşterek ve Ayrıldıkları Noktaların Teşhisi

Her iki fırka bu âyet hakkında bir kısım noktalarda görüş birliği içindedir. Bunların bazıları şunlardır:

Birincisi: Mâide Süresi son sûrelerdendir ve Medenî sûredir. İkmal âyetinin de istisnaları yoktur. (başka bir sûreden alınıp Mâide Süresi'ne yerleştirilmiş değildir). Bilakis ikmal âyetinden anlaşıl-maktadır ki, Mâide Süresi en son nâzil olan sûredir.²⁸

İkincisi: Mâide Süresi üçüncü âyetteki “...الْيَوْمَ يَبْسُ الَّذِينَ كَفَرُوا...” *اَلْيَوْمَ لَكُمْ اَلْاْتَاكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ* “*Bugün Allah'ın dinini reddedenler... din olarak sizin için İslam'ı beğendim.*” cümlesi, âyetin yenebilecek olanların hükmü hakkındaki diğer kısmından ayrıdır, öncesi ve sonrasıyla bağı yoktur. Bu konuda ister âyetin bu şekilde nâzil olduğunu, ister Allah Resûlü'nün talimatıyla buraya yerleştirildiğini söyleyelim fark etmez. Bu nedenle iki fırka da bu cümleyi hep ayrı tartışmış ve Masumların, sahâbenin, tâbiînin rivâyetlerinde de müstakil olarak geçmiştir. Bu meselenin şahidi de “*وَمَا لَكُمْ اَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ*” “*Size ne oluyor ki, Allah size darda kalmanızın dışında haram olanları geniŝçe anlatmışken, adının üzerine anıldığı şeyden yemiyorsunuz?*” buyuran En'am Süresi'nin 119. âyetidir. Mâide Süresi'nden önce nâzil olan bu âyette şöyle denir: Yiyeceklerden size haram kılınanlar tafsilatıyla beyan edilmiştir.

Dördüncüsü: Bu âyette “*اَلْيَوْمَ* /*Bugün*” ifadesinin her iki kullanımını da aynı güne işaret eder. Nitekim âyetin zâhiri de buna delalet etmektedir.

Beşincisi: İki fırka da kendi ünlü muhaddislerinden, bu âyetin Gadîr günü indiği ve İmam Ali'nin velâyetini ilan etmeyle bağlantılı olduğuna dair çok sayıda hadis nakletmektedir. Daha önce görüldüğü gibi, bu hadislerin senedi Şîa kaynaklarında sahihtir²⁹ ve Ehl-i

²⁸ Daha fazla izah için bkz: *İsmet âyetinin uygulamalı tahkiki*, “iki fırkanın âyetin tefsirinde ortak noktaları” bahsi.

²⁹ Bkz: el-Küleynî, a.g.e., c. 1, bâbu “*ma nassa Allah azze ve celle ve Resûlühü ale'l-eimme vahiden fevahiden*” s. 289, h. 4.

Sünnet kaynaklarında da (Ehl-i Sünnet'ten bazılarının iddiasının aksine) zayıf değildir.³⁰

Altıncısı: Ehl-i Sünnet, ikmal âyetinin Arafat gününde nâzil olduğunu ulu'l-akval³¹ veya maktû³² bile kabul eder. Bazıları da âyetin Arafat günü nâzil olduğu hakkındaki rivâyetleri mütevatir sayar.³³ Ama bu tevatür ispatlanmış değildir. Çünkü azami 4 kişi bu rivâyeti nakletmiştir: Ömer b. el-Hattâb, İbn Abbâs, Semûre ve İbn Abbâs. Dolayısıyla her ne kadar Ehl-i Sünnet Ömer'den menkul rivâyeti *Sahîhayn*'da nakletmiş olsa da bu rivâyetlerin senedini tahkik gözardı edilemez.

Yedincisi: Ehl-i Sünnet'ten İbn Kesîr³⁴ ve Süyûtî³⁵ gibi bazıları, ikmal âyetinin Gadîr günü nâzil olduğuna dair rivâyetleri zayıf sayar. Âlûsî de bunu Şîa'nın iftiralarından biri kabul eder.³⁶ Fakat bu görüşün ilmî bir temeli yoktur. Çünkü bu rivâyetlerin sened zincirinde yer alan kişiler Ehl-i Sünnet'in rical âlimleri tarafından güvenilir bulunup tevsik edilmiştir.³⁷ İbn Kesîr, Ebû Hureyre'nin hadisine (ikmal âyetinin Gadîr günü nâzil olduğunu kabul eder ve o gün oruç tutmanın faziletini belirtir) başka bir itiraz yönelterek şöyle der:

إِنَّ صَوْمَ يَوْمِ الْغَدِيرِ يَعْدِلُ سِتِّينَ شَهْرًا يَسْتَدْعَى تَفْضِيلَ الْمَسْتَحَبِّ عَلَى الْوَاجِبِ
لَأَنَّ الْوَارِدَ فِي صَوْمِ شَهْرِ رَمَضَانَ كُلِّهِ إِنَّهُ يَقَابِلُ بَعْشَرَ أَشْهُرٍ وَ هَذَا مِنْكَرٌ مِنْ

القول باطل³⁸

³⁰ Bkz: el-Eminî el-Necefî, *a.g.e.*, (yeni baskı), c. 1, s. 669-707.

³¹ Bkz: Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 4, s. 84.

³² Bkz: İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 12, 13. Keza, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 7, s. 363.

³³ Bkz: İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 13.

³⁴ *a.g.e.*

³⁵ es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 3, s. 19.

³⁶ el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 4, s. 91.

³⁷ Bkz: el-Eminî el-Necefî, *a.g.e.*, c. 1, s. 294-298 (yeni baskı). Senedlerin ricalini Ehl-i Sünnet'in kriterlerine göre tek tek tahkik etmiştir.

³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5 (evâhiru senetin aşere mine'l-hicre), s. 188.

Gadîr-i Hum günü tutulan orucun altmış aya bedel olması; nafilenin farzdan daha üstün kabul edilmesini iltizam eder; zira ramazanın tümü hakkında varid olan onun on aya bedel oluşudur. Binaen aleyh bu görüş bâtildir.

Allâme Eminî, başta *Sahihayn*, Ehl-i Sünnet'in birçok kaynağında (mesela “من صام رمضان ثم اتبعه بست من الشوال فكأنما صام الدهر / Ramazan orucunu tutup ardından şevvalin altı gününü tutan, tüm yılı oruçlu geçirmiş gibidir.” hadisi gibi)³⁹ bu itirazı çürüten cevaba ilaveten Hillî'nin cevaplarını da göstermiştir.⁴⁰

Sekizincisi: Bu konudaki Şîî rivâyetlerin Ehl-i Sünnet'in rivâyetlerinden farkı şudur ki, Şîî rivâyetlerin tamamında, ister âyetin Arafat'ta nâzil olduğuna, ister Gadîr'de nâzil olduğuna delalet etsin, bu hadislerde âyetin nüzûl sebebi İmam Ali'nin velâyetidir. Ehl-i Sünnet'in rivâyetlerinde ise ya bu illet beyan edilmemiştir ya da nüzûlün illeti, Veda Haccı'nda “müşriklerin Allah'ın evinden men edilmesi” olarak belirtilmiştir. Bunların bir kısmında da nüzûlün sebebi İmam Ali'nin velâyetidir.

Şîa açısından ikmal âyeti tebliğ âyetiyle (ismet, Mâide 67) ve velâyet âyetleriyle (Mâide 55 ve 56) sıkı irtibata sahiptir. Bu durum bizzat Kur'ân'dan anlaşılmakta, ayrıca Şîa'nın rivâyet kaynaklarındaki sahih senedli hadisler de buna delalet etmektedir.⁴¹ Şîa'nın bazı büyükleri ikmal âyetini, İmam'ın ismetinin delillerinden biri saymıştır.⁴² Şîa, Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında geçen ve ikmal âyetinin Arafat günü indiğini haber veren rivâyetlerin, karışıklık ve çelişkilerine ilaveten çok sayıda sorunla da (mesela âyetin zâhirine ve Ehl-i Sünnet'in makbul prensiplerine aykırılık gibi) yüz yüze olduğuna inanmaktadır.⁴³

³⁹ Müslim, *a.g.e.*, c. 2, s. 524, h. 204, kitâbu's-sıyam; Ebû Dâvûd Süleyman İbnü'l-Eş'as, *a.g.e.*, c. 2, s. 324, 2432 ve diğerleri.

⁴⁰ Bkz: el-Eminî el-Necefi, *a.g.e.*, c. 1, s. 699-707.

⁴¹ Bkz: el-Küleynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 289, 290, h. 4.

⁴² Bkz: Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar (Allâme Hillî), *el-Elfeyn fi imâmeti emîri'l-mü'minin 'Alî b. Ebî âlib*, s. 355.

⁴³ Ehl-i Sünnet'in görüşüne itiraz yöneltmiş bazı Şîî âlimlerin listesini daha önce zikretmiştik.

Soru ve Araştırma

1. Din ihtiyaçlara uygunlukta daima kâmil idiyse ikmal âyetiyle nasıl kemale erdirilmiştir?
2. Allah'ın, bu âyetten önce Kur'ân'da söz konusu edilen niyeti tamamlama ve dini kemale erdirmeye hususundaki müjdesi nedir? Onları inceleyiniz.
3. İkmal âyetindeki “الْيَوْمَ” hangi delille özel bir güne işaret etmektedir?
4. Sebr ve taksim burhanını kullanarak ikmal âyetinin Arafat'ta nüzûlüyle ilgili izahları tahkik ve tenkit ediniz.
5. İkmal âyetinin Arafat'ta nüzûlüyle ilgili rivâyetlerin mütevatir olduğunu savunan İbn Kesîr gibi isimlerin iddiası doğru mudur?
6. Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında nakledilen ve âyetin Gadîr-i Hum'da nâzil olduğunu haber veren hadislerin senedi hakkında araştırma yapınız.
7. Ehl-i Sünnet'in rivâyet kaynaklarında kaç sahâbe ikmal âyetini İmam Ali'nin velâyeti ve Gadîr'le ilişkilendirmiştir?

IV Kasas Sûresi 5. Âyet (Mehdîlik Meselesi)

وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ
الْوَارِثِينَ¹

Hedef: İki fırkanın söz konusu âyette Mehdîlik hakkındaki görüşlerini genel hatlarıyla tanıma.

Giriş

Her iki fırkanın müfessirleri, kelimacıları ve muhaddislerinin Mehdîlik mevzusunda çok sayıda ortak noktası vardır. Ayrıldıkları incelenmeye değer tek nokta, Şîa'nın, İmam-ı Zaman'ın on yüzyıl önce doğduğuna ve çağımızda hayatta olduğuna dair inancıdır. Ehl-i Sünnet ise bu konuda görüş birliği içinde değildir. Çoğunluğu İmam-ı Zaman'ın hayatta olduğu hakkında tereddüde düşmüş, hatta inkâr etmiştir.

Terminoloji: İstizaf, arz, vâris.

¹ “Biz ise yeryüzünde güçten düşürülenlere ihsanda bulunmak, onları imamlar ve vârisçiler kılmak istiyoruz.”

Kaynakça

Nehcü'l-belâga, hikmet 128; Haskânî, *Şevâhidü't-tenzîl*; Kundûzî, *Yenâbü'l-mevedde*; İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâga*; Lütfullah Sâfi, *Muntehabuül-eser fi'l-İmâmi's-Sânî Aşer*; es-Seyyid Abdülaziz el-Tabâtabâi, *el-Mehdi (a.s.) fi's-sünneti'n-Nebeviyye*; Müessesetü'l-meârifî'l-İslâmiyye, *Mu'cemu ehâdisi'l-Mehdi*; Allâme Tabâtabâi, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*; İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*; Reşid Rıza, *el-Menâr*; Muhammed Cevad el-Hüseynî el-Celâlî, *Ehâdisü'l-Mehdi min Müsned Ahmed b. Hanbel*; Âyetullah Mekârim Şîrâzî, *Peyâm-i Kur'an*, c. 9; Seyyid Hâşim Bahrânî, *el-Mehacce fimâ nezele fi'l-ka'imi'l-hücce*; Âlûsî, *Ruhu'l-meânî*.

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Mehdilik hakkında çok âyet vardır. Bunları birkaç grup halinde mütalaa etmek mümkündür. Mesela bu âyetlerin bir kısmı tenzil seviyesinde ve bir bölümü de te'vil seviyesinde bu meseleye delalet eder. Te'vil seviyesinden murat, hükmün illeti ve dayanağı nedeniyle veya hükmün o örnekte daha kuvvetli olması sebebiyle âyetin diğer örneklerle (âyetin onun hakkında nâzil olduğu örnek dışındakilere) tatbik edilmesidir.² Bu âyetler muhtelif şekillerdedir ve her biri bu meselenin bir boyutunu veya farklı boyutlarını aydınlatmaktadır.

² Kur'an sürekli akış halindedir ve durağanlık ona nüfuz edemez. İmam Bâkır (a) şöyle buyurur: “ولو أنَّ الآية إذا نزلت في قوم ثم مات أولئك القوم ماتت” (a) الآية لما بقي من القرآن شيء ولكن القرآن يجري أوله على آخره ما دامت السماوات والأرض و لكل قوم آية يتلونها هم منها من خير أو شر *Şayet bu âyet belli bir topluluğa mahsus inse sonra o topluluk yok olup gitse Kur'an'ın hükmü de onlarla birlikte ortadan kalkar, oysa Kur'an'ın tüm hükümleri yer ve gök var oldukça geçerlidir. Kur'an'da her topluluğun okuyacağı bir âyet vardır, o topluluk bu âyetlerin ya şer tarafında ya da hayır tarafında bulunacaktır.*” (Muhammed Rızâ el-Hakimî ve diğerleri, *el-Hayat*, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslamî, Tahran, hicri şemsi 1399, c. 2, s. 107, 108, 152). Bu rivayet ve benzerleri, Kur'an'ın akan zaman içinde diri olduğu ve âyetlerin manasının muhtelif örneklere uygulanabileceğine delalet eder.)

2. Tenzil manasında Allah'ın, küresel hâkimiyet ve İslam'ın tüm dinlere galip geleceği vaadine delalet eden âyetler arasında şunlar vardır: Tövbe: 32-33; Nur: 55; Enbiya: 105, Saf: 9. Te'vil seviyesinde Mehdilik meselesine delalet eden âyetlerden biri de bahse konu olan âyettir (Kasas: 5). Allah bu âyette kendi kesin iradesinden ve liderliğe, verasete layık olan mustazafları müstekbir ve tağutilerin yerine geçireceğinden bahseder. Bu, İsrailoğulları hakkında tahakkuk etmiş ilâhî sünnetlerden biridir. Anlaşıldığı kadarıyla Hazret-i Musa (a.s.) kavmine “ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ”, “Mūsâ, kavmine, ‘Allah’tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz yeryüzü Allah’ındır. Ona, kullarından dilediğini mirasçı kılar. Sonuç Allah’a karşı gelmekten sakınanlarındır.’ dedi.”³ buyururken işte bu sünnete dayanarak konuşuyordu. Bu sünnet bu ümmet için de tahakkuk edecektir. Nitekim Kur’ân bu vaadi vermiş ve şöyle buyurmuştur: “ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ”⁴ Kur’ân bu âyette şöyle buyurur: “Allah'ın geçmiştekiler hakkındaki vaadi tahakkuk etti. Bir kez daha onun gerçekleşeceğini vadedmiştir.” İmam Ali de (a.s.) şöyle buyurur:

لَتَغْطِفَنَّ الدُّنْيَا عَلَيْنَا بَعْدَ شِمَاسِهَا عَطْفَ الضَّرْوِسِ عَلَى وَلَدِهَا، وَ تَلَا عَقِيبَ ذَلِكَ: وَ نُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا فِي الْأَرْضِ وَ نَجْعَلَهُمْ أُيْمَةً وَ نَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ⁵

“Dünya inattan sonra yavrusuna şefkatle dönen ısırtıcı deve gibi şefkatle bize dönecektir.” (Daha sonra şu ayeti okudu:) “Biz ise yeryüzünde güçten düşürülenlere ihsanda bulunmak, onları imamlar ve vârisçiler kılmak istiyoruz.” (Kasas, 5)”

³ A'raf, 128.

⁴ Nur, 55.

⁵ Bkz: *Nehcü'l-belâga*, hikmet: 209; el-Hâkim el-Haskânî, a.g.e., c. 1, s. 556, h. 590; et-Tüsî, *Kitâbü'l-gaybe*, tahkik: İbâdullah el-Tahrânî, Müessesetü'l-Mearifil-İslamiyye, Kum, hicri kameri 1411, s. 184, h. 143.

İki Fırkanın Görüşlerindeki Müşterek ve Ayrıldıkları Noktaları Teşhis

İki fırkanın da sıhhat ve tevatürlerini belirttiği İmam Mehdi (af) hakkındaki tefsir rivâyetlerinin veya tefsir dışı rivâyetlerin çok miktarda bulunmasına asla göz kapanamaz.⁶ Her iki fırka da ilke olarak Mehdilik meselesi ve onunla ilgili pek çok konuda (mesela Deccal'in çıkışı, İsa'nın gökten nüzülü ve Hazret'e iktida etmesi, Deccal'in ordusunun çöle gömülmesi vs.) görüş birliği içindedir. Şîa ile Ehl-i Sünnet arasındaki farklılığın aslı eksenini İmam Mehdi'nin şahsiyeti hakkındadır. Şîa ve bazı Ehl-i Sünnet âlimler İmam Mehdi'nin İmam Askeri'nin (a.s.) oğlu olduğuna ve hâlihazırda yaşadığına inanmaktadır.⁷

Şîa'nın görüşünün delilleri çoktur ve esasen her iki fırkanın dayanaklarından istifadeyle elde edilmiştir. Bu delillerin bir kısmı şunlardır:

1. Gelecekte sâlihlerin hükümetinin kurulacağı vaadi, Allah'ın sünnetlerinden birine dayanmaktadır. Söylediğimiz gibi, bundan önce de bunun örnekleri gerçekleşmiştir. Bu vaadin icra edilmesinde ve dinin öğretileri temelinde Hak Teâlâ'nın destek ve rızasını almış her türlü islah hareketinde Allah'ın sünneti daima böyle

⁶ Mesela bkz: İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, c. 6, s. 359; el-Heytemî el-Mekkî, *a.g.e.*, c. 2, s. 211; Muhammed Abdürrûf el-Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, *Şerhu'l-Câmi's-Sagîr min ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*, tashih: Ahmed el-Selam, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 9245 numaralı hadisin zeyli; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makasîd*, c. 2, s. 62; Abdülalim el-Bestevî, *el-Mehdiyyü'l-Muntazır fi'l-ehâdisi'l-Sahîha*, Dâr İbn Hazm, Mekke, hicri kameri 1420, s. 360; *Mu'cemü ehâdisi'l-İmâmi'l-Mehdî*, el-Hey'etü'l-İlmiyye fi Müesseseti'l-Meârifî'l-İslamiyye bi-İşrâfi Ali Kuranî, Müessesetü'l-Mearifî'l-İslamiyye, Kum, hicri kameri 1411.

⁷ Bkz: Sibt İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*; el-Gencî eş-Şâfiî, *el-Beyan fi ahbâri Sâhibi'z-Zaman* (mazbut fi kitâbi *Mu'cemü ehâdisi'l-İmâmi'l-Mehdî*) ve Muhammed b. Yusuf el-Kureşî eş-Şâfiî, *Kifâyetü't-tâlib fi menâkıbi Ali b. Ebi Tâlib*, tahkik: Muhammed Hâdi el-Eminî, Dârü İhyâi Tûrâsi Ehli'l-Beyt, Kum, hicri kameri 1404; Şemsüddin İbn Tûlûn, *el-Eimmetü'l-İsnâ Aşer*, tahkik: Salâhaddin el-Müncid, Menşûrâtü'r-Râzî, Kum ve diğerleri.

olmuştur. Nitekim Allah kendi tarafından vasıtasız (peygamberler gibi) veya vasıtayla (İsrailoğulları peygamberi tarafından Tâlût'un seçilmesi gibi, Bakara 264) bir kimseyi bu hareketin liderliğini üstlenmek üzere seçmiştir. Dolayısıyla Allah, gelecekte küresel hükümetin teşkilinde de bir imamı seçecektir. Bu, imametın Allah tarafından tayin ve Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) tarafından tanıtıldığını kabul eden Şia'nın inancıdır.

2. Dünyanın gelecekte ıslah yönündeki değişimi Allah'ın dininin öğretileri esasına göre şekillenecektir. Kur'an'ın net biçimde ifade ettiği gibi bu değişimin mecrası İslam'ın tüm dinlere galebe çalması olacaktır. Bu dinî değişim ise Kur'an'la eş ağırlıkta ve Allah'ın dininin tüm öğretilerine vâkıf masum ıslahçı bir önderle gerçekleşmesi dışında mümkün değildir. Sekaleyn hadisine göre de Kur'an'la eşdeğerde ve Allah'ın dininin tüm öğretilerine kâmil düzeyde vâkıf masum ıslahçı Allah Resûlü'nün (s.a.a.) İtreti Ehl-i Beyt'ten başkası olamaz. Ümmetten hiç kimsenin böyle bir mevkii yoktur. Bundan dolayı bu önder Allah Resûlü'nün masum Ehl-i Beyt'inden olmalıdır.

3. Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) İtret'inden masum Ehl-i Beyt'in sayısı Sekaleyn hadisinde barizdir ve tezahür ettiği kişiler de her iki fırkanın rivâyetlerine göre bellidir.⁸

4. Şiî kaynaklarda İmam Askerî'nin (a.s.) oğlu İmam Mehdi'nin (af) hayatta olduğuna delalet eden rivâyetler mütevatirdir. Bu rivâyetler Ehl-i Sünnet'in bazı kaynaklarında da nakledilmiştir.⁹

5. Her iki fırkanın da naklettiği ve Allah Resûlü'nün (s.a.a.) “الأئمة من بعدي اثنا عشر خليفة” / *Benden sonra imamlar on iki halifedir.*¹⁰ buyurduğu hadisler de bu meseleye delil ve şahittir.

⁸ Bkz: *İki fırkanın tefsirinde uygulamalı prensipler*, “tefsirde Ehl-i Beyt'in sünnettinin hüccet olması” bahsi.

⁹ Mesela bkz: Lütfullah es-Sâfî, *Müntehabü'l-Eser fi'l-İmâmi's-sânî Aşer*, Mektebetü'd-Dâverî, Kum, tarihsiz; *Mu'cemü çâhâdîs-i'l-İmâmi'l-Mehdî*, el-Hey'etü'l-İlmiyye fi Müesseseti'l-Meârifî'l-İslamiyye bi-İşrâfî Ali Kuranî, Müessesetü'l-Mearifî'l-İslamiyye, Kum, hicri kameri 1411.

¹⁰ Bkz: el-Mahmudî, *a.g.e.*, sayı 1115, 2596 ve 2640, muhakkik, bu rivayetlerin zeylinde diğer kaynakları da tanıtmıştır.

6. *Her / من مات و لم يعرف إمام زمانه (او امامه) مات ميتة جاهليّة*”¹¹ hadislere, tanınmadığı takdirde peşinden câhiliye ölümünü getirecek bir İmam'ın varlığını haber vermektedir. Dolayısıyla tıpkı kusurlu insanın İslam'ı tanımazsa câhiliye ölümüyle ölmesi gibi bu İmam da tanındığında dinin tanınacağı ve tanınmadığı takdirde câhiliye ölümünün meydana geleceği, her açıdan İslam'ın görünür modeli olmalıdır.

7. Hazret'in ömrünün uzun olması doğaya ve akla aykırı bir durum değildir. Bu konudaki delil ve şahitler çoktur. Mesela kâdir olan Allah, *فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ. فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ. لَلَبِثَ*, “*Kendini kınyacı iken, onu bir balık yutmuştu. Eğer (Allah'ı çokça) tesbih edenlerden olmasaydı, Onun karnında (insanların) dirilip kaldırılacakları güne kadar kalakalırdı.*”¹² buyurduğu gibi Yunus Peygamberi diri olarak balığın karnında kıyamete kadar tutabiliyorsa bir insana da yeryüzünde çok uzun ömür vermeye kâdirdir.

Soru ve Araştırma

1. Size göre Kasas Sûresi beşinci âyetin tefsirinde başka hangi anahtar noktalar müdahildir?
2. Geçmiş çağlarda müminlerin hâkimiyetinin tahakkuk etmesinde Allah'ın vaadi nasıl gerçekleşmiştir? Bunun boyutlarını gösteriniz.
3. İmam-ı Zaman'ın (a.f.) asrımızda hayatta olduğu konusunda hangi grup âyet ve rivâyetlere istinat edilebilir?

¹¹ İbn Hanbel, *Müsned*, c. 28, s. 88, sayı 16876, *Müsned* muhakkikleri diğer kaynakları da tanıtmıştır; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makasid*, c. 5, s. 239; Reyşehrî, *Ehlül-Beyt fi'l-Kitâb ve's-sünne*; İbn Kesîr, *Tefsîrül'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 1, s. 530.

¹² Saffat, 142-144.

4. Reşid Rızâ'nın Mehdilik hakkındaki görüşünü (*el-Menâr*: c. 9, s. 499, A'raf Sûresi 187. âyetin zeyli) tahkik ve tenkit ediniz.
5. Tenzil manasında Mehdiliğe delalet eden âyetler hangileridir? Onların delaletini her iki fırkanın bakış açısından inceleyiniz.

V

Zümer Sûresi 3, Yusuf Sûresi 97 ve Nisa Sûresi 64. Âyetler (Teveşül, İstigase ve Diğçerlerinin Hükümü)

أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الخَالِصُ وَالدِّينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا
إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ
هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ¹

قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ²
وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رُّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاؤُوكَ
فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا³

¹ Zümer, 3: “İyi biliniz ki halis (katıksız) olan din yalnızca Allah'ındır. O'ndan başka veliler edinenler (şöyle derler:) “Biz, bunlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.” Doğrusu Allah ayrılığa düşükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Gerçekten Allah, yalancı kâfir kimseyi hidayete erıştirmez.”

² Yusuf, 97: “Ey babamız! Bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten hata ettik.” dediler.”

³ Nisa, 64: “Biz her peygamberi ancak, Allah'ın izniyle, itaat olunması için gönderdik. Onlar (münafıklar), kendilerine zulüm ettiklerinde, sana gelip

Hedef: Müşriklerin putlarla ilgili düşüncesinin peygamberler ve evliyanın aracılığına inanmayla Allah'a yakınlaşma ve hacetlerin giderilmesi için onlara seslenilmesiyle benzer şeyler olduğunun incelenmesi. Ayrıca peygamberlere ve evliyaya tevessülün ve Allah'tan başkasına istigasenin caiz olup olmadığının tahkiki.

Giriş

Peygamberlere ve evliyaya seslenilmesi ve hacetlerin giderilmesinde onlardan yardım istenmesinin haram olduğuna ilişkin çok sayıda delil vardır. Anlaşıldığı kadarıyla bu davranışın haramlığını ispatlamak için Zümer Süresi 3. âyete ve buna benzer (müşriklerin bâtil itikatları hakkındaki) âyetlere istinat İbn Teymiyye'den önce (sekizinci yüzyıl) gündemde yoktu. İlk defa o, müminlerin amelinini müşriklerinkiyle kıyasladı ve ikisini de aynı şey saydı.⁴ Ondan sonra İbn Teymiyye'nin yolunu izleyenler bu delili tekrar ettiler.⁵ Ama İbn Teymiyye'den önce rivâyetler alanında menetmeye dair deliller ve sadece sâlihlerin kabirlerine el sürüp öpme gibi işlerin kerahetine ilişkin hüküm vardı.⁶ Münâvî, Sübkî'den nakille şöyle yazar:

Peygamberlere ve evliyaya aracı kılınarak Allah'a istigasede bulunmak güzeldir ve bunu ne seleften, ne haleften hiç kimse reddetmemiştir. Tâ ki, İbn Teymiyye gelene kadar; o, bunu reddederk sırat-ı

Allah'tan mağfireden dileseler ve peygamber de onlara mağfireden dileseydi, mutlaka Allah'ı tövbeleri kabul edici, merhametli bulurlardı."

⁴ Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'l-fetâvâ*, Haz. Muhammed b. Abdurrahman Kasım el-Âsımî, tarihsiz, c. 1, s. 157; Adî b. Müsâfir, *Risâletühü ilâ etbâi Adî b. Müsâfir*, s. 31.

⁵ Bkz: Şeyh Abdurrahman b. Hasan Âl-Şeyh, *Fethü'l-mecid fî şerhi kitâbi't-tevhîd*, el-İdâretü'l-Âmme li't-Tab' ve't-Terceme, er-Riyad, hicri kameri 1411, s. 430; *et-Teberrük ve't-tevessül ve's-sulh me'al-aduvvi's-Sihyûnî*, fî *Risâleteyn beyne's-Şeyh Muhammed Vâizzâde ve e's-Şeyh b. Bâz*, Neşr-i Şi't, Tehran, hicri şemsi 1383, s. 14.

⁶ Bkz: Muhammed et-Tehâvî, *Ekrabü'l-mesâlik ilâ Muvatta el-İmam Mâlik*, *Vezâretü'l-Evkaf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyyeti'l-Memleketi'l-Mağribiyye*, hicri kameri 1408, c. 1, s. 255.

müstakimden çıkmış ve kendisinden önce hiçbir âlimin işlemediği bir bid'ati işlemiştir.⁷

*

Her ne kadar İbn Teymiyye'nin de ömrünün son yıllarında tevessülün caiz olduğuna inandığı söylenmişse de istigaseyi inkâr ediyordu.⁸

Terminoloji: Rabb, ibadet, itaat, tevessül, şefaaf, istigase.

Kaynakça

Yayına hazırlık ve tanzim: Dr. Fethullah b. Takî el-Neccâr, *et-Teberrük ve't-tevessül ve... fî tisâleteyn beyne fadîleti's-Şeyh Muhammed Vâizzâde ve fadîleti's-Şeyh b. Bâz*; Abdurrahman b. Cevzî, *Müsürü'l-garâmîş-sâkin ilâ eşrefi'l-emâkin*; Hasan b. Ali el-Sekâf, *et-Tendîd bi-men addede't-tevhîd*; Hasan b. Ali el-Sekâf, *el-İgâse bi-edilleti'l-istigâse*; el-Gumârî, *İrgâmü'l-mübtedii'l-gabî bi-cevâzi't-tevessül bi'n-nebî*; İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Cevâbü'l-kâfi*; İbn Teymiyye, *Ka'ide celîle fî't-tevessül ve'l-vesîle*; Ali b. Nefî' el-Ulyanî, *et-teberrükü'l-meşru' ve't-teberrükü'l-memnu'*; İbn Kayyim el-Cevziyye, *er-Rûh fî'l-kelam alâ ervâhi'l-emvât*; es-Seyyid İzzeddin ez-Zencanî, *Metârahât havle mi'yâri's-şirk fî'l-Kur'an*; Semhûdî, *Vefâü'l-vefâ*; Âyetullah Sübhanî, *et-Tevhid ve's-şirk*; Allâme Tabâtabâî, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'an*; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*.

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Tartışma pozisyonunun ıslahı: Bu bahiste tartışma pozisyonunun ıslahı oldukça işlevseldir. Çünkü öyle olur ki, taraflar şefaaf, tevessül, istigase, teberrük, takbil ve diğerlerini ispatlamak veya reddetmek için kimi delillere sarılır; ama o sırada tartışmanın aslı pozisyonundan çıkmış olur ve bu durumda delillerin bir faydası dokunmaz. Vehhâbî ve Vehhâbî olmayan Sünniler ve Şia'dan

⁷ Bkz: el-Münâvî, a.g.e., c. 1, s. 170.

⁸ Bkz: el-Muhaddis el-Gumârî, *İrgâmü'l-mübtedii' il-gabî bi-cevâzi't-tevessül bi'n-nebî*, Dârü'l-İmam en-Nevevî, el-Ürdün, s. 17.

hiç kimse Allah Resûlü'nü (s.a.a.) aracı kılmayı (şefaât), vesile yapmayı (tevessül), ihtiyacını gidermek için ondan yardım istemeyi (istigase), hayatındayken Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) bedenine ve giysisine tebrükü ve onları öpmeyi inkâr etmemiştir. Allah Resûlü hayatayken sahâbenin sîret ve amelinden buna de-lalet eden çok sayıda haber vardır.

Diğer peygamberler ve evliyaya kendi zamanlarında istigase ve tevessül, toplumların sünnetlerinin parçasıydı ve tevhidin ta kendisiydi. Kur'ân'da da bunun birçok örneği nakledilmiştir. Mesela Kur'ân A'raf Sûresi 134 ve 135. âyette şöyle buyurur:

“وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ. فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بِالْعُوقُوبَةِ إِذَا هُمْ يَنْكُتُونَ”, “Azap başlarına çokünce, 'Ey Musa! Rabbine, sana verdiği söz uyarınca bizim için yalvar. Bizden azabı kaldırırsan, şüphesiz sana iman edeceğiz ve İsrail oğullarını seninle beraber (vaat edilmiş topraklara) göndereceğiz.' dediler. Azabı belli bir müddet için (iman etmeleri şartıyla) üzerlerinden kaldırıncı, o müddete eriştiklerinde hemen sözlerinden caydılar.”

Onlar Musa'yı, Allah'tan tufan, çekirge, haşerat, kurbağa ve kanı (bkz: A'raf 133) kaldırmasını istemesi için aracı kıldılar. Allah da Musa'nın (a.s.) talebi üzerine bu belaları bertaraf etti. Yine Mümtehine Sûresi 4. âyette Hazret-i İbrahim'in Azer için istiğfar vaadinde bulunmaktadır:

“إِنَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ”, “İbrahim'in babasına: Hiç şüphesiz senin için mağfîret dileyeyeğim, fakat sana Allah'tan gelecek her hangi bir şeyi savmaya gücüm yetmez.”

Keza Meryem Sûresi: 47. âyet. Yahut Yakub'un (a.s.), çocuklarının isteği üzerine istiğfarda bulunması da böyledir. Kur'ân şöyle buyurur:

“قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ. قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ”, “(Oğulları) dediler ki: 'Ey babamız! (Allah'tan)

bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten günahkârlar idik.’ (Ya’kub:) ‘Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Çünkü O çok bağışlayan, pek esirgeyendir’, dedi.”⁹

Kur’ân meleklerin müminler için istiğfarını da şöyle beyan eder:

“الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْحَجِيمِ” “Egemenlik tahtını yüklenmiş olanlar ve çevresinde bulunanlar, Rablerini hamd ile tesbih etmekte, O’na iman etmekte ve iman edenlere, ‘Rabbimiz! Rahmet ve ilim bakımından her şeyi kuşatıp sardın. Tövbe edenlere ve senin yoluna tâbi olanlara mağfiret et ve onları cehennem azabından koru.’ diye mağfiret dilemektedirler.”¹⁰

Ebü Tâlib’in, Peygamber-i Ekrem’in çocukluğu sırasında kuraklığın bertaraf olması için Hazret’e tevessül olayı meşhurdur.¹¹ Dolayısıyla asil insanlara tevessülün kökeni beşerin fitratındadır.

Peygamber-i Ekrem’e istigase ve tevessül hakkında da Kur’ân şöyle buyurur:

“وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا” “Onlar (münafıklar), kendilerine zulüm ettiklerinde, sana gelip Allah’tan mağfiret dileseler ve peygamber de onlara mağfiret dileseydi, mutlaka Allah’ı tövbeleri kabul edici, merhametli bulurlardı.”¹²

Bilakis Kur’ân, Allah’a yakınlaşma niyetinin yanında Resül’e salâvat niyetiyle infakta bulunmayı tevhidin ta kendisi kabul eder ve şöyle nakleder:

⁹ Yusuf, 97-98.

¹⁰ Gafir, 7.

¹¹ Bkz: el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*, c. 2, s. 494, h. 1008, 1009.

¹² Nisa, 64.

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Bedevilerden, Allah'a ve ahiret gününe iman eden, infak ettiği şeyleri ve peygamberin dualarını Allah katında bir yakınlık (vesilesi) sayanlar da vardır. İyi bilin ki, bunlar (ettikleri infak ve aldıkları dua), onlar için bir yakınlıktır. Allah onları rahmetine sokacaktır. Allah şüphesiz bağışlayandır, merhamet edendir.”¹³

Cehennemden kurtulmak veya cennetteki dereceyi yükseltmek için kıyamette enbiya ve evliyaya şefaath ve tevessül de Ehl-i Sünnet ve Şia'nın tamamının akaid rükânlarının parçasıdır ve tartışma dışıdır.¹⁴

Dolayısıyla istigase, tevessül, teberrük, şefaath, takbil ve diğerlerinde tartışmanın zemini, Allah Resülü (s.a.a.) ve evliya vefat ettikten sonraki zamandır. Bu pozisyon çevresinde cevaz veya men için delillerin ortaya konması gerekir. Şimdi şu çok önemli soruyu ele almalıyız: Vefattan sonra nasıl bir değişim ortaya çıkıyor ki, nebi veya veli hayattayken tevhidin ta kendisi olan ve Allah'a yakınlaşmayı sağlayan şeyler şimdi bir anda şirke dönüşüyor ve insanın sükûtuna yol açıyor? Kimileri vefattan sonra ölülerin, hiçbir idraki bulunmayan, hiçbir şeyi işitmeyen, fayda ve zarar dokunmayan, idraki olsa bile bizim anlayamadığımız taş ve tahta gibi cansız hale geleceğine inanmaktadır. Bu sebeple onlar, cansız ve ruhsuz putlarla birdir. Müminlerin onlara tevessül, şefaath ve istigasedeki ameli de tıpkı müşriklerin putlar konusundaki ameli gibidir. Bu sebeple onların bunu menetmede en temel delili, müşrikleri muhatap alan “وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ. إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا

¹³ Tövbe, 99.

¹⁴ Bkz: el-Beyhakî, *el-İ'tikad 'alâ mezhebi's-selef Ehlis-sünne ve'l-cemâ'a*, s. 104; Ebû Hafs Neseî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Neseîyye*, s. 148; Nasîrüddin Tûsî, *Keşfü'l-murad*, s. 416; Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar (Allâme Hillî), *Keşfü'l-murad fi şerhi Tecridi'l-i'tikad*, Mektebetü'l-Mustafavî, Kum, tarihsiz, s. 416. Allâme Hillî şöyle der: “Ülema, Peygamber şefaathinin hak olduğu görüşündedir.”

”يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بَشِرْكُمْ“ ,
 “O’nu bırakıp da kendilerine taptıklarımız ise, bir çekirdeğin incecik
 zarına bile sahip olamazlar. Eğer onlara dua ederseniz, duanızı işit-
 mezler; işitseler bile size cevap veremezler. Kıyamet gününde ise, sizin
 şirk koşmanızı tanımayacaklardır.”¹⁵ gibi âyetlerle istidlalde bulun-
 malarıdır. *et-Tevhid* kitabının şerhinde bu âyet hakkında şöyle denir:

Allah Teâlâ duymayan ve cevap veremeyen şeylere dua etmenin
 şirk olduğunu ve dua edilen böylesi varlıkların kıyamet günü bunu
 kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Binaenaleyh ölü, gâib, duyamayan
 ve cevap veremeyen şeylerin tümü; ne zarar verebilir, ne de yarar.¹⁶

Şeyh b. Baz şöyle yazar:

Peygamber ve velilere çağırarak, onlarla istigasede bulunmak, onlar
 için adak adamak vb. şeyler, büyük şirktir ki, Mekke müşrikleri
 bunları putları için yapmaktaydı. Bununla beraber ihtiyaçlarını
 giderecek olanın, hastalarına şifa verecek olanın ve düşmanlarına
 karşı yardım edecek olanın bu putlar olduğuna da inanmıyorlardı.
 Nitekim Allah (c.c.) onların durumunu şöyle açıklamaktadır: “Allah’ı
 bırakıp kendilerine fayda da zarar da veremeyen şeylere tapıyorlar ve
 ‘Bunlar Allah katında bizim aracılarımız.’ diyorlar. Onlara şöyle de:
 ‘Yoksa siz, göklerde ve yerde olup da Allah’ın bilmediği bir şeyi O’na
 bildirmeye mi kalkışıyorsunuz?’ O, müşriklerin yakıştırdıkları ortaklardan
 münezzehe ve yücedir.”¹⁷¹⁸

Şu halde bunların “متوسل به والمستغاث إليه و المشفوع له / Ken-
 disiyile tevessül edilen, kendisinden şefaati istenilen ya da hatırı için
 şefaati kabul edileceği düşünülenin” vefatından sonra tevessül, is-
 tigase ve şefaati haram ilan ederken Kur’ân’dan gösterdiği delillerden
 biri, müşriklerin akaidini beyan eden âyetlere istinat etmektir.

¹⁵ Fatur, 13-14.

¹⁶ Bkz. Şeyh Abdurrahman b. Hasan Âl-Şeyh, *a.g.e.*, s. 430.

¹⁷ Yunus, 18.

¹⁸ *et-Teberruk ve't-tevessül ve's-sulh mea'l-aduvvi's-Sihyûni*, fi Risâleteyn beyne's-Şeyh Muhammed Vâizzâde ve eş-Şeyh b. Bâz, s. 14.

Dolayısıyla burada müşriklerin vehmi ile Müslümanların inançları mukayese edilmelidir. Böylece bu mukayesede ikisi arasındaki tatbikin sahih mi, çürük mü olduğunun ölçüsü ortaya çıkacaktır.

2. Müşriklerin zan ve davranışlarının Müslümanların inanç ve amelikle genel mukayesesi: Eğer müşriklerin inançları ve bâtil vehimleri hakkındaki âyetlere dayanarak müminlerin akaidini eleştireceksek müşriklerin amelinin Müslümanlarınkine hangi ölçüde tatbik imkânı bulunduğunu teşhis için müşriklerin fikrî özelliklerini detaylı biçimde tahlil etmeliyiz. Müşriklerden bahseden veya müşrikleri muhatap alan âyetleri Müslümanların inanç ve amelileriyle mukayese ettiğimiz her yerde bu ikisinin asla karşılaştırılmaz ve tatbik edilemez olduğunu göreceğiz. Çünkü:

Bir: Müşrikin kendi vehmine dayanarak taptığı veya putlara taparak yakınlık kazanacağını sandığı tanrının esas itibariyle hakiki ve harici bir varlığı yoktur. Çünkü müşrikin tanrısının meadı yoktur, insanlığa kendi cinsinden bir elçi göndermez, beşeri kimi yükümlülüklerle mükellef tutmaz, ona hidâyet etmez. Bu nedenle müşrikler vuku bulacak meada inanmıyor, peygamberlere küfür sergiliyor ve kitap indirildiğini inkâr ediyordu. Kendilerini Allah tarafından hiçbir ödevle kayıtlı görmüyorlardı. Allah, onların bâtil zannını pek çok âyette ifşa etmiştir. Mesela Azze İsmuhu'nun kavlinde şöyle geçer:

“فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللَّهُ”, “Onların, ‘Bizi bir beşer mi hidayete ulaştıracak?’ demeleri ve bu yüzden küfre saparak yüz çevirmeleri nedeniyledir. Allah da hiç bir şeye ihtiyacı olmadığını gösterdi.”¹⁹

Yine Kavluhu Teâlâ şöyledir:

“وَلَيْنِ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ بِئْسَ مَا يَكُونُ لَكُمْ إِذَا لَحَايِرُونَ”, “Eğer sizin benzeriniz olan bir beşere boyun eğecek olursanız, şüphesiz siz hüsrana uğrayanlar olursunuz.”²⁰

¹⁹ Teğabun, 6.

²⁰ Müminun, 34.

Bir diğer âyet-i şerife de şudur:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُتَّبِعُكُمْ إِذَا مُرِّقْتُمْ كُلَّ مُمْرِقٍ
 “İnüküm lfi xulqı cıdıı”, “Küfre sapanlar dediler ki: ‘Siz didik didik par-
 çalanıp tümüyle dağıldıktan sonra, gerçekten sizin yeni bir yaratı-
 lışta bulunacağınızı size haber veren bir adamı gösterelim mi size?’”²¹

Bu nedenle müşrikin tanrısı diğer tanrılarla aynı hizadadır. Allah şöyle buyurur:

وَعَجِبُوا أَن جَاءَهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ وَقَالَ الْكَاْفِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ. أَجْعَلُ
 “İçlerinden kendilerine bir uya-
 rıp korkutucunun gelmiş olmasına şaştılar. Küfre sapanlar dedi ki: ‘Bu,
 yalan söyleyen bir büyücüdür. İlahları bir tek ilah mı yaptı? Doğrusu
 bu, şaşırtıcı bir şey!’”²²

Müşriklerin inandığı böyle bir tanrı, haricî varlığı bulunma-
 yan, yalnızca müşrikin zihninde zannı ve yapay varlığı olan vehme
 dayalı bir tanrıdır.

Dolayısıyla onların putlar hakkındaki “إِلَّا لِيَقْرَبُونَا إِلَى اللَّهِ”
 “Biz, bunlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.”²³
 sözü bahaneden başka bir şey değildi. Çünkü onlar, gerçekliği olan
 Allah'a yakınlaşmak bir yana, iman dahi etmiyorlardı. Belki de bu
 sebeple Allah onları yalancı ve küfkar saymaktadır. Nitekim âyetin
 devamında “إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ”, “Doğrusu Allah ayrı-
 lığa düşükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Gerçekten Allah,
 yalancı kâfir kimseyi hidayete eriştirmez.”²⁴ buyrulur. Çünkü müş-
 rik, vehme dayalı tanrısına yakınlaşmaktan bahsetmektedir, yoksa
 ehad-ı vahid, varlığın müdebbir, mâlik, meliki, mübdi ve muid,
 mead sahibi, insanın hesabını soruşturan, hiçbir şeyin kendisine
 gizli olmadığı, yükümlülüklerini öğretmek üzere insanlara kendi

²¹ Sebe, 7.

²² Sad, 4, 5.

²³ Zümer, 3.

²⁴ Zümer, 3.

cinsinden resüller gönderen, ona hidâyet eden hakiki Allah'a değil. Şu halde muvahhidin teberrük, tevessül, ziyaret vs. gibi işleri hakiki Allah'a yakınlaşmak içindir ve O'nun izniyledir. O, peygamberleri bizzat kendisi tanıtan Allah'tır. Ama müşrikin işleri, kendi zihnindeki vehme dayalı tanrıya yakınlaşmak içindir.

İki: Muvahhid, izzeti sadece Allah'tan bilir ve ondan talep eder. Allah şöyle buyurur:

“فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا”, “Bütün izzet Allah'ındır.”²⁵

Ama müşrik, kendi aklınca ona izzet kazandıracak diğer tanrıları tercih eder:

“وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا”, “Kendilerine güç (izzet) sağlasınlar diye, Allah'tan başka ilahlar edindiler.”²⁶

Muvahhid, nusreti yalnızca Allah'tan bekler:

“وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ”, “Yardım, ancak güçlü ve hikmet sahibi olan Allah katındandır.”²⁷

Ama müşrik, yardımı dokunacağını tahmin ettiği başka tanrıları tercih eder:

“وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ”, “Yardım görürler umu-duyla, onlar Allah'tan başka ilahlar edindiler.”²⁸

Ve diğer işler. Bu yüzden müşrikler, hakikatlerin onlara açılacağı, çürük izahlar ve temelsiz taklitlerin solacağı ve Kur'ân'ın ifadesiyle onlara mâbudlarının ne olduğu sorulup “وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ. مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُم أَوْ يَنْصَرُونَ”, “Ve bunlara hani nerede o Allahın gayrıdan taptıklarınız? Nasıl size yardım ediyorlar veya kendilerini kurtarıyorlar mı? denilmekte.”²⁹ denileceği mead günü şöyle diyecektir:

²⁵ Fâtır, 10.

²⁶ Meryem, 81.

²⁷ Âl-i İmran, 126.

²⁸ Yasin 74.

²⁹ Şuara, 92, 93.

“تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِي ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ . اِذْ نُسُوْٓىْكُمْ بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ” , “Andolsun Allah'a, biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz. Çünkü sizi âlemlerin Rabbiyle eşit tutuyorduk.”³⁰

Yani “Sizi ibadet, yardım, korku ve diğer şeylerde Rabbü'l-Âlemin'e eşit yaptık.” Müşriklerin zannıyla muvahhidlerin akaid ilkeleri arasında başka farklar da vardır. Dolayısıyla müşrikin işi muvahhidin işiyle asla mukayese edilemez. Yahut muvahhidin fikri özelliklerinin müşrikin fikri özelliklerine tatbiki mümkün değildir. Hasılı ihtiyat ve düşünce terk edilip muvahhid şirkle suçlanamaz.

3. Şirkin rezilliğinin tanınması ve Kur'an âyetlerinde geçen ibadetin yerini idrak bu bahiste etkilidir:

Bir: Şirk çirkinliklerin en büyüğü, affedilmez ve muazzam zulümdür. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيْمٌ” , “Hiç şüphesiz şirk, gerçekten büyük bir zulümdür.”³¹

Yine şöyle buyurur:

“اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَاءُ” , “Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan aşığısını dilediğine bağışlar.”³²

Dolayısıyla bu muazzam zulüm ve affedilmez çirkinlik güçlü ve sağlam deliller ortaya koymadıkça hiç kimseye -özellikle de Allah'a, meada ve nübüvvele inanan Müslüman'a- asla isnat edilemez.

Şirk bürhan taşımaz ve istisna da kabul etmez. Kur'an şöyle buyurur:

“وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهٗ بِهِ” , “Her kim Allah ile birlikte başka bir tanrı olduğunu iddia ederse, onun bu hususta hiçbir delili yoktur.”³³

³⁰ Şuara, 97, 98.

³¹ Lokman, 13.

³² Nisa 48, 116.

³³ Mü'minun, 117.

“لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ” başka ilah için sıfattır. Müşriklerin işi delilsizdir. Kendisine Allah'tan başka ilah seçen kişi, nefsinin arzusuna ve kendi zannına tâbi olmaktan başka bu işe hiçbir delil ve kanıt gösteremez. Nitekim Kur'an şöyle buyurur:

“إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ”, “Onlar yalnızca zanna ve nefislerinin arzu ettiklerine uymaktadırlar.”³⁴

Yahut kendilerinden öncekileri izledikleri bahanesine sığınır- lar. Onlardan beri olan Allah buyurur ki:

“قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا”, “Babalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter.’ derler.”³⁵

Ama muvahhidin yaptığı işe delili vardır.

İki: İbadet, sadece Allah'a mahsustur ve buna layık olan yalnızca odur. Allah hiç kimseye bir anlığına bile olsa mâbudluk yapma izni vermemiştir. Dolayısıyla muvahhid bir mümin açısından meleklerin Âdem'e secde etmesi³⁶, yahut Yusuf'un kardeşlerinin ona secdesi³⁷ Allah'tan başkasına ibadet değildir. Kâbe'yi tavaf ve Safa-Merve arasında sa'y da Kâbe'ye ve Safa-Merve'ye ibadet için yapılmamaktadır. Muvahhid müminler Allah Resûlü (s.a.a.) hayattayken bu temel ilkeye çok duyarlıydı ve bu nedenle Allah Resûlü'nü (s.a.a.) şefaâtçi yapar veya bedeni ve giysisinin parçasına teberrükte bulunur ya da Allah'tan hacetini isterken ona tevessül ederlerdi. Bunu yaparken asla Allah Resûlü'ne (s.a.a.) ibadet ettikleri vesvesesine kapılmazlardı. Aynı şekilde şu anda da Allah Resûlü'nün (s.a.a.) vefatından sonra her mümin muvahhidin zihninde ibadetin yalnızca Allah'a mahsus olduğu ve bu işlerin Allah'tan başkasına ibadet dairesinin dışında kaldığı vardır. Ama müşrikler kendi aracılarını mâbud zannetmekte ve onlara ibadet etmektedir. Allah şöyle buyurur:

³⁴ Necm, 23.

³⁵ Mâide, 104.

³⁶ Bakara, 34.

³⁷ Yusuf, 100.

“مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى” , “Biz, bunlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.”³⁸

Bu, muvahhidlerin inancı ile müşriklerin zannı arasındaki temel farktır. Bu durumda aralarında hiçbir ortak nokta bulunmamasına rağmen böyle bir kıyas ve benzetmenin yapılması, Müslümanların müşriklere benzetilmesi ve birbiriyle mukayese edilmesi nasıl mümkün olabilir?

Üç: Sırf bir kulun fiilinin Allah'ın fiiliyle yan yana müşterek beyan ediliyor diye onu şirk olarak adlandırmamak ve tevhide zıt saymamak gerekir. Çünkü Allah Kur'an'da bu tür örnekleri zikretmiş ve onları teyit etmiştir. “وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَنْعَمَهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ” , “Sırf Allah ve Resülü kendi lütuflarından onları zenginleştirdiği için öç almaya kalkıştılar.”³⁹ âyet-i kerimesinde geçtiği gibi. Bu âyette Allah Resülü (s.a.a.) kimseye muhtaç bırakmayan kişi olarak tanıtılmıştır. “هُوَ الَّذِي آتَاكَ بِنَضْرِهِ وَيَأْمُرُ بِمُنِينٍ” , “O, seni yardımıyla ve müminlerle destekleyendir.”⁴⁰ âyetinde de müminler, Allah Resülü'nün (s.a.a.) destekçisi sayılmaktadır. “فَالْمُدْبِرَاتِ أَمْرًا” , “Ve derken (varlıklara ait) işi yıldan yıla evirip çevirenlere.”⁴¹ âyetinde melekler “müdebbir” olarak adlandırılmıştır. Muvahhid açısından bu durumlara şirk adı verilemez. Çünkü bunlar Allah'ın fiiline paraleldir, dikey değil. Yani muvahhide göre bu nizamda her şey Allah'ın izniyle tahakkuk eder ve tesir bırakır. Bu sistemde hiçbir şeyin bağımsızlığı yoktur. Diğer bir ifadeyle muvahhidin bakışının müşrikin bakışından temel farkı, Hazret-i İbrahim'in Azer'e hitaben söylediği sözde görülmektedir:

“لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ” , “Hiç şüphesiz senin için mağfiret dileyeceğim, fakat sana Allah'tan gelecek her hangi bir şeyi savmaya gücüm yetmez.”⁴²

³⁸ Zümer, 3.

³⁹ Tövbe, 74.

⁴⁰ Enfal, 62.

⁴¹ Naziat, 5.

⁴² Mümtehine, 4.

Burada İbrahim “*وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ*”, “*Ben Allah'a ait hiçbir şeye sahip değilim.*” buyurur. Yani her şey ondandır ve onun izniyledir. (Allah dilerse benim istiğfarımı kabul eder. Aksi takdirde başka hiçbir yol yoktur.) Net olarak bu nokta muvahhid ile müşrikin bakışı arasındaki farktır. Müşrik, putlarının bağımsız olarak varlık işlerinde müdahil olduğunu sanıyordu.

Âyetlerin Tefsirinde Şia ile Vehhâbiler Arasındaki Müşterek ve Ayrıldıkları Noktaların Teşhisi

Teveşül, teberrük, istigase ve şefaatin Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) hayattayken caiz ve meşru olduğu görüşü iki fırkanın müşterek noktasıdır. Sahâbenin sîreti de bunun şahididir. Onlar Peygamber-i Ekrem'e teveşülde bulunur, Hazret'in beden ve giysisinin parçalarına teberrük eder, Hazret'i belalar ve hastalıkları defetmek için şefaatchi yaparlardı. Şia, vefattan sonra da bu işlerin mümkün, hatta tercihe şayan olduğunu söyler. Fakat Vehhâbiler bunu şiddetle inkâr eder, bu işleri müşriklerin vehimleriyle kıyaslar ve müminleri müşrik görür. Şia ve diğer Ehl-i Sünnet açısından, birincisi: Hazret'in vefatından sonra teveşül, istigase ve şefaatin cevherinde bunları şirk dönüştürecek bir değişim meydana gelmemiştir. Çünkü müminler, İslam'ın mükerrem Resûlü (s.a.a.) hayattayken de bu işleri Peygamber-i Ekrem'in müstakil olarak (Allah'ın izni olmaksızın) yerine getirdiğine inançla ondan talepte bulunmuyordu. Teberrükün menşei de Allah'a ve onun Resûlüne muhabbet ve Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) varlığının etkilerinden şifa bulma arayışıydı. Hazret'in vefatından sonra da müminler arasında net olarak aynı itikat mevcuttur. (Bunun müşriklerin görüşüyle müminlerin inancı arasındaki bariz fark olduğunu anlatmıştık). İkincisi, Peygamber-i Ekrem vefat ettikten sonra da didir, sesimizi işitir. Süyûtî şöyle der:

Peygamberlerin kabir hayatıyla ilgili hadisler mütevatirdir.⁴³

⁴³ Celâlüddin es-Süyûtî, *Derecâu Mirkatü's-su'ud ilâ Süneni Ebî Dâvûd*, hicri kameri 1398, s. 15.

İbnâ'ul-ezkiyâ bihayâti'l-enbiyâ kitabında şöyle yazar:

Nezdimizde konuyla alakalı kesin deliller ve mütevatir haberler bulunduğu için, Peygamber'in (s.a.a.) kabir hayatı bizce malumdur.⁴⁴

İbn Kayyim Cevziyye *er-Ruh* kitabında şöyle der:

Toprağın peygamberlerin cesedini çürütemeyeceğine dair haber sahihtir. Yine Peygamber (s.a.a.), kabrinde kendisine selam veren istisnasız bütün müminlerin selamının kendi ruhuna arz edildiğini bildirmiştir. Peygamberlerin ölümünün sadece gözümüzden kaybolmaktan ibaret olduğu, yaşamlarının ortadan kalkmadığı, görmediğimiz melekler gibi bir hayat yaşadığı hususu da kesinlik ifade eden habeler cümlesindedir.⁴⁵

İbn Kayyim daha sonra berzah hayatı ve ölümlerin hayattaki-lerle alakasına hakkında sahihler, müsnedler ve sünenlerden onlarca rivâyet nakleder. Kitabının bir yerinde şöyle yazar:

Müslümanların kabir ehline selam vermesi, bu eylemin akıl ve işitme yetisi olan bir varlığa yapıldığını gösterir, şayet böyle olmasaydı bu hitap yokluğa ve cemadata yapılan bir hitap olurdu. Selef bu hususta icmâ halindedir. Ve seleften, ölünün diriden daha çok idrak sahibi olduğuna dair mütevatir haberler bize ulaşmıştır.

İbn Kayyim diğer birçok rivâyeti “el-mevtu yes'elune ani'l-ahya ve ya'rifune akvâlehum ve a'malehum”, “ihbâru'l-embvât bimâ hades fi ehlihim ba'dehum ve bimâ yahdusu”, “infaz Ebû Bekr vasiyyete Sâbit b. Kays elleti evsa bihâ fi'l-menâmi ba'de'l-memât” fasıllarında nakletmiştir.⁴⁶ İbn Kayyim daha sonra “وَمَا أَنْتَ بِمُشْمِعٍ مِّنْ

⁴⁴ Muhammed Kettâni'den nakille, *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadisi'l-mütevatir*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1407, s. 35.

⁴⁵ İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *er-Rûh fi'l-kelem alâ ervâhi'l-embvât ve'l-ahyâ bi'd-delâil mine'l-Kitâb ve's-sünne ve'l-âsâr ve akvâli'l-ulemâ*, tahkik: Muhammed Ali el-Kutub, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, hicri kameri 1422, s. 5.

⁴⁶ *a.g.e.*, s. 18-22.

”**فِي الْقُبُورِ**”, “*Sen ise kabirlerde olanlara işittirecek değilsin.*”⁴⁷ âyetinin tefsirine girer ve şöyle der:

Âyetin siyaki; kabirdekilerin dirilere, dirilerin faydasına olacak bir şey işittiremeyeceğine delalet eder, yoksa Allah, kabir ehlinin bir şey işitemeyeceğinden bahsetmemektedir.⁴⁸

Hülasa Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) berzah âleminde ziyaretçilerinin, ona tevessül edenlerin ve kendisinden şifa dileyenlerin sesini işitir ve Allah'ın izniyle tıpkı hayatında olduğu gibi etkinin menşei olabilir, bir kimse için istiğfarda bulunabilir, onun tevessül ve şefaata talebin icabet edebilir. Hazret'in geride bıraktıklarına, kabir ve türbenin duvarına teberrükün kaynağı da o hayattayken yaygın olan muhabbettir. Vehhâbiler bu görüşe karşı çıkarken der ki: **Birincisi:** Cevazın delilleri Peygamber-i Ekrem'in hayatta olmasıyla kayıtlıdır. **İkincisi:** Bu işlerin vefattan sonra da caiz olduğuna bir delil yoktur. Delil olmadığına göre de meşru değildir. Meşru olmayan her şey de bid'attir. **Üçüncüsü:** Lafzî deliller vefattan sonra bu işlerin haram olduğuna delalet eder. **Dördüncüsü:** Sahâbenin sîreti de Hazret'in vefatından sonra bu işlerin yapılmadığını göstermektedir. **Beşincisi:** Şirkin önünü almak (sedd-i zerai) için ümmeti şirke bulaştıran şeylerin engellenmesi mecburidir.⁴⁹

Vefattan sonra Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) eserlerine istigase, tevessül, şefaata, takbil ve teberrükün caiz olduğuna deliller çoktur. Bu delillerin tamamı Ehl-i Sünnet kaynaklardadır ve birkaç kısma ayrılır: a) Men delillerinin eksik olması. b) Müşriklerin amelîne dair delillerin Müslümanların amelini kapsamaması. c) Lafzî delillerin cevazla ilişkili olması ve hayatla kayıtlı olduğuna delil oluşturmaması. d) Allah Resülünün kabrine tevessül ve vefattan sonra Hazret'in minberine teberrük ve takbilde sahâbe

⁴⁷ Fatur, 22.

⁴⁸ İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *er-Ruh*, s. 59, 60.

⁴⁹ Mesela: Bkz: *et-Teberrük ve't-tevessül ve's-sulh mea'l-aduvvi's-Sihyûnî*, fî *Risâleteyn beyne's-Şeyh Muhammed Vâizzâde ve eş-Şeyh b. Bâz*, s. 18-20; Şeyh Abdurrahman b. Hasan Âl-Şeyh, *a.g.e.*, s. 106, 160, 183 ve 403.

ve tâbiînin sîreti. e) Allah'tan başkasına istigasede ulemanın ameli sîreti. f) Peygamber-i Ekrem'in ve sâlihlerin geride bıraktıklarına teberrükün, Allah'tan başkasına istigasenin ve kabirlerde dua etmenin caiz olduğuna dair büyük âlimlerin fetvası. g) Söz konusu lafzî ve gayri lafzî delillerin varlığı nedeniyle şirke sedd-i zeraî delilinin eksikliği. Dolayısıyla ulemanın görevi, bu işlerde şirke bulaşmalarını için insanları bilgilendirmektir, yoksa sedd-i zeraî ve önleyici olsun diye onları meşru ve müstahap bir işten uzak tutmak değil.

Hülâsa bu işler gayri meşru değildir ki, bid'at olsun. Şirk de değildir ki, müşriklerin ameliyle mukayese edilsin. Mesela bu konuda "sahâbe ve tâbiînin sîreti" şöyledir:

Sahâbeden Abdullah b. Ömer, vefatından sonra Peygamber-i Ekrem'in minberine el sürerdi ve sahâbeden hiç kimse de onu bundan men etmezdi. Bilakis bazı rivâyetler Abdullah b. Ömer'den başka sahâbilerin de bu işi yaptıklarına delalet etmektedir. İbn Ebî Şeybe kendi senediyle Yezid b. Abdülmelik b. Kasıt'tan naklen şöyle yazar:

Peygamber'in (s.a.a.) ashâbından bir topluluğu mescidde gördüm; minberin topuzuna el sürüp dua ediyorlardı. Hatta Yezid'i de böyle yaparken gördüm.⁵⁰

Salim b. Abdullah b. Ömer de bu işlerde babasının yolunu izlerdi.⁵¹ Vehhâbiler, Abdullah b. Ömer'in yaptığının kendine ait bir ichtihad olduğunu, babasının ve diğer sahâbenin onu desteklemediğini söylemektedir.⁵²

Şu halde bu işler eğer ictihada dayalıysa başkalarını suçlamaya yer kalmamaktadır. Abdullah'ın babasının ve diğer sahâbilerin Abdullah'ın yaptığını desteklemediği iddiası ise delilsizdir. Bu yüzden İbn Hacer Askalânî, sâlihlerin eserlerine teberrükte Abdullah'ın

⁵⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, c. 3, s. 435, h. 15876.

⁵¹ Bkz: İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*, c. 1, s. 567, sayı 483.

⁵² Bkz: *et-Teberruk ve't-tevessül ve's-sulh mea'l-aduvvi's-Sihyûnî*, fî Risâleteyn beyne's-Şeyh Muhammed Vâizzâde ve eş-Şeyh b. Bâz, s. 16.

davranışını hüccet kabul eder.⁵³ Dârimî de *Sünen*'inde sahih senedle Ebî'l-Cevza Evs b. Abdullah'tan şöyle nakleder:

Medine halkı şiddetli bir kıtlık yaşadı ve bu durumdan Aişe'ye yakındılar. Aişe onlara şöyle dedi: "Peygamber'in kabrine bakın ve oradan gökyüzünün görülebileceği bir delik açın." Medineniler bunu yaptı ve bitkileri yeşertip develeri şişmanlıktan patlatan bir yağmur yağdı. Öyle ki, bu yıla develerin şişmanlıktan patlaması anlamında, 'âmu'l-fetk' denildi.⁵⁴

İbn Ebî Şeybe de sahih senedle⁵⁵ Ebî Sâlih el-Mesân'dan, o da Ömer b. Hattâb'ın hazinedarı olan Mâliku'd-Dâr'dan şöyle nakletmiştir:

Aynı şekilde Ömer döneminde de bir kıtlık yaşanmış ve bir adam, Peygamber'in kabrine gelerek: "Yâ Resûlullah bizim için yağmur iste, ümmetin helak oldu!" demiştir.⁵⁶

Hâkim, *Müstedrek*'te şeyheynin şartına göre sahih senedle ve yine Zehebî'nin sıhhatini ikrarıyla Davud b. Ebî Sâlih'ten şöyle nakleder:

Mervân birgün dışarı çıktı ve yüzünü bir kabre dayayarak rukye yapan bir adama rastladı. Mervân adama "Ne yaptığının farkında mısın?" deyince adam "Evet." dedi. Mervân, adam doğru yönelince onun Ebû Eyyûb el-Ensârî olduğunu gördü.⁵⁷

İnsan araştırırsa sahâbenin sîretinden başka örnekler de bulabilir. Menetmenin delilleri ve cevaza ilişkin diğer delillerin tafsilatı için *et-Teveşül ve't-teberrük fî risâleteyn beyne's-Şeyh Vâizzâde*

⁵³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, c. 1, s. 569.

⁵⁴ ed-Dârimî, *a.g.e.*, c. 1, bâb "ma ekremallahu nebiyyehu ba'de mevtili", s. 43. Bu hadisin senedi hakkında bkz: Hasan Sekkâf, *Ta'lik ale'r-Risâleteyn (Risâleteyn beyne's-Şeyh Muhammed Vâizzâde ve eş-Şeyh b. Bâz)*, s. 29.

⁵⁵ Bkz: İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, c. 2, s. 495.

⁵⁶ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, c. 6, s. 359, sayı 31993.

⁵⁷ el-Hâkim el-Nişâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, c. 4, bâb "el-fitenu'l-melâhim", s. 12.

ve's-Şeyh b. Bâz ve ta'lik ale'r-risâleteyn li'ş-Şeyh Hasan b. Ali el-Sekâfa bakılabilir.

Soru ve Araştırma

1. Tevessül, teberrük ve istigasenin caiz olduğuna ilişkin deliller hangi nedenle enbiya ve evliyanın hayatta olmasıyla kayıtlanmıştır?
2. Masumların vefatından sonra tevessül, şefaât, teberrük ve istigasenin haram olduğuna dair deliller hangileridir? Onları tahkik ve tenkit ediniz.
3. Göreceli “şirke sedd-i zerayı” delili bu işlerin haram sayılması için yeterli midir?
4. Ehl-i Sünnet ulemasından kimler Allah Resûlü'ne (s.a.a.) tevessülü ve kabrine teberrükü caiz kabul etmektedir?

VI Tövbe Sûresi 84. Âyet (Kabirleri Ziyaretin Hükümü)

وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّتَّ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ¹

Hedef: Ömer b. Hattâb'ın re'yine göre bu âyetin nüzûlü hakkındaki rivâyetlerin sağlamlık ve çürüklüğünün tahkiki ve mezkûr âyetten sâlihlerin kabirlerini ziyaretin caiz olduğunun çıkarılması.

Giriş

Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) kabrini ziyaret etmenin caizliği konusunda sekizinci yüzyılda yaşamış İbn Teymiyye'ye kadar hiç kimsede tereddüt olmadığı anlaşılmaktadır. O, bunu haram gören ve ziyaret için yolculuğu masiyet seferi olarak adlandıran ilk kişidir.

Kaynakça

Yayına hazırlık ve tanzim: Dr. Fethullah b. Takî el-Neccâr; *et-Tevsül ve't-teberrük fi risâleteyn beyne's-Şeyh Vâizzâde ve's-Şeyh b.*

¹ “Onlardan ölen birinin üzerine asla namaz kılma ve mezarı başında da durma! Çünkü onlar Allah'ı ve peygamberini inkâr ettiler ve fâsıklar olarak öldüler.”

Bâz; Allâme Tabâtabâi, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*; Sübkî, *Şifâ'ü's-sekam fi ziyâreti hayri'l-enâm*; Kadî İyaz, *eş-Şifâ' bi-ta'rîfi hukuki (fi şerefi)'l-Mustafâ*; Muhammed Rızâ el-Kummî el-Meşhedî, *Kenzü'd-dekâik*; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*; İbn Teymiyye, *el-Cevâbü'l-bâhir fi züvvâri'l-mekâbir*; Ebû Sâid Salâhaddin, *Cem'u ehâdisi'l-vârideti ziyâreti kabri'n-Nebî*; Muhammed b. Ali el-Mâzenî, *Risâle fi mes'eleti'z-ziyâre fi'r-redd alâ İbn Teymiyye*; Mehdî Samin b. Ali el-Sâidî, *el-Fusûlü'l-mühimme fi meş-ruuiyeti ziyâreti'n-Nebî ve'l-Eimme*.

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Bazı Şii müfessirler, Allah Resûlü'nün (s.a.a.) Abdullah b. Übey için istiğfarda bulunması ve ona cenaze namazı kılmasıyla ilgili olduğu söylenen bu âyetin nüzûl sebebi hakkındaki rivâyetlerin tümünü reddeder. Şöyle derler: Bu rivâyetler, metinde çelişkiler ve ihtilaflarla doludur, Kur'an'ın zâhirine ve kesin tarihsel gerçeklere aykırıdır, Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) münafıklar ve kâfirler için istiğfarda bulunulamayacağını, Allah'ın münafıklara azap vaadini ve onlar için kurtuluş olmadığını bilmesine aykırıdır.² Eğer bunu kabul edersek bu âyetin nüzûl sebebi hakkındaki bahis başka bir şekil olacaktır.

2. Bu âyetin manasından sâlihlerin kabrini ziyaretin caiz olduğunun çıkarılması tartışma sahasını arındırmaya bağlıdır. Bazen kabirleri ziyaret, ziyaret edilene muhabbet ve sevap umuduyla yapılır. Bazen de ölüden haceti halletme talebi ve ona tevessül edip şifa istemek içindir. Bazı örnekler de ölüye dua ile ilgilidir. Tartışmaya konu olan, birinci ve ikinci manada ziyarettir. Yani sâlihlerin kabrini ziyaret, ziyaretin mahiyeti itibarıyla sevap içermeli veya o ziyaret ihtiyaçları giderme kastıyla gerçekleşmelidir. Vehhâbiler, sevap kastıyla ziyareti bid'at ve haram kabul eder. İslam ümmetinin geriye kalanı ise mubah, hatta müstahap sayar. Vehhâbiler, ziyaret edilenin haceti karşılaması kastıyla yapılan ziyareti şirki benzetir ve müşriklerin ameli gibi kabul eder.

² Bkz: Tabâtabâi, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*, c. 9, s. 354-367.

3. Bu âyetin nüzûl sebebi hakkında gelmiş rivâyetler bir kenara bırakılırsa âyetten anlaşılan şudur: Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) Müslümanların ölümlerine namaz kılıyor ve kabirlerinin yanında durup dua ediyordu. Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) bu amelinden müminlerin kabri başında dua etmenin faziletli olduğu sonucu çıkmaktadır. Görüldüğü kadarıyla ümmet arasında bu meselede ihtilaf da yoktur. Herkes meyyit için dua etmenin caiz olduğunu kabul etmiştir. Bu âyetten bundan fazla sonuç çıkarılamaz ve zaten her iki fırkanın müfessirleri de âyetten bundan fazla bir sonuç çıkarmamıştır.

4. Hacetlerin karşılanması, kabir sahibine tevessül ve istigase kastıyla kabirlerin ziyaret edilmesi Nisa Sûresi 64 ve Yusuf Sûresi 97. âyetlerin tefsiri incelenirken ele alınmalıdır. Ama ziyaretin mahiyeti itibariyle veya kabir sahibine muhabbet nedeniyle kabir ziyaretinin faziletli mi olduğu, yoksa men edilip haram mı sayıldığı konusunda tarafların delillerine bakmak gerekir.

Şîa açısından Masumların kabirlerini ziyaretin yakınlaşma arayışının en faziletlisi olduğunda hiç tereddüt yoktur. Şîa'nın bu konuda çok sayıda lafzî delili vardır.³ Ehl-i Sünnet uleması da bunu Müslümanların sünneti kabul eder. Kadî İyâz şöyle der:

Kabir ziyaretleri Müslümanların sünnetlerinden bir sünnet olup, faziletli ve rağbet edilen bir ameldir.⁴

Takiyuddin Sübkî de âlimlerin bu konudaki fetvasını zikretmiştir.⁵

Zehebî de şöyle der:

Her kim mukaddes kabrin yanında zelil bir biçimde Peygamber'ine salât-u selam getirirse, ona müjdeler olsun! Böylesi bir kimse en güzel ziyareti yapmış, en güzel mahviyet ve sevgiyi ortaya koymuş

³ Konuyla ilgili olarak ziyaret kitaplarına müracaat edilebilir. Mesela İbn Kûlûye, *Kâmilu'z-Ziyârât*; İbn Tâvus, *Misbâhü'z-zâ'ir*; Şehid-i Evvel, *el-Mezâr* ve diğerleri.

⁴ Kadî İyâz, *a.g.e.*, s. 666.

⁵ Bkz: Nefyüddin Ali b. Abdülkâfi es-Sübkî, *Şifâ'üs-sekam fi ziyâreti hayri'l-enâm*, dördüncü baskı, hicri kameri 1419, babu'r-râbi' ve's-sâbi'.

ve kendi yurdunda ya da namaz kılariken getirdiği salât-u selamdan daha üstün bir ibadeti yerine getirmiştir. Zira bu kimse için salât-u selamın ecrinin yanında bir de ziyaret ecri vardır ve Peygamber'in kabrini ziyaret, kurbiyetin en faziletlielerindendir.⁶

Sübki ve Kadî İyâz, ziyaretin caiz ve faziletli olduğuna dair lafzî rivâyet ve delillerin bir kısmını nakletmiştir.⁷

Ebû Sâid Salâhaddin de *Cem'u ehâdisi'l-vârideti ziyâreti kabri'n-Nebî* kitabını yazmıştır.

5. Ziyaretin fazileti, Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) ve evliyanın vefattan sonra da dünya âlemiyle irtibatla olduğunu, ziyaretçilerin sesini işittiğini ve onların selamına cevap verdiğini ispatlamaya bağlıdır. Bu konuda itibarî delile ilaveten, Ehl-i Sünnet'ten sahih ve mütevatir rivâyetler de nakledilmiştir. Bunlar “Nisa Süresi 64. âyetin uygulamalı tahkik kılavuzu” bahsinde ele alındı. Ziyaret için hazırlanıp yola düşmenin menşei olan muhabbet de Nebi-i Ekrem'in (s.a.a.) hayatıyla sınırlı değildir.

6. Vehhâbiler ziyareti bid'at sayar ve sahâbenin sîretine aykırı olduğu öne sürer. Lafzî delilleri ise sadece “لا تشدوا الرحال إلى / تشدوا الرحال إلى / ثلاثة مساجد / Üç mescide ziyaret etmek üzere yolculuğa çıkmayın.”⁸ rivâyetidir. Fakat bu rivâyetten ziyaret için yolculuk yapmanın me-nedildiği sonucu asla çıkmaz. Zehebî'nin ifadesiyle:

Peygamber'in “Üç mescide ziyaret için yolculuğa çıkmayın.” hadisinin umumunu baz alarak, bu tür yolculuğun caiz olmadığını teslim edecek olsak Peygamber (s.a.a.)'in kabrini ziyaret edemeyiz demektir;

⁶ Bkz: Ebû Abdullah Şemsüddin ez-Zehebî, *Siyeru a'lamî'n-nübela'*, c. 4, s. 483, 484, sayı 185 altında.

⁷ Bkz: Yukarıdaki ilgili dipnotlar.

⁸ Bkz: İbn Hanbel, *Müsned*, c. 12, s. 116, sayı 7191. Müsned muhakkikleri bu rivâyetin diğer kaynaklarını dipnotta zikretmiş ve metni kuvvetlendirmiştir [takvimu'n-nas].

zira onun makamına mescide uğramadan gitmek mümkün değildir. Oysa onun kabrinin ziyaret edilmesi meşrudur.⁹

Lafzî delillerin varlığından sonra bu meselede bid'at de yersizdir. Buna ilaveten, farzedelim ki, lafzî deliller bid'at iddiasını yanlış görmese bile ziyaret gibi her sonradan çıkmış meseleyi bid'at olarak adlandırmamak gerekir. Bilakis hoşgörü babından bunun “bid'at-i hasene”¹⁰ olduğu söylenebilir. Nitekim Ehl-i Sünnet, Ömer'in sünnetine dayanarak bunu teravih namazında kabul etmiştir. Özellikle de ziyaretin temelini, dinde cehennemlikler ile cennetlikleri birbirinden ayıran kriter olarak muhabbet meselesi olduğu düşünülürse.

Âyetin Tefsirinde İki Fırkanın Müşterek ve Ayrıldıkları Noktaların Teşhisi

Şii kaynaklarda hiçbir rivâyette bu âyetin, Ömer'in Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a.) itirazının ardından nâzil olduğu geçmez. Bu konuda sadece bir tek kavil ve rivâyet Ayyâşî tefsirinde ve Kummî'ye nispet edilen tefsirde yer almaktadır. Orada da Abdullah b. Übey'in cenazesine katılmaya karar verdiğinde Peygamber-i Ekrem'e “Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler.”¹¹ diyen Ömer'in itirazı beyan edilmiştir. Bu da âyetin Ömer'in itirazından önce nâzil olduğunu gösterir. Ehl-i Sünnet'in hadislerinden kesine yakın bir sonuç çıkmaktadır ve o da Peygamber-i Ekrem'in Abdullah b. Übey'in cenazesine gitmek için harekete geçtiği (bazı rivâyetlerde nakledildiği gibi, Allah Resûlü'nü gözetdiği maslahatlara binaen) ve Ömer'in de Allah Resûlü'nü bu işten men ettiği. Sahîhayn ve Ehl-i Sünnet'in

⁹ Ebû Abdullah Şemsüddin ez-Zehebî, *Siyeru a'lamî'n-nübelâ'*, c. 4, s. 484, sayı 185'in altında.

¹⁰ Bkz: el-Buhârî, *Sahûhu'l-Buhârî mea Fethu'l-bârî*, c. 4, “salâtu't-teravih” kitabı, s. 250, h. 2010. Bkz: eş-Şerif el-Murtaza, *a.g.e.*, c. 4, s. 219. “Bid'at-i hasene” teorisine değinmiş ve onu tahkik ve tenkit etmiştir.

¹¹ Bkz: Ali b. İbrahim Kummî, *Tefsir [el-mensub ila] Kummî*, c. 1, s. 302; Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 2, s. 248, sayı 96.

diğer kitaplarında geçen bazı hadislerde Ömer'in şöyle dediği belirtilmiştir: “Yâ Resûlullah, Allah seni bundan men etmişken onun namazını mı kılacaksın?”¹²

Bu rivâyetler, âyetin nüzûlünün Ömer'in teklifiyle değil, onun itirazından önce gerçekleştiğini bildiren Şî rivâyetlere mutabıktır. Eğer bu kadarlık kesinlikle yetinmezsek üstesinden gelinemeyecek pek çok sorun ve mahzurla karşı karşıya kalırız. Kurtubî¹³ ve başkaları gibi Ehl-i Sünnet'ten bazılarının bu konuda getirdiği izahlar da hiçbir yere varmamaktadır. Allâme Tabâtabâî bu rivâyetleri tahkik ve tenkit ederken bu mahzur ve sorunların bir kısmına değinmiştir.¹⁴ Buna ilaveten, Ehl-i Sünnet'in sahihleri, sünenleri ve müsnedlerinin rivâyetlerinde Berâ b. Âzîb'den şöyle nakledilmiştir:

Tek seferde inen en son sure 'Berâe' sûresidir.¹⁵

Bunun benzeri ifade de Ebû Zer'den nakledilmiştir.¹⁶ *el-Menâr* tefsirinde de şöyle der:

Birçok ulemaya göre 'Berâe' sûresi topluca inmiştir.¹⁷

Eğer Berâe Sûresi bir defada nâzil olduysa 84. âyetin Ömer'in teklifi üzerine nâzil olduğu görüşü geçersiz hale gelir.

Söylediğimiz gibi, her iki fırka da bu âyetten ölü için dua etmenin caizliğini anlamıştır. Ama kabir ziyaretinin caiz olduğu çıkarımı, müfessirlerin tartıştığı mana değildir.

¹² es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 4, s. 258.

¹³ Bkz: el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 8, s. 329.

¹⁴ Bkz: Tabâtabâî, *el-Mîzân fi't-tefsîri'l-Kur'ân*, c. 9, s. 366, 367.

¹⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, sayı 18638. Müsned muhakkikleri diğer kaynaklara işaret etmiştir. Bkz: es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 4, s. 119.

¹⁶ *a.g.e.*

¹⁷ Reşid Rızâ, *a.g.e.*, c. 10, s. 143.

Soru ve Araştırma

1. Allama Tabâtabâî'nin, bu âyetin Ömer'in teklifi üzerine nâzil olduğu konusundaki görüşünü inceleyiniz.
2. Âyetin nüzûlünün Ömer'in teklifiyle nâzil olduğu kavlinin çok sayıda sorunla yüz yüze olduğunu ve Ehl-i Sünnet'in bu itirazlara cevap vermeye çalıştığını söylemiştik. Ehl-i Sünnet'in bu konudaki cevap ve izahlarını tahkik ve tenkit ediniz.
3. “لا تشدوا الرحال إلى ثلاثة مساجد / Üç mescidi ziyaret etmek için uzun yolculuğa çıkmayın.” rivâyetlerini sened ve delalet açısından inceleyiniz.
4. “لا تتخذوا القبور مساجد / Kabirleri mescid edinmeyin.” rivâyetleri kaç gruptur ve hangi manaya gelmektedir?

VII

Kehf Sûresi 21. Âyet (Kabrin Üstüne Mescid İnşası)

فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُنْيَانًا رَّبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ
عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا¹

Hedef: Söz konusu âyetin ifadesine dayanarak sâlihlerin kabrinin üstüne mescid inşa etmenin cevazını tahkik ve âyet-i şerifeyle çatışan men delillerinin tahkik ve tahlili.

Giriş

Enbiya ve evliyanın kabirlerinin üstüne mescid inşasını metmenin tarihi, Ehl-i Sünnet'in sıhah, sünen ve müsnedlerinde nakledilmiş çok sayıda rivâyete dayanmaktadır. İbn Teymiyye şöyle iddia eder:

İslam âlimleri; kabirler üzerine mescid inşa edilemeyeceği, kabirlerde namaz kılınamayacağı konusunda ittifak etmiş, hatta çoğu, buralarda kılınacak namazı bâtl kabul etmiştir.²

¹ “Onların üzerine bir bina yapın. Çünkü Rableri onları daha iyi bilendir.’ dediler. Fakat onların işine galip gelenler (padişah ve muvahhidler) ise ‘Mutlaka onların üstüne bir mescid edineceğiz.’ dediler.”

² İbn Teymiyye, Risâletü Şeyhilislâm İbn Teymiyye ilâ etbâ’i ‘Adî b. Mûsâfir el-Ümevî, s. 32.

Öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye de şöyle yazar:

Peygamber (s.a.v.) peygamberlerin ve sâlihlerin kabirlerini meşic edinip orada Allah için namaz kılanlara lanet etmiştir. Buraları putlara ibadet için kullanan kimsenin hâli ne olur sen düşün?!³

İbn Kayyim bu konudaki bazı hadisleri zikrettikten sonra şöyle yazar:

İşte bu, bir kabir üzerine kurulmuş meşicde Allah'a secde edenin hâlidir ki -bunun haramlığında şüphe yoktur- kabrin kendisine secde edenin halini sen düşün?!⁴

Bu âyette konu, kabir üzerine veya kabrin yanına meşic inşa etme ve o meşicde namaz kılmanın caizliği veya fazileti etrafındadır. Ama kabrin üzerine meşic yapılması ya da kabrin yükseltilmesi ve bunun benzeri şeylerin başka delilleri de vardır. Bu durumun Kur'ân'dan delili arasında bu âyetin ilk kısmı ve Nur Sûresi 35. âyet de yer alır.

Terminoloji: Meşic (Kur'ân ve rivâyetlerdeki istilahta ve lugatta).

Kaynakça: Allâme Tabâtabâi, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân*; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*; Nâsîrüddin el-Elbânî, *Tahzîrûş-sâcid min ittihâzi'l-kubûri mesâcid*; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*; Zemahşerî, *el-Keşşâf*; Abdullah b. el-Sadîk el-Gumârî, *el-Fevâidü'l-maksuda fî beyâni'l-ehâdisi's-şâzeti'l-merdüde*; es-Seyyid İzzeddin ez-Zencânî, *Metârahât havle mi'yâri's-şirk fi'l-Kur'ân*.

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Kur'ân'ın örfünde meşic “Allah'ın zikri ve O'na secde etmek için edinilen yer” şeklinde tarif edilir. Çünkü Allah **وَمَسَاجِدُ**

³ İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *el-Cevâbü'l-kâfi limen se'ele 'ani'd-devâ'i's-şâf*, tahkik: İbn Âliyye, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, hicri kameri 1412, s. 197, 198.

⁴ a.g.e., s. 198.

يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ”⁵, “Allah'ın isminin çokça anıldığı meşcedler.”⁵ buyurmaktadır.

2. Her iki fırkanın uleması, kabir olması nedeniyle kabre secde etmenin haram olduğuna fetva vermiştir. Bu konu tartışma dışıdır.

3. Kehf Sûresi 21. âyetten, sâlihlerin kabri üzerine veya yanına meşced inşa etmenin cevazına Kur'ân'ın sessiz kalarak onay verdiği anlaşılmaktadır. Kur'ân'ın onayı varken başka delillere itibar edilemez. Mesela itibarî sedd-i zerayî delili (kabrin üstüne meşced inşa etmenin kabir sahibine ibadete veya onu yüceltmeye sebep olacağı ve bunun da şirk varacağı varsayımı) ve yine sahâbenin Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) kabri ve başka kabirler hakkındaki sîreti (onların amelinin kabirler üstüne meşced inşasının yasaklandığına delalet ettiği söylenmiştir) gibi. Çünkü her türlü delil Kur'ân karşısında geçersizdir.

4. Kur'ân âyetiyle çelişebilecek tek delil, sünnetin Kur'ân'la çatışması türünden olan rivâyetten delillerdir. Bu rivâyetler Ahmed'in *Müsned*'inde geçmektedir ve *Müsned* muhakkikleri sened tahkiki yaparken bu rivâyetin diğer kaynaklarını istihraç etmiştir.⁶ Ehl-i Sünnet'in müfessirleri ve müfessir olmayanlarının dikkate aldığı bu rivâyetler nedeniyle sâlihlerin kabri üstüne meşced inşa edilmesinin haramlığına dair fetva verilmesi, kesinleşmesi gereken iki şeye bağlıdır:

a) **Rivâyetlerin senedi:** Yasağa delalet eden haberler mütevatir olmalıdır. Çünkü haber-i vâhid âyetin manasını neshedemez. Bu, Ehl-i Sünnet ulemanın çoğunluğunun görüşü ve Şîa'nın icmâsıdır.

b) **Rivâyetlerin metni:** Bu rivâyetler metin açısından da şu şartları taşıyor olmalıdır: Birincisi: İlk bakışta çelişkili olmamalıdır. Yani âyetin manası ile bu haberler arasında uzlaştırıcı izaha gerek kalmamalıdır. Dolayısıyla eğer âyet, sadece sâlihlerin kabrinin üstüne meşced inşasına cevazdan sözediyorsa ve rivâyetler de sadece kabrin üstüne veya kabir tarafına secde yaşağına delalet ediyorsa

⁵ Hac, 40.

⁶ Bkz: İbn Hanbel, *Müsned*, sayı 1884, 7358, 8788, 25141 ve diğerleri.

bu ikisi arasında çelişki yoktur. Bu durumda kabir üzerine mes-cid inşa edilebilir; ama aynı zamanda kabre secde edilmez ve kabir tarafına namaz kılınmaz. Keza bazı Ehl-i Sünnet âlimlerin ihtimal verdiği gibi⁷ eğer âyet-i şerifeden kabrin yanına (kabrin üstüne de-ğil) mes-cid inşasına cevaz çıkarılabiliyorsa bu durumda da âyetin delaletiyle rivâyetlerin delaleti arasında çatışma yoktur. Bilakis de-nilebilir ki, Allah Resûlü, ruhunun kabzedildiği yere defnedilece-ğini ve mezarının Mescid-i Nebi'nin yanında olacağını biliyordu. Bu nedenle o mes-cidde namaz kılmayı yasaklamadı. İkincisi: Bu rivâyetlerin manası manevi tevatür seviyesinde olmalıdır. Bun-dan dolayı bu rivâyetlerin bazısı bir mana, diğer bazısı da başka bir mana ifade ediyorsa ve bunlardan “kabrin üstüne mes-cidin haramlığı”ndan emin olunacak sonuç çıkmıyorsa bu rivâyetlerle âyeti neshetmek geçersiz hale gelir. Üçüncüsü: Bu rivâyetlerin bir bölümü Kur’ân’ın diğer âyetleriyle ve tarihsel gerçeklerle çelişme-melidir. Çünkü bu durumda o rivâyetler âyetle çatıştığından sâkit olacak ve neticede de manevî tevatür oluşmayacaktır. Bu hadisler arasında “لعن الله اليهود و النصرارى إتخذوا قبور انبياءهم مساجد / Hiris-tiyanlar peygamberlerinin mezarlarını mes-cid edindiler.” rivâyeti de vardır. Bu hadisi Şeyheyn nakletmiştir ve kabirlerin üstüne mes-cid yapmanın haramlığına aslı dayanak kabul edilmiştir. Bununla birlikte Ehl-i Sünnet'ten bazıları bu hadisi Kur’ân'a aykırı görüp bâtil sayar. Şöyle derler:

Bu hadis çok açık bir şekilde Yahudî ve Hıristiyanların peygamberlerini tazim ettiklerine delalet ediyor. Halbuki Kur’ân saygı duymak bir yana peygamberlerini yalanladıklarını hatta öldürdüklerini beyan ediyor: “Andolsun, Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik. Ondan sonra art arda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya mucizeler verdik. Onu Ruhul-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. Size herhangi bir peygamber, hoşunuza gitmeyen bir şey getirdikçe, kibirlenip (onların) bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmediniz mi?” Allah (c.c) kitabının birçok yerinde, Yahudilerin, en büyük peygamberleri Mûsâ'ya (a.s.) yaptıkları eziyeti zikretmiştir. Burada durum böyle, hem Yahüdilerin

⁷ Bkz: el-Âlûsî, a.g.e., c. 9, s. 346.

en büyük peygamberi için ziyaret ettikleri bir kabir inşa ettikleri bilinmemektedir. Hâl böyleyken nasıl olur da onların peygamberlerini tazim etmek için kabirlerini mescid edindikleri söylenebilir ki? Hıristiyanlara gelince onlar için sadece bir tane mevcuttur.⁸

5. Eğer bu âyetten, Ashab-ı Kehf'in mescidinin onların kabirlerinin üzerinde değil, mağaranın kapısında veya dağın üstünde sonucu çıkarılıyorsa bu durumda rivâyetlerin muhtevası âyetle çelişmiyor demektir. Çünkü rivâyetler kabrin tam üstüne mescid yapmayı nehyetmektedir. Buna ilaveten, şu an Müslümanların sîretinden göz çarpan da sâlihlerin kabrinin yanına mescid inşa edilmesidir, kabirlerinin üstüne değil. Öyleyse rivâyetlerin nehyettiği şey bu durumu kapsamamaktadır.

İki Fırkanın Âyetin Tefsirindeki Müsterek ve Ayrıldıkları Noktaların Teşhisi

Şeyh Tûsî⁹, Tabersî¹⁰, Allâme Tabâabâî¹¹, Muhammed Rızâ el-Kummî el-Meşhedî¹² gibi Şiî müfessirler bu âyeti açıklarken sâlihlerin kabirlerinin yanına mescid inşa etmenin caiz olup olmadığını incelememiştir. Anlaşıldığı kadarıyla onlar âyetin zâhiriyle yetinerek bunu caiz görmektedir. Her ne kadar bazı Şiî müfessirler bu mekâna mescid inşasını teberrük için kabul ediyorsa da Ehl-i Sünnet müfessirler de Kurtubî'ye (vefatı hicri kameri 671) gelinceye kadar bu meseleye itiraz etmemişti. Mesela Vâhidî Nisâbü'rî¹³ (vefatı hicri kameri 468), İbn Atıyye Endelüsî (vefatı hicri kameri 546) gibi. Kurtubî, bu bahsi âyetin zeylinde zikreden ilk kişidir.¹⁴

⁸ Bkz: Hasan Sekkâf, *Ta'lik ale'r-Risâleteyn (Risâleteyn beyne's-Şeyh Muhammed Vâizzâde ve eş-Şeyh b. Bâz)*, s. 35.

⁹ Bkz: et-Tûsî, *et-Tibyân*, c. 7, s. 240.

¹⁰ Bkz: Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 6, s. 710.

¹¹ Bkz: Tabâtabâî, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 13, 267.

¹² Bkz: el-Kummî el-Meşhedî, *a.g.e.*, c. 8, s. 35.

¹³ Bkz: el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecid*, c. 3, s. 141.

¹⁴ Bkz: el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 10, s. 379.

Ondan sonra İbn Kesîr¹⁵ ve Âlûsî¹⁶ gibi başka bazı müfessirler de bu meseleyi tahkike koyulmuşlardır.

Ehl-i Sünnet müfessirler, bu âyetten sâlihlerin kabirlerinin üstüne veya yanına mescid yapmanın cevazını çıkarmakta tereddüt etmemektedir. Hatta içlerinden Şehâbeddin el-Hafâcî gibi bazıları bu âyet nedeniyle o mekânda mescid inşa etmenin caiz olduğuna net biçimde fetva verdi.¹⁷ Diğer bazıları da bu âyette geçen mescid inşa etme teklifini orada namaz kılacak olanlar ve Ashab-ı Kehf'in mekânına teberrük için kabul etmektedir.¹⁸ Müfessirler nezdinde menetmenin tek dayanağı; rivâyet delillerini, sahâbenin Peygamber-i Ekrem hakkındaki sîretini ve itibarî sedd-i zerayı (mescid inşa etmeyi mescid sahibine ibadet ve kabri yüceltmeye yol açacağı) delilini kapsayan Kur'ân dışından delillerdir. Âlûsî, bu âyette geçen mescid inşasından muradın, kabrin üstüne mescid yapmak değil, mağaranın yanında ve yakınında mescid inşası olduğuna ihtimal verir. (Tıpkı Peygamber-i Ekrem'in kabriyle birlikte Mescid-i Nebevî gibi). Zemahşerî de net olarak şöyle der:

Mescid mağaranın kenarında yapılmıştı.¹⁹

Bu durumda ortada bir engel yoktur ve zâhiren âyetin manası tartışma konusu olmaktan çıkmaktadır.

Soru ve araştırma

1. Sâlihlerin kabri üstüne mescid inşa etmenin haramlığı konusunda Ehl-i Sünnet'in rivâyet delilleri nelerdir? Onları tahkik ve tenkit ediniz.
2. Sâlihlerin kabri üstüne mescid inşa etmenin haramlığını dair rivâyetlerin anlamı aynı mevzua mı delalet eder?
3. Kur'ân'ın Ashab-ı Kehf hakkında konu ettiği mescid, onların kabrinin üstüne mi inşa edilmişti, yoksa yanına mı?

¹⁵ Bkz: *Tefsîrül-Kur'âni'l-âzîm*, c. 3, s. 78.

¹⁶ Bkz: el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 9, s. 343.

¹⁷ *Rûhu'l-meâni'*den nakille, c. 10, s. 343.

¹⁸ Bkz: Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 711.

¹⁹ Bkz: *a.g.e.*

VIII

Mâide Sûresi 114. Âyet

(Bayram ve Doğum Günlerinin Kutlanması)

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيداً لِأَوَّلِنَا
وَأَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ¹

Hedef: Genel olarak ilâhî rahmetin nüzûl günü bayram yapmanın caiz ve müstahap olduğunu ispatlamak için söz konusu âyetten tenkîh-i menatın² mümkün olup olmadığı ve doğum günü kutlamanın bid'at olduğu iddiasının tenkidi.

Giriş

Bazı araştırmacıların tespitine göre Nebi-i Ekrem'in (s.a.a.) mevlidinde veya büyük günlerde (mesela Gadîr-i Hum gibi)³ anma dü-

¹ “Meryem oğlu İsa, ‘Allah’ım! Rabbimiz! Bize ve bizden sonra geleceklere bayram ve senden bir âyet olarak gökten bir sofrayı indir ve bizi rızıklandır, sen rızık verenlerin en hayırlısıdır.’ dedi.”

² Tenkîh-i menat: Kıyasta illeti tespit için hükümdeki diğer özellik ve illetlerin ayıklanması. (Çev.)

³ Allâme Eminî Gadîr-i Hum bayramının dayanak ve kaynaklarına ayrıntılı olarak değinmiş ve her iki fırkanın rivayet kaynaklarından bu günün kutlanmasının meşruiyetini göstermiştir. Bkz: el-Eminî el-Necefî, a.g.e., c. 1, s. 527-534.

zenlemenin haram olduğuna fetva veren ilk kişi sekizinci yüzyılda İbn Teymiyye'dir. Bunu bid'at kabul eder ve bir tür Hıristiyanlara benzemek sayardı.⁴ Ondan sonra da Vehhâbîler İbn Teymiyye'nin istidlaliyle mevlidleri kutlamayı haram kabul etti.⁵ Süyûtî'nin söylediğine göre Mevlid-i Nebevî için ihtifal ve kutlama merasimi düzenleyen ilk kişi, el-Melikü'l-Muzaffer Ebî Sâid Kökböri b. Zeynüddin idi.⁶ Kökböri'nin vefatı 563'tür.⁷ Ebü Şâme el-Makdisî de (vefatı 665) kendi zamanında düzenlenen Nebi-i Ekrem'in (s.a.a.) mevlid merasimini bildirir.⁸

Terminoloji: Iyd, şeâir, mâide, eyyamullah.

Kaynakça

Mecelle-i Risâletü't-Takrîb: sayı 5, "Nahnu ve'l-Bid'a"; Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, *Hükmü'l-ihitîfâl bi'l-mevlid*; Hâfız Mahmud, *Ferhatü'l-Ümme bi-Mevlidi'n-Nebi*; Muhammed Sâid Ramadan el-Bûtî, *Redden aallezine Yenkurune'l-ihitîfâl bi'l-Mevludi'n-Nebevî*; Ali Ağar Rıdvânî, "Bahsu istidlâlî fi meşruuyyeti'l-ihitîfâlât" (Mecelle-i Tulû, sayı 6).

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Havâiriler gökten bir sofraya indirilmesini ve ondan yiyip kalplerinin tatmin bulması için bunun sadece kendilerine has olmasını istedi. Hazret-i İsa (a.s.) havarilerin tepede tırnağa sorunlu bu talebini ıslah etti. Ona bazı meseleleri ekledi ve bazılarını da azalttı. Kimi cümleleri öncelikli yapıp kimisini sonraya bıraktı. Lafızların

⁴ Bkz: İbn Teymiyye, *İhtizâ'üs-sırâti'l-müstakim*, s. 293-295. Ali Asgar Rıdvânî, "Bahsü istidlâlî fi meşruuyyeti'l-ihitîfâl", *Mecelle-i Tulû*, sayı 6, Medrese-i Âli-yi İmam Humeynî, Kum.

⁵ Bkz: Ali Asgar Rıdvânî, a.g.m.

⁶ Celâlüddin es-Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1403, c. 1, s. 189.

⁷ Bkz: Ebü Abdullah Şemsüddin ez-Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ'*, c. 22, s. 334, sayı 205.

⁸ Bkz: Ali Asgar Rıdvânî, a.g.m.

bir bölümünü başka lafızla değiştirdi vs. Nihâyet havarilerin sözü, Allah'ın muazzam makamı ve aziz dergâhına arz edilebilecek ve ubudiyet edebinin en güzel şeklini gösterecek liyakati kazandı. Hazret-i İsa'nın (a.s.) keliminde dikkat çeken ve Havâriilerin sözünde olmayan şey, “تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا”, “Bize ve bizden sonra geleceklere bayram olsun.” ifadesidir. Hazret-i İsa (a.s.) açısından gökten sofraya nüzûlü yalnızca havariler için teklif edilmiş değildi. Bilakis herkes için bayramdı. Gökten sofraya indirildiği günün “bayram (ıyd)” olması, aralarında söz birliği, dinî ve millî hayatın yenilenmesi, insanların kalplerinde mutluluğun da bulunduğu hasenatın etkileriyle doludur. Hazret-i İsa'nın sofranın indiği günün tüm nesiller için bayram sayılması istemektedir.

2. Bu âyet-i şerifeden ve Hazret-i İsa'nın (a.s.) sözünden hususiyeti ilga ettiğimiz ve mevlidi kutlamanın cevazını çıkardığımız için:

Birincisi: Bu konuda hususiyeti ilganın imkânı caizdir ve Allah'ın, bayramın faydalarını diğer ümmetleri ortak etmeksizin sadece Hazret-i İsa'nın (a.s.) takipçilerinden belli bir gruba tahsis ettiği söylenemez. Bu yüzden Allah bu sofranın kâfirlerini özel bir azapla tehdit edip şöyle buyurdu:

“فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ”,
 “Ama ondan sonra sizden her kim inkâr ederse, artık ben ona kâinatta hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim.”⁹

İkincisi: Gökten sofraya indirilmesini her türlü maddî ve manevî sofraya hakkında kullanmak mümkündür. Yani denebilir ki, gökten sofraya nüzûlü Hazret-i İsa zamanında Allah'ın âyeti ve ilâhî rızık olduğu gibi, masum ve dinin islahçısı bir insanın doğumu da Allah'ın âyeti ve insanları nasip ettiği manevî rızıktır. Bu nedenle her yıl onun doğumu bayram yapılmaktadır. Üçüncüsü: Eğer semavî sofraya İsa (a.s.) zamanında herhangi bir somut zaman kesitinde gökten nâzil olmuşsa bu durumda bayram, sofranın tekrar inmesi ve onun ardından sevinç ve mutluluk manasındadır, sofranın nüzûl yıl dönümünde bayram yapılması değil. Bu faraziyyede bu âyetten doğum

⁹ Mâide, 115.

günü kutlamasının caiz olduğu sonucu çıkartılamaz. Elbette müfessirlerin çoğunluğu sofranın pazar günü nâzil olduğunu söylemiştir. Bu nedenle Hıristiyanlıkta Pazar günü bayramdır.

3. Doğum gününü ve büyük olayları kutlamanın caiz olduğunu ispatlamak için özel bir delil bulamıyorsak “ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظِمَ” *İşte böyle; kim Allah'ın şiarlarını (nişanelerini) yüceltirse, şüphesiz bu, kalplerin takvasındandır. Onlarda (kurbanlık hayvanlarda) sizin için adı konulmuş bir süreye (Mekke'ye varıncaya) kadar yararlar vardı.*”¹⁰ âyet-i şerifesinden ve “وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ” *Şüphesiz biz Musa'yı, 'Kavmini karanlıklardan nura çıkar ve onlara Allah'ın günlerini hatırlat.' diye âyetlerimizle göndermiştik.*”¹¹ âyetinden bir şekilde bu delili çıkarabiliriz. Yani diyebiliriz ki, ilâhî alamet taşıyan şey kutlanmalıdır. Yahut hidâyet mayası olan ve karanlıklardan aydınlığa çıkaran şey hatırlanmalı ve unutkanlığın eline terk edilmemelidir. Bu anma ve hatırlama, şükretmenin mertebelerinden biri olabilir. Kur'ân bu konuda şöyle buyurur:

“وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ” *“Eğer şükrederseniz gerçekten size arttırırım.”*¹²

Keza Peygamber-i Ekrem'in âlemler için rahmet olarak tanımlandığı “وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ” *“Biz seni âlemler için sadece bir rahmet olarak gönderdik.”*¹³ âyet-i şerifesi. “قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ” *“De ki: “Allah'ın lütfü ve rahmetiyle, evet sadece bunlarla sevininler. Bu (lütuf ve rahmet), onların topladıklarından daha hayırlıdır.”*¹⁴ âyetinde de Allah bizden onun rahmetiyle sevinip mutlu

¹⁰ Hac, 32-33.

¹¹ İbrahim, 5.

¹² İbrahim, 7.

¹³ Enbiya, 107.

¹⁴ Yunus, 58.

olmamızı istemektedir. Onun rahmeti de Peygamber-i Ekrem'dir (s.a.a.). İbn Abbâs bu âyet hakkında şöyle der:

Allah'ın fazlı ilim, rahmeti ise Muhammed'dir.¹⁵

Hülasa her iki fırka arasında da mevlidleri kutlama merasimi düzenlemenin caiz, hatta müstehap olduğuna ilişkin deliller çok fazladır. Onların en önemlisi de masumlara muhabbet meselesidir. Gerçek muhabbetin, sevenin hayatında birçok eseri ve sonucu vardır. Seven sevilene aşk besler. Onu hatırlamayı sürekli tekrarlar ve ona kıymet verir. Onun adını azametle yâd eder. Vefatında ke-derlenir ve doğumunda mutlu olur. Sevilenin doğduğu günü kutlamak, ona muhabbetin şiarıdır. Ehl-i Sünnet'ten Diyarbekrî, Ebû Şâme el-Makdisî, Kastallânî, İbnü'l-Hac, İbn İbâd, Süyûtî gibi bazıları mevlid ihtifali ve doğum günü kutlamasının caiz, hatta müstehap olduğuna fetva vermiştir.¹⁶

4. İhtifalin haram olduğunu düşünenlerin delilleri şunlardır: Bir: Bu kutlama ve anmalar bir tür ibadet ve doğan kişiye tazim içerir ve bu da şirke götürür. İki: Bazen bu merasimlerde kadın erkek karışık toplantı gibi haram işler vuku bulmaktadır. Üç: Bazı rivâyetler (onların zannına göre) bu işin haram olduğuna delalet eder. Dört: Doğum günü kutlaması, Mesih'in miladında Hıristiyanlara benzemek demektir. Beş: Selef, Allah Resülü'nün (s.a.a.) doğumunda şenlik düzenlemedi. Öyleyse bu iş bid'at sayılır.¹⁷

5. *Tibyân, Mecma'u'l-beyân, el-Mizân, Kenzü'd-dekâik, Zübdetü't-tefâsir, Takribü'l-Kur'ân* gibi Şii tefsirler ve aynı şekilde Kurtubî, İbn Kesîr, Zemahşerî, Beyzâvî ve Seyyid Kutub gibi Ehl-i Sünnet müfessirler, tenkîh-i menat yapıp bu âyetten ilâhî rahmetin nüzülünü bayram olarak kutlama ve mevlid ihtifali düzenlemenin çıkarılıp çıkarılmayacağı tartışmasına girmemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla iki fırkanın diğer müfessirleri de bu âyetin zeylinde konuyu ele almamıştır.

¹⁵ es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 4, s. 367.

¹⁶ Bkz: Ali Asgar Rıdvânî, a.g.m.

¹⁷ Daha fazla ayrıntı için bkz: a.g.m.

Soru ve araştırma

1. Hac Sûresi otuz iki ve otuz üçüncü âyet-i şerifesi, İbrahim Sûresi'nin beşinci âyeti, Enbiya Sûresi'nin yüz yedinci âyeti, Yunus Sûresi'nin elli sekizinci âyetinin mevlid ihtifaline delaleti konusunu araştırınız.
2. İhtifal ve doğum günü kutlamasının haramlığı delilleri maksat için yeterli midir?
3. Ömer'in ortaya attığı "bid'at-ı hasene" nazariyesinin sahlilik ve çürüklüğü hakkında araştırma yapınız.

IX Mümtehine Sûresi 4. Âyet (Müşriklerden Berâetin İlanı)

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَاءُ
مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ
أَبَدًا حَتَّىٰ تُوْمِنُوا بِاللَّهِ وَخَدَهُ¹

Hedef: Çağımızda toplanmalarda (özellikle hac merasimindeki buluşmada) müşriklerden ve zalimlerden berâetin resmî ilanına ilişkin hükmün iki fırka açısından tahkiki.

Giriş

Anlaşıldığı kadarıyla iki fırkanın müfessirleri bu konu çevresinde delillerini mukayeseli bir şekilde incelemeye fırsat verecek net bir fikir beyan etmemiştir. Bu yüzden, bu meselenin hükmüne erişebilmek için bu konudaki âyetlerin toplamına getirilen tefsirden iki fırkanın görüşünü bulup çıkarmak gerekecektir.

Terminoloji: Berâet, refes, cidal, bağdâ

¹ “Gerçekten İbrahim’in ve beraberinde olanların sözlerinde sizin için güzel bir örnek oldu: Vaktiyle kavimlerine dediler ki: ‘Biz, sizlerden ve Allah’tan başka tapıklarınızdan berîyiz. Siz, Allah’ın birliğine iman etmedikçe, sizi (dininizi) tanımıyoruz. Sizinle aramızda ebedî düşmanlık ve kin baş gösterdi!’”

Kaynakça

Allâme Tabâtabâi, *el-Mizân fi tefsîri'l-Kur'ân*; et-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*; Ahmed Nerâkî, *Avâ'idü'l-eyyâm fi beyâni kavâ'idü'l-ahkâm* (bid'at bahsi); Şeyh Ca'fer el-Bâkırî, *el-Bid'a dirâsetün mevzû'iyye*; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*; Kurtubî, *el-Câmî' li-ahkâmi'l-Kur'ân*; Zemahşerî, *el-Keşşâf*; Seyyid Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, *Mefâhîm yecibü en tûsahhah*; Abdülaziz b. Bâz, *Nahnu ve'l-Bida'*.

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Tartışma sahasının temizlenmesi: Müşriklerden berâet, her türlü yıkıcı inançtan nefret, hatta ahlakî rezilliklerden tiksinti dinî öğretilerin parçasıdır ve münkerden nehiy mertebelerinden biridir. İnsanın mutluluğu sevgi ve nefret temeline oturmaktadır. Bu işler buğzun tezahürlerindedir. Müşriklerden berâetin resmî ilanı, onların Allah'ın dinine düşmanlıkları ve bâtul zanlarında ısrar aşikâr olduktan sonra peygamberlerin gündemine girmiştir. Peygamberler müşriklerden, onların mabudlarından ve amellerinden (her üçünden) beri olduklarını ilan ederlerdi.² Bu berâetin kökeni Allah'ın onlardan berâetidir³ ve bunun ilan edilmesi iman kimliğinin savunulması ve tevhid ümmetinin itikadî bağımsızlık ve birliğinin korunması içindir.

² Bkz: En'am, 78: "Güneşi doğarken görünce, 'İşte bu benim Rabbim, bu daha büyük.' dedi. Batınca, 'Ey kavmim! Doğrusu ben ortak koştuğunuzdan uzağım' dedi."; Yunus, 41: "Seni yalanlarsa, 'Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir; siz benim yaptığımdan berisiniz, ben de sizin yaptığınızdan beriyim.' de."; Hud, 35: "Onlar, 'Bunu kendisi uydurdu' mu diyorlar? De ki: Eğer onu ben uydurduysam, günahım bana aittir. Ama ben, sizin işlediğiniz suçlardan uzağım."; "Bir kısım ilahlarımız seni fena çarpmış, demekten başka bir şey demeyiz." dediler. (Hûd) dedi ki: "Doğrusu ben Allah'ı şahit tutuyorum ve siz de şahit olun ki ben O'nu bırakıp koştuğunuz ortaklardan uzağım." 54; Zuhruf, 26: "Hani İbrahim babasına ve kendi kavmine demişti ki: 'Hiç tartışmaz ben, sizin tapmakta olduklarınızdan uzağım.'"²

³ Bkz: Tövbe, 3: "Allah ve Resûlü müşriklerden uzaktır."

Müşriklerden berâet, kâfir ve müşriklerin velâyetini red⁴, kâfirlerin hâkimiyetini red⁵, kâfirlere ve münafıklara (aslında bunlar da kâfirdir) muamelede sertlik⁶ gibi durumların hepsi mümin insanların, tevhidin sınırlarını koruma ve dinin temellerinin üzerine titreme konusunda sergilediği tutumun muhtelif boyutlarını göstermektedir.

Şu halde müşriklerden berâet ve onların velâyetini red meselesinin esasına dair bir tartışma yoktur. Müşriklerden berâetin resmî ilanı da Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) zamanında hac merasiminde (Tövbe Sûresi'nin ilk âyetlerinin duyurulmasıyla oldu) gerçekleşmiştir ve tartışma dışıdır.

Burada tartışılan nokta şudur: Acaba müminler toplanıp müşriklerden berâet ilanını haykırabilir mi? Keza Ehl-i Kitap'tan müstekbir ve zalimlerden (mesela Ehl-i Kitap olduklarını iddia eden Amerika ve Avrupa liderleri gibi) berâet şiarını yükseltebilir mi? Acaba hususen hac merasiminde böyle bir haykırışın şer'î delili var mıdır?

2. Müşrikler ve zalimlerden berâet ilanını ispatlayan deliller arasında şunlar vardır:

a) Tövbe Sûresi'nin ilk âyetlerinde tenkîh-ı menat.

b) Müşriklerden, onların mâbudlarından, amel ve davranışlarından berâet ilanında tüm peygamberlerin sünnetinden istifade.

c) Kâfirlerden berâet ilanı, Allah düşmanlarının korkup paniğe kapılmasına yol açacaktır. Zaten Kur'ân'ın istediği de budur ve talimat bunun içindir. Kur'ân'da şöyle buyrulur:

⁴ Mâide, 51: "Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları veliler edinmeyin; onlar birbirlerinin velisidirler. Sizden kim onları veli edinirse o da onlardandır. Allah zulmeden kimseleri doğru yola erdirmez.;" Mâide, 57: "Ey iman edenler! Kendilerine sizden önce kitap verilenlerden, dininizi alaya ve oyalanmaya alanları ve kâfirleri veli edinmeyin. Eğer müminler iseniz sadece Allah'tan sakının.," Mümtehine, 1: "Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları veliler edinmeyin."

⁵ Nisa, 141.

⁶ Tövbe, 73: "Ey Peygamber! Küfre sapanlar ve ikiyüzlülerle savaş; onlara karşı sert davran.;" Tahrim, 9: "Ey Peygamber! Küfre sapanlara ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı sert davran."

وَأَخْرَيْنَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَأَعَدُوا لَهُمْ مَّا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ
 “Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar Allah'ın düşmanını ve sizin düşmanlarınızı ve bun-
 ların dışında Allah'ın bilip de sizin bilemediklerinizi yıldırım Onlara
 karşı gücünüzün yettiği kadar Allah'ın düşmanını ve sizin düşman-
 larınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip de sizin bilemediklerinizi
 yıldırım üzere kuvvet ve (cihad için) bağlanmış atlar hazırlayın.”⁷

d) Kâfirlerden berâet ilanı, onlara sert davranmayı emreden
 “وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غُلُظَةً”, “Sizde (kendilerine karşı) bir sertlik (caydırı-
 cılık) bulsunlar.”⁸, “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ”,
 “Ey Peygamber! Küfre sapanlar ve ikiyüzlülerle savaş; onlara karşı
 sert davran.”⁹ gibi âyetlerle amel etmeyi göstermektedir.

e) Mazlumun zalimin yüzüne haykırması caizdir ve Kur’ân
 tarafından teyit edilmiştir. Kur’ân şöyle buyurur:

“لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا”,
 “Allah, zulme uğrayan kimse dışında, kötü sözün açıkça söylenme-
 sini sevmez. Allah şüphesiz işitendir, bilendir.”¹⁰

f) Kur’ân, müminlerin belaya uğraması ve acı çekmesinin yo-
 lunu gözleyen, müminlere kin ve nefret besleyenlere resmen “مُوتُوا”
 (kahrolun) şeklinde hitap etmektedir. Kur’ân şöyle buyurur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةَ بَنِي إِسْرَائِيلَ حَبَالًا وَدُّوْا
 مَا عَيْشَكُمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَقْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ
 الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ. هَا أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ
 كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا
 “Ey iman edenler! Sizden olma-
 yanı sırdaş edinmeyin. Onlar hakkımızda bozgunculuk etmekten geri

⁷ Enfal, 60.

⁸ Tövbe, 123.

⁹ Tövbe, 73; Tahrim, 9.

¹⁰ Nisa, 148.

kalmazlar ve sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların öfkesi ağızlarından taşmaktadır, kalplerinin gizlediği ise daha büyüktür. Eğer akıl ediyorsanız, şüphesiz size âyetleri açıkladık. İşte siz, onlar sizi sevmezken onları seven ve kitapların bütününe iman eden kimselersiniz. Size rastladıkları zaman, ‘İman ettik’ derler; yalnız kaldıklarında da size öfkelerinden parmaklarını ısırırlar. De ki: ‘Kininizle ölünüz! Allah kalplerde olanı bilir.’”¹¹

Bu deliller, hac merasiminde müşrikler ve zalimlerin suratına haykırmanın caizliğini de ispat etmektedir. Kâbe tevhid ve tektanrıcılığın merkezi¹², hürriyet ve özgürlüğün mihver, insanlar için kıyam karargâhı, küresel hidâyet merkezidir.¹³ Bu haykırışlar tevhidi ve özgürlüğü korumak içindir. Hatta Kâbe, Kur’ân’ın “إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ”¹⁴ “Doğrusu insanlar için ilk kurulan ev...” buyurduğu gibi tüm müminlerin evi olduğundan her Müslüman kendi evinde mazlumiyetini haykırabilir, müşriklerden ve zalimlerden berâetini ilan edebilir.

3. Müşrikler ve zalimlerden berâet ilanını meneden ve yasaklayan delillerden istinat edilebilecekler şunlardır:

a) Berâet haykırışı ve yürüyüşünün İslam'da geçmişi yoktur, bid'attir.

b) Kur’ân hacda kavgayı yasaklamış ve şöyle buyurmuştur:

“فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ”¹⁵, “O aylarda hac farizasını eda eden kimse (bilmelidir ki) hacda, kadına yaklaşmak, günah işlemek ve kavga etmek yoktur.”¹⁵

c) Hac bir ibadet amelidir ve her ibadet amelinin çerçevesi bellidir ve tevkifidir. Ondan hiçbir şey eksiltilemez ve ona hiçbir şey eklenemez. Bid'atın mana ve mefhumu hakkında çok yönlü

¹¹ Âl-i İmran, 118-119

¹² Hac, 26-30.

¹³ Mâide, 97.

¹⁴ Âl-i İmran, 96.

¹⁵ Bakara, 197.

araştırma yapılmalıdır. Çünkü sırf dinde geçmişi yok diye bir ameli bid'at ve haram adlandırmak mümkün değildir. Özellikle o amel eğer dinin genel hatlarıyla ahenk içindeyse. Bu konudan Mâide Sûresi 114. âyet incelenirken bahsedilmiştir.

Ehl-i Sünnet müfessirlerin görüşüne göre müşriklerden berâet ilanı, altı anlamı ortaya konmuş¹⁶ cidal ve kavganın örneklerinden değildir. Şii müfessirler açısından da cidal ve kavga, Ehl-i Beyt'in tefsiri temelinde “Hayır vallahi, evet vallahi demesi ve böbürlenmesidir.” cümlesini söylemektir. Buna ilaveten, müşrikler ve kâfirler Allah'ın evinin harimine giremeyeceğinden onlarla Müslümanlar arasında cidal ve kavga (cidalin lugat manasıyla) meydana gelmez.¹⁷

Haccın ibadet amellerinin tevkifî olması ile berâet ilanı arasında bir aykırılık yoktur. Çünkü bu iş haccın ibadî amellerinin ayrılmaz parçasıdır. Tövbe Sûresi'nin ilk âyetlerinin ilanında da bu duyuru gerçekleşmiştir.

Soru ve Araştırma

1. Müşriklerden berâet etmede peygamberlerin sünnetini iki fırka açısından araştırınız.
2. Hac merasiminde müşriklerden berâetin ilan edilmesinin cevazına ilişkin delillere hangi itirazlar yöneltilmiştir veya yöneltilebilir?
3. Hac merasiminde berâetin ilan edilmesinin haramlığına dair delillerin delaleti tam mıdır?

¹⁶ Bkz: el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 2, s. 410.

¹⁷ Bkz: Tabâtabâî, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 2, s. 79.

X

Tövbe Sûresi 100 ve Fetih Sûresi 18. Âyetler (Sahâbenin Adaletini Tahkik)

وَالسَّابِقُونَ الْأَوْلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ
اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا
ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ¹

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ
فَأَنْزَلَ السُّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا²

Hedef: Allah'ın iki âyette de kendilerinden razı olduğunu bildirmesi nedeniyle “وَالسَّابِقُونَ الْأَوْلُونَ”, “İlk öncüler” ve biat-ı şecere ashabının mutlak adaletini iki fırkanın görüşüne göre tahkik.

¹ Tövbe 100: “(İslam dinine girme hususunda) Muhacirler ve ensardan ilk öncüler ile onlara güzelliikle tâbi olanlardan Allah razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlara, içinde temelli kalıcılar oldukları, altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur.”

² Fetih 18: “Şüphesiz Allah, sana o ağacın altında biat ederlerken müminlerden razı oldu, kalplerinde olanı bildi de böylece üzerlerine güven duygusu ve huzur indirdi ve onlara yakın bir fethi sevap (karşılığı) olarak verdi.”

Giriş

Sahâbe hakkındaki tartışmanın çerçevesi geniştir. (Başlangıç noktası sahâbenin tarifi olup sahâbenin mutlak adaletine, oradan sahâbenin sîret ve sünnetinin hüccet oluşturmalarına, sahâbe hakkındaki dayanak ve delillere dair görüş ayrılıklarına kadar gider. Her birinin de kendi geniş boyutları vardır ve çok sayıda alt başlığı içerir. Bunların bir kısmına “tefsirde sahâbe kavlinin hüccet oluşturmaları” bahsinde değinilmişti.) Belki de din alanında sahâbenin şahsiyetinin boyutlarından biriyle bağlantılı tür hariç, hiçbir tartışma ortaya atılmış değildir.

Bir taraftan Ehl-i Sünnet'in “sahâbenin tenzihi” ve sahâbe davranışlarının izahı, özellikle de İslam'ın mükerrem Resûlünün (s.a.a.) vefatından sonra onlar tarafından meydana getirilen hadiseler hakkındaki yaygın görüşü, diğer taraftan Şîa'nın kaynak ve dayanaklar temelinde ortaya attığı sahâbenin şahsiyeti ve Resûl-i Ekrem'in (s.a.a.) halifesi meselesiyle ilgili görüşü iki fırka arasında ihtilafa sebep olmuştur.

Şîa ve Ehl-i Sünnet yüzyıllar öncesinden başlayarak kendi görüşleri hakkında çok sayıda ve kapsamlı bahisler oluşturmuştur. Bu konuda yazdıkları saymakla bitirilemez. Mevzunun Şîa'daki tarihi Selim b. Kays'ın (vefatı hicri kameri 76) kitabına kadar gider.³ İki fırkanın müfessirleri de Tövbe Sûresi 100. âyet ve Fetih Sûresi'nin son âyeti başta olmak üzere Kur'an âyetlerinin zeylinde sahâbe konusundan ayrıntılı biçimde söz etmiştir.

Öyle anlaşılıyor ki, Ehl-i Sünnet'in sahâbeyi tenzih konusundaki ifrat görüşü âyet ve rivâyetlerden kaynaklanmamaktadır. Aksine taraftarlıkla halifeleri savunma, hataları ve fitneleri te'vil, ayrıca

³ Mesela bkz: İmâdî, *a.g.e.*, c. 2, s. 296-702, sayı 15; el-Fazl b. Şâzân'ın (vefatı hicri kameri 260) *el-İzah* kitabı da bu konudan tafsilatlı olarak bahsetmiştir. Ali b. Ahmed el-Küfi'nin (vefatı 352) *el-İstigase*'sinin ana bölümü sahabe menkıbelerine, özellikle de üç halifeye ilişkin rivayetlerin tahkik ve tenkidine tahsis edilmiştir. eş-Şerif el-Murtaza'nın (vefatı hicri kameri 438) *eş-Şâfi fi'l-İmâme* ve Şeyh Tüsi'nin (vefatı hicri kameri 460) *Telhîsü's-Şâfi* kitapları bu alanda kapsamlı bahisler içerir.

sahâbeye sövme hadisesine tepki ve sahâbeyi tenzih nazariyesini kabul etmeyen mezheplerle mücadele nedeniyledir. Ehl-i Sünnet, sahâbeyi suçlayanların motivasyonunun sadr-ı İslam'ın parlak tarihinde sarsıntı meydana getirmek, sahâbe rivâyetlerini iptale zemin hazırlamak ve neticede de dini tahrip etmek olduğunu sanmaktadır.⁴ Aksi takdirde Ehl-i Sünnet'in ifrat görüşü “sahâbeyi tenzih” nazariyesinde tenakuza düşecektir. Çünkü bazı sahâbilerin hatalarına ve fitneciliklerin ilişkin çok miktarda âyet, rivâyet, şahit ve kesin tarihsel dayanaklara göz kapayamazlar.

Terminoloji: “*وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ* / İlk öncüler”, “*أَتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ* / Onlara güzellikle tâbi olanlar”, “*رَضِيَ اللَّهُ* / Allah'ın rızası.”

Kaynakça

Temel kaynaklar: Allâme Tabâtabâî, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'an*; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*; Şeyh Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'an*; Ali b. Ahmed Kûfî, *el-İstigase*; Merkezû'r-Risâle, *es-Sahâbe fi'l-Kur'an ve's-sünne ve't-târih*; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*; Beyzâvî, *Envârû't-tenzîl*; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*; Zemahşerî, *el-Keşşâf*.

Tamamlayıcı kaynaklar: Ahmed Hüseyin, terceme: Kadizâde, *Pejûheşi der adalet-i sahâbe*; Teftazânî, *Şerhu'l-makâsîd* (c. 5); Seyyid Ali Han Şîrâzî, *ed-Derecâtü'r-refîatü fî tabakâti's-Şia*; Dr. Nâsır b. Ali, *Akidetü Ehl-i Sünne ve'l-Cemâtü fi's-sahâbeti'l-kirâme*; Esed Haydar, *es-Sahâbe fi nazari's-Şiati'l-İmâmiyye*; Haskânî, *Şevâhidü't-tenzîl*; Şeyh Hüseyin Abdüssamed, *Vusûlu'l-ahyâr ilâ usûli'l-ahbâr*; Şeyh Müfid, *el-İfsâh fi'l-İmâme*; İbn Hacer Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*.

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Cumhuriyet tartışma sahasını teşhis: Ehl-i Sünnet, “sahâbeyi tenzih” teorisi temelinde itibarî ve naklî delillere istinat ederek

⁴ Bkz: el-Kurtubî, a.g.e., c. 18, s. 297-299; Nureddin Ater, *Adâletü's-sahâbe bi-delâleti'l-vesâiki'l-ilmiyye*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, s. 30-32.

sahâbenin tam adil olduğunu kabul etmiştir. Ehl-i Sünnet'in nakli delilleri arasında söz konusu iki âyetle istidlal de vardır. Onlara göre Allah, “وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ / İlk öncüler” ve “Rıdvan Biatı ashabi” için mutlak ve hiçbir kayıt ve tahsis olmaksızın rızasını bildirmiştir. Bu nedenle sahâbenin bu rızaya aykırı her ameli te'vil edilir. (Biraz ileride bu te'vil ve meşrulaştırmalardan bir kısmını göstereceğiz). Ehl-i Sünnet, Allah'ın sahâbenin yaptığı işleri ve ahvalini bilmesine rağmen onlar hakkındaki ebedî rızasını beyan ettiğine inanmaktadır.⁵

Şii ulema ise bu âyette mutlaklık olduğunu kabul etmez ve bu âyetlerin metin içi (Fetih Sûresi'ndeki âyette) ve metin dışı (Tövbe Sûresi'ndeki âyette) delillerle kayıt altına alındığına, bu âyetler esas alınarak “sahâbeyi tenzih” nazariyesinin ispatlanamayacağına inanır. Bu konuda Mu'tezile Ehl-i Sünnet'ten kimileri ve onlarla aynı yöntemi izleyenler Şîa'yla uyum içindedir. Şu halde tartışma konusu, bu âyetlerin mutlak mı olduğu ve sahâbenin tenzihini ya da sahâbe için ebedî adaleti mi ispatladığı, yoksa âyetlerin birtakım kayıt ve şartla kayıt altında mı olduğudur.

2. Sahâbenin adaleti ve Allah'ın onlardan razı olması gibi konularda veya başka her bahiste Kur'an âyetlerinin mevzu incelemesini yaparken, Allah'ın muradının doğru anlaşılması ve bazı âyetler arasında göze çarpan ilk bakıştaki çelişkinin bertaraf edilebilmesi için bu alandaki âyetlerin tamamına bakmak gerekir. Çünkü Kur'an'ın muhtevasında asla çelişki ve ihtilaf yoktur. Allah şöyle buyurur:

“وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا”, “Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi, onda birçok aykırılıklar bulurlardı.”⁶

Bu cümleden olarak bu konuda Allah'ın rızasını kazanma ve kazanamamanın ölçüsünü ortaya koyan âyetler tahkik edilmelidir. Mesela şu âyetler gibi:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ. جَزَاءُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

⁵ Mesela bkz: el-Kurtubî, a.g.e.

⁶ Nisa, 82.

“وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ” (var ya), işte onlar da yaratılmışların en hayırlılarıdır. Rableri yanında onların ödülleri, içinde ebedi kalıcılar olarak altından ırmaklar akan Adn cennetleridir. Allah, onlardan razı olmuştur, kendileri de O'ndan hoşnut kalmışlardır. İşte bu, Rabbinden içi titreyerek korku duyan kimse içindir.”⁷

Bu âyetlerde ve benzerlerinde⁸ Allah'ın razı olmasının asli kriteri, kayıt altına almaksızın ve nesh edilmeksizin iman ve sâlih ameldir.

3. “وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ” / İlk öncüler” âyetinden Kur'an'ın, dinin yücelmesi için ilk adımları atan kimseleri övdüğü sonucu çıkmaktadır. Çünkü muhacir ve ensarın önüne geçenler Allah için çeşitli sorun ve baskılara katlandılar. Bu kişilerin motivasyonu doğal olarak Allah'ın hoşnutluğu dışında bir şey değildir ve henüz onların niyetini cürütecek güç ve maddî imkânlar söz konusu olmamıştır. Kur'an'ın âdeti, herkesin yaraşır işini takdir etmektir.⁹ Mesela fetihten önce infak ve kıtal yapanlar ile fetihten sonra bunu yapanlar arasında fark gözeterek şöyle buyurmaktadır:

“لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِمَّنْ”¹⁰ “İçinizden, fetihten önce infak eden ve savaşanlar (başkasıyla) bir olmaz. İşte onlar, derece olarak sonradan infak eden ve savaşanlardan daha büyüktür.”¹⁰

4. Kur'an'ın “وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ” / İlk öncüler” övgüsü sadece mahiyette öne geçme nedeniyle değildir. Bilakis iman ve sâlih amelde öne geçmektir. Aksi takdirde din ilk iman edip sonra mürted olanların da (Abdullah b. Ebî Serh) övülmesi gerekirdi. Bu yüzden Kur'an hiç kimse için kesin güvence vermemiştir. Aksine saadet ve kurtuluşu daima iman ve sâlih amel dairesinde görmektedir.

⁷ Beyyine, 7-8.

⁸ Mesela Mâide, 119; Mücadele, 22 gibi.

⁹ Bu konuda bazı rivayetler nakledilmiştir. Bkz: Huveyzî, a.g.e., c. 2, s. 255.

¹⁰ Hadid, 1.

Hatta Zümer Sûresi'nde (65. âyet) Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) şahsı hakkında şöyle buyurur:

“وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكَتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ”
 “Şüphesiz sana ve senden öncekilere, “Eğer şirk koşacak olursan, şüphesiz senin amellerin boşa çıkacak ve elbette sen, hüsrana uğrayanlardan olacaksın” diye vahyolunmuştur.”

Gerçi bu tabir “إِيَّاكَ أَعْنَى و اسمعى يا جارة” Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla.” bâbındandır.

Dolayısıyla eğer Biat-ı Rıdvan ashâbı veya “وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ / İlk öncüler” olanların (özellikle bu kişilerin dairesi çok geniş tutulursa) Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) hayattayken veya rihletten sonra küfür, fâsıklık, irtidat gibi şeylere düşer olduklarını gösterecek deliller ikame edilirse Allah'ın rızası onlardan kalkacaktır. Aksi takdirde Allah'ın kelamında çelişki ortaya çıkar.

Bu kapsamda Kur'ân Fetih Sûresi 29. âyette şöyle buyurur:

“مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا”
 “Muhammed, Allah'ın resûlüdür ve onunla birlikte olanlar da kâfirlere karşı zorlu, kendi aralarında ise merhametlidirler. Onları rûkû edenler, secde edenler olarak görürsün. Onlar, Allah'tan bir lütuf ve hoşnutluk dilerler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. İşte bu onların Tevrat'taki ve İncil'deki örnekleridir. Onlar; filizini yarıp çıkarmış, derken onu (filizini) kuvvetlendirmiş, sonra semizleyip kalınlaşmış ve ekincilerin hoşuna gidecek şekilde sapları üzerine dikilmiş bir ekine benzerler (Bu örnek,) Onunla kâfirleri öfkelenmek içindir. Allah, içlerinden iman edip sâlih amellerde bulunanlara bir mağfiret ve büyük bir ecir vaat etmiştir.”

Bu âyette de sahâbe bireyleri arasında fark gözetmeksizin “*مِنْهُمْ* /onlardan” tabiri kullanılmıştır. Bu ifade ayırıştırmak (teb'iz) içindir. Böylelikle kriter ve ölçünün iman ve sâlih amelden başkası olmadığı gösterilmiştir. Bu ölçü bu ümmete mahsus da değildir. Kur'ân müminlere hitaben şöyle buyurur:

“*لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ*”, “*Bu (ilâhî vaat), sizin kuruntularınıza ve kitab ehlinin kuruntularına göre değildir. Kim kötülük yaparsa cezasını görür.*”¹¹

Bunlar, siyakta o âyete (*وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ* / *İlk öncüler*) ilaveten münafıkları ve onların çirkin amellerini kötöleyen âyetlerdir. Bu da göstermektedir ki “*وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ* / *İlk öncüler*” ifadesindeki kişiler iman ve liyakatli amel esasına göre övülmüştür. Allah'ın rızasının peşinde oldukları sürece Allah onlardan hoşnuttur. Öte yandan sahâbe arasında kesin olarak münafıklar vardı. Münâfikun ve Tövbe Sûresi'ndeki âyetler gibi çok sayıda Kur'ân âyeti bunun şahididir. Sahâbe arasındaki münafıkların büyük çoğunluğu tanınmadan kaldı. Çünkü Kur'ân'ın tarzı ve İslam'ın mükerrerem Resûlü'nün (s.a.a.) sîreti onların mahiyetini tafsilatıyla ifşa etme şeklinde değildi. Ama Allah'ın rızasının kesin olarak fâsıklar ve münafıkların halini kapsamadığı kesindir:

“*فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ*”, “*Allah, gerçekten fâsık kimselerden hoşnut olmaz.*”¹²

5. Ehl-i Sünnet “sahâbeyi tenzih” teorisini ortaya atmakla mecburen birkaç tehlikeli noktayı kabul etmiş oldu: Birincisi: Bazı sahâbilerin, özellikle Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) vefatından sonraki kabahat ve fitnelerini te'vil edip meşrulaştırmak zorunda kaldılar. Çünkü Allah'ın rızasının yalnızca iman ve sâlih amel ekseninde gerçekleştiğini (sahâbe ve diğerleri bu nedenle kıymet kazanmışlardı), fisk işlemenin ise Allah'ın azabına, adaletten çıkmaya ve değer kaybetmeye sebep olacağını anlamışlardı. Buna dayanarak

¹¹ Nisa, 123.

¹² Tövbe, 96.

bir kısmı sahâbe arasında fıskın varlığını toptan inkar etti. Mesela Gazzâlî şöyle der:

Selef ve halefin çoğu Allah'ın bizzat kitabında sahâbeyi ta'dil edip övdüğünü kabul eder ve bizim onlar hakkındaki itikadımız da kesin bir yolla bilerek fıska düştükleri sabit olmadıkça bu yöndedir ki, zaten böyle bir şey sabit olmamış, dolayısıyla da ta'dile ihtiyaç kalmamıştır.¹³

Ehl-i Sünnet'ten başkaları da sahâbenin fıskını te'vil edip meşrulaştırırken şöyle der:

Sahâbilerin tümü âdil olup, peygamberlerden sonra Allah'ın en seçkin, en safi evliya kullarındandır. İşte Ehl-i Sünnet'in itikadı böyledir. Yine ümmetin imamlarından bir cemaat bu görüş üzerinedir. Ahvalin değişmesiyle aralarında savaş ve kan dökmenin meydana gelmesi, onların fazilet ve mertebelerinden bir şeyi eksiltmez. Zira onların vaki olmuşsa hataları icihad kaynaklıdır ve her müctehid isabet etmiş sayılır.¹⁴

Bu arada önemli olan şey, bu tür te'vil ve meşrulaşturmaların tarihsel kökenini incelemektir. Temel soru şudur: Sahâbe arasında böyle te'viller yaygınlaştı mı?

İkincisi: Allah'ın “وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ /Güzellikle tâbi olanlar” dan rızası kayıtlanmıştır ve sadece “وَالسَّابِقُونَ /Öncüler” in amel-i haseneyi takip etmesinde geçerli olacaktır. Ama bizzat “السَّابِقُونَ” hakkında bu kayda ihtiyaç yoktur. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî (tâbiünden, vefatı yaklaşık 120) bu kaydı gündeme getirmiş ilk kişidir.

Üçüncüsü: “Sahâbeyi tenzih” teorisinin kabul edilmesi ve Allah'ın onlardan ebediyen razı olduğunun sabit görülmesi, Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a.) bazı sahâbe hakkında nakledilen “إن الله اطلع على / Artık hangi ameli işlemek isterseniz onu işleyin sizin bütün günahlarınız bağışlanmıştır.”¹⁵

¹³ Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstasfa min 'ilmi'l-usûl*, s. 24.

¹⁴ el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 16, s. 299.

¹⁵ Bkz: el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. 5, s. 113; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahihî'l-Buhârî*, c. 7, s. 237.

gibi hadislerin, Bedir ashâbına hitabının ve sahâbeden “aşere-i mübeşşere” (dört halife, Talha, Zübeyir, Sa’d b. Ebî Vakkâs, Sâid b. Zeyd, Abdurrahman b. Avf ve Ebû Ubeyde Âmir b. Cerrâh) denilen on kişiyi müjdelemesinin Kur’ân tarafından teyit edilmesini gerektirecektir.

Dördüncüsü: Ehl-i Sünnet bu nazariyeyi esas alınca mecburen Kur’ân’ın sahâbeyi kınayan birçok âyetini (mesela Tövbe Süresi’ndeki âyetler) ve keza Peygamber-i Ekrem’in (s.a.a.) vefatından sonra bazı sahâbilerin irtidat edeceğini haber veren sahih senedli çok sayıda rivâyeti te’vil etmek zorunda kaldı. Bu rivâyetlerin benzeri *Sahîh-i Buhârî*’de şöyle geçer:

“أنا فرطكم على الحوض... فأقول يا ربِّ أصحابي فيقال إنك لا تدري”
 أنا فرطكم على الحوض... فأقول يا ربِّ أصحابي فيقال إنك لا تدري / Kıyamet gününde havuz başında sizden yanıma gelenleri bekleyeceğim. Ancak bazı kişiler bana gelmekten alıkonulacaktır. Ben; ‘Ey Rabbim! Bunlar bendedir, benim ümmetimdenidir.’ diyeceğim. (O zaman melekler tarafından) ‘Onların senden sonra neler yaptıklarını biliyor musun? Vallahi onlar gerisin geriye (eski küfürlerine) döndüler.’ denilecektir.”¹⁶

Yahut “إن من أصحابي من لا يراني بعدى و لا أراه” / Ashabımdan öyle kimseler var ki, ben öldükten sonra onları bir daha göremeyeceğim onlar da beni göremeyecekler.”¹⁷ buyuran rivâyetler, yine Usâme’nin ordusundan bazı sahâbilerin ona muhalefeti, Allah Resûlü’nün (s.a.a.) vasiyet yazdırmasına itirazlar vs. gibi.¹⁸ Aksi takdirde bu rivâyetler, Ehl-i Sünnet’e göre Kur’ân’dan kaynaklanan “sahâbeyi tenzih” teorisini ciddi müşkülle karşı karşıya getirecektir.

Beşincisi: Bu nazariyeye göre hiç kimse sahâbenin mertebesiyle kıyaslanamayacaktır. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet, bazı kişilerin

¹⁶ Örnek olarak bkz: el-Buhârî, a.g.e., kitâbu da’vât, bâb fi’l-havd.

¹⁷ Örnek olarak bkz: el-Müttakî el-Hindî, a.g.e., c. 11, sayı 31211, 31491, 30901, 30928.

¹⁸ Bu te’villerin bir bölümü hakkında bkz: eş-Şehristânî, *el-Milel ve’n-nihal*, s. 29; Nevevî, a.g.e., c. 11, bâb “terki’l-vasiyye li-men leyse lehu şey’un yüsâ bihi”, s. 90.

sahâbeden daha üstün ve saygın olduğuna delalet eden âyet ve rivâyetleri te'vil etmek zorunda kalmıştır. Mesela “فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ”, “Allah, (onların yerine) sevdiği ve onların da O'nu sevdiği, iman edenlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu, Allah yolunda cihat eden ve yerinin yermesinden korkmayan bir topluluk getirir. Bu, Allah'ın dilediğine verdiği bol nimetidir. Allah her şeyi kuşatandır, her şeyi bilendir.”¹⁹ âyeti, yahut (sahih senedli çok sayıda rivâyette geçtiği üzere) “وَدِدْتُ أَنَا قَدْ رَأَيْتَا إِخْوَانَنَا! قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَسْنَا بِإِخْوَانِكَ؟ قَالَ: “: Ah keşke bana doğru, havuza gelen kardeşlerimi bir görsem de, içlerinde şerbetler olan kaselele onları karşılasam. Cennete girmeden önce, onlara (Kevser) havuzumdan içirsem.” Bu sözleri üzerine ona denildi ki: “Ey Allah'ın Resülü biz senin kardeşlerin değil miyiz?” O şöyle cevap verdi: “Sizler benim ashâbımsınız. Benim kardeşlerim de beni görmedikleri hâlde bana inananlardır.” buyuran Resül-i Ekrem'in (s.a.a.) kavli gibi”²⁰ buyuran Resül-i Ekrem'in (s.a.a.) kavli gibi.

İki Fırkanın Âyetlerin Tefsirindeki Müşterek ve Ayırdıkları Noktaların Teshisi

Şiî müfessirler açısından Allah'ın Biat-ı Rıdvan ashâbından razı olması biat vaktiyle kayıtlıdır ve bundan rızayı daimi olarak uzatma sonucu çıkartılamaz.²¹ Çünkü: Birincisi: Âyetin devamı göstermektedir ki, bu rıza biat nedeniyle olmuştur (çünkü

¹⁹ Mâide, 54.

²⁰ Mesela bkz: İbn Hanbel, *Müsned*, c. 13, s. 373, sayı 7993 ve 12579. *Müsned* muhakkikleri bu konudaki başka rivayetlere ve onların kaynaklarına işaret etmiş ve Ehl-i Sünnet'ten bazıların bu hadislere getirdiği te'villeri zikretmiştir.

²¹ Bkz: et-Tüsî, *et-Tibyân*, c. 9, s. 328-329; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 9, s. 192; Huveyzî, *a.g.e.*, c. 5, 62; Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 18, s. 284-285, 292.

âyetteki “اذ / zaman” kelimesi “لأنهم بايعوا تحت الشجرة”/Çünkü onlar o ağacın altında biat ettiler.” manasında müsebbibedir) ve bu özel biata vefa ile kayıtlıdır. İkincisi: Bu biatta münafıkların da bulunup Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a.) biat ettikleri kesindir. Üçüncüsü: Bu biata katılan Talha ve Zübeyir gibi kişiler İmam Ali'ye karşı gelmekle imandan çıkıp fiska düçar oldular (bu görüş Mu'tezile'nin tamamı ve benzerlerinin görüşüdür). Dördüncüsü: Allah'ın rızası, Allah'ın fiil sıfatlarından, hiç değişmeyecek zâtî sıfatlarından değil. Dolayısıyla Allah ona itaat edenden razıdır ve eğer masiyet işlerse hoşnut olmayacaktır. Öyleyse bu âyette geçen rıza, kayıt altına alınmış demektir. İbn Atıyye²², Fahreddin er-Râzî²³, Kurtubî²⁴, İbn Kesîr²⁵, Zemahşerî²⁶, Beyzâvî²⁷, Seyyid Kutub²⁸ gibi Ehl-i Sünnet müfessirler bu âyetin zeylinde rızanın mutlak mı, (belli bir zaman veya belli bir kişiyle) mukayyet mi olduğundan bahsetmemiştir. Bu suskunluk, Ehl-i Sünnet'in sahâbe konusundaki prensibine (özellikle de Fetih Süresi'nin son âyetinde ortaya atıkları bahislere) bakıldığında rızanın mutlaklığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Hatta içlerinden kimisi Rıdvan biatindeki kişilerin tek tek bu rızanın kapsamında yer aldığını açıkça belirtmektedir. Bu âyeti de sahâbenin doğruluk ve kurtuluşuna Allah'ın şahitliği kabul ederler.²⁹ Buna rağmen *Sahîh-i Buhârî*'nin hadisi “Bugün” kaydıyla mukayyettir. Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) bu rivâyete göre şöyle buyurmaktadır:

“أنتم اليوم خير أهل الأرض / Bugün siz yeryüzünün en hayırlı halkısınız.”³⁰

²² İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. 5, s. 133.

²³ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 28, s. 95.

²⁴ *el-Kurtubî*, *a.g.e.*, c. 16, s. 277.

²⁵ *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, c. 4, s. 191.

²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 339.

²⁷ *el-Beyzâvî*, *a.g.e.*, c. 2, s. 410.

²⁸ Seyyid Kutub, *a.g.e.*, c. 6, s. 3326.

²⁹ Bkz: *el-Kurtubî*, *a.g.e.*, c. 16, s. 297.

³⁰ Bkz: *el-Buhârî*, *a.g.e.*, kitâbü'l-meğazî, bâb “gazvetu'l-Hudeybiye”, h. 1685.

Şeyh Tûsî ve Tabersî gibi Şîî müfessirler bu âyetin zeylinde tartışmanın aslî eksenini (rızanın ebedî mi olduğu ve onda neshin takyid ve tahsis imkânının bulunup bulunmadığı -“وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ”nin daimî adaletini ispatlamak için-, yahut metin içi veya metin dışı delille mukayyet mi olduğu) üzerine söz söylememiştir. Sadece Allâme bu rızayı zamanla kayıtlı görmez, ama iman ve sâlih amelin küllî hükmüyle mukayyet olarak tanıtır. Şöyle der:

Ayetin zâhiri siyakından anlaşılabilir; buradaki rızanın kendisinden sonra öfke vukua gelmeyecek rıza olduğudur. Bu, ümmetin imanda ve sâlih amelde sebat eden ve onlara tâbi olan seçkinlerinin tabiatına hamledilen bir hükümdür. Bu öyle bir durumdur ki, zamanın buna tedahülü söz konusu olamaz. Böyle olunca da rızadan sonra öfkenin vukuunu farz etmek mümkün olmaz; zira bu, Fetih Süresi'nin 18. âyetine muhalif bir tasavvurdur.³¹

Esasen Ehl-i Sünnet de Hak Teâlâ'nın rızası veya onun “وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ / İlk öncüler” ile ilişkili takyidi hakkında özel bir bahis açmamıştır. Ama burada da Ehl-i Sünnet'in “sahâbeyi tenzih” hakkındaki prensibine ve içlerinden bazılarının Allah'ın sahâbeden rızasının mutlak olduğunu açıkça belirtmesine bakılarak Allah'ın sahâbeden ebediyen razı olduğunu düşündükleri anlaşılabilir. Ehl-i Sünnet'ten bazıları bu âyete dayanarak sahâbeye yönelik her türlü küçümseme ve hakareti merdud saymıştır.³² Bu istinat sahâbe arasında sadece İbn Abbâs'tan bir rivâyetle ve tâbiîn arasında da Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den bir rivâyetle nakledilmiştir.

“وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ / İlk öncüler”ni birleşmesinde Ehl-i Sünnet arasındaki yaygın görüş, bunların “صلوا إلى القبلتين/İki kibleye de namaz kılanlar.” arasındaki kişiler olduklarıdır. Kurtubî bu konuda şöyle der:

³¹ Bkz: Tabâtabâî, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 9, s. 372.

³² Bkz: İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 382-384.

Ulema, kiblenin tahvilinden önce hicret edenleri ‘ilk muhacirler’ olarak kabul eder ve “Aralarında ihtilaf da söz konusu değildir.” der.³³

“وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ / İlk öncüler” konusunda, kimileri sahâbe ve tâbiîn rivâyetlerine dayanan³⁴ başka görüşler de ortaya atılmıştır.³⁵ Şii kaynaklarda da “وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ / İlk öncüler”in belirlenmesinde görüş ayrılığı vardır.³⁶

İki fırkanın müfessirleri söz konusu âyetin zeylinde “وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ / İlk öncüler” ifadesi nedeniyle, Peygamber'e iman eden ve hicrete giden ilk Müslümanları incelemeye koyulmuştur. Ehl-i Sünnet'e göre muhacirlerden ilk öne geçen (sâbık) Ebû Bekir'dir. Kurtubî şöyle yazar:

Ebû Bekr'in ilk muhacirlerin ilki olduğunda ihtilaf yoktur.³⁷

Ebû Bekir'in imanda öne geçtiğine dair Ehl-i Sünnet'in delilleri de İbn Abbâs, Hasan b. Sâbit, Esmâ b. Ebû Bekir ve İbrahim Nehâî'den bir rivâyettir.³⁸ Başka da bir delil yoktur.

Şia açısından ise ilk Müslüman İmam Ali'dir. Bu, aralarında bizzat İmam Ali'nin de bulunduğu kalabalık bir sahâbe grubundan (İbn Abbâs, Zeyd b. Erkam, Câbir, Enes, Habbe Urnî ve diğerleri) nakledilmiştir.³⁹ Ehl-i Sünnet'in bu rivâyetleri inkar etmesi imkânsızdır. Ancak te'vil edebilirler. Bu te'viller de Ehl-i Sünnet'in prensiplerine ve kesin delillerine aykırıdır.

³³ el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 8, s. 336.

³⁴ Bkz: es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, c. 4, s. 270-272.

³⁵ Bkz: el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fi't-tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c. 2, s. 75; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 304, 305; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, c. 1, s. 419; Seyyid Kutub, *a.g.e.*, c. 3, s. 1702.

³⁶ Bkz: et-Tüsî, *et-Tibyân*, c. 5, s. 287; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-ülûmi'l-Kur'ân*, c. 5, s. 97, 98; Tabâtabâî, *el-Mîzân fi't-tefsîri'l-Kur'ân*, c. 9, s. 372; Ebû'l-Kasım Ali b. Ahmed el-Kûfî, *a.g.e.*, s. 69.

³⁷ el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 8, s. 338.

³⁸ *a.g.e.*

³⁹ Bkz: en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 23-31; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-ülûmi'l-Kur'ân*, c. 5, s. 98.

“وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ /Güzellikle tâbi olanlar” ifadesi hakkında Ehl-i Sünnet arasında görüş ayrılığı vardır.⁴⁰ Şîa'nın yaygın görüşüne göre ise onlardan murat, kıyamete kadar hakka ittiba ederek adım atan kimselerin tamamıdır.⁴¹ Yani Şîa açısından ümmetin tamamı üç kısma ayrılır: Muhacirlerden ilk öne geçenler, ensar ve üçüncü grup “وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ /Güzellikle tâbi olanlar”dır.

Soru ve araştırma

1. Allah'ın rızası ve saadetin aslî ölçüsü iman ve sâlih amel olmazsa hangi mahzurlara yol açar?
2. “كُلٌّ مَجْتَهِدٌ مَصِيبٌ / Her müctehid isabet etmiş sayılır.” nazariyesi (Kurtubî gibi isimler bunu ortaya atmıştır, c. 16, s. 299) sahâbenin davranışlarını te'vil edip meşrulaştırmada doğru ve gerçeğe uygun mudur?
3. Fetih Sûresi'nin yirmi dokuzuncu, Ahzâb Sûresi'nin üçüncü, Haşr Sûresi'nin sekiz-dokuzuncu ve Bakara Sûresi'nin yüz-yüz kırk üçüncü âyetlerinin sahâbenin ebedî adaletine delaleti hakkında araştırma yapınız.
4. Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a.) sahâbeye övgü ve iltifata delalet eden rivâyetler sened açısından makbul müdür ve metin açısından takyid ve tahsis edilemez midir? (Bu rivâyetler Kurtubî tefsirinde zikredilmiştir, c. 16, s. 297).
5. Ehl-i Beyt'in sahâbeyle ilgili bakış açısı nedir?

⁴⁰ Bkz: el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 8, s. 338.

⁴¹ Bkz: en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'mininin Ali b. Ebî Tâlib*, s. 23-31; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'an*, c. 5, s. 98.

XI Tahrim Sûresi 3 ve 4. Âyetler (Peygamber Eşlerine Tehdidin İncelenmesi)

وَإِذْ أَسْرَ النَّبِيِّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ
بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَأَنِي الْعَلِيمُ
الْحَبِيرُ. إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ
وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ¹

Hedef: Peygamber'in (s.a.a.) sırrını ifşa eden eşleriyle ilgili Kur'an'daki tehdidin incelenmesi ve Kur'an açısından Peygamber (s.a.a.) eşlerinin konumunun kavranması.

¹ “Hani peygamber, eşlerinden bazılarına gizli bir söz söylemişti de o (eşlerinden biri, kumasına) bunu haber vermişti. Allah bunu açığa vurunca da o (Peygamber, kendisine vahyedilenin) bir kısmını açıklamış, bir kısmından (açıklamaktan) vazgeçmişti. Sonunda bunu ona haber verince (eşi), ‘Bunu sana kim haber verdi?’ diye sormuş, o da ‘Bana bilen, (her şeyden) haberdar olan (Allah) haber verdi.’ demişti. Eğer siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz (ne iyi); çünkü kalpleriniz eğrilik gösterdi. Yok, eğer ona karşı birbirinize destekçi olmaya kalkışırsanız, artık (iyi bilin ki) Allah, Cebrail ve müminlerin salih olanı onun mevlasıdır. Bunların arkasından melekler de onun destekçisidirler.”

Giriş

İki fırkanın âlimleri arasında “*إِنْ تَتُوبَا / Siz ikiniz tövbe ederseniz*” ifadesinin muhatabının Hafsa ve Aişe olduğunda tereddüt yoktur. Yine Şîî ve Sünnî müfessirler, Peygamber'in sırrını ifşa eden “*بَغِضِ أَزْوَاجِهِ / Eşlerinden bazılarına*” ifadesinde Ömer b. el-Hattâb'ın kızı Hafsa'nın kastedildiği konusunda icmâ halindedir. Buradaki sırrın mahiyeti hakkında ise görüşler muhtelifdir ve müfessirlerin ittifa-kından, hatta çoğunluğunun bir görüşte toplandığından söz etmek mümkün değildir. Bu ihtilafın kaynağı da rivâyetler olmaktadır. Bu rivâyetlerin ekserisinde Allah Resûlü'nün (s.a.a.) Hafsa hatırına Mariye'yi kendine haram kıldığı söylenmiştir.

Terminoloji: Sır, sağat (صَغْت).

Kaynakça

Allâme Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*; Şeyh Tûsî, *et-Tibyân fi tefsiri'l-Kur'an*; Ali b. Cum'a el-Ârûsî, *Nuru's-Sekaleyn*; Beyzâvî, *Envârût-tenzil (Tefsîr-i Beyzâvî)*; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*.

Anahtar Noktaların Kavranması

Kur'an bu olayı, sırrın mahiyetini açıklamaksızın üstü kapalı biçimde nakletmiştir. Dolayısıyla durumdan vazife çıkarmamalı ve bu sırrı keşfetmenin peşine düşmemeliyiz. Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) ve Masumlardan bu sırrın mahiyetine dair bir açıklama gelmesi hariç. Bunun da açık ve sağlam bir delile ihtiyacı vardır. Bu maceranın ana eksenini olan ve Kur'an'ın vurguladığı şey, Allah Resûlü'nün bazı eşleri tarafından sırrın ifşa edilmesidir. Kur'an'ın bu aile vakasında parmak bastığı meselenin birkaç mesajı vardır:

1. Bu sırrın ifşası karşısında Kur'an'ın tavrı, Kur'an'ın hiç kimseye ayrıcalık tanımadığını göstermektedir. Bundan dolayı Peygamber'in eşleri de (nerede kaldı diğer sahâbe) masiyete sürüklendiklerinde başkaları gibi tehdit edilip azarlanmışlardır. Kur'an bu sûrenin sonunda Nuh ve Lut'un eşlerini hatırlatmaktadır. Onlar da peygamber

eşi ve Allah'ın sâlih kulu olmalarına rağmen Allah'a karşı masiyet işlediklerinde cehennem ateşine uğrayacaklardır.

2. Kur'ân bu haberi bildirmekle (Hazret'in eşleri hakkındaki diğer âyetlerin yanında) müminler toplumunu Peygamber'in (s.a.a.) eşlerinin iman mertebesiyle ilgili olarak bilgilendirmektedir. Onlar, Allah Resûlü'ne (s.a.a.) tam manasıyla teslim olmamışlardır.

3. Kur'ân'ın bu haberi tathir âyetindeki "Ehl-i Beyt" tabirini doğru tefsir etmede ve "و ازواجه امهاتهم /Onun zevceleri de onların anneleridir." ifadesinde Allah'ın gerçek muradını anlamada bize yardımcı olmaktadır. Çünkü Kur'ân bu haberin devamında şöyle buyurur:

عَسَىٰ رَبُّهُ إِن طَلَّقَكَ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّمَّنْكَ مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ
 تَأْتِيْنَ بِعَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا
 "Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona sizden daha hayırlı, Müslüman, mümin, gönülden itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verir."²

Bu âyet Peygamber'in eşlerinin, özellikle de sırrı ifşa edenlerin en iyi kadınlar olmadıkları konusunda son derece nettir. İslam, iman, kunût, tövbe, ibadet gibi vasıflarla anılan onlardan daha iyi kadınlar o zamanda mevcuttu. Dolayısıyla tathir âyeti Peygamber eşlerini kapsıyor olsa "rics"leri bertaraf edilmiş ve temizlenmiş olmaları gerekirdi. Ricsin giderilmesi ve tathir durumunda onlar en iyiler olacaktı. Ama Tahrîm Süresi'nin âyetinde onların en iyi olmadıkları belirtilmektedir. Öyleyse tathir âyeti Peygamber'in (s.a.a.) eşlerini kapsamamaktadır. Elbette ki, bu istinbat, Tahrîm Süresi'nin Ahzâb Süresi'nden (içinde tathir âyeti olan sûre) sonra nâzil olmasını gerektirmektedir. Mevcut Kur'ân'da sûrelerin tertibine göre Ahzâb Süresi otuz üçüncü ve Tahrîm Süresi altmış altıncı süredir. Nüzûl tertibine göre ise Ahzâb Süresi doksanıncı, Tahrîm Süresi de yüz altıncı süredir.³

² Tahrîm, 5.

³ Bkz: Muhammed Hâdi Ma'rîfet, *et-Temhîd fî ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 106, 107.

“ازواجه امهاتهم / Onun zevceleri de onların anneleridir” ifadesiyle neyin murad edildiğinden bahsedeceğiz.

4. Tahrir Süresi'nin 1-5. âyetlerinden Kur'an'ın bu olaya tepkisinin şiddetli olduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü: Birincisi, Kur'an ilk âyette Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a.) “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ” “Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram (perhiiz) kılıyorsun?”⁴ hitabıyla çıkışmaktadır. Ama aslında bu azarın rücu ettiği yer, Hazret'in sırrı ifşa eden bazı eşleridir. İkincisi, gapten muhataba yönelmenin kullanıldığı “إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ / Siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz” tabiri azarlamada mübalağayı ifade etmektedir.⁵ Üçüncüsü, bu kadınlar sırrı ifşa etmekle bätula meyletmış oldular, müstakim hattan çıktılar ve Hazret (s.a.a.) aleyhinde işbirliği yapular. Bunlar Hazret-i Resül-i Ekrem için bir tür eziyete sebep olmuştur. Kur'an şöyle buyurur:

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا “Şüphesiz Allah'a ve Resülüne eziyet edenler var ya; Allah onlara dünyada da ahirette de lanet etmiş ve onlar için aşağılatıcı bir azap hazırlanmıştır.”⁶

Keza şöyle de buyurur:

“وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ” “Allah elçisine eziyet edenler (bilsin ki), onlar için acıklı bir azap vardır.”⁷

Dördüncüsü, “إِنْ تَطَاهَرَا عَلَيْهِ” / Eğer ona karşı birbirinize destekçi olmaya kalkışırsanız.” ifadesi de Hazret'in eşlerine bir diğer tehdittir. Kur'an, Peygamber'in (s.a.a.) eşlerine tövbeyi emreder. Hatta onları günahkâr görür. Şimdi iki şey arasındadırlar. Ya tövbe etmelidirler ya da bätül yolu sürdürüp Allah Resülü (s.a.a.) aleyhinde

⁴ Tahrir, 1.

⁵ Bkz: el-Beyzâvî, a.g.e., c. 2, s. 505.

⁶ Ahzâb, 57.

⁷ Tövbe 61.

işbirliğine devam edeceklerdir. Bu durumda da Allah, Cebrail, müminleri sâlihi ve melekler Hazret'in yardımcısı olacaktır. Beşincisi, Kur'ân, Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a.) eşlerini boşama hakkını ilan edip şöyle buyurur:

“عَسَىٰ رَبُّهُ إِن طَلَّقَكُنَّ أَن يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّمَّنْكَ” , “Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona sizden daha hayırlı eşler verir.”

Bunun manası şudur ki, Allah Resûlü bu kadınlardan vazgeçebilir ve onları, onlardan çok daha iyi kadınlarla değiştirebilir.

İki Fırkanın Âyetlerin Tefsirindeki Müşterek ve Ayrıldıkları Noktaların Teşhisi

Her iki fırkanın da “إِن تَتُوبَا / Siz ikiniz tövbe ederseniz” ifadesinin muhatabının Hafsa ve Aişe olduğundan tereddüdü bulunmadığını söylemiştik. Çünkü keza “بَعْضُ أَزْوَاجِهِ /Eşlerinden bazılarına” ifadesinde kastedilenin Ömer b. el-Hattâb'ın kızı Hafsa olduğu ve onun Hazret-i Resûl'ün (s.a.a.) sırrını ifşa ettiği hususunda da Şîa ve Ehl-i Sünnet arasında hemen hemen icma vardır. Sırrın mahiyeti hakkındaki görüşler ise muhtelifdir. Şîi veya Sünnî müfessirlerin ittifakından, hatta çoğunluğun bir görüşte bulunduğundan söz etmek mümkün değildir. Bu ihtilafın menşei rivâyetlerdir. Bu görüşlerden biri, bu sırdan muradın hilafet meselesi olduğunu söyler. Bu iddiaya göre Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) kendisinden sonra hilafetin Ebû Bekir ve Ömer'e geçeceğini Hafsa'ya haber vermişti. Züccâc ve Ferrâ gibi bazı isimler bunu kabul etmiştir.⁸ Kurtubî de bunun rivâyetini *Sünen-i Dârekutnî*'den nakletmiştir.⁹ Lakin bu kavil şâzdır ve Mâverdi'nin belirttiği gibi Dârekutnî rivâyetinin senedi zayıftır. Mâverdi bu rivâyetin senedini zayıf bulurken şöyle yazar:

Bence bu, sahih hadislere terstir; zira sahih hadisler içinde ne Ebû Bekr'in ne de Ömer'in emirliğine dair açık bir delil vardır. Yoksa sahâbe arasında ne diye tartışma olsun ki?¹⁰

⁸ *et-Tibyân*'dan nakille, c. 10, s. 46.

⁹ Bkz: el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 18, s. 186.

¹⁰ el-Mâverdi, *a.g.e.*, c. 6, s. 40.

İki fırkanın rivâyetlerine göre âyette geçen “صَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ / Müminlerin salih olanı”ndan murad İmam Ali'dir (a.s.). Merhum Bahrânî tefsirinde şöyle der:

Muhammed b. el-Abbâs el-Mahyar hâsse ve âmme tarikiyle bu konuda 52 hadis nakletmiştir.¹¹

Seyyid Şerefuddin Esterâbâdi bu rivâyetlerin bazısını Muhammed el-Abbâs'ın tefsirinden aktarmıştır.¹²

İki fırkanın müfessirleri arasında tahkik edilebilecek tek ayrılık noktası, bazı Ehl-i Sünnet müfessirlerin görüşüdür. Şöyle derler: “عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكَ” , “Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona sizden daha hayırlı eşler verir.”¹³ âyeti Peygamber'in eşlerinden daha iyi kadınlar olduğuna delalet etmez. Çünkü vaki olmamış bir şeye atf onun vuku bulmasını gerektirmez. Beyzâvî şöyle der:

Bu ayetler kadınlar içinde onlardan daha hayırlıları olduğuna delalet etmez; zira olmamış bir şeye bağlı kılınan bir şey o şeyin vukuunu gerektirmez.¹⁴

Kurtubî¹⁵, Âlûsî¹⁶ ve diğer müfessirler de aynı görüştedir. Ama onlar, muhal bir şeye atf ile mümkün bir şeye atfı birbirine karıştırmıştır. Buna ilaveten talak vuku bulmuştur. Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) Hafsa'yı boşamış, yoksa rücû etmiştir. Ebû Ya'lâ Mevsilî sahih senedle Ömer'den şöyle nakleder:

Peygamber (s.a.a.) eşi Hafsa'yı boşadı, sonra tekrar nikâhına aldı.¹⁷

¹¹ Seyyid Hâşim Bahrânî, *el-Burhân fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 4, s. 353.

¹² Şerefuddin Ali el-Esterâbâdi, *Te'vilü'l-âyâtü'z-zâhire fi Fezâilü'l-İtreti't-Tâhire*, Medresetü'l-İmâmi'l-Mehdi, Kum, hicri kameri 1407, c. 2, s. 698-699.

¹³ Tahrir, 5.

¹⁴ el-Beyzâvî, *a.g.e.*, c. 2, s. 506.

¹⁵ el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 18, s. 193.

¹⁶ el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 15, s. 230.

¹⁷ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, c. 1, s. 160.

Ebû Ya'lâ'nın kitabının muhakkiki şöyle yazar:

Bu hadisin senedindeki rical, sahih hadis ricalindedir, Ebû Dâvud (h.n. 2283), İbn Mâce (h.n. 2016) ve Dârimî (c. 2, s. 160-1) kitaplarının talak bahislerinde bu rivayete yer vermiştir.¹⁸

Soru ve Araştırma

1. Size göre Kur'ân bu sûrede neden bir aile vakasına parmak basmış ve onu duyurmuştur?
2. Ehl-i Sünnet'in, Peygamber (s.a.a.) eşlerinden daha üstün kadın olmadığı konusundaki tavrı ne ölçüde kabul edilebilirdir?
3. Genel olarak Kur'ân'ın Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) eşlerine bakışı nedir?

---

¹⁸ *a.g.e.*

XII
Ahzâb Sûresi 6. Âyet
(Peygamber Eşlerinin Müminlerin Annesi Olarak
Tavsif Edilmesi)

النَّبِيِّ أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ¹

Hedef: Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) eşleri için kullanılan "ümmül-mü'minîn" vasfının mana ve muradının tahkiki.

Giriş

Öyle anlaşılıyor ki, "ümmehâtu'l-mü'minîn" tabiri hakkındaki tüm tartışmalar, bu ifadenin Allah Resûlü'nün eşleri için bir tür asalet ve üstünlük mü içerdiği, yoksa müminler için onları nikâhlama haramlığı ve saygı gerekliliği konusunda yalnızca yükümlülük mü ifade ettiği sorusu temelindedir.

Terminoloji: Ümm.

Kaynakça

Allâme Tabâtabâi, *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'ân*; Şeyh Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*; Muhammed Rızâ el-Kummî el-Meşhedî,

¹ "Peygamber, müminler için kendi nefislerinden daha evladır ve onun zevce-leri de onların anneleridir."

Kenzü'd-dekâik; Tabersî, Mecma'u'l-beyân; Beyzâvî, Envârü't-tenzîl (Tefsîr-i Beyzâvî); Kurtubî, el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an; Zemahşerî, el-Keşşâf; Âlûsî, Rûhu'l-meânî.

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Nübüvvet evinin hürmetinin korunması herkes için, hatta Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) eşleri için bile vaciptir. Kur'an bu evin muhafazası için de tüm mesaisini seferber etmiştir. Mesela Peygamber-i Ekrem'in eşlerine hitaben şöyle buyurur: “يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ وَفَؤُن فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ،”² “Ey peygamberin eşleri! Siz kadınlardan herhangi biri (gibi) değilsiniz.”² “لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ وَالْأُولَى،”³ “Evlerinizde oturun, cahiliyet devrinde olduğu gibi süslenip çıkmayın.”³ ve başka âyetlerde olduğu gibi.⁴ Bu yüzden Kur'an onların kabahatini katlamalı biçimde, buna mukabil Allah'a ve Resûlüne itaatlerinin ödülünü de iki katı olarak hesaba katmaktadır. Müminlere hitaben de şöyle buyurur:

“وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِّنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ”⁵ “Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır.”⁵

Nübüvvet evini lekelemek için “ifk” macerasını üreten fitnecilikleri karşısında şiddetle tepki göstermiş ve müminlere asla böyle tuzaklara düşmemelerini nasihat etmiştir:

“يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ،”⁶ “Eğer iman edenlerden iseniz, bunun gibisine bir daha dönmemeniz için Allah size öğüt vermektedir.”⁶

² Ahzâb, 32.

³ Ahzâb, 33.

⁴ Mesela Ahzâb, 30-31 gibi.

⁵ Ahzâb, 53.

⁶ Nur, 17.

Peygamber-i Ekrem'e de şöyle hitap eder:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزُوجِكُمْ إِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ
 “Ey Peygamber! Eşlerine de ki: ‘Eğer siz dünya hayatını ve onun süslü çekiciliğini istiyorsanız, gelin sizi faydalandırayım ve sizi güzel bir salıverişle salıvereyim.’”⁷

Bu âyetler ve benzerlerinin ışığında “*و ازواجه امهاتهم / Onun zevceleri de onların anneleridir.*” ifadesinde mana ve muradın ne olduğunu anlamak mümkündür.

2. Kur’an’ın Allah Resûlü’nün(s.a.a.) eşleri için sırf eşleri olduklarından dolayı bir fazilet ve ödül takdir etmediği ve onların hesabını ayrı tutmadığı, bilakis kurtuluş, fazilet ve katlamalı ödülün kriterini Allah ve Resûlünü talep etme, ahireti isteme, Allah ve Resûlüne itaat şeklinde belirlediği kesin olarak iddia edilebilir. Şöyle buyurur:

وَإِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا. يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا. وَمَن يَقْنُتْ مِنكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ
 “Eğer siz (ey Peygamber’in eşleri!) Allah’ı, resulünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, artık hiç şüphe yok Allah, içinizden ihsan sahipleri için büyük bir ecir hazırlamıştır. Ey peygamberin eşleri! Sizden kim açık bir çirkin hayâsızlıkta bulunursa, onun azabı iki kat olarak arttırılır. Bu da Allah’a göre pek kolaydır. Ama sizden kim de Allah’a ve resulüne gönülden itaat eder ve salih bir amelde bulunursa, ona da ecrini iki kat veririz.”⁸

Bu âyetlerde de ayırıştırma ifade eden “*منكن* /Sizden”in zamirleri, kendine has iman özelliklerine sahip olması gereken her birinin bu ödüllerden nasipleneceğini göstermek için kullanılmıştır. Elbette ki, bu durum Peygamber-i Ekrem’in (s.a.a.) eşlerine mahsus değildir. Kur’an diğer peygamber eşleri hakkında da kurtuluşun

⁷ Ahzâb, 28.

⁸ Ahzâb, 29-31.

kriterini Allah'a iman ve peygamberlere itaat olarak görmektedir. Bunun açık misali Tahrim Süresi 10. âyette bahsedilen Nuh ve Lut'un eşi hakkındadır. Şöyle buyurur:

”صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأةَ نُوحٍ وَامْرَأةَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِن عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ“.

“Allah, küfre sapanlara, Nuh'un eşini ve Lut'un eşini örnek olarak verdi. İkisi de kullarımızdan salih olan iki kulumuzun nikâhları altındaydı; ancak onlara ihanet ettiler. Bundan dolayı, onlara, (kocaları) kendilerine Allah'tan gelen hiç bir şeyle yarar sağlayamamıştı. İkisine de 'Diğer girenlerle birlikte ateşe girin.' denildi.”

3. Şâri-i mukaddes “*و ازواجه امهاتهم / Onun zevceleri de onların anneleridir.*” ifadesiyle “*ام* /anne”nin alanını genişletmiştir. Yani Peygamber-i Ekrem'in eşlerini anne konumunda farzetmiştir. Dolayısıyla bu genişletmenin haddi hududu, sonuçları ve hükümleri bizzat Şâri tarafından açıklanmalıdır. (Tıpkı süt emzireni anne kabul etmesine rağmen sütannenin miras alması gibi). Kesin olarak anneliğin (hakikî manada) vâris olma, bakmanın helalliyi, kızların haramlığı gibi sonuçlarının tümü bu tabirde yoktur. Öyleyse Allah'ın, anne için belirlenmiş hangi hükümleri Peygamber-i Ekrem'in eşleri için geçerli kıldığına bakmak gerekir.

4. Masum İmamların Peygamber'in eşlerine muamele tarzı da bu ifadenin müfessiridir. İmam Ali (a.s.) Cemel ashâbiyla savaşmış ve müminlerin annesi Aişe onların arasında diye görevini yapmaktan geri durmamıştır. Aynı şekilde savaştan sonra Aişe'yi hürmetinin korunması için bir grupla birlikte Medine'ye yolcu etmiştir.

5. Müminlerin Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) eşleri karşısındaki yükümlülüğü onlara kıymet vermek ve saygılı davranmaktır. Peygamber'in eşlerinin kendileriyle ilgili yükümlülüğü de nübüvvet evinin saygınlığını korumaktır. Bu da yalnızca Allah'a ve Resûlüne itaat ile gerçekleşir.

İki Fırkanın Âyetin Tefsirindeki Müşterek ve Ayrıldıkları Noktaları Teşhisi

Her iki fırkanın müfessirleri arasında da “*و ازواجه امهاتهم / Onun zevceleri de onların anneleridir.*” tabirinden muradın, Allah'ın, Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) vefatından sonra onun eşlerini nikâhlamanın haramlığı için teşri olduğunda tereddüt yoktur. Yani Allah'ın aynı sûrenin (Ahzâb) 53. âyetinde “*وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبْدًا*”, “*Kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız size ebedi olarak (helal) olmaz.*” buyurduğu hükmün ta kendisidir.⁹

Fahreddin er-Râzî, Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) eşlerini nikâhlamanın haramlığını gerekçelendirirken şöyle der:

Allah, oğula babanın zevcesini (üvey anne) nikâhlamayı haram kıldı. Peygamber'in (s.a.a.) eşleri de müminler için babalarının eşleri (üvey anneleri) hükmündedir. Böylece onların anneleri, evlatları, erkek kardeşleri ve kız kardeşleri diğer müminlere haram olmaz. Her ne kadar öz annede durum bunun tersi olsa da!¹⁰

İki fırka arasındaki tek ayrılık noktası, “*و ازواجه امهاتهم / Onun zevceleri de onların anneleridir.*” tabirinden Peygamber-i Ekrem'in eşlerine tazim, ihtiram, yüceltme, saygı ve ikramda bulunma gereğini hak ettiği sonucunun çıkarılmasıdır. Bazı Şii müfessirler bu tabirden tazimin vacip olduğunu çıkarmıştır.¹¹ Ama diğer Şii müfessirler nikâhın haramlığıyla yetinmiştir. Kimi Sünnî müfessirler

⁹ Tabâtabâi, *el-Mizân fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 16, s. 277; el-Kummî el-Meşhedî, *a.g.e.*, c. 10, s. 319; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 8, s. 530; Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 8, s. 317; el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 14, s. 123; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, c. 2, s. 239; el-Âltûsî, *a.g.e.*, c. 12, s. 229; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 25, s. 195; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 523 ve diğerleri.

¹⁰ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 25, s. 190.

¹¹ Tabâtabâi, *el-Mizân fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 16, s. 277; Muhammed Hüseyinî eş-Şîrâzî, *Takribü'l-Kur'ân ile'l-ezhân*, Müessesetü'l-Vefâ, Beyrut, hicri kâmeri 1400, c. 21, s. 132.

de yalnızca nikâhın haram kılındığına inanmaktadır.¹² Fakat Ehl-i Sünnet'in meşhur kavli, hatta icmâ seviyesindeki görüşü Allah Resûlü'nün eşlerine tazim ve ikramın vacip olduğu yönündedir. Bununla birlikte müfessirlerin hiçbirinin, bu ihtiram ve hak edişin Peygamber eşleri için bir tür fazilet ve asalet mi meydana getirdiği, yoksa sadece müminlerin dikkatini yükümlülüğe mi çektiği değerlendirmesine itiraz etmediği görülmektedir. Ehl-i Sünnet müfessirler bu fazileti kayıtsız şartsız zikretmiştir. Ama Şii tefsirlerde bu, Peygamber'in vefatından sonra da Allah'a ve Resûlüne itaat şartına bağlanmıştır.¹³

Bazı Şii kaynaklarda nakledilen rivâyete göre Allah Resûlü (s.a.a.) vefatından sonra eşlerinin boşanma işini İmam Ali'ye bırakmıştır. Bunun icra edilmesiyle Hazret'in eşleri “ümmü'l-müminîn” saygınlığını kaybedecekti. Bu rivâyetin Şii rivâyet kaynaklarında haber-i vâhid olarak nakledildiği ve Hazret-i Resûl-i Ekrem'in (s.a.a.) vefatından sonra boşanmanın İmam Ali (a.s.) tarafından icra edilmesine delalet etmediği anlaşılmaktadır.¹⁴

Soru ve Araştırma

1. Kur'an'ın peygamberlerin eşleri hakkındaki genel görüşü nedir?
2. “Ümmü'l-mü'minîn” tabiri diğer peygamberlerin eşleri için de kullanılmış mıdır?
3. Kur'an'ın Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) eşleri hakkındaki özel formüllerini araştırınız.

¹² Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 25, s. 196; Celâlüddin Muhammed b. Ahmed el-Mahallî ve Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsîrül-Celâleyn*, Mektebetül-Ulûmi'd-Diniyye, Beyrut, s. 553.

¹³ Muhammed Hüseyinî eş-Şîrâzî, *a.g.e.*, c. 21, s. 131.

¹⁴ Bkz: Şeyh Sadûk, *Kemâlü'd-dîn ve temâmü'n-ni'me*, c. 2, bâb “men şâhidül-kâim”, s. 459, h. 21.

XIII

En'am Sûresi 74. Âyet

(Peygamberlerin Babalarının Tahareti İçin)

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَرَأْتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَأكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ¹

Hedef: Peygamberlerin babalarının taharetinin tahkiki ve iki fırkanın söz konusu âyet hakkındaki görüşünün genel tasviri.

Giriş

Peygamberlerin (Peygamber-i Ekrem'in Âdem'e kadar) babalarının muvahhid olup olmadığı hakkındaki bahsin iki boyutu vardır. Kimileri onu insanın inançlarıyla aynı sıraya yerleştirir. Diğer bir grup da bu bahsi bilgiden ibaret sayar ve şöyle der: Peygamberlerin babalarının muvahhid olup olmamasının insanın itikadî boyutuna müdahil değildir. Gerçi bazı Şîî büyükleri peygamberlerin babasının muvahhid olmasını Şîa'nın itikadının parçası sayar.²

Terminoloji: Eb, vâlid (lugat ve Kur'ân'ın ıstılahı bakımından tahkik).

¹ En'am, 74: "Hani İbrahim, babası (velisi olan amcası) Azer'e, 'Putları ilah olarak mı benimsiyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini açık bir sapıklık içinde görüyorum.' demişti."

² et-Tüsî, *Akaidul-Ca'feriyye*, el-Mes'ele, 40.

Kaynakça

Ebû'l-Feth Kerâcekî, *el-Beyan an cümeli itikadi ehli'l-îmân*; Şeyh Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'an*; Semîh Âtuf el-Zeyn, *Âbâu'n-Nebî*; Allâme Hillî (Muhammed Takî Musevî'nin taliki), *Ta'likat alâ ecvibeti'l-mesâ'ili'l-Mühennâ'iyye*; Allâme Tabâtabâi, *el-Mizân fi tefsîri'l-Kur'an*; Âyetullah Mekarim'in gözetiminde bir grup yazar, *Tefsîr-i numûne*; Muhammed Rıza el-Kummî el-Meşhedî, *Kenzü'd-dekâik*; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*; Zemahşerî, *el-Keşşâf*; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*; Âlûsî, *Râhu'l-meânî*.

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Acaba kesin biçimde veya hiç değilse emin olarak Hazret-i İbrahim'in (a.s.) “رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ”, “Rabbimiz! Hesabın yapılabileceği gün; beni, anne-babamı bağışla.”³ diyerek babası için mağfiret dilemesinin ömrünün sonlarında, Hazret'in (a.s.) babasından ve kavminden ayrılmasından *فَلَمَّا اغْتَرَزَلَهُمْ وَمَا يَغْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ* / Böylelikle, onlardan ve Allah'tan başka taptıklarından kopup ayrılınca ona İshak'ı ve (oğlu) Yakub'u armağan ettik.- Meryem 49) sonra ve keza Azer'den beri olduğunu duyurmasının *(فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ)* / Ne var ki, onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, onunla ilgisini kesti.- Tövbe 114) ardından vuku bulduğu iddia edilebilir mi? Bu nokta, göreceğimiz gibi söz konusu âyetteki bahsin ana eksenidir.

2. Eğer İbrahim'in babasının müşrik olmadığı ve muvahhid biri olduğu ispatlanırsa acaba bunu Hazret-i İbrahim'e mahsus durumlardan biri mi görmek gerekir, yoksa tüm peygamberlerin babalarını da kapsamakta mıdır? Diğer bir deyişle İbrahim'in babasının muvahhid olduğunun ispatlandığı âyetlerden hususiyet lağvedilip diğer peygamberleri de içine alacak şekilde genelleştirilebilir mi? Özellikle de bu genelleme için Kur'an'dan şahit varken. Mesela

³ İbrahim, 41.

Hazret-i Nuh'un (a.s.) “رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ”, “Rabbimiz! Hesabın yapılacağı gün; beni, anne-babamı bağışla.”⁴ buyurduğu duasında babasının muvahhid olduğu anlaşılmaktadır.

İki Fırkanın Âyetin Tefsirindeki Müsterek ve Ayrıldıkları Noktaların Teşhisi

Şîi müfessir ve kelimcilerin çok azı hariç, ittifaka yakın çoğunluğu⁵ Azer'i İbrahim'in gerçek babası kabul etmemiş ve İbrahim'in babasının diğer peygamberlerin babası gibi muvahhid olduğunu savunmuştur. Ehl-i Sünnet'in bazı müfessirleri de Şîa'nın görüşüyle aynı iddiadadır. Ehl-i Sünnet'ten çok sayıda âlim Azer'in İbrahim'in babası olmadığına ve Peygamber-i Ekrem'in tüm babalarının muvahhid olduğuna inanmaktadır.⁶ Bununla birlikte Ehl-i Sünnet müfessirlerden birçoğu Azer'i İbrahim'in babası kabul etmektedir.

Şîa kendi görüşünü ispatlamak için aşağıdaki delillere istinat etmiştir:

1. Lugat erbabı “vâlid” ve “eb”in anlamları arasında fark olduğunu belirtmiştir. “Vâlid”, insanın kendisinden varlık bulduğu vasıtasız baba için kullanılır. Fakat “eb”in daha genel anlamı vardır.⁷ Kur’ân'da da birçok yerde de “eb” ve “âbâ” baba dışında (“vâlid” manasında) kullanılmıştır.⁸

İbrahim'in babasının putperestliğinden, sapkınlığından, Hazret-i İbrahim'in ondan teberri etmesinden vs. söz eden âyetlerin tamamında cümle “eb” lafzıyla gelmiştir ve hiçbir yerde “vâlid” tabiri kullanılmamıştır.⁹

⁴ Nuh, 28.

⁵ Muhammed Cevad Muğniyye, *el-Kâşif*, c. 2, s. 212.

⁶ Bkz: *el-Âlûsî*, a.g.e., c. 7, s. 169.

⁷ Bkz: *Müredatu Elfazi'l-Kur’ân*, c. 1, s. 57; Fahreddin er-Râzî, a.g.e., 6.

⁸ Bkz: Yusuf, 6 ve 36; A'raf, 27; Hac, 78; Bakara, 133.

⁹ Bkz: En'am, 74; Tövbe, 114; Zuhruf, 26-27; Mümtehine, 4; Meryem, 41-47; Şuara, 86.

2. Hazret-i İbrahim'in babası için istiğfarını tahlil ederken göreceğimiz gibi, İbrahim babasına istiğfar vaadini “eb” kelimesiyle zikretmiş¹⁰ ve daha sonra bu vadiyle amel ederek şöyle buyurmuştur:

“وَاعْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ”, “Babamı da bağışla; çünkü o şaşırıp sapanlardan olmuştur.”¹¹

Babasının ona düşmanlığı aşikâr olduğunda da ondan teberri etmiştir:

“فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ”, “Ne var ki, onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, onunla ilgisini kesti.”¹²

İbrahim “eb”inden teberri edip uzaklaşmakla birlikte “vâlid”i için bağışlanma dilemekte ve şöyle buyurmaktadır:

“رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ”, “Rabbimiz! Hesabın yapılacağı gün; beni, anne-babamı ve müminleri bağışla.”¹³

Bu mağfiret talebi, Hazret-i İbrahim'in ömrünün sonlarında, hicret edip Allah'ın evini yaptıktan ve evlat sahibi olduktan sonradır. Bu duada “وَالِدَيَّ / anne-babamı” tabiri kullanılmıştır. Şu halde İbrahim'in “vâlid”i onun “eb”inden başkasıdır.¹⁴ Buna ilaveten, Hazret-i İbrahim “eb” için bağışlanma talebini mutlak olarak zikretmemiş ve onun durumunu şöyle belirtmiştir:

“إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ”, “Çünkü o, şaşırıp sapanlardan olmuştur.”¹⁵

Fakat “vâlid”i hakkında mutlak biçimde “رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ / Rabbimiz! Hesabın yapılacağı gün; beni, anne-babamı bağışla.” buyurmaktadır.

3. Peygamberlerin bi'setteki hedefinin tahakkuk etmesi, insanların onlara meyledebilmesi için enbiyanın her türlü kusur ve

¹⁰ Meryem, 47.

¹¹ Şuara, 86.

¹² Tövbe, 114.

¹³ İbrahim, 41.

¹⁴ Daha fazla izah için bkz: et-Tüsî, et-Tibyân, c. 4, s. 32.

¹⁵ Şuara, 86.

kirlilikten münezzehtir olmasına bağlıdır. Çünkü nebiler öğretim makamında olmalarına ilaveten, insanlar için eğitim ve modellik makamına da (itikat, bilgi, davranış vs. tüm boyutlarda) sahiptir. Eğitim alanında nefret oluşmaması ve her açıdan eğitimciye teslim olabilmeleri için eğitimcinin her bakımdan kusurdan uzak bulunması gerekir. Bu nedenle Allah, nebilere tâbi olmada hiçbir bahane kalmamasını sağlamak üzere peygamberleri temiz ve mümin ailelerden seçmektedir.

Bir peygamber müşrik bir babadan doğarsa, şirkin bâtını bir rics ve kirlilik olduğu dikkate alındığında insanların bunu bahane etmesi ve bu kirliliğin veraset yoluyla peygamberlere intikal ettiğini sanması mümkündür.¹⁶ İtibarı delil olarak adlandırdığımız bu delil tüm peygamberlerin babaları hakkındadır ve İbrahim'e (a.s.) mahsus değildir.

4. Rivâyetlerde “*عمو صنو أب و خالة به منزلة أم* / Amca, baba yerinde, teyze ise anne yerindedir.” şeklinde farzedilmiştir.¹⁷

5. İslam'ın mükerrem Resûlünden şöyle rivâyet edilmiştir:

“*Allah (c.c.) beni sürekli olarak temiz sulblerden, temiz rahimlere aktardı, tâ ki, sizin âleminize gelene kadar, bana asla câhiliye kırı ilişmedi.*”¹⁸

Bu hadiste geçen “*دنس*” zina pislğine bulaşmaya mahsus değildir. Bilakis câhiliye zamanının en bariz kirliliği şirk ve putperestliktir. Nitekim Kur’ân da müşrikleri temiz olmayan ve pis kabul eder.¹⁹

¹⁶ Daha fazla izah için bkz: Ca’fer Sübhanî, *el-Akîdetü'l-İslâmiyye alâ Dûi Medreseti Ehli'l-Beyti*, Müessesetü'l-İmâmü's-Sâdık, Kum hicri kameri 1419; Muhammed Takî Musevî, *Ta'likât alâ Ecvebeti'l-Mesaili'l-Mehnâiyye*, mesele 179, s. 465.

¹⁷ Bkz: el-Kâsımî, *a.g.e.*, c. 1, s. 404, 405; en-Nesâî, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minîn Ali b. Ebi Tâlib*, s. 101-102, sayı 71.

¹⁸ Bkz: et-Tûsî, *et-Tibyân*, c. 4, s. 302; Âyetullah Mekârim Şîrâzî, *Tefsîr-i Numûne*, Dârü'l-Kütübü'l-İslâmiyye, Tehran, hicri şemsi 1374, c. 5, s. 305.

¹⁹ Tövbe, 28.

6. Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) Âdem'e (a.s.) kadar babalarının tamamının muvahhid olduğuna dayalı muhalefetsiz kabul ve icma iddiası Şîa'nın öne sürdüğü bir başka delildir.²⁰

7. "Ahit"lerde ve tüm tarihsel kaynaklarda İbrahim'in babası "Azer" olarak adlandırılmamıştır. Aksine ona "Târeh" adını verirler.²¹ Tabii ki, İbrahim'in babasının iki ismi bulunduğunu, yahut adının "Târeh" ve lakabının "Azer" olduğunu sanmamak gerekir. Çünkü bu ihtimallerin hiçbirine tarihsel kaynaklarda dayanak yoktur.

Şîi müfessirler bu delilleri esas alarak, özellikle de Kur'an'daki delillere dayanarak bu nazariyeye aykırı rivâyetleri Kur'an'a aykırılık nedeniyle dışarıda bırakmıştır.

Ehl-i Sünnet'ten bazıları, İbrahim'in babasının adının kesinlikle Azer olduğuna inanmaktadır. Kur'an'ın bu konuyu net şekilde belirttiği söylerler. Çünkü:

Birincisi: "Eb (أب)" lafzı sarihtir ve baba manası vasıtasızdır.²²

İkincisi: Kur'an'ın zâhiri İbrahim'in "vâlid"inin Azer olduğunu göstermektedir ve elimizde bu delilden vazgeçmek için açık bir delil yoktur.²³

Üçüncüsü: Ebû Hureyre'nin Allah Resûlü'nden (s.a.a.) naklettiği "يلقى ابراهيم أباه آزر يوم القيامة على وجه آزر فترة وغبرة فيقول له ابراهيم ألم أقل لك لا تعصيني / İbrahim (a.s.) kıyamet günü babası Azer'le karşılaşır onun yüzünü toz ve karartı içinde gördüğünde ona: 'Sana, bana isyan etme demedim mi?' diyecek" şeklinde rivâyetler vardır. Kastedileni net ortaya koyan bu rivâyetler, Azer'in İbrahim'in babası olmadığı söylenerek oyuncak edilemez.²⁴ (Oysa bu rivâyetten söz konusu iddiayı ispatlamanın ve Azer'in İbrahim'in gerçek babası

²⁰ Bkz: et-Tûsî, *et-Tibyân*, c. 4, s. 175.

²¹ Bkz: Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'an*, c. 2, s. 322.

²² Bkz: el-Mâverdi, *a.g.e.*, c. 2, s. 134 (En'am Süresi 74. âyetin zeyli); el-Kâsimî, *a.g.e.*, c. 4, s. 399.

²³ Bkz: Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 7, s. 40.

²⁴ Bkz: el-Mâverdi, *a.g.e.*, c. 2, s. 134.

olduğunu söylemenin mümkün olmadığı bariz ortadadır. Çünkü bu rivâyette de “eb” lafzı kullanılmıştır.)

Dördüncüsü: Azer eğer Hazret-i İbrahim'in babası olmasaydı İslam'ın Resülünü (s.a.a.) tekzip için sıkı biçimde bahane gözetleyen Yahudiler, Hıristiyanlar ve müşrikler Allah Resülü'ne itiraz eder ve derlerdi ki: “Kur'an'ın Azer'in İbrahim'in babası olduğunu söylemesi yalandır. İbrahim'in babası başka biriydi.” Lakin onlardan böyle bir itiraz işitilmemiştir. Öyleyse Azer İbrahim'in babasıdır.²⁵

Beşincisi: İbrahim'in “رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ”, “*Rabbimiz! Hesabın yapılacağı gün; beni, anne-babamı bağışla.*”²⁶ âyetinde babası için yaptığı dua muhtemeldir ki Azer'in İbrahim'e düşmanlığı aşikâr olmadan öncesine aittir.²⁷ Nitekim “فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ”, “*Ne var ki, (öldükten sonra) onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, onunla ilgisini kesti.*”²⁸ âyetinde buna işaret edilmiştir.

Soru ve Araştırma

1. وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ. الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ. وَتَقْلُبُكَ فِي “السَّاجِدِينَ”, “*Sen, O güçlü ve esirgeyici olana tevekkül et. O (gece namaza) kalktığın zaman seni görüyor. Secde edenler arasında dönüp dolaşmanı da.*”²⁹ âyetlerinden Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) babası ve tüm ecdadının muvahhid olduğu ispatlanabilir mi?
2. وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا. إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ “يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا”, “*Nuh 'Rabbim! Yeryüzünde dolaşan bir tek kâfir bile bırakma. Çünkü sen onları bırakacak olursan, senin kullarını şaşırıp saptırırlar ve onlar,*

²⁵ Bkz: Fahreddin er-Râzî, a.g.e., c. 7, s. 40.

²⁶ İbrahim, 41.

²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 561, İbrahim Süresi. 41 âyetin zeyli.

²⁸ Tövbe, 114.

²⁹ Şuara, 217-219.

*kötülükte sınırı aşan kâfirden başkasını doğuramazlar.' dedi."*³⁰ âyet-i şerifesine dayanarak babanın itikadî vasıflarının oğluna intikalinde nutfenin tesiri bulunduğu hangi ölçüde kabul edilebilir? Nuh'un "Onlar fâcir ve küffardan başkasını dünyaya getirmez." buyurması Nuh'un asrına mahsus bir durum mudur, yoksa umumiyet mi ifade eder? Her ne kadar bu umumiyetin bazı yerlerde tahsis gördüğü söylenebilse de.

3. Size göre peygamberlerin babalarının şirkten taharetine itibarî delil (Şîa'nın delillerinden biri olduğunu görmüştünüz) hangi ölçüde savunulabilir?

---

³⁰ Nuh, 26, 27.

XIV
A'raf Sûresi 188. Âyet
(Masumlar İçin Gayb İlminin İmkânını Tahkik)

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْتَرْتُ
مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ¹

Hedef: İki fırkanın müfessirleri açısından Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) ve diğer Masumların ve evliyanın (mertebelerini göz önünde bulundurarak) gayb ilminin imkân ve vukuunun tahkiki.

Giriş

Allah dışındakilerin gayb ilmi hakkındaki bahis oldukça geniştir ve bunun delilleri olumlu ve olumsuz her iki tarafta da yer almaktadır. Allah dışındakiler için gayb ilminin kapsamı ve peygamberler dışındakiler için gaybdan haberdar olmanın menşei bu bahsin ana başlıkları arasında sayılmaktadır. Aşırılıkçı akımlar her

¹ “De ki: ‘Allah’ın dilemesi dışında ben kendime bir fayda ve zarar verecek durumda değilim. Gaybı bilseydim, daha çok iyilik yapardım ve bana kötülük de dokunmazdı. Ben sadece, iman eden bir topluluğu korkutup uyaran ve müjdeleyen bir elçiyim.’”

zaman bu konuyu tehdit etmiştir. Bu bahsin boyutlarından biri ise yalnızca belli bir grubun kavrayabileceği niteliktedir ve Masumlar da (a.s.) sadece havasa sırrı açmışlardır. İmam Ali bunu şöyle ifade eder:

“بَلِ انْدَمَجْتُ عَلَى مَكْنُونٍ عِلْمٍ لَوْ بُحِثَ بِهِ لَا ضَظَرْتُمْ”

“Ama ben şu anda gizli ilimlere daldım. Öyle ki, eğer bildiklerimi açığa vuracak olursam derin kuyuya sarkıtılmış ip gibi titrer, ızdırıp içinde kıvranırsınız.”²

Bu sebeple Muhammed Cevad Muğniye şöyle der:

Bu mesele İmâmiyye bilginlerine varıncaya kadar bir çok bilginin ayaklarının sürçmesine neden olan bir konudur.³

İki fırkanın yukarıdaki âyeti tefsirde ortaya koydukları görüşleri incelerken iki fırkanın “إِلَّا مَنْ” عَالِمِ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهَرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا. لِئَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَتَلْعَوْا مِنْ رُسُولٍ فَإِنَّهُ يُسَلِّكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمَنْ خَلْفَهُ رَصَدًا. كَلَّ شَيْءٍ عَدَدًا”⁴, “O, gaybi bilendir. Kendi gaybına hiç kimseyi egemen kılmaz. Ancak elçileri içinde razı olduğu başka. Çünkü O, bunun (elçinin) önüne ve arkasına gözcüler koyar. Rablerinin gönderdiklerini hakkıyla ulaştırmış olduklarını, onlarda bulunan her şeyi kuşattığını ve her şeyi bir bir saymış olduğunu bilsin diye (peygamberlere gözcüler tayin etmiştir).”⁴ âyetleriyle ilgili görüşlerini göz önünde bulundurmamak gerekir.

Kaynakça

Temel kaynaklar: Cem' mine'l-müellifin, *el-İmâme ve'l-velâye fi'l-Kur'âni'l-Kerim*; *Nehcü'l-belâga*, Hutbe 2, 5, 128 ve şerhi; Muhammed Hüseyin Muzaffer, *İlm-i İmam*; Allâme Tabâtâbâi, *el-Mizân fi*

² *Nehcü'l-belâga*, hutbe: 5.

³ Muhammed Cevâd Muğniyye, *eş-Şîa fi'l-mizân*, Dâru's-Şuruk, Beyrut, hicri kameri 1399, s. 41.

⁴ Cin, 26-28.

tefsiri'l-Kur'an; Üstad Sübhânî, *Meâlimü'n-nübüvve fi'l-Kur'âni'l-Kerim*; Allâme Meclisî, *Mir'atü'l-ukûl*: c. 3; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*; Zemahşerî, *el-Keşşâf*; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*; Beyzâvî, *Envârüt-tenzil*.

Tamamlayıcı kaynaklar: Âbidi Şahrudî, *Mukaddime-i şerh-i Usûlü'l-Kâfi*, “fi cihâti ulûmi'l-eimmeti'l-ma'sumîn (a.s.)”; Şeyh Hür el-Âmilî, *İsbâtü'l-hüdât bi'n-nusûs ve'l-mu'cizât*; Tabersî, *Delâilü'l-İmâme*; Şeyh Müfid, *Evâ'ilü'l-makalât ve'l-İrşâd*; Seyyid Murtaza, *eş-Şâfi ve resâilü'l-Murtaza* (c. 1); Şeyh Tûsî, *Telhisü's-Şâfi*; İbn Şehrâşûb, *Müteşâbihü'l-Kur'an ve muhtelifüh (Te'vilü müteşâbihi'l-Kur'an)*; Sadûk, *Me'âni'l-ahbâr*.

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) ve diğer Masumların ve evliyanın gayb ilmini tahkik ederken tartışma sahası detaylı olarak aydınlatılmalıdır. Çünkü “gayb” kelimesini kullandığımız her yerde duyularımıza gizli tüm durumlar kapsama alanına girmektedir. Bu durumlar da tasavvur edilemeyecek kadar geniştir. Gayb bu anlamda geçmiş ve gelecekteki tüm hadiseleri, varlığın bütün mertebelerini, kuvve ve fiilden mevcudatın boyutlarını vs. içine alır. Bütün bu şeylerin Allah dışındakiler için bilinebilir olduğunu hiç kimse kesin olarak iddia edemez. Dolayısıyla gayb ilminden hangi dairenin Allah'a mahsus olduğuna ve tartışma sahasında bahsin sınırlarına bakmak gerekir. Anlaşıldığı kadarıyla gayb hakkındaki tartışma sahası daha ziyade şöyledir: Gelecekteki hadiseleri öngörmek ve olağan duyularımıza gizli olan şeylerden bazılarını ilişkin olağanüstü bilgi sahibi olmak. İmam Ali (a.s.) 128. hutbede, Allah'ın kendisine mahsus kaldığı gaybî ilimler ile diğerlerinin ulaşması mümkün olan öteki ilimleri birbirinden ayırıp açıklamıştır. İmam, Basra fitnelerini öngördüğü sırada ashabından bazıları kendisine şöyle dedi:

لقد أعطيت يا أمير المؤمنين علم الغيب فضحك عليه السلام وقال للرجل [و
كان كلياً]: يا اخا كلب ليس هو بعلم غيب إنما هو تعلم من ذي علم وإنما

علم الغيب علم الساعة و ما عدّد الله سبحانه بقوله: «إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ» فيعلم سبحانه ما فى الأرحام من ذكر أو أنثى و قبيح أو جميل و سخي أو بخيل و شقى أو سعيد و من يكون فى النار حَطْباً أو فى الجنان للنبيّين مُرافقاً فهذا علم الغيب الذى لا يعلمه أحداً إلاّ الله و ما سوى ذلك فعلم علمه الله نبته فعلمته و دعا لى بأن يعيه صدرى و تضطّم عليه جوانحى

“Arkadaşlarından birisi, ‘Sana gayb ilmi verilmiş ey Müminlerin Emiri!’ deyince Ali (a.s) güldü ve Kelb kabilesinden olan o adama şöyle dedi: ‘Ey Kelbli! Bu, gayb ilmi değildir; bu ancak ilim sahibi birisinden öğrenilendir. Gayb ilmi, kıyamet saatinin bilgisi ve Allah’ın şu âyetinde saydığı şeylerdir: Muhakkak ki kıyamet saati Allah’ın indindedir. Yağmuru o indirir. Rahimlerdeki olacağı o bilir. Hiç bir şahıs yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç bir şahıs nerede öleceğini de bilmez.’ Bundan dolayı rahimlerden erkek mi kız mı, çirkin mi güzel mi, cömert mi cimri mi, şaki mi said mi, cehenneme bir odun mu yoksa cennetlerde peygamberlere bir arkadaş mı olacağını Allah bilir. İşte bunların hepsi Allah’ın bildiği ve O’nun bildirdiği kâdarının dışında başka hiç kimsenin de bilemeyeceği gayb bilgileridir. Bu ilimleri Allah, nebisine öğretmiş ve o da bana öğretip kalbimin ve aklımın bunları iyice belleyip kavraması için dua etti.”

2. Allah dışındakiler için gayb ilmini tahkik ederken gayp kelimesinin Kur’ân’daki kullanımına bakmak gerekir. Mesela Kur’ân-ı Kerim şöyle buyurur:

“هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ”,
“O, görülmeni de görülmeyeni de bilen, kendisinden başka ilah olmayan Allah’tır. Çok esirgeyen, çok merhamet edendir.”⁵

Hiçbir şey gaip olacak şekilde Allah’a gizli olmamasına rağmen burada “O, gizli ve aşikâr olana âlimdir.” buyrulmaktadır. Bu yüzden bazı müfessirler gaybdan muradın “mevcut olmayan” olduğunu söylemiştir. Şehadetten murad da “mevcut olan” olmaktadır. Gayb ve şehadetten kastedilenin bizim idrak

⁵ Haşr, 22.

ettiklerimiz ilgili olma ihtimali de vardır. Yani bizim için gayb ve gizli olan şeyi veya bizim için aşikâr olan şeyi. Allah her şeyi bilir.

3. Bir taksime göre gaybı “hakikî veya mutlak gayb” ve “nisbî vey izafî gayb” şeklinde ayırmak mümkündür. Hakikî gayb, Allah'tan başka kimsenin haberdar olmadığı, hatta diğerlerinin bilgi almasının yolu bulunmadığı şeylerdir. “وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ”, “Gaybın anahtarları O'nun katındadır, O'ndan başka hiç kimse onları bilmez.”⁶ âyette ve “سَأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا” *عِنْدَ رَبِّي*, “Sana kıyametin ne zaman demir atacağını (gerçekleşeceğini) sorarlar. De ki: ‘Onun ilmi yalnızca Rabbimin katındadır.’”⁷ âyetinde buyrulduğu gibi. Nisbî veya izafî gayb Allah'ın bazı kulları için erişebilir gaybdır. Keza gayb ilminin “zâtî veya bi'l-asale” ve “gayri zâtî veya bi't-teb” şeklinde sınıflandırılması da mümkündür. Gayb-ı zâtî ilmi, her şeyi bi'l-asale bilen zât-ı Ehâdiyyet'e mahsustur. Gayri zâtî ise Hak Teâlâ'nın öğretisine tâbi olarak ve onun izniyle gaybdan haberdar olan diğerleri içindir.

4. Kur'ân'dan bazı âyetler gayb ilmini Allah'a münhasır kabul etmektedir. Bazıları da münhasır olmayı haber vermektedir. Dolayısıyla gayb ilminin Allah'tan başkası hakkında ispat veya nefyi için yalnızca bir grub âyete istinat edilemez. Gayb ilminin Allah'a mahsus olduğuna delalet eden âyetlerden bazıları şunlardır:

“قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ”, “De ki: ‘Size, ‘Allah'ın hazineleri yanındadır.’ demiyorum ve gaybı da bilmiyorum.”⁸

“فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ”, “Onlara de ki: ‘Gaybı bilmek Allah'a mahsustur.’”⁹

“قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ”, “De ki: ‘Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilmez.’”¹⁰

⁶ En'am, 59.

⁷ A'raf, 187.

⁸ En'am, 50.

⁹ Yunus, 20.

¹⁰ Neml, 65.

“وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ” , “Gaybın anahtarları O'nun katındadır; O'ndan başka hiç kimse onları bilmez.”¹¹

Münhasır olmadığına delalet eden âyetlerden bazıları da şunlardır:

“عَالِمِ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا. إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ” , “O, gaybı bilendir. Kendi gaybına hiç kimseyi egemen kılmaz. Ancak elçileri içinde razı olduğu başka. Çünkü O, bunun (elçinin) önüne ve arkasına gözçüleri koyar.”¹²

Âl-i İmran Sûresi 49. âyette Hazret-i İsa'nın (a.s.) dilinden söyle buyrulur:

“وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ” , “Yediklerinizi ve evlerinizde stok ettiklerinizi de size haber vereceğim”.

Yine şu âyetler gibi:

“تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ” , “Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir.”¹³

“فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ. لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ” , “Saklanıp korunmuş bir kitaptadır. Ona, temizlenip arınmış olanlardan başkası dokunamaz.”¹⁴

“وَقُلْ اْعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ” , “De ki: ‘İstedığınızı yapın; Allah, peygamberi ve müminler yaptıklarınızı mutlaka görecektir. Sonra hepiniz, görülmeyeni ve görüleni bilen Allah'a döndürüleceksiniz.’”¹⁵

“وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ” , “Böylece yakın edenlerden olması (ve diğerlerini hidayete erdirmesi) için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösterdik.”¹⁶

¹¹ En'am, 59.

¹² Cin, 26-27.

¹³ Hud, 49.

¹⁴ Vakıa, 78, 79.

¹⁵ Tövbe, 105.

¹⁶ En'am, 75.

“قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ”, “De ki: ‘Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında kitabın ilmi bulunan kimse yeter!’”¹⁷.

“İlmü'l-Kitab” dan murat, “Kitâb-ı Mekkûn” veya “Levh-i Mah-fuz” olmaktadır. “Ehl-i Beyt’in sünnetinin hüccet oluşturması” bölümünde bu konudan tafsilatlı olarak bahsedilmişti. Nihâyet “كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَنْبَارِ لَفِي عِلِّيَّيْنَ. وَمَا أَذْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ. كِتَابٌ مُزْقُومٌ. يُشْهَدُ الْمُقَرَّبُونَ”, “İyilerin kitabı, ‘İllyiyn’dedir. İllyiyn’in ne olduğunu sana öğretene dir? Yazılı bir kitaptır. Ona, yakınlaştırılmış olanlar şahit olurlar.”¹⁸ âyetleri de böyledir.

Bundan dolayı bu iki grup âyeti uzlaştırma izahlarını bilmek gerekir. Esasen uzlaştırma izahı, gayb ilminin Allah’tan başkasında asaleten ve bağımsız olduğunu reddetmektir.

5. Tartışmanın eksenini oluşturan ve Allah Resûlü’nün gaybı bildiğini reddeden A’raf Sûresi 188. âyetin, mutlak olarak gaybın bilgisini değil, kâfirlerin bahane arayışı karşısında gayp bildiğini nefyettiği anlaşılmaktadır. Kâfirler bahane peşinde koşuyordu ve Hazret elçi olduğuna göre onlara bilmek istedikleri her şeyi anlatması gerektiğini sanıyorlardı. Kur’ân bu akılsızca talepler karşısında şöyle buyurur: “Onlara de ki: Ben zarar ve ziyana malik değilim, gaybın ilmini bilmem.” Âyetin nüzûl sebebi de bunu teyit etmektedir. Bu, kâfirlerin mucize konusundaki bahaneçiliğinin benzeridir. Hazret’ten birtakım istekleri vardı. Mesela şöyle diyorlardı:

“وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَنْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا. أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلالَهَا تَفْجِيرًا. أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمَتْ عَلَيْنَا كِسْفًا أَوْ تَأْتِي بِلَهُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قِيَالًا. أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرِفٍ”, “De-diler ki: ‘Bize yerden pınarlar fışkırtmadıkça sana kesinlikle inanmayız. Ya da sana ait hurmalıklardan ve üzümlerden bir bahçe olup aralarından şarıl şarıl akan ırmaklar fışkırtmalısın. Veya sandığın gibi,

¹⁷ Ra’d, 43.

¹⁸ Mutaffin, 18-21.

gökyüzünü üstümüze parça parça düşürmeli ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza (şahit olarak) getirmelisin. Yahut altından bir evin olmalı.”¹⁹

Kur'ân bu bahaneler karşısında şöyle buyurur:

“قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا”, “De ki: ‘Rabbim münezzehtir; ben, elçi olan bir beşerden başkası mıyım?’”²⁰

Dolayısıyla Resül-i Ekrem (s.a.a.) beşer olması ve yalnızca vahyin taşıyıcılığını yapması bakımından tıpkı başkaları gibi bağımsız şekilde kendine ait bir şeyleri yoktur ve gayptan haberdar değildir. Ama Hak Teâlâ'nın ezeli ilim kaynağıyla bağı nedeniyle Rabbinin izniyle gaybî bilgilerden haberdardır.

6. Masumların gayb ilmini incelerken aralarında Peygamber-i Ekrem'in de (s.a.a.) bulunduğu peygamberleri ayrıca ele almak gerekir. Çünkü onlar vahiyle bağlantılıdır ve diğerleri bu yoldan mahrumdur. Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a.) gayb ilmi hakkında da yalnızca risaletiyle ilgili mevzularda mı gaybın bilgisine sahip olduğu, yoksa risalet dışındaki konuların da mı gayb ilminin kapsamına girdiği belirlenmelidir. Ehl-i Sünnet'in rivâyetleri bu ilmin mutlak olduğuna delalet etmektedir.²¹ İslam'ın mükerrem Resülü'nün (s.a.a.) kesin olarak gelecekteki bazı hadiselerden bilgisi vardı. Hatta Hazret'in öngörülleri, insanların emin olmasını ve onlara hüccetin tamamlanmasını sağlamak için diğer mucizeleriyle aynı hizada sayılabilir.²²

7. Masumların (a.s.) gayb bilgisini tahkik etmek için onların ilminin menşesine bakmak gerekir. Masumların gaybî bilgisinin ilk kaynağı Kur'ân-ı Kerim'dir. Daha önce demiştik ki (“Ehl-i Beyt'in sünnetinin tefsirde hüccet oluşturması” bahsi): Onların Kur'ân'la özel bir bağı vardır. Bu bağ beraberinde çok sayıda sonuç getirecektir. Sıradan insanların erişiminin dışındaki Kur'ân'ın gizemlerine

¹⁹ İsra, 90-93.

²⁰ İsra, 93.

²¹ Bkz: el-Buhârî, a.g.e., “el-i'tisam bi'l- ve's-sünne” kitabı, bâb “ma yekrehu min kesreti's-sual”, c. 9, s. 118.

²² Bkz: el-Kurtubî, a.g.e., c. 10, s. 28; el-Beyzâvî, a.g.e., c. 2, s. 536.

ve Kur'an'daki maarife vâkıf olmaları bunların arasındadır. İlimlerinin ikinci kaynağı Resûl-i Ekrem'den verasettir. Onlar Nebevî ilimlerin vârisiydi. Üçüncü kaynak ise ellerinde bulunan *İmam Ali'nin Mushaftı, el-Cıfr ve'l-Câmia, Fâtıma Mushaftı* ve diğerleridir. Yine de kalbi temiz ve yakîn mertebesine ulaşmış herkese göklerin ve yerin melekût mertebelerinden (bunlar başkaları için gaybdır) bazıları açılır. Masumlar ismet ve yakînin en yüksek mertebesinde. Şu halde gaybın mertebelerine erişebilirler.

Bazı Şîî âlimler Masum İmamların gayb ilmini ispatlamak için itibarî delilden de yararlanmıştı. Derler ki: İmamların gayb ilmi, her zamanda beşerin ihtiyaçlarına cevap vermesi gereken İslam'ın ebediliğinin gereğidir. Keza maddî ve manevî tüm durumlarda imamet icap ettirir. Ayrıca insanlara doğruluğun alameti ve hüccetin tamamlanmasıdır.

Gayb ilminin Masum İmamların hayatında vuku bulduğu kesindir. Şeyh Hür el-Âmilî, *İsbâtü'l-hüdât bi'n-nusûs ve'l-mu'cizât* kitabında bunun çok sayıda örneğini zikretmiştir. Bazı müfessirlerin aktardığına göre İmamların gayba vâkıf olduklarına ilişkin rivâyetler sayılamayacak kadar çoktur.²³ Bu rivâyetler arasında her iki fırkanın da İmam Ali'den (a.s.) aktardığı “سلونی قبل أن تفقدونی/ Beni kaybetmeden önce bana sorun.” rivâyeti vardır.²⁴

İki Fırkanın Âyetin Tefsirindeki Müşterek ve Ayrıldıkları Noktaların Teşhisi

İki fırkanın çoğu müfessiri A'raf Sûresi 188. âyetin zeylinde “gaybın bilgisi” mevzusundan bahsetmemiştir. Tartışmalar daha ziyade Cin Sûresi 26-28. âyetler açıklanırken yaşanmıştır.

Genel olarak iki fırkanın müfessirlerinden hiç kimse peygamberler dışındakiler için gayb ilminin varlığını inkâr etmez. Yalnızca peygamberler dışındakilerin gayb bilgisinin menşei ve gayb ilminin

²³ Bkz: Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsiri'l-Kur'an*, c. 20, s. 59.

²⁴ Bkz: *Nehcü'l-belâga*; İbnü'l-Meğâzili, *a.g.e.*, s. 403; İbn Asâkir, *a.g.e.*, c. 3, s. 20.

sınırları üzerinde görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Ehl-i Sünnet'in peygamberler dışındakiler için gayb ilminin mümkün olduğu prensibine dayanarak İmamlar (a.s.) için gayb ilminin imkânı ve vukuu net biçimde ispatlanabilir. Mesela bir kesimi “muhaddes” kabul eden sahih senedli rivâyetlerden çıkan sonuç gibi.²⁵ Şîi müfessirler ve muhaddisler, Şîa'ya yönelik ithamı reddetmek için her zaman açıklıkla şöyle demiştir: İmamlar kendiliklerinden ve bağımsız biçimde gaybın ilmüne sahip değildir. Bu konuda bildikleri her şey Resûl-i Ekrem'den (s.a.a.) mirastır.²⁶

Ehl-i Sünnet, Peygamber-i Ekrem'in gayp ilminin sınırları konusunda görüş ayrılığı içindedir. Bazıları Hazret'in gayb bilgisini sadece risaletiyle irtibatlı işlerde kabul etmektedir.²⁷

İmâmiyye'de de Masum İmam'ın gayb ilmini bilmesinin zarureti hakkında görüşler ihtilafıdır. Bazıları bunu imamet için lazım şart kabul eder.²⁸ Bazıları da imamın zaruri vasıfları zümresinde ve imamet için lazım şart görmez.²⁹ İmamların gayb bilgisinin sınırları hakkında da aynı görüş ayrılıkları vardır. Kaviller arasında en kuvvetlisi şöyledir: İmamın gayb ilmi, İmamın ihata gücüne bağlı olarak imamın velâyetinin gerektirdiği veya Şâri'nin hükmettiği tüm konulardadır.³⁰ Gayb ilmi bu manada imamet için lazım şarttır ve kimsenin bunda ihtilafı yoktur.

²⁵ Bkz: *Sahûhu'l-Buhârî mea Fethu'l-bârî*, c. 7, s. 51.

²⁶ Bkz: Şeyh Müfid, *Evâ'ilü'l-Makâlât ve mezâhibü'l-muhtârât*, s. 38; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 5, s. 313 (Hud Sûresi, 123); Muhammed Bâkır Meclisî, *Mir'âtü'l-'ukûl*, c. 3, s. 117; Şeyh Sadûk, *Me'âni'l-ahbâr*, s. 102.

²⁷ Bkz: Reşid Rızâ, *a.g.e.*, c. 7, s. 349; Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîrül-Merâğî*, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, hicri kameri 1418, c. 7, s. 349.

²⁸ Bkz: Âyetullah Mekârim Şîrâzî, *Tefsîr-i Numûne*, c. 5, s. 245; c. 25, s. 142.

²⁹ Bkz: Şeyh Müfid, *Evâ'ilü'l-Makâlât ve mezâhibü'l-muhtârât*, s. 38; er-Recâi, haz. es-Seyyid Mehdi, *Resâilî's-Şerifi'l-Murtazâ*, Kum, Neşru Dâri'l-Kur'âni'l-Kerîm, hicri kameri 1405, c. 1, s. 282; et-Tüsî, *Telhisü's-Şâfi*, c. 1, s. 233.

³⁰ Bkz: eş-Şerîf el-Murtaza, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, tahkik: es-Seyyid Abdüzzehra el-Hüseynî el-Hatib, Müessesetü's-Sâdık, Tahran, hicri kameri 1410, c. 2,

Soru ve Araştırma

1. Peygamber-i Ekrem'in gaybî bilgileri sadece risaletiyle ilgili konularla mı sınırlıdır?
2. İmamların ilimlerinin kaynakları hakkında araştırma yapınız.
3. Gayb ilminin imamet bahsindeki yeri nedir?
4. Gayb ilmini Allah'ın dışındakiler için nefyeden ve ispatlayan iki âyet grubunu uzlaştırmak için hangi izahlar bulunabilir?
5. Gayb ilmini İmamlardan nefyeden ve ispatlayan delilleri uzlaştırmak için hangi izahlar vardır?

---

s. 26; et-Tüsî, *Telhisü's-Şâfi*, c. 1, 233; İbn Şehrâşûb, *Müteşâbihü'l-Kur'ân ve muhtelifüh* (*Te'vilü müteşâbihi'l-Kur'ân*), c. 1, s. 211.

XV

Neml Sûresi 40. Âyet

(Peygamberler Dışındakilerin Tekvinî Velâyetini Tahkik)

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رآه
مُسْتَقْرًا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِن فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا
يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ¹

Hedef: İki fırka açısından Kur'ân'da peygamberler dışındakilerin tekvinî velâyetinin imkân ve vukuunu tahkik.

Giriş

Tekvinî velâyetten murat, insanın kendi nefsi üzerindeki hâkimiyeti ve velâyeti değildir. Her şahıs, şer'i velâyeti olmadığı halde kendini öldürmeye güç yetirebilir ve bunu yapabilir. Burada

¹ “Kendi yanında kitaptan bir ilim olan biri de dedi ki: ‘Ben, (gözünü açıp kapamadan) onu sana getirebilirim.’ Derken (Süleyman) onu kendi yanında durur vaziyette görünce dedi ki: ‘Bu, Rabbimin fazlındandır; O'na şükredecek miyim, yoksa nankörlük mü edeceyim diye beni denemekte olduğu için (bu olağanüstü olay gerçekleşti). Kim şükrederse, artık o kendisi için şükretmiştir; kim de nankörlük ederse, gerçekten benim Rabbim hiç bir şeye karşı ihtiyacı olmayandır, yücedir.’”

velâyetten kasıt, kişinin tam bağımsız olarak mümkün her şey üzerinde tasarrufta bulunabilmesi ve yaratma, rızık verme, tedbir, hâkimiyet gibi işleri idare etmesi değildir. Bu şirkdir ve işlerin idaresini devretmeye (tevfiz) inanan bâtil düşüncedir.

Tekvinî velâyet, kişinin edinerek veya feyiz ve ilhamla ya da vahiyle sahip olduğu ilimler vasıtasıyla kâinatta tasarrufta bulunması demektir. Kitabın ilmüne sahip olan ve bu âyette işaret edilen kimse gibi. Bu tür velâyet şirk ve tevfiz sayılmaz. Çünkü nizamı değiştirmeye dayalı velâyet değildir. Bilakis gayb âleminden öğrenerek nizamı ve onun ilişkilerini bilmektir. Bu manada aşırılık yoktur. Bu velâyetin menşei, caiz türü şeriattın onayıyla sadece Allah'ın kanunlarıyla amel sayesinde hasıl olacak ve bir dizi harikulade işin ortaya çıkmasını sağlayacak ruhsal ve manevî kemaldır.

Terminoloji: “عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ / Kitaptan bir ilim.”

Kaynakça

Allâme Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*; Muhammed Rıza el-Kummî el-Meşhedî, *Kenzü'd-dekâik*; Cem' mine'l-müellifin, *el-İmâme ve'l-velâye*; Seyyid Hâşim Bahranî, *Medinetü'l-me'âciz*; Âyetullah Cevâdî, *Velâyet der Kur'an*; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*; Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*; Haskânî, *Şevâhidü't-tenzîl*; Mahmud Mahmud Garâb, *Şerhu kelimâtu's-sûfiyye ve'r-reddü alâ İbn Teymiyye*; Süyûtî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*.

Anahtar Noktaların Kavranması

1. Tekvinî velâyeti incelerken mucize ve keramet arasındaki farkı ve her ikisinin menşeiini tanımak gerekir.

2. Tekvinî velâyet sahibi olan ve âyetin kendisinden bahsettiği şahıs eğer Hazret-i Süleyman ise (nitekim kimileri buna ihtimal vermiştir) veya meleklerden ve cinlerden insan dışındaki bir kimse olursa peygamberler dışındakiler hakkında tekvinî velâyet için bu âyetle istidlal eksik kalacaktır.

3. Tekvinî velâyet ve kudretin sebebi olan şey o şahsın “el-kitab”dan bir bölümü bilmesidir (عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ / Kendi yanında kitaptan bir ilim olan.). O, kesinlikle iman ve ubudiyetin yüksek mertebelerinde bulunduğu için Allah tarafından böyle bir bağış mümkün olmuştur.

4. Âyetin zâhirinde bu ilmi sadece o şahsın öğrenebildiğini ve başkalarının bundan mahrum olduğunu gösteren bir karîne yoktur. Nitekim iki fırkanın müfessirlerinden hiçbiri böyle bir iddiada bulunmamıştır. Şu halde bu, Allah'ın dilediğine vereceği bir faziletir (ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ) /Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur. Allah'ın lütfu ve ilmi geniştir).

5. Müfessirler bu âyeti Ra'd Sûresi 43. âyetin (وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا) وَإِن كُنَّا لَمِنَ الْكٰفِرِيْنَ / O kûfre sapanlar şöyle derler: ‘Sen gönderilmiş (Allah'ın bir elçisi) değilsin.’ De ki: ‘Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında kitabın ilmi bulunan kimse yeter!’) yanına koyup araştırma konusu yapmamıştır. Görüldüğü kadarıyla bu iki âyetteki “الْكِتَابِ /Kitap” kelimesini birbiriyle ilgisiz kabul etmektedirler. (Ra'd Sûresi 43. âyetteki “الْكِتَابِ”ı Tevrat olarak tefsir ederler. Bu âyetteki “الْكِتَابِ”a ise Levh-i Mahfuz manası verirler.) Bununla birlikte Ehl-i Beyt'ten bazı rivâyetlerde, daha derin araştırmayı gerektirecek şekilde aradaki irtibat vurgulanmıştır.²

İki Fırkanın Âyetin Tefsirindeki Müsterek ve Ayrıldıkları Noktaların Teşhisi

Allah Resûlü'nden (s.a.a.) Aîşe nakliyle bu şahıs Âsaf b. Berahyâ olarak tanıtılmıştır. Sahâbe arasında da sadece İbn Abbâs'tan bu şahsı Süleyman'ın kâtibi Âsaf b. Berahyâ olarak adlandırdığı rivâyet edilmiştir.

Tâbiünden ağırlıklı görüş de bu şahsın beşer cinsinden olduğu yönündedir. Onun Süleyman'dan başka biri olduğunu düşünüyorlardı.

² Bu konuda bkz: “Ehl-i Beyt'in sünnetinin tefsirde hüccet olması” bahsi.

Tâbiîn arasındaki meşhur görüşe göre o Âsaf b. Berahyâ'dır. Şîî rivâyetlerde de istisnasız bu kişi Âsaf b. Berahyâ adında bir insan olarak tanıtılmıştır.³

Şîî müfessirler de onun Âsaf b. Berahyâ olduğunda müttefiktir.⁴ Ehl-i Sünnet'ten bazıları da bu görüşü Ehl-i Sünnet'in cumhurunun görüşü kabul eder.⁵ Gerçi bunun yanında başka ihtimallerden de söz etmişlerdir.⁶ Kimileri de bu kişinin Süleyman'ın kendisi olabileceğine ihtimal vermiştir. Bu ihtimal Ehl-i Sünnet açısından zayıf görüştür ve istinat edilemez.⁷ Bu arada Fahreddin er-Râzî, bahsi geçen şahsın Süleyman'ın kendisi olduğu ihtimalini dört şahitle desteklemeye çalışmıştır.⁸ Allâme Tabâtabâî, Fahreddin er-Râzî'nin şahitlerine cevap vermiş ve onları siyaka aykırı bulup reddetmiştir.⁹ Dolayısıyla her iki fırkanın müfessirlerinin ittifağa yakın görüşüne göre bu şahıs insandır, Süleyman'dan başka biridir ve güçlü ihtimalle adı Âsaf b. Berahyâ'dır. İki fırkanın hiçbir müfessiri bu ilmi Âsaf b. Berahyâ'ya (yahut Süleyman, melekler vs. gibi diğerlerine) mahsus görmemektedir. Bu nedenle başkalarının bu ilme erişiminin yolu bulunmadığını söyleyemeyiz. Bu durumda bu ilmin veya onun ötesinin Ehl-i Beyt'te olduğunu söylememiz başkalarının inkârı için sebep oluşturamaz. Özellikle Şîa'nın rivâyet tefsirlerinde, Âsaf b. Berahyâ'nın ilminin Süleyman'dan geldiği ve bu ilmi Âsaf'a, insanlar Süleyman'dan sonra onun imamet ve velâyetinde ihtilafa düşmesin diye Allah'ın emriyle öğrettiği be-

³ el-Kummî el-Meşhedî, *a.g.e.*, c. 9, s. 563-568. Bu konudaki tüm rivayetleri zikretmiştir.

⁴ Bkz: *Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'an*, c. 7, s. 348.

⁵ Bkz: es-Sa'lebî, *a.g.e.*, c. 7, s. 210; el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasîf fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c. 3, s. 378; el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül-Begavî)*, c. 3, s. 420; en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, c. 3, s. 213; el-Âlûsî, *a.g.e.*, c. 11, s. 202.

⁶ *a.g.e.*; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, c. 2, s. 177.

⁷ Bkz: el-Kurtubî, *a.g.e.*, c. 13, s. 204; Seyyid Kutub, *a.g.e.*, c. 5, s. 2641.

⁸ Bkz: Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, c. 24, s. 197.

⁹ Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*, c. 15, s. 364.

lirtilmiştir. Tıpkı Davud'dan sonra imamet ve nübüvvetinin tanınması ve insanlara hüccetin tamamlanması için Süleyman'ın Davud hayattayken onun ilminden yararlanması gibi.¹⁰

Aynı şekilde mahlukatın en faziletlisi ve şerefli olan Peygamber-i Ekrem'de de (s.a.a.) “ilmü'l-kitab” vardı ve Hazret onu İmam Ali'ye (a.s.) öğretti.¹¹ Bu da Resûl-i Ekrem'in İmam Ali'ye (ondan da diğer imamlara) intikal eden miras sayılmaktadır.¹² Bu nedenle Eimme-i Athar nezdinde “ilmü'l-kitab” vardı ve onlar tekvinî velâyet sahibiydiler. İki fırkanın kaynaklarında da bu ilim ve velâyet hakkında şahitler¹³ (mesela Hayber kapısının İmam Ali eliyle tekvinî velâyet kudretiyle yerinden sökülmesi gibi) nakledilmiştir.¹⁴

Soru ve Araştırma

1. Fahreddin er-Râzî'nin “عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ /Kendi yanında kitap-tan bir ilim olan.” cümlesindeki kişinin Süleyman'ın kendisi olduğuna dair delillerini tahkik ve tenkit ediniz.
2. Söz konusu âyetin Ra'd Sûresi 43. âyetle irtibatını araştırınız.
3. Allah'a itikadı olan insanların tekvinî velâyeti ile mümin insanların tekvinî velâyeti arasındaki fark nedir?
4. Kur'ân'da peygamberler dışındakilerin tekvinî velâyeti için başka örnekler bulunabilir mi?

¹⁰ Bkz: Ayyâşî, *a.g.e.*, c. 3, s. 137, h. 23.

¹¹ Bkz: el-Hâkim el-Haskânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 400-405, h. 422-427; es-Sa'lebî, *a.g.e.*, c. 5, s. 302- 304; İbn Merdüye, *a.g.e.*, s. 313, h. 258; Seyyid Hâşim Bahrânî, *el-Burhân fi tefsiri'l-Kur'ân*, c. 2, s. 302 ve devamı.

¹² Bu nedenle İmam Ali şöyle buyurur: “بنى سلونى قبل أن تفقدونى/Beni kaybetmeden önce bana sorun.” Bkz: *Nehcü'l-belâga*, hutbe: 93, 189.

¹³ Bkz: Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakatü'l-asfiyâ'*; İbn Cevzî, *Mesiru'l-Ğarami's-Sâkin*; es-Seyyid Hâşim el-Bahrânî, *Medînetü'l-me'âcizzi'l-Eimmeti'l-İsnâ Aşere ve delâilü'l-hücacü ale'l-beşer*, tahkik: Fâris Hassûn Kerim, Müessesetü'l-Meârifî'l-İslâmiyye, Kum, hicri kameri 1415.

¹⁴ Bkz: Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasenet-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 9, s. 182.

Kaynakça

el-Kur'anü'l-Kerîm

el-Abkerî, Abdullah b. el-Hüseyn, *İmlâü mâ menne bihi'r-Rahmân*, tahkik: İbrahim Atva Avd, Menşûrâtu Mektebeti's-Sâdık, Tahran, hicri kameri 1402.

Âga Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ tesânifi's-Ş'ra*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Tahran, hicri şemsi 1354.

Âl-Şeyh, Şeyh Abdurrahman b. Hasan, *Fethü'l-mecid fî şerhi kitâbi't-tevhîd*, el-İdâretü'l-Âmme li't-Tab' ve't-Terceme, er-Riyad, hicri kameri 1411.

el-Akk, Halid Abdurrahman, *Usûlü't-tefsîr ve kavâidühü*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, hicri kameri 1414.

Akikî Behşâyeşi, Abdürrahim, *Tabakât-i müfessirân-i Şia*, Defter-i Neşr-i Novid-i İslam, Kum, hicri şemsi 1371.

el-Âlûsî, Şehâbeddin Mahmud, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, tashih: Muhammed Hüseyin el-Arab, Dâru'l-Fikr, Beyrut, hicri kameri 1417.

el-Âmidî, Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, el-Mektebu'l-İslâmî, Dimeşk, hicri kameri 1402.

el-Âmilî, Ebû'l-Hasen, *Mir'atü'l-envâr ve mişkâtü'l-esrâr*, Müessese-i Matbuat-i İsmailiyyan, Kum.

el-Âmilî, Ca'fer Murtaza, *el-Sahîh min sîreti'n-nebiyyi'l-a'zam*, Dâru's-Sîre ve Dâru'l-Hâdî, Beyrut, hicri kameri 1415.

el-Âmilî, Hüseyin b. Abdüssamed, *Vusûlü'l-ahyâr ilâ usûli'l-ahbâr*, tahkik: Abdullatif el-Kuhkemerî, Matbaatu Hayyam, Kum, hicri kameri 1401.

el-Âmilî (el-Şehidü's-Sânî), Zeynüddin Ali, *Temhîdül-kavâid*, tahkik: Lecnetu Tahkiki Mektebi'l-İlami'l-İslâmî, Kum, hicri kameri 1416.

- Amr b. Ebî'l-Âsım, Ebû Bekr, *Kitâbü's-sünne*, bi-kalemi Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, el-Mektebu'l-İslamî, Beyrut, üçüncü baskı.
- el-Âsımî, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Ahmed, *el-Mebânî li-nazmi'l-meânî*, elyazma, Mektebetu Berlin, sayı 903.
- el-Askalânî, İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, tahkik: Ali Muhammed el-Becâvî, Dârü'l-Ceyl, Beyrut, hicri kameri 1412.
- , *Lisânü'l-mizân*, tahkik: bi-İşrafi Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşilî, Dârü İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, hicri kameri 1415.
- , *el-Kâfi'ş-şâf fi tahrîci ehâdisi'l-Keşşâf* (Keşşâf tefsirinin zeyli).
- , *el-Kavlül-müsedded fi'z-zebbi 'an Müsned Ahmed*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, hicri kameri 1404.
- , *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*, bi-İşraf: Muhibbüddin el-Hatîb, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut.
- el-Askerî, es-Seyyid Murtaza, *el-Kur'anul-Kerim ve rivâyâtül-medreseteyn*, Danişkede-i Usulu'd-Din, Kum, hicri kameri 1416.
- , *Meâlimü'l-medreseteyn*, el-Câmiu'l-İlmîyyi'l-İslamî, Kum, hicri kameri 1416.
- Ater, Nureddin, *Adâletü's-sahâbe bi-delâleti'l-vesâiki'l-ilmîyye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut.
- Aynî, Bedreddin, *Umdetü'l-kârî fi şerhi Sahihi'l-Buhârî*, el-Meşhur bi-İsmi Şerhi'l-Aynî ale'l-Buhârî, Dârü'l-Fikr, Beyrut, hicri kameri 1405.
- Bâbâyî, Ali Ekber, *Mekâtib-i tefsîrî*, c. 1, Pejuheşkede-i Hovze ve Danişgâh, Kum, hicri kameri 1381.
- , “Bâtun-i Kur'an-i Kerim”, *Mecelle-i Ma'rifet*, sayı 26, Müessese-i Amuzeşî Pejuheşî-yi İmam Humeynî, Kum.
- el-Bağdâdî, Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübâbü't-te'vil fi me'âni't-tenzil* (*Tefsîrül-Hâzin*), Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut, hicri kameri 1415.
- el-Bahrânî, es-Seyyid Hâşim, *el-Mehacce fimâ nezele fi'l-ka'imî'l-hücce*, tahkik: Muhammed, Münir el-Meydânî, Müessesetü'l-Vefa, Beyrut, hicri kameri 1403.
- , *Medînetü'l-me'âcizzi'l-Eimmeti'l-İsnâ Aşere ve delâilü'l-hücacü ale'l-beşer*, tahkik: Fâris Hassûn Kerim, Müessesetü'l-Meârifil-İslâmiyye, Kum, hicri kameri 1415.
- el-Bahrânî, Yusuf b. Ahmed, *ed-Dürerü'n-Necefiyye*, Müessesetü' Âli'l-Beyt li-İhyâi't-Turas, Kum, tarihsiz.
- Bâkurî, Şeyh Ca'ferî, *el-Bid'a dirâseti mevzûiyye*, el-Mecmeü'l-Âlemî li-Ehli'l-Beyt, hicri kameri 1409.
- el-Bâzurî, Muhammed Ali, *el-Gayb ve'ş-şehâde min hilâli'l-Kur'an*, Dârü'l-Kâri, Beyrut, hicri kameri 1407.

- el-Begavî, el-Hüseyn b. Mes'ûd, *Şerhu's-sünne*, tahkik: Züheyr eş-Şâviş ve Şu-ayb el-Arnaût, Beyrut, ikinci baskı, hicri kameri 1403.
- , *Me'âlimü't-tenzîl (Tefsîrül'-Begavî)*, tahkik: Halid Abdurrahman el-Akk, Beyrut, hicri kameri 1407.
- el-Behbehânî, Muhammed Bâkır el-Vâhid, *el-Fevâidü'l-Hâiriyye*, Mecmeü'l-Fikri'l-İslâmî, Kum.
- el-Belâgî el-Necefi, Muhammed Cevad, *Âlâ'ü'r-rahmân fi tefsîri'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Vicdânî, Kum, üçüncü baskı.
- el-Bestevî, Abdülalim, *el-Mehdiyyü'l-Muntazır fi'l-ehâdisi's-Sahîha*, Dâr İbn Hazm, Mekke, hicri kameri 1420.
- el-Beyâzî el-Âmilî, Zeynüddin, *es-Sirâtü'l-Müstakim ilâ müstahikki'l-takdim*, tashih: Muhammed Bâkır el-Behbudî, el-Mektebetü'l-Murtazaviyye.
- el-Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *el-İ'tikad 'alâ mezhebi's-selef Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1406.
- , *es-Sünenü'l-kübrâ*, haz. Doktor Yusuf Abdurrahman el-Mar'âşilî, Beyrut, tarihsiz.
- , *Delâ'ilü'n-nübüvve*, tahrir: Doktor Abdülmu'tî Kal'acî, Beyrut, hicri kameri 1405.
- el-Beyzâvî, Abdullah b. Ömer, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl (Tefsîrül'- Beyzâvî)*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1408.
- el-Bezzâr, Ahmed b. Amr, *Müsned-i Bezzâr (el-Bahrü'z-zehhâr)*, tahkik: Mahfuz er-Rahmân Zeynullah, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, el-Medine, hicri kameri 1414.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahûhu'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut.
- el-Celâlî, es-Seyyid Muhammed Rızâ, *Tedvînü's-sünneti's-şerîfe*, Mektebetü'l-İlâmî'l-İslâmî, Kum, hicri kameri 1418.
- el-Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, tahkik: Muhammed Ali Şahin, Beyrut, hicri kameri 1415.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Mevâkif*, tashih: Muhammed Bedrudin el-Neistânî, İntişarâtu's-Şerifi'r-Razî, Kum, hicri kameri 1415.
- Mahmud Recebî editörlüğünde bir grup yazar, *Reveşşinasi-yi tefsîr-i Kur'an*, Pejuheşkede-i Hovze ve Danişgâh, hicri şemsi 1379.
- Cevâdî Âmülî, *Tesnîm-i tefsîr-i Kur'an-ı Kerim*, Merkez-i Neşr-i İsrâ, Kum, hicri şemsi 1378.
- , *Velâyet der Kur'an*, Merkez-i Neşr-i İsrâ, Kum, hicri şemsi 1379.
- el-Cenabezî, Sultan Muhammed, *el-Beyânuşaâde fi makâmâti'l-ibâde*, Matbatu Danişgâh, Tahran, hicri şemsi 1344.

- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü'l-luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, tahkik: Ahmed b. Abdulgafur Atâ, el-Kahire, hicri kameri 1376.
- el-Cevziyye, İbnu'l-Kayyim, *İlâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemin*, Dehli, hicri kameri 1313.
- , *el-Cevbû'l-kâfi limen se'ele 'ani'd-devâ'i's-şâf*, tahkik: İbn Âliyye, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, hicri kameri 1412.
- , *er-Rûh fi'l-kelam alâ ervâhi'l-embvât ve'l-ahyâ bi'd-delâ'il mine'l-Kitâb ve's-sünne ve'l-âsâr ve akvâli'l-ulemâ*, tahkik: Muhammed Ali el-Kutub, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, hicri kameri 1422.
- Cüveynî, İbrahim, *Ferâidü's-simtayn*, tahkik: Muhammed Bâkır Mahmudî, Mecmeu İhyai's-Sekafeti'l-İslamiyye, Kum, hicri kameri 1415.
- ed-Davudî, Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtu'l-müfessirîn*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz.
- ed-Dimaşki, Ebû'l-Fidâ' İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, tahkik: Ali Necib Atavî ve diğerleri, Dârü'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1408.
- , *Tefsirü'l-Kur'ani'l-azîm (Tefsir-i İbn Kesîr)*, Beyrut, hicri kameri 1402.
- Dimiyâti, *İthâfû fuzalâ'i'l-beşer fi (bi)'l-kırâ'ati'l-erba'ate 'aşer*, Beyrut, hicri kamer 1410.
- ed-Dineverî, Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Kitabü'l-mesâil ve'l-ecvebetü fi'l-hadis ve't-tefsîr*, tahkik: Mervan el-Atyye, Dâr İbn Kesîr, hicri kameri 1406.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah Behrâm, *Sünenü'd-Dârimî*, Dârü İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, tarihsiz.
- Ebû Ca'fer Muhammed b. İsmail el-Ma'ruf bi-Ebî Ca'feri'n-Nehhâs, *Kitâbü'n-nâsîh ve'l-mensuh*, hicri kameri 1409.
- Ebû Reyve, Mahmud, *Edvâ' ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, Kum, hicri şemsi 1416.
- el-Ehvâzî, Hüseyin b. Sâid, *ez-Zühd*, tahkik: Gulamrızâ İrfâniyân, el-Matbaatü'l-İlmiyye, Kum, hicri şemsi 1399.
- el-Emin, Hasan, *Dâiretü'l-meârifü'l-İslâmiyyeti's-Şiyye*, Dârü't-Teâruf li'l-Matbuat, Beyrut, hicri kameri 1401.
- el-Eminî el-Necfî, Abdülhüseyin Ahmed, *el-Gadîr fi'l-Kitâb ve's-sünne ve'l-edeb*, Tahran, hicri şemsi 1366.
- el-Endelüsî, İbn Atyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*, tahkik: Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed, hicri kameri 1413, Beyrut.
- el-Endelüsî, Muhammed b. Yusuf, Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, hicri kameri 1398.
- Ensârî, Şeyh Murtaza, *Ferâ'idü'l-usûl (el-Resail)*, tahkik: Abdullah el-Nurânî, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum.

- el-Erbilî, Ebû'l-Hasan Ali b. İsa, *Kesfû'l-gumme fî ma'rifeti'l-Eimme*, tashih: Seyyid İbrahim Miyancı, Neşru Edebi'l-Havze.
- , *Kesfû'l-gumme fî ma'rifeti'l-Eimme*, talik: es-Seyyid Hâşim el-Resûlî, Tebriz.
- el-Erdebilî, Ali Meşkinî, *er-Resâilü'l-cedîde (telhisü Ferâidü'l-usûl)*, el-Mektebetü'l-İslâmiyyeti'l-Kübrâ, Kum, hicri kameri 1397.
- el-Esterâbâdî, Şerefuddin Ali, *Te'vilü'l-âyâti'z-zâhire fî Fezâilü'l-İtreti't-Tâhire*, Medresetü'l-İmâmi'l-Mehdi, Kum, hicri kameri 1407.
- Esterâbâdî, Muhammed Emin, *el-Fevâidü'l-Medeniyye*, Darü'n-Neşr li-Ehli'l-Beyt (a.s.), tarihsiz.
- el-Eş'arî, Ebû'l-Hasan, *Makalâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfû'l-musalliyîn*, tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut, hicri kameri 1416.
- “Faslnâme-i Tahassusi-yi Edyân ve Mezâhib”, *Heft Âsuman*, (sayı 1), Merkez-i Mütalaat ve Tahkikat-i Edyan ve Mezahib, Kum, hicri şemsi 1378.
- el-Fazlî, Abdülhâdî, *el-Re'yü'l-fikhî fi's-selam mea İsrâil*, Mecelletu Risaleti't-Takrib, el-Mecmeu'l-Âlemî li't-Takrib beyne'l-Mezahibi'l-İslamiyye, Tahran.
- Feyz-i Kâşânî, el-Mevlâ Muhsin, *es-Sâfi fî tefsiri'l-Kur'an*, tashih: eş-Şeyh Hüseyin el-A'lamî, Meşhed.
- , *el-Mehaccetü'l-beyâ' fî tehzîbi'l-İhyâ*, tashih: Ali Ekber el-Gaffârî, Kum.
- Fîrüzâbâdî, Mecdüddîn, *Kâmûsü'l-muhit*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, tarihsiz.
- , *Besâ'iru zevi't-temyîz fî letâ'ifi'l-kitâbi'l-azîz*, tahkik: Muhammed Ali el-Neccâr, Mısır, hicri kameri 1406.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Müstasfa min 'ilmi'l-usûl*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, tarihsiz.
- , *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1406.
- Gaffârî, Ali Ekber, *Telhisü mikyâsi'l-hidâye*, Câmîatü'l-İmâmi's-Sâdik, hicri şemsi 1369.
- el-Haccâc, İbn Ebû'l-Hasan Müslim, *Sahih-i Müslim*, tahkik: Muhammed Fuad Abdülbâki, Beyrut.
- Hacı Halife, Mustafa b. Abdullah el-Hanefî, *Kesfû'z-zunûn*, Beyrut, hicri kameri 1402.
- el-Hâkim el-Haskânî, Ubeydullah b. Abdullah b. Ahmed, *Şevâhidü't-tenzîl li-kavâidi't-tafdîl*, tahkik: Muhammed Bâkır el-Mahmudî, Mecmeu İhyai's-Sekafeti'l-İslamiyye, Kum, hicri kamer 1411.
- el-Hâkim el-Nişâbüri, Ebû Abdullah, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, tahkik: Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşilî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut.
- , *Ma'rifetü ulûmi'l-hadis*, tashih: ed-Doktor es-Seyyid el-Muazzam Hüseyin, el-Medinetü'l-Münevvere, hicri kameri 1397.

- el-Hakimî, Muhammed Rızâ ve diğerleri, *el-Hayat*, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslâmî, Tahran, hicri şemsi 1399.
- Halebî, Ali b. Burhâniddin, *el-Siretü'l-Halebiyye*, Beyrut, Dârü'l-Ma'rifetü, tarihsiz.
- el-Hamidî, Abdullah b. ez-Zübeyir, *Müsnedü Hamidî*, tahkik: Habiburrahman el-Azamî, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut.
- el-Hanefî, Muhammed b. Ebî Bekr er-Razî, *Es'ebetü'l-Kur'âni'l-Mecîd ve ecvebetuha*, takdim: Muhammed Ali el-Ensârî, hicri şemsi 1349.
- el-Hârezmî, el-Muvaffak b. Ahmed, *el-Menâkıb*, tahkik: eş-Şeyh Mâlik el-Mahmudî, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, hicri kameri 1411.
- Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar (Allâme Hillî), *Keşfü'l-murâd fî şerhi Tecridi'l-îtikad*, Mektebetü'l-Mustafavî, Kum, tarihsiz.
- , *el-Mesâ'ili'l-Mühemmâ'iyye*, talik: Muhammed Takî el-Musevî, Mecme'üz-Zehâiri'l-İslâmiyye, Kum, hicri kameri 1421.
- , *Minhâcü'l-kerâme fî ma'rifeti'l-İmâme*, tahkik: Abdürrahim Mübarek, Müessesetü Âşûrâ, Meşhed.
- , *Nehcü'l-müsterşidin fî usûli'd-dîn*, tahkik: es-Seyyid Ahmed el-Hüseynî, Kum, Mecme'üz-Zehâir.
- Hasenî, Ebû'l-Mekarim Muhammed b. Ebî'l-Fadl, *Tefsîrül-Belâbil ve'l-kulâkil*, üçüncü baskı, 1981.
- el-Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdad ev Medîneti's-selam*, el-Mektebetü's-Selefiyye, el-Medinetu'l-Münevver.
- el-Heysemî, Ebû Bekir, *Mecma'u'z-zevâid ve menba'ül-fevâ'id*, bi-Tahrîri'l-İrâkî ve İbn Hacer, üçüncü baskı, hicri kameri 1402.
- el-Heytemî el-Mekkî, Ahmed b. Hacer, *el-Savâ'iku'l-muhrîka fî'r-reddi alâ ehli'l-bid'a ve'z-zındıka*, tahrir: Abdülvahhab Abdullatif, l-Kahire.
- el-Hiberî, el-Hüseyn b. el-Hakem b. Müslim, *Tefsîrül-Hiberî*, tahkik: Muhammed Rıza el-Hüseynî, Müessesetü Âli'l-Beyti li-İhyâi't-Turas, Kum, hicri kameri 1408.
- el-Hillî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. İdris, *el-Müntehab min tefsîri'l-Kur'ân ve'n-nüketi'l-müstahrice min kitâbi't-tibyân*, tahkiku'r-Recâi, hicri kameri 1409.
- el-Horasânî, Muhammed Kâzım (Ahund Horasânî), *Kifâyetü'l-usûl*, İntişârât-İlmiyye-i İslâmiyye, Tahran, tarihsiz.
- el-Humeynî, İmam Ruhullah, *Âdâbu's-salât*, Müessesese-i Tanzim ve Neşr-i Âsâr-i İmam Humeynî, Tehran, hicri şemsi 1378.
- el-Huveyzî, Abdu Ali b. Cum'atü'l-Arûsî, *Nûru's-Sekaleyn*, tashih ve talik: es-Seyyid Hâşim el-Resûlî el-Mahallatî, el-Matbaatü'l-İlmiyye, Kum.
- el-Huzâi el-Nîşâbü'rî, Hüseyin Ali b. Ali, *Ravzu'l-cinân ve ruhu'l-cenân fî tefsîri'l-Kur'an*, Neşr-i Bünyâd-i Pejuheşha-yi İslâmî, hicri şemsi 1367.

- Hüccetî, Seyyid Muhammed Bâkır, *Se makâle der tarih, tefsir ve nahiv*, Bünyâd-i Kur'an, Tahran, hicri şemsi 1368.
- el-Hür Âmilî, Muhammed b. el-Hasan, *İsbâtü'l-hudât bi'n-nusus ve'l-mu'cizât*, Tekmilehu Ebû Talib Tecilil, tarihsiz.
- , *Vesâ'ilî's-Ş'ra ilâ tahsîli mesâ'ilî's-şer'â*, Müessesetü Âli'l-Beyt, Kum, hicri kameri 1412.
- Hüseyn er-Râzî, Abdülhüseyn Şerefüddin, *el-Hevâmişi't-tahkikiyye* (mülhak bi-kitâbi'l-Müracaat, el-Mecmeu'l-Âlemî li-Ehli'l-Beyt, Kum, hicri kameri 1416).
- el-Hüseynî el-Celâlî, Muhammed Cevâd, *Ehâdisü'l-Mehdi min Müsned-i Ahmed b. Hanbel*, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, hicri kameri 1409.
- Hüseynî eş-Şirâzî, Muhammed, *Takrîbü'l-Kur'an ile'l-ezhân*, Müessesetü'l-Vefâ, Beyrut, hicri kameri 1400.
- İbn Abbâs, *Tenvîrül-mikbâs min Tefsiri İbn Abbâs*, Dârü'l-Ceyl, Beyrut, tarihsiz.
- İbn Abdullah, Ebû Abdullah Yakut el-Hamevî, *Mu'cemül-üdebâ*, üçüncü baskı, Beyrut, hicri kameri 1400.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf, *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fazlihî*, Dârü'l-Kütüb, Beyrut.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kasım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah, *Târîh-i Dimaşk*, Ali Şirî, Beyrut hicri kameri 1415.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *el-Tahrîr ve't-tenvîr*, ed-Dâru't-Tunisiyye li'n-Neşr, Libya, tarihsiz.
- İbn Balabân, Alâüddin Ali, *Sahîh-i ibn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân*, tahkik: Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, hicri kameri 1414.
- İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan, *Cemheretül-luga*, tahkik: Remzi Münir Baalbekî, Dârü'l-İlm, Beyrut 1987.
- İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, tahkik: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâü'l-Kütübî'l-Arabiyye, hicri kameri 1385.
- İbn Enes, Mâlik, *el-Muvatta*, tashih ve talik: Muhammed Fuad Abdülbâki, Beyrut.
- İbn Fâris, Ahmed, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, tahkik: Abdüsselam Muhammed Harun, Mektebül'l-İlâmî'l-İslâmî, Kum, hicri kameri 1404.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddimetü İbn Haldun*, tahkik: el-Doktor Abdolvâhid Vâfi, Dâru'n-Nahda, Mısır.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'u ebnâ'i'z-zamân*, tahkik: el-Doktor İhsan Abbâs, Menşürâtu'r-Râzî, üçüncü baskı, hicri şemsi 1364.
- İbn Hanbel, Ahmed, *el-İlel ve ma'rifetüir-ricâl*, tahkik: Vasiyallah Abbâs, el-Mektebül'l-İslâmî, Beyrut, hicri kameri 1408.

- , *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, tahkik: bi-İşraf Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, hicri kameri 1414
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sıretü'n-nebeviyye li'bni Hişâm bi-Şerhi'l-Vezîri'l-Mağribî*, tahkik: Doktor Süheyl Zekkâr, Beyrut, hicri kameri 1412.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.
- İbn Menî', Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Dârü'l-Kütüb, Beyrut, hicri kameri 1405.
- İbn Merdüye, Ahmed b. Musa, *Menâkibü Ali b. Ebî Tâlib ve mâ nezele mine'l-Kur'an fi Ali*, cem' ve tertib: Abdürrezzak Muhammed Hüseyin Harzeddin, Dârü'l-Hadis, Kum, hicri kameri 1422.
- İbn Sellâm, Ebû Ubeyd el-Kasım, *Fezâ'ilü'l-Kur'an*, tahkik ve talik: Vehbi Süleyman Haricî, Beyrut, hicri kameri 1411.
- İbn Sevre, Ebû İsa Muhammed et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahih* (Sünen-i Tirmizî), tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut.
- İbn Şehrâşüb, Muhammed b. Ali, *Müteşâbihü'l-Kur'an ve muhtelifüh* (*Te'vilü müteşâbihü'l-Kur'an*), Kum, üçüncü baskı, hicri kameri 1410.
- , *Menâkibü Âli b. Ebî Tâlib*, tahkik: Yusuf el-Bekâî, Dârü'l-Edva, Beyrut, ikinci baskı, hicri kameri 1412.
- İbn Tâvus, Radiyyüddin Ali b. Musa b. Ca'fer, *Benâü'l-makâletü'l-Fâtımiyye fi nakzi'r-risâleti'l-Osmâniyye*, tahkik: el-Seyyid ale'l-Adnânî, Kum, hicri kameri 1411.
- , *Sa'düş-sü'üd*, tahkik: Fars Tebriziyân, Kum, hicri şemsi 1379.
- , *Sa'düş-sü'üd*, Menşûrâtu'r-Râzî, Kum, hicri şemsi 1363.
- , *et-Tahsinü'l-esrâr mâ zâd min ahbârî Kitâbi'l-Yakin*, mülhak bi-kitabi *el-Yakin bi-ihtisâsi Mevlânâ Ali bi-İmreti'l-mü'minin*.
- , *et-Tarâ'if fi ma'rifeti mezâhibi't-tavâ'if*, Matbaatü'l-Hayyam, Kum, hicri kameri 1400.
- , *el-Yakin bi-ihtisâsi Mevlânâ Ali bi-İmreti'l-mü'minin*, tahkik: el-Ensârî, Müessesetü's-Sekaleyn, Kum, hicri kameri 1413.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddin Ahmed, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, tahkik: el-Doktor Abdurrahman Umeyre, Beyrut, hicri kameri 1408.
- , *Mukaddime fi usûli't-tefsîr*, Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, tarihsiz.
- , *Minhâcüs-sünneti'n-nebeviyye fi nakzi kelâmi's-Şiati'l-Kaderiyye*, Neşru Mektebeti'r-Riyâdi'l-Hadise.

- , *Mecmû'atü'l-fetâvâ*, Haz. Muhammed b. Abdurrahman Kasım el-Âsimî, tarihsiz.
- İbn Tülûn, Şemsüddin, *el-Eimmetü'l-İsnâ Aşer*, tahkik: Salâhaddin el-Müncid, Menşûrâtü'r-Râzî, Kum.
- İbn Ukde, Ahmed b. Muhammed b. Sâid, *Kitâbü'l-velâye*, cem' ve tertib: Muhammed Hüseyin Harzeddin, İntişârat-i Delil, Kum, hicri kameri 1421.
- İbnü'l-Batrîk, Yahya b. el-Hasan, *Umdetü uyânü sihâhu'l-ahbâr fi menâkibi İmâmü'l-Ebrâr*, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmiyye, Kum, hicri kameri 1407.
- İbnü'l-Cevzî, Yusuf b. Ferğâlî Sibt, *Tezkiretü havâssı'l-e'imme fi hasâ'isi'l-e'imme*, Mektebetü Neynevâ, Tahran.
- İbnü'l-Esir, İzzeddin Ali b. Ebî el-Kiram, *Üsdü'l-gabe fi ma'rifetis-sahâbe*, Beyrut.
- İbnü'l-Eş'as, Ebü Dâvûd Süleyman, *Sünen-i İbn Ebî Dâvûd*, talik: Muhammed Abdülhamid, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, Beyrut.
- İbnü'l-Hüseyin, Yahya, *Teysîrü'l-metâlib fi emâli el-İmam Ebî Tâlib*, tahric: Ca'fer b. Ahmed b. Abdüsselam, Menşûrâtü Müessesetü'l-A'lamî li'l-Matbuât, Beyrut, hicri kameri 1395.
- İbnü'l-Megâzili, Ali b. Muhammed el-Şafî, *Menâkib Ali b. Ebî Tâlib*, tahkik: Muhammed Bâkır el-Behbudî, Dârü'l-Edva, Beyrut, hicri kameri 1403.
- İbnü's-Sabbâğ, Ali b. Muhammed, *el-Fusûlü'l-mühimme fi ma'rifeti'l-Eimme*, tahkik: Sâmi el-Garîrî, Dârü'l-Hadis, Kum.
- İbrahim Enis ve diğeri, *el-Mu'cemu'l-vasît*, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslâmî, Tahran, hicri kameri 1412.
- İmâdî, Muhammed, *İrşâdü'l-'akli's-selim ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerim (Tefsîr-i Ebî's-Suûd)*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1419.
- el-İmâme ve'l-velâye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Cem' mine'l-Müellifin bi-İşraf Muhammed Ali el-Teshirî, Matbaatü'l-Hayyâm, Kum, hicri kameri 1399.
- el-İsfahânî, Ebü Nuaym, *en-Nûrû'l-müşte'al min kitâbi Mâ nezele mine'l-Kur'an fi 'Ali 'aleyhi's-selâm*, ihrac: Muhammed Bâkır el-Mahmudî, Menşûrâtü Vezâretü'l-İrşâdi'l-İslâmî, hicri kameri 1406.
- , Ebü Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakatü'l-asfiyâ'*, Beyrut, beşinci baskı, hicri kameri 1407.
- , *Zikru ahbâri İsbahân*, tahkik: Seyyid Kesrevî Hasan, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1410.
- el-İsfahânî, eş-Şeyh Muhammed Hüseyin, *Mecdü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, Müessesetü'l-Bi'se, Kum, hicri şemsi 1366.
- İsfendiyar, Mübed Keyhusrev, *Debistân-i mezâhib*, Rahim Rızâzâde Melik'in editörlüğünde, Kitabhâne-i Tahirî, Tahran, hicri şemsi 1362.

- el-İşkâfî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullah, *el-Mi'yâr ve'l-muvâzene fi fezâilil-İmam Emîrilmü'minîn Ali b. Ebî Tâlib*, tahkik: eş-Şeyh Muhammed Bâkır el-Mahmudî, Beyrut.
- el-Ka'bî, Âdil, *Ehlül-Beyt fi tefsiri's-Sa'lebi*, Merkezül-Buhûs ve'd-Dirâsât, Beyrut, hicri kameri 1423.
- el-Kaffârî, Nâsır b. Abdullah b. Ali, *Usûlü mezhebi's-Şiati'l-İmâmiyyeti'l-İsnâ Aşeriyye*, ikinci baskı, hicri şemsi 1415.
- el-Kâsimî, Muhammed Cemâleddin, *Mehâsinü't-te'vil (Tefsîrül-Kâsimî)*, Dârül-Fikr, Beyrut, hicri kameri 1398.
- el-Kâşânî, Molla Fethullah, *İlzâmül-muhâlifin'de Menhecü's-Sâdikin*, İntişârât-İ İslamiyye.
- Kâşifî, Kemâlüddîn Hüseyin, *Mevâhib-i 'Aliyye ya Tefsîr-i Hüseyinî*, tashih: es-Seyyid Muhammed Rızâ Celâlî, hicri şemsi 1317.
- Kâşifülgîtâ, Şeyh Ca'fer, *el-Hakku'l-mübîn fi tasvibi'l-müctehidin ve taht'eti cühhâli'l-Ahbâriyyin*, İrân, hicri kameri 1319.
- el-Kerâcekî, Muhammed b. Ali, *Kenzül-fevâid*, tahkik: Abdullah el-Ni'me, Beyrut, hicri kameri 1405.
- , (*Kenzül-fevâid* kitabının içinde *el-Beyân an cümeli itikâdi ehli'l-iman* başlığı altında, *Risâletül-beyân an cümel...*) tahkik: Abdullah Nimet, Dârül-Edvâ, Beyrut, hicri kameri 1405.
- el-Kettânî, Muhammed b. Ebî Feyz, *Nazmül-mütenâsir mine'l-hadisi'l-mütevâtir*, Dârül-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1407.
- Kitabullah ve Ehlu'l-Beyti fi hadisi's-Sekaleyn min mesâdiri Ehli's-Sünne lecneti't-tahkik fi mes'eleti'l-imâme*, Medresetül-İmam Bâkiri'l-Ulûm, Kum, hicri kameri 1422.
- Kitâb-i Süleym b. Kays*, tahkik: Muhammed Bâkır el-Ensârî ez-Zencânî, Kum, hicri kameri 1415.
- Kitâb-i Süleym b. Kays*, Menşûrâtü Dâri'l-Fünûn, Beyrut, 1980.
- el-Kûfî, Ebül-Kasım Ali b. Ahmed, *el-İstigase*, tarihsiz.
- el- Kûfî, Furat b. İbrahim, *Tefsir-i Furat Kûfî*, tahkik: Muhammed el-Kâzım, Tahran, hicri kameri 1410.
- el-Kûfî el-Kâdi, Muhammed b. Süleyman, *Menâkıbü'l-İmam Emîrül-Mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib*, tahkik: Muhammed Bâkır el-Mahmudî, Kum, hicri kameri 1412.
- el-Kummî el-Meşhedî, Muhammed b. Muhammed Rızâ, *Kenzü'd-dekâik ve bahrül-gerâib*, tahkik: Hüseyin Derkâhî, Tahran, hicri kameri 1411.
- el-Kummî, Muhammed b. el-Hüseyin es-Saffar, *Besâ'irü'd-derecât fi fezâ'ili Âli Muhammed*, tashih: Muhsin Küçebâğî, Kum, hicri kameri 1404.

- el-Kummî en-Nisâbüri, Hasan b. Muhammed, *Garâ'ibü'l-Kur'an ve regâ'ibü'l-furkân*, hamîş-i tefsir-i *Câmi'u'l-beyân* (Tefsîr-i Taberî).
- el-Kundûzî el-Hanefî, Süleyman b. İbrahim, *Yenâbü'l-mevedde*, tahkik: Seyyid Ali Cemal Eşref el-Hüseynî, el-Matbaatu Usve.
- el-Kureşî eş-Şâfiî, Muhammed b. Yusuf, *Kifâyetü't-tâlib fi menâkibi Ali b. Ebî Tâlib*, tahkik: Muhammed Hâdi el-Eminî, Dârü İhyâi Tûrâsi Ehli'l-Beyt, Kum, hicri kameri 1404.
- Kureyşî, Seyyid Ali Ekber, *İhsânü'l-hadis*, Bünyad-i Bî'set, hicri şemsi 1370.
- el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammedb. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, el-Kahire, hicri kameri 1387.
- el-Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Yakub, *el-Kâfi*, tashih: Ali Ekber el-Gaffârî, Dârü'l-Kütübî'l-İslamiyye, üçüncüs baskı, hicri kameri 1388.
- el-Lahicî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî, *Tezkiretül'Eimme*, Tahran, hicri kameri 1392.
- el-Leknevî, Hamid Hüseyin, *Abekâtü'l-envâr fi İmâmeti'l-Eimmeti'l-Ethâr*, tahkik: Gulamrıza Mevlânâ, Kum, hicri kameri 1404.
- el-Mahallî, Celâlüddin Muhammed b. Ahmed ve Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsîrül-Celâleyn*, Mektebetü'l-Ulûmi'd-Diniyye, Beyrut.
- Mahmud Garâb, Mahmud, *Şerhu kelimâtu's-süfiyye ve'r-reddü alâ İbn Teymiyye*, ikinci baskı, hicri kameri 1413.
- el-Mahmudî, Muhammed Cevad, *Tertibü'l-Emâlî*, Tertibü Mevzû li-Emâlî el-Meşâyihi's-Selâse es-Sadûk ve'l-Müfid ve't-Tüsî, Müessesetü'l-Mearifi'l-İslamiyye, Kum, hicri kameri 1420.
- el-Makdisî eş-Şâfiî, Yusuf b. Yahya, *İkdü'd-düer fi ahbâri'l-muntazır*, tahkik: Abdülfettah Muhammd el-Haleve, el-Kahire, hicri kameri 1399.
- el-Makdisî, Şihâbüddin Abdurrahman b. İsmail, *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûmin tete'allaku bi'l-Kitâbi'l-'azîz*, tahkik: Tayyar Altukulaç, Dârü Sâdr, Beyrut, hicri kameri 1395.
- Ma'rîfet, Muhammed Hadî, *et-Tefsir ve'l-müfessirün fi sebbihî'l-kaşîb*, el-Câmiatü'l-Rızaviyye li'l-Ulûmi'l-İslamiyye, Meşhed, hicri şemsi 1377.
- , *et-Temhîd fi ulûmi'l-Kur'an*, Kum, hicri kameri 1396.
- Maruf Hasenî, Hâşim, *eş-Şia beyne'l-Eş'âire ve'l-Mu'tezile*, Meşhed, Âstan-i Kuds-i Rezevî, hicri kameri 1403.
- el-Mâverdi, Ebû'l-Hasan Ali, *el-Nüket ve'l-'uyûn (Tefsîrül-Mâverdi)*, tahkik: es-Seyyid b. Abdülmaksud, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1412.
- el-Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî, *Bihârü'l-envâri'l-câmi'a li-düeri ahbâri'l-e'immeti'l-ethâr*, Tahran.
- el-Mehâmîlî, Ebû Abdullah, *Emâlî'l-Mehâmîlî*, Rivâyetü Ebî Yahya el-Beyyî', tahkik: İbrahim el-Kaysî, Dârü'l-Kayyım, hicri kameri 1412.

- el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîrül-Merâğî*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, hicri kameri 1418.
- Misbah Yezdi, Muhammed Takî, *Kur'anşinasî*, edit: Mahmud Recebî, Müessesesi-Amuzeşî ve Pejuheşî-yi İmam Humeynî, Kum, hicri şemsi 1376.
- , *Meârif-i Kur'an*, Defter-i İntişârât-i İslamî, Kum, hicri şemsi 1367.
- el-Mizzî, Cemâlüddin Ebü'l-Haccâc Yusuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, tahkik: El-Doktor Beşar Avvad Maruf, hicri kameri 1413.
- Mu'cemü ehâdîsi'l-İmâmi'l-Mehdî*, el-Hey'etü'l-İlmiyye fi Müesseseti'l-Mearifi'l-İslamiyye bi-İşrâfi Ali Kuranî, Müessesetü'l-Mearifi'l-İslamiyye, Kum, hicri kameri 1411.
- Muğniyye, Muhammed Cevâd, *eş-Şîa fî'l-mizân*, Dâru's-Şuruk, Beyrut, hicri kameri 1399.
- el-Muhaddis el-Gumârî, *İrgâmü'l-mübtedî' il-gabi bi-cevâzi't-tevessül bi'n-nebi*, Dârü'l-İmam en-Nevevî, el-Ürdün.
- Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-i Mukatil b. Süleyman*, tahkik: Abdullah Muhammed Şehâte, Beyrut, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, hicri kameri 1423.
- el-Musevî el-Hûî, es-Seyyid Ebü'l-Kasım, *el-Beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, Tahran, hicri şemsi 1364.
- , *Mu'cemü ricâli'l-hadîs*, üçüncü baskı, hicri kameri 1398.
- el-Mustafavî, Hasan, *et-Tahkik fî kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Tahran, hicri şemsi 1360.
- Mutahharî, Murtaza, *Adl-i İlahî*, İntişârât-i İslamî, Kum, hicri şemsi 1361.
- el-Muzaffer, Muhammed Hasan, *Delâilü's-sıdk li-nehci'l-hak*, Menşürâtü Mek-tebeti Basîretî, Kum, hicri kameri 1395.
- Muzaffer, Muhammed Hüseyin, *İlm-i İmam*, İntişârât-i ez-Zehra, tarihsiz.
- Muzaffer, Muhammed Rızâ, *Usûlü'l-fıkh*, Necef, ikinci baskı, hicri kameri 1386.
- el-Münâvî, Muhammed Abdürrûf, *Feyzü'l-kadîr; Şerhu'l-Câmiî's-Sagîr min ehâdîsi'l-beşiri'n-nezir*, tashih: Ahmed el-Selam, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- el-Mütevelli, ed-Doktor Sabrî, *Menhecü Ehli's-Sünne fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, hicri kameri 1406.
- , *Mir'âtü'l-ukul fî şerhi ahbâri âli'r-resül*, üçüncü baskı, Tahran, hicri şemsi 1363.
- el-Müttakî el-Hindî, Alâüddin Ali, *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-efal*, tashih: Safvetü's-Sika, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, el-Hamise, hicri kameri 1405.
- Neccarzâdegân (Muhammedî), Fethullah, *Selâmetü'l-Kur'an mine't-tahrîf ve tefnîdü'l-iftirâât ale's-Şiati'l-İmâmiyye*, Neşr-i Meş'ar, Tehran, hicri şemsi 1382.

- Nehcü'l-belâga*, Cem'u eş-Şerif er-Razî, zabt: ed-Doktor Subhî Sâlih, Beyrut, hicri kameri 1387.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Hasâ'isu Emîri'l-Mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, tahkik: Muhammed el-Kâzım em-Mahmudî, Kum, hicri kameri 1419.
- , *Tefsîrû'n-Nesâî*, tahkik: Sabrî b. Abdulhalik eş-Şâfiî ve Seyyid b. Abbâs el-Cüleymî, Beyrut, hicri kameri 1410.
- en-Nesefî, Hâfızüddîn, *Kesfü'l-esrâr Şerhu'l-Musannef ale'l-Menâr*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1406.
- , *Tefsîru'n-Nesefî*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, hicri kameri 1402.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Sahihu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, hicri kameri 1407.
- en-Nihâvendî, eş-Şeyh Muhammed, *Nefahâtü'r-Rahmân fi tefsîri'l-Kur'an ve tebyinü'l-furkân*, elyazma, Merkezü's-Sekafe ve'l-Meâlimi'l-Kur'aniyye, Kum.
- en-Nişâbüri, el-Fazl b. Şazân el-Ezdî, *el-İzah*, tahkik: Celâleddin el-Hüseynî Urmevî, Menşuratu Câmîat Tahran.
- en-Nişâbüri, Muhammed b. el-Fettal, *Ravzâtü'l-vâizîn*, tahkik: Gulamhüseyn el-Mecidî ve Mücteba el-Ferecî, Kum, hicri kameri 1423.
- en-Nurî, Mirza Hüseyin b. Muhammed Takî, *Faslû'l-hitâb fi isbâti tahrîfi Kitâbi Rabbi'l-Erbâb*, et-Tab'atü'l-Haceriyye, hicri kameri 1298.
- , *Kesfü'l-estâr an vecih'l-gâib ani'l-ebâr*, Mektebetü Neyneva, Tahran, hicri kameri 1400.
- Osman, Abdülmun'im Fuad Mahmud, *Kadıyyetü't-te'vil beyne's-Şia ve Ehli's-Sünne*, Dârü'l-Menâr, hicri kameri 1424.
- er-Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *Mukaddimetü Câmî'it-tefâsîr*, tahkik: Doktor Ahmed Hasan Ferhat, el-Kuveyt, hicri kameri 1405.
- , *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*, tahkik: Adnan Davudî, ed-Dâru's-Şâmiyye, Beyrut, hicri kameri 1416.
- er-Râzî, Fahreddin, *et-Tefsîrû'l-kebir*, üçüncü baskı, Beyrut.
- er-Râzî, İbn Ebû Hâtım, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm (Tefsîru İbn Ebî Hâtım er-Râzî)*, tahkik: Es'ad Muhammed et-Tayyib, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, hicri kameri 1419.
- er-Recâî, haz. es-Seyyid Mehdi, *Resâili's-Şerîfi'l-Murtazâ*, Kum, Neşru Dâri'l-Kur'âni'l-Kerîm, hicri kameri 1405.
- er-Resî, Kasım b. İbrahim, *el-Kâmilü'l-münir fi isbâti velâyeti Emîri'l-Mü'minin ve'r-reddü ale'l-Havâric*, tahkik: Yahya el-Hâvî, Müessesetü Delta, hicri kameri 1423.
- Reşid Rızâ, es-Seyyid Muhammed, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm (Tefsîri'l-Menâr)*, Beyrut, tarihsiz.

- Rıdvânî, Ali Asgar, “Bahsü istidlâli fi meşruıyyeti'l-ıhtıfâl”, Mecelle-i Tulû, sayı 6, Medrese-i Âli-yi İmam Humeynî, Kum.
- er-Rumî, Fehd b. Abdurrahman, *İtticâhâtü't-tefsîr fi'l-Karni'r-Rabi' Aşr*, hicri kameri 1407.
- es-Sâdikî, el-Doktor Muhammed, *el-Furkan fi tefsiri'l-Kur'an bi'l-Kur'an ve's-sünne*, İntişarat-i Ferheng-i İslamî, hicri şemsi 1365.
- es-Sadr, es-Seyyid Muhammed Bâkır, *Dürûs fi 'ilmi'l-usûl*, Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnanî, Beyrut, 1978.
- Safâî, Muhammed, *Zuhûr-i Velâyet der Sahne-i Gadîr* (Âyetullah Cevadî Âmülî'nin eserlerinden seçme), Kum, Merkez-i Neşr-i İsra, hicri şemsi 1380.
- es-Safedî, Halil b. Ebik, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, Dar Sadr, Beyrut, hicri kameri 1402.
- es-Sâfi, Lütfullah, *Müntehabül-Eser fi'l-İmâmî's-sânî Aşer*, Mektebetü'd-Dâverî, Kum, tarihsiz.
- Safîpür, Abdülkerim, *Müntehi'l-Ereb*, İntişarat-i Kitabhane-i Senâî, tarihsiz.
- es-Sahâbe fi'l-Kur'an ve's-sünne ve't-târih, Merkezu'r-Risale, Kum, Hicri kameri 1419.
- es-Sahifetü's-Seccâdiyye (Sâhife-i Kâmile-i Seccâdiyye), Feyzulislam'ın kaleminden, hicri kameri 1375.
- es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Kesf ve'l-beyân*, tahkik: Ebû Muhammed b. Âşûr, Beyrut, hicri kameri 1422.
- es-Sa'lebî, Abdurrahman, *Cevâhirü'l-Hisân fi tefsiri'l-Kur'an (Tefsîru's-Sâ'lebi)*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, hicri kameri 1418.
- es-Sâlih, el-Doktor Subhî, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, dördüncü baskı.
- es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef*, tahkik: Habiburrahman el-A'zamî, ikinci baskı, hicri kameri 1403.
- es-Sekkâf, Hasan b. Ali, *Sahihu Şerhi'l-Akideti't-Tahâviyye*, Dârü'l-İmâmî'n-Nevevî, el-Ürdün, hicri kameri 1416.
- es-Semerkandî, Ebû Nadr Muhammed b. Mes'ûd b. Ayyâşî, *Kitâbü't-Tefsîr (Tefsîrül-Ayyâşî)*, tashih: es-Seyyid Hâşim er-Resûlî el-Mahallâtî, el-Mektebetü'l-İlmiyyeti'l-İslâmiyye, Tahran.
- es-Semerkandî, Nasr b. İbrahim, *Bahrü'l-ulûm (Tefsîrül-Semerkandî)*, tahkik: Ali Muhammed Muavvid ve Şeyh Adil Ahmed, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1413.
- es-Semhüdî, Ali b. Abdillâh, *Cevâhirü'l-'ikdeyn fi fazli's-şerefeyn*, tahkik: Mustafa Abdülkadir Atâ, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1415.
- Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Beyrut, en-Nâşire, Beyrut, hicri kameri 1402.
- Sübhanî, Ca'fer, *el-Akidetü'l-İslâmiyye alâ Dûi Medreseti Ehli'l-Beyti*, Müessesetü'l-İmâmü's-Sâdik, Kum hicri kameri 1419.

- es-Sübki, Abdülvehhâb b. Ali, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, tahkik: Muhammed el-Haleve, Dâru İhyâi'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.
- es-Sübki, Nefyüddin Ali b. Abdülkâfi, *Şifâ'üs-sekam fi ziyâreti hayri'l-enâm*, dördüncü baskı, hicri kameri 1419.
- es-Sülemî, Muhammed b. İshak, *Sahihu İbn Huzeyme*, tahkik: Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebül-İslamî, Beyrut, hicri kameri 1391.
- es-Süyûtî, Celâlüddin Abdurrahman, *Derecâü Mirkatü's-su'ûd ilâ Süneni Ebî Dâvûd*, hicri kameri 1398.
- , *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'an*, Matbaatü Dârü'n-Nedve.
- , *el-Hâvi li'l-fetâvi*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1403.
- , *ed-Dürrül-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, hicri kameri 1403.
- , *Lubâbu'n-nukûl fi esbâbi'n-nüzûl*, tashih: Bediüsseyyid el-Leham, Dârü'l-Hicre, Beyrut, hicri kameri 1410.
- eş-Şâfiî, el-Gencî, *el-Beyan fi ahbâri Sâhibi'z-Zaman*, mazbut fi kitâbi Mu'cem Ehâdisi'l-Mehdi.
- eş-Şâfiî, Muhammed b. Talha, *Metâlibü's-seül fi menâkibi Âli'r-Resûl*, tahkik: Macid b. Ahmed el-Atıyye, Müessesetü Ümmi'l-Kura, Beyrut, hicri kameri 1420.
- Şâkir, Ahmed Muhammed, *Umdetü't-tefsîr ani'l-Hâfız İbn Kesîr*, Mektebetü't-Türâsi'l-İslamî, Kahire, tarihsiz.
- eş-Şâsi, Heysem b. Küleyb, *Müsnedü Şâsi*, tahkik: Mahfuzurrahman Zeynelah, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikme, el-Medine, hicri kameri 1410.
- eş-Şâtübî, İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakat fi usûli's-Şeria*, bi-kalemi Abdullah Dıraz, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut.
- eş-Şecerî, Yahya b. el-Hüseyn, *el-Emâli*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, hicri kameri 1403.
- eş-Şehristânî, Tâcüddîn Muhammed b. Abdülkerim, *el-Milel ve'n-nihal*, tashih: Ahmed Fehmî Muhammed, hicri kameri 1386.
- , *Mefâtihu'l-esrâr ve mesâbihu'l-ebâr*, tahkik: Doktor Muhammed Ali Âzerşeb, hicri şemsi 1376.
- Şerefüddîn, Abdülhüseyn, *el-Mürâcaât*, tahkik: Hüseyin er-Râzi, el-Mecmeü'l-Âlemî li-Ehli'l-Beyti, Kum, hicri kameri 1416.
- eş-Şerîf el-Murtaza, Alemül-hüdâ Ali b. el-Hüseyn el-Musevî), *el-Emâli=Gurerül-fevâ'id ve dürerül-kalâ'id*.
- , *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, tahkik: es-Seyyid Abdüzzehra el-Hüseynî el-Hatib, Müessesetü's-Sâdık, Tahran, hicri kameri 1410.
- , *ez-zahîre fi 'ilmi'l-kelem*, tahkik: es-Seyyid Ahmed el-Hüseynî, Müessesetü'n-Neşri'l-İslamî, hicri kameri 1411.

- , *ez-Zer'â ilâ 'usûli's-Şia*, tashih: ed-Doktor Ebû'l-Kasım Kerecî, Câmîatü Tahran, hicri şemsi 1346.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-kadir el-câmî' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsir*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut.
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan, *el-İhtisâs*, tashih: Ali Ekber el-Gaffârî, Cemaatü'l-Medreseyn fi'l-Havzeti'l-İlmiyye, Kum.
- , *el-İrşad fi ma'rifeti huceci'l-ibâd*, Mü'temerü'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, Kum, hicri kameri 1413.
- , *el-İfsâh fi'l-imâme*, Mü'temerü'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, Kum, hicri kameri 1413.
- , *Evâ'ilü'l-Makâlât ve mezâhibü'l-muhtârât*, talik: Fadlullah el-Zencânî, el- Mü'temerü'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, Kum, hicri kameri 1423.
- , *Şerhü'l-Menâm*, Mü'temerü'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, Kum, hicri kameri 1413.
- Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Bâbeveyh el-Kummî, *Kemâlü'd-din ve temâmü'n-ni'me*, tashih: Ali Ekber el-Gaffârî, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, hicri kameri 1405.
- , *Me'âni'l-ahbâr*, tashih: Ali Asgar el-Gaffârî, hicri kameri 1361.
- , *el-İtikâdât*, tashih: İsam Abdusseyyid, Mü'temerü'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyh el-Müfid, Kum, hicri kameri 1413.
- , *İlelü's-şerâ'i*, Mektebetü'd-Dâverî, Kum, hicri kameri 1385.
- , *et-Tevhid*, tashih: es-Seyyid Hâşim et-Tahrânî, Menşûrâtü Câmîatü'l-Müderrişîn.
- , *Uyünü ahbârî'r-Rizâ (a.s.)*, tahkik: Müessesetü'l-İmâmî'l-Humeynî, hicri kameri 1413.
- Şirâzî, Âyetullah Mekârim, *Âyât-i velâyet der Kur'an*, tanzim: Ebû'l-Kasım Ulyan, Nesl-i Cevan, Kum, hicri şemsi 1381.
- , bir grup âlimle birlikte, *Peyâm-i Kur'an*, Medresetü'l-İmam Ali b. Ebî Tâlib, hicri şemsi, Kum, 1375.
- , *Tefsir-i Numâne*, Dârü'l-Kütübü'l-İslamiyye, Tehran, hicri şemsi 1374.
- eş-Şirâzî, Sadrüddîn, *el-Hikmetü'l-müte'âliye fi esfâri'l-'akliyyeti'l-erba'a*, Mektebetü'l-Mustafavî, Kum, hicri kameri 1383.
- , *Şerhu Usûli'l-Kâfi*, Mektebetü'l-Mahmudî, Tahran, hicri kameri 1391.
- eş-Şirâzî, es-Seyyid Ali Han, *ed-Derecâtü'r-refiatü fi tabakâti's-Şia*, Müessesetü'l-Vefâ, Beyrut, hicri kameri 1405.
- et-Tabâtabâî, es-Seyyid Abdülaziz, *el-Mehdi fi's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Kum.
- Tabâtabâî, es-Seyyid Muhammed Hüseyin, *Kur'an der İslam*, Defter-i İntişarât-i İslâmî, Kum, hicri şemsi 1361.

- , *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'an*, Menşurat Cemaati'l-Müderrisin fi'l-Havzeti'l-İlmiyye.
- et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-evsat*, tahkik: Mahmud el-Tahhan, Mektebetü'l-Ma'rife, Riyad, hicri kameri 1405.
- , *el-Mu'cemü'l-kebîr*, tahkik: Hamdî Abdülmecid el-Selefi, ikinci baskı, hicri kameri 1406.
- et-Taberî, Ahmed b. Abdillah b. Muhammed, *Zehâ'irü'l-'ukbâ fî menâkibi zevi'l-kurbâ*, tahkik: Ekrem el-Buveşi, Mektebetu's-Sahâbe, Cidde, hicri kameri 1415.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târihu'l-ümem ve'l-mülük (Târihu't-Taberî)*, tahkik: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Beyrut.
- , *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, Beyrut, hicri kameri 1408.
- et-Tabersî, Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen, *Cevâmiu'l-Câmi'*, tashih: Ebû'l-Kasım Gürcî, Müessesesi-i İntişarat ve Çap-i Danişgah-i Tehran, üçüncü baskı, hicri şemsi 1377.
- , *Cevâmi'ul-câmi' fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Tahran, Mektebetü'l-Ka'be, üçüncü baskı, hicri şemsi1362.
- , *İ'lâmü'l-verâ bi-a'lâmi'l-hüdâ*, Kum, hicri kameri 1402.
- , *Mecma'ul-beyân li-'ulûmi'l-Kur'an*, tahkik: Mahallatî ve Tabâtabâî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, hicri kameri 1406.
- et-Tabersî, Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Tâlib, *el-İhticac*, tahkik: el-Behaderî, Kum, hicri kameri 1413.
- Tayâlisî, Süleyman b. Davud, *Müsnedü't-Tayâlisî*, Dâiretü'l-Mearifi'n-Nizamiyye, Haydarâbâd, hicri kameri 1321.
- et-Tayyîb, es-Seyyid Abdulhüseyin, *Etibü'l-beyân*, İntişârât-i İslam, ikinci baskı, hicri şemsi 1374.
- et-Teberrük ve't-tevessül ve's-sulh me'l-aduvvi's-Sihyûni*, fî Risâleteyn beyne's-Şeyh Muhammed Vâizzâde ve eş-Şeyh b. Bâz, Neşr-i Şi'r, Tehran, hicri şemsi 1383.
- et-Tebrîzî, Ebû Tâlib el-Teclîl, *Mu'cemu's-sikât ve tertibu't-tabakât*, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, hicri kameri 1404.
- Tefsîr [el-mensub ilâ] el-İmam el-Askerî*, tahkik ve neşr: Medresetü'l-İmam el-Mehdi, Kum, hicri kameri 1409.
- Teftâzânî, Sa'düddîn, *Şerhu'l-Makasîd*, tahkik: Muhammed Abdurrahman Umeyre, Menşurâtu'r-Razî, Kum, hicri kameri 1409.
- , *el-Muhtasar fî Şerhi'l-'Akâidi'n-Nesefiyye*, Muhammed Adnan Deriş, hicri kameri 1420.
- et-Tehâvî, Muhammed, *Ekrabü'l-mesâlik ilâ Muvatta el-İmam Mâlik*, Vezâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyyetü'l-Memleketi'l-Mağribiyye, hicri kameri 1408.

- et-Tureyhî, Fahrüddin, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, tahkik: Muhammed Kâzım et-Tureyhî, Zâhidî, Kum.
- , *Mecmeu'l-bahreyn*, tahkik: es-Seyyid Ahmed el-Hüseynî, el-Mektebetü'l-Murtazaviyye, Tahran, hicri şemsi 1362.
- et-Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen, *Tehzîbü'l-ahkâm fi şerhi'l-Mukni'a*, talik: Hasan el-Musevî el-Horasan, Kum hicri şemsi 1364.
- , *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'an*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, hicri kameri 1402.
- , *el-'Udde fi usûli'l-fikh*, tahkik: Muhammed Rıza el-Ensârî el-Kummî, Müessesetü'l-Bi'se, Kum, hicri şemsi 1376.
- , *Telhisü's-Şâfi*, tahkik: es-Seyyid Hüseyin Bahrululûm, Dârü'l-Kütübî'l-İslamiyye, Kum, hicri kameri 1394.
- , *Kitâbü'l-gaybe*, tahkik: İbâdullah el-Tahrânî, Müessesetü'l-Mearifi'l-İslamiyye, Kum, hicri kameri 1411.
- et-Tüsterî, Kâdî Nurullah, *İhkaku'l-hak ve izhâku'l-bâtl*, talik: Şehâbeddin el-Mar'âşî, Kum, hicri kameri 1405.
- Ulûmu'l-Kur'an inde'l-müfessirîn*, haz. Merkezû's-Sekafe ve'l-Mearîfû'l-Kur'aniyye, Mektebû'l-İlami'l-İslamî, Kum, hicri kameri 1417.
- el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, Ali b. Ahmed, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, tahkik: Ali Muhammed Muavvid ve diğerkleri, Beyrut, hicri kameri 1415.
- , *Esbâbün-nüzûli'l-Kur'an*, tahkik: Kemal Zağlul, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, hicri kameri 1411.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kamûs*, tarihsiz.
- ez-Zehbî, Ebû Abdullah Şemsüddin, *Tezkiretü'l-huffâz*, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut.
- , *Siyeru a'lami'n-nübelâ'*, Eşref Ali tahkiku'l-kitab, Şuayb el-Arnâvut, Beyrut, dördüncü baskı, hicri kameri 1406.
- , *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, tahkik: Ali b. Muhammed el-Becavî, Dârü'l-Fikr, Dimeşk.
- , *Telhisü'l-Müstedrek*, fi Zeyli'l-Müstedrek ale's-Sahihayn.
- ez-Zehbî, ed-Doktor Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-müfessirân*, ikinci baskı, hicri kameri 1396.
- ez-Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf 'an haka'iki gavâmizi'tenzil ve 'uyûni'l-ekavil fi vücûhi't-te'vil*, Neşru Edebi'l-Havze, Kum.
- ez-Zeyn, Semih Âtuf, *Tefsîrü müfredatü elfâzi'l-Kur'an*, Dârü'l-Kitabi'l-Lübnanî, Beyrut, hicri kameri 1404.

Dizin

A

âbâ 452

Abd b. Hamîd ve Abdürrezzak 311

Abdulkarim Şehristânî 120, 124

Abdullah b. Abbâs 137, 155, 167,
185, 206, 208, 214, 255, 300, 307

Abdullah b. Ebî Evfâ 210

Abdullah b. Ebî Serh 427

Abdullah b. el-Sadık el-Gumârî 406

Abdullah b. Mes'ûd 155, 159, 185,
209

Abdullah b. Ömer 57, 84, 159, 395

Abdullah b. Sâlih 187, 214

Abdullah b. Übey 304, 305, 399,
402

Abdullah s. Sellam 300

Abdurrahman b. Avf 161, 165, 431

Abdurrahman b. Cevzî 381

Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz 412

Abdülaziz b. Bâz 418

Abdûlgafir b. İsmail el-Fârisî 308

Abdûlmelik b. Ebî Süleyman 307,
311

Âbidî Şahrudî 460

Adl-i İlähî 139, 145, 148

Ahbârîler 24, 28

Ahit 455

Ahmed b. Abdülhalim 306, 324

Ahmed b. Hanbel 22, 162, 236,
242, 311, 327, 354, 373

Ahmed b. Muhammed et-Taberî
213

Ahmed b. Şuayb Nesâ'î 122, 193

Ahmed el-Âsımî 101, 359

Ahmed Nerâkî 418

Aişe 77, 78, 79, 84, 102, 161, 188,
396, 438, 441, 447, 471

Akîdetü Ehl-i Sünne ve'l-Cemâtü fîs-
sahâbeti'l-kirâme 425

âkiller 49

aklı hüsn ve kubh 146

Âl-i Abbâs 124

Âl-i Akîl 124

Âl-i Ali 124

Ali b. Ahmed Kûfî 425

Ali b. Cum'a el-Arûsî 438

Ali b. Ebî Talha 187, 214

Ali b. Ebî Tâlib 39, 68, 82, 84, 85,
86, 111, 121, 122, 127, 128, 175,
176, 186, 194, 195, 196, 206, 207,
210, 212, 214, 220, 240, 241, 247,
248, 249, 250, 251, 253, 288, 301,
309, 320, 322, 336, 342, 356, 375,
435, 436, 454

Ali b. İbrahim 117, 205, 402
 Ali b. Musa er-Rızâ 37, 299
 Ali b. Nefî el-Ulyanî 381
 Âl-i Cafer 124
 Ali Ekber Bâbâyî 59, 63, 108, 110, 111
 Âl-i İbrahim 339, 347
 Âl-i İmran 31, 68, 72, 90, 109, 115, 128, 140, 173, 202, 203, 231, 243, 347, 367, 388, 421, 463
 Allâme Eminî 208, 218, 249, 254, 325, 361, 370, 411
 Allâme Hillî 146, 149, 150, 209, 214, 236, 237, 238, 306, 307, 308, 324, 370, 384, 451
 Allâme Meclisî 219, 460
 Allâme Tabâtabâî 9, 31, 57, 78, 112, 118, 164, 217, 281, 298, 313, 316, 327, 359, 365, 373, 381, 399, 403, 406, 418, 425, 438, 444, 451, 459, 470, 472
 Âlûsî 9, 19, 46, 51, 56, 60, 62, 64, 71, 94, 97, 101, 120, 134, 183, 186, 197, 207, 209, 221, 222, 245, 269, 270, 271, 272, 273, 298, 302, 312, 323, 349, 359, 361, 369, 373, 406, 408, 410, 425, 438, 442, 445, 448, 451, 452, 472
 amm 90
 Ammâr 300, 303, 320, 352
 Arafat 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 369, 370, 371
 Arefe 362, 365
 Âsaf b. Berahyâ 471, 472
 Ashab-ı Kehf 409, 410
 ashâb-ı şecere 243, 244
 Atıyye 155, 159, 182, 207, 213, 236, 304, 323
 Atıyye b. Sa'd el-Avfî 213
 Âyât-i Velâyet der Kur'an 359
 Âyetullah Cevadî 316
 Âyetullah Cevadî 470
 Âyetullah Sühbanî 381
 Ayyaşî Tefsi 133, 336
 Azer 382, 391, 450, 451, 452, 455, 456

B

Bağdâdî 51, 56, 69, 130, 163, 167, 173, 198, 240, 290, 300, 359
 Bağdat 240
 Bahrânî 47, 61, 133, 218, 299, 364, 442, 473
 bedevî tefsir 56
 Bedir 164, 223, 431
 Bedreddin Aynî 189, 213
 Begavî 19, 20, 24, 25, 46, 51, 56, 64, 73, 74, 94, 135, 184, 186, 226, 228, 232, 234, 270, 301, 302, 307, 309, 322, 323, 352, 353, 354, 472
 Bekir b. A'yan 204
 Benî Avf b. Hazrec 304
 Benî Kaynuka 191, 304
 Benî Kaynuka Yahudileri 304
 Benî Kurayza 191
 Benî Nâdir 191
 Bera b. Âzib 161
 Berâ b. Âzib 211, 403
 berâet 418, 419, 420, 421, 422
 Beyhâkî 46, 47, 84, 98, 128, 155, 180, 244, 354, 430
 Beyzâvî 57, 94, 258, 359, 361, 415, 425, 433, 435, 438, 440, 442, 445, 448, 460, 465, 472
 Biat-ı Rıdvan 428, 432
 biat-ı şecere 423
 bid'at 151, 236, 269, 307, 308, 394, 395, 399, 401, 402, 411, 412, 415, 416, 418, 421, 422
 bid'at-i hasene 402
 Bikriyye 289
 bi'set 165, 183, 188, 192, 215, 216, 222, 223, 225, 227, 229, 232, 234, 453
 b. Sa'd 22, 304
 Bureyd b. Muaviye 204
 Bukeyr b. A'yan 319, 335
 Bürâ b. Âzib 211
 Bureyd b. Muaviye 319, 335
 Bureyde 246, 247, 248
 Bureyde Eslemî 246
 b. Yâsîr 300, 303, 320, 352

C

- Câbir 61, 157, 205, 210, 218, 223,
224, 276, 300, 337, 338, 352, 435
Câbir b. Abdullah 205, 210, 223,
300, 337, 352
Câbir b. Abdullah el-Ensârî 337
Câbir b. Abdullah Ensârî 210, 223
Câbir b. Nadar b. Hâris 218
Ca'fer b. Muhammed el-Huzai'î 363
câhiliye 167, 197, 212, 214, 345,
346, 377, 454
Câmi'u'l-beyân 24, 26, 32, 51, 56,
77, 79, 88, 117, 135, 157, 159,
172, 184, 187, 215, 224, 228, 298,
301, 322, 327, 361, 369
cebr 146, 147
Cebrail 26, 77, 198, 212, 214, 222,
226, 363, 408, 437, 441
Cemel 244, 447
Cem'u ehâdisi'l-vârideti ziyâreti
kabrî'n-Nebî 399, 401
Cessâs 301, 315, 321
Cevâdi Âmûlî 72, 98, 141, 144, 359
Cüveynî 85, 119, 125, 127, 129,
130, 131, 176, 186, 198, 205, 210,
298, 300, 302, 308, 320, 336, 350,
351

D

- Dahhâk 88, 307, 323, 353
Dârimî 32, 90, 180, 396, 443
Davud b. Ebî Sâlih 396
Dimeşk Hristiyanları 305
Diyarbekrî 415
Dr. Abdülmünim Fuad Mahmud Os-
man 74
Dr. Ahmed Ali el-Sâlûs 138
Dr. Fethullah b. Takî el-Neccâr 381,
398
Dr. Menî' Abdülhalîm Mahmud 156
Dr. Nâsir b. Ali 425

E

- eb 452, 453, 456
Ebîbekr Muhammed b. Ebî es-Selec
213

- Ebî Cuheyfe 119
Ebî Lübâbe 305
Ebî Sâlih el-Mesân 396
Ebtah 217
Ebû Abdullah Mehâmeli 208
Ebû Basîr 126, 176
Ebû Bekir 18, 23, 61, 88, 134, 208,
213, 236, 262, 265, 266, 267, 268,
269, 270, 271, 272, 273, 274, 275,
276, 277, 278, 279, 280, 281, 282,
283, 284, 285, 286, 287, 288, 289,
290, 291, 292, 293, 294, 301, 303,
307, 312, 321, 351, 353, 355, 435,
441
Ebû Bekir Fârisî Şirâzî 208
Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman
275
Ebû Derdâ 185
Ebû Hamza 214
Ebû Hayyân 56, 159, 270
Ebû Hilal el-Askerî 359
Ebû Hureyre 198, 210, 218, 223,
224, 354, 361, 369, 455
Ebû İshak Hamûî 210
Ebû İshak Sa'lebî 208, 211
Ebû Musa Eş'arî 161
Ebû Nuaym 68, 120, 121, 129, 175,
195, 208, 213, 236, 237, 238, 300,
310, 473
Ebû Râfi' Medenî 300
Ebû Saîd b. el-Eşec 310
Ebû Saîd Hudrî 185, 207
Ebû Saîd Salâhaddin 399, 401
Ebû Saîd Sicistânî 209
Ebû Şâme el-Makdisî 412, 415
Ebû Tâlib 46, 221, 223, 317, 344,
363, 383
Ebû Ubeyde Âmir b. Cerrâh 431
Ebû Ubeyde b. Cerrah 267
Ebû Zehra 163
Ebû Zer 236, 300, 303, 307, 308,
311, 403
Ebû Zer'a 236, 311
Ebû Zer Gıfârî 300
ed-Derecâtü'r-refiatü fi tabakâti's-Şia
160, 425

- Ehl-i Beyt 10, 34, 35, 39, 50, 55,
66, 67, 69, 70, 80, 87, 88, 89, 97,
107, 108, 109, 110, 114, 115, 116,
117, 118, 120, 121, 122, 123, 124,
125, 126, 127, 128, 129, 130, 131,
132, 133, 134, 136, 137, 138, 140,
147, 151, 164, 168, 173, 174, 175,
176, 181, 184, 317, 318, 327, 328,
334, 335, 336, 339, 341, 343, 344,
355, 356, 376, 422, 436, 439, 464,
465, 471, 472
- ehl-i hal ve akd 329, 330, 349
- Ehl-i Kitab 30, 114, 166, 191, 228,
231
- Ehl-i Kitap 114, 116, 166, 190, 191,
193, 229, 231, 419
- ehl-i zikr 114, 116, 117, 138
- Eimme-i Tâhir 87, 128, 179, 315,
327, 337
- el-Beyan an cümeli i'tikadi ehli'l-
imân 451
- el-Bid'a dirâsetün mevzû'yye 418
- el-Bidâye 240, 242, 299, 359, 362,
369
- el-Câmi'li-ahkâm 270
- el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân 23, 48,
56, 298, 321, 327, 381, 399, 406,
418, 425, 438, 445, 451, 470
- el-Cem' beyne's-Sihâhi's-Sünne 325
- el-Cevâbü'l-bâhir fi züvvâri'l-mekâbir
399
- el-Cevâbü'l-kâfi 381, 406
- el-Cifr ve'l-Câmia 466
- el-Emâliyyü'l-hamisiyye 249, 250,
359
- el-Fadl b. Dükeyn Ebû Nuaym 310
- el-Fevâidü'l-maksuda fi beyâni'l-
ehâdisi's-şâzeti'l-merdüde 406
- el-Furûku'l-lugaviyye 359
- el-Fusûlü'l-mühimme fi meşru'iyyeti
ziyâreti'n-Nebî ve'l-Eimme 399
- el-Gadîr 206, 211, 213, 218, 254,
258, 325, 359, 361
- el-Gumârî 381
- el-İtikan 20, 64, 74, 78, 120, 121,
134, 135, 137, 164, 165
- el-İfsâh 280
- el-İfsâh fi'l-İmâme 425
- el-İgâse bi-edilleti'l-istigâse 381
- el-İhticâc 206
- el-İmâme ve'l-velâye fi'l-Kur'âni'l-
Kerim 359, 459
- el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe 425
- el-İstigâse 262, 424, 425
- el-Kâfi's-şâf fi tahrirci ehâdisi'l-Keşşâf
303
- el-Keşf ve'l-beyan 298
- el-Keşf ve'l-beyân 87, 270, 325
- el-Keşşâf 20, 94, 186, 323, 327,
348, 406, 410, 418, 425, 433, 435,
445, 448, 451, 460
- el-Kiyâ et-Taberî 315, 321
- el-Kummî el-Nişâbüri 64
- el-Mehacce 373
- el-Mehdi (a.s.) fi's-sünneti'n-
Nebeviyye 373
- el-Melikü'l-Muzaffer Ebî Säid Kök-
böri b. Zeynüddin 412
- el-Menâkıb 119, 298, 325
- el-Menâr 9, 22, 257, 258, 359, 373,
378, 403
- el-Mevzûat fi't-tefsir 325
- el-Milel ve'n-nihal 24, 124, 195, 431
- el-Mizân 20, 31, 33, 57, 72, 94,
104, 112, 118, 140, 141, 147, 150,
151, 152, 164, 168, 185, 218, 258,
281, 285, 286, 289, 298, 313, 316,
327, 359, 361, 365, 366, 373, 381,
399, 403, 406, 409, 415, 418, 422,
425, 432, 434, 435, 438, 444, 448,
451, 459, 466, 470, 472
- el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'ân 20, 31,
33, 57, 72, 94, 104, 112, 118, 140,
141, 147, 298, 316, 327, 359, 365,
373, 381, 399, 406, 418, 425, 438,
444, 451, 460, 470
- el-Mu'cemü'l-kebir 84, 120, 122,
123, 175, 276, 298, 300
- el-Müracaat 258, 316, 359
- el-Vasît 154, 182, 186, 232, 234,
270, 272, 300, 302, 322, 352, 409,
435, 472

el-Yakin bi-ih-tisâsi 205, 207, 213,
 320, 359, 361, 364
 Emâli 45, 72, 98, 115, 123, 150,
 151, 195, 206, 208, 253, 342
 Enes 99, 102, 188, 276, 291, 300,
 435
 enfâl 347
 er-Risâletü'l-vâdiha 205
 er-Ruh 393, 394
 er-Rûh fi'l-kelam alâ ervâhi'l-emvât
 381, 393
 Esed Haydar 425
 Esmâ 275, 292
 es-Sahâbe fi'l-Kur'an ve's-sünne ve't-
 târi 160, 425
 es-Sahâbe fi nazari's-Şiati'l-İmâmiyye
 425
 es-Sahih min Sireti'n-Nebiyi'l-A'zam
 279, 284
 es-Seyyid Abdülaziz el-Tabâtabâi
 373
 es-Seyyid İzzeddin ez-Zencânî 381
 es-Seyyid İzzeddin ez-Zencânî 406
 Esterâbâdi 24, 27, 40, 41, 442
 Eş'ariyye 138
 eş-Şâfi 298, 460
 eş-Şâfi fi'l-İmame 316
 et-teberrükül-meşru' ve't-teberrükül-
 memnu' 381
 et-Teberrük ve't-tevessül ve... fi
 tisâleteyn beyne fadileti's-Şeyh Mu-
 hammed Vâizzâde ve fadileti's-
 Şeyh b. Bâz 381
 et-Tefsir ve'l-Müfessirün 166
 et-Tendid bimen addede't-tevhid
 381
 et-Tevessül ve't-teberrük fi risâleteyn
 beyne's-Şeyh Vâizzâde ve's-Şeyh
 b. Bâz ve ta'lik ale'r-risâleteyn li's-
 Şeyh Hasan b. Ali el-Sekâf 397
 et-Tevhid 45, 46, 71, 72, 150, 381,
 385
 et-Tevhid ve's-şirk 381
 et-Tibyân fi tefsiri'l-Kur'an 19, 24,
 33, 97, 99, 103, 141, 279, 316,
 327, 425, 438, 444, 451

evliya 236, 384, 430

F

Fahreddin er-Râzi 20, 57, 94, 95,
 96, 97, 137, 146, 184, 187, 189,
 209, 211, 213, 221, 226, 228, 229,
 230, 231, 232, 233, 234, 239, 253,
 257, 268, 269, 270, 271, 272, 273,
 274, 275, 283, 298, 300, 308, 309,
 312, 323, 324, 327, 329, 348, 349,
 357, 359, 418, 433, 448, 449, 451,
 452, 455, 456, 460, 470, 472, 473
 Fâtuma Mushafî 466
 Fedâil-i Ali b. Ebî Talib 240
 Fergânî 239
 Ferrâ 441
 Fettal Nişâbüri 359
 fey 340
 feyiz 470
 fimâ nezele fi'l-ka'imi'l-hücce 373
 fitne 189, 193, 243, 244, 255
 Fi Zilâli'l-Kur'an 327, 348, 425
 Fudayl b. Yesar 204
 Fudayl b. Yesâr 61, 319, 335
 Furat Küfi 327, 359

G

Gadir-i Hum 197, 198, 199, 204,
 205, 206, 207, 208, 211, 213, 221,
 239, 240, 248, 251, 254, 318, 319,
 320, 336, 342, 351, 360, 361, 362,
 364, 370, 371, 411
 Gâlib b. Abdullah 277, 291
 gayb 298, 327, 359, 418, 451, 458,
 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466,
 467, 470
 Gazâlî 64, 159, 430
 Gûres b. Hâris 224

H

Habbe Urnî 435
 haber-i vâhid 69, 102, 104, 265,
 275, 291, 311, 407, 449
 Hac 36, 344, 407, 414, 415, 416,
 421, 422, 452
 Hâfiz Abdürrezzâk b. Hemmâm 303

Hâfız Ebû Nuaym İsfahânî 213
Hâfız Mahmud 412
Hafsa 438, 441, 442
hakikî veya mutlak gayb 462
Hâkim Haskanî 208
Hâkim Haskânî 111, 118, 121, 209,
210, 212, 218, 308, 350, 355
Hâkim Nisâbüri 156, 157, 241, 302,
352
halef 355, 356
Hâlid b. Kusem 84
halifelik 196
Harezmi 298
Hârezmî 119, 130, 175, 194, 249,
252, 253, 299, 300, 325, 359
Hâriciler 236
Hâris b. Numan 217, 218
Hâris b. Numan Fihri 217
Harun 92, 196, 355, 356
Hasan 18, 21, 22, 23, 24, 27, 33,
34, 36, 62, 64, 68, 88, 89, 91, 97,
122, 125, 126, 128, 129, 137, 146,
148, 149, 150, 176, 190, 195, 207,
208, 209, 214, 216, 229, 231, 236,
275, 277, 306, 307, 316, 320, 321,
322, 324, 325, 338, 344, 370, 380,
381, 384, 385, 394, 396, 409, 435
Hasan b. Ali el-Sekâf 381
Hasan b. Ebî Tâhir Cävâi 320
Hasan-ı Basrî 62, 88, 216, 229, 231
hâss 90
Hassan b. Sâbit 302
hâtib-i leyl 307, 308
Havâriiler 412
Hayber Yahudileri 191
Hayf Mescidi 366
Hazret-i Süleyman 470
Hendek 165
hezeyan 254
hicret 264, 273, 274, 278, 287, 289,
292, 293, 435, 453
Hira 83, 265
Hira Dağı 83
Hulefâ-i Râşidin 155
hums 347
Huveyyî 77

Huzeyfe b. Yemân 218
hüccet 10, 28, 29, 35, 40, 42, 49,
69, 70, 75, 76, 87, 88, 91, 97, 103,
104, 107, 116, 133, 136, 139, 140,
141, 144, 145, 147, 151, 153, 155,
159, 163, 164, 165, 168, 212, 254,
286, 305, 334, 341, 349, 356, 376,
396, 424, 464, 465, 471
Hüseyin 18, 19, 20, 21, 23, 24, 33,
34, 45, 46, 52, 53, 55, 56, 57, 59,
61, 63, 64, 69, 70, 73, 74, 78, 79,
81, 84, 89, 94, 96, 98, 111, 119,
123, 125, 126, 129, 133, 134, 135,
136, 137, 148, 151, 156, 158, 160,
162, 165, 167, 176, 196, 198, 209,
218, 226, 234, 251, 262, 269, 299,
306, 309, 317, 322, 325, 338, 340,
342, 344, 425, 472
Hüseyin b. Fadl 269

I-İ

İtret 24, 27, 50, 109, 113, 122, 124,
125, 130, 250, 334, 339, 342, 347,
356, 376
İbn Abbâs 63, 67, 136, 158, 163,
164, 167, 185, 187, 197, 205, 208,
209, 210, 211, 214, 215, 222, 272,
286, 302, 307, 309, 310, 311, 312,
323, 352, 361, 362, 369, 415, 434,
435, 471
İbn Asâkir 68, 84, 85, 86, 120, 121,
175, 208, 268, 288, 299, 301, 359,
466
İbn Atıyye 25, 32, 56, 120, 155,
159, 186, 234, 323, 324, 409, 433
İbn Atıyye Endelüsî 323, 409
İbn Cerîr et-Taberî 19, 24, 61, 88,
117, 158, 184, 206, 239, 240, 312,
322, 352, 373
İbn Cezerî 309
İbn Cizî 137, 159
İbn Ebî Davud 239
İbn Ebî Hâtim 187, 207, 223, 224,
306, 307, 310, 311, 312, 354
İbn Ebî Hâtim er-Râzî 187, 207,
224

- İbn Ebî Şeybe 354, 395, 396
İbn Ebû'l-Hadîd 247, 255, 289, 373
İbn Enbârî 48, 234
İbn Hacer 61, 137, 154, 160, 167,
223, 237, 255, 266, 291, 303, 375,
395, 396, 425, 430
İbn Hacer Askalânî 303, 395, 425
İbn Hibbân 61, 69, 90, 121, 180,
224, 247
İbn İbâd 415
İbn Kayyım 156, 163, 393
İbn Kesîr 24, 32, 94, 120, 155, 166,
182, 188, 222, 224, 239, 240, 241,
242, 244, 287, 288, 298, 299, 300,
301, 303, 304, 305, 306, 309, 311,
324, 325, 327, 349, 352, 359, 362,
364, 369, 371, 377, 406, 410, 415,
425, 433, 434, 451, 456
İbn Mâce 119, 130, 180, 443
İbn Meğâzîlî 111, 359
İbn Merdüye 111, 119, 175, 207,
208, 209, 214, 224, 245, 299, 300,
302, 303, 320, 352, 473
İbn Mes'ûd 68, 79, 157, 158, 245,
353
İbn Şehrâşûb 69, 298, 299, 325,
342, 355, 460, 468
İbn Tâvus 137, 175, 197, 198, 199,
205, 207, 208, 209, 213, 262, 299,
320, 359, 361, 364, 367, 400
İbn Teymiyye 62, 63, 134, 156, 162,
163, 167, 235, 236, 237, 238, 239,
241, 242, 243, 256, 262, 268, 298,
306, 307, 308, 309, 310, 311, 312,
313, 314, 323, 324, 325, 380, 381,
398, 399, 405, 412
İbn Ukde 125, 127, 131, 176, 186,
198, 199, 205, 251, 327, 336
İbn Vâzih Yakubî 359
İbrahim Cüveynî 68, 308
İcî 214, 302
ictihad 9, 27, 40, 51, 52, 156, 164,
168, 395, 430
İctihadi tefsir 92
ide celile fit-tevsül 381
ifk 193, 445
ihtiyar 146, 147
ikmal âyeti 205, 206, 252, 358, 365,
368, 369, 370, 371
İkrime 151, 312, 353
ilham 128, 132
İlm-i İmam 459
İlmülhüda Seyyid Murtaza 316
İmâdi 323, 424
İmam Ali 48, 54, 68, 79, 82, 83,
84, 85, 86, 91, 110, 111, 112, 117,
118, 119, 120, 121, 125, 127, 131,
132, 133, 134, 135, 136, 137, 138,
149, 159, 160, 172, 174, 175, 176,
184, 185, 187, 189, 190, 197, 198,
199, 204, 205, 206, 211, 212, 213,
214, 215, 216, 217, 218, 219, 220,
221, 235, 237, 239, 240, 241, 242,
243, 244, 245, 246, 247, 249, 250,
251, 252, 253, 254, 256, 257, 258,
275, 282, 288, 298, 299, 301, 302,
304, 305, 306, 307, 308, 309, 311,
312, 313, 314, 315, 316, 317, 318,
321, 322, 323, 324, 325, 334, 336,
341, 350, 353, 355, 356, 361, 364,
366, 368, 370, 371, 374, 433, 435,
442, 447, 449, 459, 460, 466, 473
İmam Ali'nin Mushafı 466
İmam Askerî 375, 376
İmam Bâkır 61, 67, 112, 116, 117,
123, 128, 176, 179, 196, 198, 204,
205, 211, 212, 213, 218, 302, 307,
311, 319, 335, 336, 339, 342, 345,
356, 363, 365, 366, 373
İmam Hâdi 127
İmam Hasan Mücteba 120
İmam Hüseyin 129, 299, 341, 342
İmam-ı Zaman 372, 377
İmam Sâdık 34, 36, 37, 50, 60, 89,
111, 112, 126, 130, 134, 149, 176,
179, 201, 205, 206, 213, 218, 340,
342, 345, 362, 363
İmamsinâsi 359
İmran b. Husayn 247
İsfahânî 18, 21, 23, 26, 32, 34, 48,
53, 56, 68, 69, 120, 121, 129, 133,
172, 175, 195, 208, 213, 263, 473

İshak b. Râhûye 236, 237
İsrâiliyât 166
İsrailoğulları 347, 374, 376
istigase 381, 382, 383, 384, 385,
392, 394, 400
istiğfar 382, 453
İzzeddin el-Res'enî 209

K

Kâbe 173, 344, 390, 421
Ka'b el-Ahbâr 166
kabir 392, 393, 394, 400, 403, 406,
407, 409
Kaderiyye 138, 236
Kadî Ebû Bekir Bâkullanî 95
Kâfi 32, 97, 133, 327, 336
Kasım b. Sellâm 167
Kâsitûn 242
Kastallânî 290, 415
Katâde 88, 128, 151
keramet 470
kıyas 187, 226, 227, 239, 256
kıyas 44, 391
Kitâb-ı Fezâil 239
Kitâb-ı Meknûn 464
Kudame b. Maz'un 165
Kundûzî 125, 129, 175, 208, 212,
373
Kurânî 359
Kureyş 195, 197, 219, 229, 275
Kurtubî 23, 26, 48, 51, 56, 70, 94,
120, 121, 137, 160, 163, 173, 182,
183, 232, 270, 272, 288, 298, 321,
323, 325, 327, 348, 349, 353, 381,
399, 403, 406, 409, 415, 418, 422,
425, 426, 430, 433, 434, 435, 436,
438, 441, 442, 445, 448, 451, 460,
465, 470, 472
Küleynî 32, 33, 34, 39, 42, 60, 61,
66, 70, 71, 72, 83, 89, 92, 97, 110,
111, 112, 113, 115, 116, 117, 123,
127, 128, 131, 133, 134, 175, 176,
179, 180, 186, 197, 201, 204, 205,
218, 219, 252, 302, 318, 319, 321,
327, 333, 335, 336, 340, 342, 344,
345, 346, 363, 364, 368, 370

L

Levh-i Mahfuz 111, 464, 471
Lut 438, 447
Lütfullah Safî 373

M

mağara âyeti 11, 261, 262, 294
Mahmud Mahmud Garâb 470
Mâlik b. Enes 102, 349
Mârikin 242
Mariye 438
Masumlar 25, 27, 35, 41, 42, 49,
71, 103, 112, 151, 458, 459, 466
Mâverdi 24, 48, 51, 441, 455
Me'âni'l-ahbâr 61, 71, 460, 467
Medine 166, 178, 195, 196, 218,
221, 239, 264, 289, 355, 356, 396,
447
Mefâhîm yecibû en tûsahhah 418
Mehdîlik 372, 373, 374, 375, 378
Mehdî Samin b. Ali el-Sâidi 399
Mekârim Şirâzî 359, 366, 373, 454,
467
Mekhûl 353
Mekke 219, 222, 223, 225, 233,
234, 239, 261, 264, 265, 274, 279,
285, 287, 288, 293, 375, 385, 414
Menâkıb 67, 342, 359
Menâkıb Ali b. Ebî Tâlib 67, 359
Menâkıbû Âli b. Ebî Tâlib 69, 298,
299
mensuh 41, 42, 56, 90, 101, 134
Meryem 227, 347, 382, 388, 408,
411, 451, 452, 453
Mesih 415
Metârahât 381, 406
Metârahât havle 381, 406
Mevâkif 302
mevedde 129, 211, 347, 373
Mevlânâ Ali bi-İmretî'l-mü'minin
205, 207, 213, 320, 359, 361, 364
Meybûdî 71
Mikdâd b. el-Esved 300
Mir'atü'l-ukûl 460
mi'yâri's-şirk fi'l-Kur'an 381, 406
Muaviye 187, 198, 214, 237, 244

Muaviye b. Sâlih 214
 Mu'cemu ehâdîsi'l-Mehdi 373
 mucize 30, 464, 470
 Muhaddis Nuri 96, 174
 Muhammed b. Ali el-Mâzenî 399
 Muhammed b. Ebû Bekir Razî 228
 Muhammed b. Ka'b el-Kurazî 430, 434
 Muhammed b. Mesud Ayyâşî 205, 298, 327
 Muhammed b. Müslim 116, 204, 319, 335
 Muhammed b. Süleyman Küfî 111, 212
 Muhammed Cevad el-Hüseynî el-Celâlî 373
 Muhammed Cevad Muğniye 459
 Muhammed Hasan Muzaffer 298
 Muhammed Hüseyin Muzaffer 459
 Muhammed Rızâ el-Kummî el-Meşhedî 298, 299, 327, 399, 409, 444
 Muhammed Sâid Ramadan el-Bûtî 412
 Muhammed Şâkir 46, 306, 325
 muhkem 31, 79, 90, 134
 Muhmmmed b. Ka'b el-Kurazî 224
 Mukaddime-i şerh-i Usûlül-Kâfi 460
 Mukatil b. Süleyman 183, 184, 228, 352
 Muntehabuül-eser fi'l-Îmâmi's-Sânî Aşer 373
 Musa 25, 36, 111, 113, 114, 117, 135, 196, 303, 311, 338, 347, 355, 356, 374, 382, 414
 Musa b. Ca'fer 113, 338
 Musa b. Kays el-Hadramî 311
 Mutahharî 139, 145, 147, 148
 Mu'tezile 139, 140, 146, 147, 148, 151, 426, 433
 Muvaffak b. Ahmed Hârezmî 325
 Muzaffer b. Ca'fer b. Hasan 205
 Mücâhid 158, 215, 301, 352, 353, 355
 Mücâhid b. Cebr 310

Mücâhid b. Cebr 158, 215, 352, 355
 Müfid 45, 77, 97, 160, 262, 279, 334, 342
 Müfredât 263
 mülazeme kaidesi 146
 Müslim 22, 62, 69, 101, 122, 124, 128, 129, 137, 157, 182, 195, 209, 219, 236, 237, 241, 242, 244, 248, 254, 255, 312, 347, 351, 352, 354, 370
 Müsned 46, 62, 78, 84, 85, 90, 120, 122, 123, 128, 166, 194, 195, 242, 247, 248, 254, 255, 276, 327, 346, 351, 373, 377, 401, 403, 407, 432
 Müstedrek 62, 84, 85, 86, 119, 121, 123, 128, 129, 130, 135, 157, 180, 194, 241, 242, 247, 250, 253, 254, 277, 353, 356, 396
 Müşebbihe 138
 müteşâbih 31, 69, 90, 134

N

Nahnu ve'l-Bida' 418
 Nâkisîn 242
 Naklî tefsir 92
 Nâsrüddin el-Elbânî 406
 Nâsîh 90, 156
 Nesefî 19, 94, 234, 323, 384, 472
 nisbî vey izafî gayb 462
 Nizâmüddin el-Kummî en-Nisâbüri 208
 Numan b. el-Munzur el-Fihri 218
 nureyn süresi 99

O-Ö

Osman 134, 135, 267, 269, 289, 290, 350, 353
 Ömer 22, 25, 51, 98, 134, 135, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 236, 253, 255, 267, 269, 353, 369, 395, 396, 398, 402, 403, 416, 438, 441, 442

P

Pejûheşi der adalet-i sahâbe 425
 Peyâm-i Kur'ân 373

R

Râgıb İsfahânî 20, 23, 48, 52
râsîhûn 110, 158
recm 99, 103, 226, 227, 239, 256
Redden alellezine Yenkurune'l-ihıtıfâl
bi'l-Mevludî'n-Nebevî 412
Reşid Rıza 229, 373
Reşid Rızâ 34, 160, 183, 186, 229,
359, 378, 403, 467
Rıdvan Biatı 243, 426
Risâle fi mes'eleti'z-ziyâre fi'r-redd alâ
İbn Teymiyye 399

S-Ş

sâbîkûn 288
Sa'd b. Ebî Vakkâs 431
Sa'd b. Mâlik 253
Safa-Merve 390
sahâbeyi tenzih 424, 425, 426, 429,
431, 434
Sahîhayn 62, 84, 85, 86, 119, 121,
123, 128, 129, 130, 135, 157, 180,
188, 194, 221, 241, 242, 244, 247,
250, 253, 254, 277, 353, 356, 369,
396, 402
Sâid b. Cübeyr 272
Sâid b. Müseyyeb 24
Sâid b. Zeyd 431
Salâhuddin Safedî 309
Sa'lebî 87, 111, 118, 176, 208, 211,
212, 213, 216, 218, 233, 236, 237,
238, 253, 270, 298, 300, 301, 303,
307, 308, 309, 311, 312, 323, 325,
472, 473
sa'y 390
sedd-i zerai 394, 395
sefine 109, 138
Sekaleyn 71, 97, 109, 112, 121,
122, 123, 124, 125, 127, 128, 129,
130, 138, 164, 204, 205, 250, 251,
256, 332, 334, 342, 356, 366, 376,
438
Seleme b. Küheyl 301, 306, 310,
311
Semerkandî 32, 184, 186, 300
Semhüdi 366, 381

Semîh Âtuf el-Zeyn 451
Sevr 265, 280
Seyyid Abdülvehhâb Buhârî 211
Seyyid Ali Han Şirâzî 425
Seyyid Ali Hemedânî 211
Seyyid Hâşim Bahrânî 470
Seyyid Hâşim Bahrânî 45, 87, 111,
118, 123, 133, 302, 364, 367, 373,
442, 473
Seyyid Kutub 160, 327, 348, 415,
425, 433, 435, 472
Seyyid Muhammed b. Alevî el-
Mâlikî 418
Seyyid Muhammed Hüseyin Tehranî
359
Seyyid Murtaza 92, 100, 103, 151,
160, 298, 460
Seyyid Şerefuddin Esterâbâdî 442
Seyyid Şerifuddin 316
Sıffin Savaşı 243
Siyâk li Târih-i Nisâbü'r 308
Süddî 301, 305, 307, 309, 323, 352
Süfyan b. Uyeyne 218
Sünen 46, 84, 90, 119, 180, 325,
396, 441
Sünen-i Dârekutnî 441
Süyüti 20, 64, 67, 69, 70, 74, 77,
78, 81, 88, 120, 121, 134, 135,
137, 160, 164, 165, 207, 208, 209,
215, 216, 222, 224, 232, 265, 266,
267, 275, 277, 288, 298, 300, 301,
303, 305, 309, 310, 311, 320, 327,
352, 353, 354, 359, 361, 364, 369,
392, 399, 402, 403, 412, 415, 425,
435, 449, 451, 470
Şa'bî 24, 268, 275
Şâtübî 25, 26, 52, 56, 64, 65, 66,
135, 157
şefaât 381, 384, 385, 394, 397
Şehâbeddin el-Hafâcî 410
Şehid-i Sâni 154
Şehid Sadr 42, 50
Şerefüddin 123, 359
Şerhu kelimâtu's-süfiyye ve'r-reddü
alâ İbn Teymiyy 470
Şerhu Nehci'l-belâğa 247, 373

- Şeyh 20, 21, 27, 28, 33, 34, 36, 38, 40, 43, 45, 46, 50, 53, 56, 61, 66, 67, 69, 71, 72, 77, 82, 83, 97, 102, 104, 113, 115, 117, 119, 123, 125, 133, 149, 150, 160, 184, 195, 205, 208, 216, 262, 268, 279, 280, 281, 282, 284, 298, 299, 300, 301, 316, 321, 327, 334, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 345, 349, 351, 380, 385, 394, 395, 396, 398, 409, 418, 424, 425, 434, 438, 444, 449, 451, 460, 466, 467
- Şeyh b. Baz 385
- Şeyh Ca'fer el-Bâkırî 418
- Şeyh Ebû Ca'fer Sadûk 327
- Şeyh Ensârî 36
- Şeyh Hür el-Âmilî 27, 460, 466
- Şeyh Hüseyin Abdüssamed 425
- Şeyh Muhammed Hüseyin İsfahânî 34
- Şeyh Murtaza Ensârî 28, 40, 50, 53, 104
- Şeyh Müfid 77, 149, 160, 195, 262, 268, 279, 280, 281, 282, 284, 316, 334, 425, 460, 467
- Şeyh Sadûk 36, 38, 45, 46, 61, 67, 71, 72, 83, 97, 113, 115, 117, 123, 125, 150, 205, 268, 282, 321, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 345, 351, 449, 467
- Şeyh Tûsî 20, 103, 206, 279, 280, 281, 282, 284, 298, 327, 349, 409, 424, 425, 434, 438, 444, 451, 460
- Şifâ 155, 399, 400
- şirk 28, 65, 261, 285, 385, 389, 391, 392, 428, 454, 470
- şûrâ 288
- T**
- Taberânî 61, 84, 120, 122, 123, 129, 130, 175, 276, 298, 300, 320
- Tabersî 19, 20, 24, 32, 38, 39, 94, 97, 103, 126, 127, 182, 185, 205, 206, 209, 217, 218, 288, 298, 316, 320, 324, 336, 338, 342, 349, 406, 409, 418, 425, 432, 434, 435, 436, 445, 448, 455, 460, 467, 470, 472, 473
- takbil 381, 384, 394
- Tâlût 328, 376
- Târeh 455
- Târîh-i Dimaşk 68, 288, 359
- Târîhu Bağdad 290, 359
- tavaf 344, 390
- teberrük 381, 384, 388, 392, 394, 397, 398, 409, 410
- Tebliğ âyeti 204, 236, 320
- Tebük Savaşı 196, 201, 225
- Tefsir-i Furat Küfî 206, 327, 356, 359
- Tefsir-i kebir 269
- Tefsir-i Nakkaş 236
- Tekvinî velâyet 469, 470, 471
- tenkih-ı menat usûlü 316
- tevessül 380, 381, 382, 383, 384, 385, 388, 390, 392, 394, 395, 397, 399, 400
- Tevrat 190, 191, 226, 227, 228, 230, 256, 338, 408, 428, 471
- Tibyân 56, 94, 150, 185, 279, 280, 281, 282, 284, 349, 409, 415, 432, 435, 441, 448, 453, 454, 455
- tilaveti mensuh âyetler 99
- Tirmizî 46, 47, 84, 86, 119, 123, 128, 130, 180, 248, 250, 276, 352, 354, 366
- U**
- Ubâde b. Sâmit 303, 304, 305, 306
- Ubâde b. Velid 304, 305
- Ubeyde Selmanî 24
- Ubeyy b. Ka'b 159
- Uhud 165, 203, 243
- Uhud Savaşı 203, 243
- Uraykât b. Abdullah 288
- Usâme 195, 431
- Usûlîler 27
- Utbe b. Ebî Hâkim 310
- Uteybe b. Ebî Hâkim 301
- Ümmü Seleme 85, 127, 344
- Üstad Cevâdî Âmulî 141
- Üstad Ma'rîfet 166

Üstad Sübhânî 460

V

- Vâhidî 154, 182, 186, 207, 216,
232, 234, 235, 236, 269, 270, 272,
298, 300, 302, 305, 307, 322, 352,
361, 409, 435, 472
Vâhidî Nisâbüri 207, 216, 269, 270,
298, 307, 322, 409
vâlid 450, 452, 453, 455
vasiyetnâme 254
vasiyet yazdırma 195, 431
Veda Haccı 122, 191, 205, 206, 233,
239, 244, 366, 370
Vehhâbî 381
velâyet 59, 99, 172, 176, 181, 186,
204, 205, 214, 251, 256, 297, 302,
305, 306, 313, 314, 315, 316, 317,
318, 320, 321, 322, 323, 325, 341,
345, 349, 366, 370, 470, 473
velâyet âyeti 251, 297, 317, 320,
321, 323
Velâyet der Kur'ân 470
Velâyet-i Alevî 316
veli 248, 249, 250, 252, 297, 315,
317, 351, 384, 419

Y

- Yahya b. el-Hüseyn 123, 249, 250,
359
Yahya b. el-Hüseyn (İbn Batrik)
359
Yahya b. Muin 310, 311

Yâkut el-Hamevî 240

Yemen 166, 240, 246

Yezid b. Abdülmelik b. Kasıt 395

Z

- zâtî hüsn ve kubh 145, 146
Zehebî 23, 52, 55, 57, 59, 62, 63,
70, 73, 78, 79, 80, 81, 119, 130,
134, 135, 136, 137, 148, 151, 155,
156, 158, 161, 162, 165, 166, 167,
239, 240, 241, 248, 250, 276, 303,
306, 322, 324, 325, 396, 400, 401,
412
Zemahşerî 20, 94, 186, 323, 327,
348, 406, 410, 415, 418, 425, 433,
435, 445, 448, 451, 460
Zerkeşî 101, 121, 182
Zeyd 130, 159, 188, 193, 200, 206,
207, 214, 232, 320, 353, 361, 365,
435
Zeyd b. Ali 214
Zeyd b. Erkam 130, 193, 206, 207,
320, 361, 365, 435
Zeyd b. Eslem 353
Zeyd b. Sâbit 159
Zeydî 111, 118, 212
Zeyneb 188, 200, 232
zî-kurba 340
Zuhur-i velâyet der sahne-i Gadîr
359
Züccâc 441
Zürâre 179, 204, 319, 335

Kur'an tefsiri, genel olarak, şimdiye dek Şia ve Ehl-i Sünnet müfessirlerinin önem verdiği tertibî tefsir ve mevzuî tefsir olarak ikiye ayrılır. Bu iki tefsir türü, kendi içinde de kategorilere ayrılmaktadır. Bugüne kadar tefsir alanında (bağımsız olarak) ihmal edilmiş bulunan bir diğer tefsir türü de tatbiki veya mukârin tefsirdir. Bu tefsir türü, Şia ve Ehl-i Sünnet'in Kur'an'ın anlamları hakkındaki görüşlerini uygulamalı olarak inceler. Buradaki tatbikten maksat, mektepler veya çeşitli tefsir metotları (edebî, kelimî, rivâyet gibi) arasından seçilmiş iki mektebin karşılaştırılması değildir. Bilakis âyetlerin tefsirinin, çeşitli yöntemler ve ekollerden bağımsız olarak Şia ve Ehl-i Sünnet bakış açısıyla karşılaştırmalı incelenmesidir.

Her ne kadar iki fırkanın ictihad tefsirlerinde (rivâyet tefsirleri veya tefsir bi'l-me'sûr eserlerine mukabil) az veya çok birbirlerinin görüşleri incelenip tenkit edilmişse de (mesela Şii tefsirlerden Allâme Tabâtabâi'nin Tefsiru'l-mîzân'ı ve Muhammed Cevad Muğniyye'nin el-Kâşifî; Ehl-i Sünnet tefsirlerinden Âlûsî'nin Rûhu'l-me'ânî ve Reşîd Rızâ'nın el-Menâr'ı gibi) konuların mantıksal tanzimine dayalı bağımsız ve çok yönlü bir araştırmaya her iki fırkada da daha önce rastlanmış değildir. Âyetlerin anlam ve ilkelerini doğru idrak edip değerlendirmede bu tür bir tefsirin gündeme getirilmesi ve tedvinindeki zaruretîn birtakım parlak sonuçları beraberinde getireceği her iki fırkanın da dikkatinden kaçmaktadır. Şöyle ki:

- a) İki fırkanın tefsir ilkeleri ve tefsir görüşlerindeki güçlü ve zayıf noktaların keşfi.
- b) İki fırkanın tefsir ilkeleri ve kavramlarındaki müşterek ve ayrıldıkları noktaların tanınması.
- c) Temeldeki ihtilafların, binadaki farklılıklarla olan net sınırının belirlenmesi ve her birinin ayrı ayrı incelenip tenkidi.
- d) İki fırkanın lafzî ihtilaflarının keşfi (ihtilafların büyük hacim tutan kısmı burasıdır) ve onların tartışma dışına çıkarılması.
- e) Ayrılık noktalarının, her iki fırka tarafından da kabul edilmiş dayanak ve ilkelere göre test edilmesi.
- f) Pek çok cahilce yargılar ve taassuba dayalı ithamların ifşa edilmesi.

Elinizdeki eserde uygulamalı tefsir, Şia ve Ehl-i Sünnet'in hem tefsir ilkelere, hem de Kur'an âyetlerinden çıkardıkları bilgiler alanında yapılacaktır. Tefsirin ilkeleri alanında iki fırkanın Kur'an tefsirine ilişkin usûlü ve varsayımları, müşterek ilkeler ve muhtasar ilkeler olmak üzere iki kısımda incelenecektir.

Uygulamalı Tefsir

ÖNSÖZ
YAYINCILIK

el-Mustafa
yayınları

